

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AARHUS

A stylized, graphic illustration in shades of green, red, and brown. It depicts a tall, modern building with a grid-like facade on the right, a clock face integrated into its structure, and a church spire on the left. The background is a textured, light-colored sky with red and green accents.

gennem Tiderne

NYT
NORDISK
FORLAG
ARNOLD
BUSCK

AARHUS GENNEM TIDERNE

A A R H U S G E N N E M T I D E R N E

IV

REDIGERET AF
JENS CLAUSEN · JOHAN RICHTER

UNDER MEDVIRKEN AF
EJLER HAUGSTED · REGNAR KNUDSEN
EMANUEL SEJR

NYT NORDISK FORLAG · ARNOLD BUSCK
KJØBENHAVN · 1941

TRYK:

AARHUUS STIFTSBOGTRYKKERIE

•

KLICHÉER:

A. HAMMERSCHMIDTS KLICHÉFABRIK

•

FOTOGRAFERING:

DEN GAMLE BY · NATIONALMUSEET II

A. HAMMERSCHMIDTS KLICHÉFABRIK
MED FLERE

•

OMSLAG:

HENRIK HANSEN

INDHOLD

	Side
Forord	7
Bystyret 1919—1940. Af <i>Sigvard Preben Skov</i>	9
Ved Redaktionen:	
Bystyrets Organisation	28
Byens Administration	40
Aarhus Raadhus	113
Statsadministrationskontorer	123
Rets- og Politivæsen	140
Samfærdsel	152
Hospitaler, Klinikker, Sundhedsvæsen	174
Sociale Institutioner	197
Kirker og Menighedsliv	217
Kulturelle Institutioner	229
Sport	294
Garnisonsforhold	306
Marselisborg Slot	310
Registre	315
Billedregister. Ved <i>Ejler Haugsted</i>	317
Personregister. Ved <i>Sigvard Preben Skov</i>	326
Stedregister. Ved <i>Sigvard Preben Skov</i>	346
Sagregister. Ved <i>Sigvard Preben Skov</i>	351
Forkortelser	363
Rettelser og Trykfejl	365

FORORD

DET VAR OPRINDELIG HENSIGTEN, at »Aarhus gennem Tiderne« skulde omfatte tre Bind; men omtrent samtidigt med Udsendelsen af første Bind i 1939 besluttedes det at udvide Værket med et fjerde Bind for heri at faa Plads til en Skildring af Aarhus i Jubilæumsaaret 1941. Denne Plan er i Hovedsagen fulgt. De sidste Aars Begivenheder har imidlertid medført forskellige Vanskeligheder, som tildels har antaget Karakter af force majeure, saa Planen ikke har kunnet gennemføres helt ud; saaledes er af let forstaaelige Grunde en nærmere Omtale af Byens enkelte Erhvervsvirksomheder i 1941 opgivet, hvilket maa anses for saa meget mere forsvarligt, som adskillige af dem allerede er behandlet i andet Bind under Skildringen af Erhvervslivets Udvikling. Værkets Omfang er ikke blevet mindre end planlagt. Det var beregnet til 100 Ark for alle fire Bind, men er blevet noget større.

»Aarhus gennem Tiderne« har i de tre første Bind givet en Skildring af Byens Udvikling op gennem Aarhundrederne, og i Bind IV følger derefter et Overblik over Nutidens Aarhus. Redaktionen har ikke her set det som sin Opgave at give et Billede af, hvordan Livet pulserer i Byen, men derimod gennem fyldige Oplysninger om alle offentlige Institutioner med mere at redegøre for Rammerne omkring Befolkningens daglige Liv.

Tilrettelæggelsen af Stoffet og Redaktionen af »Aarhus gennem Tiderne« er i Hovedtrækkene foretaget af den samlede Redaktion, dog saaledes, at hvert enkelt Bind, baade hvad Tekst og Illustrationer angaar, har haft sin Hovedredaktør. For første Binds Vedkommende var Hovedredaktøren Lektor Jens Clausen, for andet Bind Bibliotekar Ejler Haugsted og for tredje Overbibliotekar Emanuel Sejr.

For fjerde Bind har Lektor Jens Clausen været Hovedredaktør i Samarbejde med Kontorchef Johan Richter, Aarhus Skattevæsen. Den sidste har blandt andet ledet Indsamlingen af Materialet, udarbejdet Afsnittet om Bystyrets Organisation samt kontrolleret Realia, især i Stof vedrørende kommunale Forhold.

Under Arbejdet med fjerde Bind har det været nødvendigt at indhente Oplysninger fra en lang Række Kontorer, Institutioner m. v. Den interes-

serede Velvilje, som Redaktionen fra saa godt som alle Sider har mødt, har i høj Grad lettet Arbejdet, og Redaktionen bringer herved en oprigtig Tak for den store Hjælp, som paa denne Maade er ydet.

En ærbødig Tak rettes til Aarhus Byraad for den Forstaaelse, der er vist over for Redaktionens Arbejde, ikke mindst ved ud over den allerede ydede økonomiske Støtte til Værket at bevilge det nødvendige Beløb til Udvidelsen af »Aarhus gennem Tiderne« med et fjerde Bind.

Aarhus i Juni 1941.

Redaktionsudvalget.

BYSTYRET 1919—1940

AF SIGVARD PREBEN SKOV

MED VÆKSTEN af de store industrielle Virksomheder i Aarhus fulgte en tilsvarende Stigning i Arbejdernes Antal, saaledes at Befolkningens sociale Karakter i Aarene 1870—1900 i væsentlig Grad ændredes. Det er da naturligt nok, at Aarhus har været et af Fagbevægelsens Centrere, og det er med Basis i denne Fagbevægelse, at de aarhusianske Arbejdere har forstaaet at skaffe sig Indflydelse i Bystyret og efter dets endelige Demokratisering i 1919 kunnet besætte Borgmesterembedet. Den socialdemokratiske Byraadsgruppe er vel ikke mere saa stærkt fagligt præget, efter at dens Kommunalpolitik har vundet Tilslutning i videre Kredse, Brydninger har saaledes ikke helt kunnet undgaas med Fællesorganisationen; men det er Fagbevægelsen, der har brudt den Vejen og givet dens Medlemmer den nødvendige politiske Skoling.

I 1871 stiftedes der i Aarhus som mange andre Steder en Afdeling af »Internationale«, delt i faglige Sektioner¹⁾). Bevægelsen støttedes i den første Tid af Lars Bjørnbak og hans Retning indenfor Venstre, som her regnede med en Forbundsfælle i Kampen mod Højre²⁾). Allerede i 1873 blev »Internationale« forbudt. Samtidig var der stiftet en lang Række Fagforeninger for henvend et Dusin forskellige Fag, hvoraf de fleste kun fik en kort, men bevæget Levetid. Da Harald Jensen i 1883 startede »Demokraten«, var de fleste opløst, og flere laa i Dvale. Harald Jensen, der i 1876 havde været Formand for det to Aar tidligere stiftede Typografforbund, som var blevet opløst efter en tabt Strejke, havde i 1881 faaet Forbundet reorganiseret og Aaret efter faaet det udvidet til et Landsforbund³⁾). I 1883 stiftedes den senere saa store Smede- og Maskinarbejdernes Fagforening⁴⁾), og samme Aar dannedes ogsaa Murerne Fagforening, hvis Formand Jakob Jensen blev i 1887, og ved hans energiske Arbejde blev den straks udvidet til et Murerforbund for hele Landet. Af de mange Strejker, som de nystiftede Fagforeninger i deres Kamp for bedre Kaar for Medlemmerne kom ud i, skal her blot nævnes Murerstrejken i 1888, fordi Aarhus Byraad greb ind i dens For-

¹⁾ Henry Bruun: Den faglige Arbejderbevægelse i Danmark I. 1938, S. 579. ²⁾ Hans Jensen: Lars Bjørnbak. 1919, S. 118—27. ³⁾ Dansk Typograf-Forbund, Aarhus Afdeling 1880—1930. 1930, S. 8—10. ⁴⁾ Leonhard Hansen: Smede- og Maskinarbejdernes Fagforening i Aarhus 1883—1933. 1933, S. 14.

løb. Det var den nyvalgte Venstremand, Læge Ørum, der gennem E. Marott var orienteret om Sagen, der tog Initiativet. Han foreslog og fik Byraadet til at vedtage at søge Sagen afgjort af en Voldgiftsret bestaaende af fem Repræsentanter for hver af de stridende Parter og Borgmester Vestergaard som Opmand. Det lykkedes paa denne Maade at faa afsluttet en enstemmig vedtaget Overenskomst⁵⁾. Det var en den Gang helt ny Tanke, der her blev prøvet, men som siden har vist sig at indeholde rige Muligheder.

Senere end for den egentlige Arbejderklasse gik Sammenholdets Betydning op for Tjenestemændene, hvis Kaar ellers kunde være ringe nok, men hvis Organisationsret blev bestridt fra Administrationens Side. Begyndelsen blev imidlertid gjort ved et Møde af Jernbanemænd i Aarhus i 1896, som blev Udgangspunktet for Dannelsen af Dansk Jernbaneforbund⁶⁾.

Ved Borgmestervalget 29. Marts 1919⁷⁾ ønskede J. Chr. Møller at genvælge Borgmester Drechsel, som en Anerkendelse af hans store Arbejde for Aarhus By. Dette Arbejde anerkendte ogsaa H. P. Christensen fuldt ud; men han udtalte samtidig som sin Gruppes Opfattelse, at med Hovedansvaret ønskede den ogsaa at overtage Formandspladsen. Følgelig blev Jakob Jensen, der beklædte Hvervet indtil 1932, valgt. Jakob Jensen⁸⁾ er født 1858 i Borup, Helgenæs. Han lærte Murerhaandværket og kom i 1881 til Aarhus, hvor han, som nævnt, snart kom til at indtage en ledende Stilling indenfor Arbejdernes faglige og andre Organisationer; han var saaledes i 25 Aar Forretningsfører for Arbejdernes Produktionsforening. Da han satte sig i Borgmesterstolen, havde han været Medlem af Byraadet i 19 Aar og var følgelig vel kendt med Bystyrets forskellige Grene. Under hans faste Styre kom Byen til at opleve en Udvikling saa vældig som aldrig tidligere. Hospitalerne, Skolerne, Havnen og Universitetet er blot nogle af de Sager, han særlig har viet sin Arbejdskraft; ved hans Afgang satte Havnen ham en velfortjent Mindesten ved Nordre Mole. Politisk doktrinær har Jakob Jensen aldrig været; men han har med betydelig Fremsynethed styret en fast Kurs paa forsvarlig økonomisk Basis uden Hensyn til hverken Partifællers eller Modstanderes Bifald eller Mishag, sikker paa at hans Standpunkt var i Pagt med Fremtiden.

5. Januar 1933 afløstes Jakob Jensen som Borgmester af H. P. Christensen⁹⁾, født i Gredsted ved Ribe 1869, der ligesom Forgængeren er udgaet fra Fagbevægelsen, og som populært stadig betegnes efter sit Fag: Smeden, et Navn han da ogsaa selv har vedkendt sig. Han har været Medlem af Byraadet siden 1909 og havde før sit Valg navnlig viet de kommunale Værker sin Arbejdskraft. Han har fortsat Arbejdet i det af Forgængeren lagte Spor.

⁵⁾ Aarh. Amtstid. 20/4 1888; A. Sneum: Jakob Jensen. 1919, S. 6. ⁶⁾ Dansk Jernbaneforbund 1899—1924. 1924, S. 12—13. ⁷⁾ B. F. 1918—19 A, S. 499—506. ⁸⁾ A. Sneum: Borgmester Jakob Jensen i Aarhus. 1919; Andr. K. Jensen: Aarhus By. 1915, S. 102; J. Ervø: Aarhus i de næste ti Aar. 1922, S. 30; D. k. E. XXIX, S. 131—32; Dem. 11/11 1928, 31/12 1932. ⁹⁾ B. F. 1932—33 A, S. 207; Dem. 26/2 1939; Politiken 28/2 1939.

Den konservative Gruppe har i denne Periode været ledet af Trikotagefabrikant J. Chr. Møller, født i Skovby ved Herning 1858, Landsretssagfører C. Holst Knudsen og af Landsretssagfører J. C. Sørensen. Den konservative Gruppe har i hele denne Periode været i konstant Minoritet, dens Opposition har stedse været loyal, og Divergenserne i Opfattelserne om Midlerne til det fælles Maal: Byens Vel, har, set lidt paa Afstand, kun været smaa¹⁰⁾.

Raadhuset fra 1857 var forlængst blevet for lille, og de kommunale Kontorer manglede stadig Plads, hvorfor Byraadet i 1918 nedsatte et Udvalg til at raade Bod herpaa¹¹⁾. Resultatet af Overvejelserne blev, at man lod ud-

*Mindesten ved Lystbaadehavnen for Borgmester Jakob Jensen.
Fotografi tilhørende Aarhus Havn.*

arbejde Planer til en Administrationsbygning ved den projekterede Gade over den gamle Søndre Kirkegaard. Omkostningerne vilde efter Arkitekt Høegh Hansens Planer andrage 5—6 Mill. Kr.; men 1920 stilledes Byggeplanerne i Bero indtil videre¹²⁾. I Stedet indrettede man nogle Ejendomme paa Mejlgade til Brug for forskellige kommunale Kontorer, Folkeregistret og Byens Arkiv¹³⁾. Efter Bikubens Lukning flyttede Borgmesterkontoret til dennes Ejendom.

Den 28. Januar 1936 rejstes Spørgsmaalet om Opførelsen af et nyt Raadhus¹⁴⁾. Der blev udskrevet en Konkurrence, hvori Arkitekterne Arne Jacobsen og Erik Møller sejrede. Planen foranledigede naturligvis en livlig Diskussion baade med Hensyn til Bygningens Placering og Udformning. Et Ønske om at inddrage Dragonkasernens Grund for at skabe aneligere Plads-

¹⁰⁾ Se f. Eks. Budgetdebatten 18/3 1940, Aa. St. 20/3 og Dem. 20/3 1940; confr. endv. Jyllp. 10/1 1940. ¹¹⁾ B. F. 1918—19 A, S. 272. ¹²⁾ B. F. 1920—21 A, S. 280. ¹³⁾ B. F. 1924—25 A, S. 79—80. ¹⁴⁾ B. F. 1935—36 A, S. 244—51.

forhold blev ikke imødekommet, hvorimod Byens Borgere fik det saa heftigt attraaede Taarn ved en Omarbejdning af Projektet, hvorved det samtidigt besluttedes, at de cementstøbte Facader skulde beklædes med Marmor¹⁵⁾. Efter at et Laan paa 4 Mill. Kr. var optaget¹⁶⁾, kunde Arbejdet paabegyndes, og den 24. September 1938 blev Grundstenen nedlagt.

Kommunalvedtægten er i denne Periode blevet ændret tre Gange¹⁷⁾ paa Grund af ændrede Forhold, f. Eks. ved Socialreformens Gennemførelse. Efter den sidste Vedtægt vælger Byraadet ialt 28 staaende Udvalg til at varetage forskellige Grene af Administrationen, foruden at det vælger Medlemmer til forskellige Kommissioner; endvidere er der tilføjet den Bestemmelse, at Borgmesteren har Pensionsret.

I Købstadloven af 1868 var der i Tidens Løb foretaget forskellige Ændringer, saaledes at en Revision var paakrævet. Denne vedtoges i Marts 1933 og medførte bl. a., at de direkte Valg til Ligningskommissionerne bortfaldt, og endvidere at der skal vælges to Næstformænd i Byraadet; de er ulønnede, og de kan kræves valgt efter Forholdstal.

Efter 1919-Loven skulde Byraadet bestaa af 21 Medlemmer. Ved Valgene i 1921, 1925 og 1937 fik Socialdemokratiet 12 Mandater, i 1929 og 1933 henholdsvis 13 og 14. De konservative har ved alle Valgene faaet 8 Mandater, undtagen i 1933 da de kun fik 7, fordi der dette Aar opstilledes en saakaldt frisindet Borgerliste, der opnaaede 913 Stemmer, men ingen Mandater. Indtil 1929 havde de Radikale eet Mandat; trods stigende Stemmetal ved de sidste Valg har det ikke været muligt at tilbageerobre det. Kommunisterne, der i mange Aar maatte nøjes med nogle faa Hundrede Stemmer, fik i 1937 een Mand valgt paa 1723 Stemmer. — Valgdeltagelsen har været omkring 75—80 %, i 1937 stemte saaledes 38000 af 47000 valgberettigede.

Byens Indtægter bestaar af Renter, Udbytte af de kommunale Værker, Jorder og Ejendomme, Afgifter i Henhold til Næringsloven m. fl. Love, Koncessionsafgifter og paalignede Skatter. Den vigtigste Indtægtskilde er Skatterne. Af Indtægten i Regnskabsaaet 1937—38 udgjorde Skatterne de 10 Mill. Kr. af ialt 15½ Mill. Kr. Ligningen foretoges efter Vedtægten af 1920¹⁸⁾ af en Ligningskommission bestaaende af ialt 28 Medlemmer, nemlig 15 Ligningskommisærer og 13 Ligningsmænd. Ligningsmændene valgtes af Byraadet for 3 Aar ad Gangen, Kommisærerne valgtes ved direkte Valg for fire Aar. Det var i Reglen saadan, at dette Tillidshverv betragtedes som et nødvendigt Gennemgangsled inden Opnaelsen af Byraadsmandatet. Ligningskommissionen delte sig i to Grupper paa 15 og 13 Medlemmer med Virkeomraade henholdsvis Nord og Syd for Aaen. Med den nye Kommunallov af 1933 forsvandt de direkte valgte Kommisærere.

¹⁵⁾ B. F. 1937—38 A, S. 169—71. ¹⁶⁾ B. F. 1938—39 A, S. 199. ¹⁷⁾ Vedtægt af 30. Oktbr. 1924, B. F. 1924—25 C, S. 7—28; Vedtægt af ^{9/12} 1927, B. F. 1927—28 C, S. 402—21; Vedtægt af ^{16/6} 1935, B. F. 1935—36 C, S. 335—58. ¹⁸⁾ B. F. 1920—21 C, S. 143.

*Byrådsmøde i Aarhus Byrådsal, da Oprettelsen af Aarhus Universitet blev vedtaget.
Fotografi i Byrådskontoret.*

Tabel 1.

Oversigt over Byens Udgifter 1919—28.

	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928
Byens Styre	335542	493939	362836	403935	445214	502694	496636	515013	489894	523795
Fattigvæsen	683604	884108	921078	1000297	1027986	973615	1070353	1039844	1153371	1327530
Hjælpekassen	163483	70119	1037787	719895	375183	204821	433819	444970	607849	842121
Arbejdsløshedsk. ...	60886	588786	343411	902783	269534	198882	159545	163880	209478	249530
Alderdomsunderst. ...	619080	778247	694755	696004	633752	641837	613223	542434	476773	486740
Skolevæsen	1153793	1456672	1547191	1500888	1466067	1522994	1422055	1365909	1280546	1283264
Ret og Politi	439822	651173	589818	531826	566074	575037	579590	614828	601571	633379
Medicinalvæsen	1270213	1446745	1087158	961620	954260	949123	856965	830301	731359	711652
Gader og Veje	356388	311451	417866	416498	385975	425514	352568	429037	454450	357789
Belysning	132826	222898	212199	181104	177038	175935	156618	130720	136683	116341
Begravelsesvæsen ...	÷ 19170	÷ 12374	14746	÷ 8638	÷ 4189	÷ 6618	÷ 3331	÷ 6839	÷ 15648	÷ 3651
Renovation	268877	300948	276605	228326	269121	215156	243886	208379	221066	313237
Brandvæsen	94463	168153	175443	143062	145848	166032	148246	154627	141994	145754
Indkvarteringsv.	31609	33437	23272	22468	23635	22753	22843	29420	28823	27774
Off. Lystanlæg	51221	93444	91550	85106	80568	78518	78428	73002	64166	77438
Renter af Gæld	1261648	1778350	1687923	1401056	1276689	1182939	1324954	1175739	1295213	1127589
Afdrag paa Gæld ...	661004	695153	750595	768183	795616	955234	965225	893411	989716	938564
Udg. afh. af Laan ...	4817881	338731	250000	—	146410	÷ 105073	68068	3133680	9267935	3367377
Forøgelse af Activer.	16015	21036	7794	33105	8404	9986	285794	19626	51358	32861
Bidrag til Instit.	173351	184717	190302	199795	239057	298863	299628	270157	275862	198417
Diverse Udgifter ...	3169059	1143548	1434660	950574	975828	1619814	2600835	1766059	1357814	869347
Udgift ...	19112644	17251742	19539922	16638952	16716173	17341928	18748637	20511012	22143014	11970576

Tabel 2.

Oversigt over Byens Udgifter 1929—37.

	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937
Byens Styre	530740	550303	554546	617167	596695	646840	713474	734634	553389
Offentlig Forsorg	1331570	1390028	1427793	1813364	2818230	3661745	3149552	3954977	4474853
Hjælpekassen	824609	804699	922903	1270520	—	—	—	—	—
Arbejdsløshedskassen	222323	198714	181077	203068	377961	281295	401928	302914	286726
Aldersrente	505287	505817	529843	525980	451984	—	—	—	—
Skolevæsen	1299438	1340456	1336321	1353807	1369661	1860134	1898793	1982126	2123050
Ret og Politi	611936	632183	655893	717782	751088	906251	874637	894811	871937
Medicinalvæsen	800890	773455	753685	762921	821240	131671	1406054	1536464	1844438
Gader og Veje	481569	549864	510430	479311	466409	518198	576663	385643	464334
Belysning	142596	146101	160931	172668	190311	215989	230895	242396	264091
Begravelsesvæsen	÷ 4829	19904	÷ 1502	÷ 4529	÷ 1046	26518	10980	20161	21552
Renovation	214835	289737	257517	299918	193962	171178	211326	170606	114869
Brandvæsen	150182	185010	189769	174626	172613	190894	192547	190112	216764
Indkvarteringsvæsen	26994	27212	26691	25552	23361	24398	27463	24403	24741
Offentlige Lystanlæg	75703	87720	91109	87955	95551	121930	144936	168269	156918
Renter af Gæld	1150781	1021890	1101168	1221690	1599954	1741770	—	—	—
Afdrag paa Gæld	1022334	1068224	1254428	1194730	1108621	1092379	1205327	1123303	1172910
Udgifter afholdt af Laan	2428506	11283822	554332	4425	3480741	—	—	—	—
Forøgelse af Activer	32835	224285	115111	255666	65260	—	—	—	—
Bidrag til Institutioner	214367	208643	222399	222361	190514	179791	221476	225485	266399
Diverse Udgifter	939814	÷ 204849	542795	1245955	1145864	999000	622669	752943	1350204
Folkeforsikring m. m.	—	—	—	—	41060	657632	1329328	1180566	—
Udgift ..	18722550	27753696	17555557	20296911	28125055	13284069	13666034	14447341	15477476

Krigsaarene havde med sine mange ekstraordinære Foranstaltninger stillet store Krav til Byens Økonomi; alligevel var Kommunen sluppet nogenlunde gennem de vanskelige Aar, i hvilke »alle store Ting var ordnede i skøn Enighed uden Hensyn til politisk Farve«¹⁹⁾. Men ogsaa de første Efterkrigsaar kunde være vanskelige nok. For 1918—19 maatte man saaledes udskrive en Tillægsskat paa godt 1½ Mill. Kr. til Dækning af Udgifter i Henhold til Dyrtidslovene²⁰⁾. Regnskabet viste desuagtet et stort Underskud, som maatte dækkes med et ekstra Kvartals Skat²¹⁾.

I Tabel 1—2 er der givet en Oversigt over Kommunens Udgifter i Aarene 1919—37²²⁾). Udgifter til Indkvarteringsvæsen er saa godt som uforandrede Perioden igennem, det samme er Tilfældet med Tilskud til Institutioner, omend Summen her kan variere ret stærkt fra Aar til Aar. Renovationsvæsenets Konto viser en tydelig nedadgaende Tendens med Maksimum i det dyre Aar 1920, enkelte Aar som 1930 kan have en tilfældig Stigning som Følge af forøgede Snekastningsudgifter, der det nævnte Aar udgjorde ca. 80000 Kr. En jævn Stigning følgende Byens Vækst har de fleste Konti, saaledes Bystyret, Skole-, Vej-, Politi-, Brand-, Medicinalvæsen og Byens Belysning. I 1920 var Bystyrets Konto usædvanlig høj paa Grund af øgede Kontorudgifter, Udsendelse af Ernæringskort og Udgifter til de mange Valg, der fandt Sted dette Aar. I 1930 havde Vejvæsenet store Udgifter til Torvenes Omlægning, til Bekæmpelse af Tangplagen ved Strandvejen og til en Del Nyanskaffelser, endvidere i 1935 til Indretning af Oplagsplads ved Dollerupvej. En forholdsvis stærkere Stigning viser Kontoen for de offentlige Anlæg som Følge af Arealernes Udvidelser; endelig har ogsaa nogle Omlægninger kostet Penge, i 1930 saaledes Omlægning af Botanisk Have og Mølleparken. De sociale Udgifter har været stærkt stigende. En Nyordning indførtes med Socialreformen af 1933, hvorved Hjælpekassen ophævedes, og dens Opgaver overtoges af den offentlige Forsorg i dens forskellige Former, Aldersrenten overførtes til den nye Folkeforsikring, der tillige omfatter Invaliderente, mens Arbejdsløshedskasserne indordnedes i det nye System. Ved de nye Love indførtes tillige en mellemkommunal Refusion. Arbejdsløshedskassernes Udgiftsstigning i 1935 skyldes væsentlig Loven af 29. Novbr. 1935 om Fordeling af Oksekød. Diverse Udgifter har 1930 et stort Overskud, fordi Udgiften til Niels Ebbesensvejs Omlægning blev overført til Posten: Udgifter afholdt af Laan. Udgifter afholdt af Laan har 1924 et Overskud, fordi nogle Udgifter, der hørte herhen, midlertidigt var blevet afholdt af Kassebeholdningen.

Ved Afslutningen af Regnskabet for 1932—33 fremkom et Underskud paa ca. 2 Mill. Kr., og et Underskud paa ca. 2½ Mil. Kr. kunde forventes i det følgende Aar, fortrinsvis som Følge af de stigende sociale Udgifter. Efter

¹⁹⁾ Udtalelse af Jakob Jensen, B. F. 1920—21 A, S. 446. ²⁰⁾ B. F. 1919—20 A, S. 155. ²¹⁾ I. c., S. 409—29. ²²⁾ For regnskabsmæssige Oplysninger takker jeg Økonomidirektør E. Rambusch.

en lang Debat vedtoges det 8. Februar 1934 at udskrive et ekstra Kvartals Skat²³).

Foruden den til Socialreformen knyttede Refusion er der ved en Lov af 1937 oprettet et fælleskommunalt Udligningsfond til Støtte for trængende Kommuner. Dets Midler, ca. 90 Mill. Kr., skaffes til Veje ved en almindelig Indtægtsskat, en kommunal Formueskat og en Forhøjelse af Ejendomsskat-

Sne fra Gaderne fjernes over Østre Mole.

Fotografi i Vejinspektørens Kontor.

terne. — Fra 1934 viser Regnskabet Slutsummer tilsyneladende et stærkt Fald. Det skyldes, at Indtægter og Udgifter vedrørende Formueregnskabet, som Udgifter afholdt af Laan og Forøgelse af Aktiver, der hidtil har været optaget i Driftsregnskabet, herefter er opført i et særligt Regnskab.

Af Gældsstiftelser skal nævnes, at i 1930 optoges hos et Bankkonsortium et Laan²⁴) paa 12 Mill. Kr., der senere suppleredes med 4 Mill. Kr. fra Aarhus Privatbank til en Række store Arbejder: Ordning af Gaderne omkring Hovedbanegaarden, Regulering af Randersvejen, Forbrændingsanstaltens Opførelse, samt Vandværkets Nyanlæg og Kommunehospitalets Udvidelse. I 1934 laantes ca. 7 Mill. Kr. til Skovvangsskolen, Belysningsvæsenets Administrationsbygning og til Kommunehospitalets videre Udvidelser. Store Foretagender kan ikke iværksættes uden Gældsstiftelser. Paa disse afdrages der

²³) B. F. 1933—34 A, S. 261—94, 298—302; D. k. E. XXX, S. 185. ²⁴) B. F. 1930—31, A, S. 83, 137; 1931—32 A, S. 1, 178—80; 1932—33 A, S. 1, 131.

hvert Aar store Beløb, i 1935 saaledes 6½ Mill. Kr., ligesom der til Stadighed foretages passende Nedskrivninger paa Kommunens Ejendomme, i 1937 saaledes 4½ Mill. Kr., for at de i Kommunens Formueregnskab ikke skal paradere med mere end deres reelle Værdi. I 1936—37 udgjorde Kommunens Formue op mod 100 Mill. Kr., heraf 59 Mill. Kr. i Nettoformue. Kommunens Økonomi maa saaledes siges at hvile paa en sund Basis.

Krigstidens hastigt stigende Priser havde meget uheldige Indvirkninger paa Tjenestemændenes Levevilkaar, da Lønforhøjelser og Dyrtidstillæg altid var langt bag efter Leveomkostningernes Stigning. — Dansk Politiforbund havde derfor til Aarhus Kommune indgivet en Opsigelse en-bloc for hele Politistyrken. Lønspørgsmaalet blev dog løst, inden Opsigelsens Ikrafttræden, hvorfor den toges tilbage 9. Oktober 1919²⁵). Kort efter oprettedes et Politiraad til Varetægelse af Politiets Interesser, heri fik Byraadet to Repræsentanter²⁶).

I 1931 nødvendiggjorde Byens Vækst en Forøgelse af Politistyrken med en Politiassistent, flere Betjente og Kontorister, samtidig forhøjedes Havnens Tilskud til Politiet fra 50000 Kr. til 80000 Kr.²⁷). Politiets Arbejde er i denne Periode vokset betydeligt og da især Tilsynet med Motorkøretøjer og Reguleringen af Færdslen; paa dette sidste Omraade er der taget en Række tekniske Hjælpemidler i Brug, f. Eks. Færdselsfyr og Lyskurve, ligesom Politiet er blevet forsynet med et Antal Biler, uden at man derfor har opgivet det ridende Politi, der har vist sig som det mest formaalstjenlige ved særlige Lejligheder.

I Lokaleforholdene er der ikke sket store Ændringer. Politiet har stadig til Huse dels paa Stationen bag Raadhuset og dels paa Tinghuset, samt endelig i private lejede Lokaler. Paa Tinghuset blev der efter den nye Retsplejeloivs Ikrafttræden i 1919 indrettet Lokaler for Nævningeretten²⁸). Et Kriminalmuseum, som Politiet gennem Tiderne har samlet Materiale til, fik i 1933 nogenlunde tilfredsstillende Lokaler paa Stadsingeniørens Loft²⁹). Lokaleforholdene kan saaledes ikke siges at være ideelle, og Politimester E. Hoeck har derfor flere Gange udtalt Ønsket om en Politigaard.

Af Kontroverser mellem Politiet og Byens Borgere er kun een værd at nævne. Den Syndikalisme og Kommunisme, der havde rejst sig i Krigens sidste Aar, havde med den russiske og den tyske Revolution faaet yderligere Medvind og var da ogsaa naaet til Aarhus. Søndagen den 17. November 1918 holdt Kommunisten Thøgersen en Brandtale paa Bispetorvet, der ledsagedes af Gadeoptøjer. Politiet skred derfor ind, ogsaa mod det strøgpromenerende Publikum. Der blev som Følge heraf indgivet en alvorlig Klage til Byraadet, som Byens Polimester, August Goll, imidlertid afviste som ubeføjet³⁰).

²⁵) B. F. 1919—20 A, S. 262—63. ²⁶) I. c., S. 347. ²⁷) B. F. 1931—32 A, S. 143, 152, 200. ²⁸) B. F. 1918—19 A, S. 157, 362. ²⁹) B. F. 1932—33 A, S. 257. ³⁰) B. F. 1918—19 A, S. 334, 342—56.

Fra 1. April 1938 overgik det kommunale Politi til Staten som en Følge af Rigspolitiets Oprettelse. Byraadet tog derefter Afsked med Korpset ved en Parade i Raadhussalen. Aarhus Politikorps er dermed gaaet ind i en ny Epoke, som næsten straks antog ekstraordinære Former, da Forholdene nødvendiggjorde Indkaldelse og Uddannelse af Civilbeskyttelsesmandskab, paa en Maade en Fortsættelse, dog vist ubevidst, af det gamle Ordenskorps, der eksisterede fra 1869 til 1896³¹).

Krigen og de første Efterkrigsaar beredte de kommunale Værker adskillige Vanskeligheder. Mangel paa Materialer gjorde sig gældende, og omend det forsøgtes afhjulpet paa forskellig Maade, f. Eks. ved Ombygning af en Dieselmotor fra Olie drift til Tjæredrift³²), var en Nedsættelse af Forbruget baade af Gas og Elektricitet nødvendig. Indtil 15. August 1920 var Gadebelysningen stærkt indskrænket, og offentlige Institutioner, Theatre o. lign. skulde endnu i 1920 holdes lukkede een Dag om Ugen³³). Desuden steg Tilgangen af nye Forbrugere stadig. Da Tilstandene igen var blevet normale, og Værkerne efter store Udvidelser atter var fuldt leveringsdygtige, slog man ind paa rent forretningsmæssige Metoder for at faa Forbruget sat op, bl. a. ved at nedsætte Prisen for Forbrug over et vist Kvantum, og ved Indretning af en Propagandaudstilling, der skulde propagandere ikke alene for et forøget, men ogsaa for et rationelt Forbrug f. Eks. ved Demonstrering af formaalstjenlige Belysningslegemer med rigtig Ophængning. Denne Udvikling blev brat afbrudt af den nye Krigssituation i Efteraaret 1939, hvorefter Forbruget igen begrænsedes bl. a. ved klækkelige Prisforhøjelser.

1925 besluttedes det at bygge et nyt Gasværk. Opførelsen, hvortil man laante 1,5 Mill. Kr. af Havnens Midler, overdroges til Londonfirmaet Woodal-Duckham³⁴). Hertil kom i 1936 en ny Gasbeholder ved Silkeborgvej opført af A/S Vølund. I 1926 besluttedes en betydelig Udvidelse af Elektricitetsværket³⁵), og i August 1929 sattes det udvidede Værk, der udmærker sig ved at have det laveste Kulforbrug i Danmark, i Drift. Hertil føjedes senere tre Understationer henholdsvis paa Kirkegaardsvej (1930), Aaboulevarden (1934) og Ingerslevs Boulevard (1936)³⁶).

Efter at det store Kraftværk, Andelsforetagendet Gudenaacentralen, var blevet bygget, sluttede det Kontrakt med Aarhus Elektricitetsværk om Samarbejde gaaende ud paa baade at levere og aftage Strøm³⁷). Siden da er Aarhus gaaet ind i et intimt Samarbejde med en lang Række jydsk Elektricitetsværker, det gælder baade Forstadskommunerne som f. Eks. Vejlbyskov, der fra 1930 faar al sin Strøm fra Aarhus, og fjernere liggende Byer som Randers, Viborg og Skive samt Sallingegen.

³¹) B. F. 1937—38 A, S. 362. Nærv. Værk II, S. 340 og III, S. 91. ³²) B. F. 1918—19 C, S. 146. ³³) Cirkulære fra Indenrigsministeriet af 22/2 1920; cfr. B. F. 1919—20 A, S. 527. ³⁴) B. F. 1925—26 A, S. 25, 287—97 C, S. 122. ³⁵) B. F. 1926—27 A, S. 61—69. ³⁶) B. F. 1930—31 A, S. 14, 31, 37; 1936—37 A, S. 220—21; D. k. E. XXV, S. 585—88. ³⁷) B. F. 1920—21 C, S. 30, 136—42.

1926 blev den gamle Badeanstalt revet ned for at skaffe Plads til Elektricitetsværkets Udvidelser, hvorefter Stadsarkitekt Draiby udarbejdede sin første Plan til en ny, moderne Badeanstalt med Svømmehal. Den blev dog henlagt som for dyr; men i 1931 paabegyndtes Arbejdet efter et noget ændret Projekt, og 15. September 1933 blev Svømmehallen indviet³⁸⁾.

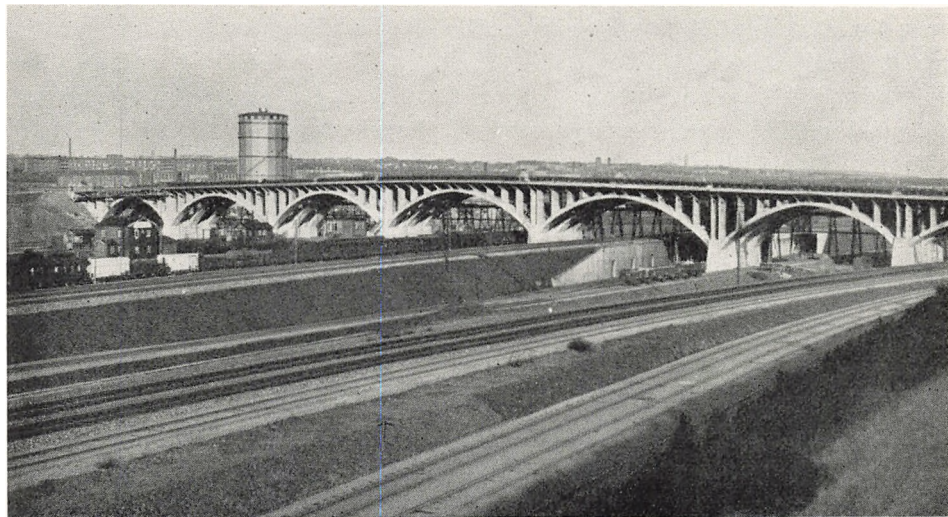
Gennem en længere Aarrække havde Byen haft sin Renovationsplads i Mølleengen. Den var baade uæstetisk og uhygiejnisk, og da Ringgaden efter Planen skulde føres lige forbi, var en anden Ordning paakrævet. I 1931 blev det derfor foreslaaet at opføre den Forbrændingsanstalt, man havde haft under Overvejelse allerede i 1914. Arbejdet blev overdraget A/S Vølund, og i August 1934 blev Anstalten taget i Brug. Efter Forslag af Ingeniør C. Juul forhandtes Forbrændingsanstaltens Kedler med Elektricitetsværkets Turbiner, hvorved betydelige Fordele opnaaedes³⁹⁾. Disse betydelige Udvidelser af de kommunale Værker medførte, at den gamle Administrationsbygning var blevet for lille, og i 1935 paabegyndtes Opførelsen af en ny Administrationsbygning efter Arkitekt Thorkil Møllers Planer⁴⁰⁾; ved denne Lejlighed forsvandt Gaden Grønland, der forlængst var indkøbt med denne Mulighed for Øje.

Formanden for Belysningsvæsenet, H. P. Christensen, foreslog 22. December 1926 at opsigte Overenskomsten med »Aarhus elektriske Sporvej« til 1. Januar 1928, hvilket vedtoges, hvorefter der blev nedsat et Udvalg til at forhandle om Overtagelsen⁴¹⁾. Siden da er der blevet iværksat en lang Række tiltrængte Udvidelser. Noget helt nyt betød Oprettelsen af Trambusruter til Hasle, Aaby, Fredensvang og Risskov, det blev derfor nødvendigt at udvide Remiseanlægget bl. a. med en Nybygning ved Silkeborgvej⁴²⁾.

Paa Grund af det voksende Arbejde udvidedes Stadsingeniørens Personale fra 1919 med to Afdelingsingeniører, to Ingeniørassistenter og en Regnskabsassistent⁴³⁾. Samtidig indleddedes et Samarbejde med Sundhedskommissionen, der havde yttret Ønske om Lejlighed til at udtale sig om nye Gadeanlæg⁴⁴⁾. Der forestod nu en Række store Arbejder for det kommunale Vejvæsen, som Regulering af Bispetervet og senere af Banegaardspladsen, Afgravninger ved de Mezas Vej og ved Silkeborgvej — det afgravede Fyld brugtes ved Havneudvidelserne — Udgravning af Dammene ved Friheden og Opfyldning af Skovbrynet⁴⁵⁾. Nogle af disse Arbejder, det gælder saaledes Afgravningerne, udførtes med Statstilskud⁴⁶⁾. Til at levere de store Mængder af Skærver anlagdes 1918 en Skærvefabrik paa Marselisborg Mark, der beskæftigede en Formand og elleve Arbejdere. Den blev dog nedlagt efter nogle Aars Forløb, da Kommunen kom ind paa at lade Skærverne slaa ved

³⁸⁾ B. F. 1933—34 C, S. 324—25. ³⁹⁾ B. F. 1931—32 A, S. 114—34; 1914—15, S. 140; D. k. E. XXVIII, S. 214; XXIX, S. 458—59. ⁴⁰⁾ B. F. 1934—35 A, S. 279. ⁴¹⁾ B. F. 1926—27 A, S. 195, 205—07; 1927—28 A, S. 78. Nærv. Værk II, S. 344. ⁴²⁾ B. F. 1929—30 A, S. 76—77; 1936—37 A, S. 42; 1935—36 C, S. 314. ⁴³⁾ B. F. 1919—20 A, S. 91. ⁴⁴⁾ B. F. 1918—19 A, S. 276. ⁴⁵⁾ B. F. 1918—19 C, S. 10. ⁴⁶⁾ B. F. 1920—21 A, S. 309.

Haandkraft for at skaffe øget Beskæftigelse. Af samme Hensyn blev der i 1925—26 iværksat en Række Nødhjælpsarbejder, d. v. s. Arbejder med Stats-tilskud og med begrænset Arbejdstid og udelukkende Anvendelse af Haandkraft. Som Led i disse Arbejder foretoges yderligere Afgravninger Syd og Vest for Byen samt Anlæg af Stadion Allé og det manglende af Ingerslevs Boulevard⁴⁷⁾. 1931—32 blev den store Harald Jensens Plads ved den søndre

Ringgadebroen og Gastaarnet.
 Fotografi i Stadsingeniørens Kontor.

Indkørsel til Byen anlagt med Parkeringsplads og Blomster- og Træbeplantning. Samtidig blev St. Clemens-, Store- og Lille-Torv omlagt.

De største Arbejder, der er udført i denne Periode, er dog Aaoverdækningen og Ringgadens Anlæggelse, Arbejder som længe havde været paa-tænkt. Allerede i 1884 havde man projekteret en Overdækning af Aaen fra Frederiksbro til Fiskerbro⁴⁸⁾, og i 1896 planlagdes en Torveplads paa det samme Stykke Overdækning⁴⁹⁾. Det blev dog ved Planerne, trods det at lignende Arbejder var blevet udført i Aalborg og Horsens. Det var dog først Kravet om en bedre Færdselsforbindelse mellem Havnen og den nye Godsbanegaard i Mølleengen og mellem Havnen og Landevejene efter Viborg og Silkeborg, der skabte Basis for Arbejdet. I 1932 paabegyndtes Overdækningen⁵⁰⁾ med Stykket fra Christiansbro til Frederiksbro og fortsattes indtil 1940 til Rullebroen. I Tilknytning til Overdækningen kom saa Slusebroens Ombygning, den nye Bro ved Ceres og Udvidelsen af Thorvaldsensgade samt dennes Videreførelse fra Vestergade til Vesterbrogade⁵¹⁾. Med dette dygtige

⁴⁷⁾ B. F. 1925—26 A, S. 260—66. ⁴⁸⁾ B. F. 1884, S. 156. ⁴⁹⁾ B. F. 1896, S. 131. ⁵⁰⁾ B. F. 1932—33 C, S. 356—57; Ingeniøren for 27/5, 1933. ⁵¹⁾ B. F. 1935—36 C, S. 378—79.

tekniske Arbejde har Byens Fysiognomi mistet et af sine mest karakteristiske Træk. En mindre Overdækning er foretaget ved Udvidelsen af Clemensbro. Ved denne Lejlighed forsvandt uden tvingende Grund Walthers ankerprydede Rækværker.

Ringgaden projekteredes allerede 1898, men antog først sin endelige Form i Ingeniør Klixbülls Byplan af 1919. I 1926 paabegyndtes Arbejdet med store Tilskud fra Vejfonden og afsluttedes i 1938 med Ringgadebroen over Baneterrainet. Denne Danmarks længste Landbro (over 300 m) er bygget af Ingeniørfirmaet Wright, Thomsen og Kier⁵²). Broen har ikke alene Betydning for Aarhus Byplan, men er tillige et vigtigt Led i den nye Hovedvejsordning, idet den gennemgaaende Landevejstrafik nu kan ledes uden om Byen. Den 1. Juni toges Broen i Brug ved en festlig Indvielse med Taler af Borgmester H. P. Christensen og Trafikminister Fisker⁵³). Der blev da udtalt, at Broen var et gyldent Led i Ringen om Byen. Den er tillige med sine syv elegant svungne Betonbuer en pompøs Portal for Jernbaneindkørselen til Aarhus, og der er fra dens betydelige Højde en smuk Udsigt ind over Byen.

Da Byen tog til at vokse, blev en Plan nødvendig, om ikke Udvidelsen skulde antage en alt for tilfældig Karakter. Dette Problem var man opmærksom paa allerede i 1872, da Byraadet lod et Udvalg udarbejde Plan over de Gader, hvis Anlæg forestod i nærmere eller fjernere Fremtid⁵⁴). Det var dog først efter Købet af Marselisborg, at Byplanlægningen kom ind under mere rationelle Former. Amt og Kampmann udarbejdede i 1898 en Bebyggelsesplan⁵⁵) for Marselisborgs Jorder. Den har øvet væsentlig Indflydelse paa Bebyggelsen af Kvarteret mellem Skanderborg Landevej, Stranden og Skoven. En heldig Følge af dette Arbejde paa langt Sigt er f. Eks., at Ringgadens Anlæggelse kun har krævet faa Ekspropriationer⁵⁶). For Bebyggelsen af Arealerne Nord og Vest for Byen fik man en Plan efter en Konkurrence i 1919, hvori Ingeniør A. Klixbüll, København, fik 1. Præmie⁵⁷). I denne Plan er indpasset Universitetsparken, det nye Amtssygehus' store Kompleks og Vestre Kirkegaard. Der er i de senere Aar foretaget en systematisk Bearbejdning af Byplansmaterialet, saaledes for Universitetskvarteret og for Udstillingsterrainet, og der er indledet et Samarbejde med Nabokommunerne for derved at faa trukket visse Hovedlinier for en Egnspan.

En vigtig Opgave har det været at faa Byens Parker og Pladser paa en tilfredsstillende Maade passet ind i Bybilledet. De to ældste Parker, Venne-lyst og Botanisk Have, laa oprindeligt begge udenfor Byen og er begge blevet til ved privat Initiativ.

⁵²) B. F. 1933—34 A, S. 23, 27; D. k. E. XXXV, S. 273. ⁵³) Aa. St. $\frac{1}{6}$ 1938; Dem. $\frac{1}{6}$, $\frac{2}{6}$ 1938. ⁵⁴) B. F. 1872, S. 106. ⁵⁵) Ch. Amt og Kampmann: Forslag til Bebyggelsesplan for en Del af Marselisborg Grund, 1898. ⁵⁶) A. J. Rambøll i D. k. E. XXIX, S. 318. ⁵⁷) B. F. 1919—20 A, S. 272.

Ved Bortlejningen af »Vennelyst«, der skete ved offentlig Auktion, forpligtede Lejeren sig til at holde Broer, Gange og Vandløb i Stand, og at lade Anlægget staa aabent for Byens Borgere⁵⁸). Fra 1860'erne overtoges Anlægget helt af Byen, og i 1890 blev det udvidet. Botanisk Have er anlagt af Jysk Haveselskab og overtoges i 1911 af Kommunen og er siden blevet betydeligt udvidet. Udvalget for Marselisborg foreslog efter Godsets Erhvervelse at

Fra Botanisk Have.

Fotografi i Stadsgartnerens Kontor.

sløjfe Wallensteins Skanse, bl. a. fordi der klagedes over Sandflugt derfra, og i 1901 besluttedes Skanseanlægget⁵⁹). Efter at Aarhus Møllens Bygninger var revet ned, udvidedes den tidligere Have til den smukke Møllepark, hvori siden Folkebiblioteket er opført, og naar den gamle Søndre Kirkegaard helt sløjfes, vil der paa dens Grund være Mulighed for en smuk Raadhuspark. Smaa venlige Anlæg og brede, træbeplantede Boulevarder har i ikke ringe Grad sat sit Præg paa det nye Aarhus, og det ikke mindst takket være Borgmester Jakob Jensens forudseende Dispositioner⁶⁰). Fra Tid til anden er Parker og Pladser blevet smykket med Skulpturværker. I 1867 opstilledes

⁵⁸) Borgerrepræsentanternes Deliberationsprotokol 1844—52, S. 421. Aa. B. A. ⁵⁹) B. F. 1897, S. 163; 1901, S. 66. ⁶⁰) D. k. E. XVII, S. 367.

Frederik VII's Buste i Banegaardsanlægget, i 1901 flyttedes den til Venne-lyst, hvorefter R. Andersens Dalgasstatue overtog Pladsen⁶¹), indtil Anlæg- get i 1921 sløjfedes, og Dalges efter nogle Aars Ophold i Parkallé flyttedes til Filtenborgs Plads. I 1910 opstilledes Hans Broges Statue, udført af Axel Hansen, i Anlægget paa Tietgens Plads⁶²), og i 1924 opstilledes Ølsgaards Statue af Peter Sabroe i Park Allé, nu flyttet til Sabroes Plads. I Botanisk Have er opstillet en Buste af Sophus Bauditz, skænket af Hofjægermester H. Treschow og en Statue af St. St. Blicher. Til Mølleparken har Ny Carls- bergfondet skænket Springvandet med Amorinerne og Johs. Bjergs Gruppe »Elskovskampen«⁶³). I 1934 opstilledes her tillige en Buste af Johan Skjold- borg. Paa den gamle Olufs Kirkegaard findes et i 1847 rejst Granitkors til Minde om Hellig Niels og V. Bissens Buste af Hendrik Pontoppidan. Byens Velgørerinde Dronning Margrethe har faaet en Mindesten i Risskov, rejst af Historisk Samfund i 1913. Endelig er der paa Halvhundredaarsdagen for Rytterfægtningen 1849 rejst en Mindesten ved Randers Landevej.

Da Anlægget af Mindeparken kom paa Tale, stillede Byen Arealet mellem Marselisborg Slot og Strandvejen til Raadighed⁶⁴). Der blev her anlagt en overordentlig smuk Park, der senere er blevet yderligere forskønnet ved Chr. Rømer-Havens Blomsterpartier og Rhodendendronhaven ved Donbækhusene, en værdig Ramme om Axel Poulsens gribende Monument over Verdenskri- gens Faldne. Ved Parkens Anlæggelse vandtes tillige et ønskeligt Bindeled mellem Skovpartierne.

I 1917 udskrev Byraadet en Konkurrence om Ordning af Arealet omkring Domkirken⁶⁵), efter at det ved en kraftig Tilkendegivelse fra Befolkningens Side i Forbindelse med store økonomiske Ofre var blevet forhindret, at An- delsbanken skulde opføres klods op ad Domkirken. Der indkom ikke færre end 39 Forslag til Konkurrencen og efter denne endnu eet af Afdelings- ingeniør Galthen og Arkitekt Fritz, ledsaget af en Sympatiadresse til Byraa- det. Første Præmie tildeltes Arkitekterne H. Mundt og Th. Havning, desuden uddeltes to Andenpræmier, og flere Projekter indkøbtes. Det præmierede Projekt blev dog ikke ubetinget antaget til Udførelse, Pladsen Nord for Dom- kirken blev ikke saa radikalt ændret, og af det egentlige Bispetorvsprojekt opgav man desværre af Færdselshensyn den lukkede Plads. Løsningen er, som Tiden krævede det, klassicistisk i Udformningen af Standstensmuren, Gadelygterne og de brede Stentrapper og er i sin klare Enkelthed tiltalende.

Under Krigen var Byggeriet gaaet fuldstændig i Staa. Der var følgelig en stærkt stigende Mangel paa Lejligheder, og for at bøde paa denne Bolignød blev Kommunen nødt til som en foreløbig Hjælpeforanstaltning at opføre en Række Barakker⁶⁶) baade Nord og Syd for Byen, samt at laane Fodfolks-

⁶¹) B. F. 1895, S. 156, 201; 1897, S. 278; 1900, S. 178; 1901, S. 157. ⁶²) B. F. 1910—11 A, S. 58, 89, 168—69, 193. ⁶³) B. F. 1931—32 A, S. 211. ⁶⁴) B. F. 1924—25 A, S. 118—31, 133—37, 168. ⁶⁵) Arkitekten XX. 1917—18, S. 269—75, 301—5, 321—24, 330, 373—74, 392. ⁶⁶) B. F. 1918—19 A, S. 183.

kasernen af Krigsministeriet til Husvildebeboelse⁶⁷). Barakkerne kom dog til at tjene til Beboelse i en længere Aarrække, først efter 1929, samtidig med at det kommunale Boligtilsyn ophævedes⁶⁸), paabegyndtes Rømningen, der varede til ind i Midten af 30'erne. Barakkerne var dog kun at anse for en Nødhjælp, og Byraadet skred derfor til at realisere Jakob Jensens gamle Forslag at opføre kommunale Beboelsesejendomme, hvortil der efter Lov af

Springvandet i Mølleparken med Johannes Bjergs »Elskovskampen«.
 Fotografi i Vejinspektørens Kontor.

1. November 1918 kunde opnaas Statstilskud⁶⁹). Der blev endvidere ydet kommunalt Tilskud til det private Byggeri og til Indretning af Mansard-etager paa gamle Ejendomme. Som en Konsekvens af disse Bestræbelser følger det, at Nedrivning af Beboelsesejendomme kun kunde ske efter Tilladelse af Byraadet⁷⁰).

Det kommunale Byggeri paabegyndtes i 1918 med fem Ejendomme paa de Mezas Vej efter Arkitekt Høegh Hansens Tegninger og seks Ejendomme i Gerlachsgade efter Arkitekt Pucks Tegninger⁷¹), senere er hele Karreer fulgt efter. En helt ny Byggemaade repræsenteredes af Rækkehusene paa

⁶⁷) B. F. 1919—20 A, S. 37. ⁶⁸) B. F. 1928—29 A, S. 139. ⁶⁹) B. F. 1918—19 A, S. 494.
⁷⁰) B. F. 1919—20 A, S. 481. ⁷¹) B. F. 1918—19 A, S. 45; 1919—20 A, S. 12—13.

Domkirkekvarteret set fra Øst.
Billede tilhørende Aarhus Handelsforening.

P. M. Møllers Vej, hvis Opførelse besluttedes 1925 efter en livlig Debat⁷²). Ogsaa i de seneste Aar har Kommunen søgt at opmuntre Byggeriet, saaledes ved at give Lempelser i Ejendomsskatterne⁷³) med Klausul om at holde Huslejen under 9 Kr. pr. m². Den stærkt forøgede Byggerivirksomhed gjorde Oprettelsen af et Embede som Stadsarkitekt nødvendigt⁷⁴). Til dette Embede overdroges det i 1925 at føre Kontrol med Byggeforetagender med offentlig Støtte⁷⁵).

Bystyrets Historie i de sidste Hundrede Aar viser en roligt fremadskridende Udvikling. Allerede de eligerede Borgere havde vundet sig en sikker Position, der yderligere befæstedes af Borgerrepræsentanterne efter 1837, som efter at have sikret sig Hovedindflydelsen paa Finanserne lidt efter lidt drog alle Forvaltningens Grene ind under deres Myndighedsomraade. Perioden 1837—1868 er karakteriseret ved et nøje Samarbejde mellem Borger-skabets valgte Repræsentanter og Embedsmændene, endog saaledes at den ledende Personlighed maa søges blandt disse, nemlig Politimester og Byfoged Jørgen Nielsen, der i alle de kommunale Anliggender, han kom i Berøring med, utrætteligt arbejdede for Byens Vel.

I den følgende Periode 1868—1919 lægges Hovedindflydelsen stadig stærkere over paa Raadets paa en stadig bredere Basis valgte Mænd. I Byens almindelige Historie sker der samtidig det, at Industrialiseringen og dermed Byens Vækst sætter kraftigt ind. Denne Udvikling skabtes fortrinsvis af nye Mænd, der trængte de gamle Slægter tilbage i anden Række; i Forhold hertil er Byraadet passivt, det indretter sig efter de skabte Forhold, men udfolder intet Initiativ. Det gælder navnlig Periodens første Halvdel, da J. M. Mørk er den ledende Politiker; han var Medlem af Raadet 1856—1889; der er i hans efter Forholdene sig lempende Politik ingen store Linier og intet, der spaar, at Aarhus i Løbet af faa Aar skulde blive den store By, den blev. Den, der indleder en Politik paa længere Sigt og med et dristigere Initiativ, er Chr. Kier ved Købet af Marselisborg.

Denne Periode præges først og fremmest af det økonomiske Fremstød, hvad der fik et tydeligt Udtryk i Landsudstillingen 1909, den følgende Periode efter 1919 betegner et tilsvarende kulturelt Fremstød⁷⁶), kronet med Universitetets Oprettelse. Der ofres nu alle Samfundslivets Sider en ikke ringe Omsorg; det vil ikke længere kunne siges, at »Aarhus mest har tænkt paa Penge«, men

Kækt stræber den at samle
sin Dag med sin Historie,
det nye med det gamle,
og Lærdommens Glorie
med Kraften i sin Haand⁷⁷).

⁷²) B. F. 1925—26 A, S. 83, 108, 333; D. k. E. XXI, S. 683. ⁷³) B. F. 1933—34 A, S. 89—90. ⁷⁴) B. F. 1919—20 A, S. 46—50, 72. ⁷⁵) B. F. 1925—26 A, S. 140. ⁷⁶) cfr. Albert Olsen: Aarhus — a modern city, The American-Scandinavian Review, Vol. XXIV. 1936, S. 45. ⁷⁷) Valdemar Rørdam: Sangen om Danmark. 1923, Strofe 108.

BYSTYRETS ORGANISATION

I HENHOLD TIL LOV om Købstadkommunernes Styrelse af 25. Marts 1933 forestaas Styrelsen af de kommunale Anliggender i Aarhus Købstad af et Byraad valgt efter Reglerne i den kommunale Valglov af 29. Marts 1924 med Ændringer, senest den 22. December 1936.

Byraadets Vedtægt af 28. Januar 1935, stadfæstet af Indenrigsministeriet 9. Februar 1935, med senere Ændringer af 16. August 1935, 24. Juni og 17. Juli 1937, fastsætter Antallet af Byraadets Medlemmer til 21. — Vedtægten fastsætter tillige de nærmere Regler for den udøvende Myndighed i Kommunens Anliggender, bl. a. at Byrådet blandt sine Medlemmer vælger en Formand, der benævnes Borgmester. Dette Valg foregaar, saa snart det nyvalgte Byraad er traadt i Virksomhed, i dets første Møde, og har Gyldighed, saa længe dette Byraad fungerer. Umiddelbart efter Valget af Borgmester vælges blandt Medlemmerne tillige en 1. og en 2. Næstformand. Valget af Borgmester ledes af det tilstedeværende Medlem af Byrådet, der i længst Aaremaal har været Medlem af dette, og der fordres absolut Stemme-flertal af Raadets tilstedeværende Medlemmer for at opnaa gyldigt Valg. — Vedtægten fastsætter endvidere, at Borgmesteren har Overledelsen af Kommunens Administration og fordeler Sagerne til Udvalg og Tjenestemænd, udfærdiger Forskrifter for Sagernes Ekspedition samt paaser, at ingen Sag lider utilbørligt Ophold. Nedsættelse af Udvalg fastsættes tillige af Vedtægten, ligesaa Udvalgenes Virksomhed og Fremgangsmaade ved Valgene, samt at disse skal foregaa efter Forholdstalsvalgmaaden, idet Medlemmerne deles efter de Grupper, som de har anmeldt for Formanden at ville stemme sammen med. Borgmesteren er født Formand for Kasse- og Regnskabsudvalget samt for Havnevæsenet. For de øvrige Udvalgs Vedkommende vælges Formanden af Byrådet med Undtagelse af det sociale Udvalg og Børneværnsudvalget, der selv vælger deres Formand. Udvalgene fastsætter selv deres Forretningsorden, og hvert Udvalg skal føre en Forhandlingsbog, autoriseret af Borgmesteren¹⁾. Under Borgmesterens særlige Bestyrelse er henlagt Sager,

¹⁾ Hvert Udvalg udarbejder endvidere de Reglementer og Instrukser, der maatte skønnes fornødne eller ønskelige indenfor dets Bestyrelsesomraade og indstiller dem til Byraadets Vedtagelse.

hvis Varetagelse ikke er overdraget Udvalg eller Tjenestemænd, der er udpeget dertil af Byraadet eller dets Udvalg. Der er tillagt Borgmesteren et årligt Vederlag samt Pensionsret.

De nærmere Regler for Byraadets Forhandlinger er fastsat i Forretningsordenen af 27. Marts 1934, og heri bestemmes bl. a., at Byraadets almindelige Møder afholdes paa Raadhuset, og at Tiden for Afholdelsen, almindeligvis hver Torsdag Kl. 17, fastsættes af Byraadet ved hvert Regnskabsaars Begyndelse. Overordentlige Møder afholdes, naar Borgmesteren finder det fornødent, eller mindst Halvdelen af de øvrige Medlemmer forlanger det. Møderne er i Almindelighed offentlige, hvorfor der til Bladenes Referenter er reserveret særlige Tilhørerpladser. Byraadet kan imidlertid vedtage, at enkelte Sager forhandles for lukkede Døre, ligesom visse Sager, f. Eks. personlige Forhold, Køb og Salg af faste Ejendomme o. s. v., skal behandles for lukkede Døre. Byraadet er beslutningsdygtigt, naar mindst Halvdelen af Medlemmerne, deriblandt Borgmesteren eller i hans Frafald en af Næstformændene, er til Stede. Borgmesteren, eller eventuelt en af Næstformændene, leder Møderne og formulerer de Punkter, hvorom der skal stemmes. I Reglen skal Sagerne kun undergives een Behandling, dog kan fem Medlemmer kræve to Behandlinger med mindst 24 Timers Mellemlum, ligesom Behandlingen af Budgettet — ifølge § 21 i Købstadkommunalloven af 25. Marts 1933 — skal omfatte to Behandlinger med mindst 8 Dages Mellemlum. I Tilfælde, hvor to Behandlinger skal finde Sted, kan der fastsættes en Tidsfrist, hvor Ændringsforslag skal fremsættes. Optagelse af Laan samt Forbrug af visse særlige Midler skal behandles, og Beslutning herom skal tages af et Flertal i to paa hinanden følgende Møder med mindst 14 Dages Mellemlum. Byraadets Beslutninger foretages ved Afstemning, Valg ved skriftlig Afstemning. Falder der ved Afstemningen lige mange Stemmer for og imod, er Sagen, hvorom Afstemning har fundet Sted, forkastet, men i Tilfælde af Stemmeligbed ved Valg gør en Lodtrækning, der foretages af Borgmesteren, Udslaget. Tvivlsspørgsmaal, herunder Forstaaelsen af Forretningsordenens Bestemmelser, afgøres af Borgmesteren, men Afgørelsen kan, hvis der hersker Utilfredshed med Borgmesterens Fortolkning, indbringes for Byraadets næste Møde, i hvilket Raadet da endeligt afgør Sagen. — Byraadets Sekretær skal indføre Raadets Beslutninger i Forhandlingsbogen, og denne skal ved hvert Mødes Slutning underskrives af samtlige tilstedeværende Medlemmer. Ethvert Medlem er berettiget til at erholde sin Stemmeafgivning og sin afvigende Mening indført i Forhandlingsbogen ved en kort Tilførsel til denne. Et Referat af Forhandlingen skal trykkes og udgives.

Den besluttende Myndighed hviler som foran anført hos Byraadet, medens Sagerne Tilrettelæggelse og Udformning foregaar i Udvalg. Disse Udvalg vælges straks efter, at et nyt Byraad er valgt og traadt i Funktion, og Valgene gælder for hele Byraadsperioden.

De staaende Udvalg er:

Udvalget for Kasse- og Regnskabsvæsenet, som bestaar af Borgmesteren og to af Byraadets Medlemmer. I Henhold til Styrelsesvedtægten paahviler det Udvalget at forestaa Kommunens Kasse- og Regnskabsvæsen og føre Tilsyn med Forvaltningen af Kommunens Kasser og Kommunens Bogføring. Udvalget paaser, at Kommunens Indtægter indgaar behørigt, ligesom Udvalget anviser Regninger til Kommunens Kasse. Endvidere drager Udvalget Omsorg for, at Kommunens Kapitalformue forvaltes og frugtbargøres og skal sørge for, at Kommunens Værdipapirer forsynes med Prohibitivpaategning. Endelig paahviler det Udvalget i Forbindelse med to af Byraadet dertil valgte Medlemmer hvert Aar at affatte Udkast til Kommunens Budget for det kommende Aar. Det saaledes udvidede Kasse- og Regnskabsudvalg benævnes Budgetudvalget.

Saaledes som Forholdene efterhaanden har udviklet sig, er Budgetudvalget kommet til at spille en betydelig Rolle, idet Kasse- og Regnskabsudvalget, naar bortses fra Anvisning af Regninger, saa at sige altid fungerer i den udvidede Skikkelse som Budgetudvalget. Foruden Affattelse af Budgetforslaget forestaar Budgetudvalget Kommunens økonomiske og finansielle Anliggender i Almindelighed. Udvalget behandler saaledes Sager angaaende Kommunens Optagelse af Laan, Spørgsmaal om Kommunens Garanti, Beskæftigelsesplaner, Projekter, der kræver Udgifter uden for Budgettet, Bevillinger, der ikke er hjemlet ved Budgettet, og i det hele en lang Række Sager, der paa den ene eller anden Maade har Forbindelse med eller Indflydelse paa Kommunens Økonomi. — Under Udvalget er henlagt Kommunebogholderiet, Kommunens Revisionskontor, Kæmnerkontoret, Skattekontoret og Økonomikontoret.

Udvalget for Havnevæsenet bestaar af Borgmesteren som Formand og 4 Medlemmer, hvoraf 2 kan vælges udenfor Byraadets Midte. Aarhus Handelsforening har Adgang til at stille Forslag om de sidstnævnte Pladser. Udvalget sørger for Havnearealets og Sejløbets Vedligeholdelse, ligesom det foranlediger de Arbejder udført, som det maatte finde fornødent. Tillige forestaar Udvalget Havnens Kasse- og Regnskabsvæsen efter de Regler, som indeholdes i det af Ministeriet for offentlige Arbejder fastsatte Reglement for Havnens Forvaltning.

Det sociale Udvalg bestaar af 5 af Byraadets Medlemmer og forestaar Administrationen af Lov Nr. 181 af 20. Maj 1933 om offentlig Forsorg og Lov Nr. 182 af samme Dato om Folkeforsikring i det Omfang, disse Love udtrykkeligt henlægger den til det sociale Udvalg. Tillige henhører de til Byraadets Bestyrelse overdragne Legater med sociale Formaal samt Sager om Tilskud til sociale Øjemed, til velgørende Foreninger o. lign., under Udvalget. Udvalget vælger selv sin Formand, der oppebærer et særligt Honorar, der udredes af Kommunens Kasse.

Af Udvalget er nedsat følgende Underudvalg: Forsorgsudvalget for Behandling af Sager om skønsmæssig Hjælp og om Bidrag, Forsikringsudvalget for Behandling af Sager vedrørende Forsikringslovene samt Udvalget for Anstalterne. Iøvrigt kan Udvalget nedsætte de Underudvalg paa mindst 3 Medlemmer, som det finder fornødent, dog skal Formanden for det sociale Udvalg være Formand for eller Medlem af de saaledes nedsatte Underudvalg. Finder det sociale Udvalg det fornødent, at der til noget Arbejde kræves speciel Sagkundskab, kan det foretage Indstilling til Byraadet om, at sagkyndige eller særligt interesserede Personer tilknyttes som frivillig Medhjælp. Byraadet kan udfærdige en Instruks angaaende de til Udvalgets Administration knyttede Medhjælpere og Funktionærer.

Børneværnsudvalget er et af Byraadet, i Henhold til Lov om offentlig Forsorg af 20. Maj 1933, nedsat særligt Underudvalg og bestaar af 6 Medlemmer, hvoraf 2 vælges udenfor Byraadets Midte blandt Personer, der maa antages at være i Besiddelse af Indsigt i Børneforsorg. Udvalget sammensættes efter samme Regler, som gælder ved Valg af Medlemmer til de øvrige af Byraadet valgte Udvalg, og varetager de Opgaver, der i Henhold til Afsnit II i forannævnte Lov om offentlig Forsorg er henlagt til dette Udvalg. Formanden for det sociale Udvalg skal tillige være Formand for eller Medlem af Børneværnsudvalget, og Reglen om Tilknytning af særligt sagkyndige eller interesserede finder ligeledes Anvendelse for dette Udvalg.

Sygehusenes Udvalg bestaar af 3 af Byraadets Medlemmer. Det forestaar Ledelsen af Kommunens Sygehuse i Henhold til den af Udvalget vedtagne Forretningsorden.

Udvalget for Belysningsvæsenet og Sporvejene bestaar af 5 af Byraadets Medlemmer. Under Udvalget sorterer Gas- og Elektricitetsværket samt Administrationen af de kommunale Sporveje, Forbrændingsanstalten og Svømmehallen, idet det med Bistand af de tilforordnede Tjenestemænd fører Tilsyn med nævnte Værker og Virksomheders Drift samt paaser, at nye Ledninger og Kabler indtegnes paa Byens Kort. Udvalget fremsætter endvidere Forslag til Ledningsnettets Udvidelse samt paaser, at de gældende Vedtægter og Reglementer for Gas- og Elektricitetsforsyningen overholdes, ligesom det fører Tilsyn med de autoriserede Gas- og Vandmestre og elektriske Installatører. — Ændringer i Gas- og Elektricitetspriser samt andre faste Afgifter kan kun ske efter Beslutning af Byraadet.

Udvalget for Brolægning, Vej- og Kloakvæsen bestaar af 5 af Byraadets Medlemmer. Under dette Udvalg sorterer Tilsynet med Byens offentlige Pladser, Gader og Veje samt Hovedvandløb, idet dog herfra er undtaget Markveje samt Skovenes og Anlæggenes Stier og Veje. Allétræer og andre Plantningers Pasning er dog Udvalget uvedkommende, jfr. Reglement for Brolægningsvæsen i Aarhus Købstad stadfæstet af Indenrigsministeriet den 3. Maj 1871. — Udvalget fører Tilsyn med offentlige Broer, de i

Vejene nedlagte Kloaker, Nødtørftsanstalter, Bolværkerne langs Aaen, Skøjtedammene ved »Friheden« og i Risskov samt Høfderne langs Strandvejen. Desuden drager Udvalget Omsorg for Anlæg og Drift af Parkeringspladser, af Holdepladser for Drosker samt fører Tilsyn med Fragt- og Personautomobilers Holdepladser, med Torvehandel og Stadepladser udenfor Skovene, med Benzintankanlæg, Kiosker, Plakatsøjler o. lign. Det giver endvidere Tilladelse til Fortovsservering samt Anbringelse af Ledninger for Vand, Gas, Elektricitet, Telefon, Telegraf, Fjernvarme og Olieledninger i Gader og Veje. Snekastning og Bortkørsel, forsaavidt dette paahviler det offentlige, skal Udvalget ligeledes forestaa, ligesom Udvalget i Henhold til Sundhedsvedtægten fører Tilsyn med, at Byens Affaldsstoffer (Dag- og Natrenovation) bortføres.

Udvalget for det offentlige Slagtehus, der bestaar af 3 af Byraadets Medlemmer, forestaar Driften af det offentlige Slagtehus og paa-ser, at de for Slagtehuset og dets Personale fastsatte Reglementer og Instrukser overholdes.

Udvalget for Bygninger og Inventariesager bestaar af 3 af Byraadets Medlemmer og drager Omsorg for Byens Bygninger og Inventar med Undtagelse af de Bygninger m. v., der i Henhold til Byraadsvedtægten er henlagt under andre staaende Udvalg. Tillige er Tilsynet med Byens Badeanstalter ved Marselisborg og Riis Skov overdraget Udvalget.

Udvalget for Lystanlæg og Plantninger bestaar af 3 af Byraadets Medlemmer og fører Tilsyn med Byens Parker, Anlæg, Beplantninger og Legepladser samt fremmer nye Anlæg.

Skoleudvalget, der bestaar af 5 af Byraadets Medlemmer, administrerer Skolebygningerne, forestaar Skolevæsenets hele økonomiske Forvaltning samt drager Omsorg for Vedligeholdelsen af Skolevæsenets Bygninger og Inventar og træffer de fornødne forberedende Foranstaltninger med Hensyn til Lærereembedernes Besættelse.

Udvalget for Skovvæsenet bestaar af 3 af Byraadets Medlemmer. Udvalget forestaar Behandlingen af Skovene efter en af Byraadet vedtagen Plan, foranstalter Skovauktioner og fører Tilsyn med Skovenes Benyttelse som Lystskov og med Byens i Skovene værende Bygninger, herunder Skovrestauranter.

Udvalget for Markvæsenet bestaar af 3 af Byraadets Medlemmer og forestaar Administrationen af Kommunens Markjorder, herunder Udstykning og Udleje af Arealer til Kolonihaver. I Henhold til Vedtægt af 9. Juni 1846 udgør Udvalget i Forening med et af de private Jordejere valgt Medlem den i denne Vedtægt anordnede Markdirektion.

Udvalget for Vandværkerne bestaar af 3 af Byraadets Medlemmer. Det bestyrer Vandværkerne i Henhold til den af Udvalget vedtagne Forretningsorden samt efter de af Byraadet nærmere fastsatte Regler.

Udvalget for Byens Udvidelse og Bebyggelse bestaar af 5 af Byraadets Medlemmer og varetager Udarbejdelse af Planer for Byens Udvikling i Henhold til Byplanen og gør herom Indstilling til Byraadet vedrørende Anlæg af nye Gader, Veje, Pladser m. v., herunder ogsaa om ældre Gader og Fastsættelse af Gadelinier. Udvalget forestaar Salg og Udleje af

Aarhus. I Baggrunden Riis Skov og Risskov Villakvarter.

Fotografi i Stadsingeniørens Kontor.

Kommunens Byggegrunde og Jorder, forsaavidt disse ikke henhører under andre Udvalg, og varetager Bedømmelsen af Facadetegninger for Bygninger paa Grunde, der er solgt af Kommunen og gør tillige Indstilling til Byraadet om Gaders og Vejes Navnegivning.

Udvalget for Lønsager bestaar af 5 af Byraadets Medlemmer, og herunder henhører alle Sager vedrørende Kommunens Løn- og Pensionsforhold i Henhold til Byraadets Beslutning af 30. Marts 1933, der lyder saaledes: Kun Byraadet kan træffe Beslutning om Ændringer i bestaaende Ansættelses-, Løn- og Pensionsforhold o. l. for Personer, som ifølge Tjenestemand-Regulativets § 5 ansættes eller afskediges af Byraadet. Et Byraads-

udvalg kan ikke foretage Ansættelse eller Ændring i bestaaende Ansættelses-, Løn- og Pensionsforhold for Personer, som i Henhold til ovennævnte Paragraf ansættes og afskediges af de respektive Udvalg, førend der mellem vedkommende Udvalg og Lønudvalget er opnaaet Enighed om Sagen. Kan saadan Enighed ikke opnaas, skal Sagen forelægges Byraadet til Afgørelse. I alle Tilfælde, hvor der er truffet Afgørelse om Ansættelse eller Ændring i bestaaende Ansættelses-, Løn- og Pensionsforhold o. l., skal Meddelelse herom af den paagældende Myndighed tilstilles Lønudvalget, Kommunens Bogholderkontor og Kommunens Revisionskontor til Orientering.

Udvalget for Andragender bestaar af 3 af Byraadets Medlemmer og afgiver Indstilling til Byraadet vedrørende Andragender om Indfødsret, Æresoprejsning m. v.

Udvalget for Biblioteksvæsen og Kommunens Arkiv bestaar af 3 af Byraadets Medlemmer. Udvalget fører Tilsyn med Kommunens Arkiv og administrerer Folkebiblioteket.

Udvalget for Affattelse af Rigsdagsvalglister bestaar af Borgmesteren som Formand og 2 af Byraadets Medlemmer. Udvalget varetager Rigsdagsvalglisternes rettidige Affattelse og Berigtigelse overensstemmende med Lovens Forskrifter, ligesom det giver Indstilling til Byraadet om Valg af Valgbestyrelsesmedlemmer i de Rigsdagsvalgkredse, der vedrører Aarhus Kommune.

Udvalget for Revision af Skatterestancelister bestaar af 3 af Byraadets Medlemmer. Det gennemgaar de aarlig fra vedkommende Administrationsgrene indsendte Fortegnelser over Restancer med Skatter og Afgifter til Kommunen og afgiver Indstilling til Byraadet om, hvordan der hermed skal forholdes.

Udvalget for Legater bestaar af 3 af Byraadets Medlemmer og forestaar Bestyrelsen af de af Kommunens Legater, som ikke er henlagt under det sociale Udvalg.

Udvalget for Indkvartering bestaar af 2 af Byraadets Medlemmer samt 1 Medlem udvalgt af Byens Kommandantskab. Udvalget varetager de Kommunen ifølge Indkvarteringslovgivningen paahvilende Forpligtelser og fører Tilsyn med Kommunens militære Etablissementer og disses Inventar. Kommunebogholderen er tilforordnet Udvalget for at varetage dettes daglige Forretninger.

Udvalget til Gennemgang af Repartitionen paa Amtets Købstæder, Udvalget for Decision af Kommunens Regnskaber, Udvalget for kritisk Gennemgang af Havnens Regnskab og Udvalget for Gennemsyn af Politikassens Regnskab bestaar hver af 2 af Byraadets Medlemmer og varetager de dem i Henhold til foranstaaende Hverv underlagte Regnskaber og Kasser og afgiver herom Indstilling til Byraadet.

Udvalget for Børnebiblioteker. Efter at Byraadet ved en Vedtægt af 23. Februar 1939 havde vedtaget Ordningen af Kommunens Børnebiblioteker, er der nedsat et Udvalg paa 3 af Byraadets Medlemmer, der forestaar Driften af disse Biblioteker.

Den kommunale Valgbestyrelse bestaar af Borgmesteren som Formand samt 2 af Byraadets Medlemmer. Valgbestyrelsen forestaar i Henhold til den kommunale Valglov af 22. December 1936 Forberedelserne til Afholdelse af de kommunale Valg.

Endvidere er for Tiden nedsat et midlertidigt Udvalg bestaaende af Borgmesteren som Formand samt 4 Medlemmer af Byraadet suppleret med Udvalget for Bygninger og Inventar. Dette Udvalg varetager Opførelsen af Boliger for Aldersrentenydere.

Til de efterfølgende Nævn, Kommissioner, Bestyrelser m. v. vælger Byraadet Medlemmer, uden at det dog ved disse Valg er bundet til at vælge Medlemmer af Byraadets Midte.

Aarhus Købstads Bevillingsnævn er oprettet i Henhold til Lov af 10. Maj 1912 og traadte første Gang sammen den 20. Januar 1913. Nævnets Virksomhed er senere blevet afgrænset ved nye Beværterlove af 1924 og 1939. Siden dets Oprettelse har Bevillingsnævnet været en fast Institution i Byen og en betydningsfuld Faktor ved Beværtervæsenets Udvikling. Nævnets Hovedopgave er at meddele og forny Beværterbevillinger med eller uden Ret til Udskænkning af stærke Drikke samt Konditorbevillinger, ligesom det godkender autoriserede Bestyrere til de anførte Næringsbrug. Dette sker gennem et intimt Samarbejde med Politiet, som foretager en indgaaende Undersøgelse af Ansøgnernes personlige og faglige Kvalifikationer med det Formaal at tilføre Standen de fra et samfundsmæssigt Synspunkt bedst egnede Folk. Nævnet foretager endvidere Indstilling i Sager, som skal forelægges det hele Landet omfattende Overbevillingsnævn, og er raadgivende for Byraadet i alle Beværterspørgsmaal. — Ved den seneste Beværtervedtægt, som er stadfæstet af Handelsministeriet den 12. November 1940 i Henhold til Beværterloven af 15. Marts 1939, er Antallet af Bevillinger med Ret til Udskænkning af stærke Drikke fastsat til 1 for hver 700 Indbyggere og Antallet af Afholdsbevillinger til 60. Bevillingerne udstedes nu for 5 Aar ad Gangen med Adgang til Fornyelse. Ved Udgangen af Aaret 1940 fandtes der i Aarhus 138 Beværtninger med Ret til Udskænkning af stærke Drikke, 1 Vinhandler med Ret til at have siddende Gæster, 40 Afholdsbeværtninger og 5 Konditorier. Bevillingsnævnet har 6 Medlemmer, blandt hvilke er Borgmesteren og Politimesteren, førstnævnte som Formand.

Kirkegaardsbestyrelsen er oprettet i Henhold til kongelig Anordning af 1890 og bestaar af Borgmesteren, som er Formand, 2 Sognepræ-

ster og 2 af Byraadets Medlemmer og fører det i Anordningen paabudte Tilsyn med Byens Kirkegaard.

Skolekommissionen bestaar af 9 af Byraadet valgte Medlemmer, hvoraf de 7 er valgt af Byraadets Midte. Kommissionen fører Tilsyn med, at alle undervisningspligtige Børn i Kommunen faar en Undervisning, der kan staa Maal med, hvad der almindeligt kræves i Folkeskolen. Den træffer Afgørelser med Hensyn til Undervisningen og Lærernes Forhold, udarbejder Udkast til Undervisningsplaner og Skoleplan og affatter den aarlige Skoleberetning, ligesom den har Indstillingsret med Hensyn til Lærerembeder. Desuden fører den i Overensstemmelse med Skolelovgivningens Regler Tilsyn med Kommunens Skoler og er Mellemlæddet mellem disse og Byraadet. Den er berettiget til at tage alle Forhold vedrørende Kommunens Skolevæsen under Behandling og derom stille Forslag til Byraadet, ligesom den er berettiget til at udtale sig om alle Forhold, der vedrører Kommunens Skolevæsen, før Afgørelse herom træffes af Byraadet eller højere Myndighed, og er forpligtet til at afgive Erklæring om alle Skolespørgsmaal, der forelægges den af Byraadet eller højere Myndighed. Kommissionen vælger selv sin Formand og vedtager selv sin Forretningsorden, dog skal en Repræsentation for Lærerne deltage i Møder, i hvilke Kommissionen behandler Skoleplanen, Undervisningsplanerne, Spørgsmaal om nye Undervisningsmidler, om Udvidelse eller Forbedring af Skolelokaler eller disses Forsyning med Materiel.

Sundhedskommissionen er oprettet i Henhold til Sundhedsvedtægten for Aarhus Købstad, stadfæstet af Justitsministeriet d. 25. Marts 1914.

Vedtægtens § 4 fastsætter, at Kommissionen skal paase, at alle Forhold vedrørende den offentlige Sundhedspleje overholdes i Overensstemmelse med Sundhedsvedtægtens Bestemmelser, hvorfor Sundhedskommissionens Medlemmer og dens Funktionærer ifølge Vedtægten gives Adgang til, saavel paa privat som offentlig Grund, at undersøge de Forhold, der omhandles i Vedtægten.

Den udøvende Myndighed ligger hos Politimesteren som Formand for Kommissionen, der iøvrigt bestaar af Amtslægen, den kongelige Borgmester samt fem af Byraadet af eller udenfor dets Midte valgte Medlemmer, hvoriblandt skal være to Læger.

Kommunen skal aarligt stille et Beløb til Raadighed til Afholdelse af de Udgifter, som foranlediges af Kommissionens Virksomhed i Henhold til Sundhedsvedtægten.

Ligningskommissionen forestaar i Henhold til Lov om Købstadkommunernes Styrelse af 25. Marts 1933 Ligningen paa Formue og Lejlighed. Kommissionen bestaar af 7 Medlemmer, der vælges af Byraadet blandt Kommunens valgbare Beboere. Hver Gruppe i Byraadet har Ret til at udpege et Antal Medlemmer til Kommissionen, der forholdsmæssigt svarer til

Gruppens Antal Byraadsmedlemmer. Kommissionen vælger selv sin Formand og Næstformand og vedtager selv sin Forretningsorden.

Observatoriets Bestyrelse består af 3 af Byraadets Medlemmer samt Lederen af Observatoriet, Bygningskommissionen af Borgmesteren som Formand, 2 Byraadsmedlemmer samt den kongl. Borgmester, Politimesteren, Bygningsinspektøren, Brandchefen og 2 Medlemmer valgt udenfor Byraadet, Brandkommissionen har Politimesteren som Formand og består forøvrigt af Brandinspektøren, Bygningsinspektøren samt 4 Medlemmer af Byraadet, Eksamenkommissionen for Gas- og Vandmesterprøven består af Gasværksbestyreren og Stadsingeniøren som Eksaminatorer, og som Censorer 4 Medlemmer, hvoraf de to er valgt af Byraadets Midte.

Desuden udpeger Byraadet, som foran anført, efter Indstilling fra Udvalget til Besættelse af Udvalg: Medlemmer til Bestyrelsen for Aarhus Universitet, Aarhus tekniske Skole, Aarhus-Hallen, Aarhus Museum, Aarhus Ridehal, Naturhistorisk Museum, Købstadmuseet »Den gamle By«, Radiumstationen, Christian den Niendes Børnehjem, Amts-Arbejdsanvisningskontoret, Arbejdsanstalten i Aarhus, Aarhus-Hammel-Thorsø Jernbaneselskab og Medlemmer til Repræsentantskabet for Aarhus Theater, Mindeparken og Idrætsparken samt Medlemmer til Aarhus Politiraad, Aarhus Amts Skoleraad, Nævnegrundlisteudvalget (§ 73 i Lov af 11. April 1916), Nævningearrlisteudvalget (s. Lov § 78) og desuden et Medlem til Skoleudvalget for Handelsforeningens Aftenskole, Landstingsvalgbestyrelsen for 5. Kreds (§ 58 i Lov Nr. 139 af 11. April 1920), Udvalget efter Lov om Folkeforsikring af 20. Maj 1933, § 3, Udvalget efter Lov om Tilsyn med Herberger, Arbejdshjem m. m. af 7. April 1936, § 8, jfr. § 5, Overformynderiets Laanebestyrelse for Aarhus Amt (§ 8 i Lov af 26. Maj 1868), Overepidemikommissionen for Aarhus Amtsraadsreds (§ 2 i Lov Nr. 138 af 10. Maj 1915), Forligskommissionen for Aarhus Amts 1. Forligskreds (§ 3 i Lov af 4. Marts 1857), Bestyrelsen for Hads Ning Herreders Jernbane, Bestyrelsen for Sjelles Legat, at afgive Votum til Kapitelstakster (Lov af 16. Februar 1866), Fredningsnævnet (§ 3 i Lov Nr. 140 af 7. Maj 1937), Taksationskommissionen (s. Lov), Vurderingskommissionen om Hærens Forsyning med Heste og Vogne (Lov Nr. 70 af 8. April 1913) samt Synsmænd i H. t. samme Lov og endelig Voldgiftsmænd for Jagtafløsningen (Lov Nr. 79 af 8. Maj 1894) og for Handel med Husdyr (Lov Nr. 234 af 12. Juni 1922), Hegnsynsmænd (Lov af 6. Marts 1869), Vandsynsmænd (Lov Nr. 63 af 28. Maj 1880), Jordboniteringsmænd (Lov Nr. 81 af 11. Maj 1897), Taksationsmænd (Lov af 19. Marts 1869), Vurderingsmænd (Lov Nr. 352 af 7. August 1922) samt en Maskintilsynsmand (Lov Nr. 149 af 29. April 1913) og Tilsynsførende med Biografteatre (§ 24 i Lov Nr. 17 af 13. April 1938).

Byraadets Medlemmer vælges hvert fjerde Aar i Begyndelsen af Marts Maaned og Valgperioden regnes fra 1. April.

Ved Valget den 9. Marts 1937 valgtes efternævnte til Medlemmer af Byraadet for Perioden 1. April 1937 til 31. Marts 1941: Borgmester H. P. Christensen, Fru Esther Aggebo, Overlærer H. J. Baden, Overbetjent, Frk. Johanne Berg, Arbejdsmand Andreas Bitsch, Direktør, Konsul Kai Blicher, Maler Thomas Christensen, Afdelingsingeniør J. R. Fanger, Arbejdsmand G. V. Jaquet, Gartner H. P. Jensen, Købmand Vald. Kloster, Kontorbestyrer Hans Madsen, Overlærer K. Mousten, Købmand C. Møller Rasmussen, Udvalgsformand Chr. Nielsen, Overlærer J. Riber, Tømrermester J. P. N. Siig, Sekretær E. Stecher Christensen, Landsretssagfører I. C. Sørensen, Murer S. F. Sørensen, Maskinassistent Ernst Winterberg. Den 15. Februar 1938 indtraadte Arbejdsmand E. Rolander, og den 1. August 1940 indtraadte Elektriker Sigvald Nielsen som Medlemmer af Byraadet i Stedet for Andr. Bitsch og G. V. Jaquet, der var afgaaede ved Døden. — I Byraadets første Møde den 1. April 1937 valgtes H. P. Christensen til Borgmester, medens E. Stecher Christensen valgtes til 1. og I. C. Sørensen til 2. Næstformand.

Aarhus Byraads Kontor oprettedes under Borgmester F. Vestergaard i Henhold til Byraadets Vedtagelse af 10. Maj 1899, idet Raadet da bestemte, at Byraadets Kontorarbejde, der hidtil havde været varetaget af en af den kongelige Borgmesters juridiske Fuldmægtige, skulde overflyttes til et særligt Kontor under Ledelse af en af Byraadet ansat Byraadssekretær som Følge af, at Arbejdet efterhaanden — særlig efter Kommunens Køb i 1896 af Marselisborg Gods — var blevet ret omfattende, uanset at Administrationen af selv Godset varetoges af Sagfører Kragh Møller, Aarhus, der dertil var antaget af Byraadet. Efter at daværende Byfogedfuldmægtig i Horsens, cand. jur. Hjalmar Aae var blevet udnævnt til Byraadssekretær, oprettedes Kontoret den 1. September 1899 med Lokaler i Bogtrykker Backhausens Ejendom i Rosensgade Nr. 24. Fem Aar senere overflyttedes det, som Følge af Pladsmangel, midlertidigt til den af Kommunen erhvervede Ejendom Raadhusstræde 2, den tidligere Stiftsprovstebolig, og da Borgmester E. Drechsel, der i 1905 udnævntes til kgl. Borgmester i Aarhus og som saadan overtog Ledelsen af Aarhus Byraad, ønskede Byraadets Kontor indrettet i sin Embedsbolig Mejlgade 6, i hvilken Ejendom det kgl. Borgmesterembedes Kontor i Forvejen var beliggende, vedtog Byraadet at flytte Kontoret til denne Ejendom fra 1. Oktober 1905 og lejede i den Anledning 6 Kontorlokaler i Stueetagen til Indretning af Byraadskontor med Udvalgsværelse. I Ejendommen Mejlgade 6 havde Byraadet sine Kontorlokaler i ca. 30 Aar, indtil Kommunen i 1935 erhvervede Ejendommen Mejlgade Nr. 3 til Anvendelse til kommunale Kontorer; Byraadskontoret overflyttedes da til dets nuværende Lokaler dér.

Byraadets Kontor er Centralkontor for alle Sager, der indgaar til og udgaar fra Byraadet, ligesom Fordeling af Sager til de forskellige Udvalg ekspederes gennem Kontoret. Under Kontoret er tillige henlagt de væsentligste af Kommunens juridiske Forretninger samt Salg af Kommunens Byggegrunde.

Kontorets Personale bestod ved Oprettelsen i 1899 af en Byraadssekretær, en kvindelig Kontorist og et Byraadsbud; Kontoret beskæftiger paa nuværende Tidspunkt foruden Byraadssekretæren 1 Overassistent, 2 Kontorassistenter, 1 Kontorelev og 1 Byraadsbud samt en Byraadsreferent.

Udarbejdelsen af et kortere Referat af Byraadets Forhandlinger paa hvilede indtil Udgangen af 1903 Byraadssekretæren, men efter at Byraadet havde besluttet at lade udarbejde et mere udførligt Referat, ansattes en fast Byraadsreferent.

Efter 40 Aars Ledelse af Byraadskontoret fratraadte Byraadssekretær Hjalmar Aae i 1939, og som hans Efterfølger ansattes Landsretssagfører Gunnar Staal.

Byens gamle Arkivalier henhørende under forskellige af Kommunens Kontorer opbevaredes gennem en Aarrække paa Raadhusets Loft. I Aaret 1906 anbragtes Arkivalierne i Lokaler paa Ting- og Arresthusets Loft under skiftende Tilsyn af Embedsmænd, der havde Kontorer i den paagældende Bygning, indtil Arkivet i 1925 overflyttedes til Lokaler i Ejendommen Mejl-gade 2, hvorefter Tilsynet overdroges Assistent paa Byraadskontoret Frøken M. Kruse.

BYENS ADMINISTRATION

MED AARHUS BYS RIVENDE VÆKST er der sket en stærk Udvidelse af det kommunale Administrationsvæsen. Oprettelse af stadig flere Kontorer har vist sig nødvendig, og inden for de enkelte Kontorer bliver Arbejdet mere omfattende. Mange af dem er da blevet delt, og hver Del har faaet større Personale. Byens Udvikling kan maales ogsaa kontormæssigt. Fra den Administration, der omfattede Kæmnerens Kasse og havde Centrum i Borgmesterens Stue, er der et meget stort Spring til Raadhuset af 1941. Det følgende skal vise Administrationens nuværende Fordeling og Omfang.

Økonomidirektørens Kontor er ny i Kommunens Administration. Dets Oprettelse vedtoges af Byraadet i Mødet den 13. Oktober 1938, hvorefter Kommunaldirektør cand. polit. E. Rambusch, Esbjerg, ansattes som Økonomidirektør for Aarhus Kommune. Han overtog Stillingen fra den 16. Januar 1939 med Lokale paa Byraadskontoret.

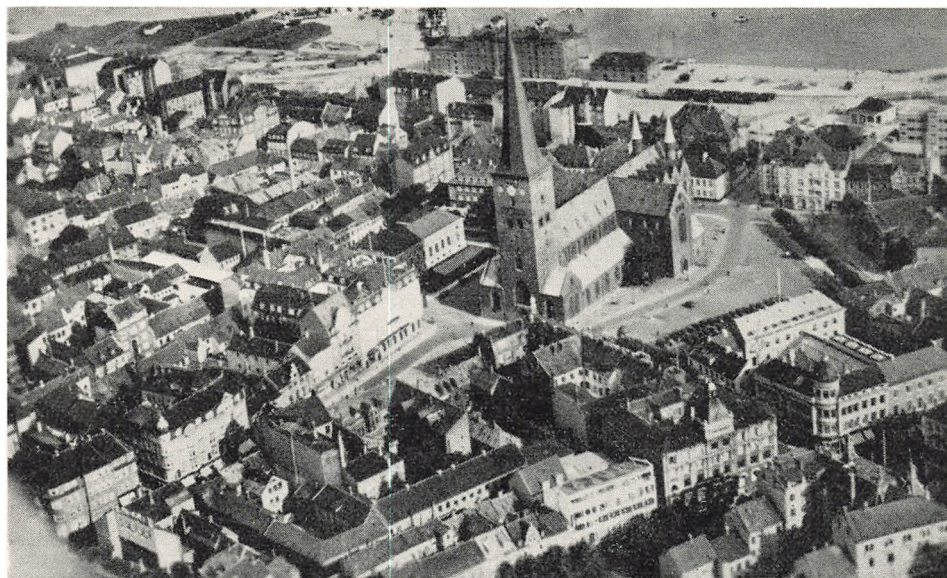
Den 1. Oktober flyttedes Økonomidirektørens Kontor til de af Stadsgartneren tidligere benyttede Lokaler i Ejendommen Mejlgade Nr. 8, og fra samme Dag at regne ansattes en Kontorchef og en Assistent paa Kontoret.

En endelig Fastsættelse af Økonomidirektørens Ressort har ikke paa nærværende Tidspunkt fundet Sted. Af de af Borgmesteren ved Økonomidirektørens Ansættelse fremsatte Udtalelser paa Mødet i Byraadssalen den 16. Januar 1939 fremgaar, at Hensigten med Oprettelsen af Økonomidirektørstillingen har været at tilvejebringe et tjenstligt Samlingspunkt for alle Forhold af økonomisk og forvaltningsmæssig Betydning for Aarhus Kommune. Økonomidirektøren er tilknyttet Budgetudvalget.

Kontoret har hidtil hovedsagelig behandlet Spørgsmaal vedrørende Kommunens Styrelsesvedtægt, Forsikringer, Regnskabsorganisation, Laanoptagelse, Anlægsbudget m. v.

Kommunebogholderkontoret fører sin Oprindelse tilbage til et Kæmnerskifte i 1877, da Byraadet besluttede at udskille Regnskabsvæsenet fra Kæmnerens øvrige Forpligtelser. Aarsagen til Kæmnerhervets

Deling var, at Kæmnerens Arbejde var meget stærkt forøget paa Grund af Byens hastige Vækst. Siden Beslutningens Ikrattræden den 1. Januar 1878 har Kommunebogholderkontoret haft Lokaler forskellige Steder. Fra første Færd varetoges hele det kommunale Regnskabsvæsen i Kontoret; men efterhaanden er denne Ordning ændret noget. Begravelsesvæsenet udskiltes, da det i 1912 fik sit særlige Kontor. Og Byens rivende Udvikling har paa det bogholderimæssige Omraade medført, at man efterhaanden har fundet det

*Administrationskvarteret Øst og Nord for Domkirken, der har Taarnet mod Vest.
Luftfoto i Stadsarkitektens Kontor.*

praktisk at oprette særligt Bogholderi for forskellige af Kommunens Institutioner, saasom Belysningsvæsenet, Kommunens Hospitaler og Sporvejene. Disse Institutioner afgiver kun een Gang om Aaret Regnskab til Hovedbogholderiet, hvor det samles. Desuden finder mindre Regnskabsføring Sted hos en Del af Kommunens øvrige Institutioner, for at vedkommende Leder paa sit eget Kontor kan have Kontrol med de Pengemidler, han i Henhold til Kommunens Budget kan disponere over. Alt samles imidlertid i Hovedbogholderiet, hvor ogsaa Kommunens Formueregnskab føres. Fra 1. April 1940 overgik alle Kæmnerkontorets Forretninger med Undtagelse af Ind- og Udbetaling af Penge til Bogholderiet, som derved overtager Ansvaret for, at Kommunens Tilgodehavender indgaar rettidigt.

Kommunebogholder er C. Agger. Kontorets Personale bestaar desuden af 1 Kontorchef, 1 Fuldmægtig, 1 Kassekontrolør, 2 Overassistenter, 6 Assistenten og 1 Kontorelev.

Kæmnerkontoret i Aarhus er Centrum for Kæmnerens Virksomhed. En Kæmner til at forestaa den økonomiske Forvaltning og tildels ogsaa den juridiske spores i Aarhus langt tilbage i Middelalderen¹). Kæmnerkontoret har i ældre Tider varetaget forskellige Opgaver, saa-

*Den nu nedrevne Stiftingsprovstebolig,
hvor i var forskellige kommunale Kontorer.
Foto i Stadsarkitektens Kontor.*

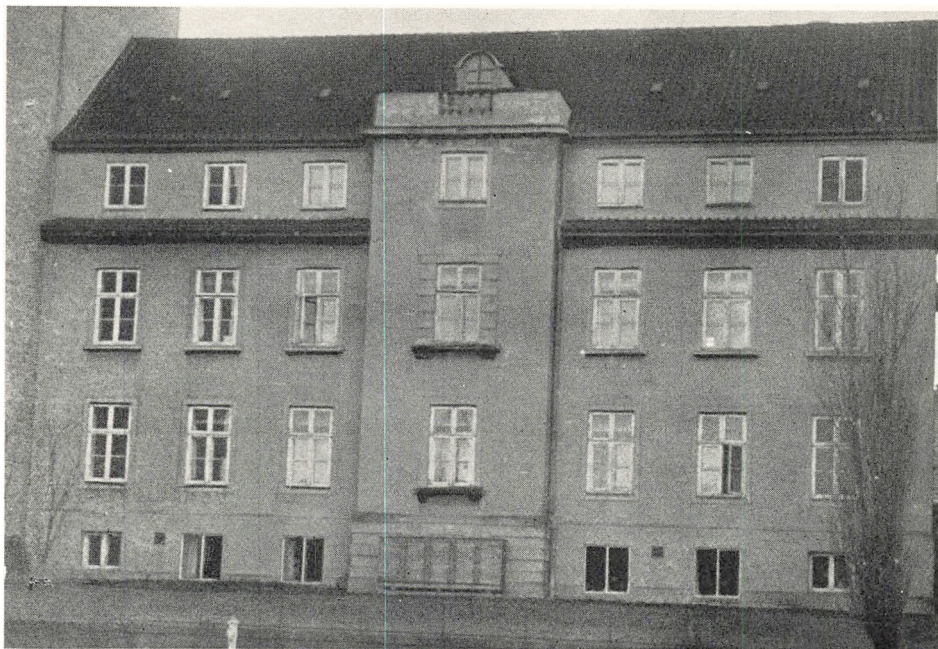
som Paaligning af Skatter, alle Oppebørseler og Udbetalinger af enhver Art, Budget- og Regnskabsvæsenet, Udarbejdelse af Valglister m. m., Matrikulens Førelse med Dokumenter og Kort, Udleje af Jord og Husrum m. v. og Salg af Byggegrunde; men efterhaanden som Byen voksede, og der blev oprettet selvstændige Afdelingskontorer, blev adskilligt overført dertil. Regnskabsførelsen overdroges Bogholderikontoret fra 1877, Skattesagerne fra 1903 til Skattekontoret, Byggegrundssalget til Byraadets eget Ekspeditionskontor og Oppebørslerne til Skattekontoret siden 1918. Nu fungerer Kæmnerkontoret nærmest som Kommunens Hovedkasse, hvor der modtages Indbetalinger og afholdes Udgifter efter Anvisningsbilag fra de forskellige Ad-

ministrationsgrene. Den nuværende Kæmner, A. Brendstrup, har haft Stillingen siden den 1. April 1936. Personalet bestaar af en Assistent og et Bud.

Den kommunale Revision af Aarhus Kommunes Regnskaber foretages dels af de i Henhold til Lov Nr. 87 af 25. Marts 1933 valgte Revisorer, der vælges paa den for Valg af Medlemmer til Byraadet foreskrevne Maade og for de Regnskabsaar, vedkommende Byraads Valgperiode omfatter, dels af det af Kommunen oprettede Revisionskontor, hvis Oprettelse blev vedtaget i Byraadets Møde den 12. Oktober 1893, idet man dengang blev klar over, at det Arbejde, der var paalagt de valgte Revisorer, ikke kunde forlanges udført som et almindeligt, borgerligt Ombud.

¹) Se Bind I og II passim, efter Registret.

Revisionens Omraade er samtlige Kommunens Institutioner, og Revisionens Pligter og Ansvar er fastlagt i § 29 i Lov Nr. 87 af 25. Marts 1933 om Købstadkommunernes Styrelse. Endvidere skal Revisionen revidere og paategne forskellige Regnskaber og Opgørelser, der af Kommunen skal indsendes til Staten og Amtet. — Det af Kommunen oprettede Revisionskon-

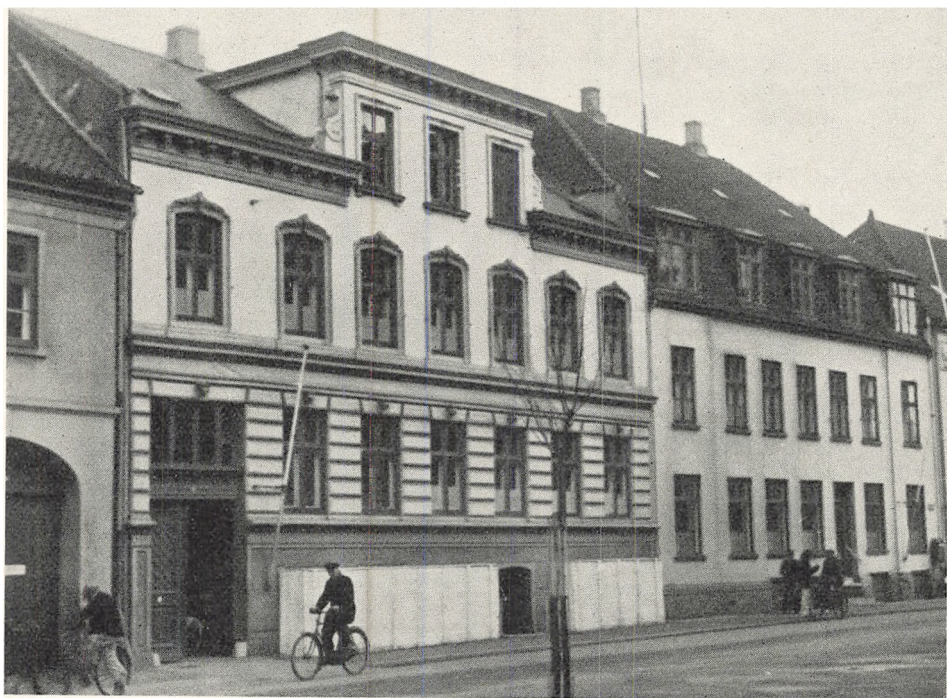
*Kommunal Administrationsbygning set fra Skolebakken.
(Thranum Foto-Bureau fot.)*

tor bestod oprindeligt af en lønnet Talrevisor, men efterhaanden som de senere Aars Lovgivning har stillet større og større Krav til Kontrollen med Regnskaber og Beholdninger, udvidedes Revisionskontorets Omraade og Personale, saaledes at dette nu foruden Kontorets nuværende Leder, Revisor Johs. Thomsen, bestaar af en Kontorchef, en Fuldmægtig, en Overassistent samt 9 Assistenten foruden en Del løst beskæftigede.

I den Valgperiode, der begyndte i 1937, er Landsretssagfører K. Rønnow og Ekspeditionschef C. S. Petersen indtraadt som kommunale Revisorer som Suppleanter for Direktør W. Busch og Købmand J. P. Knudsen.

Aarhus Kommunes Skattekontor indkræver Hovedparten af de Summer, som Kommunen anvender til mange forskellige Formaal i Henhold til Byraadets Beslutninger efter Indstilling fra Udvalgene for de respektive Forvaltningsgrene. Kontoret er oprettet ved en Byraadsvedtagelse den

8. Oktober 1903 og havde i de første Aar Lokaler i Kommunens daværende Administrationsbygning, den tidligere — nu nedrevne — Stiftsprovstebolig. Kontoret blev oprettet som Følge af de den 15. Maj 1903 af Rigsdagen vedtagne Skattelove om Indkomst- og Formueskat til Staten og om Ændring og Tillæg til de dagældende Regler for den kommunale Beskatning. Personalet bestod af en Bestyrer, en Kontorassistent samt — i Ligningstiden — af nogle

Skattekontorerne og Folkeregistret, Mejlgade 4 og 2.

(Thranum Foto-Bureau fot.)

midlertidigt ansatte Ekstraskrivere. Kontoret forestod Arbejdet med Tilrettelæggelse af Skatteligningen, Udsendelse af Selvangivelser og Udarbejdelse af Ligningslister og Ligningsbøger for Ligningskommissionen samt Kontrolføring med Til- og Afgang af Skatteydere.

Den egentlige Skatteligning foretoges af Ligningskommissionen, der bestod af 15 folkevalgte Medlemmer; disse bistodes af 13 Ligningsmænd, beskikkede af Byraadet. — Byen var inddelt i 28 Ligningsdistrikter, 15 Nord og 13 Syd for Aaen.

Forslag til Ansættelserne til Indkomst- og Formueskat skulde ifølge Statskatteloven af 1903 foretages af Ligningskommissionen paa Grundlag af Selvangivelser. Denne Ansættelse skulde tillige danne Grundlag for Ansættelsen

af Kommueskatten i Henhold til Kommuneskatteloven af 1903. Et Skatte- raad paa 3 Medlemmer, udpeget af Staten, skulde behandle de indkomne Klager over den af Ligningskommissionen foretagne Ligning over Indkomst og Formue, medens alene Ligningskommissionen skulde behandle indkomne Klager over Ansættelsen til Kommuneskat. Ligningskommissionens Afgørelse af saadanne Klager kunde endelig indankes for en Overligningskommission. Denne Ordning er i det store og hele bibeholdt i alle senere Skatte- love. Der er dog som Følge af Omlægning af Ligningsarbejdet, hvorefter dette for en stor Del foretages af Skattevæsenets Ligningsafdeling, sket en Begrænsning af Ligningskommissionens Medlemstal, saaledes at Kom- missionen nu kun bestaar af 7 Medlemmer (i Henhold til Ændring i Vedtægten for Styrelse af de kommunale Anliggender i Aarhus af 9. Februar 1935, god- kendt af Indenrigsministeriet 17. November 1937).

1. April 1910 ansattes A. Dommergaard som Leder af Kontoret, der i 1913 flyttedes til Ejendommen Mejlgade 4.

I de efterfølgende Aar skete en rig Udvikling af Skattekontoret. Det stigende Indbyggertal og de gode Konjunkturer under Verdenskrigen for- øgede Befolkningens samlede Skatteevne, og Krigstidens forskellige Nød- foranstaltninger medførte flere midlertidige Skattelove til Dækning af Ud- gifterne. Baade Skatteligningen og Skatteoprævningen blev da mere om- fattende.

Ved Lov Nr. 149 af 10. April 1922 samledes alle de i Aarene 1915—20 udstedte midlertidige Skattelove til en samlet Lov om Indkomst- og Formue- skat til Staten. Denne Lov, med Ændringer bl. a. ved Lov af 31. Marts 1933, 22. December 1939 og 20. Marts 1940, som stadig benyttes, fastsatte bl. a., at Personer, der er pligtige til at føre autoriserede Handelsbøger, samt skatte- pligtige Dødsboer, Selskaber, Foreninger og andre Institutioner sammen med Angivelsen af deres Indkomst skulde medsende Driftsregnskab og Status- opgørelser.

Kommuneskat paalignes i Henhold til Lov af 18. Februar 1937 vedrørende personlig Skat til Kommunen og foretages i Henhold til en Skattevedtægt for Aarhus Købstad, vedtaget af Aarhus Byraad den 18. Maj 1938 og god- kendt af Indenrigsministeriet den 1. Juni 1938.

Statistik vedrørende paalignede Kommuneskatter.

Skatteaar	Antal Skatteydere	Kommunal Skatteindtægt Kr.	Kommuneskat og Kirkeskat ialt Kr.	Gennemsnits- indtægt Kr.
1904—05	12.062	11.956.850	976.275,58	991
1939—40	42.943	79.395.650	8.339.621,25	1849

Ved Lov af 14. April 1937 om en fælleskommunal Udligningsfond overflyttedes en Del af de Udgifter, der hidtil havde paahvilet Kommunerne, til denne Fond. Til Dækning af Fondens Udgifter udskrives aarligt en Skat paa Personer og Ejendomme.

Ligningskommissionen, valgt af Byraadet den 4. November 1937 for 4 Aar (Lov af 25. Marts 1933 om Købstadkommunernes Styrelse) bestaar af Baneformand Oluf Olesen (Formand), Overretssagfører I. C. Hald, Skomagemester Jens Madsen, Malermester R. J. Staalby, Direktør Ove Hansen, Kasserer, Maler L. C. Sørensen og Skræder F. P. Madsen. De fire førstnævnte udgør Kommissionens Formandsskab.

Skatteraadet, udnævnt af Finansministeren i Henhold til Lov af 10. April 1922, bestaar af Skatteraadsformand Valdemar Hansen, Købmand Th. Nielsen og Forvalter Johs. Christensen.

Overligningskommissær for Aarhus Købstad, udnævnt af Indenrigsministeriet (Lov om Købstadkommunernes Styrelse af 25. Marts 1933) er Sagfører S. C. Holmark.

Skattevæsenet foretager det aarlige kommunale Mandtal, og Mandtalslisterne danner Grundlag for Udarbejdelsen af Skattekartoteket. De kommunale Folketællinger er foretaget hvert Aar siden 1903.

Udarbejdelse af Valglister forestaas ligeledes af Skattekontoret. Folketingsvalglisterne udarbejdes hvert Aar (1940: 61298 Vælgere), Landstingsvalglisterne hvert 8. Aar (1939: 41211 Vælgere) og Valglisterne til kommunale Valg (Byraadsvalg) hvert 4. Aar (til Valget den 9. Marts 1936 ialt 50663 Vælgere).

Skatteoppebørselen og Paaligningen af Ejendomsskatte, der tidligere havde været forestaaet af Kæmnerkontoret, overflyttedes fra 1. April 1918 til Skattekontoret, hvilket medførte en betydelig Udvidelse af Kontorets Lokaler. Disse var efterhaanden blevet udvidet til hele 1. og 2. Sal og kom nu ogsaa til at omfatte hele Stueetagen, saaledes at Ejendommen i sin Helhed var taget i Anvendelse for Skattevæsenet. Samtidig med Skattekontorets Overtagelse af Oppebørslerne skete en Omlægning af disse, hvorved Indbetalingerne af Skatterne, der hidtil var sket ved Skatteopkrævere, nu overtoges af Aarhus Privatbank.

Statistik vedrørende Skatteoppebørslerne.

	Kommuneskat A/S og personlige Kr.	Statsskatter A/S og personlige Kr.	Fælleskommunal Udligningskat personlige Kr.
1918—19.....	6.087.346	1.435.286	0
1939—40.....	9.130.053	5.266.909	1.435.345

I Henhold til Lov af 3. Juni 1919 og 22. Decbr. 1920 om Ændringer i Lov om Rettens Pleje opnaaedes den 20. Maj 1921 Autorisation for to kom-

munalt ansatte Fogedassistenter til at foretage Udpantninger for Aarhus Kommune for Skatter. Endelig bestemtes i Henhold til Lov af 30. Juni 1922, at Kommunalbestyrelserne selv kunde bemyndige kommunale Tjenestemænd til at foretage Udpantning for Skatter og Afgifter og andre Ydelser til det offentlige.

Paaligning af Ejendomsskatterne sker paa Grundlag af Vurderingssummer fastsatte af lokale Vurderingsraad, et for den Del af Kommunen, der ligger Nord for Aaen, og et for den Del, der ligger Syd for Aaen (Lov af 1903).

De Skatter, der svares af faste Ejendomme, paalignes som Skat til Staten i Henhold til Lov af 7. August 1922, til den fælleskommunale Udligningsfond i Henhold til Lov af 14. April 1937 og til Kommunen i Henhold til Lov af 20. Maj 1933; desuden paalignes i Henhold til Lov af 20. Maj 1933 Grundstigningsskyld, der fordeles mellem Stat og Kommune med Halvdelen til hver.

Sammen med Ejendomsskatterne opkræver Skattevæsenet tillige Vandafgift, W. C.-Afgift og Afgifter til Dagrenovationen og desuden Afgifter fra Restauratører for Ret til Keglebaner, Billarder, Fortovsservering og Musik samt for Tilladelse til at holde aabent udover sædvanlig Lukketid og endelig Skolemulkter samt Bygningsafgifter.

Statistik vedrørende Ejendomsbeskatningen.

	Antal Ejendomme	Vurdering til Ejendomsskyld Kr.	Oppebaarne Skatter paa faste Ejendomme	
			Staten Kr.	Kommunen Kr.
1918—19	4980	232.936.800	210.411	319.938
1939—40	7166	467.779.425	1.517.977	1.775.280

I Perioden fra 1. Januar 1917 til 30. Septbr. 1921 paahvilede det Skattekontoret at forestaa Arbejdet med Uddeling af Rationeringskort og Rabatkort paa Kød, Smør og Brændsel m. v., og da Folkeregistret den Gang ikke eksisterede, blev der oprettet et Register, hvortil alle, som ønskede at faa udleveret Rationeringskort, skulde tilmelde sig. Dette Register opretholdtes, efter at denne Rationeringsperiode var ophørt, idet man ved Hjælp af Registret havde større Føling med Til- og Fraflyttere. Som Følge heraf henlagdes det ved Lov af 14. Marts 1924 oprettede Folkeregister under Skattekontoret.

Folkeregistret fik Lokaler i Stueetagen i Mejlgade 2. — Efter at der i September 1939 atter maatte indføres Rationeringskort, var disse Lokaler imidlertid utilstrækkelige til at rumme yderligere Udvidelser, hvorfor Registret maatte overflyttes til Raadhussalen med Indgang fra Domkirkeplads.

Da disse Lokaler imidlertid i Oktober 1940 maatte afgives til Politiet, blev Kontorerne flyttet til Ejendommen »Centrum«, Frederiksgade 1, 1ste Sal.

I 1939 anmeldtes til Registret 23847 indenbys Flytninger, 13319 udenbys Tilflytninger (herunder Fødsler) og 11467 udenbys Fraflytninger (heri døde).

For offentlige Myndigheder foretoges 41842 Eftersøgninger, for private Virksomheder er mod Betaling foretaget 6885 Undersøgelser; desuden foretager Politiet ved eget Personale Undersøgelser i ret stort Omfang.

Det stigende Indbyggerantal og de nye Skattelove, der har medført en mere intensiv Skatteligning, har forøget Skattevæsenets Arbejde betydeligt og nødvendiggjort Deling af Arbejdet i fire Afdelinger: Ligningsafdelingen, Skatteoppebørslen, Afdelingen for Ejendomsskatter og Bogholderi samt Folkeregistret.

Skattedirektør er fra 1. April 1939 Ch. Hindby. Personalet bestaar af 1 Kontorchef, 1 Bogholder, 2 Ekspeditionssekretærer, 1 Kasserer, 2 Fuldmægtige, 7 Overassistenter, 50 Kontorassistenter, 6 Fogedassistenter og 3 Kontorbude samt indtil 40 midlertidigt ansatte Kontormedhjælpere.

Stadsingeniørens Kontor er oprettet i 1869, da den første Stadsingeniør blev ansat i Aarhus. Indtil 1877 var Stadsingeniøren ogsaa Havneingeniør. Kontoret sorterer siden 1929 under Udvalget for Brolægnings-, Vej- og Kloakvæsen, der er en Sammenslutning af flere ældre Udvalg, og som paa Byraadets Vegne fører Tilsyn med Stadsingeniørens Arbejde.

De Opgaver, der varetages gennem Stadsingeniørens Kontor, er mange og vigtige. I Henhold til den ændrede Vedtægt for Styrelsen af de kommunale Anliggende i Aarhus Købstad, godkendt af Indenrigsministeriet den 17. November 1937, udfører Kontoret de Forretninger, der henhører under Brolægningsudvalget. Udgifterne til Gader og Veje var for 1938—39—40:

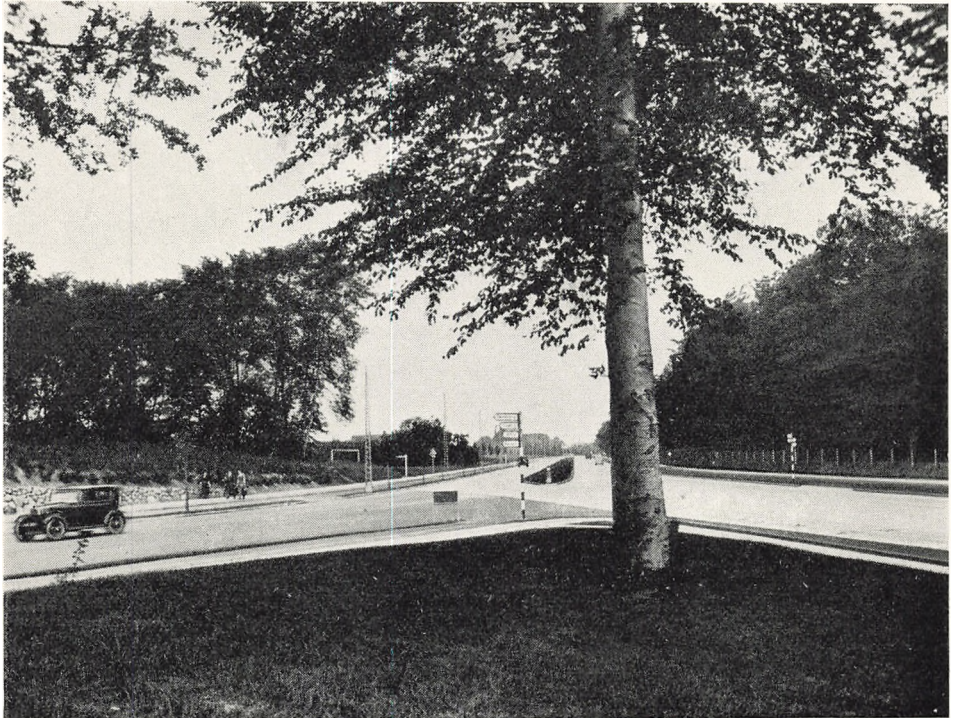
	Nye Gader Almindeligt Arbejde Kr.	Nye Gader Nødhjælpsarbejde Kr.	Omlægninger Kr.	Vedligeholdelse Kr.
1938—39	1.352.573	1.501.491	293.479	154.958
1939—40	804.654	1.107.054	368.239	144.547

Desuden blev der i Regnskabsaaet 1938—39 som Nødhjælpsarbejde anlagt nye Veje og reguleret gamle Veje i Marselisborg Skov til et Beløb af 95522 Kr. — Den samlede Udgift for de 2 Regnskabsaar var henholdsvis 3398026 Kr. og 2424495 Kr. Og udover dette udførtes som Ungdomsarbejde Anlæg af Sportspladser og lign. for 123220 Kr. i 1938—39 og 187728 Kr. i 1939—40.

Af disse store Udgifter har Kommunen dog faaet en Del refunderet gennem Motorskatten, Vejfonden og Fonden for Nødhjælpsarbejder. Det sam-

lede Refusionsbeløb for de 2 Regnskabsaar andrager 1635964 Kr., hvortil kom Bidrag fra Grundejere, 55272 Kr., eller i alt 1691237 Kr.

At Gader og Veje slugte saa store Summer, skyldtes baade deres store Udstrækning og den voksende Trafik. Den 1. April 1940 havde Byen 278 offentlige Gader og Veje og 26 Torve og Pladser foruden navnløse Gader ved Blokbebyggelse og Aldersrenteboliger og dertil Parkveje, Skovveje, Cykle-

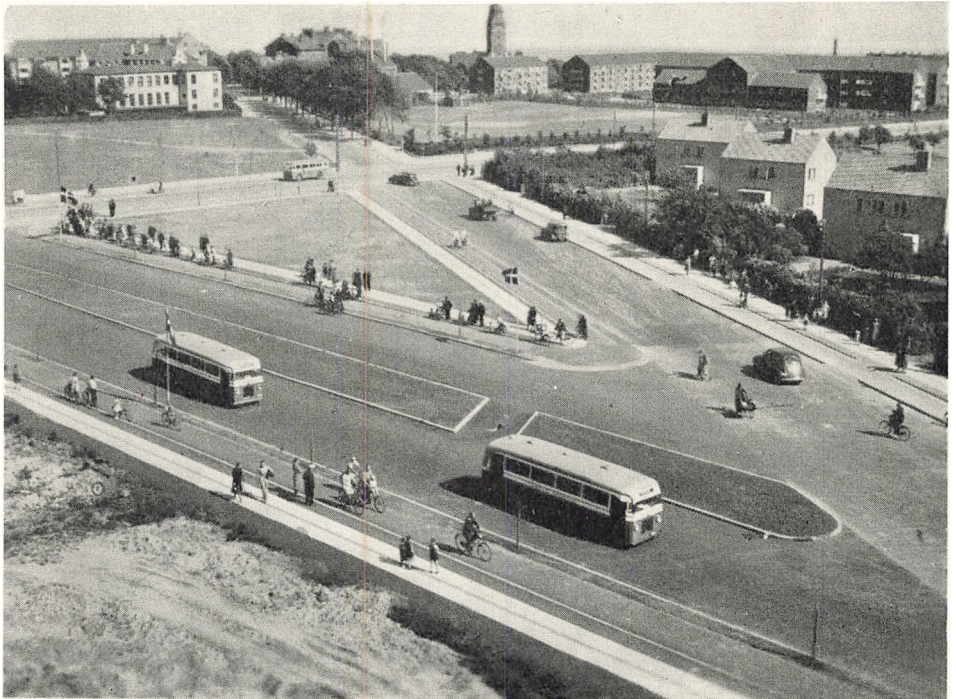

*Grenaa Landevej ved Marienlund. Udfaldsvej mod Nord og Øst.
Stadsingeniørens Kontor. — (Thomas Pedersen fot.)*

stier, Gangstier. Siden 1930 er Kørebanernes samlede Længde vokset fra 84,2 km til 118,9 km pr. 1. April 1940, da det samlede Areal af disse Kørebanelægninger udgjorde ialt 963280 m². Gangstier og Fortove strakte sig da 208,980 km, Cyklestier 65,220 km og Ridestier 2,150 km.

Ikke blot Gader og Veje drager Kontoret Omsorg for; det fører ogsaa Tilsyn med Byens Fyldpladser, hvortil ren Fyld kan afleveres, altsaa ikke Dagrenovationen. Det koster ca. 10000 Kr. om Aaret at passe Fyldpladserne og udlægge de nødvendige Svelleveje. Renholdelse af Skøjtedammene i Friheden og Riis Skov koster normalt 4 à 5000 Kr. aarlig, Fjernelse af Tangen ved Chr. Filtenborgs Plads sker lidt billigere, og i de sidste Aar har det været særlig billigt, fordi Sygdom i Tangplanterne har gjort Tangmængden ringe. Vedligeholdelse af Høfderne langs Strandvejen nødvendiggøres ved, at Pæle-

orm angriber Træværket. Indbefattet Udgifterne til Forlængelse af Høfderne er den aarlige Bekostning herpaa ca. 6000 Kr. Til Gengæld opnaas hvert Aar en betydelig Landvinding langs Kysten. Vejvæsenet sørger for Opstilling, Vedligeholdelse og Maling af Bænke paa Byens offentlige Gader. Det koster 1200 Kr. om Aaret eller 1 Øre pr. Indbygger i Stor-Aarhus. — I Henhold til Politivedtægten er det Grundejernes Pligt dagligt at renholde bro-

Nordre Ringgade ved Niels Ebbesensvej og Trøjborgvej.

Foto i Stadsingeniørens Kontor.

lagte, asfalterede eller tjærebehandlede Kørebaner. Alle andre Veje og Gader renholdes paa Kommunens Foranstaltning, dels ved egne Folk, dels ved Entreprenør. Snekastning og Grusning i glat Føre er ogsaa Kommunens Sag. Den iværksættes af Stadsingeniørkontoret. I 1930 overgik Snekastningen fra Politiets til Vejvæsenets Administration ud fra den Betragtning, at Vejvæsenet har det fornødne Materiel, og dets Formænd og Mandskab er ledige under Snefald og derfor har Tid til Snekastningen. Byen er inddelt i 6 Sneydningsdistrikter hver med sin Formand, der udsender de nødvendige Arbejdshold i Distrikterne. Den aarlige Udgift til Snekastningen er varierende efter Vejrforholdene. Der er Eksempler paa, at 15000 Kr. har været tilstrækkeligt, mens nogle Vintre har bevirket en Udgift paa over 150000 Kr. I Regnskabsaaret 1939—40 var det samlede Beløb 154248 Kr., deraf 98984

Kr. i Arbejdsløn, 42557 Kr. for Bortkørsel. Resten af Beløbet var til Sne-skærme, Grus, Materiel og Salt. Det sidste kostede i Forhold til det øvrige meget lidt, nemlig 93 Kr.

Materialvæsenet drages der Omsorg for gennem Stadsingeniørens Kontor. Med Byens rivende Udvikling og deraf følgende mange Gade- og Kloak-anlæg har der været et meget stort Forbrug af Materialier af flere Slags. De

En Høfde i Bølgerne ved Strandvejen.
Stadsingeniørens Kontor.

anskaffede og anvendte repræsentere en Værdi af mange Millioner Kroner. Spørgsmaalet om Oplagsplads for Kommunens Materialier blev i Aarenes Løb af større og større Vigtighed. Derfor byggedes en Materialgaard, der stod færdig i 1934 og da afløste en Række mindre Oplagspladser, der var spredt over hele Byen, saa alle Kommunens Materialier nu opbevares paa Materialgaarden, der ligger ved Dollerupvej. Oplag af Sten, Skærver, Cement, Fliser, Kantsten, Rør, Støbegods, Asphalt, Olie, Vandvogne, Tromler, Biler, Redskaber, Værktøj m. m. findes her. Foruden Kontorer og 2 Lejligheder rummer Materialgaarden 13 Bil- og Tromlegarager, Olierum, Vadskerum, Smørerum, Tømrerværksted og flere lukkede Oplagsrum. Der er 4 Træbygninger til Flisestøberi og Kantstensstøberi samt til Oplag af Asphalt og til Emulsionsblanding. Det bebyggede Areal er 2700 m² og det ubebyggede 37300 m². Virksomhedens Omsætning var i 1939—40 over 160000 Kr., der-

af over 94000 Kr. i Arbejdsløn for Skærveknusning, Betonblanding, Cementstøbning, Kørsel o. s. v. Under Stadsingeniørens Tilsyn har en Materialforvalter den daglige Ledelse af Materialgaarden. Under Vejvæsenet findes 3 Vedligeholdelses- og Renholdelsesdistrikter med Stillingspladser ved Nørrebrogade og Vestergaardsgade og paa Materialgaarden for henholdsvis nordre Distrikt, søndre Distrikt og Bydistriktet.

Kloaker og Vandklosetter, der efterhaanden er udbygget og indrettet, staar under Stadsingeniørens Tilsyn. — Ved Oprettelsen af Stadsingeniør-embedet i 1869 var der meget mangelfulde Afløbsforhold i Byen²⁾. Afløbene fra Ejendommene var aabne Render til Grøfter og Vandløb. Efterhaanden blev der nedlagt Kloaker i den indre Bys Gader, saaledes at Ejendommene kunde kloakeres dertil. Kloakerne blev dels ledet til Aaen, dels til Borrebækken. Byens Udvidelse bevirkede, at det blev nødvendigt at lægge nye store Hovedledninger. En stor Del af Marselisborg og hele Frederiksbjerg afvandedes til en Kloak paa Statsbanernes Terræn over Spanien til Havet, en Del af Marselisborgarealerne afvandedes til Hovedkloak i Dalgas Avenue med Udløb i dykket Træledning i Bugten ud for Chr. Filtenborgs Plads. Spildevandet fra den indre By ledtes til Aaen og Borrebækken. Nord for Byen skete Afløbet i mange Aar til en Hovedkloak Trøjborgvej—Brendstrupvej, og i de senere Aar er yderligere anlagt Hovedkloak i Skovvangsvej—Grenaa-vej og i Langelandsgade, som tager Afløbet fra den nordvestlige Del af Byens Markjorder.

Da Forslaget om Vandklosetters Indførelse i Aarhus blev vedtaget af Byraadet i 1909, blev det i de følgende Aar nødvendigt at nedlægge dybtliggende, afskærende Ledninger langs Aaen og Havet, saaledes at Vandet med W. C.-Afløb ikke mere har direkte Udløb, men opsamles i disse afskærende Ledninger og føres gennem dem til Kloakpumpestationen ved Havnevej, hvorfra Spildevandet pumpes gennem dykket Ledning i Havet og saa langt ud, at Strømmen almindeligvis fører det ud af Bugten. For Trøjborgkvarteret og Markjorderne Nord for Trøjborg ledes Spildevandet til et Skyllebassin i Riis Skov. Naar det har naaet en bestemt Højde i Bassinet, udløses Bundventilen automatisk, hvorefter Vandet ved eget Tryk presses ud gennem en dykket Ledning i Havet. Udgiften til Kloakpumpestationen var i 1939—40 157650 Kr.

Kloakpumpestationen har været i Drift siden 1914 og fungerer tilfredsstillende. Den virker automatisk og er elektrisk drevet, og den fungerer med flere Pumper og er i Forbindelse med flere Ledninger. Efterhaanden som Forholdene nødvendiggør det, udvides Hjælpemidlerne. En ny Spildevandspumpe installeredes i 1940. Den leverer 15000 Minutlitter med Kraftforbrug af 50 HK ved Loftehøjde af 10 m.

²⁾ Nærværende Værk II, S. 441.

Til Bestridelse af de store Anlægsudgifter i Forbindelse med Kloakvæsenet opkræves en fastlagt Afgift af hvert installeret W. C. Som Bidrag til Dækning af Driftsudgifterne afkræves Grundejerne en aarlig Afgift af 12 Kr. pr. installeret W. C. Den 1. Januar 1941 fandtes ca. 33300 Stykker W. C. i Aarhus, hvorefter der i næsten alle Ejendomme er installeret W. C.

Stadsingeniørkontoret kontrollerer de private Husspildevandsledninger, W. C.-Installationer og Indretning af Badeværelser med Opstilling af Gasbadeovne for at sikre, at disse Installationer udføres i Henhold til de derom gældende Regulativer, Vedtægter m. v. og til de fremsendte og approberede Planer. For Tiden arbejder Stadsingeniørkontoret med Planer til et Rensningsanlæg, der ventes anlagt samtidigt med Bygningen af den projekterede Industrihavn.

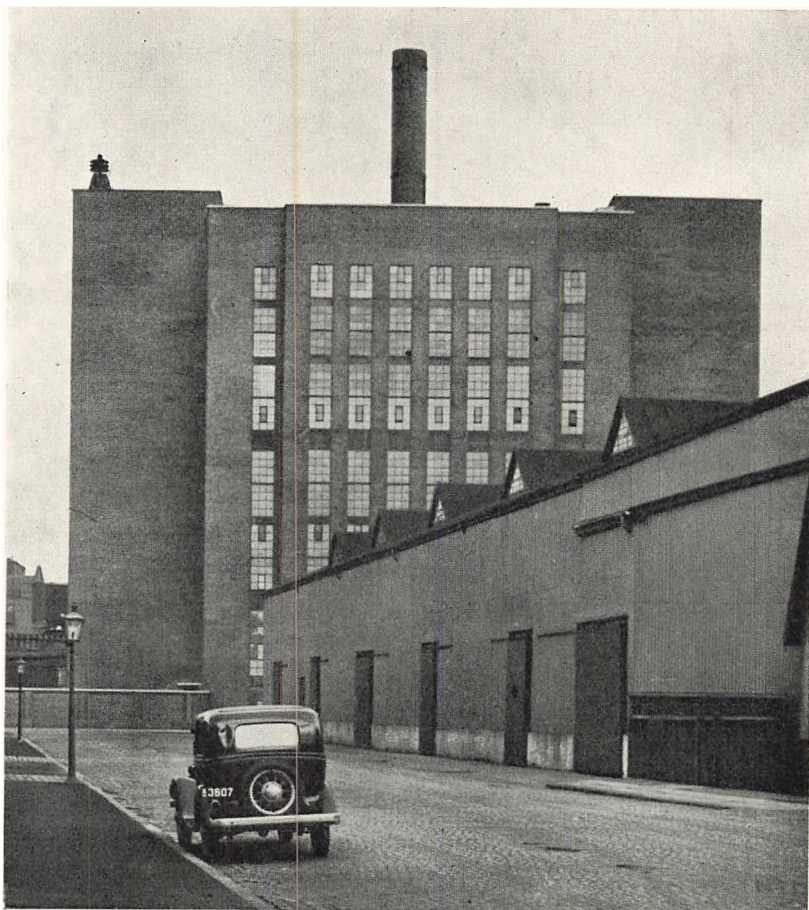
Dagrenovationens Indsamling og Bortkørsel administreres af Stadsingeniørens Kontor. Byen er inddelt i 7 Distrikter, der bliver renoveret 2 Gange om Ugen. Arbejdet er i Entreprise overdraget et Entreprenørfirma, som til Renovationen faar overladt Vogne mod at holde dem i Orden. Indtil 1934 aflossedes Dagrenovationen i Mølleengen, men gik fra da af til Kommunens Forbrændingsanstalt paa Belysningsvæsenets Grund. Entreprenøren udfører desuden Renholdelse af en Del de Kommunen tilhørende brolagte eller asfalterede Gadestrækninger i den indre By, Renholdelse af Torve og Pladser, Rensning af samtlige Byens Rendestensbrønde og Sandfang paa de afskærende Kloakledninger samt Torvefejning efter Torvedage. Ved Forbrændingsanstaltens Opførelse i 1934 vedtog Byraadet at afkræve Grundejerne en Afgift for Afhentning og Forbrænding af Dagrenovationen beregnet efter det Antal Lejligheder, Butikker og Virksomheder, der findes i Ejendommene. For Tiden er Afgiften 6 Kr. aarlig pr. Lejlighed. Dette Grundejerbidrag har i Regnskabsaaret 1939—40 udgjort 195291 Kr.

Nødtørftsanstalter af forskellig Slags sorterer under Stadsingeniørens Kontor.

Færdselsordningen maa Stadsingeniøren tage sig af under Tilsyn af Brolægningsudvalget og i Forbindelse med Politimesteren. Den stigende Automobiltrafik har gjort færdselsregulerende Foranstaltninger nødvendige. — Under almindelige Forhold regulerer en Lyskurv Færdselen i Reginakrydset, Fodgængerovergange flere Steder har vist sig heldige, ensrettet Færdsel i enkelte Gader i den indre By er gennemført til Gavn for Færdselen, men Beboerne i en af disse Gader, Mejlgade, har vist sig meget misfornøjede med denne Ordning, og under de nuværende Benzinrestriktioner er Ordningen midlertidigt ophævet for denne Gades Vedkommende. Forbud mod Gennemkørsel paa bestemte Tider om Dagen i visse stærkt befærdede Gader er ikke gennemført undtagen for ganske enkelte Dage med ekstraordinære Forhold. Kun for Ruteautomobilers Vedkommende er Kørsel i smalle Gader forbudt.

Flere Steder i Byen er opstillet Færdselsfyr. I Gader med dobbelt Kørebane maa kun køres i højre Kørebane. Rundkørsel finder Sted flere Steder. Paa Lilletorv har den Ordning især vist sig heldig.

Parkering af Køretøjer har maattet reguleres, efterhaanden som Biltrafikken er steget. Det viste sig meget uheldigt at lade Vogne parkere langs

Aarhus Forbrændingsanstalt.

Foto i Stadsingeniørens Kontor.

Gadernes Kantsten, hvor de generede Trafikken. Derfor blev der etableret Parkering paa flere Punkter i Byen. En særlig vigtig Parkeringsplads er Bispetorvet, hvis Oprettelse har sin egen Historie, der lyder som et Eventyr.

Andelsforeningerne havde vedtaget at rejse en Bankbygning i Aarhus og havde udset sig Pladsen, hvor Rozzi's og Yhr's Ejendomme dengang var beliggende mellem Sct. Clemenstorv og Bispetorvet. Banken havde antaget

Professor Rosen til at udføre Projektet, og han mødte frem med Planer til en stor og flot Bankborg, der skulde forbindes med Domkirken med flotte Buer. Men mellem Borgerne rejste sig en Stemning mod Planen. Man vilde have et Torv og ikke nogen Bygning. For at opnaa dette dannedes en Komité, og mens Banken gravede Grunden ud og begyndte at støbe Fundamenterne, indsamlede Komiteen 300000 Kr., hvorefter Kommunen tilskød et lignende Beløb. Over for en saadan Offervilje opgav Banken Byggeriet, og Aarhus gik Glip af Axelborg, som rejstes i København. Til Gengæld havde Aarhus faaet et stort Torv med Plads til 180 Biler.

Senest er der efter Overdækning af Aaen indrettet nogle Parkeringspladser paa Overdækningen. Paa Harald Jensens Plads er der Parkering for mange Biler; men Pladsen er saa langt fra Byens Centrum, at den kun benyttes lidt. Flere andre Parkeringspladser nærmere Centrum benyttes stærkt, men er for smaa under normale Forhold, naar Benzin er at faa i tilstrækkelig Mængde.

Kun paa Bispetorvets Parkeringsplads findes der Opsyn. Kongelig dansk Automobilklub har paataget sig denne Opgave, ligesom den holder de parkerede Vogne assurede for Skade og Tyveri og iøvrigt sørger for, at Parkeringen foregaar tilfredsstillende. For Parkeringen betales en mindre Afgift.

Parkeringsplads til Cykler maatte skaffes, da den nye Politivedtægt af 15. August 1930 forbød Henstilling af Cykler ved Rendesten i Gader med Sporvejsskinner og af mindre Bredde end 3,30 m fra Kantsten til Spor. Store Cyklestativer er opstillet 4 Steder i Byen.

Kaperkørsel sker med Vogne, som Politiet har godkendt og fører Tilsyn med, og til Takster, som Byraadet har approberet. For Hestedroskerne gælder, at ogsaa Hestene skal godkendes af Politiet. Om Sommeren gives der Holdepladstilladelse for Hestedrosker ved Chr. Filtenborgs Plads. Tilladelse til med Drosker, Omnibus eller lignende Befordringsmidler at benytte Holdeplads paa offentlig Gade, Vej eller Plads meddeles af Politiet efter Forhandling med Byraadet, der først modtager en Udtalelse fra Brolægningsudvalget. For Tiden er der givet Tilladelse til 46 Holdepladser for Automobildrosker. Antallet retter sig efter Indbyggertallet, saaledes at der er en Droske for hver 2200 Indbyggere. Indehaverne af de tildelte Holdepladser har sammen-sluttet sig i en Forening under Navn »Aarhus Taxa« med fælles Kontor og fælles Telefoner paa Holdepladserne. En Vognmand kan kun faa tildelt een Holdeplads.

En By af Størrelse som Aarhus maa have et vist Antal store og gode Drosker til Raadighed. Man har ment, at det vilde blive ganske urentabelt at drive Taxavognmandsforretning, og at Byen kun vilde faa smaa Vogne til Skade for baade Borgere og Turister, hvis man paaførte Taxavognmændene Konkurrence fra Lillebiler ved at give disse Tilladelse til at holde paa Gaderne og optage Passagerer.

Rutebilkørsel skal i Henhold til Lov af 4. Juli 1927 ske paa Basis af Koncession. Denne udstedes af det Amt, hvorfra Ruten udgaar efter forud indhentet Erklæring fra de Sogne og Byer, Ruten befarer. Er der Enighed for Ruten, faar Ansøgeren Koncession. I Tilfælde af Uenighed mellem de paagældende Myndigheder, afgøres Sagen af Ministeriet. Denne Bestemmelse har bevirket, at Aarhus Byraad har kunnet nægte Anbefaling for de Ruter, der i for høj Grad vilde konkurrere med de Baner, hvortil Byen yder Drifts-

Harald Jensens Plads.

Foto i Stadsingeniørens Kontor.

tilskud. Ruterne Antal er dog vokset Aar for Aar og anses nu for nødvendige i den daglige Trafik. — Koncessionen gaves oprindeligt paa 5 Aar; men efter at Ministeriet for offentlige Arbejder har nedsat en Trafikkommission, der skal undersøge Landets Trafikforhold og Trafikbehov og derefter udarbejde en Indstilling til eventuelle nye Lovforanstaltninger, har Ministeriet henstillet, at Koncessionerne kun fornyes for 1 Aar, og at ingen Koncessioner fornyes ud over 1. Juli 1942.

Efter den første Rute, der gik til Aabyhøj, oprettedes hurtigt flere, og da Vognene blev mange og stadig større, blev de saa uheldige for den øvrige Færdsel i den indre By's Gader, at Byraadet i 1929 forbød Rutebilkørsel i disse, og efter den nye Rutebilstations Aabning paa Amtmandstøften i 1930 maatte Rutebiler kun køre ad bestemte Ruter dertil og derfra. Stoppesteder blev fastlagt paa Rutens Vej i Byen; men paa Vej til Stationen maatte Bilen

kun holde for at afsætte Passagerer; og kun ud af Byen maatte Passagerer optages ved Stoppsted. — Med Fragtmandskørsel forholder det sig omtrent paa samme Maade som med Rutebilkørsel. Ogsaa den skal ske paa Basis af Koncession.

Stadepladser tillades som Regel kun paa Steder, hvor de ikke generer Byens Handlende. Ifølge Politivedtægtens § 11 er det forbudt uden Politiets

Parkering paa Bispetorvet foran Aarhus Teater.

Foto i Stadsingeniørens Kontor.

Tilladelse at tage Stade paa eller ud til offentlig Gade, Vej eller Plads for at udsælge Varer eller drive anden Forretning, og naar Tilladelsen er meddelt, maa den ikke benyttes uden for det anviste Sted; ej heller maa der uden Politiets Tilladelse opstilles Bod eller Skur til Forretning. Skal Tilladelsen gælde for mere end 1 enkelt Dag, kræves tillige Samtykke af Byraadet, der først hører Brolægningsudvalget.

Et Reglement fastsætter forskellige Betingelser for at opnaa Tilladelsen, dels angaaende Betaling, dels angaaende andre Forhold. Af Stader er der en Række Avisstader, Kiosker med Is, Frugt og Chokolade, Vogne med Is og Frugt, Fotografstader med Tilladelse efter Reglementet. Desuden er der givet

Tilladelse til 1 Stadelplads for en Skopudsepavillon paa Bispetorvet og 11 Pølsevogne og 1 Bladkiosk. Kommunen har givet Aarhus Kioskselskab A/S Koncession paa Opstilling og Drift af Kiosker med Telefon og Salg af Aviser, Blade o. l. Koncessionen er gældende indtil 1. Maj 1952. Disse Kiosker er efterhaanden indgaaet som et Led i Aarhusianernes daglige Behov. Byraadet tager Bestemmelse efter Udtalelse af Brolægningsudvalget om Kioskernes Antal og Beliggenhed. Denne Paragraf er af stor Betydning for Byen derved, at man efter den kan placere Kioskerne paa de Pladser, man skønner mest egnede dertil.

Kioskselskabet har siden 1940 haft Lov til at opstille Skabe med Telefonautomater paa offentlig Gade forskellige Steder i Byen. Disse Telefonautomater er tilgængelige hele Døgnet rundt og har virket fuldt tilfredsstillende. Desuden har Selskabet med Tilladelse opstillet lysende Parkerings søjler paa Parkeringspladser og lysende Stoppestedssøjler ved nogle af Sporvejenes Stoppesteder.

Benzintankanlæg findes paa offentlig Gade 15 Steder for 5 Benzinfirmær; men Byen holder igen med nye Bevillinger, da Benzinstanderne i Almindelighed bevirker Gene for Færdselen, og Selskaberne henvises derfor til at benytte privat Grund til Opstilling. 8 Standere er blevet lukket efter Benzinrestriktionerne i 1940. Salget af Benzin fra Standerne var da gaaet ned til 982000 Liter i 1939—40 mod 1279000 Liter i 1937—38.

Brolægningsudvalget giver forskellige Beværtningsdrivende Tilladelse til at benytte Fortov til Beværtning uden for deres Restaurationslokaler.

Torvehandel organiseres paa Grundlag af Politivedtægtens § 58, der siger: »Det bestemmes af Byraadet ved Vedtægt, hvilke af Byens offentlige Torve og Strækninger af dens Gader, der kan benyttes til Torvehandel, hvilken Handel, der paa hvert Sted maa drives, og til hvilken Tid den maa finde Sted.« Byraadet har den 15. Marts 1934 vedtaget en ny Torvevedtægt til Afløsning af en ældre fra 1872, som der efterhaanden var blevet en Del Misfornøjelse med. Ved flere Lejligheder havde Næringsdrivende indsendt Klage over, at Torvet paaførte dem Konkurrence. Ved den nye Torvevedtægt ændredes da Afgiftsbestemmelserne, saa Satserne blev højere; og forskellige andre Bestemmelser blev truffet; Konkurrencen blev mindre følelig end før. Nu maa Torvehandel foregaa paa Ingerslevs Plads, Domkirkeplads, Aaboulevarden og Torvet bag Borgporten. Ordinære Torvedage er Onsdag og Lørdag med Torvetid til henholdsvis Kl. 12 og Kl. 15. En nærmere Inddeling af Varehandelen paa Torvene fastsættes til enhver Tid af Brolægningsudvalget.

Foruden den almindelige Torvehandel en detail findes ogsaa Torv en gros, der efter Andragende fra Frugt- og Grønthandlerforeningen samt Handelsgartnerforeningen for Aarhus og Omegn blev tilladt af Byraadet i 1915. En gros Torvet holdes paa Bispetorvet Tirsdag, Torsdag og Lørdag efter en særlig Vedtægt, hvoraf det fremgaar, at paa Torvet maa forhandles alle Slags

Have-, Mark- og Skovprodukter, der som Fødevarer finder Anvendelse i Husholdningen, og som ikke har været underkastet nogen Tilberedning eller Præserving, samt Blomster, Træer og Buske. Udenlandske Produkter maa ikke forhandles paa Torvet.

Torveafgifterne opkræves af Politiet og indgaar til Kæmnerkassen. Før Oprettelsen af Gartnernes Auktionshal i Eckersbergsgade 1930 var Afgiftsbeløbet dobbelt saa stort som nu, da det er ca. 4000 Kr. aarlig. — Torve-

Torvehandel bag Domkirken.

Foto i Stadsingeniørens Kontor.

pladserne i Aarhus ligger spredt, men dog for de flestes Vedkommende i Byens Centrum. Nogen Hindring for Færdselen er der paa Torvedagene; men Stemningen er for at beholde Torvehandelen omkring Sct. Clemens Kirke, hvor den har foregaaet i flere Aarhundreder.

Personalet paa Stadsingeniørens Kontor er i Tidens Løb stærkt forøget. Fra første Færd havde Stadsingeniøren ingen fast Medhjælp. I 1919 var Personalet vokset til 21 Personer. Og da var Arbejdet blevet saa betydeligt, at det blev nødvendigt for at bestride det paa forsvarlig og økonomisk Maade at forøge Personalet samtidig med, at Kontoret deltes i 3 Afdelinger, hver bestyret af en Leder under Stadsingeniørens Overledelse. Denne Ordning vedtog Byraadet den 26. Juni 1919, og den har været gældende siden. I de forskellige Afdelinger behandles og tilrettelægges de Sager, der er omtalt i det foregaaende. — Personalet deles i 2 Kategorier: teknisk Personale og

Kontorpersonale. Det tekniske Personale bestaar i 1941 af 3 Afdelingsingeniører, 8 Ingeniører, 8 Konstruktører, 12 Tegnere, 1 Vejinspektør og 1 Materialforvalter, Kontorpersonalet af 1 Ekspeditionssekretær, 1 Fuldmægtig, 2 Overassistenter, 13 Kontorassistenter og 1 Bud.

Byplanlægning og Byudvidelse forestaas i Enkeltheder af Stadsingeniørens Kontor. Naar en Gade eller Vej bliver anlagt, er det ikke en Tilfældighed, at den netop lægges med den givne Retning, Bredde og Fald;

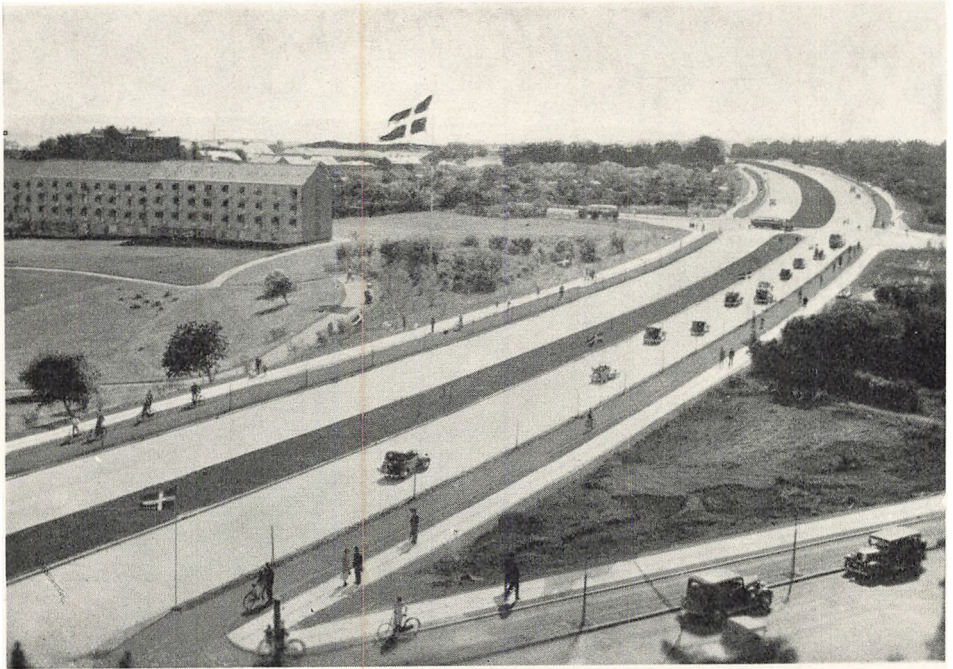

Parti fra Søndre Ringgade.
Stadsingeniørens Kontor.

dens Beliggenhed er fastlagt — maaske for flere Aar tilbage — efter en for det paagældende Kvarter eller Bydel udarbejdet Byplan, som giver den mest passende Bebyggelse og Udstykning.

Ved Planlægning af en By maa det tilstræbes at give den gode Hovedfærdseksaarer — saasom brede Ringgader og Radialgader — og gode Forbindelsesgader, og at faa Beboelseskvartererne indrettet saaledes, at Sol, Lys og Luft saavidt muligt kan blive alle til Del. Der maa afsættes Plads til Torve og Anlæg, Legepladser og Sportspladser, til Kirker og Skoler og andre offentlige Bygninger; Placeringen af disse maa ordnes saaledes, at de kommer til at ligge praktisk for Bydelens Beboere og samtidig kan være medvirkende til at give den et smukt og fornemt Præg. Ligeledes maa der ved Planlægningen lægges Vægt paa, at Byen, for sin Trivsels Skyld, faar Industrikvarterer med nem Adgang til Hovedfærdseksveje samt til Havn og Bane, og at de lægges saaledes, at Beboelseskvartererne ikke bliver forulempet af Røg og Støj.

Da Aarhus fik sin Stadsingeniør i 1869, kom der System i Gadeføringen. Ganske vist fandtes der ingen Byplan, men der blev dog efter Kommunalloven af 1868 og den i Henhold hertil approberede Vedtægt for Styrelsen af Kommunens Anliggender i Aarhus Købstad samt i Bygningsloven fastsat Retningslinier for Gadeanlæg og Bebyggelse, men først i Slutningen af Halvfemserne fik Aarhus sin første Byplan for Marselisborg Jorder, udarbejdet

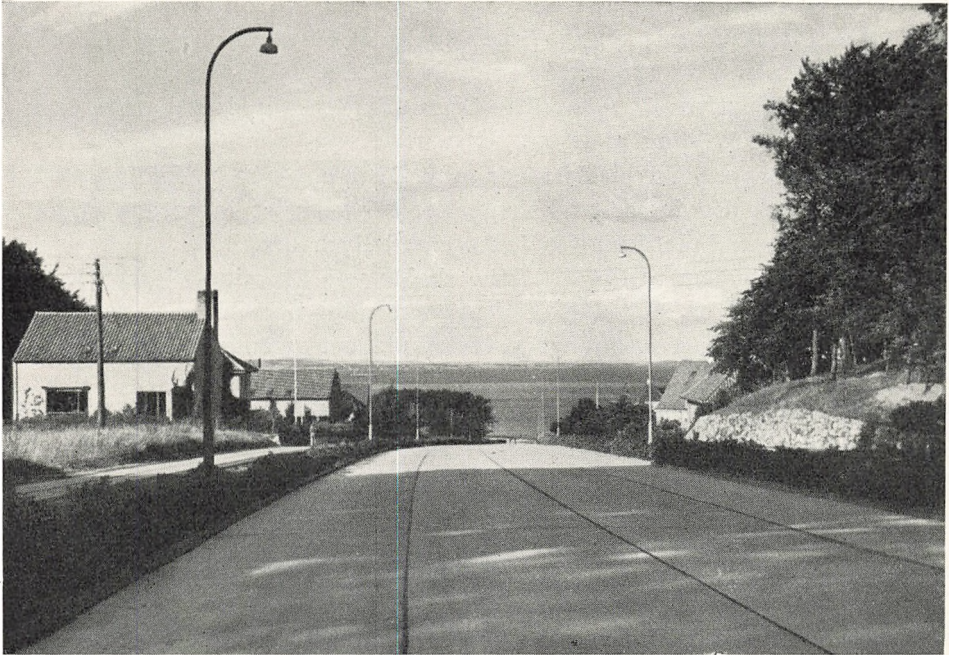

*Ringgaden ved Universitetsparken.
Stadsingeniørens Kontor.*

af Ingeniør Amt og Arkitekt Hack Kampmann, og i 1918 en Plan for Bebyggelse af Markjorderne Nord og Vest for Byen udarbejdet af Arkitekt A. Klixbüll. Disse Planer danner Grundlaget for Byens Udvikling paa disse Jorder; vel er de i mange Enkeltheder ændrede, men Hovedplanen bibeholdes med Hensyn til Hovedfærdselsaarer, Ringgader og Radialgader samt til forskellige Formaal udlagte Pladser.

En stor Lykke for Aarhus har det været, at Byens Styrelse ved forskellige Lejligheder har handlet fremsynet ved at erhverve store Jordarealer til Kommunen, dels paa Marselisborg og dels Nord for Byen. Marselisborgjorderne har givet Stadsingeniøren Betingelser for at skabe store og sunde Kvarterer med brede Gader og store Hjørneafskæringer, samt nødvendige Pladser og Anlæg, alt det som i Dag præger Marselisborg Kvarteret.

For private Jorders Vedkommende gælder som Regel, at Jordbesidderne helst vil afse saa lidt Jord til Gader som muligt og helst have saa høj Bebyggelse som muligt — altsaa Kasernebyggeri — og Byen har i mange Tilfælde maattet forhandle og yde Ofre for at faa Bygherren til at ændre sine Planer, selv om man havde Byggevedtægten, der stiller visse Krav om Gadebredde i Forhold til Byggehøjden; anden Lovhjemmel fandtes ikke. — Først med Byplanloven af 18. April 1925, senere ændret ved Lov af 28. April

Hadsherredsvej oven for Strandvejen. Udfaldsvej mod Syd.

(A. Hammerschmidt fot.)

1938, kan Byen sikre sine Byplaner og fordre dem respekteret, idet Byplanloven giver Kommunen Ret til at indsende Planer til Indenrigsministeriets Approbation. Byplanen kan efter Approbation tinglyses for de af Planen omfattede Ejendomme og skal respekteres af Ejer, Bruger og Parthaver.

Byplanlovens Bestemmelser bliver dog for Aarhus Kommunes Vedkommende i Almindelighed ikke benyttet, da den i 1934 stadfæstede Vejvedtægt giver Kommunen Ret til at sikre sine Gade- og Vejplaner, saaledes at intet Byggeri lægger sig hindrende i Vejen for Planernes Gennemførelse; samtidig giver Vejvedtægten Kommunen Ret til Ekspropriation af Grunde til Gadeanlæg samt Grunde til Opførelse af offentlige Bygninger og andre offentlige Foretagender. Med Hensyn til Byggeliniers Fastsættelse gælder Bestemmelser i Lov af 28. November 1928 om Byggelinier ved Gader og Veje.

Efter Love og Vedtægt har man da nu Haand i Hanke med Byens egen Udvidelse; men Stadsingeniørkontoret maa arbejde paa længere Sigt, hvorfor der ogsaa arbejdes med Egnspanlægningen, herunder Tilknytning af Hovedfærdselsaarer og Gadetilslutninger med Nabokommunernes Vejnet, saaledes at de til sin Tid, naar Stor-Aarhus er en Kendsgerning, kan indgaa som et Hele.

Fra tidligere Aar foreligger et betydeligt Byplanmateriale, baade for den

nordre og den søndre Bydel, fremgaaet dels af Konkurrencer, dels af Kontorets Arbejde. Den fuldstændige Bearbejdelse af Planerne er dog ikke blevet gennemført; men efter 1930 er begyndt en systematisk Bearbejdelse af Materialet, muliggjort ved de igangsatte Opmaalinger og nødvendig paa Grund af den stærke Udvikling af Byen.

Alle Byplansager, Udvidelsessager samt Byggesager m. v. forelægges Udvalget for Byens Udvidelse og Bebyggelse, der herefter tager den endelige Bestemmelse med Indstilling til Vedtagelse i Byraadet.

Kort er af Hensyn til det daglige Arbejde paa Stadsingeniørens Kontor paakrævet. Det er en Nødvendighed at have nøjagtige Planer over enhver anlagt Gade, have gode og nøjagtige Matrikulskort og endelig Kvarterplaner og Bykort.

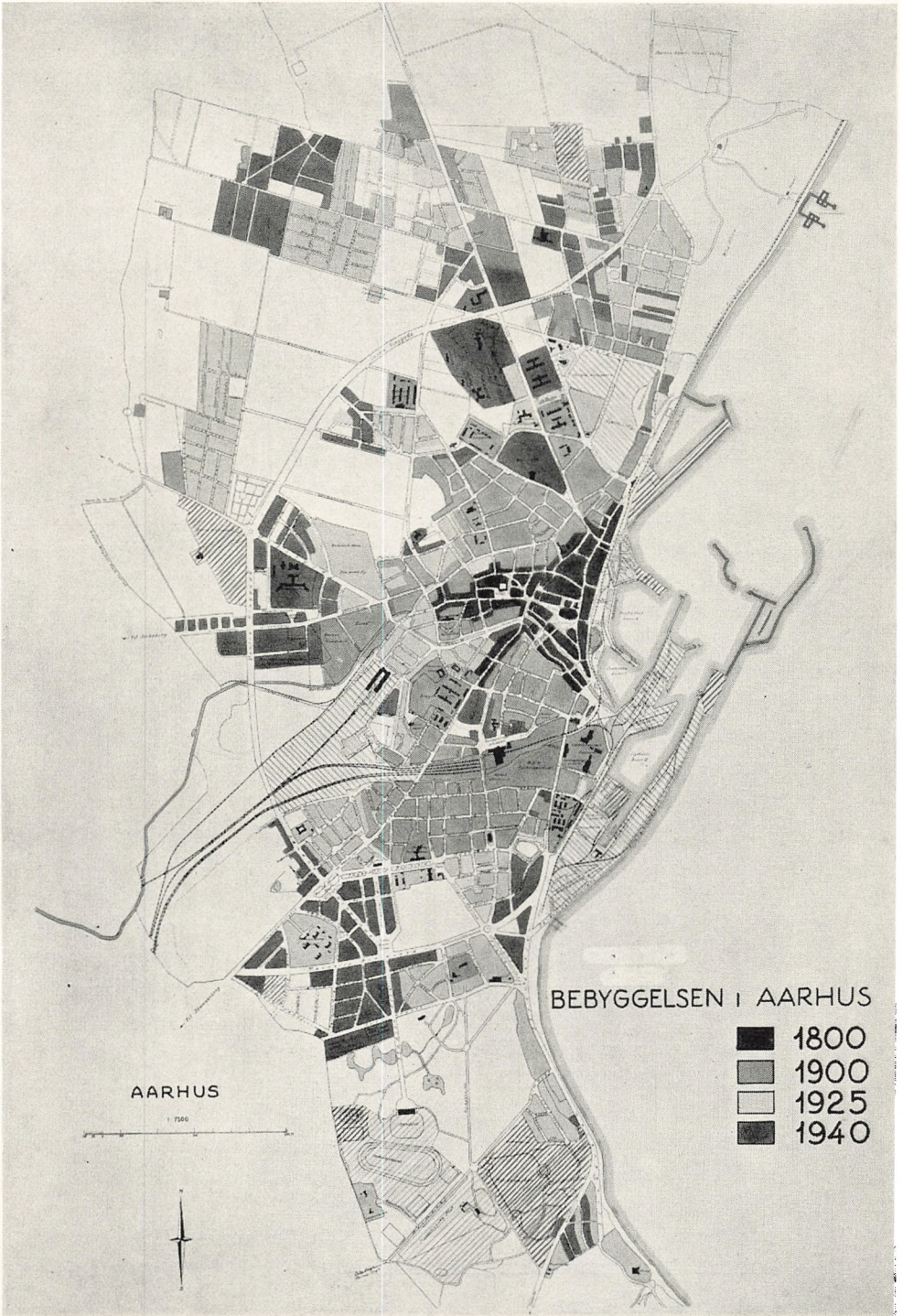
Til dette Formaal kræves et stort Opmaalingsarbejde, og for at faa Grundlaget for Opmaalingerne saa nøjagtigt som muligt er der i de senere Aar foretaget en ny Opmaaling af Byen. Grundlaget bestaar af:

- a) Et 1. Ordens Polygon Net opmaalt og beregnet af Geodætisk Institut.
- b) Et 2. Ordens Polygon Net, der, efterhaanden som Opmaalingerne skrider frem, tilknyttes 1. Ordens Nettet.
- c) Detailopmaalinger, Tilknytning til de ovennævnte Polygonmaalinger.

Geodætisk Institut maalte de første Hovedpolygonlinier ud langs alle Hovedvejene med ialt 340 Stk. Polygonpunkter, idet Kommunen ved egen Foranstaltning anbragte Afmærkningen, som bestaar af Betonblokke med indstøbte Jernrør, der i Terrænoverfladen dækkes af et oplukkeligt Jerndæksel med Mærke \triangle .

Efter at det er forudset, at Polygonnettet senere vil indgaa i de matrikulære Kort, er Maalingerne og Beregningerne i Hovedsagen udført af de herværende Landinspektører. I de siden 1931 forløbne Aar er der ved alle større Nymaalinger, Vejoplægninger, Udstykninger og andre passende Lejligheder anbragt ialt ca. 1650 Stk. Polygonpunkter, saaledes at de væsentligste Dele af Byens bebyggede Arealer nu er forsynet med varig Afmærkning. Da disse Punkter ved Gadereguleringer eller andre Omlægninger normalt nøje bevares paa deres oprindelige Plads, maa det fremhæves, at der med dette System er skabt et udmærket Grundlag for Fremstilling af Kort og Planer, for Fastlæggelse og Udstikning af ny Gade- og Byggelinier og for Opmaaling af Gader og Veje, samt for Opmaaling af Saneringsplaner m. m. Til Brug for Nivelleringsarbejder er der rundt i Byen indmuret Nivellementsplader, saakaldte Fikspunkter. Disse Fikspunkter danner Grundlaget for ethvert Fladenivellement.

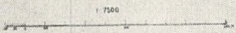
Gadeplaner udarbejdes efter Opmaaling, efterhaanden som Gaderne anlægges eller omlægges, i Maalestoksforhold 1 : 250. Planerne udstyres med Signaturer for al overfladisk og underjordisk Teknik med Beliggenhed af

BEBYGGELSEN I AARHUS

- 1800
- 1900
- 1925
- 1940

AARHUS

alle Ledninger, Stophaner m. m. angivet. Planernes Original opbevares i Hovedarkivet, medens Genpart henlægges i Skuffer til daglig Brug.

Siden 1912 opbevares Matrikulskortene paa Stadsingeniørens Kontor. De stammer dels (9 Stk.) fra Matrikuleringen (jvfr. Lov af 11. Februar 1863), hvor hele det daværende Bygrundsareal blev nymaalt, idet dog Matrikulsdirektoratet i 1912 har leveret nye Kopier, dels (9 Stk.) fra Opmaalinger udført af Landinspektør Sørensen omkring Aarhundredskiftet, da store Arealer af Markjorderne blev inddraget under Bygrundene og derfor blev fuldstændig nymaalt, dels (3 Stk.) fra Omtegninger i Forbindelse med betydelige Revisioner og Suppleringer udført af Landinspektører. Kortene er i Maalestoksforhold 1 : 800.

Markjordskortenes Grundlag stammer fra Tiden 1800—1810, og Kortene, der alle er Maalestok 1 : 4000, bestaar i Øjeblikket af 2 nyere trykte Planer over Markjorderne i den nordre Bydel (Hasle Herred) samt 3 ældre tegnede Kort over Markjorderne for den søndre Bydel (Ning Herred).

Kortplanerne er i Aarenes Løb stadig blevet ført à jour med Hensyn til matrikulære Forandringer fire Gange aarlig.

Kolonihaver er der udlagt mange af siden Oprettelsen af de første Frihaver i 1827³⁾. Byens stærke Udvikling i de sidste 20 Aar over Arealer, der hidtil har været benyttet til Kolonihaver, har gjort et stort Indhug i de gamle Haver og medført Krav om Udlægning af nye. Stadsingeniørkontoret har ved Nyudlægningen tilstræbt at flytte de nye Haver saa langt ud, at der kan regnes med en rimelig Levetid for dem, og at give dem en lidt større Størrelse, 600 à 650 m² hver, med forud fastlagt Beliggenhed af Vejene. Haverne kan herved enkeltvis bruges til Bebyggelse, naar Kvarteret bliver byggemodent.

Et Forsøg er gjort med Kommunens Areal mellem Højvangs Allé og Stockholmsgade, hvor der er udlagt 41 Kolonihaver saaledes, at Havernes Brugere har Forkøbsret til Parceller til en forud fastsat Pris for Jorden og for Betaling af Vej- og Ledningsanlæg. Ligeledes blev 20 ha af Højvangs Jord i »Vorrevangen« indtaget til Udstykning af ca. 260 Kolonihaveparceller til senere Enfamiliehusbebyggelse. Parcellerne er paa godt 500 m² for Dobbeltbuse og 600 à 650 m² for Størstedelen af Resten. Lejerne har Forkøbsret straks eller senere til 2 Kr. pr. m² samt Forpligtelse til efter nærmere Bestemmelse at deltage i Vej- og Ledningsanlæg med 3 Kr. pr. m². Lejeprisen er 6 Øre pr. m² med senere indtrædende Købepligt fra et nærmere fastsat Tidspunkt. Grundene er afsat og opmaalt af Landinspektører, Leje og Købekontrakter udarbejdet af Stadsingeniørkontoret. Administrationen af Udlejningen varetages af Markudvalget.

Paa Kommunens Arealer i Aaby er hele det højtliggende Bakkeparti Øst for Aaby udlagt til permanente Kolonihaver i 20 Aar, idet Arealet senere

³⁾ Nærværende Værk II, S. 43 f.

skal benyttes til aaben og lav Bebyggelse. 56 nye Haver er planlagt af Størrelse omkring 400 m², saaledes at ved senere Bebyggelse 1½ à 2 Haver kan sammenlægges til normale Villagrunde, der efter Udlæg af normale Villa-veje kan faa en Størrelse af 600 à 750 m² Grund. Endelig har Byraadet købt Arealer af Viby Mosegaard, dels for at skaffe Plads til permanente Kolonihaver i 20 Aar, dels til Brug for permanente Sportspladser.

Formand for Udvalget for Bro-lægnings-, Vej- og Kloakvæsenet: Kontorbestyrer Hans Madsen.

Stadsingeniør: Cand. polyt. A. J. Rambøll.

Stadsarkitektens Kontor oprettedes ved Byraadsbeslutning af 22. Maj 1919 med det Formaal at bearbejde Sager for Udvalget for Bygninger og Inventar, at assistere Udvalget for Byens Udvidelse og Bebyggelse, og, naar det maatte ønskes, at bistaa samtlige Byraadsudvalg med alt Byggearbejde. Stadsarkitektembedet blev besat fra 1. Oktober 1919.

I Aarene siden Embedets Oprettelse er dets saglige Arbejdsomraade blevet nærmere fæstnet. Til Stadsarkitektens Opgaver hører at projektere og lede Opførelse af kommunale offentlige Bygninger eller Ombygninger af dem. Blandt mange Resultater af denne Virksomhed er den sidste Udvidelsen af Thors Mølle i 1940 og Projektering af et nyt Kasernekompleks i Aarhus 1939—40. Under Stadsarkitekten sorterer paa samme Maade det kommunale Boligbyggeri. Et stort Antal Beboelsesbygninger placeret i forskellige Bykvarterer minder derom, nogle dog blot for saa vidt som deres Facade er tegnet eller godkendt i Stadsarkitektens Kontor. De sidste Beboelsesbygninger, der er opført efter Stadsarkitektens Projekt, er de Aldersrentenyderboliger, som opførtes i den nordlige Bydel 1938—40. Rækkehuse, Dobbeltboliger og store Karéer fra tidligere Aar er i ikke ringe Tal projekterede i Stadsarkitektens Kontor.

Ud over denne egentlige Arkitektvirksomhed varetages gennem Stadsarkitektens Kontor ogsaa andre Opgaver. Til disse hører den daglige Drift af en Del kommunale Bygninger, herunder Modtagelsen af Husleje for 1415 Lejemaal, Tilsyn med Driften af Søbadeanstalten ved Riis Skov, hvor der i hver Sæson sælges 100.000 Bade og om Aftenen foregaar Træning i Svømning, hvortil kommer, at »Vikingerne« bader der om Vinteren, endvidere Tilsyn med Ungdomsherberget i Riis Skov, der siden dets Aabning i 1937 drives i Tilslutning til Herbergs Ringen. Endelig er en Haandværkerforretning underlagt Stadsarkitekten, nemlig Kommunens Malerforretning. Denne Forretning blev oprettet i 1920 og udfører et omfattende Arbejde. I Regnskabsaaret 1939—40 repræsenterede det en Værdi af over 109000 Kr. for de forskellige kommunale Institutioner, og Antallet af Svendetimer udgjorde i Aarets Løb 30094.

Kommunal Beboelsesbygning ved Søndre Ringgade.

Opført efter Tegning af Stadsarkitekt Fred. M. R. Draiby. (Emil Ebbesen fot.)

Kontoret udarbejder Budgetforslag over og fører Tilsyn med den ydre og indre Vedligeholdelse af Kommunens Bygninger, baade de foran nævnte Ejendomme og Skolerne, Hospitalerne, Socialvæsenets Bygninger, de militære Etablissementer, Skovenes Bygninger, Administrationsbygningerne i Mejlgade, Tinghuset, Folkebiblioteket, Legatboligerne, Observatoriet og flere. Kontoret ekspederer ved Afgivelse af Erklæring til Udvalget for Byens Udvidelse og Bebyggelse de Andragender, der indkommer efter Lov af 13. April 1938 med Tillægslove om Laan til Boligbyggeri og Huslejenedsættelse til mindrebemidlede, børnerige Familier. — Drejer det sig om Laan til Boligbyggeri, gennemgaar Kontoret Tegninger, Overslag, Financieringsplan etc., og Andragerens økonomiske Forhold m. v. undersøges, inden Indstilling afgives. Der føres Tilsyn med Ejendommene under disses Opførelse, og ved Byggeforetagendets Afslutning gennemgaas Regnskaberne, og de sammenholdes med Overslaget, forinden endelig Indstilling tilgaar Udvalget. Den eventuelle Støtte gives i Form af Statslaan eller Statsgaranti. Ved Andragender om Huslejenedsættelse gælder det, at Ejere af Parcelhuse kan faa den bevilget i Form af Rente- og Skattelempler, og at Boligforeningsmedlemmer kan opnaa den i Form af Tilskud. Den Støtte, der paa dette Om-

raade kan ydes, udgør 30—40—50 % af Huslejen for Familier med henholdsvis 3 eller 4 eller 5 Børn. Midlerne hertil udredes af en Fond, hvori blandt andet indgaar Ejendomsskatterne for de paagældende Ejendomme. Ved Forøgelse eller Formindskelse af Børnetallet reguleres Tilskuddet. For Tiden modtager 64 mindrebemidlede, børnerige Familier med ialt 260 Børn Huslejenedsættelse af den Art. Det paahviler Kontoret at føre Kontrol med disse Huslejenedsættelser.

Efter den nævnte Lov er der bevilget Statslaan til et Beløb af ialt 1501471 Kr. Heraf udgør Laan til Boligforeninger langt den overvejende Del, nemlig 1442371 Kr. Desuden er der ydet Statsgaranti for Prioriteter til et Beløb paa 70000 Kr. Kommunen har kautioneret for en Del af Beløbene til disse Formaal, nemlig med 396671 Kr. Med Støtte efter denne Lov er opført Bygninger med 441 Lejligheder og til en Opførelsessum paa ca. 500000 Kr. — Stadsarkitektens Kontor afgiver Erklæring i Sager vedrørende Ejendomme med Laan efter ældre Statslove, for Eksempel ved Overførelse af Laanet til ny Ejer og i Tilfælde af Henstand med Ydelser og ved flere Lejligheder. — Ved Salg af Kommunens Jorder indføres i Kontrakten en Bestemmelse om, at Facaderne i en kommende Bebyggelse paa den solgte Jord skal approberes af Kommunen, hvorfor Planer og Tegninger oversendes Stadsarkitekten til Udtalelse, inden det afgøres, om Approbation kan gives. I Regnskabsaaret 1939—40 var Antallet af Facadeapprobationer 101 mod 159 i det foregaaende Aar.

Vurderingerne til Brandforsikring af Kommunens Ejendomme foretages af Stadsarkitekten, Til- og Afgang anmeldes i Kontoret, Brandskaderne opgøres dér, og Præmierne, der beløber sig til 21000 Kr. aarligt, bekræftes og fordeles i Kontoret paa de respektive Institutioner. Kommunens Bygninger er brandforsikrede for 41686000 Kr. og Løsøret

*Aldersrentenyderboliger i den søndre Bydel.
Opført efter Stadsarkitektens Tegning.
(Thomas Pedersen fot.)*

for 7034500 Kr., heri ikke medregnet Belysningsvæsenets og Sporvejenes Bygninger og Løvsøre. Næsten alle Policerne er tegnede i Købstadkommuner-nes gensidige Forsikringsforening.

Det mangesidige Arbejde, der udføres under Stadsarkitektens Ledelse, foregaar dels i Tegnestuen, hvor 10 Arkitekter og 2 Konduktører har Beskæftigelse, dels i Ekspeditionskontoret, der som Personale har 1 Overassistent, 3 Kontorassistenter, 1 midlertidigt ansat Kontormedhjælper samt Inspektøren ved Kommunens Beboelsesejendomme. Kommunens Malerforretning beskæftiger 1 Malermester, 1 Arbejdsmand og indtil 20 Malersvende.

Stadsarkitekt er Fred. M. R. Draiby, der har beklædt Stadsarkitektembedet siden dets Oprettelse. Stadsarkitektens Kontor sorterer under Aarhus Byraads Udvalg for Bygninger og Inventar, hvis Formand for Tiden er Murer S. F. Sørensen.

Bygningsinspektørens Kontor fører sin Oprindelse tilbage til Udnævnelsen af Komunens første Bygningsinspektør i 1862, da det var Hensigten, at han skulde bistaa Bygningskommissionen i dens Arbejde. Flere Gange siden er Embedet ændret. Fra 1877 til 1913 var Stillingen slaaet sammen med Brandinspektørens. Kaptajn E. Springborg havde dem begge; men da han gik af i 1913, adskiltes de, og Bygningsinspektør siden da er Kristian Møller.

I Tidens Løb er Hvervet blevet mere omfattende, og Personaletallet er steget. Fra 1893 bevilgedes Bygningsinspektøren 300 Kr. til Kontorhjælp mod, at han skulde holde Kontoret aabent paa bestemte Tider. I 1902 ansattes en fast Assistent, den nuværende Bygningsinspektør. Nu bestaar Personalet foruden af Bygningsinspektøren af en Overassistent og en Assistent, og desuden er en Ingeniør paa Stadsingeniørens Kontor stillet til Raadighed ved Undersøgelse og Kontrol, naar det drejer sig om større Sager angaaende Bygninger af Jern- eller Jernbetonkonstruktioner. Paa Kontoret er desuden ansat 2 Kontorassistenter, og naar der paalægges Bygningsinspektoratet særlige Opgaver, antages periodisk nogen Ekstrahjælp.

Bygningsinspektørens Opgaver fremgaar dels af Bygningslovgivningen, dels af Bygningsvedtægten og dels af forskellige særlige Bestemmelser. Den endnu gældende Bygningslov er fra 1858 og derfor suppleret med senere kommunale Bygningsvedtægter og Tilføjelser til dem. Den nugældende Bygningsvedtægt for Aarhus er approberet af Ministeriet den 12. Oktober 1909, men i Betragtning af den stærke Udvikling inden for Husbygningen siden da, baade med Hensyn til Materiale og til Byggeskik, trænger Vedtægten til en Afløser. Særlige Bestemmelser har da haft Indflydelse paa Udviklingen af Bygningsinspektoratet i Aarhus. — Bygningsinspektoratets Opgave er først og fremmest Behandling af Byggesager og Kontrol med Arbejdernes Udførelse. Gennem Aarene har Antallet af disse Sager været meget svingende.

I 1863 behandlede 126 Sager mod 220 i 1878 og 572 i 1914. Det største Antal, der er blevet afgjort i Løbet af et Aar, er 1048, der ekspederedes i 1934.

Gennem Aarene har Bygningsinspektøren kontrolleret en Mængde Bygningsopførelser. Kontorets Opgørelse af Antallet af tilgaaede Lejligheder i de enkelte Aar viser meget svingende Tal. De var for

1939	1938	1937	1936	1935	1934	1933	1932	1931	1930
1558	803	1015	904	1039	1530	713	474	836	678

Indtil Stadsarkitekten ansattes i 1919, forestod Bygningsinspektøren Reparationsarbejderne ved Kommunens Bygninger. Senere har han forestaaet Administrationen af Kommunens Husvildeafdelinger og Opførelsen af Husvildebarakkerne. Da Bolignøden var størst, var der ved Kommunens Foranstaltning indkvarteret 565 Familier i Barakker, Kaserne og Skoler.

Bygningsinspektøren blev Sekretær i det af Byraadet nedsatte Udvalg for kommunal Boligkontrol, der behandlede Sager om Huslejevforhøjelser og Andragender om Indflytningstilladelse, efter at Huslejevnevene var ophævet i 1924. Dette Udvalg behandlede i sin Virketid — indtil midt i 1927 — ialt 386 Huslejesager og 3628 Sager om Indflytningstilladelse og Nedlæggelse af Lejligheder.

I Hovedsagen er Bygningsinspektørens Hverv de samme som tidligere. Det er mangeartede Sager, der ekspederes gennem hans Kontor. I de senere Aar har Indretning af de aktuelle Tilflugtsrum i Kommunen været overdraget ham, og i 1941 behandles i Kontoret Tilskudsandragender i Medfør af Loven om Støtte til Istandsættelse og Forbedring af Bygninger. — Bygningsinspektoratet sorterer under Bygningskommissionen, der er oprettet i 1832. Kommissionen har 9 Medlemmer. Formand er Borgmester H. P. Christensen.

Stadsgartneren i Aarhus havde fra første Færd især den Opgave at føre Tilsyn med Kommunens Anlæg og Vejplantninger samt at projektere Nyanlæg. Stadsgartnerembedet oprettedes efter Byraadsbeslutning af 25. Januar 1912, og den første Stadsgartner,

*Fra et af Kommunens mindre Anlæg,
Sct. Olufs Kirkegaard.*

Foto i Stadsgartnerens Kontor.

Havearkitekt Emil Bøttiger, tiltraadte Embedet i 1912, men afløstes i 1916 af den nuværende Stadsgartner, Havebrugskandidat L. Sandberg.

Før Embedets Oprettelse havde Byens offentlige Anlæg og beplantede Vejstrækninger, ca. 3 Mil, været ren- og vedligeholdte af en Gartner efter Regning og under Tilsyn af de forskellige Medlemmer af Forskønnelsesudvalget, nu Udvalget for Lystanlæg og Plantninger, almindeligvis kaldet

Kommunens Gartneri paa Christiansbjerg.

Foto i Stadsgartnerens Kontor.

Parkudvalget, hvis Formand er Overbetjent, Frk. Johanne Berg. Under det sorterer Administrationen af de offentlige Lystanlæg. Administrationen sker gennem Stadsgartnerens Kontor, der i Aarenes Løb har haft store og forskelligartede Opgaver. Fra en ret beskednen Begyndelse i 1912 til Udgangen af 1940 har Parkvæsenet været i rivende Udvikling. Arealet af Parker og Anlæg er vokset fra ca. 15 ha til ca. 66 ha, hvortil kommer de store beplantede Arealer omkring Hospitaler, Skoler med tilhørende Sportspladser, Kaserner og andre offentlige Institutioner, hvis Ren- og Vedligeholdelse paa-hviler Stadsgartneren. Af større Nyanlæg, der gennem Aarene er dels projekteret og dels udført gennem Stadsgartnerens Kontor, kan nævnes Udviklerne af Botanisk Have ved Vesterbrogade, Anlæg af den første Del af Vestre Kirkegaard, Anlæg af Marselisborg Mindepark, Universitetsparken og Mølleparken.

Kommunens Gartneri, som fra dets første spæde Begyndelse med et enkelt lille Drivhus og nogle Drivbænke var beliggende midt i »Botanisk Have«, flyttedes i 1920 til Samsøgade, idet Kommunen købte det af Handeltgartner Carl Thomsen dér drevne Gartneri. Her fortsatte man Driften, indtil Gartneriet i 1936 flyttedes til Arealet Vest for Børnehjemmet »Højvang« paa Christiansbjerg, hvorpaa der i Forbindelse med Børnehjemmet havde været drevet Gartneri. De dér beliggende Drivhuse blev istandsatte, og der blev yderligere opført 2 nye Drivhuse og en ny Kedelbygning, saaledes at man nu raader over 4 Drivhuse med et glasdækket Areal paa 620 m². Til Gartneriet hører iøvrigt ca. 20850 m² Jordareal. Herfra udleveredes i Regnskabsaaret 1939—40 ca. 130000 Stk. Planter, som hovedsagelig var producerede i Gartneriet.

Byens stadige Udvikling med den dermed stigende Trafik krævede, at Børnene, for at undgaa Færdselsulykker, saa vidt muligt maatte bort fra at benytte Gader og Veje som Legeplads; derfor blev den første Legeplads i Aarhus indrettet i »Botanisk Have« i 1920. Senere er der kommet flere til, saaledes at der i Øjeblikket findes 14 Børnelegepladser, af hvilke de fleste er forsynede med moderne Legeapparater.

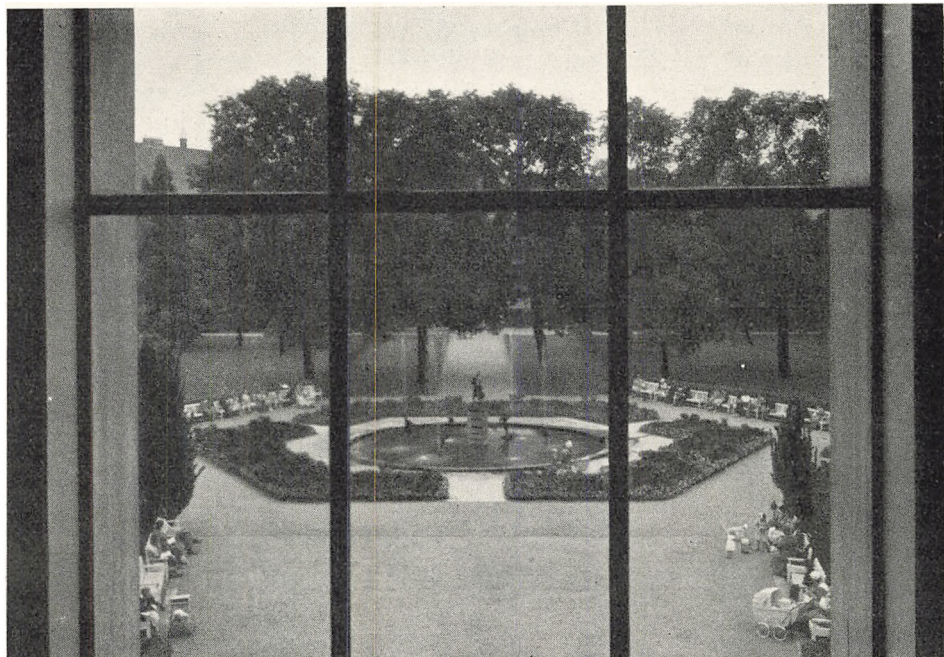
Stadsgartnerens Kontor, der sorterer direkte under Byraadet, indrettedes samtidig med Stadsgartnerstillingens Oprettelse og har siden 1939 Lokaler Søndergade 4—6, men skal flyttes til det ny Raadhus. Personalet omfatter foruden Stadsgartneren 1 Fuldmægtig, 2 Kontorassistenter, 1 Tegner, 4 Afdelingsgartnere, 2 fastansatte Gartnere, 1 Chauffør, 7 Opsynsbetjente og et varierende Antal Gartnere, Arbejdere, Arbejdersker og Gartnerelever m. fl., ialt gennemsnitlig 54 Personer daglig. I Sæsonen er det ca. 75 Personer.

Offentlige Parker og Anlæg i Aarhus er mange, og flere af dem er meget store, og Kravet til nye Parker og Anlæg er steget i Forhold til Byens Vækst. I 1912 udgjorde Parkarealet, naar der ses bort fra de Arealer, der henhørte under Skoler, Hospitaler, Kaserner og lignende Institutioner, og saaledes ikke var offentligt tilgængelige, med dets 15 ha ca. 2 Kvadratmeter pr. Indbygger. Indtil 1925 udvidedes Parkarealet til ca. 20 ha, men fra dette Aar indtil 1935 har Stigningen dog været langt større, idet Arealet da udgjorde ca. 60 ha eller ca. 7 Kvadratmeter pr. Indbygger. I Tidsrummet fra 1935 til 1940 er Arealet yderligere udvidet, saaledes at det nu udgør ca. 66 ha. — Enkelte af de største Parker og Anlæg nævnes her i Rækkefølge, der er bestemt af deres Alder.

Vennelyst⁴⁾ er nu ca. 7 ha stort. Det har været benyttet som Park siden ca. 1850, men var da kun halvt saa stort som nu. Siden 1882 har Kommunen varetaget Vedligeholdelsen af Parken, som omkring 1890 udvidedes til sin nuværende Størrelse.

⁴⁾ Nærværende Værk III, S. 314 f.

Den første Restaurationspavillon i Vennelyst opførtes i 1850. Den fik imidlertid en kort Levetid, idet den brændte samme Aar. Aaret efter opførtes Pavillon Nr. 2, der senere blev udvidet et Par Gange og nedbrændte i 1890, hvorefter der opførtes en Koncertsal og Scenebygning. Restaurationsbygningen maatte dog i 1897 give Plads for en af Slotsarkitekt Th. Jørgensen projekteret Pavillon, der nedbrændte i 1908. I 1908—09 opførtes en ny

*Parti fra Mølleparken set fra Folkebibliotekets Hovedtrappe.
Stadsgartnerens Kontor.*

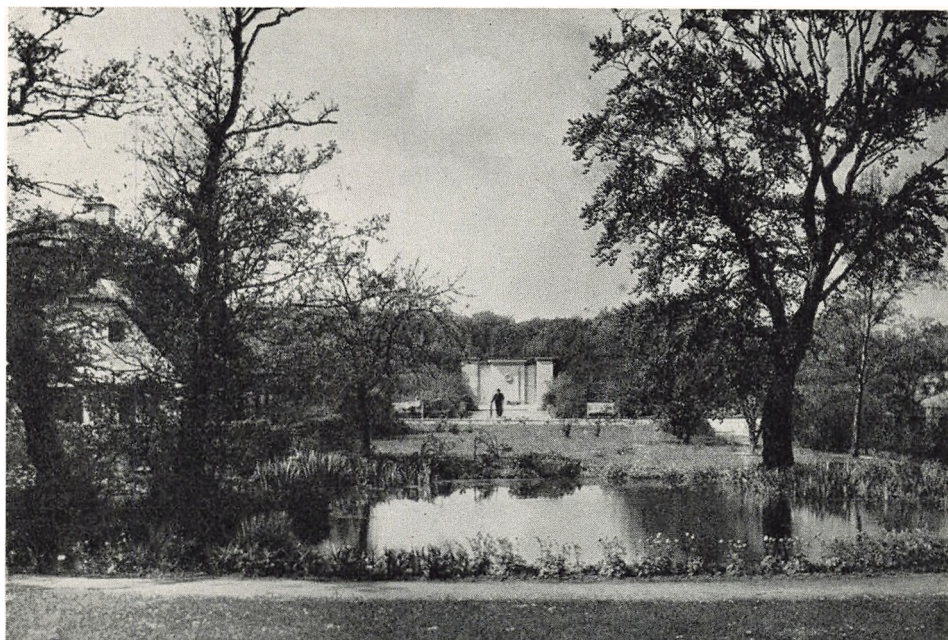
Pavillon, som i 1924—25 blev ombygget og stærkt udvidet til den Skikkelse, i hvilken den i Dag fremtræder.

At Vennelyst gennem Tiderne har været benyttet til Udstillinger, Opvisninger og store Folkefester med forskellige Forlystelser som Cirkus, Luftgynger, Karusseller o. m. a. skadede Anlægget, og Forlystelserne var til Gene for de nærliggende Hospitaler; i de senere Aar har der ikke været givet Tilladelse til Festers Afholdelse. Parken er gentagne Gange delvis omlagt og virker nu nærmest som en mindre Bypark. I Anlægget er der opstillet en Buste af Kong Frederik VII og en Statue af Folketingsmand Peter Sabroe.

Anlægget »Skansen«, der er 13500 m² stort, blev i 1901 anlagt paa Areal, hvor tidligere »Wallensteins Skanse« laa, og hvorefter det har sit Navn.

»Botanisk Have«, der tidligere hed Haven ved Vesterbro, skriver sig fra 1870. Oprindeligt udlejede Aarhus Kommune til Det jyske Haveselskab et

Areal paa 8½ Td. Land Markjord. Haveselskabet lod Arealet beplante og drev det som Planteskole og Demonstrationshave for sine Medlemmer. Leje-maalet opløstes imidlertid i 1911, og Aarhus Kommune overtog igen Arealet og besluttede at anvende det som botanisk Have og kommunalt Gartneri. Fremvæksten af Købstadmuseet »Den gamle By« i Botanisk Have siden 1912 har Gang paa Gang gjort det nødvendigt at omlægge større Partier i Haven

Mindelundens Indgang set fra Donbækhusene.

Foto i Stadsgartnerens Kontor.

for at skaffe Plads til og Ramme omkring Bygningerne. At Bygningerne og Haven gensidig supplerer hinanden er almindeligt anerkendt, og den gamle, værdifulde Beplantning har været af stor Betydning for Helhedsvirkningen. Parkens aarlige Besøg anslaaes til mellem 2 og 2½ Million Mennesker.

Det Areal, som Kommunen overtog fra Haveselskabet i 1912, strakte sig fra Vesterbrogade til Alleen, som ligger bag Borgmestergaarden, men det viste sig snart, at en Udvidelse af Haven var paakrævet, og i Aarene 1922 og 1927 blev der inddraget en Del Kolonihaver nord for Haven, saaledes at den nu ialt dækker et Areal paa ca. 10 ha.

Mølleparken, der er ca. 1 ha stor, er beliggende foran Folkebiblioteket ved Vesterallé og blev i sin nuværende Form anlagt i 1930 paa en Grund, som Aarhus Kommune i 1909 havde erhvervet af Møllejejer Weis. I Parken findes et Springvandsparti, i hvilket Billedhugger Johs. C. Bjergs Statue-

gruppe »Elskovskampen« samt seks af samme Billedhugger udførte Amoriner, der er skænket Byen af Ny Carlsbergfondet, er opstillet. En Buste af Digteren Johan Skjoldborg, udført af Billedhuggerinden Fru Carla Christiansen, er rejst i Parkens nordøstre Hjørne.

Marselisborg Mindepark er anlagt i 1925, og i Forbindelse med denne blev Chr. Rømerhaven anlagt i 1930. Arealet udgør ialt ca. 25 ha og blev ved

Mindetavlen i Mindelunden.

Anlæggelsen tilplantet som Arboret. — Mindeparken og Rømerhaven indeholder et Utal af de bedste og mest værdifulde Træer, Buske, Stenplanter, Roser og Stauder, der kan opdrives, og er af stor Betydning som Studiehavn. Planterne er forsynede med Navneetiketter til Vejledning for botanisk interesserede Besøgende.

Til Parkens Anlæggelse er der af private ydet et Beløb af ca. 100000 Kr., og afdøde Godsejer Chr. Rømer bekostede Anlæggelsen af Chr. Rømerhaven, ligesom han testamentarisk tildelte Parken 100000 Kr. For en Del af dette Beløb blev der i 1933—34 anlagt en Rhododendronhave Syd for de i Parken beliggende 2 Donbækhuse. — Centralt beliggende i Mindeparken er Mo-

umentet for de i Verdenskrigen 1914—18 faldne Danske. Det er udført af Arkitekt Axel Ekberg og Billedhuggeren Axel Poulsen efter en forud afholdt Konkurrence og blev indviet den 1. Juli 1934.

Universitetsparken, der er anlagt i 1933 og i 1936 udvidet med et Areal paa 13000 m² ved Randersvejen, dækker nu et Areal paa ca. 15 ha. Dens Anlægsmaade bestemtes i Forbindelse med Opførelsen af den første Universitetsbygning ved en Konkurrence, og det er de dengang fastlagte Retningslinier, der har været bestemmende ved Parkens Anlæggelse.

De direkte Udgifter til Vedligeholdelse af Byens egentlige offentligt tilgængelige Parker og Anlæg udgør ca. 180000 Kr. aarlig eksklusive Udgifter

til Skolehaver, Hospitalshaver o. lign. Udgiften udgør altsaa ca. 1,80 Kr. pr. Indbygger.

Aarhus Kommunes Skove ligger langs Aarhusbugten i en Udstrækning fra 3 km Nord for Domkirken til 8,5 km Syd for denne. Fra meget tidlig Tid har Byen besiddet Riis Skov⁵). — Ved Købet af Marselisborg Gods voksede Kommunens Skovareal fra 82 ha til ca. 426 ha, som atter ved Køb af Arealer fra Moesgaard — vedtaget i Byraadet den 28. Marts 1935 — naaede op til 474 ha. Det er dog ikke hele dette Areal, der er træbevokset. I Marker, Haver, Veje, Forstrand m. v. henligger ca. 90 ha, og derved bliver det virkelige Skovareal 384 ha.

Jordbunden er meget vekslende, svingende fra dyb, muldet Overgrund paa stift Ler til ringe Muldrag paa Sandundergrund; men alt er velegnet til Skovdrift, naar der tages fornødent Hensyn til Valget af Træart. Der findes mange, men smaa Moser, flere Damme og et Par stærkt vandførende Bække. Terrænet er for største Delen meget kuperet, især mod Bugten. Den dominerende Træart er Bøgen, der dækker 80 % af Fladearealet, dernæst kommer Naaletræ med 11 %, saa Blødtræ med 6 % og endelig Egen med 3 %. — Vedmassen i Aarhus-skovene er stor, beregnet pr. ha bevokset Areal, hvilket nok i særlig Grad skyldes det Forhold, at der af lystskovmæssige Grunde bevares en stor Mængde gamle Træer udover den forstlige Levealder.

Det er ikke som egentlig Brændeforsyner, Kommunens Skove har deres største Betydning, dertil er disse for smaa i Forhold til den store Bys Befolkning. Deres Værdi maa væsentlig ses i det Gode, det er for de mange Mennesker at have Adgang til et saadant Fristed, saadanne Herligheder, som en Skov nu en Gang byder paa. Og ud fra disse Hensyn maa Skovdriften i i nogen Grad rette sig, saaledes at visse mindre Dele af Skovene og visse Strækninger faar en lystskovmæssig Behandling. For at kunne tilfredsstille det store skovsøgende Publikum maa der ogsaa være mange og gode Færd-

*Kystparti fra Marselisborg Skove.
Foto i Stadsingeniørens Kontor.*

⁵) Se nærværende Værk I—III, passim.

Parti fra Riis Skov.
(Aarhus Politi fot.)

Cyklesti i Thorskov.
(Aarhus Politi fot.)

selsaarer, saasom overtjærede Veje, Cykle-, Gang- og Ridestier, ja, endog en for Skiløbere særlig anlagt Sti forefindes. Indenfor Skovenes Grænser har en Mængde Anlæg faaet Plads, hvoraf maa nævnes: 2 Dyrehaver, Zoologisk Have, en forstbotanisk Have, Lejrplads, flere Tumblepladser og Skøjtedamme, 2 Kælkebaner for ikke at tale om de 7 Skovrestaurationer. — Under Skovdistriktet hører en Del Bygninger: Skovridergaarden, 3 Skovfogedboliger og 6 udlejede Huse, der ligesom Restaurationerne alle har tilsvarende Udbygninger. Ogsaa et mindre Savværk er tilknyttet Skoven.

Det samlede Skovdistrikt med Bygninger er ved sidste Vurdering ansat til Kr. 496500 i Ejendomsskyld og 307000 Kr. i Grundskyld.

Den daglige Drift forestaas af Skovrider N. J. Bang, ansat 1. November 1919, med Bistand af en forstuddannet Assistent, samt een tilsynsførende og 2 arbejdende Skovfogeder. Desuden beskæftiges der under normale Forhold 14—15 Mand om Sommeren og det dobbelte Antal om Vinteren.

Den Krise, der gaar over Danmark i disse Aar, og som saa føleligt rammer vore Skove, har naturligvis ogsaa i nogen Grad sat sit Præg paa Aarhus Bys Skove.

Vi maa haabe, at Forholdene snart maa blive saadan, at Regeringen kan indstille Kravet om ekstra Hugst, og sker det, vil de Lysninger, der opstaar hist og her i Skovene, og som i vort Distrikt straks forsynes

Parti fra Forsthaven.

Foto tilhørende Skovrider N. J. Bang. (B. A. Thun fot.)

Morvadshuset.

Skovfogedbolig i Marselisborg Skov.

Moesgaard Strand ved Fiskerhuset.

Foto i Stadsingeniørens Kontor.

med Nykultur, inden længe vise sig som smukke Bevoksninger, der efterhaanden gaar over til værdifuld Skov, som man nok senere skal vide at paaskønne. Skovudvalgets Formand er Overlærer H. J. Baden.

Markvæsenet, der sorterer under Aarhus Byraads Markudvalg, hvis Formand er Gartner H. P. Jensen, har Kontor i Mejlgade 4 og ledes af Markbetjent E. M. Jespersen. Kontoret fører Jordebog over samtlige Byens Markjorder og Regnskab vedrørende en Del af disse Jorder; det udfærdiger Kontrakter med Forpagtere og Haveforeninger og Enkeltmænd om Leje af Kolonihaver og foretager Incassation af Haveleje for Enkeltmandslejemaal, mens Haveforeninger og Forpagtere betaler til Kæmnerkontoret. Markkontoret besørger Regnskabsføring for den nuværende Svineopdrætning paa Gaarden »Kirstinesminde« ved Skejby, og Markbetjenten fører endvidere Tilsyn med Markjorderne og paaser navnlig, at Dræn og Markveje er i ordentlig Stand.

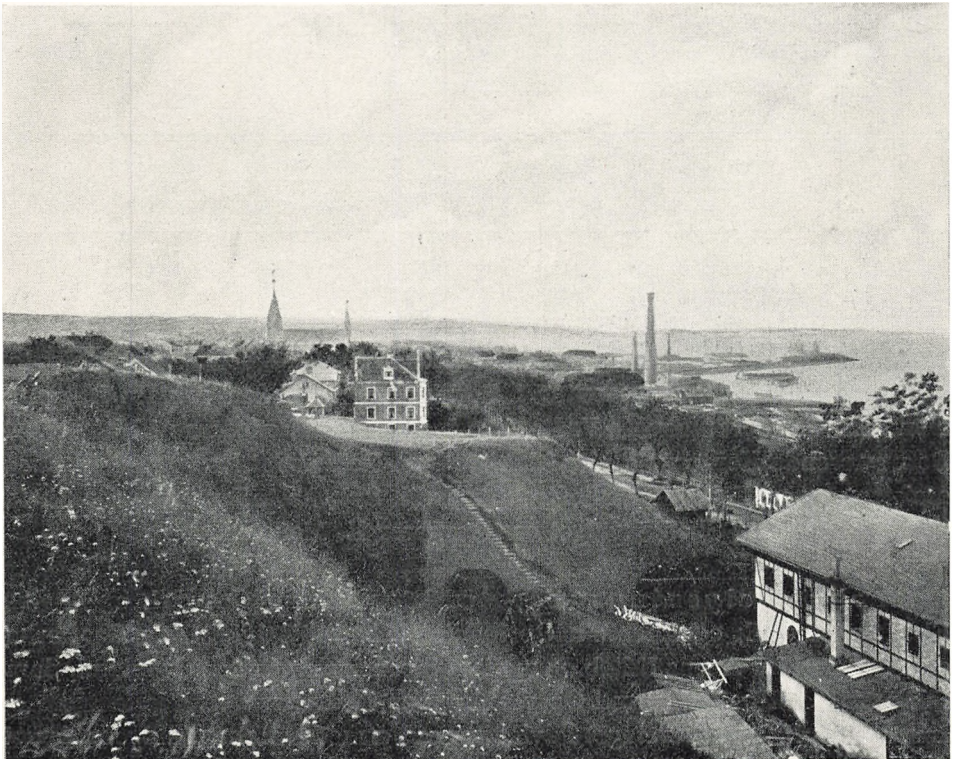
Skoledirektørens Kontor er oprettet fra April 1914 i Henhold til Byraadets Vedtagelse.

Til at bistaa Skoleudvalget og Skolekommissionen havde der dog i adskillige Aar været ansat en Skoleinspektør, idet Byraadet den 24. April 1884 havde vedtaget en Instruks for en Skoleinspektør for Kommunens Skolevæsen og den 8. Maj s. A. ansat Lærer ved Latin- og Realskolen i Fredericia,

H. C. V. G. Berthelsen som Skoleinspektør. — Ifølge denne Instruks havde Skoleinspektøren Ledelsen af og Tilsynet med Købstadens Skolevæsen under Skolekommissionens og Byraadets Skoleudvalgs Styrelse og Overtilsyn og skulde være Mellemlid mellem disse to Myndigheder og samtlige kommunale Skoler. Tillige skulde Skoleinspektøren gøre sig bekendt med alle private Skolers Virksomhed og give Kommissionen fornøden Indberetning herom.

Skoleinspektøren fungerede tillige som Sekretær for Skolekommissionen og Skoleudvalget og affattede Udkast til det aarlige Budget samt paasaa, at dette overholdtes. — Skoleinspektør Berthelsen tog sin Afsked fra 30. April 1906, og 1. Juli s. A. ansattes Lærer ved Aarhus Katedralskole, cand. mag. Chr. Buur som Skoleinspektør; denne Stilling ændredes ved Byraadets Vedtagelse af 22. April til Skoledirektør. Skoledirektør Buur afskedigedes med Pension fra 30. September 1929, og fra 1. Oktober s. A. ansattes Adjunkt ved Marselisborg Skole H. Sejerholt som Skoledirektør og med kgl. Udnævnelse fra 29. Juni 1934.

I 1902 udfærdigedes et nyt Reglement for Skoleinspektøren; dette afløstes i 1930 af det nugældende Reglement for Skoledirektør, Overlærere og Lærere,

Wallensteins Skanse før Bepplantningen.

Til højre den gamle Elvirasminde Chokoladefabrik. (Nationalmuseet II fot.)

stadfæstet af Undervisningsministeriet den 8. Januar 1930. Hovedprincipperne i Instruksen fra 1884 er i det store og hele bevarede ogsaa i det nu gældende Reglement, idet Skoledirektøren under Ansvar overfor Skolekommissionen og Skoleudvalget har Overtilsynet med Aarhus Kommunes Skolevæsen baade i pædagogisk og i økonomisk Henseende, idet han iøvrigt saavel overfor alle i Skolernes Tjeneste ansatte som overfor de skolesøgende Børn og disses Forældre og Værger repræsenterer de forannævnte to Myn-digheder.

Skoledirektøren approberer efter Forslag og Samraad med Overlærerne Eksamensschemer og indstiller til Approbation Klasse-, Time- og Fagfor-dealing, Anskaffelse af Undervisningsmidler og alt Slags Inventar, ekstra-ordinære Ferier samt Udskrivning af Skolen udover de regelmæssige Ud-skrivninger.

Skoledirektøren lader tillige foretage den aarlige Optælling af de skole-pligtige Børn med Angivelse af, hvor de nyder Undervisning. Bøder for For-sømmelser fastsættes af Skoledirektøren sammen med Overlærerne i ved-kommende Borgerskole.

Tilsynet med, at de paa det aarlige Budget til Inventar, Materiel, Under-visningsmidler o. s. v. anviste Midler anvendes paa den mest hensigtsmæs-sige Maade, paahviler ligeledes Skoledirektøren saavel som Affattelsen af Udkast til det aarlige Budget for Skolevæsenet.

	Skoleudv. Budget Kr.	Antal skolepl. Børn	Heraf undervistes i		Uden Under- visning	Antal Kommune- skoler
			Kommunens Skoler	andre Skoler		
1885.....	81500	3972	2310	1520	142	5
1940.....	2484340	9203	8344	855	4	14

Indtil Byraadets Vedtagelse af Oprettelsen af et selvstændigt Kontor havde Skoledirektørerne Kontor i Forbindelse med den private Beboelse, men efter den forannævnte Vedtagelse indrettedes Kontorerne i Mejlgade 4. De nuværende Kontorer findes i Mejlgade 8. Personalet bestaar af en Over-assistent og en Elev. — Skoledirektør er H. Sejerholt. Formand for Skole-kommissionen og Skoleudvalget er Overlærer K. Moustén.

Aarhus Belysningsvæsen omfatter Aarhus Gasværk og Aarhus Elektricitetsværk og fører sin Oprindelse tilbage til 1853°), da Gasværket opførtes Syd for Aaens Udløb og mellem Stranden og Gaden Grønland. Sam-tidig med, at Kystlinien ved Opfyldning paa Stranden flyttedes længere og længere ud, blev der foretaget Udvidelser af Værket svarende til Byens Vækst. Gassen fandt udbredt Anvendelse som Kilde til Lys og Kraft og Hushold-

^a) Jvfr. II, S. 314 f., 332, 340 f. og videre efter Registeret.

ningsvarme. Elektriciteten holdt sit Indtog i Byen 1901, da Elektricitetsværket opførtes ved Siden af Gasværket, og de 2 Værker fik fælles Udvalg, fælles Ledelse, fælles Administration og Fællesskab paa forskellige andre Omraader. De fik da ogsaa det fælles Navn: Aarhus Belysningsvæsen, og i den følgende Tid udvidedes deres Virkeomraade ud over Byens Grænser. Gas leveredes til Vejlbj-Risskov Kommune, Elektricitet til ARKE, d. v. s.

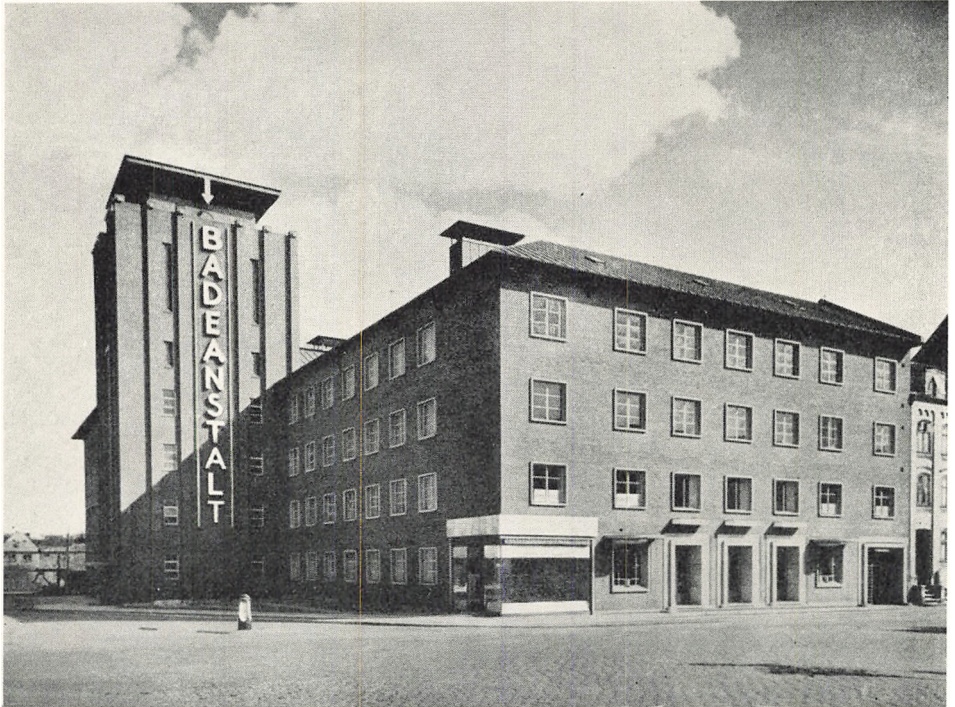
Belysningsvæsenets Administrationsbygning.

Aarhus-Randers-Kaløvigegnens Elektricitetsforsyning. For Elektricitetens Vedkommende blev Samarbejde indgaaet med Randers Kommune, og Aarhus sikrede sig 40 % af Elektricitetsproduktionen fra Gudenaacentralen, der oprettedes i 1921. I 1926—28 opførtes nye Værker forsynet med moderne økonomiske Anlæg, der gjorde det muligt for Byen baade at dække sit eget Behov og at udvikle Samarbejde med andre Kommuner om Levering af Elektricitet og Gas.

Aarhus Belysningsvæsen paatog sig at forsyne Kvartererne Højbjerg, Skaade og Saralyst med Gas og sluttede efterhaanden Kontrakter om Levering af Elektricitet til Skanderborg, Skive, Silkeborg, Viby, Vejlbj og Aaby samt til Elektricitetsforsyningsselskaberne EGO, Bjerringbro og Salling, Fjends og Ginding Herreders Højspændingsanlæg, Skive, samt Framlev og flere Herreders Elektricitetsværk. Fordelingen af Elektriciteten til

de fleste af de nævnte Omraader sker gennem Gudenaacentralen, mens Aarhus har paataget sig at regulere Strømleverancen.

I 1928 paabegyndtes Udbygning af Fjernvarmeanlæg for at udnytte en Del af den Varme, som ellers førtes til Havet med Kølevandet. Den første Udbygning ydede Fjernvarme til Statsbanerne og Kvartererne omkring Banegaardspladsen, og efterhaanden udvidedes denne Varmeforsyning, saa-

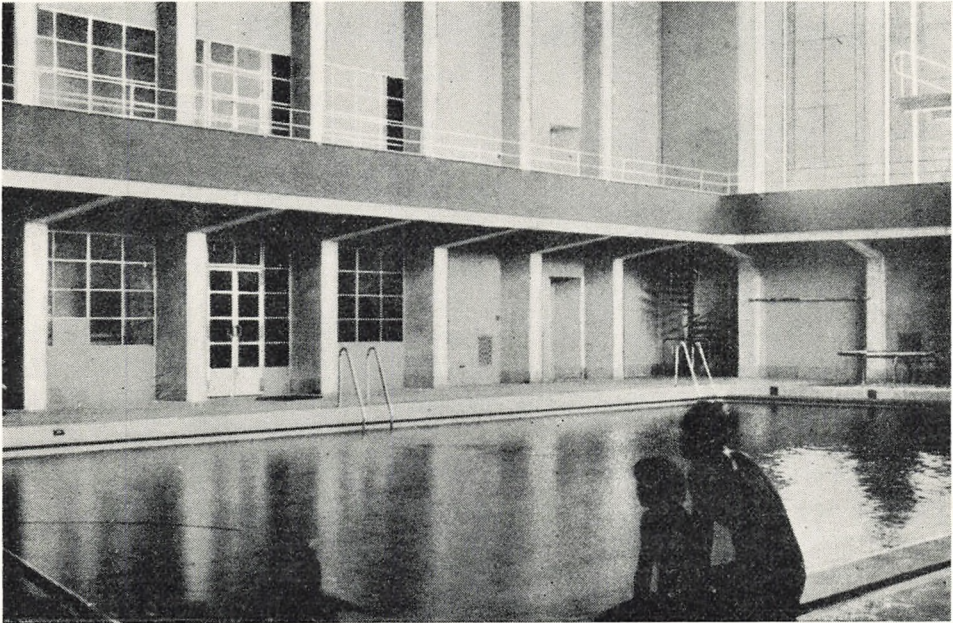

Den kommunale Badeanstalt.

ledes at der nu leveres Varme til 200 Ejendomme. Belysningsvæsenet tog Initiativet til Opførelse af en kommunal Badeanstalt med Svømmehal til Erstatning for en primitiv Folkebadeanstalt, som havde været benyttet siden 1909, men maattet ophæves ved Udbygningen af Elektricitetsværket i 1926—28. Den ny Badeanstalt indviedes i 1933 som en »Hygiejnens Borg« med Saltvand fra Bugten og Bade af mange Arter fra almindelige Brusebade til Højfjeldssolbade.

I Svømmehallen rummes et Svømmebassin paa 25 Meters Længde og med en Dybde, der fra den ene Ende af Bassinet til den anden stiger fra 1 m til 4 m. Bassinet er velegnet til Svømmesport og har Ord for at have »Landets hurtigste Vand«. I Almindelighed kaldes Badeanstalten »Svømme-

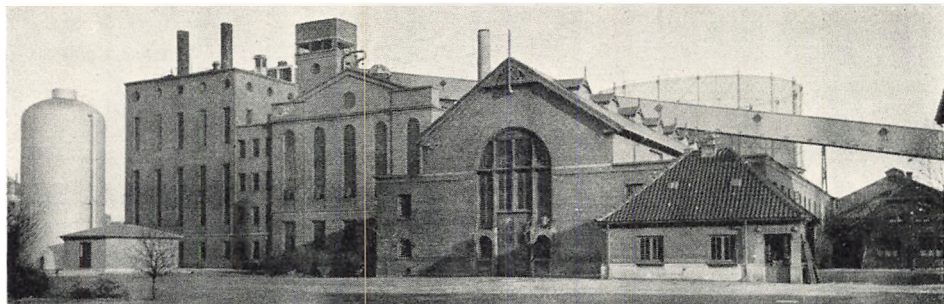
hallen«. Men den rummer langt mere end selve Hallen. Den har 286 Omklædningskabiner, den har Hvilepladser, Massageafdelinger, Frisørsaloner, Restaurant og forskellige Kiosker. Den benyttes stærkt baade af badende og til Konkurrencer i Svømmesport. Dens Facade vender mod Spanien ud for Sønderallé, og den er adskilt fra Belysningsvæsenets Grund ved Havnebanen, saa den tekniske Forbindelse med Elektricitetsværket sker gennem en stor Tunnel. Det kostede 2045000 Kr. at opføre Badeanstalten. — For-

Svømmehallen.

brændingsanstalten paa Gasværksvej er knyttet til Belysningsvæsenet og taget i Brug 1934. Den forbrænder Byens Dagrenovation og producerer Damp til Elektricitetsværket. Forbrændingsanstalten deltager saaledes i Produktionen af saavel af Elektricitet som Fjernvarme, og ved dens Forbrænding af Dagrenovationen er Rotteplagen ved den gamle Losseplads i Mølleengen fjernet.

Den Plan ved Landvinding fra Bugten at skabe Plads til Udvidelse for de kommunale Værker maatte Belysningsvæsenet opgive, da Sydhavnen blev anlagt ud for dets Grund. Belysningsvæsenet opnaaede Kranforbindelse med Havnekajen for Losning af Kulskibe; men hvad Udvidelser angaar, maatte det vende sig mod Vest, og det opkøbte da efterhaanden de gamle, smaa Ejendomme langs Spanien, og det opslugte Gaderne Badevej og Grønland, som blev nedlagt. Da det blev nødvendigt at anlægge Tryk- og Transformator-

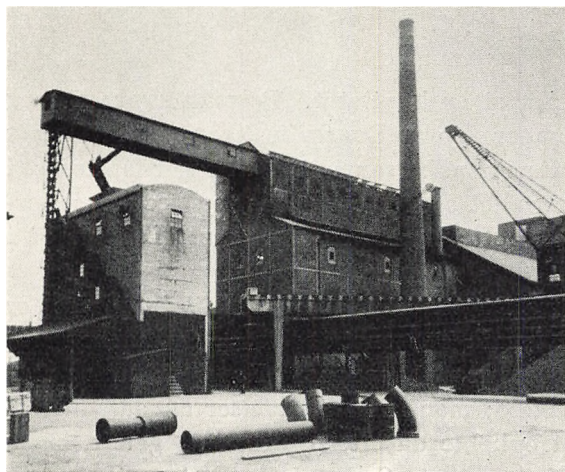

Aarhus Elektricitetsværk.

stationer i Byperiferien, byggedes ved Dollerupvej den store 60 m høje Gasbeholder, der sattes i Forbindelse med en Regulatorstation ved Vesterbros Torv, og desuden nogle Understationer for Elektricitetsværket⁷).

Med forskellige andre Værker udover de allerede nævnte er der i de seneste Aar indgaaet Samarbejde for herved at opnaa driftsøkonomiske Fordele og Sikkerhed. Samarbejdet er til gensidig Gavn baade driftsøkonomisk og derved, at de samarbejdende Værker er Reserve for hinanden, Sønderjyllands Højspændingsværk og den sydøstjydske Samleskinne, d. v. s. Værkerne i Kolding, Fredericia, Vejle, Horsens og Odder deltager nu i Samarbejdet.

Gasværket har stadig kunnet notere større Efterspørgsel efter Husholdningsgas, og ny Udvidelse af det er paatænkt. Elektricitetsværket har forlængst overtaget Leverancen til Industriens Kraftmaskiner og næsten fortrængt Gaslyset fra Gader, Butikker og Boliger. Forbruget af Elektricitet er steget langt stærkere end Forbruget af Gas. Ogsaa Elektricitetsværket staar over for en Udvidelse for at være rustet til at imødekomme de Krav, Fremtiden vil stille det. Den Udvikling, Værkerne har gennemløbet, illustreres af en talmæssig Redegørelse paa den efterfølgende Side. — Belysningsvæsenets Udvikling illustreres ogsaa af dets Administrationsbygning, taget i denne Række-

Aarhus Gasværk.

⁷) Jvfr. foran under Bystyre 1919—1939.

Gasværket:

Produktion	1880:	ca. 666500 m ³	1940:	12743000 m ³
Beholderrumfang	—	ca. 1000 m ³	—	90000 m ³
Antal Maalere	—	500 Stk.	—	35462 Stk.
Værdi	—	350000 Kr.	—	ca. 5683000 Kr.
Bebygget Areal	—	670 m ²	—	7365 m ²
Ledningsnettets Længde	1855:	8660 m	—	164616 m
Kulforbrug	1880:	ca. 2650 Tons	—	ca. 30000 Tons

Elektricitetsværket:

Produktion	1901:	192000 kWh	1938-39:	41378570 kWh
Højeste Døgnproduktion	—	—	1940:	196000 kWh
Højeste Maskinbelastning	—	221 kW	1938-39:	16200 kW
Antal Maalere	—	364 Stk.	1940:	ca. 42000 Stk.
Ledningsnettets Længde:				
Jævnstrøms-Fødeledninger, Jordkabel	—	6,27 km	—	38,65 km
— -Fordelingsledninger, Jordkabel ...	—	13,10 -	—	127,55 -
— — — — — Luftledning ..	—	0 -	—	50,80 -
Lavspændt Vekselstrøms-Kabel	—	0 -	—	10,11 -
Højspændt Vekselstrøms-Kabel	—	0 -	—	31,97 -
Brændselsforbrug	—	457 Tons Koks	—	ca. 35000 Tons Kul
Bebygget Areal	—	1100 m ²	—	4224 m ²
Værdi	—	675000 Kr.	—	8372000 Kr.

Fælles:

Arealets Størrelse	1880:	ca. 3700 m ²	—	ca. 50400 m ²
Værdi: Gas- og Elektricitetsværk ..	1901:	1840000 Kr.	-	- 14000000 Kr.
Øvrige Afdelinger	—	—	—	- 4800000 Kr.
Budget: Gas- og Elektricitetsværk	—	ca. 745000 Kr.	—	- 10537000 Kr.
Øvrige Afdelinger	—	—	—	- 2313000 Kr.
Personale	—	125 Personer	—	550 Personer

følge: Kontoret fra 1887, det udvidede Kontor fra 1902 og den nuværende Administrationsbygning i Spanien, der toges i Brug i 1937 og dækker et Areal paa ca. 1300 m². Den har høje, godt ventilerede Lokaler, hvor Personalet arbejder under de bedste Forhold. — Kontorpersonalet bestaar af 1 Kontorchef, 1 Bogholder, 1 Kasserer, 78 andre Kontorfolk og 3 Kontorbude. Af teknisk Personale er der 22 ledende Teknikere, herunder 2 Afdelingsingeniører, foruden 129 Haandværkere og 315 Arbejdere.

Formand for Belysningsudvalget er Borgmester H. P. Christensen.

Den daglige Ledelse af Belysningsvæsenet forestaas for det merkantiles Vedkommende af Direktør S. Jonasson. Den tekniske Ledelse af Elektricitetsværket, Svømmehallen og Forbrændingsanstalten har Direktør C. R. Wegener, og den tekniske Ledelse af Gasværket har Driftsbestyrer A. Flach.

A a r h u s V a n d v æ r k toges i Brug 1872. Byens Forsyning med Drikkevand var i de foregaaende Aar meget daarlig⁸⁾. Men fra da af blev Forsyningen bedre og gentagne Gange siden forbedret, hvad Byens stærke Vækst nødvendiggjorde. Til et Vandforbrug i 1873 paa 394200 m³ svarede i 1930 et Forbrug paa 4453000 m³. Det første Vandværk, der blev bygget Vest for »Ceres«, var baseret paa Indtagning af Vand fra Aarhus Mølleaa. En stor Forbedring var Vandforsyningsanlægget ved Stautrup, der fra 1902 gav Byen artesisk Vand. De nordlige Kvarterer forsynedes lettere efter Opførelsen af Vandtaarnet ved Højvang i 1907. Da Kildevandet var for haardt til Brug i større Fabrikker som Otto Mønstedes og Oliemøllen, byggedes i 1918 en Aavandspumpestation, der skaffer Fabrikker blødt Vand. Blandt andre Forbedringer, der er indført, er, at der paa alle Husinstallationer er anbragt Vandmaalere, saaledes at Vandafgiften siden 1912 beregnes efter Maaler.

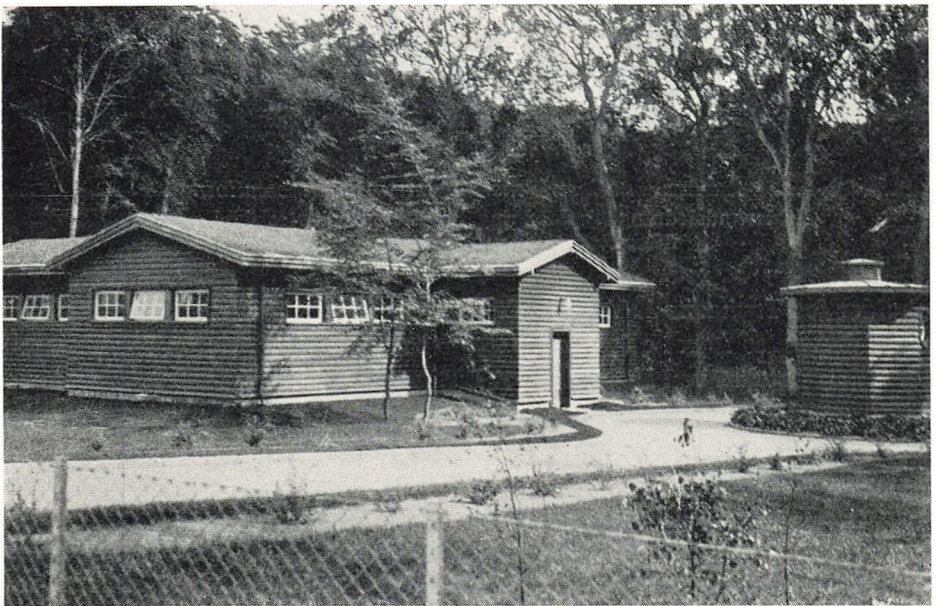
De senere Aars Udvidelser af Vandværket har forøget dets Kapacitet stærkt. Da der trods Omslagning af Boringerne i Stautrup Enge stadig kneb med at tilfredsstille Byens Vandforbrug, opførtes i 1932 et Hjælpevandværk i Marselisborg Skov, efter at der i det foregaaende Aar var foretaget Undersøgelser af Vandindvindingsmulighederne i Aarhus Aadal med det Resultat, at der konstateredes et Grundvandsomraade af stort Omfang og formentlig strækkende sig langt ind under Dalsænkningen. Omraadets vandførende Lag paavistes indtil 11 km Vest for Byen. Stautrupanlæggene ligger 6,5 km Vest for Aarhus. Marselisborgværkets Boringer ligger ca. 1 km fra Kysten og paa Kommunens Grund. Intet Steds blev der konstateret Indtrængen af Havvand i disse Boringer. Marselisborg Vandværk har en Maksimumskapacitet paa 5000 m³ pr. Døgn.

Vandforbruget er stadig stigende, og derfor er en Udvidelse af Anlægget jævnlig paakrævet. Ved afholdt Landvæsenskommission angaaende Vandindvindingen i Aadalen fik Aarhus Vandværk ved Kendelse af 12. Januar

⁸⁾ II, S. 444 f.

*Aarhus Vandværk. Mellem »Ceres« og Hammelbanen.
Foto i Stadsingeniørens Kontor.*

*Marselisborg Vandværk.
Foto i Stadsingeniørens Kontor.*

1937 Tilladelse til Lægning af en 700 mm stor Trykledning for kommende Nyanlæg i Staurup til Byen. Denne Ledning nedlagdes i 1938. Vandværket erhvervede de nødvendige Arealer til de forskellige Nyanlæg. I Forvejen var det i Besiddelse af de Englodder, hvorpaa Boringsanlægget er beliggende. I 1938 udførtes den første Boring for det nye Indvindingsanlæg ved Constantinsborg. Paa Observatoriehøjen blev der samme Aar bygget en ny Højde-

Aarhus Vandværk med Staurup Pumpestation.

Kildevandsledning, Trykledning, Trykzoner og artesiske Boringer.
Efter Foto tilhørende Aarhus Vandværk.

beholder for Trykzone 1. Vandværksområdet deles i 3 Trykzoner. Til Trykzone 2 byggedes Aaret efter en ny Højdebeholder. Beholderen for Trykzone 3 er i Vandtaarnet ved Højvang. Det Boringsanlæg, der i 1939 fuldførtes ved Staurup, har en Kapacitet paa 15000 m³. Et paabegyndt Hurtigfilteranlæg ved Staurup ventes afsluttet i 1941.

Vandforbruget i 1939—40 var 6.491.366 m³. Vandværkets bogførte Værdi var den 1. April 1940 5.239.660,62 Kr. Med de paabegyndte Udvidelser vil Værdien stige. De er kalkuleret til ca. 3 Millioner Kr. og ventes gennemført. Vandværksudvalget har faaet Byraadets Godkendelse til Udvidelserne, som Stadsingeniøren har foreslaaet. Direktør for Vandværket er Stadsingeniør A. J. Rambøll. Formand for Vandværksudvalget er Overlærer H. J. Baden.

Det offentlige Slagtehus i Aarhus er oprettet efter Byraadsbeslutning af 1. Marts 1894, og den 1. September Aaret efter stod Bygningen færdig til Brug. Det første Slagtehusudvalg valgtes i Begyndelsen af 1896.

Den Kødkontrol, der skulde foregaa paa Slagtehuset, viste sig straks virkningsfuld. Det første Aar stempledtes 702 Dyr til anden Klasse, og 212 kasseredes totalt, deriblandt 105 Okser. Det var tydeligt, at Kontrollen var paakrævet, og det heldige ved den saas yderligere af, at der i 1902 fandtes Trikiner i et Svin ved den foretagne Kontrol. Efter Henstilling fra Sundhedskommissionen vedtog da Byraadet, at Svin skulde trikinundersøges ved Mikroskop, og der indførtes Præmier for Trikinfund. Enkelte Præmier udbetaltes i de følgende Aar, men siden 1909 har der ikke været Lejlighed til det. Efter at obligatorisk Trikinontrol var indført i Aarhus, blev den taget i Brug i København og i den ene By efter den anden.

Forskellige Anker over, at Kvægtorvsforholdene paa Vesterbro Torv ikke var gode, førte til, at der ved Slagtehuset oprettedes Kreaturmarkedsplads i Forbindelse med Stalde og Jernbanespor i 1907. Byraadet bemyndigede 2 Aar senere Slagtehusudvalget til at begynde Opførelse af en Bygning for Eksportslagteri. Denne Bygning fik Plads paa Slagtehusets Grund og kom til at rumme et Slagteri og et Svalehus, der i 1940 ikke findes bedre i Danmark.

Et Marked for Eksportkvæg er indrettet i Aarhus efter Beslutning i 1911. Dette Eksportmarked, der nu holdes om Mandagen, tilføres undertiden paa en Markedsdag 1200 Kreaturer, der kommer fra hele det store Omraade mellem Aarhus og Grenaa, Randers, Silkeborg og Horsens. Eksportmarkedet har givet store Indtægter. For Regnskabsaaret 1940—41 var Markedsafgiften ca. 110.000 Kr. Dyr til Hjemmeslagtning saavel som Dyr til Eksport sælges her, og hver Mandag møder der mange Slagtere og Handelsmænd fra hele Midtjylland og køber Kød og Dyr til Forsyning af deres Forretninger.

Andels- og Privatslagterier paaførte Aarhus Slagtehus en mærkbar Konkurrence i Begyndelsen af 1930'erne ved at sælge Varer direkte til Slagtermestre og Delikatessehandlere i Aarhus. Ved denne Levering til Butik udenom den aarhusianske Kødkontrol fremkom undertiden ufriske Varer. Slagtehusudvalget ønskede da den lovhjemlede Efterkontrol indført i Aarhus og gav Indstilling derom til Sundhedskommissionen og Byraadet. Ved Skrivelse af 15. Juni 1933 sattes da Efterkontrollen i Kraft, jvfr. Lov Nr. 133 af 14. April 1932 og Cirkulære af 27. Juli 1933.

Erfaringerne siden da har godtgjort, at Efterkontrollen var paakrævet. Ved den kasseredes i 1940 flere Tusind kg Kød paa Grund af Surhed eller begyndende Forraadnelse. Og eksisterede Kontrollen ikke, vilde der muligvis fremkomme mere Kød, der ikke var, som det skulde være.

Da Slagtehusets Indtægter, tildels paa Grund af den nævnte Konkur-

Byens Indbyggertal og Slagtehusets Indtægter m. m. 1927—38.

1. April— 31. Marts	Antal Ind- byggere	Horn- kvæg	Heste	Svin	Fede- kalve	Faar	Spæde- kalve	Antal slagtede Dyr	Samlet Indtægt vedr. indenbys Slagtning
1927—28 ..	77.739	8.504	984	13.205	9.402	4238	5535	41.868	145.102
1928—29 ..	78.818	8.595	923	12.110	10.576	3784	3758	39.746	137.487
1929—30 ..	80.413	9.460	980	10.289	10.785	3568	1822	36.904	131.384
1930—31 ..	81.569	10.933	738	11.199	10.139	3044	1653	37.706	127.372
1931—32 ..	83.656	9.955	473	11.991	10.104	2707	897	36.227	137.244
1932—33 ..	85.285	13.393	429	11.072	9.618	2712	781	38.005	134.211
1933—34 ..	86.844	13.800	386	9.961	6.472	2493	1137	34.249	116.632
1934—35 ..	89.159	14.539	414	5.182	5.625	2545	1257	29.562	116.117
1935—36 ..	91.802	13.794	446	5.882	5.023	2536	817	28.498	108.281
1936—37 ..	94.079	12.518	402	9.438	4.272	2538	666	29.434	105.700
	ca.	ca.	ca.	ca.	ca.	ca.	ca.	ca.	ca.
1937—38 ..	96.000	14.710	375	5.380	4.012	3076	520	28.073	100.000

rence, gik ned, som det ses af den hidsatte Tabel, der illustrerer Slagtehusets Virksomhed i flere Henseender, saa Slagtehusets Administration sig om efter andre Indtægter. Der opnaedes saadanne ved Udlejning af Lokaler, der ikke mere var i Brug, eller af Lokaler i Nybygninger paa Slagtehusets Areal, der er ca. 6½ Tønde Land. Handlende med Kødvarer en gros, Talgsmelteri, Fedt- raffinaderi, Tarmhandel og flere Virksomheder, der nu har Tilknytning til Slagterbranchen, er nu Lejere paa det offentlige Slagtehus. Bankkontor og andre Kontorer findes der. — Slagtehusets Lejeindtægt for Regnskabsaaret 1940—41 var ca. 46.000 Kr.

Danmarks første kommunale Pølsefabrik indrettedes paa Aarhus offentlige Slagtehus i 1897. Svineslagteriet dér er flere Gange udvidet. Efterhaanden som Aarene er gaaet, er nye Opgaver taget op. — Fjerkrækontrol indførtes af Aarhus Kommune fra 1. August 1931. Høns og Kalkuner, der vejer 1 kg eller mere, skal dyrlægekontrolleres, før Salg af dem maa finde Sted.

Det offentlige Slagtehus er statsautoriseret som Fjerkrækontrolstation. Et Skema over Kontrollen viser, at Kassationsprocenten er meget stor. Af de

Skema over Fjerkrækontrollen fra 1931—40.

1931—32	undersøgt	33.532	Stk.,	kasseret	4.62 %
1932—33	—	49.872	-	—	6.34 %
1933—34	—	50.836	-	—	7.49 %
1934—35	—	48.022	-	—	9.22 %
1935—36	—	47.147	-	—	10.59 %
1936—37	—	54.486	-	—	11.08 %
1937—38	—	43.309	-	—	10.86 %
1938—39	—	37.220	-	—	11.53 %
1939—40	—	35.815	-	—	10.95 %
1940	—	36.364	-	—	7.55 %

kasserede Dyr var ca. 50 % befængt med Tuberkulose; mange havde Hønsetyfus eller andre Sygdomme. Tallene fortæller, at Fjerkrækontrollen er stærkt paakrævet. Slagtehuset og Kvægtorvet er bogført til ca. 3 Mill. Kr.

Det Arbejde, der udføres paa Slagtehuset, røber, at Institutionen er betydningsfuld. Ledelsen har Slagtehusinspektør Alexander Jensen. En Afdelingsdyrlæge, en Dyrlægeassistent, en Bogholder og 5 Opsynsmænd har fast Ansættelse, og endelig beskæftiges hele Aaret 3 ikke fastansatte Arbejds-mænd. Formand for Slagtehusudvalget er Overlærer H. J. Baden.

Aarhus Sporveje sorterer under Udvalget for Belysningsvæsenet og Sporvejene og ledes af Sporvejsdirektør M. Falk. Dels med elektricitetsdrevne Vogne og dels med benzindrevne eller gasgeneratordrevne Trambusser trafikerer de Stor-Aarhus^o). Nærmere Oplysninger om dem er at finde under Afsnittet Samfærdsel i nærværende Bind og efter Registeret.

Den offentlige Forsorg i Aarhus Kommune hviler paa Socialloven af 1933, der nærmere beset bestaar af 4 Love, nemlig en om offentlig Forsorg, en om Folkeforsikring, en om Ulykkesforsikring og en om Arbejdsanvisning og Arbejdsløshedsforsikring. Adskillige Ændringer er siden 1937 indført i disse Love i Overensstemmelse med Erfaringer, man har gjort ved at anvende Lovene i Praksis.

Et Udvalg, nedsat af Kommunalbestyrelsen og bestaaende af 5 Medlemmer, leder Gennemførelsen af Forsorgsloven og Folkeforsikringsloven her. Under dette Socialudvalg sorterer Socialkontoret med en Socialdirektør som Chef. Socialdirektøren forestaar ogsaa de øvrige under Udvalget sorterende Institutioner, der nævnes i det følgende. Socialkontorets Personale er desuden 1 Kontorchef, 1 Bogholder, 2 Ekspeditionssekretærer, 2 Fuldmægtige, 1 Kasserer, 5 Overassistenter og ca. 80 Kontorassistenter samt nogle Kontorelever, 2 Bude og 2 Kontrolører. De Bestemmelser, hvorefter det sociale Udvalg leder den offentlige Forsorg, findes i Forsorgslovens 7 Afsnit.

Hvad Forsørgelsesmaaden angaar, er det saaledes, at hvor det ikke af Trangstilfældets Art er givet, hvordan Hjælpen skal være, er Udvalget stillet frit i Udøvelsen af sit Skøn. Dog skal det ved Afgørelsen i første Række tage Hensyn til den trængendes Tarv og til hans Mulighed for at eksistere ved egen Hjælp, og det skal her særlig tages i Betragtning, om Trangen bliver af vedvarende eller midlertidig Karakter, idet Hjælpens Størrelse skal rettes derefter. Som Hovedregel gælder, at Udvalget maa drage Omsorg for, at ingen trængende savner det nødvendige til Livets Ophold og tilbørlig Kur og Pleje i Sygdomstilfælde. Hjælpen skal i første Række bestaa i Pengehjælp, og kun i Tilfælde, hvor Udvalget skønner, at dette ikke fører til Opnaaelse af Hensigten, kan Hjælpen ydes i Naturalier, ligesom man kan hen-

^o) Nærværende Værk II, S. 130 f.

vide trængende til Forsørgelse i Anstalter, hvis vedkommende ikke skønnes egnet til Forsørgelse i Hjemmet.

Det Børneværn, der i Henhold til Loven skal findes, ledes i Aarhus af et saakaldt Børneudvalg, der bestaar af 6 Medlemmer, nemlig 3 af det sociale Udvalgs Medlemmer, 1 Medlem af Kommunalbestyrelsen samt 2 valgt uden for denne. Børneværnets Opgave er at føre Tilsyn med vanartede eller uheldigt stillede Børn, at forebygge uheldig Udvikling af disse Børns Forhold og eventuelt at drage Omsorg for Børnenes Opdragelse og Forsørgelse uden for deres Hjem. Tilsynet, der i 1939 omfattede ca. 2500 Børn, kan ske ved lønnet eller ved ulønnet Medhjælp. Forebyggende Foranstaltninger sker ved Advarsler til Barnet og dets Forældre eller ved Beskikkelse af en Tilsynsværge. Kræver Barnets Velfærd det, anbringes det uden for Hjemmet. I 1939 gjaldt dette for ca. 250 Børn. Gennemførelsen af Forsorgen for et Barn, der er fjernet fra Hjemmet, sker ved Anbringelse i private Plejehjem, Børnehjem, Særforsorgshjem, Skolehjem, Ungdomshjem, Lære- eller Tjenesteplasser, Fredeshjem, Optagelseshjem, Iagttagelseshjem og, for særlig vanskelige Børn, i Opdragelseshjem. Overtilsyn med de af Børneudvalget truffne Beslutninger føres af Overinspektionen for Børneforsorgen. Øverste Myndighed er Socialministeriet.

Socialudvalget sørger for, at Børnebidrag til enlige Forsørgere bliver udredet. Bidrag, der er fastsat af Overøvrigheden, udredes forskudsvis af Socialkontoret med Statens Garanti. Udvalget kan tilstaa Børnebidrag i andre Tilfælde, hvor det synes paakrævet ved Forsørgerens vanskelige Forhold. Staten afholder $\frac{1}{7}$ af Bidrag til Børn af Enker og Enkemænd samt forældreløse Børn af Ægtefæller.

Særhjælp uddeles gennem Socialudvalget. I Trangstilfælde ydes den i Anledning af Fødsel, den gives som fortsat Sygekassehjælp og som Hjælp til kronisk syge, i visse Tilfælde ogsaa naar Talen er om farlige smitsomme Sygdomme eller om Ulykkestilfælde. Alle Behandlingsomkostninger kan da betales af Socialkontoret. Al Slags Trang, der er fremkaldt i Hjemmet af Sygdom eller anden uforskyldt eller uforudseelig Vanskelighed, ydes der Hjælp imod gennem det sociale Udvalgs Virksomhed. I 1939 ydedes der Særhjælp i 7934 Tilfælde til 6041 Personer.

Kommunehjælp tildeles under det sociale Udvalgs Kontrol, naar en trængende ikke skønnes i Stand til selv at skaffe sig og sine det nødvendige til Livets Ophold. Modtagelse af Kommunehjælp medfører under visse Forhold Tab af Valgret, men oftest dog ikke. I 1939 er denne Hjælp ydet i 7079 Tilfælde uden Tab af Valgret og i 270 Tilfælde med Tab af denne Ret. Som Hovedregel gælder, at Kommunehjælp ikke kan overstige, hvad der efter Folkeforsikringsloven vil kunne ydes en Forsørger eller enlig Person i Invalidrente eller Aldersrente. I visse Tilfælde kan ydes lidt mere. Men Ud-

Socialkontoret.

Efter Foto tilhørende Socialkontoret.

valgets Beslutning har i saa Fald dog kun Gyldighed, saafremt den er forelagt Kommunalbestyrelsen og tiltraadt af mindst $\frac{2}{3}$ af dennes Medlemmer. Under visse Betingelser kan Kommunehjælpen eftergives af Kommunalbestyrelsen. Eftergivet Hjælp kan ikke senere kræves tilbagebetalt. Misbrug af Kommunehjælp fører i gunstigste Tilfælde til, at Hjælpen delvis betragtes som Fattighjælp og med dennes Virkninger, saa Modtageren mister sin Valgret, i ugunstigste Tilfælde til Straf.

Fattighjælp ydes gennem Socialudvalget til Forsørgelse af arbejdsmodvillige Personer, forsømmelige Forsørgere, Alkoholister og Omstrejfere, erhvervs- og subsistensløse med flere. Den fattighjulpne mister Valgret og Valgbarhed til offentlige Forsamlinger eller Raad, Retten til at oppebære Enkebørnsbidrag og Særhjælp — med Undtagelse af Skolebespising til Børn — samt Ret til Kommunehjælp; og desuden vil Kommunalbestyrelsen ved Indsigelse overfor de ægteskabsstiftende Myndigheder kunne hindre, at han indgaar Ægteskab. Fattighjælp er i 1939 ydet 221 Personer.

Under det sociale Udvalg er ogsaa henlagt Udregning og Udbetaling af Aldersrente og Invaliderente, der udredes med de for Købstæder gældende

Grundbeløb, der stiger og falder — eventuelt bortfalder — under Hensyn til Indtægt og Formue, og som er undergivet Pristalsændring. For Tildelingen gælder Regelen: jo større Alder, des større Beløb. Særlige Tillæg til Beløbene kan gives i særlige Tilfælde, og skønner Kommunalbestyrelsen, at en Invalide- eller Aldersrentenyders Forhold er ganske særlig vanskelige, kan der inden for visse Grænser tilstaaes den paagældende et personligt Tillæg. Antallet af Aldersrentenydere pr. 31. Marts 1940 var 4255. Samtidig var der 1207 Invaliderentydere.

Med Tilskud fra Staten har Kommunen skaffet Bolig til mange Aldersrentenydere, hvad der nedenfor vil blive belyst. Hvor Omstændighederne taler derfor, kan Optagelse i Alderdomshjem træde i Stedet for Aldersrenten. I ganske særlige Tilfælde kan Personer, der ikke nyder Aldersrente, paa egen Bekostning optages i Alderdomshjem. Det gælder især, naar Alderdomssvækkelse eller anden Svaghedstilstand gør stadig Tilsyn og Pleje nødvendig.

Den offentlige Forsorg i Aarhus virker paa flere Omraader end her nævnt. Hvorledes og paa hvilke vil i Korthed fremgaa af Skildringen i det følgende af enkelte Forsorgsgrene og -institutioner. — De sociale Udgifter i Aarhus 1939—40 var 6.759.367,67 Kr., der dog ved Tilskud paa 1.637.717,00 Kr. fra den fælleskommunale Udligningsfond formindskedes til 5.121.650,67 Kr., som Kommunens Kasse har maattet bære.

Aarhus Kommunes sociale Institutioner er flere og af meget forskellig Art. De har alle det Formaal at hjælpe trængende. Børn og gamle, syge, hjemløse og subsistensløse, mindrebemidlede og arbejdsløse faar direkte Hjælp; og indirekte ydes Støtte ved Tilskud fra Byraadet til forskellige Institutioner.

Børneoptagelseshjemmet i Christiansgade, der blev taget i Brug i 1918, modtager Børn, der anbringes efter Lov af 20. Maj 1933, Kap. IX, fortrinsvis fra Aarhus Kommune, og er anerkendt som Optagelseshjem efter Forsorgslovens § 157 til at modtage indtil 45 Børn i skolepligtig Alder. Hjemmet findes i en femetages Ejendom, som tilhører Aarhus Kommune, og til det hører en Legeplads paa modsat Side af Gaden. Om Sommeren kan Børnene en Tid komme i Sommerlejr. I 1939 var de alle i 14 Dage i Sommerlejren »Strandborg« ved Begtrup Vig. Den 31. Marts 1940 var der 35 Børn i Hjemmet mod 41 et Aar tidligere. Bispisningen kostede i 1939—40 82,27 Øre om Dagen pr. Barn. En Forstanderinde med Børnehavelærerindeuddannelse leder Hjemmet og har til Hjælp 1 Kokkepige og 4 Husassistenter.

Børneoptagelseshjemmet »Højvang« har virket siden 1925 og modtager Børn, der anbringes der efter Lov af 20. Maj 1933 om offentlig Forsorg, Kap. IX, fortrinsvis fra Aarhus Kommune. Det er anerkendt som Optagelseshjem for indtil 60 Børn under skolepligtig Alder. Saa vidt muligt

Børneoptagelseshjemmet »Højvang«.

Foto tilhørende Socialkontoret.

holdes dog den normale Belægning under 50 Børn. Den 31. Marts 1940 var Tallet 35 mod 44 et Aar før. Kostforplejningen pr. Barn pr. Dag beløb sig i 1939—40 til 79,74 Øre. Hjemmet er Gaarden »Højvang«s Hovedbygning, og til det hører en Park paa 5000 m². Det ledes af en Forstanderinde og har af Personale desuden 1 Sygeplejerskeassistent, 1 uddannet Børnehavelærerinde, 3 Barneplejersker samt 4 Barneplejerskeelever, og endelig er der ansat 1 Kokkepige og 3 Husassistenter.

Uddannelse af Barneplejersker finder Sted paa Hjemmet. Unge Piger, der ønsker praktisk og teoretisk Uddannelse i Spædbørnspleje, antages som Elever i 19—20 Aars Alderen med en Uddannelsestid paa 1 Aar for Øje, deraf de 3 første Maaneder som Prøvetid.

Aarhus Fritidshjem er et Dagshjem for Drengene og Piger. Det ejes og drives af Aarhus Kommune, der oprettede det i 1936 som Fritidshjem for 60 Drengene og 40 Piger, og som i 1939 har udvidet det, saa det nu har Plads til henholdsvis 85 og 45. Det er beregnet til skolesøgende Børn i Alderen 6—14 Aar. For hver betales egentlig 35 Øre, og hver faar daglig $\frac{1}{4}$ Liter stassaniseret Sødme. Børnene beskæftiges paa forskellig Maade, Drengene med flere Slags Sløjd, Pigerne væsentligst med Syning, alle har desuden Lektuelæsning, og 2 Gange om Ugen er der Sangtime. Undertiden arrangeres Foredrag og Fremvisning af Lysbilleder. En Legeplads benyttes en Del af Tiden.

Fritidshjemmet ledes af en seminarieuddannet Lærer; til Medhjælp har han en Lærer med samme Uddannelse, 2 frøbelhaveuddannede Damer og en ung Pige.

Feriekolonien i Stautrup virker som Sommerferiedaghjem for Børn fra 2 til 9 Aar, især fra økonomisk daarligt stillede Hjem, hvis Forsørgere til daglig har Børnene anbragt i Asyl, Børnehaver eller Fritids-

Legeplads i Feriekolonien i Stautrup.

hjem. Børnene køres med Toget fra Byen hver Morgen og bringes paa samme Maade tilbage sidst paa Eftermiddagen. Ved Ankomsten til Kolonien faar de Morgenmad, der bestaar af Havregrød og Mælk; til Middag faar de 2 Retter varm Mad, og inden Tilbagereisen spiser de Smørrebrød og Mælk. Under Opholdet i Kolonien beskæftiges de med Leg af forskellig Slags. Det gennemsnitlige daglige Besøg i Sommerferien 1939 var henved 300. — Fritidshjemmets Lærere har Ledelsen af Kolonien, og har i Almindelighed 10 Medhjælpere, af hvilke de fleste er unge Piger, der netop har afsluttet Børnehavelærerindeuddannelse. Oprettelsen af Feriekolonien foretoges af Aarhus Forsørgelsesvæsen i 1925. Ordningen blev den, at Kolonien fik Tilknytning til Bispegaarden i Stautrup, paa hvis Jorder dens Legepladser findes.

»De gamles Hjem« paa Kirkegaardsvej er et Alderdomshjem, der toges i Brug i 1904 og efter Ombygning, som fuldførtes i 1928, har Plads til

243 Personer foruden Personalet. Den 31 Marts 1940 var dets Antal af gamle 217. Gennemsnitsalderen for Beboerne var da 78,5 Aar.

Hjemmet har en Plejefdeling og en Sygeafdeling med Plads til henholdsvis 167 og 76 Personer. Hjemmet ledes af en Forvalter og har af Personalet forøvrigt en Plejemoder, 12 Husassistenter og 2 Vagter samt 2 Afdelingssygeplejersker, 7 uddannede Assisterter, 8 Elever og 9 Gangpiger. Køk-

»De gamles Hjem«.

Foto i Stadsingeniørens Kontor.

kenet i Kælderen beskæftiger 1 Økonoma, 1 Køkkenassistent og 9 Husassistenter. Desuden er der 1 Assistent med 2 Medhjælpere i Systuen, saa Personalet ialt bestaar af 56. En Læge er fast knyttet til Hjemmet og tilser dagligt Patienterne.

I Regnskabsaaret 1939—40 var Kostforplejningen pro persona pr. Dag 92,30 Øre. Varme og Varmtvandsforsyning leveredes indtil Nytaar 1940 af Hjemmets eget Kedelanlæg, men fra dette Tidspunkt faas Fjernvarme fra Aarhus Kommunehospital. Foruden Pleje, Mad og Varme faar de gamle Underholdning. I Hjemmets 2 Dagligstuer forefindes Radio, i dets Festsal arrangeres jævnligt forskellig Underholdning, og en Gang ugentlig afholdes Gudstjeneste.

Aarhus Kommunes Boliger for Aldersrentenydere er delt i 2 Grupper, placeret henholdsvis i den sydlige og den nordlige Bydel, og administreres af Udvalget for Bygninger og Inventar.

Boligerne i den sydlige Bydel, der er taget i Brug i Aarene 1934 til 1937, indeholder 305 smaa Lejligheder til Priser fra 296,00 Kr. til 500,00 Kr. aar-

Aldersrentenyderboliger i søndre Bydel.

Opført efter Tegning af Stadsarkitekt Fred. M. R. Draiby.
(Thomas Pedersen fot.)

lig. I Lejesummen er Varmebetaling indbefattet, og for Kompleksets Beboere findes der en Festsal til Afholdelse af Møder, Festligheder og forskellig Underholdning. Til Boligerne er knyttet en Vicevært og Fyrbøder, der beboer den største Lejlighed, der er paa $2\frac{1}{2}$ Værelser. Disse Boliger har ialt kostet 1.429.001,27 Kr. I Regnskabsaaret 1939—40 var der et Driftsunderskud paa 42.580,41 Kr., der dækkedes af Aarhus Kommune.

Boligerne i den nordlige Bydel er opført og taget i Brug fra Oktober 1938 til Oktober 1940. De rummer 282 $1\frac{1}{2}$ Værelses Lejligheder til Priser fra 300 til 480 Kr. Foruden en $2\frac{1}{2}$ Værelses Lejlighed til Viceværten er der en Festsal til Afholdelse af Festligheder og Møder. I alt har disse Boliger kostet 1.115.985,90 Kr. Kommunen maatte dække Driftsunderskudet for 1939—40

med 7.198,07 Kr. efter at have maattet yde Beboerne en Aldersrente paa ialt 25.255,36 Kr.

»Bispegaarden« i Stautrup er paa ca. 37 Tdr. Land og erhvervedes i 1918 af Aarhus Kommune, der driver den som almindelig Landbrugsbedrift, dog med særlig stort Svinehold. Som Arbejdskraft anvendes for det meste Personer, der er indlagt paa Arbejdsanstalten. Der er Plads til 10 foruden Personalet, som bestaar af en Bestyrer, 1 Kokkepige og 1 Hus-

Aarhus Arbejdsanstalt.
Foto tilhørende Socialkontoret.

assistent. Kostforplejningen pro persona pr. Dag i 1939—40 var 100,40 Øre.

Aarhus Amts Arbejdsanstalt, der er opført og taget i Brug i 1870, bestaar af en Arbejdsafdeling, en Forsørgelsesafdeling og en Sygeafdeling. Ud over Personalet er der Plads til 135 Personer, nemlig 50 paa Arbejdsafdelingen, 30 paa Forsørgelsesafdelingen for Mænd, 10 paa Forsørgelsesafdelingen for Kvinder og 45 paa Sygeafdelingen. De indlagte arbejdsføre Personer beskæftiges ved de Arbejder, der er nødvendige til Anstaltens Drift, saaledes Reparation paa Bygninger og Inventar og med Maattefletning og Træskæreri med mere. I Almindelighed beskæftiges 45 Personer.

Til Anstalten er knyttet et Vaskeri, hvor enkelte af de indlagte beskæftiges. Vaskeriet besørger Vasken for Arbejdsanstalten og for flere kommunale Institutioner, nemlig Børneoptagelseshjemmene, Svømmehallen, »De gamles Hjem«, Bispegaarden, Herberget og Borgerskolerne.

I Arbejdsanstaltens Hovedbygning har Sundhedsplejerskerne og den kom-

munale Sygepleje Kontorer og Fritidshjemmet Værelser, og Det kommunale Herberg havde Lokaler dør indtil Oktober 1939, da Arbejdsanstalten skulde afgive Plads til Indkvartering paa Grund af Indkaldelser til Beredskabsstyrken.

Arbejdsafdelingens Personale er 1 Forvalter med 17 Funktionærer, Sygeafdelingens er 1 Læge, 1 Afdelingssygeplejerske, 5 Sygeplejeassistenter og 4 Husassistenter, Vaskeriets Personale bestaar af 1 Vaskemester, 1 Oldfrue, 1 Syerske og 8 Medhjælpere. Sygeafdelingen og Vaskeriet drives udelukkende for Aarhus Kommunes Regning, Arbejdsafdelingen ogsaa for Amdtsraadets.

Bestyrelsen for Arbejdsanstalten bestaar af 4 Medlemmer af Aarhus Byraad og 2 af Aarhus Amdtsraad.

Det kommunale Herberg har Lokaler i Arbejdsanstaltens Hovedbygning, hvor det aabnedes 1925 og virkede, til det midlertidigt lukkedes i Oktober 1939. Dets Opgave er at yde Natlogi for trængende Hjemløse. Hver Nat, med Undtagelse af 1, var der Gæster i Herberget, men aldrig flere end 9. Efter den foreløbige Lukning er der truffet Aftale med Kirkens Korshær om at modtage Herbergets eventuelle Gæster i sine Lokaler.

Sundhedsplejerskerne i Aarhus ansættes af Byraadet og lønnes af Kommunen. De første 5 fik Ansættelse fra den 1. Oktober 1938. Siden er flere taget i Byens Tjeneste, da det har vist sig, at deres Virksomhed er stærkt paakrævet. Deres Opgave er at bekæmpe Sygelighed og Dødelighed blandt Børn. Derfor henvender de sig til mange Hjem, hvor deres Hjælp skønnes ønskelig, og i langt de fleste Hjem modtages deres Tilbud om Raad og Vejledning. Det gælder i ca. 2000 Tilfælde om Aaret. Som Regel aflægger de Besøg flere Gange de enkelte Steder. Det maanedlige Antal Sygebesøg er ca. 3000. Ledelsen af Arbejdet er hos en af de først ansatte 5. Sundhedsplejerskerne hjælpes af Elever, som de samtidig belærer.

Eleverne uddannes paa Sundhedsplejerskeskolen i Aarhus, hvor Uddannelsesstiden er 9 Maaneder. En Del af Tiden, ca. 1 Maaned, deltager Eleverne i praktisk Arbejde, for hvers Vedkommende paa den Maade, at hun besøger Hjemmene i Følge med en Sundhedsplejerske. Enkelte faar Lov til at besøge et mindre Antal Hjem paa egen Haand, men skal saa aflægge daglig Rapport om Arbejdet. Under særlige Omstændigheder kan Elever deltage selvstændigt i Arbejdet for at aflaste Sundhedsplejerskerne, der har en meget omfattende Gerning.

Staten refunderer Halvdelen af Udgifterne ved Sundhedsplejersketjenesten. Den samlede Udgift i Regnskabsaaret 1939—40 var godt 34.000,00 Kr.

Den kommunale Sygepleje er oprettet i Henhold til Lov om offentlig Forsorg og blev indtil 1936 udøvet af Menighedsdiakonisserne. Derefter overtog Kommunen Administrationen og ansatte 3 autoriserede Sygeplejersker, af hvilke den ene blev den ledende. Senere ansattes endnu en

Sygeplejerske og flere maanedslønnede Hushjælpere, og derudover anvendes en Del ekstra Hjælp. Hver af de fast ansatte Sygeplejersker præsterer aarligt ca. 3000 Sygebesøg, og den kommunale Sygepleje paatager sig baade Dagvagt og Nattevagt og Hushjælp; det sidste udføres af de maanedslønnede Hjælpere. En meget stor Del af Patienterne er Aldersrentenydere og Invaliderentydere.

Tandpolikliniken, Christiansgade 18, blev oprettet paa Foranledning af Aarhus Tandlægeforening og taget i Brug den 6. September 1927 paa 1ste Salen i Ejendommen Christiansgade 18, hvor det ene af Aarhus Kommunes Børneoptagelseshjem havde til Huse. Klinikken's Formaal var at yde vederlagsfri og smertestillende Tand- og Mundbehandling til absolut ubemidlede i Aarhus og deres ikke skolepligtige Børn. Klinikken har i den forløbne Tid været drevet af Kommunen og Aarhus Tandlægeforening i Fællesskab, saaledes at Aarhus Kommune afholdt Udgifterne, medens Tandlægeforeningens Medlemmer efter Tur paatog sig det daglige Arbejde med Konsultation hver Søndag fra Kl. 8—8½. Arbejdet paa Klinikken blev af Tandlægerne udført uden Vederlag, dog mod at de af Forsørgelsesvæsenet og senere Socialudvalget betalte videregaaende Behandlinger og Indsættelse af Protese blev overladt Tandlægeforeningens Medlemmer efter en nærmere fastsat Turnus.

Fra 1. Maj 1936 flyttede Klinikken til Aarhus Kommunehospitals tidligere Røntgenafdeling, og den er siden administreret af Hospitalsudvalget.

Gennem Kommunens offentlige Forsorg ydes forskelligartet Hjælp paa endnu flere Maader. Socialkontoret og flere Arbejdsløshedskasser besørger Tildeling af Kort, for hvilke der udleveres Fødevarer som Oksekød, Flæsk, Mælk og Fisk, alt i Overensstemmelse med Love om denne Uddeling. Det udleverede Antal Kort var i 1939—40 ca. 1.200.000.

Skolebespisning har fundet Sted paa 9 af Byens 12 Borgerskoler i Aarets 3 første Maaneder, for 820 Børns Vedkommende i 1940 for en Gennemsnitsudgift pr. Barn pr. Dag paa 37,13 Øre, for 2073 Børns Vedkommende var den gennemsnitlige Udgift tilsvarende 36,08. Børnene i 11 af Skolerne fik i December 2 dl stassaniseret Sødmealk daglig i Tiden fra den 4. til den 22.

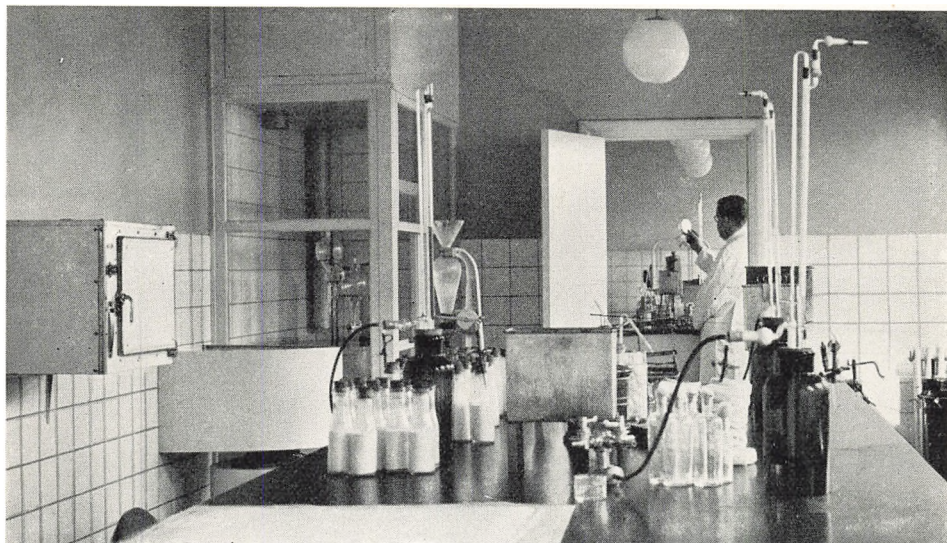
Til flere mindre bemidlede uddeles Pengelegater, som Kommunen raader over, i P. Stæhrs Legatbolig i Møllestien ydes 2 Enker Bolig, Frihaver tildeles værdige ubemidlede Personer; Arealer er stillet til Raadighed til Udstykning, saaledes at det sociale Udvalg disponerer over mere end 150 Frihaver. Nødhjælpsarbejder udføres for store Beløb, og mange Summer bevilges private Institutioner og Sammenslutninger, der paa forskellig Maade yder trængende Støtte, og som for fleres Vedkommende vil blive nævnt i det følgende. Formand for det sociale Udvalg er Chr. Nielsen og Socialdirektør er N. Müller Larsen.

Medicinalvæsenet i Aarhus henhører for en Del under Kommunen. Udvalget for Sygehusene forestaar Ledelsen af de kommunale Sygehuse. Udvalgets Formand gennem mange Aar, Overlærer K. Moustén, har haft megen Betydning for Hospitalsvæsenets Udvikling i Byen. De kommunale Hospitaler har hver en Inspektør, der forestaar vedkommende Hospitals økonomiske Administration. For det kommunales Vedkommende omfatter Medicinalvæsenet i Aarhus Kommunehospitalet og Marselisborg Hospital med de respektive Underafdelinger samt Sygeafdelingen paa »De gamles Hjem«, Sundhedsplejerskerne, Sundhedskommissionen og dennes Laboratorium.

I det følgende omtales de kommunale Hospitaler under Afsnittet om Sygehuse. Sygeafdelingen paa »De gamles Hjem« og Sundhedsplejerskerne er omtalt i det foregaaende under Aarhus Kommunes sociale Institutioner og Sundhedskommissionen under Skildringen af Bystyrets Organisation. De paagældende Steder findes let ved Hjælp af Registeret.

Sundhedskommissionens Laboratorium i Aarhus afløste i Juli 1937 det tidligere Mælkelaboratorium, der var indrettet paa Aarhus offentlige Slagtehus. Oprettelsen af det nye Laboratorium, der nu har sin Plads i Belysningsvæsenets Administrationsbygning, betød ikke alene en overordentlig stor Forbedring af Pladsforholdene, men ogsaa at Laboratoriet blev fuldt moderne udstyret, saaledes at det blev i Stand til at foretage foruden Mælkeundersøgelser ogsaa Undersøgelser af andre animalske Levnedsmidler, særlig bakteriologiske og histologiske Undersøgelser af Kød og tilberedte Kødvarer. I de første Aar efter Laboratoriets Oprettelse beskæftigede dette sig næsten udelukkende med Mælkeundersøgelser; men efter Omorganiseringen af Levnedsmiddelkontrollen 1940 har Laboratoriet, foruden Mælkeundersøgelser, i stigende Omfang udført Undersøgelser af Kød og tilberedte Kødvarer.

Levnedsmiddelkontrollen (Kødkontrol og Mælkekontrol) omfatter nu Aarhus offentlige Slagtehus med den til Slagtehuset knyttede Fjerkrækontrolstation, Sundhedskommissionens Laboratorium og den ambulante Kontrol med Kvægbesætninger, der leverer Mælk til Byen. Levnedsmiddelkontrollen beskæftiger under Stadsdyrlægens Ledelse i alt 9 Dyrlæger, der dels er tjenstgørende ved Slagtehusene, dels ved Laboratoriet og dels ved Besætningskontrollen. Paa Laboratoriet er desuden beskæftiget 3 kvindelige Laboratorieassistenter. Prøveudtagningen foretages af Sundhedspolitiet, med hvilket Levnedsmiddelkontrollen gennem Tilsyn med de Virksomheder, der behandler og forhandler animalske Næringsmidler, staar i nært Samarbejde. Administrationsmæssig set sorterer Levnedsmiddelkontrollen under Udvalget for Aarhus offentlige Slagtehus og Aarhus Sundhedskommission. — Laboratoriets Leder er Stadsdyrlæge Svend O. Koch.

Sundhedskommissionens Laboratorium.

Foto tilhørende Laboratoriet.

Aarhus Kommunes Begravelsesvæsen organiseredes fra 1. Januar 1891 og fik fra samme Dato eget Kontor, indrettet efter Kirkegaardsbestyrelsens Anvisninger og underlagt Kommunebogholderen under Kirkebestyrelsens Tilsyn. Fra April 1914 blev Kontoret selvstændigt.

Begravelseskontoret modtager Anmeldelser af Dødsfald og Bestilling paa alt vedrørende Begravelser, saasom Salg af Gravjord, Modtagelse af Liget i Kapellet, Gravkastning, Ligbæring, Ligvognskørsel, Pyntning af Graven og Pyntning i Kapellet samt Anmeldelse om Ligbrænding. I Regnskabsaaret 1939—40 blev der foretaget 146 Ligbrændinger og modtaget 1051 Dødsanmeldelser.

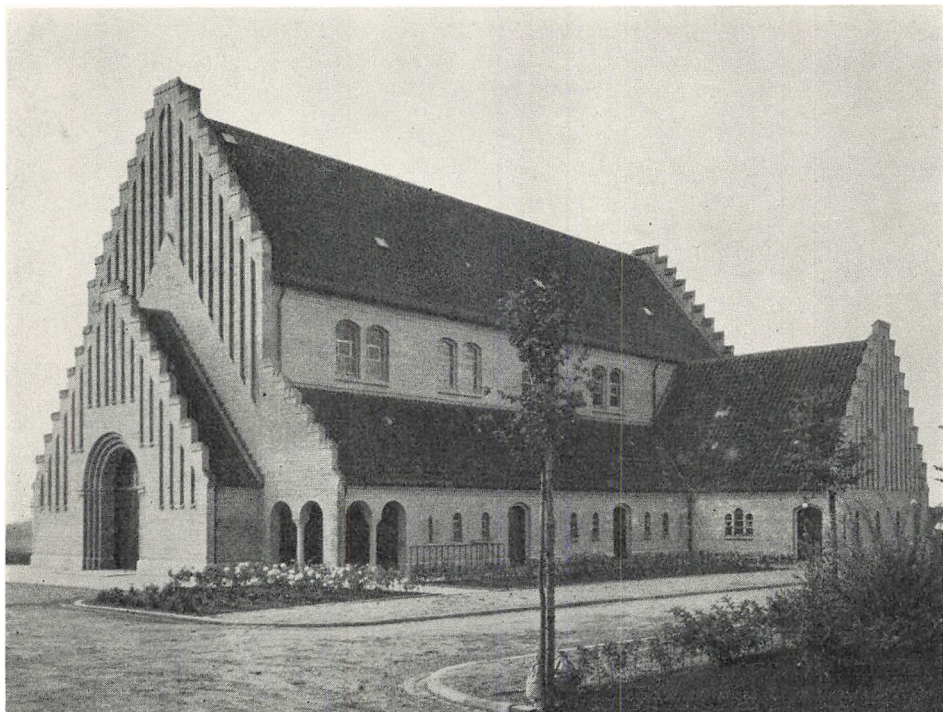
Kirkegaardene har siden 1918 et Kontor, og derfra ledes Driften af Kirkegaardene og Krematoriet samt det Gartneri og den Planteskole, der hører til Kirkegaardene, og Kontoret paatager sig Projektering, Anlægning og Tilplantning samt Vedligeholdelse af Gravsteder. Ved Kommunens Foranstaltning vedligeholdtes den 1. Januar 1941 15.835 Grave fordelt paa 8453 Gravsteder.

Bestyrelsen af Kirkegaardene er overladt en Inspektør, og Begravelsesvæsenets Personale bestaar forøvrigt af 1 Fuldmægtig, 2 Overassistenter, 1 Kirkegaardsassistent, 5 Kontorasistenter, 1 Kontorbud, 2 Afdelingsgartnere og 5 Opsynsbetjente. Den samlede timelønnede Arbejdsstyrke paa Kirkegaardene varierer fra ca. 20 Mand om Vinteren til 120—130 Mand i den travle Tid om Sommeren. Kirkegaardsinspektør er Rudolf Rasmussen.

Aarhus Kommunes samlede Kirkegaardsarealer udgør 51 Tdr. Land, som

er fordelt paa 3 Kirkegaarde: Assistens Kirkegaard, Nordre Kirkegaard og Vestre Kirkegaard.

Assistens Kirkegaard — kaldet Søndre Kirkegaard — blev indviet af Biskop Birch den 2. November 1818. Denne Kirkegaard omfattede i sin Tid et Areal paa ca. 9 Tdr. Land, men efter Afgivelse af Arealer til Anlæg af Parkallé, Udvidelse af Sønder Allé og til Byggegrund til det nye Raadhus

Kapellet paa Vestre Kirkegaard.

Arkitekt Fred. M. R. Draiby. Efter Fotografi i Stadsarkitektens Kontor.

udgør det nuværende Kirkegaardsareal ca. 2 Tdr. Land. Kapellet paa Kirkegaarden blev opført i Aarene 1860—1861 og indviet den 21. November 1861.

Nordre Kirkegaard blev indviet af Sognepræst ved Vor Frue Kirke, F. E. Seidelin, den 9. Oktober 1876 og omfatter et Areal paa ca. 28 Tdr. Land, hvoraf ca. 52 % er anvendt til Beplantning, Gange og Veje og ca. 48 % til Gravpladser; siden Indvielsen er der foretaget ca. 48.000 Begravelser paa Nordre Kirkegaard. Kapellet, der er opført efter Tegning af Arkitekt V. Puck, indviedes af Stiftsprovst H. Sørensen den 2. December 1880. Det ombyggedes og udvidedes i 1909 efter Tegning af Arkitekt Kühnell, og i Aaret 1940 paa-begyndtes atter en Tilbygning og Udvidelse, og samtidig indrettedes Krematorium i Kapellets Kælderetage. Denne Udvidelse er projekteret af Arkitekt

C. Svane, Kolding, men Byggearbejdet m. m. er udført under Ledelse af Stadsarkitekt Fr. Draiby. Det hidtidige Krematorium paa Kirkegaarden er opført efter Tegning af Arkitekt Kühnell og indviet den 9. Januar 1923. Fra Indvielsen til 31. December 1940 er der foretaget 1538 Ligbrændinger.

Vestre Kirkegaard blev indviet den 5. Oktober 1927 af Biskop T. L. Schiøler, og den første Begravelse fandt Sted den 8. Oktober samme Aar. Da var der anlagt ca. 9 Tdr. Land af de ca. 80, der er udlagt til Vestre Kirkegaard. 3 Aar senere anlagdes 12 Tdr. Land, der indviedes og toges i Brug 15. November 1930. Det første Anlæg projekteredes og udførtes af Kirkegaardsinspektør Rudolf Rasmussen og Stadsgartner L. Sandberg i Forening, det sidste af Kirkegaardsinspektøren alene.

Naar hele det udlagte Areal paa 80 Tdr. Land bliver inddraget under Kirkegaarden, vil der blive Plads til 45.000 Normalbegravelser. Kirkegaardsarealets Udnyttelse er følgende: 31 % til Gange og Veje, 26 % til Beplantning, 3 % til Gartneri, 0,5 % til Bygninger, 6,5 % til Græsarealer og 33 % til Begravelsespladser. Til Kirkegaarden hører et Gartneri paa ca. 2 Tdr. Land med 4 Drivhuse og 150 Mistbænksvinduer samt en Planteskole paa ca. 5 Tdr. Land.

Vestre Kirkegaards Kapel rummer 252 Siddepladser. Det er opført efter Tegning af Stadsarkitekt Fred. M. R. Draiby.

A r h u s B r a n d v æ s e n har Station i Ny Munkegade og siden 1932 en ny Administrationsbygning sammesteds. Det er i Følge Brandpolitiloven af 1873 underlagt en Brandkommission, der i Medfør af Lov af 25. Marts 1933 om Købstadkommunernes Styrelse har 7 Medlemmer med Politimesteren som Formand.

Brandvæsenets Opgaver løses af et Brandkorps under Ledelse af Brandchef, Civilingeniør Harald Møller. Det bestaar iøvrigt af en Stationsstyrke paa 32 Mand, nemlig 1 Vicebrandchef, 2 Brandinspektører, 6 Brandmestre, 3 Maskinpassere, 3 Telegrafister og 17 Brandmænd. Paa Brandvæsenets Kontor beskæftiges endvidere 2 kvindelige Kontorassistenter. Reserven bestaar af 45 Mand, derunder 3 Brandinspektører, 4 Brandmestre og 38 Brandmænd. Gradsbetegnelser i Korpset er iøvrigt som i Københavns og Gentofte Brandkorps.

Medens Stationsstyrken bestaar af fast ansatte kommunale Tjenestemænd, hvis Erhverv er at være Brandmænd, bestaar Reserven af Folk — særligt Bygningshaandværkere og Maskinarbejdere — hvis Hovederhverv ikke er at være Brandmænd. De er honorarlønnede og deltager i Sikkerhedsvagtstjenesten, der normalt falder udenfor den almindelige Arbejdstid. Ved større Ildebrande tilkaldes en mindre eller større Del af Reserven — eventuelt hele denne.

Brandvæsenets Brandslukningsmidler er moderne. Med sit nuværende Materiel raader Brandvæsenet over en samlet Pumpekapaacitet paa 7400 l/m

og en samlet Skumkapacitet paa 2000 l/m. Stigemateriellet omfatter 2 Automobil-Redningsstiger, 1 afprodselig Redningsstige og »Frederiksbjergstigen«, der er haandtrukket. I paakommende Tilfælde kan Brandvæsenet rekvirere Assistance fra den Aarhus Havn tilhørende Bugserbaad »Hermes«, hvori er installeret en 2000 l/m Centrifugalpumpe. Brandvæsenet raader endvidere

Aarhus Brandstation.

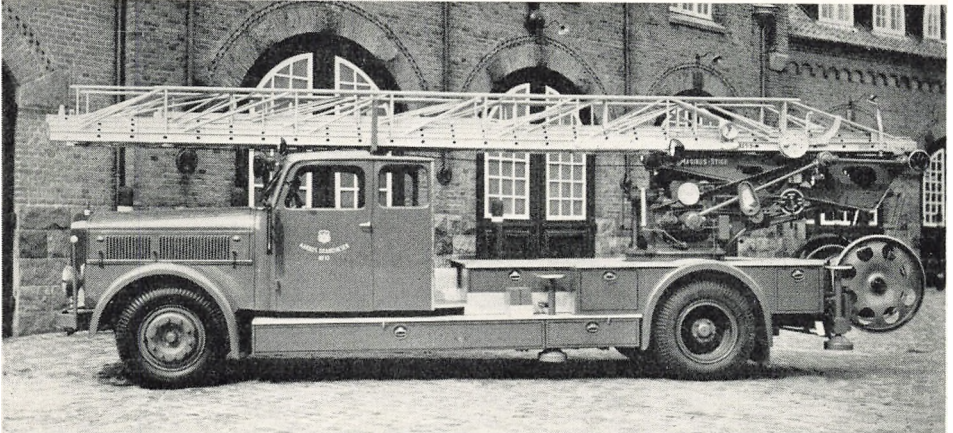
Foto tilhørende Aarhus Brandvæsen.

over en god Slangebeholdning. — Paa Røgbeskyttelsesomraadet er man fulgt godt med. Fra Eddikesvampen er man gennem mere primitive Masker naaet til at udstyre hele Personalet med moderne Filtermasker. Af svær Røgbeskyttelsesudrustning, Røgdykkerudstyr, raader Brandvæsenet over 8 Kredsløbsapparater. Foruden ved Uddannelsen af sit eget Personale — heri indbefattet de C. B.-pligtige Brandmænd — har Brandvæsenet været behjælpelig ved Afholdelse af Maskekursus og Gaskammerprøver for andre kommunale Institutioners og private Virksomheders Luftværns-personale samt et Antal Husvagter.

Brandalarmeringen foregaar gennem det Anlæg, der toges i Brug 1921, og som omfatter en Central paa Brandstationen, et Luftledningsnet og 55 offentlige Brandmeldere. Tilkaldelse af Frivagt og Reserve sker gennem et særligt Mandskabs-Alarmanlæg.

Brandslukning er vel Brandvæsenets første Opgave, men ikke den, der tager den største Del af Brandmændenes Tid. Antallet af Alarmeringer er ca. 200 om Aaret, men da der jævnligt er flere Alarmer paa samme Dag — indtil 1941 dog aldrig over 5 — medfører dette, at der i Løbet af et Aar sædvanligvis er over 200 Dage, hvor Brandvæsenet ikke bliver alarmeret.

Naar der ingen Udrykning er, gaar Tiden med Øvelser og Uddannelse samt med Materiellets Istandsættelse og Vedligeholdelse, som sker paa Brandvæsenets egne Værksteder og foretages af Stationsstyrken. — Af andre

Magirus Redningsstige af Staal. Anskaffet 1939.

Foto tilhørende Aarhus Brandvæsen.

Opgaver maa nævnes Brandvæsenets Behandling af Byggesager, der vedrører Forsamlingslokaler, brandfarlige Oplag, Garageanlæg, Varmeanlæg m. m., samt Tilsynet med Fyrsteder i brandfarlige Virksomheder, Benzin-, Petroleum- og Olieanlæg, Garager, Krudt- og Fyrværkerioplæg, forskellige andre brandfarlige Oplag og industrielle Virksomheder samt Biografteatre. Af saadanne Brandsyn, der foretages af Stationsstyrkens ældste Befalingsmænd, foretages ca. 500 hvert Aar. Ved Politiets Foranstaltning forelægges der aarligt ca. 100 Politisager vedrørende Ildebrande til Brandvæsenets Erklæring.

Tilsynet med Skorstensfejningen har siden 1873 paahvilet Brandvæsenet. Et Regulativ for Skorstensfejrvæsenet i Aarhus udkom den 5. December 1874 og bestemte bl. a., at Rensningen af Skorstene udelukkende tilkom den af Byraadet ansatte Skorstensfejrmester. Senere er Byen blevet delt i 2 Skorstensfejrdistrikter, og i hvert af disse er af Byraadet — efter Brandkommissionens Indstilling — ansat en Mester, hvis Pligter og Rettigheder saavel som Skorstensfejrvæsenets hele Ordning er fastsat i en Instruks af 21. Marts 1935. Tidligere gjorde Skorstensfejrmestrene Tjeneste som Befalingsmænd i Brandkorpset, en Ordning, som nu er forladt.

I Byens forskellige Teatre og Forsamlingslokaler med Scene udføres Aften efter Aften en Sikkerhedsvagttjeneste under selve Forestillingen og en omfattende Rondering inden Forestillingens Begyndelse, hvor de stedlige Sikkerhedsforanstaltninger som Jerntæppe, Røglemme, Reservedøre, Nød- og Katastrofebelysning og desuden Brandslukningsmateriellet efterses og afprøves.

Iværksættelsen af de mange forskellige Foranstaltninger til Beskyttelse af Civilbefolkningen mod Følgerne af Luftangreb har i det sidste Par Aar i høj Grad præget Brandvæsenets Arbejde.

For Brandvæsenets Vedkommende har det bestaaet i Udarbejdelsen af en Plan for Brandslukningstjenesten i Aarhus Luftbeskyttelsesomraade — der foruden af Købstaden bestaar af Aaby, Hasle-Skejby-Lisbjerg, Holme-Tranbjerg, Vejlbjby-Risskov og Viby Kommuner — samt andet i Forbindelse hermed staaende Konsulent- og Uddannelsesarbejde for kommunale Institutioner og forskellige private Virksomheder. Den nævnte Plan omfatter Oprettelsen af en Hovedvagt, 4 Kredsvagter og 10 Hjælpevagter i Købstaden samt af Omegnsvagter i Aaby, Vejlbjby og Viby. Materiellet paa disse Vagter er dels Kommunernes eget, tildels i samme Anledning anskaffede Materiel, dels Slukningsmateriel, som er stillet til Raadighed af Falcks Redningskorps og Zone-Redningskorpset. Personalet er dels de kommunale Brandvæseners eget, dels et Antal dertil udskrevne C. B.-pligtige, hvortil kommer enkelte Funktionærer fra Redningskorpserne til Betjening af disses Pumper. Den normerede Styrke af C. B.-pligtige Brandmænd i Luftbeskyttelsesomraadet er 215 og den samlede Styrke af Brandmænd ca. 325.

Af de ovenfor nævnte Vagter er Hovedvagten den nuværende Brandstation, medens de øvrige Vagter tænkes oprettet paa Hospitaler, i Skoler, kommunale Administrationsbygninger o. l. offentlige Lokalteter. Hver Vagt er normeret med et vist Antal faste Brandmænd samt de fornødne C. B.-pligtige.

Brandvæsenet har truffet Aftaler med Falcks Redningskorps og med Zone-Redningskorpset om, at Brandvæsenet ved Udrykning til Ildløs alarmerer begge Korps. Paa Brandstedet bestaar deres Opgave i efter Samraad med Brandvæsenets højstbefalende paa Stedet at foretage eventuel fornøden Ambulancekørsel samt at bevare Værdier mod Ødelæggelse enten ved Afdekning med Presenninger eller ved Udflytning.

Blandt de Brande, der i Tidens Løb forekommer, er altid nogle vanskelige og farlige at bekæmpe. En Brand den 17.—18. Februar 1940 i M/S »C. F. Tietgen«, der da laa indefrosset i Aarhus Havn, var meget vanskelig at overvinde, da Havnen var tillagt, og det frøs 12 Grader. Under Slukningsarbejdet satte Brandchef Bredal og Reservebrandmand Kiiisgaard Livet til.

Tjenesteiver, Interesse og god Mandstugt har altid præget Korpssets Arbejde, og det manende Motto paa den i 1909 indviede Korpsfane: »Een for

alle og alle for een«, er et af de synlige Udtryk for den gode Korpsaand, som hersker ved Aarhus Brandvæsen. Besjælet heraf er enhver Brandmand rede til, eventuelt med Livet som Indsats, at yde sit ypperste for at redde Borger-skabets Liv og Gods, naar den røde Hane galere.

Udviklingen af den kommunale Administration, der er skildret foran, har været særlig stærk siden Aarhundredskiftet. Det skyldes forskellige Aarsager, hvoraf her skal nævnes Byens hurtige Vækst i den nævnte Periode, idet Befolkningstallet steg fra 47.580 Indbyggere Aar 1900 til 99.196 Indbyggere Aar 1940, den økonomiske og tekniske Udvikling, der paa vide Omraader har gjort sig gældende, og som er skildret tidligere i dette Værk, og endelig den demokratiske Udvikling efter det politiske System-skifte i 1901, der medførte, at flere Spørgsmaal end tidligere skulde løses ved det offentliges Indgriben.

Et Blik paa Kommunens samlede Indtægter viser den voldsomme Stigning, disse er undergaaet i det samme Tidsrum, nemlig fra 1.780.970 Kr. Aar 1900 til 16.631.626 Kr. i 1940.

Disse Midler, som det tilkommer Byens Administration at forvalte efter Byraadets Anvisning, er for Regnskabsaaret 1939—40 anvendt saaledes:

Byens Bestyrelse 658.383 Kr., Sociale Formaal 6.943.436 Kr., Skolevæsenet 2.361.863 Kr., Rets- og Politivæsen 195.379 Kr., Medicinalvæsenet 2.549.337 Kr., Gader og Veje 501.798 Kr., Belysning og Renholdelse 329.493 Kr., Begravelsesvæsenet 51.246 Kr., Brandvæsenet 241.235 Kr., de offentlige Lyst-anlæg 185.596 Kr., Bidrag til forskellige Institutioner og Formaal 330.913 Kr., Afskrivningskonto 1.177.373 Kr. og forskellige andre Udgifter 1.105.274 Kr.

Ved Udgangen af Regnskabsaaret 1940 androg Kommunens Formue 58.499.109 Kr. eller pr. Indbygger 591 Kr. 94 Øre. Til Sammenligning skal anføres, at Kommunens Formue Aar 1900 androg 2.533.052 Kr. eller pr. Indbygger 53 Kr. 24 Øre.

Ifølge Kommunens Status pr. 31. Marts 1940 kan Formuen iøvrigt opdeles saaledes:

Jorder til Dyrkning og Bebyggelse	9.897.636,74 Kr.
Lystanlæg med Bygninger	1.459.107,50 -
Skove 409.700 Kr. + Moesgaard 221.300 Kr.	631.000,00 -
Landejendomme	1.448.035,15 -
Beboelsesejendomme	9.240.240,67 -
Skoler	7.730.134,79 -
Administrationsbygninger	4.390.774,80 -
Brandstationen	462.892,20 -
Bygninger for den sociale Forsorg	2.301.670,45 -
Militære Etablissementer	1.938.180,00 -
Hospitaler og Sygehuse	11.988.271,67 -

Kirkegaarde og Bygninger vedr. Begravelsesvæsenet	484.596,00	-	
Badeanstalter og Idrætsanlæg	2.573.174,40	-	
Biblioteker, Observatoriet og Naturhistorisk Museum	1.379.478,90	-	
Restaurationsbygninger i Skovene	547.111,67	-	
Oplagspladser, Gartneri og forskellige andre Bygninger	656.995,33	-	
De kommunale Værker og Sporvejene	26.522.560,37	-	
	<u>83.651.860,64</u>		Kr.
Hertil kommer Kommunens Kapitaler anbragt i Obligationer,			
Pantebreve m. m.	11.251.394,58	-	
Kassebeholdninger, Varebeholdninger, Restancer, Tilgode-			
havender m. m.	13.348.008,88	-	
samt Legatmidler under Kommunen, Pensionsfond m. m.	1.688.492,23	-	
	<u>Ialt Aktiver</u>		109.939.756,33 Kr.
Heri fragaar:			
Kommunens Laan	48.032.854,58		Kr.
Legater, Pensionsfond	2.548.400,73	-	
Anden Gæld	859.391,37	-	51.440.646,68 -
	<u>Aarhus Kommunes Formue</u>		<u>58.499.109,65 Kr.</u>

Aarhus Byraad er iøvrigt Byens største Arbejdsgiver, idet det Antal Personer, der er beskæftiget under Aarhus Kommune, ifølge en af Kommunens Lønningskontor udarbejdet Statistik, for Regnskabsaaret 1939—40, har udgjort 2.910 Personer. Den samlede Lønudgift androg 9.541.729 Kr.

Af det nævnte Antal Personer var ca. 250 beskæftigede i Administrationskontorerne i Mejlgadekvarteret, medens det tilsvarende Antal Aar 1900 var ca. 40. — Gennem Aarene har Kravene om stadig mere Plads til Administrationskontorer voldt Byraadet store Vanskeligheder, og en samlet Løsning af dette Spørgsmaal har derfor gennem adskillige Aar staaet paa Byraadets Dagsorden sammen med passende repræsentative Lokaler for Byens Styrelse. — Naar det nye Raadhus derfor nu snart staaer færdigt for at give Plads for Byraadet og Centraladministrationen, vil disse Vanskeligheder være løst for en lang Aarrække, idet der ved Opførelsen af Raadhuset er taget passende Hensyn til kommende Udvidelser af de kommunale Administrationskontorer, ogsaa med Hensyn til en eventuel Storindlemmelse af Omegnskommunerne.

AARHUS RAADHUS

NØDVENDIGHEDEN AF ET NYT RAADHUS i Aarhus syntes stiltiende anerkendt i den livlige Diskussion, der rejste sig om Bygningen efter Offentliggørelsen af Arkitekternes Planer. Diskussionen om Bygningens Udseende havde især samlet sig om, hvorvidt Huset burde have Taarn eller ikke¹⁾. Nogle fremkomne Ønsker blev der taget Hensyn til.

I Efteraaret 1937, da Stridens Bølger syntes at have lagt sig noget, henvendte Borgmester H. P. Christensen og Aarhus Byraads Budgetudvalg sig til Arkitekterne Arne Jacobsen og Erik Møller med Anmodning om et Projekt, der kunde efterkomme Ønskerne om, at Bygningen fremtraadte med større Monumentalitet. Arkitekterne ændrede derefter Planerne og foreslog at anvende en Stenbeklædning, hvorved en mere fast Facadedeling af Huset kunde opnaas, og at opføre et Taarn med Urskiver og Klokkespil. Den 18. November 1937 godkendte Byraadet i sit Møde et Skitseforslag og besluttede samtidig Opførelsen af Raadhuset.

I Tiden, der fulgte, arbejdedes videre med Planerne, og i Marts Maaned 1938 flyttede Erik Møller Tegnestuen til Aarhus; Byggegrunden blev ryddet for Træer, og den 24. Maj begyndte Udgravningen. I Løbet af Sommeren blev herefter Funderingsentreprisen udbudt, og den 24. September 1938 kunde Grundstenen nedlægges.

Den spændte Situation i Europa, som i disse Dage beherskede alle, skulde ogsaa faa Indflydelse paa Arrangementet ved Grundstensnedlæggelsen. Statsminister Stauning og Indenrigsminister Dalgaard, der havde lovet at hennemure 2 af de 3 Sten, som skulde dække Grundstensdokumentet, blev forhindret paa Grund af ekstraordinære Ministermøder. — Det blev saaledes Byens egne Mænd, der kom til at hennemure Grundstenen.

Grundstenen ligger som en flad Sten i Gulvet i Parterreetagen nedenfor den runde Trappe i Raadhushallen. Der ses Dækstenen, en sort Granitsten, som er opgravet paa det Sted, hvor Byens første Raadhus laa ved Domkirken. Da denne Sten var sænket paa Plads, laa dens slebne Overflade nøjagtig i Gulvhøjden for den fremtidige Parterreetage (13,90 m over Havet), hvilken Højde var afsat af Stadsingeniørens Folk efter de nærmest belig-

¹⁾ Se foran Side 11.

Den gamle Kirkegaard og Peter Sabroes Statue.

Aarhus Raadhus af 1941 er nu opført her.

Foto i Begravelsesvæsenets Kontor.

gende Fixpunkter. Herfra er saa al Højdeafsætning i Raadhuset udgaaet, idet alle Dækhøjder er angivet i Kotesystemet, og al Kontrolmaaling er ført tilbage til det faste Udgangspunkt Grundstenen.

Ved Grundstensnedlæggelsen var Dækstenen ophejset i en Talje over sit støbte Fundament, og i en Fordybning i Fundamentet nedlagde Borgmester H. P. Christensen et Blyrør, der indeholdt de dengang gangbare danske Mønter sammen med Grundstensdokumentet, som havde følgende Ordlyd:

Den 24. September 1938, i Kong Christian d. X's 27. Regeringsaar, nedlagdes Grundstenen til denne Bygning,

Aarhus Bys Raadhus,

Beslutningen om Opførelsen af et nyt Raadhus toges i Byraadets Møde d. 28. Januar 1937, ligesom det besluttedes at udskrive en offentlig Arkitektkonkurrence og at stille et Beløb af 25.000 Kr. til Raadighed med Henblik paa Præmiering og Indkøb af Projekter.

1. Præmie i Konkurrencen tildeltes Arkitekterne Arne Jacobsen og Erik Møller, hvem det i Forbindelse med Ingeniørfirmaerne Nieport og Wied samt Steensen og Warming overdroges at forestaa Opførelsen af Raadhuset i Henhold til det i Byraadets Møde d. 18. Novbr. 1937 forelagte Forslag.

Kommunens Tilsyn med Byggearbejdet er henlagt under Budgetudvalget, hvis Medlemmer er:

Borgmester H. P. Christensen (Formand), Afdelingsingeniør J. R. Fanger, Overlærer K. Mousten, Forligskommissær E. Stecher Christensen og Landsretssagfører J. C. Sørensen.

Ud over disse er følgende Borgere indvalgt i Byraadet:

Fru Esther Aggebo, Overlærer H. J. Baden, Overbetjent Frk. Johanne Berg, Direktør, Konsul Kaj Blicher, Maler Thomas Christensen, Arbejdsmand J. G. V. Jaquet, Gartner H. P. Jensen, Købmand Vald. Kloster, Kontorbestyrer Hans Madsen, Købmand C. Møller Rasmussen, Udvalgsformand Chr. Nielsen, Overlærer J. Riber, Arbejdsmand E. Rolander, Tømrermester J. P. N. Siig, Murer S. F. Sørensen, Maskin-assistent Ernst Winterberg.

Raadhuset opføres paa »Bispens Løkke«, en Marklod, der af Kong Christian d. III 1542 blev givet til Aarhus By og derefter 1575 overdroges til Borgmestre og Raad som Embedsjord. 1818 udlagdes en Del af Borgmesterjorden til Kirkegaard. Paa denne Grund, der skiftende var i Kirkes, Krones og Borgers Værge, vil Aarhus By nu rejse sit tredie historisk kendte Borgerhus.

Sammen med dette Dokument nedlægges i Grunden en Meddelelse om tidligere Raadhuse i Aarhus.

Grundstenen nedlagdes af Statsminister Th. Stauning og Indenrigsminister Bertel Dahlgaard og Slutstenen af Borgmester H. P. Christensen. — Da Statsministeren og Indenrigsministeren telegrafisk har meddelt, at de paa Grund af den spændte europæiske Situation ikke kunde forlade København i Dag, blev 1ste Sten nedlagt af Forligskommissær Stecher Christensen som Formand for Byraadets socialdemokratiske Gruppe og 2den Sten af Landsretssagfører J. C. Sørensen som Formand for den konservative Gruppe.

Herefter hennurede Viceborgmesteren, Ordføreren for den socialdemokratiske Gruppe i Byraadet, Hr. E. Stecher Christensen, den første Sten. Den anden hennurede af Ordføreren for den konservative Gruppe, Hr. Landsretssagfører I. C. Sørensen, og Borgmesteren hennurede endelig Slutstenen, hvorefter Dækstenen af Haandværkerne sænkedes paa Plads. I de 3 røde Mursten, der dækkede Blyrøret, var Aarstallet 1938 indstøbt.

Højtideligheden foregik paa een af Flag indrammet Plads i Udgravningen, hvor Byraad, Amtmand, Politimester samt Byens Embedsmænd, Arkitekter, Ingeniører, Haandværkere med flere var forsamlet; da Tiden for Højtideligheden nærmede sig, gav Borgmesteren Ordre til, at Portene til Byggepladsen skulde aabnes, og saaledes var en større Menneskemængde fra Udgravningens Skrænter Tilskuere ved den højtidelige Handling.

Udgravningsarbejdet, som var forløbet glat, havde aabenbaret, hvad de foretagne Boreprøver i Grunden ikke havde kunnet vise, at der i de dybe Kældere forefandtes for Fundering meget vanskelige Jordbundsforhold, nemlig Lag af saakaldt Flydesand, vandførende Lag af meget fint Sand. Det blev her nødvendigt at foretage Tørlægning af hele Byggegruben, hvilket vanskeliggjorde Arbejdet og var medvirkende til, at Hovedentreprisen med Jernbeton og Murerarbejdet først kunde sættes i Gang i Maj 1939.

I et Aar havde Arkitekterne og Ingeniørerne været i Gang med de meget omfattende Projekteringsarbejder, der maatte gaa forud for den store Lici-

tation over Hovedentreprisen; et fyldigt Værk med Betingelser, 97 Foliosider suppleret med 109 Tegninger af Bygningen med Konstruktioner og Enkeltheder, dannede nu Grundlaget for Haandværkernes Udregninger.

Den 23. April 1939 aabnede Borgmester H. P. Christensen Tilbudene, og Arbejdet med Hovedentreprisen blev overladt Entreprenørfirmaet Oscar M. Haugaard, idet Firmaets Tilbud ved den foretagne Gennemgang havde vist sig at være det laveste.

For Gennemførelsen af Jernbetonarbejderne til øverste Etage i Kontorbygningen var sat en Frist paa 175 Dage, og trods de Vanskeligheder, der begyndte at blive mærkbare efter Krigsudbruddet i September, lykkedes det at naa Rejsehøjde paa den største af Kontorblokkene »Høj Fløj« inden Jul.

Den 21. December fejredes i bidende Kulde Rejsegildet paa Bygningens Tag. Alle de mange Arbejdere og Haandværkere, der til Dato havde medvirket, havde Byraadet inviteret sammen med Embedsmændene og mange flere, der i Fremtiden skulde have med Raadhuset at gøre, og Borgmesteren kunde saaledes fra den interimistiske Talerstol paa Taget, der var indrettet med et Højtaleranlæg, tale til en Forsamling af mellem 300 og 400 Mennesker.

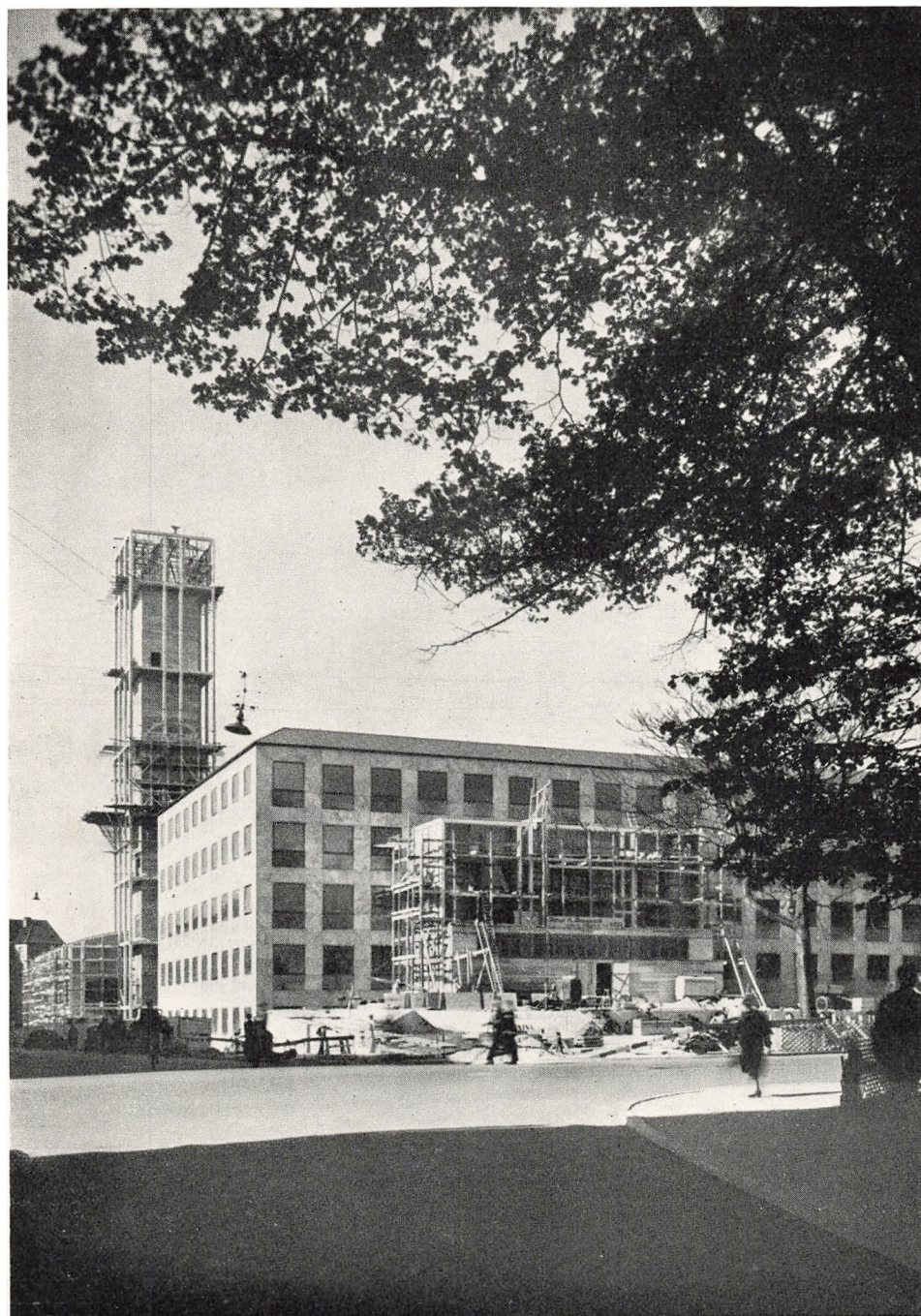
Efter dette veloverstaaede Rejsegilde, som paa Grund af det usædvanlig milde Vejr i November og December Maaned havde kunnet gennemføres saa sent paa Aaret, slog Vejret om. I Juledagene indtraf Frostvejret, og vi fik saa haard en Vinter, som Landet sjældent har haft.

Kulden lagde sin lammende Haand paa alt Byggearbejdet, og kun enkelte haardføre Smede og Rørlæggere holdt en Tid Stand i Bygningens dybeste Kælder. Men ikke nok med at Kulden hindrede Arbejdet, Gulvene i Kældrene blev angrebet af Frosten og skød i Vejret, saaledes at det blev nødvendigt, just som Brændselsrationeringen var iværksat, at fyre med Koks-gryder i hele den nederste Etage af Huset.

Foraaret i 1940 kom omsider, men langt senere end normalt, og de Materialer, der havde været indefrosset flere Maaneder, naaede frem. I de første Dages Tøvejr blev det kun smaat med Arbejdet, Sneen øverst paa Taget smeltede, og langsomt sivede og dryppede Vandet ned gennem Huset, og naar Dryppene ramte Betongulvene, frøs de igen til Is. Kulden var gaet gennem alt, og Bygningen var een stor Isblok, som det tog sin Tid at tømme op.

Just som Arbejdet atter var kommet i Gang, indtraf saa Begivenhederne omkring den 9. April. Lykkeligvis har denne Udvikling af Krigen ikke direkte faaet Indflydelse paa Raadhusbyggeriet, men Vanskelighederne meldte sig hurtigt, Transportvanskeligheder, periodisk Materiale-mangel, fuldstændig Lukning for visse Materialer og endelig Forbudene mod at bruge de Materialer, man omhyggeligt og møjsommeligt havde sikret sig.

Det skal siges, at man næppe havde naaet det trods alle Vanskeligheder gode Resultat, hvis ikke alle, der medvirkede, havde udvist en ganske særlig Interesse for dette Hus.

Aarhus Rådhus.
(A. Hammerschmidt fot. 30. Maj 1941.)

I Løbet af Sommeren 1940 skred Arbejdet frem udvendigt og indvendigt, utallige Entrepriser var udbudt og sat i Arbejde, og da Vinteren tog fat, var Huset i alt væsentlig lukket, og der var sat Varme paa Radiatorerne, saaledes at alle de indvendige Arbejder kunde fortsætte uhindret af Frosten; men endnu engang skulde en streng Vinter lægge Hindringer i Vejen for de udvendige Arbejder. Da den satte ind, var kun 3 Dages Tøvejr nødvendigt, for at den sidste Beton kunde have været udstøbt. Nu maatte Arbejdet med Taarnet standse ved øverste Etage. Men den 22. Marts 1941 kunde der holdes et privat Rejsegilde for den lille Flok dristige Arbejdere, der var klatret de 60 m i Vejret sammen med Taarnet. Frosten gik i denne Vinter endnu dybere i Jorden, og først sent kunde de udvendige Jordarbejder tage deres Begyndelse.

Men det Maal skulde naas, at Opførelsen af Raadhuset kunde være saa langt fremme ved Jubilæet den 2. Juli 1941, at Bygningen kunde give et tydeligt Indtryk af sit endelige Udseende, og at der da kunde holdes en Fest i Raadhushallen. Selv i normale Tider vilde det være dristigt at love Bygningen færdig til Tiden, og i nærværende Tilfælde var Vanskelighederne særlig mange. Raadhuset kom ikke til at staa færdigt den 2. Juli. Mange Enkeltheder manglede, saa Kontorerne ikke kunde flytte ind; den kunstneriske Udsmykning paabegyndtes ikke før efter Jubilæet, og udvendig manglede Tilplantning af en Raadhushave.

En Gennemgang af det færdige Hus kan passende begynde fra Pladsen foran Hovedindgangen ved Sønderallé. Brolægningen her bestaar af hvide Betonfliser adskilt ved Granitbaand i Felter. Pladsen skraaner svagt fra Frederiksallé mod Parkallé. Tilkørsels- og Fortovsramperne danner Adgang til Bygningens Hovedindgang, der med den fremspringende Byraadssal dominerer hele Pladsen. Den gamle Kirkegaardsallé, som danner en naturlig Markise for Hallens store Vestvindue, munder ud i Pladsen paa den ene Side, og for Enden af denne, mellem de gamle Lindetræer ude paa Pladsen, staar den Brønd, som blev til Virkelighed ved Østjydske Bryggeriers Jubilæumsgave til Byen. To store Bøgetræer bidrager til at give Pladsen sin særlige Karakter.

Ad Rampen op til Hovedindgangen og videre ad den brede Stentrappe gennem Glasvindfanget kommer man til Forhallen under Byraadssalen. Den store Terrænforskel mellem den gamle Kirkegaard og Parkallé er udnyttet til en ekstra Etage mod Parkallé, saaledes at det egentlig er Bygningens 1. Sal, Forhallen findes i.

Tolv Søjler bærer det store Jernbetongitterværk, hvorpaa Byraadssalen hviler, og mellem Søjlerne kan man se ind i Raadhushallen; Gulvet i denne Forhal, der er svagt muslingeskalformet, er lagt i Mosaik. Til Pladsen uden for er der Udsigt fra Bænken ved Afsatsen til Hallen. Vindfangets 8 Aluminiumsdøre er beregnet for de mange, der har Ærinde i Huset.

Ad 3 lave Trin af Moseeg naar man fra Forhallen op i Hallen. Den sribede Portiere mellem de 2 Haller kan trækkes til Side, saa de 2 Rum danner eet stort Rum med et samlet Gulvareal paa 1030 m² eller omtrent det samme som Raadhushallens i København. Det mørke, graamønstrede Gulv er lagt med Parketstave af Moseeg, og de hvide, gipspudsede Søjler spejler sig i den blanke Boning.

Den første Del af Hallen kaldes Trafikhallen; lige for Indgangen strækker den høje Kontorfløjs lange Korridorer sig, og gennem Glasskillevæggen har man frit Udsyn til alle Etagerne, et lige Trappeløb forbinder de nederste Etager, og 3 Elevatorer til højre i Hallen fører Besøgende fra og til Etagerne. Smaa Smeld lyder, naar Elevatorerne passerer Etagerne, og elektriske Signallys meddeler med røde og grønne Øjne, om Elevatoren gaar op eller ned.

En stor Tavle fortæller, hvad Huset indeholder, og da man fra Trafikhallen kan se alle Husets Balkoner og Korridorer, der fører til de forskellige Kontorer, er det let at orientere sig her.

I Gangen lige for, altsaa i det, der benævnes Husets 1ste Etage, ligger Skattevæsenets Kontorer, som ogsaa indtager den væsentlige Plads i Etagen nedenunder mod Parkallé, Parterreetagen. I Kontorerne mod Parkallé residerer hele Ligningsafdelingens Kartotekafdeling, Ekspedition, Skrivestuer m. m., og midt i Kontorrækken har Skattedirektøren sit Kontor, der ligger paa Hjørnet, saa han fra sit Skrivebord kan se ned langs den Række af Vinduer, som slutter ved det store, banklignende Indbetalingskontor, der ligger i Fløjen nærmest Banegaardspladsen, den saakaldte Lav Fløj.

Paa den anden Side Gangen mod Parken ligger Afdelingen for Ejendoms-skatte nærmest det store Indbetalingskontor, og herefter kommer 10 Kontorer, som Ligningskommissionen disponerer over, naar Skatteborgere kaldes op paa Raadhuset til Gennemgang af Selvangivelsen; et Signalanlæg med røde og grønne Lamper er beregnet til at melde den enkelte Selvangiver, naar det er hans Tur.

I Parterreetagen ligger foruden en Række Kontorer, der optages af Folke-registeret, som har egen Indgang fra Parkallé, Raadhusets Marketenderi med fælles Frokoststue for hele Personalet; disse Rum vender ud imod Parken, og en flisebelagt Have giver Plads for Servering i det fri om Sommeren.

Marketenderiets Køkken staar ved Trappe og Elevator i Forbindelse med et Anretningsrum til et større Lokale umiddelbart ved Hallen, og hvor der kan serveres ved Modtagelser og Sammenkomster; en Række høje Glasdøre fører ind til Hallen, og naar Dørene slaas op, gaar Hallen og Serveringslokalerne i eet, meget praktisk ved Fest. — Modsat disse Lokaler ligger en Række Rum, der anvendes til Vielser og til daglig kan tjene som Udvalgsværelser.

I Bygningens 2den Etage ligger Byraadets Kontorer, der til den ene Side afsluttes med Borgmesterkontor og Byraadssal, til den anden Side fortsættes i Høj Fløj med Økonomidirektørens Kontorer. Her overfor imod Parken lig-

ger Kommunens Revisionskontorer og endelig med egen Indgang Kæmnerkassen og Kommunebogholderens Afdeling i den saakaldte Lav Fløj og ovenover Skattevæsenets Indbetalingskontor.

I Etagerne herover er Kontorer for Skoledirektøren, Kirkegaardsinspektøren, Bygningsinspektøren, Stadsgartneren og endelig Stadsarkitektens og Stadsingeniørens Afdeling, der optager de 2 øverste Etager i Husét.

Op ad den store, brede Trappe i Forhallen er der Adgang til forskellige Kontorer. Fra Balkonen i den Etage, hvor Byraadssalen ligger, kan man se ned i de 2 Haller; herfra beherskes Rummet helt af den store Dekoration paa Væggen imod Byraadssalen. Det stærke Ovenlys, der uden Forhindringer falder paa de klare Farver, fremhæver i hele Rummet alene dette Felt, der angiver et Centrum i Bygningen synligt fra omtrent alle Balkoner og Gange.

Fra Byraadsmedlemmernes Indgang til Byraadssalen passerer Medlemmernes Garderobe og Vandrehallen, der er forsynet med et mindre Haandbibliotek, hvor Aviser og Tidsskrifter samt Byraadets Forhandlinger m. m. er fremlagt; Væggene er her beklædt med lodrette Stave af Cubamahogni; fra Vandrehallen er der i den ene Ende Adgang til 2 Udvalgslokaler, der benyttes til Byraadsarbejdet; i den anden Ende er Indgangen til selve Byraadssalen.

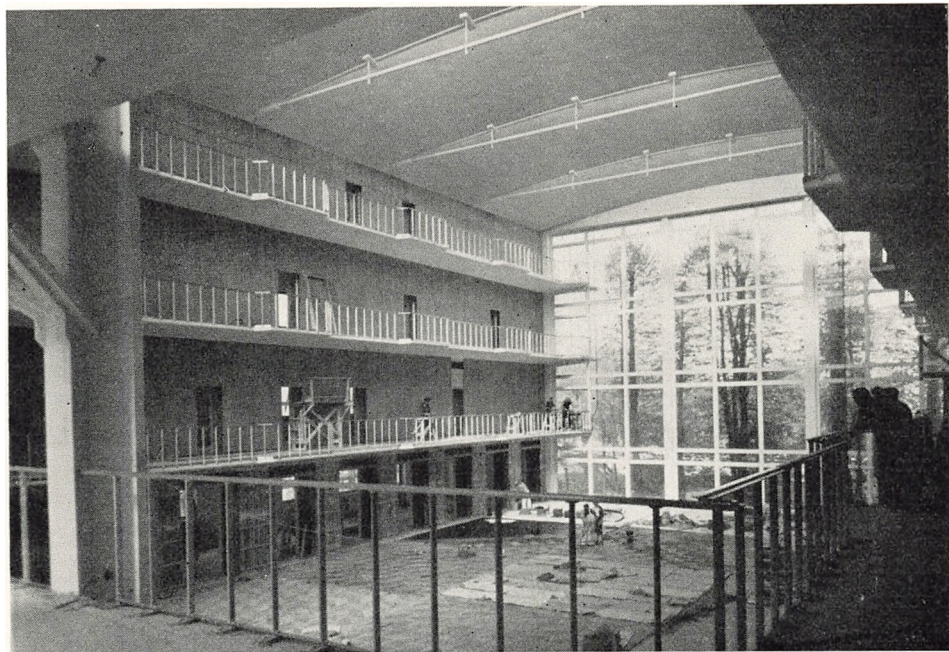
Det tykke, bløde Tæppe i Byraadssalen dækker hele Gulvet. Tæppet er vævet med en graagrøn Bundfarve, og Mønstret forestiller stiliseret Aarhus Bykort i 1941. Kystens buede Linie strækker sig efter de samme Verdenshjørner som i Virkeligheden, og rundt om Bykernen er Medlemmerne placeret i een stor oval Kreds. Bordene er af Mahogni, og Forpladerne, der vender imod Kredsen, er beklædt med blanke Svineskind, der er paatrykt et Mønster med Byvaabnet i Guldblindtryk.

Paa Balkonen er der en Loge til Pressen og Plads til 68 Tilhørere. En særlig Indgang findes for hver af de to Parter.

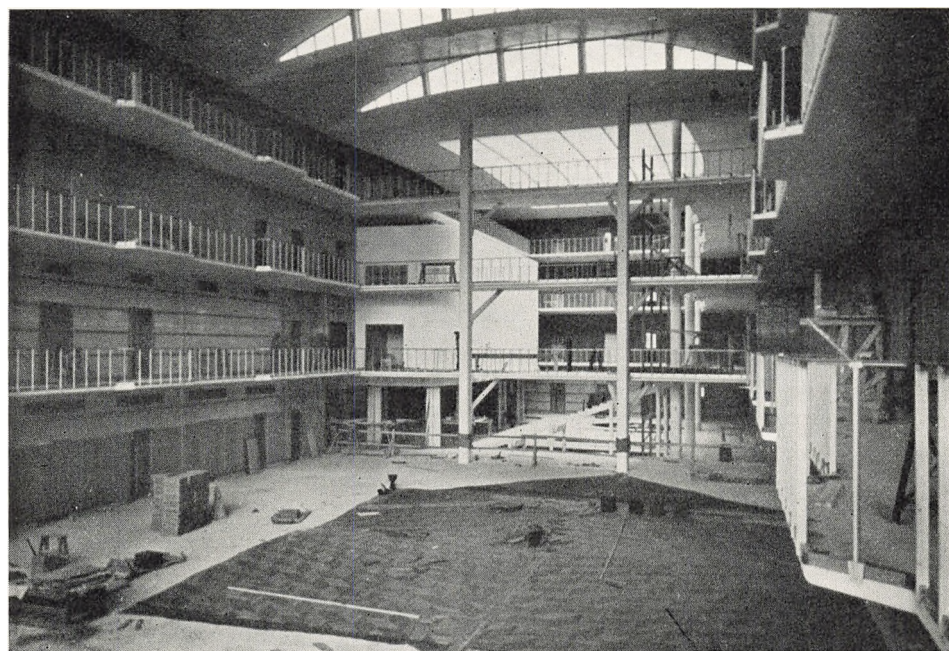
Fra de 3 store Vinduer er der Udsigt til Pladsen; en Glasdør fører i det ene Vindue ud paa den ydre Balkon, der er et velegnet Sted til Ledelse af Stævner paa Pladsen.

Til Byraadssalen har Borgmesteren direkte Adgang fra sit store Kontor, der ligger paa Hjørnet af Pladsen og Parkallé og saaledes, at der kan holdes Øje med alle, der gaar til og fra Husets Indgang.

I Hallen uden for Byraadskontoret er alle Væggene beklædt med Panel af lodrette, profilerede Bøgetræslister, hvis store Træoverflade sammen med den Spalte, der dannes mellem Listerne, giver en akustisk Virkning, der er beregnet paa at gøre det meget store Rum anvendeligt til Tale og Musik. Panelerne virker med alt deres lodrette Træværk som Straamaatter, og de danner den mørke Baggrund for de hvide gibspudsede Balkoner med deres lette Jernrækværker og de store Metallygter, der svæver i Rummet mellem de smaa Fremspring paa Balkonerne.

Rådhushallen.
(A. Hammerschmidt fot. Juni 1941.)

Rådhushallen.
(A. Hammerschmidt fot. Juni 1941.)

I Høj Fløj er der de samme hvide Balkonlofter og Rækværker, men hele Kontorvæggen er opdelt i Felter af de gibspudsede Jernbetonsøjler, der bærer Huset. Felterne er udfyldt med glat, bøgetræsfineret Træpanel, og i hvert Felt er der Plads for en Dør. De Felter, der ikke udnyttes til Døre, giver Plads indvendig fra til Garderobeskab, Haandvaskniche eller lignende — og ved senere Ændringer i Kontorerne kan Felterne nemt ombyttes, Dør med Garderobeskab o. s. v. Ligesaa kan ogsaa Tværskillerummene, der deler Kontorrækken i større og mindre Rum, forholdsvis let flyttes, saaledes at Huset ud i Fremtiden kan afpasses efter Udviklingen.

Taarnet er forsynet med 3 Elevatorer, der fra Taarnindgangen fører ned i Bygningen eller op i Taarnet. Ved andet Elevatorstoppested over Kontorbygningens øverste Etage er Taarnuret, der skyldes en Gave fra Aktieselskabet I. C. Filtenborg. Viseren paa de 2 store Skiver drives af det solide Taarnurværk, hvis regelmæssige og afmaalte Pendulslag giver en særlig Stemning i dette Rum. Det er Hensigten at smykke Taarnvæggene her med Billeder, der viser Aarhus gennem Tiderne fra den første Boplads til det moderne Aarhus, det sidste øverst i Fotografier som Indledning til det Indtryk af Byen, man ved Selvsyn kan faa fra øverste Balkon. Herfra er der Udsigt til alle Sider over Raadhuspladsens Træer ud mod Ringgadebroen og Aarhusdalen, langt ud over Kattegat med Samsø og Tunø mod Sydøst og med Mols mod Øst som et Landkort med Veje. Selve Byen ser ud, som var den ved at kravle ovenud af Gryden mellem de store Bakkedrag, der omgiver den til begge Sider lige ud til Vandet med de smukke skovbevoksede Kyster lige ind til Byen. Men Taarnet har flere Funktioner end den at være Udsigtssted for Turister og Byens egne Borgere.

Paa Platformen øverst i Taarnets Top er der afsat Plads til Klokkespillet, Borgernes Jubilæumsgave til Byen. — Det var Tanken at bygge et Klokkespil, der skulde spille Kvarterslag og Timeslag og en Melodi. Man havde valgt den samtidige Melodi til Aarhusrektoren Morten Borups smukke Vaarvise: »In vernalis temporis«, fra det 16. Aarhundrede. Pengene var indsamlet, Metal var ogsaa for Størstepartens Vedkommende; men da kom der særlige Béstemmelser om Støbning med Metal, og en Ansøgning om Tilladelse til at støbe Klokker blev nægtet Indsamlingskomiteen. Byen maa vente paa Melodien fra Taarnet. Men en Dag i fredelige Tider vil Klokkerne lyde over Aarhus. Saa først vil man sige, at Raadhuset er færdigbygget, Kronen sat paa Værket.

STATSADMINISTRATIONS-KONTORER

FORSKELLIGE OFFENTLIGE FORVALTNINGSGRENE i Aarhus administreres ikke af den kommunale Styrelse, men af Staten ved Hjælp af særlige Administrationskontorer. Disse Kontorer gøres i det følgende til Genstand for en kort Skildring. Enkelte af dem har saa lidt Tilknytning til Aarhus, at en nærmere Omtale af dem kan anses for unødvendig for Formaålet, der her som i det foregaaende er i første Række at belyse Ledelse og Tilrettelæggelse af Forhold, der er af Vigtighed for Aarhus Købstad og dens Befolkning.

Stiftamtmanden over Aarhus Stift, Amtmand over Aarhus og Skanderborg Amter, Stiftamtmand V. Hvidt, er Regeringens øverste Repræsentant i Aarhus og Skanderborg Amter. Som Stiftamtmand udgør han sammen med Biskoppen Stiftsøvrigheden, der er den øverste Myndighed for de Gejstligheden vedrørende økonomiske Spørgsmaal, derunder Bestyrelsen af Stiftsmidlerne, jævnfør Lov af 30. Juni 1922. I det ordentlige Landemode, der bestaar af Stiftets Provster, fører Stiftamtmanden og Biskoppen Forsædet. De to Embedsmænd udgør i Forening det dømmende Landemode, der er Appellinstans i gejstlige Sager. De gejstlige Administrationssager behandles i Stiftsøvrighedskontoret i Aarhus. En Række andre Sager for Aarhus Købstad og Aarhus Amtsraadskreds og hørende under Aarhus Stiftamt behandles af Stiftamtets Kontorafdeling i Aarhus. Amtsraadsmøderne i Aarhus Amtsraadskreds holdes paa Tinghuset i Vesterallé; men Amtsraadet er uden administrativ Tilknytning til Aarhus. Amtmandsboligen er i Skanderborg.

Bispe- og Stiftsøvrighedskontoret samt Stiftskassererkontoret i Aarhus fører sin Oprindelse tilbage til ældre kirkelig Administration i Danmark. Helt fra Reformationens Indførelse i Landet har det været saaledes, at den gejstlige Forvaltning udøves af Biskoppen inden for det enkelte Stift, medens den verdslige Side af Forvaltningen først var overdraget Lensmændene og senere Stiftsbefalingsmanden, men fra 1794 Stiftamtmanden og Biskoppen i Forening: den saakaldte Stiftsøvrighed. Og lige saa længe har vel Bispe- og Stiftsøvrighedskontoret bestaaet under en eller anden Form. Her i Aarhus Stift har disse to Kontorer været

samlet under et hos Biskoppen i Modsætning til Forholdet de fleste andre Stifter, hvor Bispekontoret ledes af Biskoppen, medens Stiftsøvrighedskontoret findes hos Stiftamtmanden.

Under Biskoppen sorterer alle Sager af udpræget kirkelig Karakter (f. Eks. Ordning af Vakancer i Præsteembederne under Sygdom eller ved Ledighed, Melleminstans ved Embedernes Besættelse, Ordination af teologiske Kandidater, Daabssager, Navnrettelsessager, Aldersdispensationer for Konfirmander, Rejsetilladelser for Præsterne, Visitatser), medens Sagerne, saa snart der bliver Tale om Forvaltning af Kirker og Kirkegaarde og de disse tilhørende Formuer, henhører under Stiftsøvrigheden.

Stiftsøvrigheden fører Overtilsyn med Kirkerne. Landsbykirkernes Kapitaler bestyres af Stiftsøvrigheden ved Hjælp af en Stiftskasserer, der vel er selvstændig Embedsmand, men som embedsmæssigt set sorterer under Stiftsøvrigheden. — Købstadkirkernes Kapitaler bestyres af de lokale Menighedsraad som Kirkebestyrelse, dog under Kontrol af Stiftsøvrigheden, der bl. a. forbudspaategner Kirkernes Værdipapirer, saaledes at Kirkebestyrelserne ikke kan disponere over disse uden Stiftsøvrighedens og Kirkeministeriets Samtykke.

Stiftsøvrigheden approberer Overslagene for Købstadkirker, reviderer og deciderer disses aarlige Regnskaber samt meddeler Samtykke til Ligning paa Menigheden til Dækning af disse Kirkers eventuelle Underskud. For Landsbykirker er disse Hverv henlagt til Provstiudvalget, dog saaledes, at bemeldte Udvalg kun kan give Tilladelse til Ligning af Underskud paa under 1000 Kr.; overstiger Underskudet dette Beløb, skal Ministeriets Tilladelse indhentes.

Alle Sager vedrørende Arbejder ved Kirkerne saavel i By som paa Land skal af de underordnede Myndigheder indsendes til Stiftsøvrigheden, der ligeledes afgør Tvivlsspørgsmaal om Præstegaardenes Vedligeholdelse samt approberer større Byggeforetagender og betydelige Forandringer ved disses Indretning.

I hvert Pastorat findes en saakaldt »Præstelønningskasse«, der bestyres af Pastoratets Menighedsraad, og hvori indgaar Vederlaget for afløst Højtidsoffer samt Offer og Akcidenser til Præsten, Forpagtningsafgift af Præste-gaardsjorden, Jordrente af derfra til Husmandsbrug afhændede Parceller m. m. Denne Kasse afholder dels en Del af Præstens Løn, dels Udgifter vedrørende Vedligeholdelse af Præstegaarden, Forrentning og Afdragnin g af de Præsteembedet ydede Laan og i det hele alle Udgifter vedrørende Præstegaarden. Menighedsraadet skal hvert Aar til Stiftsøvrigheden indsende Overslag for disse Kasser samt Regnskab, der revideres og decideres af Stiftsøvrigheden.

Under Stiftsøvrigheden hører endvidere Bestyrelsen af de til Præsternes Lønning henlagte Fællesmidler, den saakaldte »Præsteembedernes Fælles-

Aarhus Bispegaard.
(A. Hammerschmidt fot.)

fond«, hvorunder henhører Afløsningssummer for Tiender og Grundbyrder samt Embedskapitaler iøvrigt. I bemeldte Fond indgaar endvidere Landsbykirkeskatten, der hvert Aar lignes af Kommunalbestyrelserne efter nærmere Afgørelse af Kirkeministeriet.

Endelig bestyrer Stiftsøvrigheden en Del Stiftelser og Legater henlagt til velgørende Formaal, herunder Aarhus, Horsens og Hansted Hospitaler samt Støvringgaard Jomfrukloster.

Til Bistand ved Bestyrelsen af alle de fornævnte Midler: Præstemidler, Kirkemidler, Legater m. v. er som nævnt ansat en særlig Embedsmand, Stiftskassereren, som leder Stiftskassererkontoret, der varetager de med selve Formueforvaltningen forbundne Forretninger.

Paa Bise- og Stiftsøvrighedskontoret er for Tiden ansat 1 Stiftsfuldmægtig og Amanuensis med juridisk Uddannelse samt 2 Kontorassistenter, og paa Stiftskassererkontoret foruden Stiftskassereren 1 Fuldmægtig samt 1 Kontorist. — Biskop er siden 1940 Dr. theol. C. J. Skat Hoffmeyer.

Aarhus Stiftamts Kontorafdeling i Aarhus er oprettet i Henhold til Indenrigsministeriets Bekendtgørelse af 15. Juni 1926 og har den Opgave at behandle en Række Sager, der henhører under Aarhus Stiftamt.

De paagældende Sager er fra Aarhus Købstad eller Aarhus Amtsraads-kreds og af meget forskellig Art. En stor Del af dem vedrører Familieretten

og angaar Dispensationer fra Ægteskabslovgivningen, Bevillinger til Fritagelse for Lysning og til Hjemmevielse, Fritagelse for at stille Forlovere, Autorisation af Ægteskabsbøger og Tilsyn med Førelsen af disse. Hertil hører ogsaa Sager om Formueforholdet mellem Ægtefæller, derunder Godkendelse og Konfirmation af Ægtepagter, og Sager vedrørende Forældremyndighed og Forældres Ret til personligt Samkvem med deres Børn. Separation og Skilsmisse, Fastsættelse af Underholdsbidrag, Ordning af Adoption sker ved Kontorets Medvirkning. Inddrivelse eller eventuel Afsoning af Underholdsbidrag sker efter Kontorets Bestemmelse. I 1940 forekom af den Art Sager 291 mod 1561 i 1927. Af Sager under Personretten afgøres en Række vedrørende Bestyrelsen af umyndiges Midler og andre Forhold vedrørende umyndige samt alle Sager angaaende Navneforandring, Indfødsret og Æresoprejsning. Kontorafdelingen behandler desuden Sager angaaende Arveret, Skiftevæsen og Formueret og vedrørende fri Proces og Anke eller Kære samt næringsretlige Sager. Ønsker nogen at opnaa Dispensation fra Næringslovgivningen eller faa Bevilling til Pantelaanervirksomhed, til Omløben med Varer eller til at kolportere Skrifter, maa Henvendelse ske til Kontoret. — Lukkelovssager, Tilskud til tekniske Skoler og Handelsskoler behandles der, Teater- og Biografteaterbevillinger samt Totalisatorbevillinger ligeledes, saavel som Sager om Nedsættelse af Afgift af Forestillinger i veldædigt Øjemed og Sager angaaende Indsamlinger, Lotteri, Tombola m. v. Veterinærsager af flere Arter, f. Eks. om smitsomme Sygdomme hos Husdyrene, og Indberetninger om Husdyrbesætninger under offentligt Tilsyn gaar gennem Kontoret. Sager om Indkvartering, Lægds- og Militærvæsen, Stempelsager og andre Sager undersøges her, og Kontorafdelingen lader foretage Kasse- og Protokollefftersyn.

Det samlede Antal Sager, der ekspederedes fra Kontoret i 1940, var 2830 mod 3590 i 1927. Ledelsen af Kontorafdelingen er henlagt til den kongelige Borgmester i Aarhus.

Aarhus Amtstuedistrikt omfatter Hasle, Ning, Hads, Vesterlisbjerg, Sabro og Framlev Herreder i Aarhus Amt samt Sognene Hjortshøj, Egaa, Skjødstrup, Mejlby og en Del af Todbjerg Sogn i Østerlisbjerg Herred, Randers Amt, eller ialt 66 Sogne samlet i 39 Kommuner. Dele af Havreballegaards, Stjernholm og Kalø Amts Omraader samledes under 1 Amtsforsvalter i 1671 og de følgende Aar til Aarhus Amtstuedistrikt, hvis Grænser siden da er ændret flere Gange. Dets nuværende Amtsforsvalter er H. P. Heucken-dorff.

Oprindelig var Amtsforsvalterens Opgave at beregne og opkræve Stats-skatte af fast Ejendom paa Landet. I Amtstueforordningen af 8. Juli 1840 blev Amtstuens Arbejdsfelt nærmere fastlagt. Forskellige Love om Skatte og Afgifter har siden da forøget Amtstuens Arbejde betydeligt.

Amtstueskatterne har i 1940—41 udgjort ca. 2.750.000 Kr. af ca. 20.000 Ejendomsskyldvurderinger. Amtstuen modtager foruden dem ogsaa personlige Statsskatter, Skatter af Aktieselskaber, Arveafgift, Gaveafgift, Stempelafgift, Vægtafgift af Motorkøretøjer, Terminsydelser af Statens Lanedebitorer samt Forlystelsesafgiften. Ved Amtstuen foretages Udbetaling af blandt andet Pensioner til Statens Tjenestemænd og Tjenestemandsenker, af Kupons og Statsobligationer, af Klasselotterigevinster paa 200 Kr. og derover, af sociale Udgifter til Kommunerne og af Amtets Udgifter vedrørende Amtsvejvæsenet m. m.

Aarhus Amtstues Personale er foruden Amtsforvalteren 1 Fuldmægtig af 1. Grad, 2 Kontorfuldmægtige, 1 Kontorassistent og 2 Kontorister samt 2 Kontormedhjælpere.

Det kongelige Borgmesterkontor i Aarhus behandler Sager af flere forskellige Arter. Hvert Aar foretager det Prøvelse af ca. 1100 Ægteskabsbetingelser og besørger ca. 500 borgerlige Vielser; det autoriserer aarligt ca. 1500 Forretningsbøger og sørger for Førelse af omkring 100 Handelsregistreringer foruden Førelse af et Eksemplar af Aktieselskabsregisteret. Det behandler aarligt ca. 50 Sager angaaende Sønæringsbeviser og foretager Udmeldelse af Mænd til Magistratsvurderinger i Henhold til Lov af 19. Marts 1869. Administration af Kancelliraad, Prokurator Otto Henrik Nors og Hustru Marie Frandsine Nors, født Møller's Familielegat er underlagt Kontoret og ligeledes Administration af Etatsraad, Bryggeriejer L. Chr. Meulengracht og Hustru Ingeborg Christiane Meulengracht, født Lottrup's Hospitalslegat.

Det kongelige Borgmesterembede i Aarhus er for Tiden ubesat efter kongelig Borgmester K. Holcks Afgang i 1939. Kontorpersonalet er 1 konstitueret Borgmester, 2 Fuldmægtige og 1 Kontorist.

Overtoldinspektoratet for Jylland er et administrativt Medlem mellem Toldbestyrelsen (Departementet for Told- og Forbrugsafgifter) og de jyske Toldsteder.

Institutionen ledes af en Overtoldinspektør, der inden for sit Distrikt er samtlige Toldtjenestemænds Foresatte og fører det direkte Tilsyn med Toldstedernes Organisation, Administration og Forretningsgang. I Forbindelse med Toldstedscheferne meddeler Overtoldinspektøren i sine Indstillinger Departementet det fornødne Lokalkendskab til Forhold og Personer, ligesom han medvirker til, at de af Administrationen givne Bestemmelser gennemføres paa ensartet Maade. Denne Virksomhed forudsætter, at Overtoldinspektøren foretager hyppige Embedsrejser i sit Distrikt for at inspicere Toldstederne, drøfte de stedlige Forhold med Toldstedscheferne og Personalet og efterse Toldvæsenets Bygninger, Inventar og de Baade, der ikke henhører under Patrouilleledelsen i København, ligesom han paaser,

at Toldstedernes Arkiv holdes i Orden, samt at Journaler og Regnskabsbøger føres paa behørig Maade. Det paahviler endvidere Overtoldinspektøren at foretage summariske Kasseeftersyn hos Toldregnskabsførerne i Distriktet.

Medens de ovennævnte Opgaver vedrører Toldvæsenets indre Forhold, giver Institutionens Virksomhed udadtil sig navnlig Udtryk derved, at Overtoldinspektøren i Henhold til staaende Bemyndigelse fra Departementet for Told- og Forbrugsafgifter træffer Afgørelse i forskellige Sager vedrørende Toldfrihed, Tilbagebetaling af Told, Kreditorninger m. v.

Skønt Toldvæsenets første egentlige Organisation indførtes allerede ved Ordningen af 12. Januar 1632, rækker Overtoldinspektoratets Historie ikke særlig langt tilbage i Tiden. Det blev under Navn af Overtoldinspektoratet for Nørrejylland oprettet i 1847 samtidig med 2 andre Provinsovertoldinspektorater, der senere er sammensluttet under Navn af Overtoldinspektoratet for Østifterne. Oprettelsen betegnede en Nydannelse i forvaltningsmæssig Henseende.

Den sidste Halvdel af det 19. og Begyndelsen af det 20. Aarhundrede var en rolig Tid for Toldvæsenet, men i Tiden under og efter Verdenskrigen 1914—1918 undergik Etaten en stærk Udvikling. Det skal i saa Henseende bemærkes, at bl. a. Personalets Forøgelse paa Grund af nye Beskatningslove, Indførselsrestriktioner, den nye Tjenestemandsløvgivning fra 1919, Opførelse og Ombygning af Toldbygninger samt ændrede Regler med Hensyn til Tjenesteboligers Vedligeholdelse og den regnskabsmæssige Administration af Bygningsarbejder medførte en stærk Stigning i Overtoldinspektoratets Arbejdsomfang. Det skal dog her bemærkes, at det faglige Overtilsyn med de nye Forbrugsafgiftsloves Gennemførelse ikke henhører under Overtoldinspektoraterne, men under særlige Inspektorater, der sorterer direkte under Departementet. Ved Genforeningen i 1920 blev Sønderjylland (med Undtagelse af Als samt en smal Kyststrækning paa Sundevedsiden) henlagt under Overtoldinspektoratet for Nørrejylland, der samtidig fik sit nuværende Navn.

Jylland er nu i toldmæssig Henseende inddelt i 33 Toldsteder, hvorunder sorterer 47 Toldkontrolposter og Fortoldningssteder samt 71 Toldopsynsmandsposter. Personalet bestaar for Tiden af 604 Personer foruden 71 honorarlønnede Toldopsynsmænd ved Kystbevogtningen.

Til Belysning af Distriktets fiskale Betydning kan eksempelvis anføres, at Indtægten af Told samt andre Indførselsafgifter, Produktions-, Stempel- og Omsætningsafgifter m. v. i 1931—32 udgjorde henholdsvis 17.696.000 Kr. og 20.160.000 Kr. eller ialt 37.856.000 Kr. og i 1939—40 henholdsvis 25.039.802 Kr. og 67.755.531 Kr., eller ialt 92.795.333 Kr.

Overtoldinspektoratets Chef er siden 1. September 1932 Overtoldinspektør, cand. juris N. J. O. Andersen. En Toldinspektør og en Fuldmægtig samt

et Kontorpersonale bestaaende af 2 Toldassistenter, 1 Kontorassistent og 1 Kontorist er ansat i Overtoldinspektoratet.

Under de sidste 5 Overtoldinspektører — d. v. s. siden 1902 — har Overtoldinspektoratet til Stadighed haft Kontor i Aarhus. I 1920 købte Staten til Brug for Overtoldinspektoratet dettes nuværende Ejendom, Villa »Arnen«, Dalgas Avenue 46, hvor der i Stueetagen er indrettet Kontorlokaler, paa 1. Sal Tjenestebolig for Overtoldinspektøren og paa 2. Sal Tjenestebolig for Toldinspektøren. Ved Købet af denne Ejendom blev Aarhus definitivt fastslaaet som Hjemsted for Overtoldinspektoratet for Jylland.

Aarhus Toldkammer er Central for Aarhus Toldsted¹⁾, der omfatter Aarhus Købstad og et Landdistrikt bestaaende af Hads, Ning, Hasle, Vesterlisbjerg, Framlev og Sabro Herreder samt Frijsenborg-Faurskov Birk eller ialt 4 Retskredse. Dets samlede Indbyggertal er ca. 175.000; dets Kystlinie gaar fra Gyllingnæs omkring Kalø, Knebel og Begtrup Vige til Sletterhage Fyr. Toldstedet disponerer over en Patrouillebaad.

Toldkammerets Opgave er flersidig. Det maa opkræve Told og føre Kontrol med Skibsfarten og Toldstedets Kyster, det forvalter en Række Forbrugsbeskatningslove, og det fører Tilsyn med Ind- og Udførsel.

I betydelig Grad er Toldvæsenet i Føling med Skibsfarten og Vareimporten, og denne Side af Toldkammerets Opgave er af særdeles stor Vigtighed i en saa stor Havneby som Aarhus.

Forbrugsbeskatningen har ført store Beløb gennem Toldstedets Kasse. Indtil 1917 var Afgiften paa Fremstilling af Sprit og Brændevin m. m. og desuden Ølskatten fra 1891 vigtige Faktorer i Toldstedets Intrader, fordi der indtil da var Spiritusfabrikation i Byen. Nedgangen som Følge af denne Fabrikations Ophør modsvarede af, at der fra samme Aar var indført en Tillægsafgift paa Spiritus, som især afregnedes gennem Kreditlagre hos Vinhandlere med flere i Byen. Forskellige andre Forbrugsafgiftslove har siden da forøget Toldstedets Intrader stærkt og i høj Grad udvidet dets Arbejde, saa det nu kontrollerer ca. 2000 Erhvervsvirksomheder. Af de paagældende Forbrugsafgifter kan nævnes Tobaksafgiften, Chokoladeafgiften, Benzinafgiften, Omsætningsafgift af Motorkøretøjer og af stærke Drikke. I de senere Aar har Kornafgifter og Afgifter af Margarineolier ogsaa givet Toldvæsenet i Byen forøget Arbejde.

Toldkammerets Opgaver af blot kontrolmæssig Art er af betydeligt Omfang. Det fører Kontrol med Landbrugseksporten med det Formaal at sikre, at kun Produkter, der er dyrlægekontrollerede og af god Kvalitet eksporteres. Denne Kontrol omfatter baade almindelige og industrielt behandlede Land-

¹⁾ Se Bind I og II pass., efter Registret. Dansk Toldtidende 1912 og Oktober 1938. Aarhus Handelsforening 1862—1937.

brugsprodukter som f. Eks. Konserves og kondenseret Mælk; med samme Formaal kontrolleres nogle andre Varer, deriblandt Fisk og Fiskefilet.

Indførsel og Udførsel af Sprængstoffer og Ammunition og nogle Giftstoffer kontrolleres i Henhold til mellemfolkelige Aftaler og af Hensyn til den offentlige Sikkerhed. At Indførsel af levende Dyr og Planter m. m. kun indføres under Iagttagelse af de derom gældende Bestemmelser, er det Toldvæse-

Bassin I, ved Stykgodspakhuset og Toldboden.

nets Pligt at overvaage af Hensyn til Forebyggelse af Sygdomme blandt Husdyr og Planter. Indkommende Skibe fører Toldvæsenet Kontrol med, for at Overholdelse af Karantænebestemmelser kan sikres. I de senere Aar har Toldvæsenet haft det store Arbejde at paase, at der kun indførtes Varer, der var paa Friliste, eller for hvilke der forelaa Valutabevilling.

Skibs- og Vareafgifter til Aarhus Havn opkræves af Toldstedet. Det har i nogle Aar drejet sig om et Beløb paa $1\frac{1}{2}$ —2 Millioner Kr. Paa lignende Vis arbejder Toldvæsenet for Aarhus Kommune, der efter Lov af 22. Marts 1930 modtager $\frac{1}{3}$ af den her opkrævede Afgift paa Omsætning af stærke Drikke. For Kommunens Vedkommende har Beløbet nærmet sig til $\frac{1}{2}$ Mill. Kr. aarlig.

Toldvæsenets Intrader i Aarhus er af stor fiskal Betydning. I 1930erne har det samlede aarlige Beløb været stigende og gennemsnitligt noget over 10 Mill. Kr.

Aarhus Toldkammer har til Huse i den Toldkammerbygning, der fuldførtes i 1897 under Professor Hack Kampmanns Ledelse. Bygningen rummer baade Kontorer, Lagerrum og Frilagerrum samt Udleveringsrum, Vagtlokaler, Arkiv og Beboelseslejligheder med mere.

I Forbindelse med Havnens stærke Udvidelse er Toldstedets Skibsklareningsforretninger blevet saa mange, at der er foretaget en Deling af dem. Siden 1936 foregaar Toldvæsenets Kontrol og Ekspedition, hvad angaar Skibe og Varer, der gaar til Sydhavnen, fra Lokaler, der er lejet i Havnens søndre Administrationsbygning. Paa den ny Banegaards Terræn har Toldvæsenet siden 1921 en Bygning til Brug ved Klarering af Vognladningsgods. Desuden disponerer Aarhus Toldvæsen over et Lokale paa Hovedbanegaarden, yderligere over en Række Vagthuse ved Havnen og endelig over Kontor- og Pakhuslokaler i Odder Jernbanestation, hvor Vareklarering finder Sted 2 Gange om Ugen.

Toldinspektør ved Aarhus Toldkammer er C. Buch-Jensen. Personalet bestaar forøvrigt af 1 Toldkasserer, 1 Overtoldkontrolør, 5 Toldkontrolører, 6 Overassistenter, 27 Toldassistenter og 46 andre Tjenestemænd.

Overpostinspektoratets 3. Distrikt omfatter Samsø samt Jylland Nord for Linien Horsens, Brædstrup, Brande, Tarm. I sin nuværende Form er Embedet oprettet i Henhold til Lov om Styrelse af Post- og Telegrafvæsenet af 30. Maj 1927.

Overpostinspektøren er foresat for de ved Postkontoret tjenestegørende Personaler og udfører under Ansvar for Generaldirektøren for Post- og Telegrafvæsenet dels Inspektion og Kasseeftersyn ved Posthusene i Distriktet, dels forskellige Administrationsforretninger, særligt vedrørende Landpostvæsen, Oprettelse og Nedlæggelse af Posthuse, Inspicering af deres Materiel og Bygninger.

Kontorerne er beliggende i Postbygningen paa Banegaardsplads, og Personalet bestaar af 2 Postinspektører, hvoraf een med Bopæl i Aalborg, 1 Kontrollør, 1 Overassistent, 1 Assistent og til anden Kontormedhjælp 2 Personer. Overpostinspektør er Jacob Andersen.

Post- og Telegrafvæsenets 3. Ingeniørdistrikt har Distriktsomraade fælles med Overpostinspektoratet for 3. Distrikt.

Under Distriktet, der i sin nuværende Form er oprettet i Henhold til Lov af 30. Maj 1927, sorterer Tilsynet med Post- og Telegrafvæsenets Linier, Kabler samt Post, Telefon og Telegraf, tekniske Installationer — derunder Lys, Kraft og Varme — Anlæg, Automobiles, Dræsiner, Cykler og andet teknisk Materiel. Endvidere fører Distriktsingeniøren i Samarbejde med enten Overpostinspektøren eller Overtelegrafiinspektøren Tilsyn med Post- og Telegrafvæsenets egne eller lejede Ejendomme og Lokaler.

Til Ingeniørdistriktet er knyttet Automobilværksteder, Snedkerværksted, Garager samt Lagerplads.

Kontorerne er beliggende Kannikegade 16, og Personalet bestaar af 1 Telegrafingeniør, 3 Ingeniører, hvoraf 1 med Bopæl i Aalborg, 1 Overassistent, 4 Konstruktører, til Kontorassistance 3, Montører og Værkstedspersonale ca. 50, hvoraf 30 fastansatte. Distriktsingeniør er A. C. Gottlieb.

4. Udskrivningskreds, der har Kontor i Aarhus, omfatter Vejle Amt (med Undtagelse af Kolding Købstad), Skanderborg, Aarhus og Randers Amter, en Del af Viborg Amt og Samsø af Holbæk Amt. Kredsen er oprettet ifølge Lov af 6. Marts 1869. Dens Chef skal lede Udskrivningen af værnepligtige i Henhold til Værnepligtslov af 8. Juni 1912.

Ved sidste Session i 1940 mødte 7198 Mand til Udskrivning; deraf blev 4391 udskrevne som tjenstdygtige, 1610 kasseredes, og de øvriges Behandling blev udsat. Af de kasserede fandtes 74 % egnede til Civilbeskyttelsestjeneste.

Indtil 1920 blev Embederne som Udskrivningschefer besatte ved Konstitution af afskedigede Oberster af Hæren; men fra dette Aar skete en Ændring deri ved, at daværende Kontorchef P. N. Thoft blev udnævnt til Chef for Udskrivningskredsen. Ved 4. Udskrivningskreds er desuden ansat 1 Fuldmægtig og 3 Assisterter samt 1 Kontorist.

Mønstringskontoret for Aarhus Tolddistrikt har ifølge Værnepligtslovens § 6 Chefen for 4. Udskrivningskreds som Mønstringsbestyrer. — Ved Forordning af 8. Februar 1802 bestemtes, at en Sømand ikke maatte tage Hyre, før han af vedkommende Indrulleringschef eller hos en Mønstringsskriver havde modtaget Tilladelse; men ved Lov af 26. Marts 1872 flyttedes Ansvarer fra Sømanden til Skibsføreren. Derefter skal enhver Fører af dansk Skib mønstre sit Mandskab for en Mønstringsbestyrer.

Mønstringsbestyreren skal paasé Hyreaftalernes Rigtighed, føre Kontrol med de paagældendes Værnepligtsforhold, paasé, at Mandskabet, der anvendes til Dækstjeneste, har den fornødne Synsstyrke for at være egnede til Udkig, kontrolere Skibenes Bemanding, Antal af Styrmand og Maskinmestre. Skibenes Fartomraader med meget mere skal Mønstringsbestyreren vide Besked med. — I Aarhus udmønstredes 1370 Sømand i 1940.

Statsforhyringskontoret i Aarhus er fra 1. April 1938 oprettet i Medfør af Lov om Forhyring og Mønstring af Skibsmandskab af 31. Marts 1937.

Forhyringskontoret yder uden Vederlag Bistand ved at skaffe Skibsmandskab saavel til udenlandske som til danske Skibe og kan paa Rederiets eller Førerens Vegne afslutte Hyreaftaler (Kontrakter), ligesom Kontoret

paa Begæring sørger for, at Mandskabet for Rederiets Regning befordres til Skibet paa det Sted, hvor Tjenesten skal tiltrædes.

Kontoret er underlagt Ministeriet for Handel, Industri og Søfart som øverste Myndighed, og iøvrigt vedkommende Mønstringsbestyrer paa Stedet. Paa Kontoret er ansat en Forhyringsmand, som varetager de daglige Forretninger, for Tiden uden Medhjælpere. Forhyringsmand er I. V. Ahlmann Hansen. Kontoret har fra 1. April 1939 til 1. April 1940 været 394 Skibe behjælpelig med at fremskaffe, forhyre og mønstre 1071 Søfolk, fordelt over de forskellige Mandskabskategorier.

Veterinærdirektoratet, Afdeling for Kødkontrol, Veterinærinspektøren for Nørrejylland, hvis sædvanlige Betegnelse er Veterinærinspektoratet for Nørrejylland, ledes af en Veterinærinspektør. Embedet, der siden dets Oprettelse i 1905 har været henlagt til Aarhus, sorterer under Landbrugsministeriet, er tilknyttet Veterinærdirektoratets Hovedsæde i København, og omfatter Administrationen af Kødkontrollen i Jylland, herunder det sanitære Tilsyn med de i Medfør af Eksportkødkontrollen og Loven om indenrigs Kødkontrol oprettede Eksportslagterier, autoriserede Konserves- og Pølsefabriker, offentlige Slagtehus i Købstæder m. fl., kommunal Kødkontrol i Landkommuner, Tilsyn med de ved Kødkontrollen ansatte Dyr læger samt Tilsyn med Fjerkræeksportslagterierne og de i Medfør af Loven om Anvendelse af selvdøde Dyr m. m. oprettede Destruktionsanstalter. For Tiden angaar det 67 Eksportslagterier, 52 offentlige Slagtehus, 481 Landkommuner, 13 Fjerkræeksportslagterier og 32 Destruktionsanstalter. I Kriseaarene omfattede Tilsynet til lige de i Medfør af Afgiftslovene fastsatte Bestemmelser ved Slagtning af Kvæg og Svin.

Veterinærinspektøren er endvidere raadgivende overfor Landbrugsministeriet i Sager, der tager Sigte paa fornævnte Forhold, er raadgivende overfor andre Myndigheder i veterinær-hygiejniske Spørgsmaal og foretager Overskønsforretninger under Tvistigheder opstaaet under Dyr lægers Udøvelse af Kødkontrol.

Veterinærdirektoratets Personale er en Veterinærinspektør, siden 1930 Sv. Thorbjørnsen, 3 Veterinærfuldmægtige, hvoraf de 2 er honorarlønnede, samt 1 Sekretær.

Statskontrollen med Smør og Æg m. m. er i sin nuværende Skikkelse indrettet ifølge en Lov af 1940 og har sit tredie Kontrol-distrikt i Aarhus. Tidligere havde Margarinekontrollen efter Lovbestemmelse fra 1888 en Inspektør for Nordjylland ansat i Aarhus, og fra Aarhundredskiftet var Inspektøren bistaaet af en Assistent. Efterhaanden blev flere Kontrolgrene lagt ind under denne Kontrol, indtil Ordningen af 1940 opstod.

Virksomheden fører nu Kontrol med Tilvirkningen og Forhandlingen af Smør og Margarine, Ost, Flødeis og Mælkekonserves paa 650 Mejerier og Fabrikker samt hos Forhandlere af ovennævnte Varer. Endvidere undersøges ved Mejerieftersyn, om Skummetmælk, Kærnemælk og Fløde har været underkastet den lovbefalede Pasteurisering. Yderligere kontrolleres Æggene, saavel dem paa Hjemmemarkedet som de til Udførsel pakkede, vedrørende Kvalitet, Vægt, Sortering m. m. Ved ca. 10.300 Besøg hos Producenter og Forhandlere af disse Varer samt paa Udførselsstederne er der i 1940 udtaget og undersøgt ialt 15.500 Stikprøver.

Statskontrollen med Smør og Æg m. m. beskæftiger nu i Distriktet 1 Inspektør, 1 Overkontrollør, 6 Kontrollører samt 2 Kontormedhjælpere. Den nuværende Inspektør er M. Nielsen.

Fabriktilsynets Aarhus-Kreds har sin Virksomhed fastlagt i Henhold til forskellige Fabriklove.

Den første danske Fabriklov er af 23. Maj 1873. Den omfattede kun Fabrikker, i hvilke der beskæftigedes Personer under 18 Aar, og fastsatte Regler for Alder og Arbejdstid for Børn og unge Mennesker; Børn under 10 Aar maatte ikke beskæftiges, og Arbejdstiden for Børn mellem 10 og 14 Aar maatte ikke overstige 6 Timer daglig, unge Mennesker mellem 14 og 18 Aar maatte højst arbejde 10 Timer daglig. Der blev ligeledes indført visse Regler for Maskineriets Beskyttelse og Arbejdsstedets Indretning, men disse Bestemmelser var lidet fyldestgørende, og i 1889 kom der en særlig Maskinbeskyttelseslov, der omfattede alle mekanisk drevne Maskiner, uanset i hvilke Bedrifter de blev anvendt. Til Kontrol med Overholdelsen af Fabriklovens og Maskinbeskyttelseslovens Bestemmelser blev ansat 2 Arbejdsinspektører, af hvilke den ene havde Sæde i København og den anden i Aarhus; til Hjælp havde Arbejdsinspektørerne en Del Assisterter, medens Tilsynet med de udenfor Fabriksvirksomheder benyttede Maskiner, som drevs ved Vind, Vend eller Hestekraft, blev udført af kommunevalgte Maskinsynsmænd. Ved Fabrikloven af 1901 blev Lovens Omraade udvidet til at omfatte ikke blot Fabrikker, hvor der beskæftigedes Børn og unge Mennesker, men alle Industri- og Haandværksbedrifter, hvor der beskæftigedes over 5 Arbejdere. I Loven blev givet nærmere Regler for Arbejdsstedernes Indretning, saaledes at der ogsaa blev taget Hensyn til de hygiejniske Forhold. Aldersgrænsen for Børn blev forhøjet fra 10 til 12 Aar og Arbejdstiden for skolesøgende Børn nedsat fra 6 til 5½ Time daglig. Ved Fabrikloven af 1901 blev de tidligere Assisterter udnævnt til Fabrikinspektører, medens den ene af de to første Arbejdsinspektører blev Direktør for Fabriktilsynet. Aarhus blev Sæde for en af de nye Fabrikinspektører, hvis Kredsomraade omfattede Aarhus, Skanderborg, Silkeborg, Horsens og tilhørende Opland. Fabrikloven af 1913, som endnu er gældende, indførte ikke principielle Ændringer; Maskinbe-

skyttelsesloven af 1889 blev i noget ændret Affattelse optaget som et særligt Afsnit, og der blev optaget visse Bestemmelser om Søndagsarbejde, som tidligere fandtes i Helligdagsloven. Aarhus-Kredsens Omraade er i Aarenes Løb undergaaet mange og omfattende Ændringer. Efterhaanden som Bedrifternes Antal voksede, blev Kredsens Omraade beskaaret, saaledes at den i 1940 omfatter Byerne Aarhus, Skanderborg og Odder med tilhørende Opland, samt Samsø og Tunø; Kredsgrænsen har aldrig fulgt Amtsgrænser eller Politikredsgrænser.

Foruden Fabrikloven henhører Bageriloven og Dampkedelloven ogsaa under Tilsynsomraadet, ligeledes de i Henhold til disse Love udstedte Bekendtgørelser, saasom Elevatorbekendtgørelsen, Bekendtgørelsen angaaende Acetylgasværker, Trykluftbeholdere, Ilt- og Brintheholdere m. m. For Tiden, 1941, ledes Tilsynsarbejdet af Fabrikinspektør Th. Bjørnvig, der er Fabrikinspektør af 1. Grad og til Assistance har 1 Ingeniør eller 1 Tilsyns-assistent og 1 Kedelbesigtelsesmand samt 1 Kontorassistent. Tilsynspersonalets Opgave er at føre Kontrol med Overholdelsen af Bestemmelserne, der indeholdes i de førnævnte Love og Bekendtgørelser, men er tillige — og i ret udstrakt Grad — vejledende og raadgivende, saaledes at det ved Forhandling med Arbejdsgiverne søger at faa de bedst mulige Arbejdsbetingelser frem inden for de givne Rammer. Hver Bedrift inspiceres saavidt muligt een Gang aarlig. Foruden almindelige Inspektioner, hvis Hovedformaal er Kontrol med Overholdelsen af de givne Lovbestemmelser, foretages Undersøgelser af alle til Ulykkesforsikringsraadet anmeldte Ulykkestilfælde, som indtræffer i Bedrifter under Tilsyn, ogsaa det kommunale Tilsyn. Desuden foretages sammen med Fabriktilsynets Læge, Professor i Hygiejne ved Aarhus Universitet, Dr. med. Skuli Gudjónsson, Undersøgelser af hygiejnisk Art for om muligt at udfinde Midler til at forebygge Erhvervs sygdomme (Sygdomme, som skyldes Støv eller giftige Dampe, Hudsygdomme, som skyldes Arbejde med giftige Stoffer m. m.). Ved Indretning af Fabrikker vejledes Arkitekter og Ingeniører, ligesom Arbejdsgivere og Arbejdere vejledes, naar det ønskes, for Arbejdernes vedkommende ved oplysende Foredrag om Arbejderforhold m. m. Endelig udfører Tilsynspersonalet et vejledende Arbejde over for de af Kommunerne valgte Maskinsynsmænd.

I Aarhus-Kredsen fandtes ved Udgangen af Aaret 1940 af større Haandværks- og Industribedrifter, som er undergivet samtlige Fabriklovens Bestemmelser, 600, heraf i Aarhus By 395. Af Smaa-bedrifter, der kun er undergivet Fabriklovens Bestemmelser vedrørende mekanisk drevet Maskineri eller farlige Apparater, findes 1341, heraf i Aarhus By 590. Af Bagerier 276, heraf i Aarhus By 153 og af Elevatorer 332, heraf i Aarhus By 317. Af Dampkedler under Tilsyn findes 317, heraf i Aarhus By 171; af Resten er 50 Mejeri-kedler i Landdistriktet. Kredsen omfatter 43 Kommuner, hvori der findes 55 kommunale Maskinsynsmænd.

Da Aarhus-Kredsens Landomraade i Aarenes Løb er undergaaet store Forandringer og væsentlig reduceret, er det saa at sige umuligt at give et Billede af Udviklingen ved Sammenligningen mellem Bedrifternes Antal ved Udgangen af 1940 og tidligere. Det skal dog lige anføres, at medens ved Udgangen af 1910 det samlede Antal Bedrifter under Tilsyn var 880, var der 1448 i 1920 og 1866 i 1930; det samlede Antal ved Udgangen af 1940 er 2549; der er altsaa en anseelig Tilvækst. Indtil 1920 var Fabrikinspektøren dog alene om at udføre Inspektionsarbejdet. — Saafremt den nuværende Krig ikke var kommet, vilde Fabrikloven nu utvivlsomt være udvidet. Allerede i 1938 forelaa et meget omfattende Forslag til en ny Fabriklov, hvorefter der vilde blive inddraget en Mængde Virksomheder, som nu er uden for Tilsyn; saaledes vilde der blive Tilsyn med Lastning og Losning af Skibe, med Bygninger under Opførelse, med Kontorer, Restaurationskøkkener, Forlystelsessteder m. m. For Aarhus-Kredsens Vedkommende vilde det have bevirket store Forandringer.

Amts-Arbejdsanvisningskontoret i Aarhus oprettedes i 1916 som kommunalt Anvisningskontor. Dets Stilling som Amts-Arbejdsanvisningskontor blev fastlagt ved Lov i 1927, og Kontoret omfatter nu Aarhus Amtsrådskreds samt en Række Kommuner i Skanderborg Amtsrådskreds og andre tilstødende Amter, ialt 68 Kommuner. Paa Arbejds- og Socialministeriets Foranledning blev der i Maj 1940 nedsat et Arbejdsudvalg i samtlige Kommuner udenfor Aarhus, og det blev paalagt Kontoret at samarbejde med disse Udvalg, hvor det drejer sig om Arbejdsanvisning og Fordeling af Arbejde indenfor Kontorets Omraade, og paa samme Maade som Kontoret samarbejder med Landets 30 offentlige Anvisningskontorer.

Anvisningskontoret er underlagt Statens Arbejdsdirektorat, og der vælges en lokal Bestyrelse paa 5 Medlemmer, som skal føre stedligt Tilsyn med Løsningen af de Opgaver, det af Arbejdsdirektoratet og Socialministeriet er paalagt Kontoret at arbejde med. Kontorbestyrelsens Formand er siden 1937 Overlærer N. C. Larsen.

Kontoret foretager vederlagsfri Arbejdsanvisning af enhver Art og uden i nogen Maade at blande sig i Lønforholdene. Medens Kontoret i Henhold til Aarsberetningen 1917 direkte anviste ca. 2300, hvoraf 79 til Landbruget, har Kontoret gennem de sidste Aar formidlet ca. 10—11.000 Anvisninger, hvoraf 16—1700 til Landbrug.

Siden 1935 har Arbejdsdirektoratet paalagt Kontoret at foretage direkte og uanmeldt Tilsyn i 219 Arbejdsløsheds-kasse-Afdelinger med 40 Afdelings-filialer og ialt ca. 35.000 Medlemmer. Ved Kontorets Oprettelse fandtes 56 Afdelinger indenfor Omraadet. — Skiftende ekstraordinær Lovgivning har siden 1932—33 paalagt Kontoret forskellige Opgaver, indtil Beskæftigelses-

lovene 1937 og 1938 samlede de fleste Beskæftigelsesplaner i Arbejds- og Socialministeriets Beskæftigelsescentral, og i Henhold til denne Lovgivning paalagdes Kontoret indenfor sit Omraade at foretage Henvisninger og Udskiftninger af Arbejdere ved Nødhjælpsarbejder, Beskæftigelsesforanstaltninger og Ungdomsarbejder samt at foretage forskellige af Socialministeriet ønskede Undersøgelser, bl. a. ogsaa ved Indsamling og Bearbejdning af statistisk Materiale til Brug ved Bedømmelse af Foranstaltningernes Placering.

Kontoret har oprettet og vedligeholder et Kartotek over samtlige arbejdsløshedsforsikrede Medlemmer (og personligt tilmeldt Ikke-Forsikrede ledige), over disses Ledighedsperioder samt Gruppering efter Fagbrancher, Civilstand m. v. Dette Kartotek anvendes ved Kontorets Tilsynsvirksomhed samt til Arbejdsdirektoratets almindelige Arbejdsløshedstælling og udnyttes ved Kontorets Mellemkomst i stor Udstrækning af Socialministeriets Administration og Statens statistiske Departement til Brug for Lovgivningsmagten og som Grundlag for statistisk Materiale til videnskabelige Formaal.

En Del nye Love, saaledes Arbejdsfordelingsloven, paalægger Kontoret bl. a. at udbetale Fordelingsbidrag til samtlige Ikke-Forsikrede Arbejdere, der omfattes af denne Lov.

En Afdeling for Erhvervsvejledning i alle Brancher oprettedes af Kontoret i 1934, saaledes at unge Mennesker kan søge Oplysninger om hvert Fags Art og Vilkaar, forinden de søger Lærested.

Kontoret har et stadig mere udstrakt Samarbejde med Kommuner og Socialudvalg og er i Besiddelse af et Kartotek over ca. 3000 Løsarbejdes Fortjeneste, hvortil Lønoplysning indhentes hos Arbejdsgivere og bringes til Arbejdsløshedskassernes, Det sociale Udvalgs og Skattevæsenets Kundskab, ligesom man daglig afkontrollerer Ledigheden for 25—30 mindre Arbejdsløshedskasser samt Ikke-Forsikrede ledige, som modtager Kommunehjælp i Aarhus og Forstæderne, ialt ca. 1500 Arbejdsløse, som dagligt giver personligt Fremmøde i Kontorets Kontrollokale paa Havnevej.

I Aarenes Løb har Lovgivningsmagten og Hovedadministrationen tillagt Kontoret adskillig større Myndighed og Beføjelse, end Tilfældet var ved Starten, men tillige en lang Række administrative Pligter og Opgaver i Hovedadministrationens Tjeneste; og den stadigt tiltagende Dokumentationspligt har, foruden Oprettelsen af fornødne Kartoteker, tillige medført, at Kontorets Korrespondance, som i de første Aar var ret minimal, gennem de senere Aar er forøget til 45.000 modtagne Postforsendelser (heri dog medregnet stereotype Indberetninger fra Arbejdsløshedskasserne), medens der udgaar ca. 14.000 Brevforsendelser og 3—4000 Tryksagsforsendelser aarligt fra Kontoret. Personalets Antal, der ved Oprettelsen var 2 Assistenters, udgør for Tiden en Fuldmægtig og 16 Assistenters under Kontorbestyrer Hans Madsens Ledelse.

Statsbanernes Centralværksteders Administrationsbygning.

Statsbanernes Centralværksted i Aarhus blev oprettet i 1862 samtidigt med, at den første Jernbane i Nørrejylland, Aarhus—Langaa—Randers, blev aabnet for Drift.

De første Værksteder rummede alle de for Reparation af Lokomotiver og Vogne samt andre tekniske Indretninger ved Jernbaner nødvendige Afdelinger, men Værktøjsmaskinernes Antal var ikke særlig stort, idet de kun fandtes i et Antal af 6.

Værkstederne har i Aarenes Løb været Genstand for store Udvidelser og Moderniseringer og strækker sig nu over hele Omraadet mellem Jægergaardsgade, Spanien, Hovedbanegaarden og Oliefabrikken; ialt udgør Arealet ca. 48.300 m². — Der findes store Værksteder for Reparation af Lokomotiver, Motorvogne, Personvogne og Godsvogne med Specialværksteder for Elektrikere, Malere, Sadelmagere, Blikkenslagere, Kobberrsmede, Smede og Maskinarbejdere, hvortil kommer Kedelsmedie, Metal-Støberi og Magasiner samt et Hjulpeværksted beliggende i Mølleengen.

Den seneste Udvidelse er den store, nye Værkstedsbygning mod Jægergaardsgade, som blev fuldført 1940, og for Tiden foregaar mod Spanien Opbygning af en ny Vognhal til Reparation af Passagervogne m. m.

I alle Værkstedsafdelingerne findes en Mængde Maskiner, og i Sammenligning med de første Værksteders ringe Antal Maskiner kan oplyses, at der

alene i Drejerværkstederne samt i Lokomotiv- og Vognreparationsværkstederne nu findes ialt ca. 200 Værktøjsmaskiner.

Værkstederne, hvorunder sorterer Hjælpeværksteder for Vognmateriel i Skanderborg og Aalborg, udfører alle større Reparationer vedrørende Statsbanernes rullende Materiel for Omraaderne Jylland—Fyn. Et Vognreparationsværksted for Godsvogne findes dog i Nyborg med tilhørende Hjælpeværksted i Esbjerg.

Under Omraadet henhører 355 Lokomotiver, 72 Diesel Lokomotiver og Motorvogne, 1525 Person- og Specialvogne, hvortil kommer Godsvogne, hvoraf Statsbanerne raader over ialt ca. 12000.

Ved Værkstederne er beskæftiget ca. 1100 Haandværkere og Arbejdere, og den tekniske Ledelse bestaar af 1 Værkstedschef, 2 Maskiningeniører, 3 Ingeniører, 1 Kemiker, 1 Konstruktør, 1 Tegner, 31 Værkmestre, 1 Materialforvalter og 2 Pakhusformænd.

Kontorpersonalet bestaar af 1 Regnskabsfører, 3 Fuldmægtige, 6 Overassistenter, 12 Jernbaneassistenter samt 20 Kontorassistenter og Kontorister. Kontorerne er beliggende i Administrationsbygningen, Jægergaardsgade 97.

Værkstedschef er cand. polyt. A. C. C. Kihl, Leder af Lokomotivafdelingen Maskiningeniør, cand. polyt. G. N. Knub, Leder af Vognafdelingen Maskiningeniør, cand. polyt. P. A. Pedersen og Leder af Regnskabsafdelingen Regnskabsfører C. T. J. Hansen.

RETS- OG POLITIVÆSEN

FØR LOV OM RETTENS PLEJE af 11. April 1916 traadte i Kraft den 1. Oktober 1919, hørte hele Rets- og Politivæsenet i Købstæderne under Byfogden, der de fleste Steder tillige var Borgmester; men i de Byer, hvor der — som i Aarhus — var en særlig Borgmester, hørte Skiftevæsenet og Auktionsvæsenet væsentligst under hans Embedsomraade.

Ved Retsplejelovens Ikrattræden blev Byfogedembederne ophævede og de kongelige Borgmestres Embedsomraade stærkt indskrænket. Det aarhusianske Embede med det meget sigende Navn »Byfogden, By- og Raadstueskriveren samt Politimesteren i Aarhus Købstad« skulde ikke længere eksistere. Der blev oprettet særlige Dommer- og Politimesterembeder, og i de større Retskredse, deriblandt Aarhus, blev der 2 Dommerembeder, nemlig et Civildommerembede for borgerlige Sager og et Kriminaldommerembede for den retslige Behandling af alle Straffesager, medens politimæssige Undersøgelser m. m. blev overladt Politimesteren.

Aarhus Civildommerembede beklædes af forhenværende Justitsminister Svend Unmack Larsen, der fra 1. Januar 1941 afløste Dommer Gustav Spleth. Tre Dommerfuldmægtige gør Tjeneste ved Embedet, hvor endvidere er ansat et Personale paa 1 Kontorfuldmægtig, 1 Kontorassistent og 5 Kontorister samt et Retsbud. Endelig sorterer 4 Stævningsmænd under Embedet.

Civildommerkontorets Virksomhed er meget forskelligartet. Alle borgerlige Retstvister afgøres i Byretten eller forberedes til Indbringelse for Landsretten. En anden Afdeling er Søren, der behandler Sager, hvor Kendskab til Forholdene paa Søen er af Betydning samt optager Søforhør og Søforklaringer i Tilfælde af Kollision, Grundstødning, Ildebrand om Bord, Forlis o. s. v. Her tiltrædes Retten af 2 Mænd, udvalgt blandt den særlig beskikkede Kreds af Søkyndige, der er knyttet til Retten. Endelig behandles Faderskabssager som en tredje Afdeling. I det sidste Tiaar har det samlede Antal Retssager ligget omkring 2000 aarlig med en noget faldende Tendens i de senere Aar. — Civildommeren er Notarius publicus og leder Tinglysningen og Fogedretten.

Tinghuset, set fra Vesterallé.

Foto i Stadsingeniørens Kontor.

Den Opgave, der navnlig paahviler Notarius publicus, er at foretage Vekselpotester, at bekræfte Folk Underskrifter paa Testamenter, paa Dokumenter til Brug i Udlandet, ikke mindst i Arvesager fra U. S. A., og lign., samt foretage Udtrækning af Obligationer i Kredit- og Hypothekforeningerne etc. og eventuelt nu og da overvaage Trækning af Gevinster i et eller andet Lotteri. I 1939 udgjorde Antallet af disse Forretninger ca. 1800.

Tinglysning af Skøder og Pantebreve er en meget omfattende Sag, hvad man vil forstaa allerede deraf, at der i et enkelt Aar som 1939 alene er tinglyst og udslettet Behæftelser i fast Ejendom og pantsat Løsøre til en Værdi af henved 36 Millioner Kroner.

Selvom Betegnelsen »Kongens Foged« forlængst er afskaffet formelt, er den dog stadig almindelig brugt i Befolkningen. Fogedretten bestaar imidlertid af 2 Afdelinger, den egentlig eksekverende og Auktionsretten. — Ca.

10.000 Mennesker tilsiges i Aarets Løb til at møde i Aarhus Fogedret, og i henimod 1500 Tilfælde er det nødvendigt at afsige Fængslingskendelser paa Grund af Udeblivelse. Dertil kommer i Tusindvis af Besøg i Hjemmene og paa Værksteder, saa Fogden er en optaget Mand.

Efter 1ste Juni 1935 behandles kun Auktioner over faste Ejendomme, Værdipapirer og større Skibe paa Civildommerkontoret, mens de mange Løsofreuktioner er henlagt til særlige Auktionsledere.

Som det vil ses, er Aarhus Civildommerkontor en mangeartet og omfattende Virksomhed; i Retsgebyrer til Staten indtjener det mellem 100.000 og 150.000 Kr. om Aaret, og gennemsnitlig besøges det af op imod 20.000 Mennesker i det samme Tidsrum.

Aarhus Kriminaldommerembede har Straffesager under sig. Der er baade de egentlige Straffesager og Politisager. I de egentlige Straffesager rejses Tiltale af Statsadvokaten, hvad enten de behandles som Tilstaaelsessager eller som Domssager, ved hvilke siden 1. Juli 1937 ogsaa Doms mænd medvirker. — Politisager er mindre Sager og Sager angaaende Overtrædelse af forskellige særlige Love, hvor Rejsningen af Tiltalen er overdraget Politimesteren.

Fra Aar til Aar kan Sagernes Tal variere ret stærkt; men i det store og hele har der været en jævn Stigning. Af retslige Efterforsknings- og Forundersøgelsessager forekom i 1920 250, i 1930 329, i 1940 309, og i de samme Aar fik henholdsvis 106, 57 og 167 Personer deres Dom paa Grundlag af deres Tilstaaelse. Af egentlige Domsforhandlingssager var der i 1920 21, i 1930 95 og i 1940 106.

Naar der i 1920 var saa faa Domssager, skyldes det ikke, at Aarhusianerne dengang var saa meget mere loyldige end nu, men at de fleste af denne Art Sager da skulde paadømmes ved Landsretten som første Instans. Politisagerne Antal var i 1920 220, i 1930 418 og i 1940 977. Stigningen i Antallet af Politisager skyldes, som det er let at forstaa, forøget Færdsel og derunder især Automobiltrafik, og i 1940, da Automobilkørselen var indskrænket, de forskellige »Kriserager« og de strengere Straffe for Beruselse, idet nu alle disse Sager gaar til Retten.

Foruden Straffesagerne blev ogsaa Skiftevæsnets, d. v. s. Behandlingen af alle Dødsboer, Konkurs- og Tvangsakkordboer og Værgemaalstilsynet, henlagt til Kriminaldommerembedet. Antallet af Dødsfald er ret konstant, dog med nogen Stigning paa Grund af Byens forøgede Befolkningstal. I 1920 blev der anmeldt ca. 1000 Dødsfald, i 1930 ligeledes ca. 1000, og i 1939 ca. 1300. Derimod svinger Arvemassen i Boerne stærkt; i 1920 blev der saaledes udloddet en Arvemasse paa ca. 80.000 Kr., og i 1939 ca. 90.000 Kr., men i 1930 ca. 250.000 Kr., hvad der skyldes, at der i dette Aar var 2—3 særlig store Boer. Arvemassen i Boerne som Helhed er dog langt større, naar man med-

regner de Boer, som blev overtaget af den efterlevende Ægtefælle og Arvingerne eller blev behandlet af Executor. Konkursernes Tal er forbavsende ens, gennemsnitlig 14 om Aaret.

Siden den 1. Juni 1934 har Kriminaldommer Vilhelm Teisen været Dommer. Der er ved Embedet ansat 3 Dommerfuldmægtige, 6 Kontorister og 1 Retsbud, der tillige er Stævningsmand og Vurderingsmand.

Dommerkontoret for Retskreds Nr. 55 har Hjemsted i Aarhus og omfatter Ning Herred med Hasle, Vesterlisbjerg, Framlev og Sabro Herreder. Som de foregaaende er Kontoret oprettet i Henhold til Retsplejelooven af 1916 og har eksisteret siden 1919. Dommerembedet beklædes siden 1931 af Dommer O. Krarup, der dømmes saavel i civile som i kriminelle Sager. — Kontorpersonalet bestaar af 4 Fuldmægtige og 5 Kontorassistenter samt 1 Retsbud.

Aarhus Politi overgik den 1. April 1938 sammen med det øvrige Politi i Landet til Rigspolitiet. Alle Traadene i Aarhus Politis Arbejde samles hos Politimesteren paa Politikamret paa Tinghuset. Chef for Aarhus Politi er Politimester E. Hoeck. — Til Kamret er knyttet 4 Fuldmægtige og Kontorpersonale.

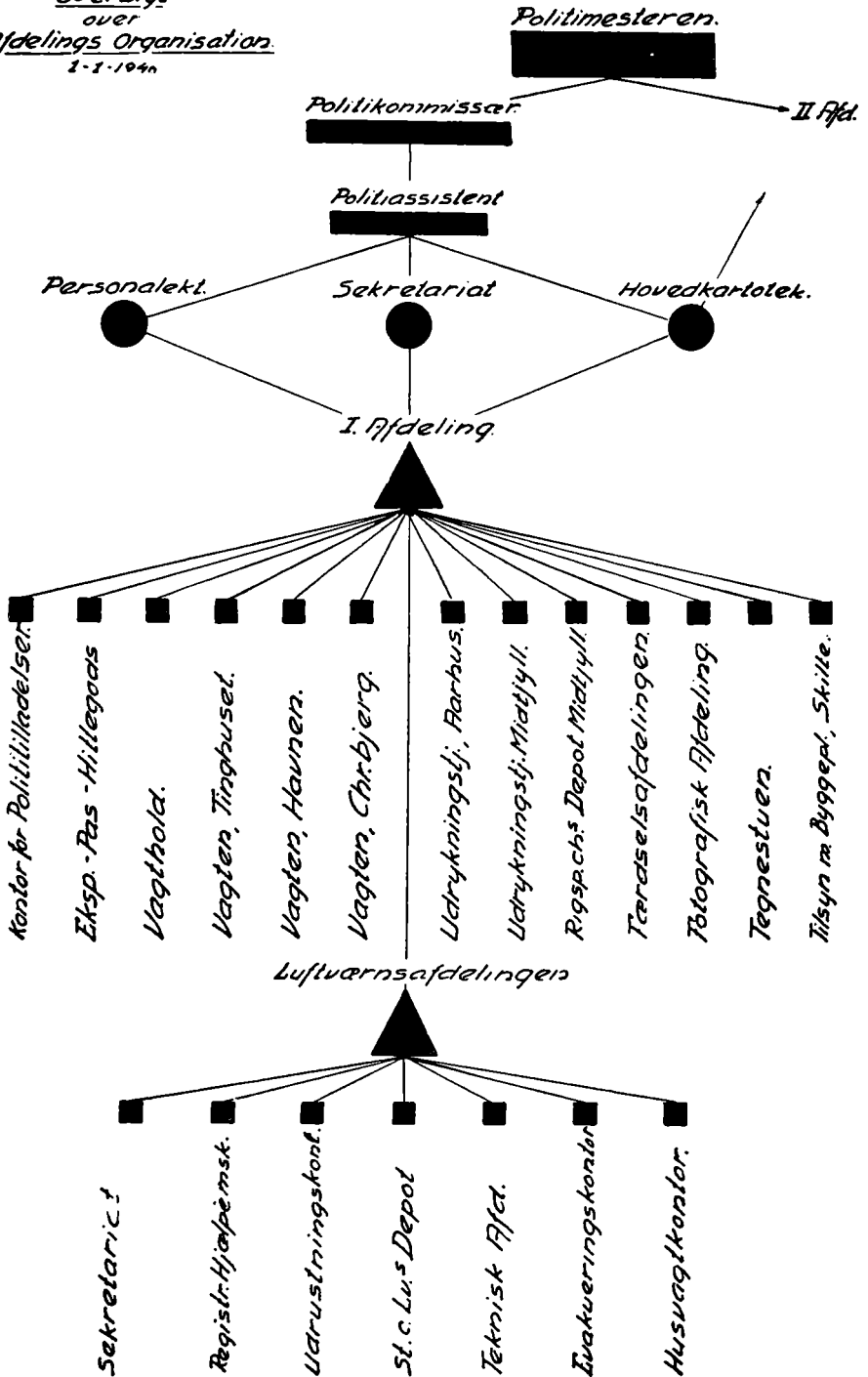
Paa Kontoret færdigbehandles alle kriminelle Sager, før de indbringes for Retten eller forelægges de højere Myndigheder, her føres Strafferegistret og udfærdiges Straffeattester, her findes Hovedkassen og herfra aflægges alle Regnskaberne, ligesom Hovedtilsynet med Regnskabsvæsenet føres herfra, endvidere udfærdiges Næringsbeviserne og behandles de dermed i Forbindelse staaende Sager, og her færdigbehandles Sager af personlig og familieretlig Art samt en Del Politisager.

Aarhus Politi er delt i 3 Afdelinger som benævnes I. Afdeling, II. Afdeling og Kriminalpolitiet, og hver af Afdelingerne ledes af en Politikommissær.

I. Afdelings Personale bestod den 1. April 1940 af 1 Politikommissær, 1 Politiassistent, 18 Overpolitibetjente, 78 Politibetjente og 10 Kontorassistenter; men Personalet er siden blevet forøget betydeligt.

Afdelingen omfatter hele det uniformerede Politi, der er inddelt i følgende Afdelinger: Politikommissærens Kontor, Sekretariatet, Hovedkartoteket, Personalekontoret, Kontor for Polititilladelser, Ekspedition for Pas og Hittegods, Vagthavende Overpolitibetjente med vagthavende Hold, Politivagten paa Tinghuset, Havnepolitiet, Politivagten paa Christiansbjerg, Færdselsafdelingen, Fotografisk Afdeling, Tegnestuen, Kontor for Tilsyn med Byggepladser og Skilte m. m., Udrykningstjenesten, Den beredne Afdeling, Udrykningstjenesten for Midtjylland, Rigspolitichefens Depot for Jylland, Kontor for Lærlingesager og Udrustningskontoret.

Overblik
over
I Afdelings Organisation.
1-1-1940

Desuden hører herunder Politiets Luftværnsafdeling, der bestaar af følgende Kontorer: Sekretariatet, Husvagtkontoret, Evakueringskontoret, Teknisk Afdeling (Kontor for Godkendelse af Luftværnsplaner), Bygningskontoret, Kontor for Udrustning til Civilbeskyttelsestjenesten, Kontor for Registrering af Civilbeskyttelsens Personale, Statens civile Luftværns Depot og Udrustningskontoret for Jylland, Luftværnschefens Instruktionslokale.

Til Ordenspolitiets Opgaver hører: Opretholdelsen af Ro og Orden ved en i fast System lagt Patrouilletjeneste, Færdselsregulering under daglige Forhold og ved Festligheder, Udarbejdelse af Forslag til Brolægningsudval-

Aarhus Politi. Udrykningshold.
(Aarhus Politi fot.)

get vedrørende Forbedringer af Færdselsforholdene, herunder Anbringelse af Færdselstavler, Fodgængerovergange, Færdselsheller og -søjler og andre trafikregulerende Foranstaltninger, Tilsyn med Gadespærringer ved Arbejder, Redningsmateriel ved Badestrande og Broer, Udlejningsbaade, Lysreklamer, Anbringelse af Cyklestativer, Sikkerhed for Arbejderne ved Nybygninger og Bygningsreparationer, Eftersyn af Bygningsstilladser og Stiger, Kontroltilsyn med Motorkøretøjer.

Desuden udstedes i Afdelingen Tilladelser til Forlystelsesparker, Rundskuer, Cirkus, »Gademusikanterne«, Stadepladser for Handel, Tilladelser til Indkøb af Vaaben, Ammunition og Sprængstoffer.

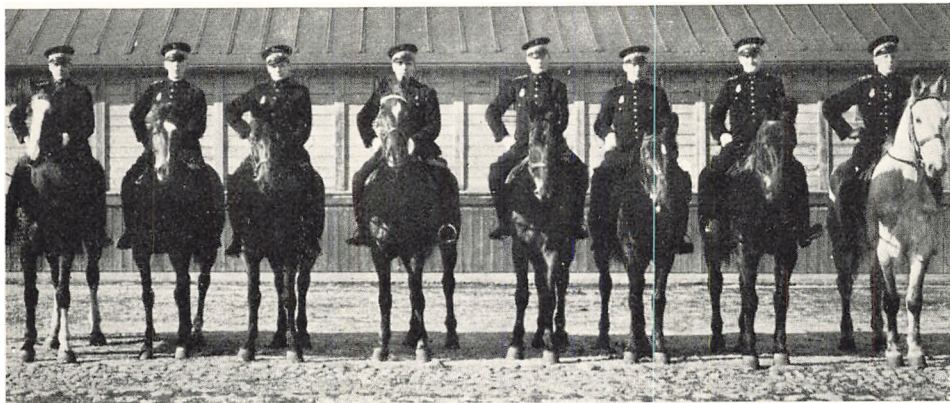
Antallet af de Sager, som det uniformerede Politi behandler, var i 1939 ialt 10.214.

Det patrouillerende Personale fører daglig Tilsyn med, at Gaderne holdes renfejede, Lyskasserne rensede og Fortovsudstillingerne i Orden og sørger i det hele taget for, at enkelte Handlende ikke ved deres Udstilling eller paa anden Maade bliver Aarsag til, at Gadernes Udseende forringes.

Ved Afdelingen findes en lokal Politiskole, hvor Personalet uddannes og instrueres, hvor der gives Undervisning i Motorkørsel, og for den beredne Afdeling afholdes Ridekursus.

Politiets Hovedkartotek fungerer som en Underafdeling af Rigsregistra-
turen og staar i Fjernskriverforbindelse med denne. Denne Fjernskriverfor-
bindelse staar endvidere til Raadighed for Politikredsene i Midtjylland.

I Luftværnsafdelingen behandles alle Sager vedrørende Civilbefolkningens Beskyttelse mod Luftangreb; og alle de Planer, der tilsammen danner Luftværnsplanen for Aarhus Luftbeskyttelsesomraade, som omfatter Aarhus Købstad og Dele af Politikredsene Hasle m. fl. Herreder og Hads og Ning Herreder, indleveres hertil til Luftværnschefens Godkendelse. Planerne ved-

Ridende Politi.
(Aarhus Politi fot.)

rørende offentlige Tilflugtsrum, private Tilflugtsrum, Husvagtordningen, Pulterkammerrydningen, Politiets Tjeneste, Brandvæsenets Tjeneste, Sanitetstjenesten, Teknisk Tjeneste, Varslingstjenesten, herunder Sirene-Alarmeringssystemet og saavel den offentlige som private Mørklægning m. m. behandles her. Paa Evakueringskontoret findes de store Planer for en eventuel Evakuering af Byens Befolkning. Paa Registreringskontoret forefindes Registrering og Kartoteker over hele det Personale, der tager Del i Tjenesten vedrørende Beskyttelsen af Civilbefolkningen mod Følgerne af Luftangreb. Denne Tjenestes Omfang kan belyses derved, at de herunder hørende Planer omfatter ialt ca. 2100 Personer foruden det faste Politi, som omfatter 212 Mand.

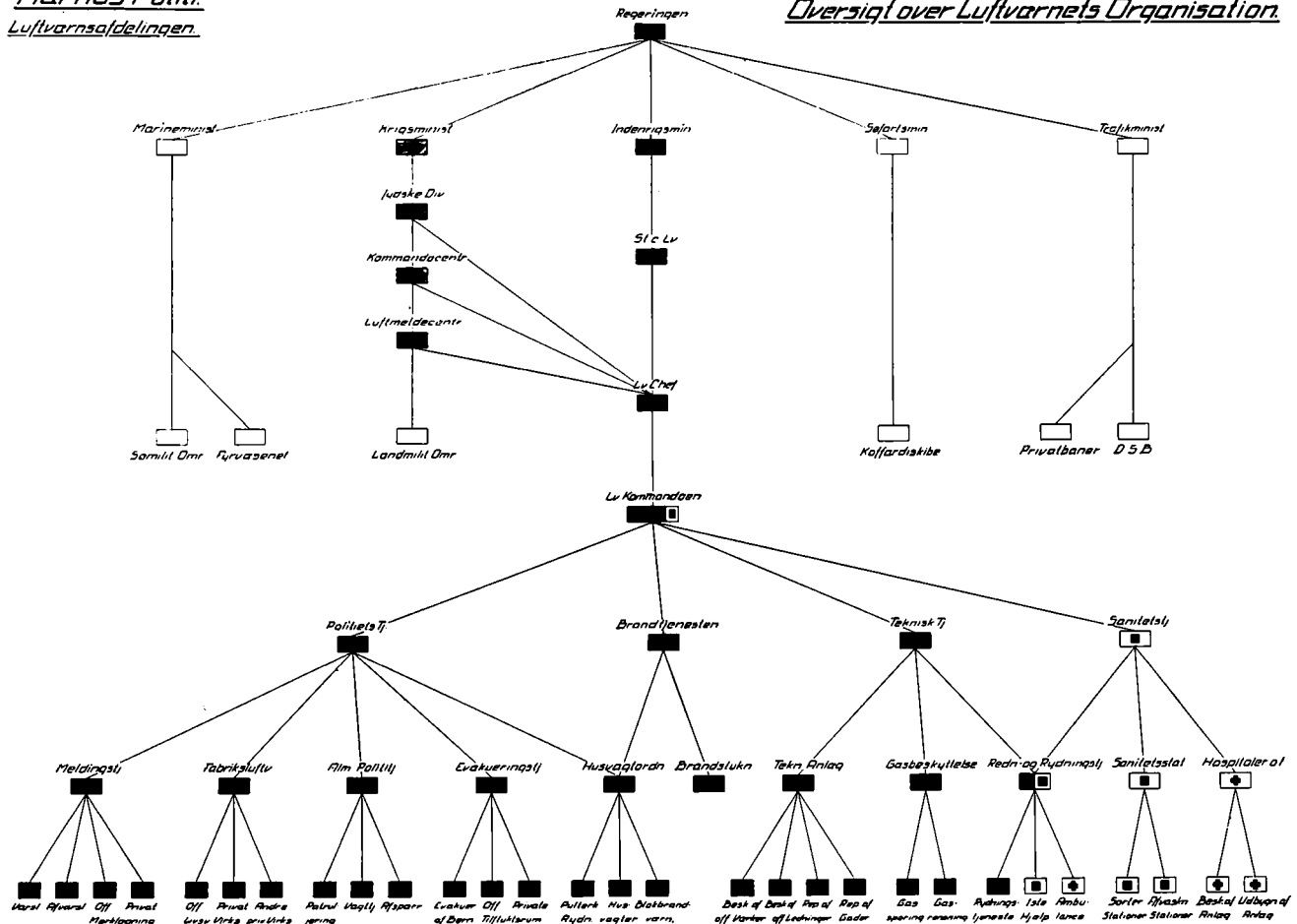
Kartoteket over Husvagter omfatter alene 20.000 Kort.

II. Afdelings Personale bestod den 1. April 1940 af 1 Politikommissær, 1 Politiassistent, 10 Overpolitibetjente, 9 Politibetjente og 6 Kontorassistenter. — Afdelingen er inddelt i flere Underafdelinger.

Civilafdelingen behandler Sager vedrørende Familieretten, Forsorgsloven, Fabrikksloven, Stempelloven og Politivedtægten m. fl. samt Faderskabssager, Tvangsindlæggelser af sindssyge Personer, Selvmord, Ulykkestilfælde, An-

Aarhus Politi
Luftvarnsafdelingen

Oversigt over Luftvarets Organisation

dragender om Indfødsret, Benaadning, Tombola, offentlig Indsamling, offentlige Møder og Totalisator m. m.

Sædelighedspolitiet fører Tilsyn med Prostitutionen og behandler desuden en Del Overtrædelser af Straffeloven samt foretager Eftersøgning af forsvundne Personer m. m.

— Sundhedspolitiet paaser Overholdelsen af Sundhedsvedtægten, Bestemmelserne om Levnedsmiddelforsyningen, Næringslovens og Lukkelovens Bestemmelser, udfører Veterinærpolitiets Arbejder, fører Tilsyn med Hoteller og Beværtninger, Bygningsarbejder og sundhedsfarlige Lejligheder, Torvehandel, Pantelaanere, Marskandisere, Maale- og Vejerredskaber m. m.

Automobilafdelingen besørger Indregistrering af Motorkøretøjer, Udstedelse af Førerbeviser, Tilsyn med Taxavogne og andre Motorkøretøjer samt Hestedrosker og behandler Andragender om Køretilladelser.

Alimentationsafdelingen foretager Inddrivning og Udbetaling af Underholdsbidrag.

Lægdsvæsenet foretager Indregistrering af Værnepligtige til Hær og Flaade og til Statens civile Luftværn, udsteder Søfartsbøger og Flyttebeviser, udleverer Indkaldelsesordrer og behandler de forefaldende Overtrædelser af Værnepligtsloven samt Rømningssager.

Kontoret for Politisager udfærdiger Anklageskrifter i Politisager, og fra Kontoret gives Møde i Retten under Sagernes Behandling.

Regnskabskontoret foretager Incassation af Forlystelsesafgift og Hundeskat, udsteder Jagttegn, forestaar Indkøb af Kontormateriale og fører hele Ordenspolitiets Regnskab.

Kriminalpolitiet havde den $\frac{1}{4}$ 1940 et Personale af 1 Politikommissær, 2 Kriminalassistenter af 1. Grad, 2 Kriminalassistenter af 2. Grad, 4 Overbetjente og 15 Kriminalbetjente. Kriminalpolitiets Ekspedition er aaben hele Døgnet. Politikommissæren har den daglige Ledelse af Stationen. Personalet og Arbejdet er fordelt i Tyveriafdelingen, der ledes af en Overbetjent, Bedrageriafdelingen, der ledes af en Kriminalassistent, Volds-, Sædeligheds- og Drabsafdelingen, der ledes af en Overbetjent og Fremmedafdelingen, der ledes af en Kriminalassistent. Desuden er 2 Kriminalbetjente beskæftiget i Brandafdelingen, samt med Generaliablade, Fotografier og Fingeraftryk. 1 Kriminalbetjent er udelukkende beskæftiget med Opklaring af Cykletyverierne, og 2 Kriminalbetjente virker ved Sikkerhedspolitiet.

Kriminalpolitiet behandler alle Arter af Forbrydelser efter Straffeloven saasom Forbrydelser mod Statens Sikkerhed og mod offentlig Myndighed og Orden, almenfarlige Forbrydelser, Tyverier, Røverier, Hæleri, ulovlig Omgang med Hittegods, Bedrageri, Underslæb og Svig, Dokumentfalsk, falske Forklaringer, falske Anmeldelser, Konkursbosager, ulovlig Tvang, Efterligning af Penge, Afpresning, Æresfornærmelser og Fredskrænkelser, alle Sædelighedsforbrydelser, Drabs- og Voldssager, Undsigelser og Trusler m. m. samt

Kort over Aarhus med Angivelse af Færdselsuheld.
(Aarhus Politi fot.)

Brandsager. Desuden behandles af Kriminalpolitiet en Række forskellige andre Lovovertrædelser, navnlig hvor saadanne er et Led i de egentlige kriminelle Forbrydelser.

Tyverierne omfatter langt den største Del af de indgaaede Anmeldelser, og derunder udgør Cykletyverierne et meget stort Antal.

I Fremmedafdelingen føres Tilsyn med alle Udlændinge, derunder ogsaa Afmønstring af udenlandske Søfolk, ligesom der føres Kartotek over alle Gæster, der bor paa Hotellerne. Endvidere føres der Tilsyn med Vaneforbrydere og Personer, der har Tilhold efter Straffelovens § 289.

Generaliablade, Fotografier og Fingeraftryk optages af alle Personer, der er sigtet for egentlige Forbrydelser efter Straffeloven. Generaliabadssamlingen omfatter ca. 9000 Personer. Antallet af anholdte Personer ligger som Regel mellem 400 og 500 i Løbet af et Aar. Journalen over anmeldte Forbrydelser omfatter mellem 6000 og 7000 Journalnumre, men Antallet er i stadig Stigning.

Politikreds Nr. 39 oprettedes ved Retsplejelovens Gennemførelse i 1919. Kredsen bestaar af Hasle, Vesterlischjerg, Framlev og en Del af Sabro Herred foruden Frijsenborg-Faurskov Birk og har Hjemsted i Aarhus. I Kredsen er 34 Sognefogeder og 30 Lægds mænd. Indbyggertallet, uden Frijsenborg-Faurskov Birks, er ca. 33.000, deraf 7000 i Aabyhøj og 6500 i Vejlbj-Risskov.

Under Kredsens Politi hører Politivæsen i sin Helhed. Indenfor visse Rammer tager Politiet sig af Motorvæsen med Indregistrering af Motorkøretøjer og Udstedelse af Førerbeviser m. m., Næringsvæsen, Lægds væsen, Veterinærvæsen, Tilsyn med Rejsende og Fremmede; det udsteder Rejsepas, inddriver Børnebidrag og har flere andre Opgaver Politivæsenet vedrørende.

Paa Kontoret er ansat 1 Politifuldmægtig, 1 Kontorfuldmægtig, 1 Kontorassistent og 1 Kontorist. Politimester Poul Jensen har været Kredsens Politimester siden 1935. — Der er Politistationer i Vejlbj, Aabyhøj, Lisbjerg og Harlev.

Ting- og Arresthuset ligger paa Bispetoften og er opført 1906 for ca. 600.000 Kr. Det rummer Lokaler for Retsvæsen og Politi. Civildommerens Kontorer er her og Civilrettens 2 Retssale med tilhørende Venteværelse, Sagførerværelse og Dommerværelse samt Kontor for Forligskommissionen og Stævningsmændene. I den store Retssal staar over Dommerens Plads: »Ingen Lov er saa god at følge som Sandhed«. Kriminaldommeren for Aarhus Købstad har ligeledes Kontorer her, og der findes en Retssal for kriminelle Sager og i Forbindelse med den Sagførerværelse og Venteværelse, og endelig er der Lokaler for Skifteretten i Tilknytning til Kriminaldommerens Afdeling. Nævningeretssal med tilhørende særskilte Værelser for Nævninger,

Dommere, Statsadvokat, Forsvarer, Vidner og Sagfører er indrettet i Fløjen mod Syd. Dommeren i Ning og Hasle med flere Herreder har Retslokale og Dommerværelse i Bygningen, og Sagførerværelse og Venteværelse findes i Forbindelse med disse Lokaler.

I Tinghuset er Kontor for Politimesteren i Aarhus og desuden flere andre Politikontorer. Amtsraadet for Aarhus Amtsraadskreds har Amtsraadssal og flere Lokaler til Disposition.

Bagved Hovedbygningen ligger en Arrestbygning paa 4 Etager. Den er indrettet paa samme Maade som Celleafdelingen i Horsens Statsfængsel. I Bygningens Midte er et aabent Rum, der gaar op gennem alle Etager. Til begge Sider for det findes Arresterne. Der er 51 Enkeltceller og 6 Fællesceller, hver beregnet til 3 Mand, samt 2 Sygestuer. I 1939 udgjorde Tilgangen 1015 og Afgangen 989. Hyppigste Aarsag til Arrestophold var Afsoning af Bøder, der foregik i 393 Tilfælde, næsthypigst var Tyveri, der afsonedes i 163 Tilfælde. Det samlede Antal Arrestdage var 13.269.

Arrestvæsenet har et Personale, der foruden Arrestforvareren bestaar af 1 Kontorassistent, 1 Overbetjent, 1 kvindelig og 10 mandlige Arrestbetjente. Arrestforvareren er tillige Tinghusforvalter og har som saadan Tinghusets Administration under sig. Arrestforvarer er R. K. Rasmussen.

Forligskommissionen for Aarhus Amts 1ste Forligskreds, der omfatter Aarhus Købstad med dens naturlige Opland, er indrettet i Henhold til Forordning af 10. Juli 1795, jævnfør Lov om Forandringer i Forligsvæsenet af 4. Marts 1857 og Lov om Rettens Pleje af 26. Marts 1909 samt Retsplejeloven af 11. April 1916.

Forligskommissionens Opgave er Forligsmægling med det Formaal at fremkalde Forlig mellem stridende Parter, inden Proces begyndes. Forligsmægling skal finde Sted i en lang Række borgerlige Sager i første Instans, og Klageren maa lade Modparten indkalde for Forligskommissionen. For denne møder Parterne personligt, hvis ikke særlige Forhold gør sig gældende. Forligskommissionen holder Møde 2 Gange om Ugen paa Tinghuset i Aarhus, hvor de Sager, der forud er berammede til Foretagelse, behandles.

I 1940 behandlede godt 4000 Sager. I de 537 opnaaede Forlig, medens 1860 henvistes til Rettens Afgørelse. Af forud godkendte Forlig ratihaberedes i Aarets Løb 1323, og 411 Sager blev hævede før Foretagelsen. Det gennemsnitlige Antal af behandlede Sager har for en Række tidligere Aar ligget betydeligt højere.

Forligskommissionen har 2 Forligskommissærer. Den ene vælges af Aarhus Byraad, den anden af Aarhus Amtsraad. For Tiden bestaar Kommissionen af Viceborgmester E. Stecher Christensen, Aarhus, og Sognefoged P. Porse, Galten. Den daglige Kontorvirksomhed passes af den ene Forligskommissær og en Medhjælper.

Aarhus Retshjælp for Ubemidlede blev stiftet i Februar 1936 ved et Samarbejde mellem Aarhus Sagførerforening, Juridisk Forening, Aarhus, og Aarhus Universitet. Retshjælpens Bestyrelse bestaar af 5 Medlemmer, hvoraf hver af ovennævnte Institutioner vælger 1, og de 2 vælges af »Fællesmødet«, der bestaar af alle de i Retshjælpens Arbejde direkte eller indirekte deltagende Jurister. Bestyrelsens Formand er Landsretssagfører K. Kier.

Ved Imødekommenhed fra Aarhus By, senere Staten, og Aarhus Amtsraad har Retshjælpen faaet overladt de fornødne Lokaler paa Tinghuset, Vesterallé, hvor der er Adgang for raadsøgende 2 Timer hver Torsdag Aften. Antallet af personlige Henvendelser har gennemsnitlig været godt 2000 om Aaret og Antallet af udgaaende Skrivelser ca. 1000 om Aaret. Retshjælpens Arbejde omfatter næsten alle det juridiske Livs Sider, men fremhæves kan dog navnlig Erstatningssager, Medhjælpersager, Separations- og Skilsmisse-sager, Lønspørgsmaal og Lejesager.

Af fast Personale har Retshjælpen 1 Kontorchef, 1 Maskinskriverske og 1 Kontorist. Iøvrigt udføres Arbejdet vederlagsfrit af Byens yngre Jurister (5 hver Aften), der alle har en Student til Raadighed som Sekretær.

Midlerne til Retshjælpens Drift er hidtil beredvilligt stillet til Raadighed af Aarhus Kommune og Staten.

SAMFÆRDELSE

SKIBE, TOG OG BILER besørger den væsentligste Trafik paa Aarhus. Den S indenbys Trafik betjenes især af Trambus og Sporvogn, Biler og Cykler. Havn, Baner, Sporveje, Bilruter, Post og Telegraf og Telefon omtales nedenfor. Om Trafikmidler, der ikke nærmere behandles her, bemærkes, at i 1939 var der i Aarhus 31 Heste-Kapervogne, 44 Motordrosker og 153 Lillebiler. 874 Vare- og Lastautomobiler med 56 Paahængsvogne hørte hjemme i Byen, af private Personvogne o. lign. var der 2280, af Motorkøretøjer i alt 3979 mod 152 Hestekøretøjer og 31.500 Cykler. For hver 25 Indbyggere var der et Motorkøretøj. Hver 9. Indbygger havde Førerbevis.

For Godstrafikken er Havn og Baner og Biler alle af Vigtighed, Havnen dog frem for alt. Under normale Forhold kommer der til Aarhus 5 Gange saa mange Varer med Skib som med Bane.

Aarhus Havns Historie og Skibsfartens Udvikling gennem Tiderne er udførligt skildret i dette Værks Bind II, S. 179 ff. Der skal herefter gives Oplysning om Havnens nuværende Størrelse og Kapacitet.

Havnen omfatter følgende Anlæg:

	Kajlængder m	Vandareal ha
Aaen (neden for Dynkarkbroen, der nu er indgaaet som Led i Aaoverbygningen)	385	0,38
Gl. Havn. Bassin I	893	5,29
— II	1386	11,88
Sydhavnen. Slippen	722	1,60
Bassin III	1420	11,00
— IV	1060	4,58
Benzinhavnen	650	2,33
Bassin for Lystbaade og Fiskerfartøjer	1151	6,13
	7667	43,19
Mellem Østre Molearm, Vestre Dækmole og den egentlige Havn		18,14
		61,33

Havnens Landareal er 60,8 ha.

Af Havnens mange forskellige Bygninger kan nævnes Børsbygningen, opført 1866, nordre Administrationsbygning, opført 1868, tidligere Toldbod, og søndre Administrationsbygning, opført 1919.

Af Pakhuse og Lagerskure disponeres bl. a. over en overdækket Pier, to ældre Stykgodspakhuse (1300 m²) og et nyt, moderne 2-Etagers Stykgodspakhus (1800 m²) med Kælder, hvis Stueetage kan belastes med 2½ T. pr. m². Endvidere er af private Firmaer opført et stort Antal Træskure, ca. 18.900 m², og der findes følgende grundmurede eller cementstøbte Korn- og Silopakhus:

	Rumfang og/eller Areal	Lossekapacitet
Kornpakhus i ndr. Havn (opført 1888)	ca. 7.000 m ²	50 t/Time for 1 pneumatisk Apparat
A/S Aarhus Dampmølle (opført 1912) ..	Korn 2.400 m ² Mel 1.100 m ²	35 t/Time for 1 Bægerelevator
Jydsk Andels Foderstofforretnings Silo- og Kagepakhus (opført 1927)	12.000 m ² 13.800 m ²	120 t/Time for 2 pneumatiske Apparater
Aarhus Oliefabriks Siloanlæg (opført 1928)	20.000 m ²	480 t/Time for 6 Bægerelevatorer
A/S Korn- og Foderstofkompagniets Silo- pakhus og Kagepakhus, 7300 m ² (op- ført 1930)	Korn 13.000 m ² Kager 11.000 m ²	op til 240 t/Time for 2 pneumatiske Losseanlæg
Østjydsk Korn- og Foderstofforretning (opført 1933)	Korn 5.300 m ² Stykg. 1.805 m ²	Sugeværk 60 t/Time
Mammen & Dreschers Stykgodspakhus (opført 1933)	2.685 m ²	
I/S Mammen & Dreschers og Østjydsk Korn- og Foderstofforretnings Pakhus for Korn- og Foderstoffer, Gødning, Kartofler og Stykgods (opført 1938) .	2.666 m ² (Gulvflade)	
Fællesforeningen for Danmarks Brugs- foreningers Frølager m. m. (opført 1939)	2.562 m ² (Grundareal)	
Dansk Andels Gødningsforretning (op- ført 1940)	2.065 m ² (Grundareal)	

Ved Lystbaadehavnen, der indviedes i 1933, er der i 1939 og 1940 paa Vestsiden bygget en Kaj for Fiskerierhvervet, og paa det opfyldte Areal bag Kajen er opført Fiskeauktionshal og Bygninger til Fiskepakkerier og Fiskeudsalgssboder.

Af mekaniske Losseanlæg disponerer Havnen over 1 Kullosningsanlæg. Desuden findes der for Tiden 6 private Kullosningsanlæg og 2, der tilhører Statsbanerne. Kapaciteten for Kulkrænerne er 60—120 Tons i Timen. — Havnen har endvidere 14 elektriske Stykgodskraner med en Bæreevne fra

2½ til 25 Tons. Heraf er de 13 transportable og 1 (25 Tons Kranen) faststaaende. De 7 Kraner kan forsynes med Grab og benyttes til Losning af Korn- og Gødningsstoffer. Af private Firmaer er anskaffet 5 Stykgodskraner med 1,5—3,3 Tons Løfteevne. De er alle elektriske.

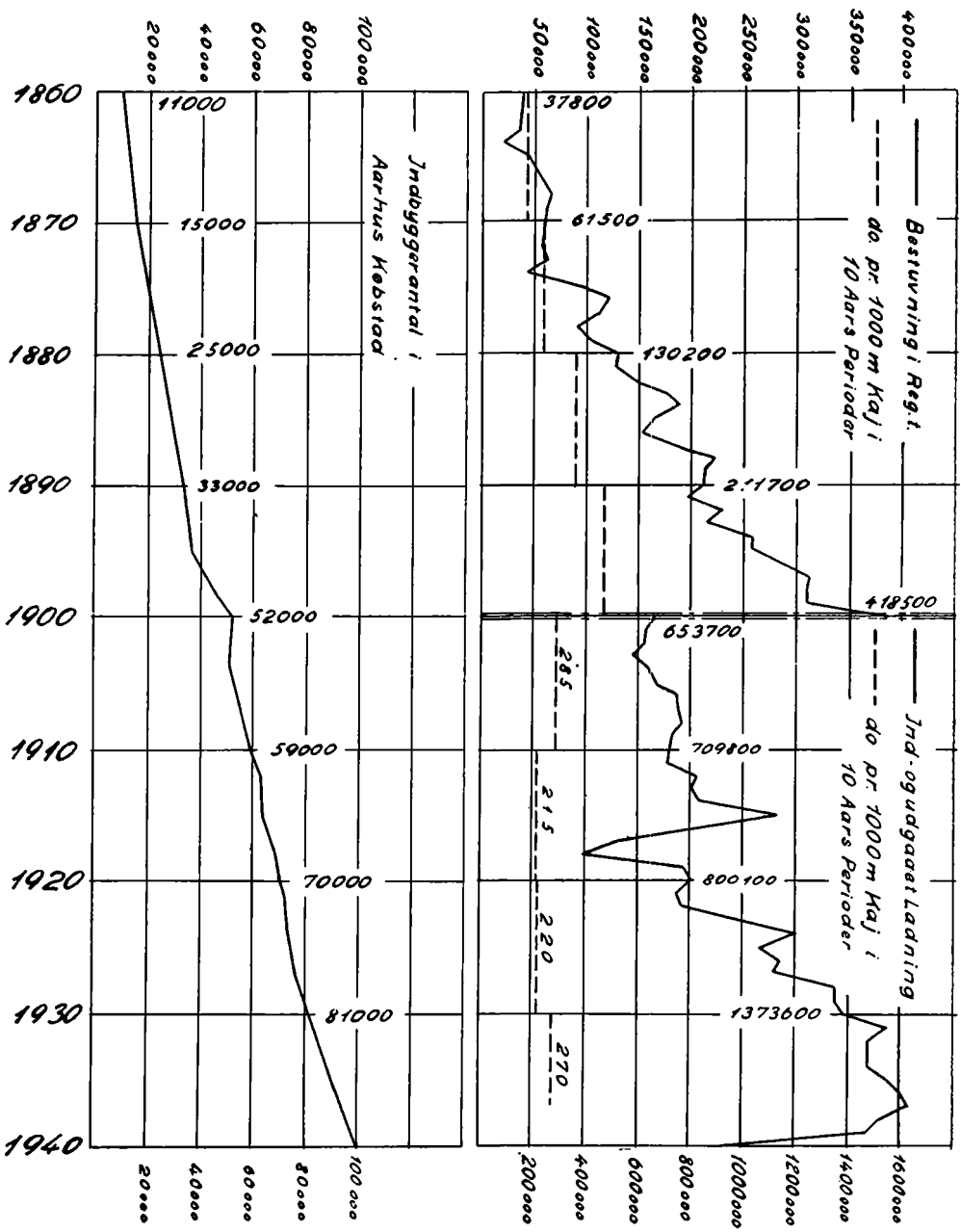
Trafikken paa Havnen vil fremgaa af de vedføjede statistiske Oversigter og Kurver. — Skibstrafikken omfattede i 1935 6104 indgaaede Skibe med 1.606.000 samlet R.T.N. I 1939, da Krigens Virkninger allerede var mærk-

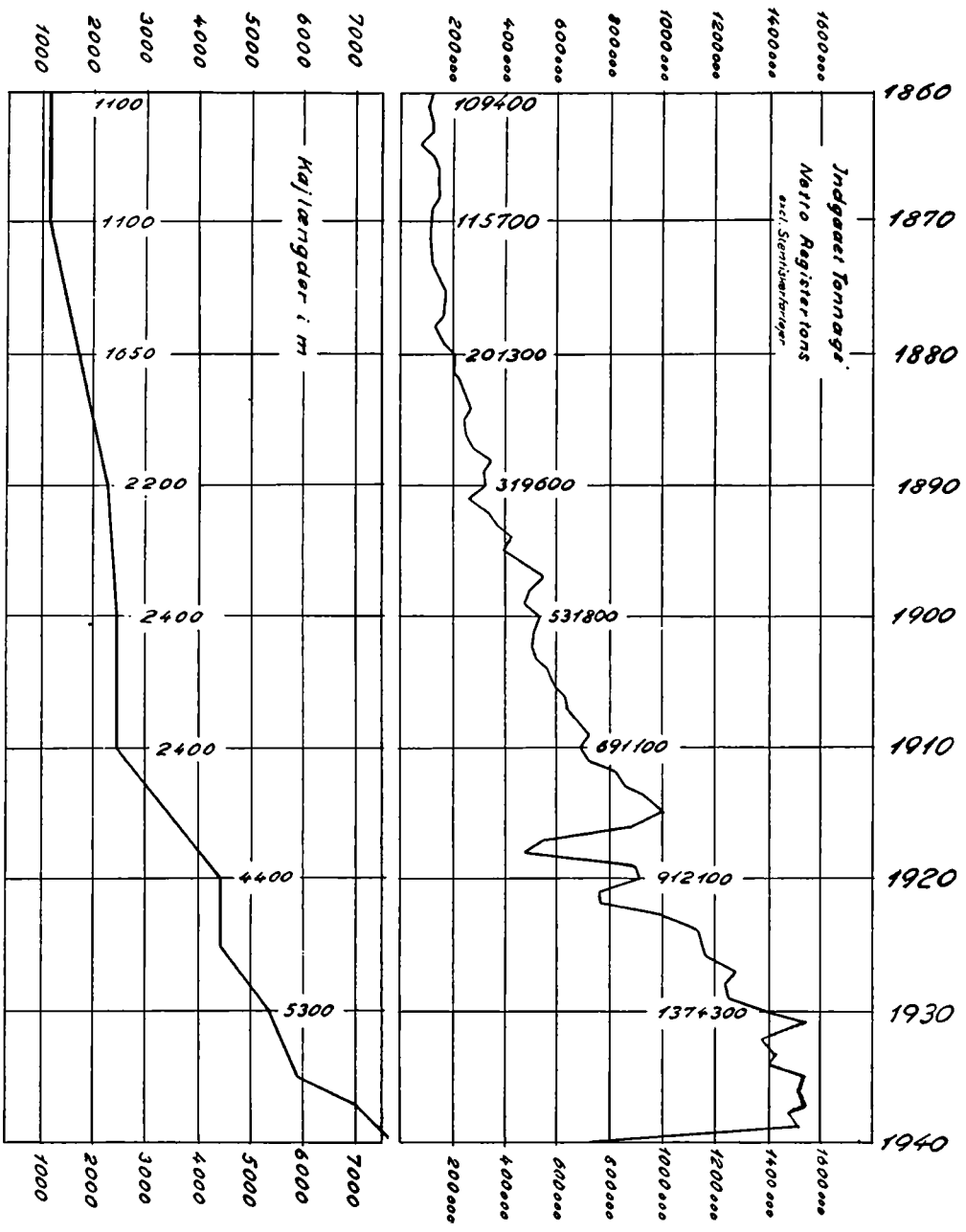

Havnens søndre Administrationsbygning.

bare, var de indgaaede Skibes Antal 5921 med ialt 1.570.982 R.T.N. Havnen er hovedsagelig Importhavn, og Varetrafikken, der i 1935 var paa 277.300 indladede Vægttons og 1.311.800 udlossede, ialt 1.589.100 Vægttons, omfattede i 1939 henholdsvis 193.637 og 1.270.816, ialt 1.464.453 Vægttons.

Af Kurverne vil det ses, at Havnens Vækst har været nogenlunde proportional med Væksten af Trafikken; saaledes har Varebevægelsen pr. løbende Meter Kaj i Gennemsnit holdt sig temmelig konstant paa omkring 2—300 Tons. Ligeledes har Havnens og Byens Udvikling gennem Aarene holdt nogenlunde Skridt med hinanden i jævnt stigende Tempo, og de Udvidelser af Havnen, som paa det Tidspunkt, de projekteredes, forekom mange for dristige, har vist sig at være fuldt berettigede. Der er saaledes Grund til at vente, at ogsaa de nu projekterede Udvidelser, der dels er under Udførelse, dels endnu »paa Papiret«, snart vil vise sig ikke blot hensigtsmæssige, men ogsaa nødvendige.

Havnens Økonomi er i Hovedsagen baseret paa Indtægter gennem Havne- og Brotakster. De sidst vedtagne Takster approberedes af Ministeriet for offentlige Arbejder den 24. Marts 1937 og falder i 3 Hovedafsnit:

1. Skibsafgifter, der svares af alle Fartøjer paa 4 Register-Tons Netto og derover. Afgifterne er følgende:
 - A. Havnepenge, som beløber sig til 15 Øre pr. Netto-Ton for hvert Ophold i Havnen og 16 Øre pr. Ton af Gods, der lades eller losses. En Del Skibe er dog delvis og enkelte helt fritaget for Havnepenge.
 - B. Bugserpenge, der erlægges for hver Bugsering eller Assistering indenfor Havnens Omraade.
 - C. Overliggerpenge, der betales af Fartøjer, som har opholdt sig mere end 1 Maaned i Havnen.
 - D. Andre Afgifter.
2. Vareafgifter betales for Ind- og Udgaende af alle Varer, som losses eller lades eller paa anden Maade sø- eller landsættes i Havnen.

Der er i visse Tilfælde delvis Fritagelse for disse Afgifter og fuld- stændig Fritagelse bl. a. for Varer, der indføres fra eller udføres til Aarhus eller Ebeltoft Tolddistrikter, eller for Varer, der overlosses eller omlades fra Fartøj til Fartøj.

Taksterne er iøvrigt delt i 50 Varegrupper, Positioner, og Afgif-terne spænder fra 2 Øre pr. 100 kg for Jord, Ler, Sten etc. til 67 Øre pr. 100 kg for Kolli med uangivet Indhold eller kollektivt betegnede Varer. Fra 15. Oktober 1940 er Afgifterne forhøjet med 20 %.

3. Andre Afgifter, hvorunder hører Lodspenge, der betales for Benyttelse af Havnens Lodser, og Litsenpenge, en Afgift for Vagthold og indre Vagttjeneste.

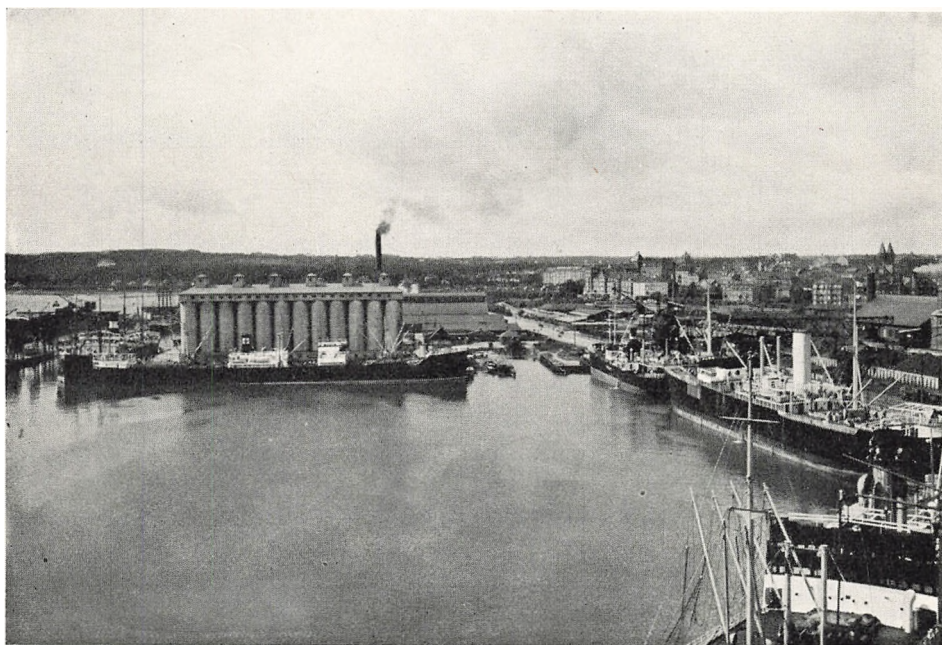
I Aarene 1937—38 til 1939—40 udgjorde Skibs- og Vareafgifterne i Gen- nemsnit over 1,5 Mill. Kr. aarlig. Af andre Indtægter maa nævnes Bygnings- leje, der i 1939—40 er indgaaet med over 100.000 Kr., faste Pladslejer: over 330.000 Kr. samt Indtægter for Benyttelse af Havnens Kraner: ca. 100.000 Kr.

Lodstjenesten er baseret paa Regler for Lodsning ved Aarhus Havn af 1894. I Havnens Forvaltningsreglement af 1. Februar 1922 hedder det, at Lodsvæsenet »omfatter kommunalt ansatte Havnelodser, hvis Antal fast- sættes af Havneudvalget under Hensyn til, hvad Lodsningen efter dets Skøn kræver . . .« I Henhold til Overenskomst af 1930 mellem Marineministeriet og Havneudvalget er der desuden i Aarhus oprettet et Statslodseri, der be- nævnes »Aarhus søgaaende Lodseri«, medens det kommunale Lodseri be- nævnes »Aarhus Havne-Lodseri«.

Bugsertjenesten besørgeres af Havnens 3 Bugserbaade: S/S Hermes, byg- get 1924, paa 475 ind. HK, S/S Aros, bygget 1906, paa 175 ind. HK, og M/S Ara, købt af Havnen 1926, paa 84 eff. HK.

Kornpieren 1940.
Foto i Stadsarkitektens Kontor.

Bassin III med Aarhus Oliefabriks Silo-Pakhus.

Havnens Administration. Aarhus Havns nuværende Forvaltningsform kan spores tilbage til 1848, da Generaltoldkammer- og Commerce-Collegiet under 1. Juli udstedte en »Instruction for Havnecommissionen i Aarhus«. Heri fastsættes Antallet af Kommissionens Medlemmer til 5, hvoraf Borgmesteren skulde være »første og bestandigt« Medlem, mens de 4 andre vælges af Borgerrepræsentanterne. Den ene skulde selv være Borgerrepræsen-

Bugserdamperne »Hermes«, »Aros« og »Ara«.

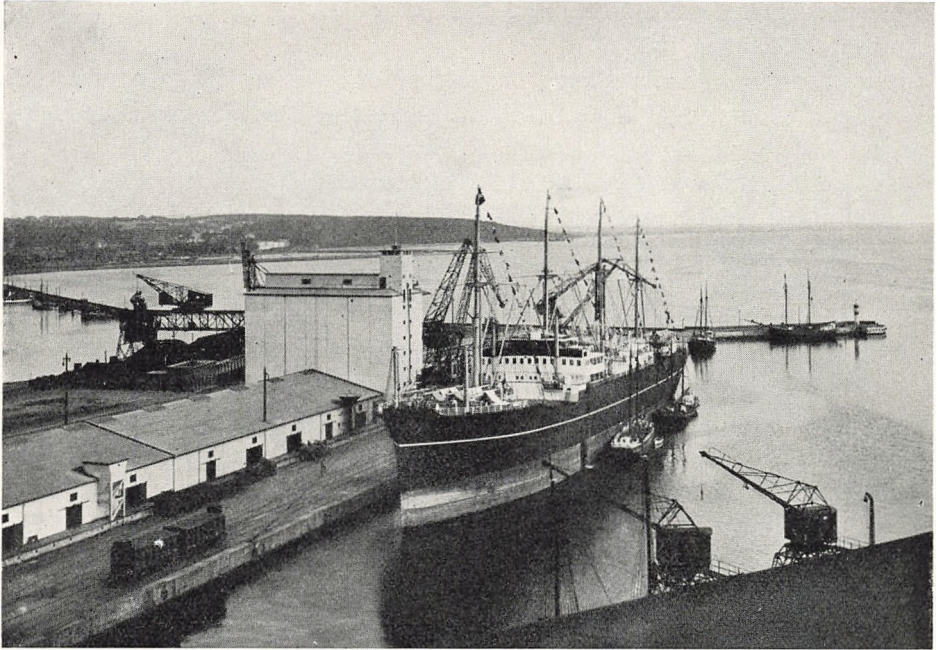
tant, hvorimod Resten kunde »vælges frit mellem de Borgere, som maatte ansees for skikkede til at bestyre Havnevæsenets Anliggender«. — Under samme Dato udstedte Collegiet et »Reglement for Vedligeholdelse af Orden i Havnen ved Aarhus«.

I Henhold til Lov om Købstædernes Styrelse af 26. Maj 1868 bestemtes det derefter, at Havnens Anliggender skulde styres af Byraadet under Indenrigsministeriets Tilsyn, idet »den umiddelbare Forvaltning af og Tilsyn med Havnen overdrages til et Udvalg«¹⁾.

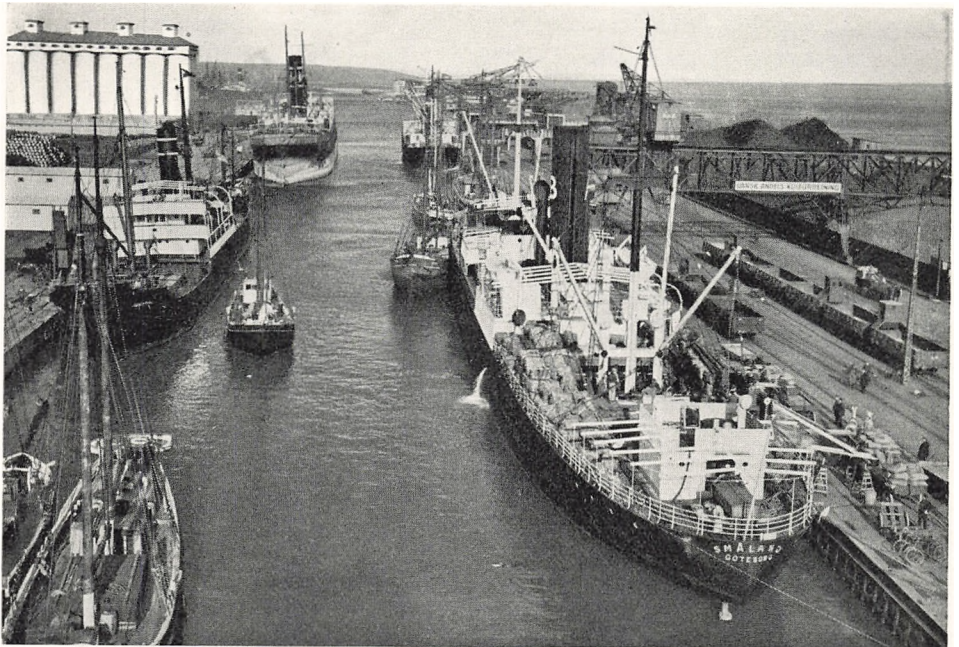
Denne sidste Ordning har i Hovedtrækkene været bibeholdt siden. Et nyt Forvaltningsreglement, som tog Hensyn til de i Mellemtiden udstedte, ministerielle Bestemmelser, approberedes af Indenrigsministeriet den 28. December 1899 til Ikrafttræden den 1. Januar 1900.

Fra 1900 lagdes Havnen ind under Ministeriet for offentlige Arbejders Tilsyn, og dette Ministerium approberede de nugældende Reglementer: For-

¹⁾ Aa. B. F. 1869, S. 166 ff.

Omladning ved 10 m Kajen.

Slippen.

valtningsreglementet 17. December 1921 til Ikrafttræden 1922 og Ordensreglementet 21. Juni 1919.

Det nuværende Havneudvalg bestaar af Borgmester H. P. Christensen (Formand), Konsul Kai Blicher, Udvalgsformand Chr. Nielsen, Landsrets-sagfører I. C. Sørensen og Murer S. F. Sørensen.

Ifølge Forvaltningsreglementet af 1922 ansætter Byraadet en Havneingeniør, der tillige er Havneudvalgets Sekretær, en Havnemester samt de iøvrigt fornødne højere Tjenestemænd. Havneudvalget ansætter selv alle andre Tjenestemænd. Som Havnens Kasserer fungerer Kommunens Kæmner.

Havnens Tjenestemænd er for Tiden: Havneingeniør H. Gebauer, ansat 1922, 2 Afdelingsingeniører, 4 fast ansatte Ingeniører, 3 løst ansatte Ingeniører, 1 fast ansat Konstruktør (Arkitekt), 1 løst ansat Konstruktør, 1 Havnebogholder, 1 Overassistent, 4 fast ansatte Assistenten, 1 Havnebud, 2 Havneformænd, 1 Belysningsmester, 5 fast ansatte Haandværkere, der sorterer under Belysningsmesteren, 1 Havnemester, 1 Havneoverassistent, 3 Havneassistenter, der fungerer som Bugserbaadsførere, 1 Skibsfører, 2 Maskinmestre, 1 Dæksmand, 2 Fyrbødere, 1 Motorpasser, 5 Opsyn ved Havnens Nødtørftsanstalter. Endvidere 7 Havnelodser.

De danske Statsbaners 2. Distrikt oprettedes den 1. Oktober 1916 i Henhold til Lov af 10. Maj 1915. I Stedet for de 5 Kredse, Statsbanerne indtil da havde været delt i, skulde der nu være 3 Distrikter. Af disse fik 2. Distrikt Kontor i Aarhus. Dette Distrikt omfattede derefter de fynske Statsbaner samt Strækningerne Esbjerg—Fredericia—Frederikshavn med Sidebanerne Bramminge—Vedsted, Lunderskov—Vamdrup, Aarhus—Grenaa og Randers—Ryomgaard. Ved Sønderjyllands Overtagelse i Sommeren 1920 overgik en Del af de sønderjydske Banestrækninger til 2. Distrikt, og den 1. Februar 1932 blev Statsbanernes 3. Distrikt med Sæde i Struer nedlagt, og de under dette Distrikt hørende Banestrækninger m. v. overgik til 2. Distrikt, der herefter omfattede samtlige Statsbanestrækninger i Jylland—Fyn²⁾.

Distriktet ledes af Distriktschef Gustav Hansen, der til Medhjælp har Lederne af Distriktets Trafiktjeneste, Banetjeneste, Maskintjeneste og Signal- og Telegrafjeneste samt en Regnskabsfører. Af Hensyn til Tilsynet med Trafik-, Bane-, Maskin- og Signaltjenesten findes der under 2. Distrikt 3 Trafiksektioner, 9 Banesektioner, 2 Maskinsektioner og 1 Signalsektion. — Distriktschefen fører derhos Tilsyn med Statsbanernes Omnibusruter.

Funktionsgrenene er dels Trafiktjenesten, der med Trafikbestyrer L. G. V. Humle som Leder omfatter Stationstjenesten og Togtjenesten, dels Banetjenesten, hvis Leder, Banebestyrer H. C. Tvenge, staar for Banernes Bevogtning samt Vedligeholdelse og Udvidelse af Anlæg, dels Maskintjenesten med Maskinbestyrer C. N. Krag som Leder af Lokomotivtjenesten, dels Signal-

²⁾ Nærv. Værk II, S. 83 ff. og 123 ff.

tjenesten under Ledelse af Signalinspektør H. Schmedes for Sikrings- og Signalanlæg, herunder Telefonanlæg og endelig Regnskabsførelsen under Regnskabsfører Edvard Rasmussen med Distriktets Budget under sig.

De nævnte Trafik-, Bane- og Maskinsektioner samt Signalsektionen er henlagt under de respektive Tjenester, henholdsvis Trafik-, Bane-, Maskin- og Signaltjenesten og staar direkte under disse Tjenester.

Under 2. Distrikt var i Finansaaret 1939—40 beskæftiget 10.166 Personer, deraf 6.479 Tjenestemænd, ved Distriktsledelsen 182 Personer, deraf 158 Tjenestemænd. Normeret Personale udgjorde den 31. Marts 1940 for Aarhus H. Station 207 Tjenestemænd og 17 Ekstraarbejdere og for Aarhus Ø. Station 10 Tjenestemænd og 1 Ekstraarbejder. Antal normeret Lokomotiv- og Togpersonale, stationeret paa Aarhus H. Station, udgjorde af Togpersonale 160 Tjenestemænd og af Lokomotivpersonale 231 Tjenestemænd. Hovedbanegaardens Leder er Stationsforstander L. Laursen og Østbanegaardens Leder er Stationsforstander H. H. Amdrup.

2. Distrikt omfatter et samlet Baneomraade af 1788,9 km med ialt 364 Ekspeditionssteder.

I Finansaaret 1939—40 kørtes i 2. Distrikt ialt 16.065.800 Togkm, deraf 14.796.800 i Plantog. Tilsvarende kørtes 1.269.000 Togkm i Særtog. Hertil blev bl. a. forbrugt 159.369 Tons Brændsel til Damp-Toglokomotiver, 798.055 Liter Brændselolie til dieselelektriske Lokomotiver og 4.446.497 Liter Brændselolie til dieselelektriske Motorvogne.

Der blev foretaget 7.976.100 Rejser paa lokale Billetter. Indtægten heraf udgjorde 17.653.900 Kr.

Af Gods og levende Dyr blev der i lokal Færdsel befordret ialt 2.435.180 Tons, og der blev paa Statsbanestationer under 2. Distrikts Omraade læsset ialt 487.862 Godsvogne.

Indtægten af Gods- og Kreaturbefordringen beløb sig til ialt 26.548.000 Kr.

Trafikken paa de to Statsbanestationer i Aarhus udgjorde i nævnte Finansaar henholdsvis for Aarhus H. og Aarhus Ø.:

Antal solgte Billetter	Afsendt			Ankommet			Indtægt som tilfalder D. S. B.		
	Styk-gods Tons	Vognlad-ningsgods Tons	Le-vende Dyr Tons	Styk-gods Tons	Vognlad-ningsgods Tons	Le-vende Dyr Tons	af Person-befordring Kr.	af Godsbefordring	
								som Afgangsstation Kr.	som Ankomststation Kr.
253.390	41.288	263.328	3851	17.724	141.291	901	1.769.598	2.815.814	1.536.345
32.792	2.116	1.296	12	1.044	7.280	75	75.468	26.400	69.381

Distriktets Administrationsbygning, der er beliggende Fredensgade 56-58, Aarhus, er opført af Statsbanerne i Aaret 1879. Bygningen er senere i Aarene 1916—17 og 1939—40 undergaaet en Udvidelse til dens nuværende Skikkelse.

Hads-Ning Herreders Jernbane er oprettet af et Aktieselskab og begyndte Driften i 1884. I 1917 fik den eget Spor fra Viby til Aarhus, hvor den hidtil havde benyttet Statsbanernes Spor. Indtil 1924—25 har Banen med Undtagelse af et enkelt Aar betalt indtil 4 % til Aktionærerne, af hvilke de største er Aarhus Amt og Aarhus Kommune. Verdenskrigens vanskelige Aar klarede nogenlunde. Værre blev det, da Automobilernes Konkurrence satte ind og derefter ogsaa Krisen i Begyndelsen af 1930'erne. Godstransporten formindskedes da stærkt. Forskellige Forholdsregler maatte tages, for at Vanskelighederne kunde imødegaas. Et dieselelektrisk Lokomotiv anskaffedes i 1926 og et dieselelektrisk Motortog i 1932. Banens Virksomhed blev i 1934 udvidet til ogsaa at omfatte Rutebilsdrift paa 2 Ruter. I Forbindelse med Rutebilsdriften drives Selskabs- og Turistkørsel. Almindelig Lastbilkørsel af enhver Art blev inddraget under Virksomheden i 1936. Af Lastbiler har Selskabet 5, af Rutebiler 9. Det største Antal Rejsende befordredes i 1919—20, nemlig 481.713 og den største Godsmængde i 1924—25, nemlig 105.021 Tons. I 1939—40 befordrede Banen 398.174 Rejsende og 82.116 Tons Gods. Indtægten var samtidig 592.348 Kr. og Udgiften 590.638 Kr., saa der fremkom et Overskud paa 1.710 Kr. Personalets Antal var da 69. Banens Driftsbestyrer er siden 1936 S. H. Nielsen. Bestyrelsen har 9 Medlemmer. Dens Formand er Isenkræmmer Søren Madsen, Odder.

Aarhus—Hammel—Thorsø Jernbane begyndte i 1902 som Aarhus—Hammel Banen, der blev drevet af et Aktieselskab. Forlængelsen Hammel—Thorsø aabnedes i 1914, hvorved Banens fulde Længde blev 46,9 km. Kort efter Aabningen i 1914 udbrød Verdenskrigen, der medførte uheldige Omstændigheder for al Jernbanedrift. For Aarhus—Hammel—Thorsø Jernbane blev Driftsresultaterne ikke gode. Indtil 1919 gaves dog et Udbytte paa gennemsnitlig 3 % til de Kommuner og private, der var Aktionærer³).

Tabel over Person- og Godsbefordring i 1939—40 sammenlignet med 1938—39.

	1939—40	1938—39	
Antallet af Rejsende	147.644	137.133	7,7 % højere
Indtægten af Personbefordring Kr.	93.278	90.081	3,5 % —
Kvantum befordret Gods og Kreaturer	Tons 20.452	20.509	0,3 % lavere
Indtægten af befordret Gods og Kreaturer	Kr. 82.900	80.653	2,8 % højere
Totalindtægten inklusive Rute- bilerne	- 414.405,81	377.838,41	9,7 % —
Totaludgiften inklusive Rute- bilerne	- 473.516,49	410.474,39	15,4 % —
Driftsresultat	- ÷ 59.110,68	÷ 32.635,98	
Endeligt Resultat	- ÷ 70.817,18	÷ 44.666,74	

³) Aarhus—Hammel—Thorsø Jernbane 1902—1927. 1927. Banens Aarsberetning 1939—40.

Men efter Krigens Afslutning gjorde Udviklingen af Automobiltrafikken Situationen vanskelig for Banen. Siden 1921 har den i Almindelighed givet Underskud. Efterhaanden kom Aktieselskabet, der driver Aarhus—Hammel—Thorsø Jernbane, ind paa ogsaa at drive Personbefordring og Godsbe- fordring med Biler. Til det første disponeres over 12 Rutebiler, til det andet benyttes 2 Lastbiler. Driften i 1939—40 illustreres af den aftrykte Oversigt.

Lastbilruterne indkørte i Aarets Løb 23.064 Kr. mod 24.141 Kr. i forrige Driftsaar. I Driftsunderskudet i 1939—40 er medregnet 11.706 Kr. som Af- drag og Renter af Moderniseringslaan. Banens Aktiver var den 31. Marts 1940 3.417.392 Kr. Personalet udgør 31 Personer. Driftsbestyrer er H. H. Buttenschøn. — Bestyrelsens Formand er Overretssagfører Ad. L. Eriksen, Hammel. Bestyrelsen har 13 Medlemmer.

Aarhus Sporveje fortsætter den Sporvognskørsel, som blev paa- begyndt i Aarhus i Juli 1904 ved det private Selskab »Aarhus elektriske Sporvejselskab«, der oprettede en Sporvejslinie gennem Byen og drev denne Virksomhed til 1. Januar 1928, da Aarhus Kommune overtog Selskabet for 1.243.392,68 Kr.

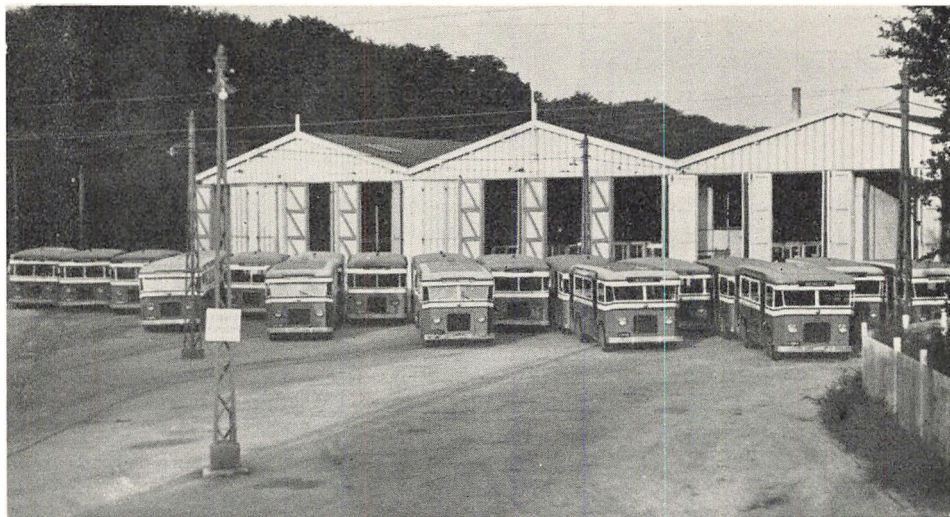
I 1929 paabegyndtes en haardt tiltrængt Udvidelse; den eksisterende Linie forlængedes gennem Tordenskjoldsgade—Marienlunds Allé til Riis Skov. Samtidig blev der anlagt en Sporvognsline 2 fra Banegaardspladsen til det tætbebyggede sydvestlige Bykvarter Frederiksbjerg med Endestation ved Harald Jensens Plads. Da disse Anlæg var gennemført, blev Enkelt- sporet paa Hovedlinien med dets mange Vigespor, der medførte en langsom Kørsel, afløst af Dobbeltspor, saa Kørselshastigheden kunde forøges ganske betydeligt.

Efter disse Udvidelser paabegyndtes Trafikeringen af de øvrige Bydele og Nabokommunerne. Der startedes med en Trambuslinie 3 fra Hasle over Banegaardspladsen forbi Havnen til det vestligste Bykvarter Christiansbjerg, og efter Forhandling med Viby Sogneraad oprettedes Trambuslinie 4 fra Fredensvang forbi Stadion over Banegaardspladsen til Kaserneboulevarden; samtidig forlængedes Sporvognsline 2 fra Harald Jensens Plads til Kongs- vang. Da en Forhandling med Aaby Sogneraad om tilsvarende Forbindelse til Aabyhøj ikke førte til noget Resultat, oprettedes en Trambuslinie 5 fra Banegaardsplads til Bygrænsen ved Aabyhøj; nogle Maaneder senere for- længedes Linien til Gl. Aaby. Endelig oprettedes i 1938 efter Overenskomst med Vejlbjby—Risskov Sogneraad Trambuslinierne 6 og 7 til Vejlbj Fed og Gl. Vejlbj⁴⁾.

Hermed var Planen om, at Aarhus Sporveje skulde trafikere Stor-Aar- hus, gennemført, men disse store Udvidelser af Trafiknettet medførte, at Remiseanlægget ved Dalgas Avenue maatte udvides med en Sporvognsremise

⁴⁾ Nærværende Værk II, S. 130 f.

og en Trambushal, ligesom Maskin-, Maler- og Karetmagerværkstederne blev udvidet, og da der efterhaanden ikke kunde indvindes mere Plads her, købte Sporvejene en af Aarhus Kommunes Grunde beliggende ved Dollerupvej. — Arealet var saa stort, at der her kunde bygges 3 store Garagehaller; den første Hal med Mekanikerværksteder og Varmeanlæg blev opført i 1937, og den anden tilbyggedes i 1938. — Alle disse Udvidelser kostede 2.051.041,66 Kr., saa Aarhus Sporveje den 31. Marts 1940 med Overtagelsessummen stod Aar-

Trambusser uden for Remisen ved Dalgas Avenue.

Foto i Stadsingeniørens Kontor.

hus Kommune i 3.294.434,34 Kr.; men Sporvejene har gennem de forløbne Aar kunnet afskrive 1.611.664,37 Kr. foruden aarligt at indbetale et Beløb til Kommunens Kasse.

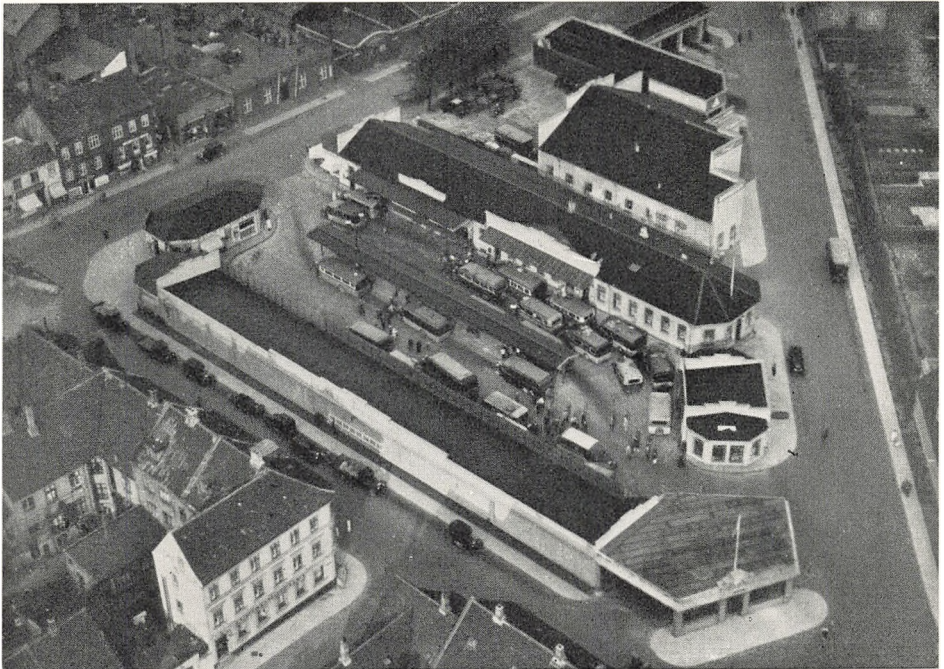
Ved Kommunens Overtagelse af Sporvejsselskabet havde dette i alt 46 Personer i sin Tjeneste; men i Marts 1940 beskæftigede Aarhus Sporveje 225, og det rullende Materiel bestod af 23 Sporvogne, 22 Bivogne og 43 Trambusser. — Chefen for Aarhus Sporveje er Sporvejsdirektør M. Falk.

Aarhus Rutebilstation paa Amtmandstoften er fremgaaet af et Samarbejde mellem Aarhus Kommune og Rutebilejerne. Den er for Passagertransportens Vedkommende Station baade for Oplandstrafikken og Mellembystrafikken. Dens Areal er ca. 6000 m², og den har 2 overdækkede Perroner, en for Nærtrafik og en for Fjerntrafik. Tilkørsel og Frakørsel af Varer sker uden for selve Stationspladsen.

Stationen er opført til Afløsning af den første Rutebilstation, der laa i Rosensgade siden dens Oprettelse i 1923. Denne Station var meget hurtigt

blevet for lille paa Grund af Rutebiltrafikkens rivende Udvikling. Baade i Størrelse, Tal og Kvalitet var der Fremgang for Vognenes Vedkommende.

Fra Stationen i Rosensgade udgik tilsidst 14 Ruter, hvis 30 Vogne havde Plads til 500 Pasagerer. Fra Stationen paa Amtmandstoften udgaar 36 Personbilruter, hvis Vogne kan befordre henved 3000 Passagerer, samt 4 Last-

Aarhus Rutebilstation.
Luftfoto tilhørende Rutebilstationen.

bilruter. Pakkeforsendelsen har været stærkt stigende. I 1929 befordredes 55.000 Pakker, men i 1939 ca. 310.000. Udbetalte Efterkrav steg fra 350.000 Kr. i 1931 til ca. 700.000 i 1939. Tallene taler. Saa længe, der er Benzin, er der Travlhed paa Rutebilstationen.

Organisationen Aarhus Rutebilstation A/S staar som Aktieselskab bag Stationens Drift. En Stationsleder forestaar den daglige Bestyrelse, og Betjeningen foretages af 21 Funktionærer⁵⁾.

Aarhus Fragtmændscentral er fremkommet ved, at en Række Fragtmænd i 1933 sluttede sig sammen i en Forening: »Aarhus Fragtmændscentral A/S« og opførte Fragtbilstationen i Toldbodgade⁶⁾. Stationen blev taget i Brug i 1935. Dens Beliggenhed ved Havnen og nær Banen er heldig, og Tilkørselsforholdene er gode efter Toldbodgades Udvidelse og Sønder-

⁵⁾ II, S. 130 f. ⁶⁾ II, S. 131.

allés Gennemførelse til Toldbodgade. — Fragtmandscentralens Oprettelse skyldtes dels, at der ikke længere gaves Fragtbiler Tilladelse til Holdeplads paa offentlig Gade, og dels, at det blev vanskeligt for Kunderne at holde Rede paa de mange enkelte Fragtbilers Holdeplads, saa længe de kørte til mange forskellige Købmandsgaarde. Rutebilstationens Oprettelse gav Fragt-

Aarhus Fragtmandscentral.

mændene Ideen til at oprette Centralen. Til Fragtmandscentralen gaar 48 Biler i faste Ruter. Centralens Personale er 5 Ekspedienter i Pakhusbygningen og 3 Kontorassistenter. Forretningsfører er Vognmand Riis Rasmussen.

Aarhus Postkontor er Landets næststørste og Provinsens største Postkontor. Det betjener 142.637 Indbyggere og under det hører 349 Tjenestemænd, hvoraf Kontorpersonalet udgør 49. Postmester er H. Emborg. Aarhus med Aabyhøj er inddelt i 80 Brevbærerdistrikter, Landdistriktet i 71 Landpostbuddistrikter, Aarhus med Forstæder i 10 Pakkeomdelingsdistrikter. Til Pakkeomdeling og anden Pakkebefordring benyttes egne 16 Biler og 3 Motorcykler. 170 Postboksindehavere afhenter selv deres Post. — Kontoret har 1871 Postkontohavere.

I Finansaaret 1939—40 solgtes Frimærker og Blanketter for 2.358.000 Kr. Pengeomsætningen beløb sig til 103.257.000 Kr. I samme Tidsrum afsendtes fra Postkontoret med underlagte Distrikt 12.956.000 almindelige og 145.000 anbefalede Breve, 10.000 Breve med angiven Værdi, 584.000 Pakker, 684.000 Postanvisninger og Indbetalingskort til et Beløb af 53.407.000 Kr. samt 21.896.000 Dag- og Ugeblade og ankom 13.554.000 almindelige Breve, hvoraf

3.516.000 var Lokalportoforsendelser, 160.000 anbefalede Breve, 11.000 Breve med angiven Værdi, 511.000 Pakker, 364.000 Postindkasseringer og Postopkrævninger, 445.000 Postanvisninger og Udbetalingskort til et Beløb af 39.457.000 Kr. samt 4.604.000 Dag- og Ugeblade.

Den store Forskel mellem afsendte og ankomne Dag- og Ugeblade skyldes, at Postkontoret er Postadresseringskontor for Ugeblade, der udkommer i Jylland, samt at det er Centralpakningssted for visse Ugeblade fra andre Byer. — Aarhus har nu foruden Hovedpostkontoret følgende Indleveringskontorer bestyret af Posttjenestemænd: Aarhus 1: Kannikegade 16, Aarhus 2: Nr. Allé 30, Aarhus 3: Frederiksbjerg Torv 2, Aarhus 4: Tordenskjoldsgade 69 og følgende af private betjente Indleveringssteder: Aarhus 5: Kongsvang, Aarhus 6: Christiansbjerg, Aarhus 7: Hasle og Aarhus 8: Marselis Boulevard 24 samt i hver af Forstæderne Aabyhøj, Risskov og Viby J. Postekspedition bestyret af Posttjenestemænd. — Under Postkontoret hører endvidere Postekspeditionerne i Brabrand, Galten, Harlev, Haselager, Hjortshøj, Hornslet, Højbjerg, Lille-ring, Lystrup St., Løgten, Mundelstrup, Ormslev, Skovby Østj., Skødstrup, Stautrup, Tranbjerg, Tunø Kattegat samt Postindleveringsstederne i Holme, Lading, Ny Solbjerg, Skaade, Spørring og Vejlbj. — Frimærker sælges yderligere fra 229 Frimærkeudsalgssteder oprettede hos private. — Under Postkontoret hører Postbefordringen paa Jernbanestrækningerne Aarhus—Odder—Hou og Aarhus—Hammel—Thorsø. — I Postkontorets Distrikt er anbragt 268 Brevkasser.

Aarhus har særligt Telegrafkontor, men der ekspederes dog ogsaa afgaaende Telegrammer og Telefonsamtaler ved alle de af Post- og Telegraf-tjenestemænd betjente Posthuse i Aarhus med Forstæder, i sidstnævnte ogsaa ankomne Telegrammer. I Finansaaret 1939—40 afsendtes ca. 7000 Telegrammer og førtes ca. 2000 Telefonsamtaler fra Posthusene.

Af særlige Forretninger kan nævnes, at Salget af Feriemærker i afvigte Finansaar androg 278.000 Kr. Paa Feriemærkebøger blev der i Sommeren 1940 udbetalt 358.000 Kr.⁷⁾.

Aarhus Telegrafkontor, der blev oprettet den 1. Juni 1857 og siden 1905 har til Huse i Kannikegade 16, ledes siden 1939 af Telegrafbestyrer K. M. Schmidt og har desuden et Personale bestaaende af 1 Overkon-

Postrytteren ved Aarhus Post- & Telegrafkontor.

⁷⁾ Om Aarhus Postvæsen se forøvrigt Bd. III, S. 7—32.

trolør, 5 Kontrolører, 5 Overassistenter, 17 Assisterter, 4 Kontorassistenter og 46 Kontorister.

Antallet af ekspederede Telegrammer til og fra Aarhus har siden 1923 været faldende, for det sidste Par Aars Vedkommende delvis som Følge af de særlige Forhold her og i andre Lande, men væsentligst fordi Telefonen benytttes mere og mere. Statstelefonen, der aabnedes i Aarhus 1895, ekspe-derede i 1939—40 703.409 Samtaler til og fra Aarhus mod 7917 i 1896⁹⁾.

Jydsk Telefon-Aktieselskab, Aarhus, der blev stiftet 1895⁹⁾ som en Sammenslutning af en Række mindre Selskaber og i 1901 fik en Koncession, der gjaldt for 20 Aar og senere forlængedes, har siden da overtaget flere andre Telefonselskaber, saaledes at dets Omraade fra 1922 kom til at omfatte hele Nørrejylland til den tidligere Landegrænse ved Kongeaa med Undtagelse af enkelte mindre Distrikter. Fra 1. Januar 1940 er ogsaa Telefonselskaber i de mindre Distrikter overdraget Jydsk Telefon-Aktieselskab med Undtagelse af Skagens By og Landsogn, som hører under Post- og Telegrafvæsenet. Hele Telefondriften fra Krusaa til Skagens Grænse er da underlagt een Administration.

Tilsynet med Selskabets Virksomhed og Regnskab er henlagt under »Statstilsynet med de koncessionerede Telefonselskaber«, og et særligt Regnskabsreglement er gældende for Selskabet. Abonnenternes Interesse varetages af en af dem valgt Repræsentation. Selskabet har en Bestyrelse, der ikke maa overstige 10 Medlemmer. 3 af dem repræsenterer Staten og er valgt af Ministeren for offentlige Arbejder. Bestyrelsens Formand er for Tiden Bankdirektør P. Schack Eyber, Aarhus. Administrerende Direktør for Selskabet er Ingeniør, cand. polyt. M. J. Wallmann.

Udviklingen af Selskabet har været meget stærk. Fra Sammenslutningen i 1922 til Udgangen af 1940 er Aktiekapitalen vokset fra 17,5 Millioner Kr. til 24,5 Millioner, Laanene fra 5,2 til 14,4 Millioner Kr., Abonnenttallet fra 75.000 til 102.000, Anlæggene og Ejendommene fra en Værdi af ca. 43 Millioner Kr. til ca. 110 Millioner Kr. Imidlertid er Afskrivningerne paa disse Anlæg i samme Periode vokset fra ca. 7 Millioner Kr. til ca. 57 Millioner Kr., saaledes at den bogførte Kapital for Anlæg og Ejendomme, trods en Anlægsforøgelse paa ca. 67 Millioner Kr., nu kun udgør ca. 53 Millioner Kr. mod ca. 36 Millioner Kr.

Samtaletrafikken er, hvad de lokale Samtaler angaar, vokset fra ca. 70 Millioner i 1922 til ca. 130 Millioner i 1940 og de udenbys Samtaler fra ca. 25 Millioner til ca. 40 Millioner.

Ved Udgangen af 1940 havde Selskabet et Personale paa 2807 Personer, deraf Administrations- og Kontorpersonale 303, Betjeningspersonale ved Bycentralerne 968, ved Landcentralerne 1031, samt en Arbejdsstyrke paa 505.

⁹⁾ Jvfr. Bd. III, S. 30 ff. ⁹⁾ Jvfr. Bd. III, S. 31 f.

Samtidig med den stærke Udvidelse af Selskabets Omraade og Stigningen i dets Værdier, Samtaleekspeditioner og Antal beskæftigede er der sket en omfattende teknisk Udvikling baade med Hensyn til Ledningsanlæg og Centraler. — Mens Ledningerne oprindeligt udelukkende udførtes som Luftledninger, er disse efterhaanden i stærkt Omfang erstattet med Kabler. De første Jordkabler blev nedlagt i Aarhus i 1904. Siden da er Udviklingen skredet

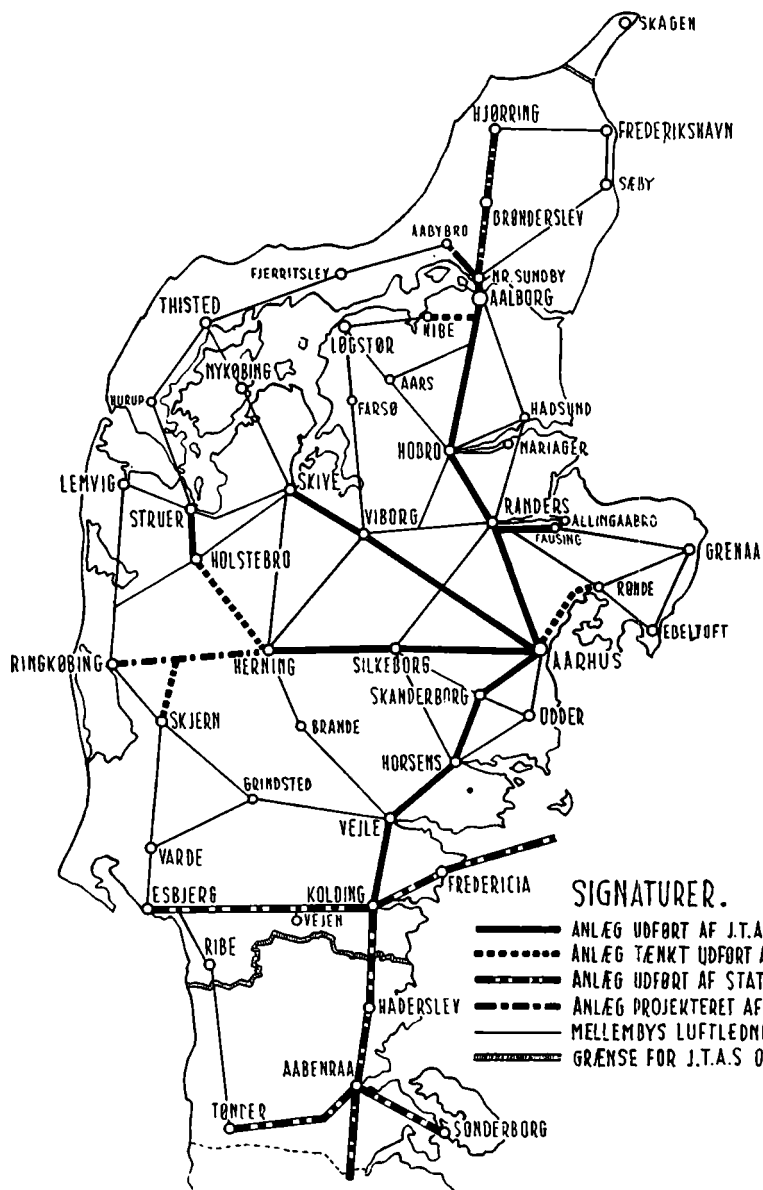

Fra Jydsk Telefon-Aktieselskabs Central i Aarhus.

videre i denne Retning, og i Forbindelse dermed er Abonnementerne blevet forsynet med Dobbeltledning. I Købstæderne gælder det 96 % og paa Landet for saa mange Centralers Vedkommende, at ialt 41 % af Landabonnementerne betjenes med Dobbeltledning. De mellembys Ledninger ligger efter 1930 for stadig fleres Vedkommende som pupiniserede Fjernkabler. Alle Selskabets Fjernkabelanlæg er af en moderne, internationalt anerkendt Type med høj Grænsefrekvens. For Hovedstrækningernes Vedkommende findes der i Kablerne en særlig afskærmet Ledning til Brug for Statsradiofonien.

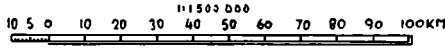
De fleste Centraler under Jydsk Telefon-Aktieselskab er Magnetocentraler for manuel Betjening. Siden 1929 har Selskabet haft en manuel Central efter Centralbatterisystem i Fredericia, og siden samme Aar har en fuldautomatisk Central efter Standard Electric's System været i Brug i Risskov som Forstadscentral under den manuelle Hovedcentral i Aarhus.

FJERNKABLER I JYLLAND.

SIGNATURER.

- ANLÆG UDFØRT AF J.T.A.S.
- ANLÆG TÆNKT UDFØRT AF J.T.A.S. INDEN 1944.
- ANLÆG UDFØRT AF STATEN.
- - - - ANLÆG PROJEKTERET AF STATEN.
- MELLEMBYS LUFTLEDNINGER.
- - - - GRÆNSE FOR J.T.A.S. OMRÅDE.

Paa Selskabets Anlægsprogram er Ombygningen af nogle af de største Købstadcentraler, nemlig Aarhus, Aalborg, Horsens og Esbjerg, til fuldautomatiske Centraler for den lokale Trafik. For Aarhus' Vedkommende, hvor Byens stærke Udvikling har medført en meget betydelig Abonnenttilgang i de senere Aar, er der med dette Formaal for Øje udarbejdet et foreløbigt Projekt til Ombygningen af Centralomraadet omfattende Hovedcentralen og de hertil knyttede Forstadscentraler. Af Selskabets 1047 Landcentraler er enkelte forsøgsvis ombyggede til automatisk Drift.

Selskabet har paa visse Omraader arbejdet i Forstaaelse med Staten, som har en Del af dets Aktier. Dets Forhold har i Lighed med enkelte andre Telefonselskabers været behandlet af en Kommission, nedsat i 1937 af Ministeren for offentlige Arbejder. I Overensstemmelse med Kommissionens Betynkning er Ministeren sindet ved Udløbet af Selskabets Koncession i 1942 at lade Staten overtage Aktiemajoriteten og forlænge Koncessionen for 10 Aar paa samme Vilkaar som for de øvrige Selskaber.

HOSPITALER, KLINIKKER, SUNDHEDSVÆSEN

HOSPITALSVÆSENET I AARHUS er i de senere Aar udviklet yderligere i den heldige Retning, der fra tidligere Tid var synlig¹). I højere Grad end før ligger Hospitalernes Betydning paa flere Omraader. At undersøge og efter Evne helbrede Patienterne er som altid Hovedopgaven, og den røgtes med bedre Hjælpe midler end nogensinde. Men Hospitalerne løser ogsaa en Opgave af forebyggende Art, idet Erfaringsresultater tages i den forebyggende Sygdomsbekæmpelses Tjeneste. I den Forbindelse kan nævnes Aarhus Tuberkulosecentral, der har til Huse paa Aarhus Kommunehospital. Erfaringer fra Sygdomsbekæmpelsen tages altid i Videnskabens Tjeneste; men i Aarhus er Udviklingen paa dette Omraade stærkt iøjnefaldende. En Række Doktordisputater er udarbejdet paa Basis af Undersøgelser paa aarhusianske Hospitaler, og andre videnskabelige Resultater er publiceret herfra. I Tilslutning til Universitetsundervisningen gaves igennem en Aarrække Kursus for medicinske studerende, og efterhaanden blev Undervisning paa Hospitaler i Aarhus fast knyttet til den lægevidenskabelige Uddannelse paa Aarhus Universitet. Flere af Byens Overlæger er Professorer ved Universitetet. Hospitalerne i Aarhus er da ikke blot som alle Hospitaler videnskabeligt modtagende, men ogsaa, mere end mange Hospitaler, videnskabeligt ydende. Antallet af Hospitaler og andre Sygehuse og Helbredelsesanstalter i og ved Byen er stort, og der er flere Arter af dem, hvad det følgende vil vise.

Aarhus Kommunehospital tilhører Aarhus Kommune og staar under Tilsyn af Sygehusudvalget. Hospitalet²) i sin nuværende Skikkelse dækker et Areal paa 19 ha og er en Videreudvikling af det Hospital, der i 1893 fik til Huse i de da opførte Hospitalsbygninger, der nu betegnes som A og B. Den hidsatte Gengivelse af Hospitalsbygningernes Beliggenhed illustrerer Udviklingen.

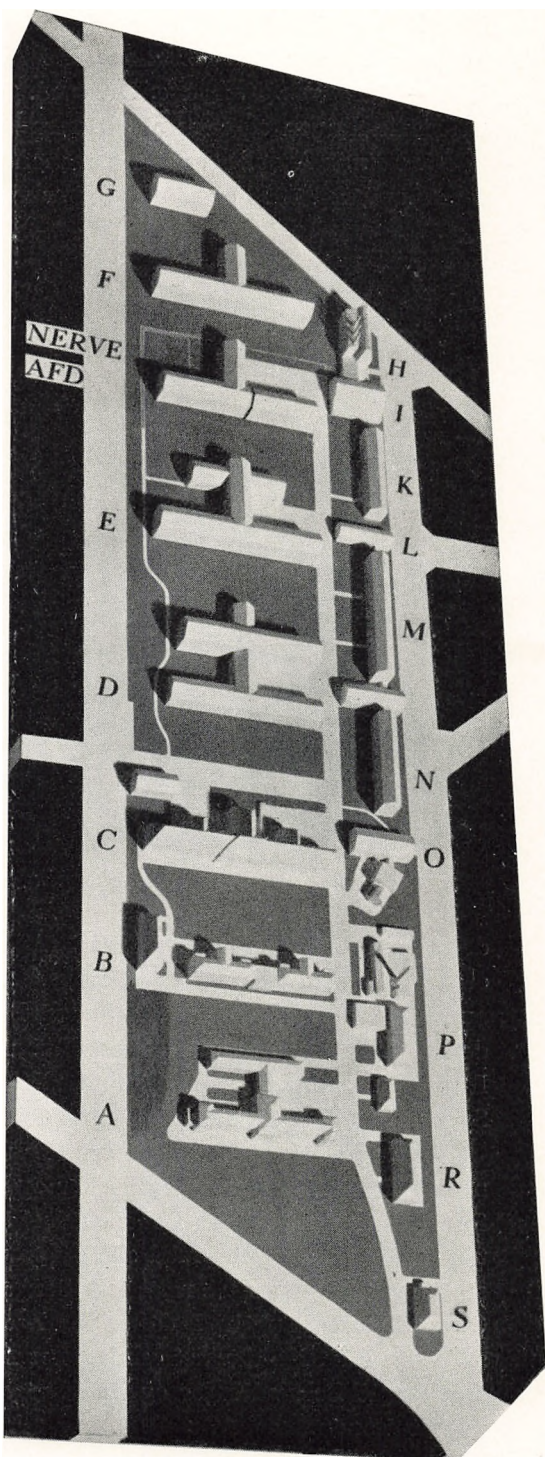
Kommunehospitalets første Bygning, A, benyttes siden 1937, da den ny kirurgiske Afdeling toges i Brug, paa forskellig Maade. Foruden en Underafdeling af den medicinske Afdeling og en Afdeling for Forsørgelsesvæsenets

¹) Jvfr. Johs. Lunddahl i nærværende Værk II. ²) II, S. 427 ff. »Demokraten« 16/1 1941. Aa. St. 12/4 1941.

Patienter samt Lokaler for Poliklinikken rummer den en Børneafdeling med 40 Senge. Denne Afdeling toges i Brug i Begyndelsen af 1940 og ledes af Overlæge, Dr. med. Professor Bent Andersen. — Sygedagenes Antal paa Børneafdelingen var i 1940 ialt 13.640.

I den følgende Bygning, B, indrettedes i 1923 en Tuberkuloseafdeling i den ene af de to Pavilloner, som Bygningen da endnu bestod af. I 1926 fandt en Sammenbygning af Pavillonerne Sted, hvorved Tuberkuloseafdelingen udvidedes med 20 Senge til 56. Afdelingen er statsanerkendt og har derfor Pligt til ogsaa at modtage udenbys Patienter. Sygedagenes Antal i 1939—40 var for denne Afdelings Vedkommende 20.386.

Centralstation for Aarhus Amt til Tuberkulosens Bekæmpelse rummes i den samme Bygning. Stationen begyndte sin Virksomhed den 1. April 1930 og modtager efter Henviisning fra praktiserende Læger Patienter til Undersøgelse for Tuberkulose. Oprindelig modtoges kun Patienter fra Aarhus By, fra 1. Marts 1932 dog tillige Patienter fra Forstæderne, og efter Overenskomst med Aarhus Amt har Stationen siden 1. Oktober 1938 modtaget Patienter til Undersøgelse fra hele Amtet. I Forbindelse med Omtalen af Tuberkulosestationen kan det nævnes, at for Aarhus Bys Vedkommende gælder, at mens der i 1900 døde 20 af 10.000 af Tuberkulose, døde i

Model af
Aarhus Kommunehospital.

1940 kun 3 af 10.000 af denne Sygdom eller lidt mindre end gennemsnitligt for hele Landet. Konsultationernes Antal paa Tuberkulosestationen var i 1939—40 16.022. Overlæge, Dr. med. Otto Lassen er Chef baade for Tuberkuloseafdelingen og Centralstationen.

Medicinsk Afdeling, normeret med 130 Sengepladser, findes i Bygning C, der er opført i 1918 efter Tegninger af Arkitekt Frimodt Clausen. I Forbin-

Kommunehospitalets første Bygning.

delse med denne Afdeling er fra 1. April 1940 oprettet et Bylaboratorium og et Ambulatorium, hvortil Patienter kan henvises af praktiserende Læger til ambulante Undersøgelse og ambulante Behandling. Ambulatoriet findes i Kælderen, hvor der ogsaa er Diætkøkken og en medicinsk Badeafdeling og et Rum med pneumatisk Klokke. Medicinsk Afdeling havde i 1939—40 50.819 Sygedage. Siden 1938 er dens Chef Overlæge, Dr. med. Professor Cai Holten.

Radiumstationen er indrettet i Bygning D, der er opført 1935 efter Tegninger af Arkitekterne Kay Fisker og C. F. Møller og med Støtte fra Landsforeningen til Kræftens Bekæmpelse, der dækker det Underskud, som Driften af Stationen fører med sig. I 1939—40 var det 152.565 Kr. — Radiumstationen er normeret med 106 Sengepladser. I Tilknytning til den er en Operationsafdeling og Lokaler for Radiumbehandling og ambulante Undersøgelser. I 1939—40 var Sygedagenes Antal 37.914. Der blev foretaget 34.939 ambulante Behandlinger og Undersøgelser. 58 Funktionærer er beskæftiget ved Stationen.

En Behandlingsafdeling med Underafdelinger for Røntgenundersøgelse, Røntgenfotografering, Røntgenbehandling, Lysbehandling og Lupusbehandling findes i den samme Bygning. Afdelingen for Lupusbehandling er den eneste danske udenfor København. 15.495 ambulante Behandlinger og Fotograferinger foretoges i Behandlingsafdelingen i 1939—40. — Ogsaa en La-

Aarhus Kommunehospital. Radiologisk Afdeling.

boratorieafdeling for eksperimentel Kræftforskning er anbragt i Bygning D. Her er allerede udført mange betydelige videnskabelige Arbejder, derunder en Række medicinske Doktordisputatser.

Radiumstationen med Behandlingsafdeling og Laboratorieafdeling udgør den hele radiologiske Afdeling, for hvilken Overlæge, Dr. med. Carl Krebs er Chef.

Kirurgisk Afdeling er i Bygning E, som opførtes i 1937 efter Arkitekterne Kay Fiskers og C. F. Møllers Tegninger. Afdelingen er normeret med 180 Sengepladser og omfatter Operationsafdeling, Skadestuer, Ambulatorier, Laboratorier og en Afdeling for Bade og Sygegymnastik. Sygedagenes Antal var i 1939—40 65.702. Der blev foretaget 6638 ambulante Behandlinger og Eftersyn, og uden Indlæggelse behandledes 3428 Tilskadekomne. Chefen for Kirurgisk Afdeling er Overlæge, Dr. med. Professor Aage Nielsen.

Lokaler for Statens Institut for Talelidende findes ligeledes i Bygning E. Patologisk-anatomisk Institut og Statsobducenturet for Jylland er i Bygning O. Det er oprettet 1916 og ledes af Prosektor Fr. Gregersen. Siden 1938 er der indrettet Hospitalsapotek i Bygning S, der er opført 1918. Apoteket leverer Medicin, Forbindsstoffer m. v. til samtlige kommunale Hospitaler og Sygeafdelinger og desuden til Amtssygehuset, Ortopædisk Hospital med flere.

Aarhus Kommunehospital. Sygeplejerskebolig.

Cand. pharm. G. Næsted Nielsen er Hospitalsapoteker. Kedelhus og Maskinværksted i Bygning H, fra 1934, leverer Centralvarme, Varmtvand og Damp til hele Hospitalskomplekset samt Fødselsanstalten, Naturhistorisk Museum, Biokemisk Institut, Studenterkollegierne, Ortopædisk Hospital, De gamles Hjem, Seminariet og Finsensgades Skole. — Den solgte Varmemængde udgjorde i 1939—40 6149,5 Mill. Cal. Lægeboliger findes i Bygningerne K. og R. Sygeplejerskebolig med 200 Eneværelser samt Spiselokaler er i Bygning M. Hovedkøkkenet er i P. Hospitalets Vaskeri ligger mellem O og P. I dette foretages Vasken for baade Kommunehospital, Radiumstationen og Marselisborg Hospital. Næsten 2 Millioner Stk. Tøj vaskedes i 1939—40. For de 3 nævnte Institutioner foretages Reparation og Forarbejdning af alle Linnedvarer i Hospitalets Systuer. Hospitalets Administrationsbygning er placeret mellem Bygningerne C og D. Den rummer Kontorer, Udvalgsværelse og Hospitalets Telefoncentral med Omstilling til ca. 120 Lokaltelefoner. Bygningerne F, G, I, L og N er blot projekterede. Ved Hjælp af en underjordisk

Tunnel er der skabt god indbyrdes Færdselsforbindelse mellem Hospitalets forskellige Bygninger, især af Vigtighed for Transport af Patienter og Mad.

Aarhus Kommunehospital med Bygninger og Inventar er bogført til en Værdi af 9.954.861,57 Kr. eller nemmere: næsten 10 Millioner Kr. Og Værdien er stigende. I Begyndelsen af 1941 paabegyndtes Opførelse af en Afdeling for neurokirurgiske og neuromedicinske Sygdomme. Denne Afdeling opføres med Støtte fra Staten og er beregnet til at modtage Patienter fra hele Jylland. Den Udvikling, Hospitalet har gennemløbet, belyses statistisk af

Tabel over Funktionærer, Patienter, Sygedage, Udgifter og Tilskud.

Aar	Antal Funktionærer	Gennemsnitl. Patienttal pr. Dag	Antal Sygedage	Drifts-udgifter Kr.	Kommunes Driftstilskud Kr.
1894	24	88	32.283	70.737	8.935
1904—05	57	147	53.788	146.548	45.754
1914—15	98	154	56.217	347.107	187.008
1924—25	241	260	94.827	1.035.948	663.432
1934—35	301	314	114.475	1.053.219	618.664
1939—40	470	380	139.133	1.934.927	1.348.050

Tallene for Radiumstationen er ikke medtaget i denne Tabel. Hospitalets samlede Funktionærtal er 528. Hospitalsinspektør er James Thomsen.

Marselisborg Hospital er et Epidemihospital, opført efter Overenskomst af 19. Februar 1901 mellem Aarhus Amdtsraad og Aarhus Byraad. Ifølge Overenskomsten skulde Hospitalet bygges paa en af Amtet godkendt Plads paa Byens Grund. Opførelsen skulde begyndes i Foraaret 1902, men Sagen trak i Langdrag, og først 1909, da der var blevet Pladsmangel paa Kommunehospital, indstillede Sygehusudvalget, at et nyt Epidemihospital blev bygget. Byraadet vedtog Opførelsen, og i 1910 begyndtes den paa Marselisborg Mark ved Skanderborgvej. Hospitalsindvielsen fandt Sted i Maj 1913, og den 7. Juni modtoges de første Patienter.

Hospitalet er opført i Pavillonstil. Foruden Administrationsbygningen med Indkørselsportalen er der 8 Pavilloner, hver til sit Brug. Siden 1939 er der en moderne Laboratoriebygning, opført paa Hospitalets tidligere Staldbygning Plads. I Tidens Løb er forskellige Moderniseringer foretaget, og Hospitalets Kapacitet er udvidet fra 155 Senge til 204 samt 56 Ekstrasenge. I en Pavillon modtages Patienter med Scarlatina, i en anden Patienter med forskellige epidemiske Sygdomme. Fælles for Aarhus By og Aarhus Amt er en tredje Pavillon, der har skullet erstatte det tidligere Koppelazaret i Munkegade, og som er beregnet for Patienter med pestagtige Sygdomme. Den største Pavillon er for Patienter med Hud- og Kønssygdomme. En Pavillon er beregnet til offentlig Desinfektion. I de øvrige Bygninger findes

Hospitalskøkken, Ligkapeller, Sektionsstuer og Funktionærboliger. Hospitals Udvikling gennem Aarene, hvad angaar Belægning, Udgifter og Personaletal, ses af følgende statistiske Oversigt.

Aar	Antal Patienter	Antal Sygedage	Udgift pr. Sygedag	Udgift pr. Kostdag	Udgift ialt	Tilskud pr. Syged.	Antal Personale
1914—15	1102	37.407	3,30	0,85	123.349	0,23	52
1919—20	2319	49.580	8,88	1,86	443.777	5,15	61
1924—25	1807	32.201	9,54	1,42	308.245	4,94	60
1929—30	1914	31.892	7,95	0,96	253.421	3,52	62
1934—35	1867	44.958	7,12	0,81	321.745	3,30	74
1939—40	3300	52.549	9,92	1,05	521.357	5,25	102

Overlæge ved de epidemiske Afdelinger er siden 1937 Dr. med. G. Nørby, der samtidig er knyttet til Aarhus Universitet som Lærer i Bakteriologi. Afdelingerne for Hud- og Kønssygdomme har fra 1939 til Overlæge Dr. med. Esbern Lomholt, som fra 1. Januar 1940 udnævntes til Professor i Dermatovenerologi ved Aarhus Universitet. Hospitalsinspektør er N. N. Sølvsteen.

Aarhus Amtssygehus, beliggende lidt tilbagetrukket ved Vestre Ringgade, tilhører Aarhus Amt og er beregnet fortrinsvis til Patienter fra Aarhus Amtsradsreds. Det er opført efter Tegninger af Arkitekt A. Høeg-Hansen og er taget i Brug den 15. Maj 1935³⁾.

Patient- og Behandlingsbygningen er 200 m lang, dens midterste Del har Hovedfacade mod Syd, dens Sidefløje danner Vinkler paa 135 Grader med Midterfløjen, saaledes at de faar Hovedfacader mod henholdsvis Sydøst og Sydvest. Bygningens brudte Form bevirker, at en væsentlig Del af Parken ud for Sydfacaden er et lunt Opholdssted for Patienterne. Økonomibygning, Funktionærbygning, Kedel- og Maskinhus, Kapel og Inspektørbolig er direkte eller indirekte forbundne med Patientbygningen ved Tunneller.

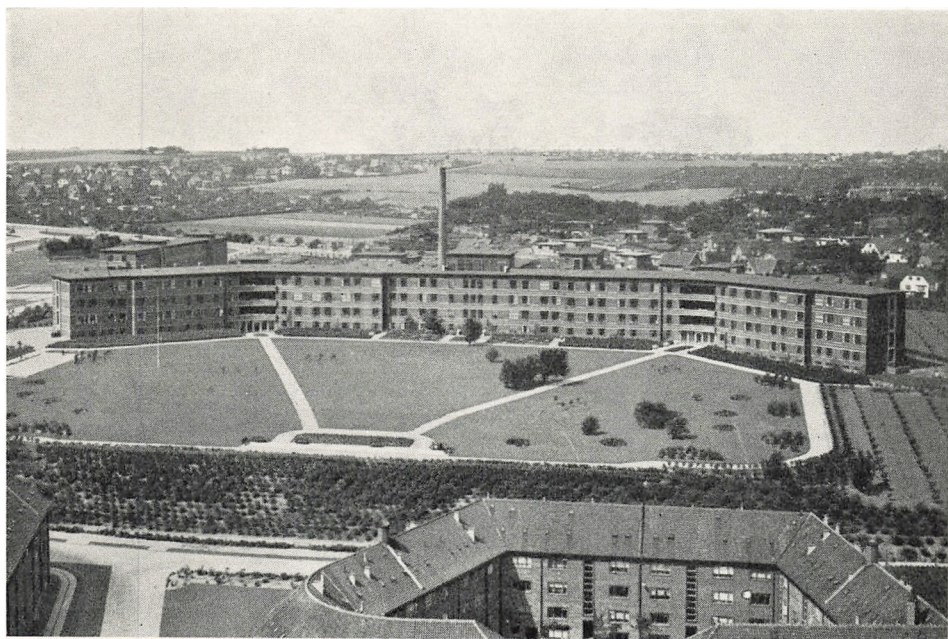
Amtssygehuset omfatter en kirurgisk og en medicinsk Afdeling med ialt 316 Senge og desuden en Lys- og Røntgenafdeling. Behandlingen af Amtets epidemiske Patienter sker ifølge Overenskomst med Aarhus Kommune paa det kommunale Epidemihospital.

I Regnskabsaaret 1939—40 behandlede paa kirurgisk Afdeling nøjagtig 2000 Patienter med ialt 43.585 Sygedage, paa medicinsk Afdeling 1614 Patienter med ialt 41.645 Sygedage; af epidemisk syge var der 155 Patienter. Det samlede Antal Sygedage var 88.630, deraf 80.894 for indenamts Patienter og 7736 for udenamts. Den samlede Udgift var pr. Sygedag 840,05 Øre,

³⁾ Særtryk af Tidsskrift for danske Sygehuse. 1935, Nr. 17. Aarhus Amtssygehus' Regnskab og Beretning 1939—40. Nærv. Værk II, S. 432 ff.

Marselisborg Hospital.
(Thranum Foto-Bureau fot.)

Aarhus Amts Sygehus.
Foto i Stadsingeniørens Kontor.

Forplejningsudgifterne pr. Sygedag 171,84 Øre og Forplejningsudgifterne pr. Kostdag 95,30 Øre. Gennemsnitlig koster hver Patient Sygehuset 211,13 Kr. Amtssygehusets Regnskab balancerede med 825.440 Kr. Personalet var den 31. Marts 1940 ialt 220 Funktionærer.

Overlæge for medicinsk Afdeling er Dr. med. Aage Th. B. Jacobsen, for kirurgisk Afdeling Dr. med. J. Fabricius-Møller og for Lys- og Røntgenafdelingen Dr. med. Aage Wagner. Inspektør er Holger Pedersen. — Amtssygehusets Bestyrelse bestaar af 3 Amtsraadsmedlemmer, af hvilke Konsulent C. P. Lauridsen, Vejlbj, er Formand.

Statens Sindssygehospital ved Aarhus er oprettet i Henhold til Plakat af 13. Oktober 1847 og aabnet den 1. September 1852⁴⁾. Det ligger uden for Aarhus Bygrænse, Nord for Riis Skov og mellem Risskov Villakvarters 2 Dele.

I Sindssygebehandlingen betegnede Oprettelsen af Sindssygehospitalet ved Aarhus et Fremskridt udover det almindelige. Man gik derved over fra Indespærringsprincippet til Helbredelsesprincippet. Siden da er Udviklingen gaaet videre i den Retning.

Anstaltens Helbredelsesmetoder er ifølge Sagens Natur tildels af særlig Art. Foruden almindelige Former for lægelig Behandling bestaar de i paa en Gang at skaffe Patienten Ro og Beskæftigelse. Derfor har Anstalten Sløjdlokaler, hvor mandlige Patienter undervises i at snedkerere, dreje, male, Kurvefletning og Bogindbinding eller andre Haandværksgrene. Nogle Patienter maa save og hugge Brænde eller gøre Arbejde i Have og Mark, alt i et meget roligt Tempo. Ved Haandgerning, Vævning og Vaskeri m. m. beskæftiges en Del kvindelige Patienter. I Almindelighed gives Beskæftigelse ved Arbejde, Patienterne i Forvejen har Kendskab til. Et Mindretal af dem har Lov til at færdes frit i Hospitalets nærmeste Omegn, naar deres Tilstand skønnes god nok til det. Saa vidt muligt indrømmes der Patienterne en relativ stor Frihed. Festligheder afholdes for dem engang imellem. Om Sommeren forfrisker en Del af dem sig ved Fodbold og Svømning.

Fortrinsvis modtages Patienter fra nørrejydske Amter, dog med Undtagelse af en Række Distrikter og Købstæder. Der er 3 Forplejningsklasser paa Hospitalet. Den gennemsnitlige Forplejningsudgift pr. Sygedag i 1939—1940 var for alle Konti 541,6 Øre. Sygedagenes Antal var 252.670. Patientantallet var ved Aarets Begyndelse 694 og ved dets Slutning 693. Af Mænd og Kvinder var der omtrent lige mange. I Familiepleje under Hospitalets Kontrol var anbragt 529. For Regnskabsaaret 1939—40 var Anstaltens samlede Udgift 2.127.415,06 Kr.

⁴⁾ Statens Sindssygehospital ved Aarhus. Plejeanstalten Raamosegaard. Plejecentralen i Dalstrup. (Alt i Særtryk af Tidssk. for danske Sygehuse 1927—28). Fr. Hallager: Jydske Asyl 1852—1902. 1902. Jvfr. nærværende Værk II, S. 435 f.

Under Sindssygeanstalten sorterer Plejeanstalten Raamosegaard, hvor 4 Mænd og 119 Kvinder er anbragt, og Plejecentralen i Dalstrup, der er for mandlige Patienter og huser 130 Mænd.

Indtil Juli 1926 lededes Anstalten af en Direktion paa 3 Medlemmer. — Siden da er Overlægen i enhver Henseende Sindssygehospitalets eneste sted-

Sindssygehospitalets Hovedbygning.

lige Myndighed. Overlæge er Dr. med. A. Thune Jacobsen. 2 Afdelingslæger, 3 Reservelæger og 2 Kandidater er Læger paa Anstalten. Administrationen forestaas af Hospitalsforvalter G. H. Møller. Plejepersonalet er ialt 218. — Anstaltens Landbrug, Gartneri, Værksteder, Vaskeri, Køkken, Kontorer m. m. beskæftiger 130 Mennesker. Ialt har 357 Ansættelse paa Statens Sindssygehospital ved Aarhus.

»Fødselsanstalten i Jylland« er en Statsinstitution, oprettet i Henhold til Lov af 27. Maj 1908, opført paa en af Aarhus Kommune skænket Grund overfor Kommunehospitalet ved Niels Ebbesensvej (nu Nørrebrogade), og indviet den 10. Oktober 1910.

Grunden var oprindeligt 3 Tdr. Land, blev senere forøget ved Køb af den tilstødende Bolig for den kommanderende General og er endelig i 1938 for-

øget med en Grund, ligeledes skænket af Aarhus Kommune, til Opførelse af en Funktionærbolig, saa at den nu er 5 Tdr. Land stor.

De oprindelige Bygninger, en Hovedbygning og en Vaskeribygning, opførtes af Arkitekt Sylow, og Planerne var udarbejdet af Sundhedsstyrelsens daværende Formand Dr. med. N. Muus. Senere er Anstalten udvidet ved Tilbygninger til Fødeafdelingen, Barselsafdelingen og Vaskeriet og Opførelse af en Afdeling for svangre, en Bolig for Overlægen og en Funktionærbolig. En Børneafdeling indrettedes i den tidligere Generalbolig.

Fødslernes Antal var oprindelig beregnet til 360 aarlig, men steg snart til ca. 1000, laa fra 1920 til 1935 omkring 12—1300 og er senere steget til omkring 1800, i 1939 saaledes 1809. Fra 1938 kan foruden fødende modtages Patienter med Kvindesygdomme for almindelig Sygehustakst uden Hensyn til Hjemsted. Til Fødselsanstalten hører desuden en Afdeling for svangre og en Afdeling for Mødre og Børn.

Paa Afdelingen for svangre optages dels svangre, der bor saa langt borte, at de ikke kan afvente Fødselens Begyndelse i Hjemmet, dels saadanne, der ikke har noget Hjem og vanskeligt kan passe en Plads i Slutningen af Svangerskabet, endelig saadanne med Svangerskabssygdomme, der kræver Hospitalsbehandling. De raske svangre beskæftiges ved lettere Arbejde i Køkken, Vaskeri eller Systue. I 1939 havde 556 svangre et saadant Ophold paa Afdelingen fra nogle Dage til 4—5 Uger. Opholdet er for ugifte svangre gratis.

Hensigten med Børneafdelingen var først og fremmest at skaffe uden for Ægteskab fødte Børn en forsvarlig Pleje i det første Leveaar, dernæst at gøre det muligt for vanskeligt stillede, ugifte Mødre at blive sammen med deres Barn i indtil 1 Aar. Disse Mødre passer foruden deres eget Barn 1 eller 2 andre under Tilsyn og Vejledning af en Afdelingssygeplejerske. Opholdet er for Moder med sit Barn gratis, for andre Børn betales et efter Forholdene afpasset Beløb. I 1939 havde 19 Mødre og 40 Børn Ophold paa Børneafdelingen fra nogle Maaneder til 1 Aar.

Personalet var oprindelig meget lille; foruden Overlægen bestod det af 1 Overjordemoder, 1 Oversygeplejerske, 4 faste Sygeplejersker, 1 Økonoma, der forestod baade Køkken og Vaskeri, og 1 Fyrbøder. Der var saaledes ingen Reservelæge eller Reservejordemoder de første Aar, og fast Regnskabsfører ansattes først 1920. Svarende til det stigende Patienttal og den indskrænkede Arbejdstid er Personalet senere forøget og bestaar nu af 4 faste Læger, 6 Jordemødre, 68 Sygeplejersker, 1 Hospitalsforvalter, 1 Kontorfuldmægtig, 1 Kontorist, 1 Økonoma, 1 Vaskeribestyrerinde, 1 Laboratorieassistent, 1 Køkkenassistent, 1 Vaskeriassistent, 1 Rengøringsassistent, 2 Barneplejelever, 1 Nattevagt, 1 Varmemester, 3 Portører og 38 Husmedhjælpere — ialt 132 Funktionærer. — Som Præst for Fødselsanstalten fungerer Sognepræsten ved Sct. Johannes Kirke.

Fødselsanstalten i Jylland.

Fra Anstaltens Oprettelse er der givet Sygeplejersker 2 Maaneders supplerende Uddannelse i Barselpleje; nu er der til Stadighed 22 saadanne Sygeplejersker. Fra 1924 kan Læger gennemgaa det obligatoriske Kursus i Fødselshjælp her. Hver Maaned modtages nu 5 Læger til dette Kursus. — Hospitalsforvalter er K. M. Brøgger. — Efter Overlæge, Dr. med. Victor Albecks Død 1939 er Dr. med. Axel Olsen Overlæge.

Fødselsanstaltens Driftsudgifter 1939—40 var 559.858 Kr. Dens Ejendomsskyld er 1.490.000 Kr. Grundværdien er 270.000 Kr.

Statens Institut for Talelidende, Aarhus-Afdeling, Nørrebro-gade 44, er den ene af de 2 Afdelinger, Statens Institut for Talelidende omfatter. Den anden Afdeling er beliggende i Hellerup. Forstander for begge Afdelinger er H. Bering-Liisberg, som bor paa og er daglig Leder af Institutets Hellerup-Afdeling. Inspektør Henrik Abrahams har den daglige Ledelse af Aarhus-Afdelingen.

Denne Afdeling fortsætter det Arbejde med Behandling og Undervisning af Talelidende, som var paabegyndt af Professor Ernst Warming, og som fortsattes af Ørelæge Hans Bagger og senere af Institutionen »Klinikken i Aarhus for Talelidende i Jylland«.

Afdelingen oprettedes den 1. Juli 1937, da Staten overtog Klinikken for Talelidende. Instituttet yder i Henhold til Lov af 20. Maj 1933 om offentlig Forsorg, § 66, jvfr. § 257, talelidende Anstaltbehandling, og dets Aarhus-Afdeling behandler for Tiden følgende Arter af Talelidelser: Følgerne af Gane-spalte (Protesebehandling og Undervisning af uopererede Patienter samt

Undervisning af opererede Patienter), Stammen, Udtalefejl, funktionelle Stemmelidelser samt saadanne Læsevanskeligheder, som skyldes en medfødt Defekt.

Det er væsentligst jydsk Talelidende, der behandles i Aarhusafdelingen. Udenbys Patienter er anbragt i Pensionater, som drives af private, men er underlagt Instituttets Tilsyn. Betalingen for Opholdet paa disse er for Tiden 11 Kr. ugentlig. Dog kan der ved Ansøgning indsendt til Invalideforsikringsretten gennem det sociale Udvalg i Ansøgerens Opholdskommune opnaas Hjælp til Dækning af de med Opholdet forbundne Udgifter. Undervisning og anden Behandling er gratis.

Paa Instituttet undervises aarlig ca. 250 Talelidende. Ved Ankomsten undersøges Eleverne af Instituttets Huslæge, som i givet Fald henviser til dets fastansatte Øre-Næse-Halsspecialist eller til andre Speciallæger. En Tandlæge efterser Elevernes Tænder og udfører eventuelt foruden konservativ Behandling Ganespalteproteser og andet Protesearbejde. Eleverne undersøges daglig paa Instituttet, som for Tiden har Lokaler paa Kommunehospitalet. — Undervisningstiden er enten 5 Timer daglig, i hvilke Eleverne undervises i Klasser paa 10, eller 1 Time daglig med 2 Elever ad Gangen. Skoleaaret begynder ca. 20. August og slutter en af de sidste Dage i Juni. Foruden i Sommerferien hjemsendes Eleverne ogsaa i Juleferien, der er paa ca. 2½ Uge.

Instituttets Personale bestaar af 4 egentlige Tjenestemænd, nemlig 1 Overlærer, der er den samme som Inspektøren, og 3 Lærere. Hertil kommer en Huslæge, en Øre-Næse-Halsspecialist, en Tandlæge, en Timelærer og en Tandtekniker.

Sct. Josephs Hospital i Aarhus skylder Forstanderinden for Sct. Joseph Søstrenes Kongregation sin Oprettelse. Dets nuværende Bygning er fra 1907. Hospitalet modtog Specialpatienter, kronisk syge og Kommunalpatienter med medicinske Sygdomme og Lungetuberkulose. Siden 1913 har Hospitalet haft Overenskomst med Aarhus Kommune om Indlæggelse af Patienter lidende af Øjensygdomme, Hals-, Næse- og Øresygdomme. Senere modtoges ortopædiske Patienter, indtil Samfundet og Hjemmet for Vanføre fik en Afdeling i Aarhus. Fra 1913 blev de medicinske Patienter indlagt paa Kommunehospitalet; fra 1923 blev det samme Forhold gældende for de tuberkuløse Patienter. Nu belægges Sct. Josephs Hospital af Patienter med Øjensygdomme, Hals-, Næse- og Øresygdomme samt af Patienter, der henvises dertil af en Række Speciallæger i Aarhus⁵⁾.

Hospitalet er jævnlgt forbedret ved Nyindretninger. Det tilhører Sct. Josephs Orden og bestyres af denne.

⁵⁾ Jvfr. Bind II, S. 434.

Sct. Josephs Hospital.

Ortopædisk Hospital, Aarhus, er opført af Samfundet og Hjemmet for Vanføre, der er en selvejende Institution, stiftet 1872 og i Henhold til Lov om offentlig Forsorg statsanerkendt som Vanføreanstalt, med en Bestyrelse paa 16 Medlemmer, af hvilke Socialministeren beskikker Halvdelen. Institutionen omfatter foruden Ortopædisk Hospital i Aarhus ogsaa Ortopædisk Hospital i København og flere Anstalter for Vanføre.

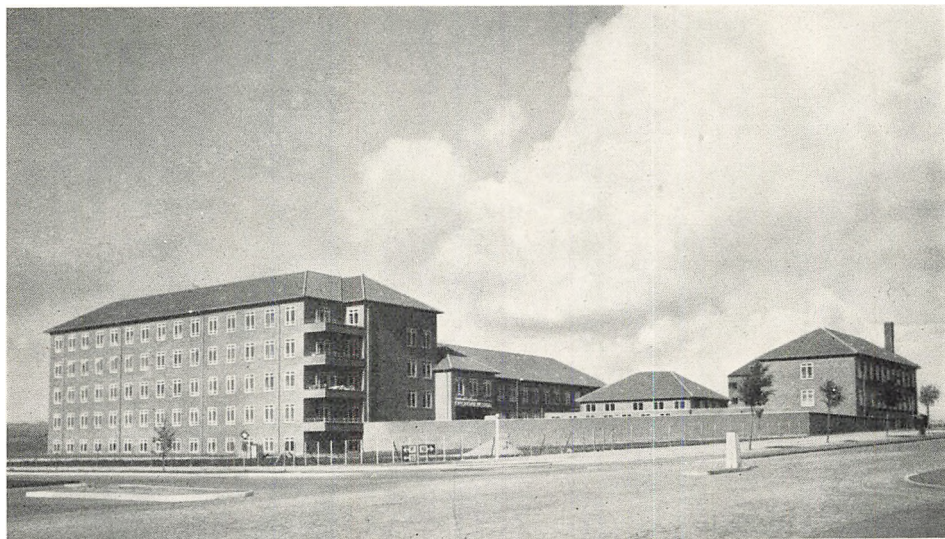
Ortopædisk Hospital i Aarhus⁶⁾ fører sin Historie tilbage til den Vanførekommision, der i 1930 nedsattes af Socialminister K. K. Steincke, og som indstillede, at Staten skulde tage Initiativet til Oprettelse af et ortopædisk Hospital i Jylland. Midlertidigt indrettedes et saadant fra Efteraaret 1936 i en Del af Amtssygehusets Bygninger paa Ingerslevs Boulevard. Den 7. December 1940 indviedes det nye ortopædiske Hospital i Aarhus. Det er bygget efter Projekt af Arkitekterne Harald Gad og C. F. Møller.

Hospitalsbygningen er opført af røde Sten og har rødt Tegtag. Alle dets Sygestuer i Sengeafdelingen vender mod Syd. Dets Beliggenhed ved Ringgaden og Randers Landevej giver det gode trafikale Forbindelser. Bygningskomplekset bestaar af ialt 6 Bygninger, nemlig Ambulatorium, Operations- og Administrationsbygning, Værkstedbygning, Patientbygning (Sengeafdelinger), Køkkenbygning og Funktionærbygning, der alle er forbundne med

⁶⁾ Ortopædisk Hospital, Aarhus, Særtryk af »Arkitekten« 1940. Vanførebladet 20/12 1940. Meddelelser fra Ortopædisk Hospital, Aarhus.

hinanden og saaledes placerede, at der er de bedste Muligheder for et praktisk Samarbejde mellem Hospitalets vigtigste Funktionsgrene. Ortopædisk Hospital har flere Funktioner end Hospitaler i Almindelighed, som det vil ses af det følgende.

Patienter, som søger Hospitalet, undersøges først i Ambulatoriet, hvor der skrives Journal og træffes Bestemmelse om, hvorvidt Patienten bør indlægges eller behandles ambulant, f. Eks. med Forsyning af Bandager, Pro-

Ortopædisk Hospital.

teser eller ortopædisk Fodtøj, og samtidig fremsættes et lægeligt Skøn over, om sociale Foranstaltninger bør træffes, maaske fordi Patienten erhvervs-mæssigt bør placeres anderledes end hidtil.

Ambulatoriets Betydning er saaledes meget stor baade for Patienten og for Institutionens Arbejde, og derfor er det placeret centralt og praktisk med nær Forbindelse baade til Kontorerne, til Værkstedbygningen og til Røntgenafdelingen. En eventuel vejledende Udtalelse med Henblik paa Social-lovgivningens Bestemmelser om Støtte i særlige Tilfælde eller med Henblik paa Skolegang eller Valg af Livsstilling gives i Kontorerne. Denne »Social-behandling« kræver en ret omfattende Korrespondance med Patienter, Læger, sociale Udvalg, Invalideforsikringsretten og andre sociale Institutioner. — Værkstedbygningens Haandværkere maa ofte tages med paa Raad under Ambulatoriarbejdet, da Fodtøj, Bandager og flere andre Ting skal fremstilles under Hensyntagen til de enkelte Patienters særlige Tilfælde, og paa lignende Maade forholder det sig med Røntgenafdelingens Virksomhed hvad angaar at skaffe Oplysning til Gavn for Bedømmelse af Vanførheden.

Ambulatoriets Indretning er efter et nyt Princip. Der er 3 parallelle Gange og mellem disse findes 2 Rækker Undersøgelsesrum med tilhørende Omklædningskabiner for henholdsvis Kvinder og Mænd. Midtergangen adskiller Undersøgelsesrummene for de to Køn og benyttes af Personalet: Læger, Bandagister, Sygeplejersker, Røntgenassistenter, Sekretærer eller andre, der enten til Stadighed arbejder i Undersøgelsesrummene eller jævnlige tilkalder. Derved generes de enkelte Patienter mindst muligt af dem uvedkommende, og derved kan Undersøgelsen gaa hurtigt for sig og Ventetiden blive forholdsvis ringe. Ambulatoriets Kapacitet regnes for mindst 15000 Konsultationer aarlig. Foruden Undersøgelsesrum har det Lokaler for Maaltagning, Prøvning og Tilpasning af ortopædiske Hjælpemidler samt Sekretærkontorer.

At Ortopædisk Hospital har egen Værkstedbygning af anseelig Størrelse og i 3 Etager hænger sammen med Hospitalets særlige Opgaver. Fremstillingen af Bandager og ortopædisk Fodtøj til Patienterne er en omfattende Fabrikation, og den kræver Samvirken mellem specielt uddannede Haandværkere af vidt forskellige Fag. I Værkstedbygningen findes Grovsmedie, Finsmedie, Formerværksted, Trædrejeri, Sliberi, Fræseri, Gipsestue, Korsetstue, Sadelmagerværksted, Skomagerværksted og mere endnu.

Operationsafdelingen er udstyret med praktiske Anordninger for de forskellige forekommende Tilfælde. Nævnes kan, at skyggefri Operationslamper er ophængt i et særligt Skinnesystem og derved gjort mere mobile end almindeligt. Men i Hovedsagen adskiller Afdelingen sig ikke fra almindelige Hospitalers. I det hele gælder det, at Ortopædisk Hospital er praktisk indrettet. Uden Luksus af nogen Art er det udstyret med moderne tekniske Apparater og Anordninger. Særlige Sikkerhedsforanstaltninger, som Tiden kræver, er truffet. Alle Loftsetager er ved svære Jernbetonadskillelser sikrede mod Brandbomber, og til Beskyttelse under Luftangreb er der i Kældrene indrettet Tilflugtsrum, som er sikrede ved ekstra Forstærkninger af de omgivende Mure.

Til Belysning af Hospitalets Virksomhed kan tjene følgende Tal, der gælder for 1940. Der var da 5885 ambulante Undersøgelser og 674 indlagte Patienter. Det samlede Antal Sygedage var 21.859, og Omsætningen i Institutionens ortopædiske Værksteder i Aarhus var ca. 228.000 Kr. Ved Aarets Udgang, efter Indflytningen i de nye Bygninger, beskæftigedes 135 Funktionærer. Hospitalets Kontorchef er P. A. Poulsen. Overlæge for Ortopædisk Hospital, Aarhus, er Dr. med. P. G. K. Bentzon, som har haft megen Indflydelse paa Hospitalets Indretning.

»Stefanshjemmet« i Aarhus, Menighedshjem for kronisk syge, er en selvejende Institution oprettet af de aarhusianske Menighedsplejer og Diakonskolen i Aarhus i Fællesskab. Hjemmet er godkendt af

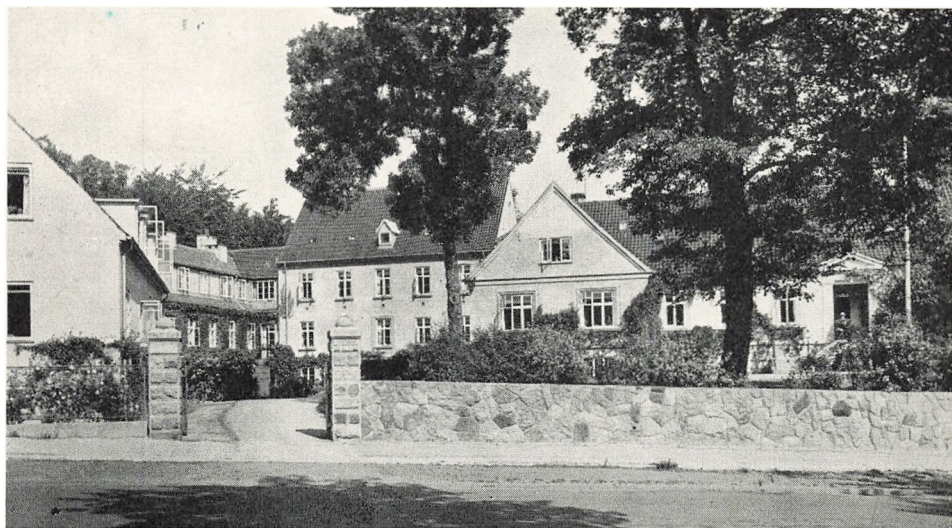
Sundhedsstyrelsen og har baade ved sin Oprettelse og senere Udvidelse modtaget Statsstøtte. Det har 72 Sengepladser, er hospitalsudstyret og i det hele specielt indrettet til at modtage de daarligste, mest hjælpeløse og krævende Kronicister fra hele Landet. Sygeplejen ledes af »Lukassøstre«, paa Mandafdelingen med Assistance af Diakonelever og paa Kvindefdelingene af Plejersker. Der er fast, næsten dagligt, Lægetilsyn. — Patienter lidende af Epilepsi, Sindssygdom, Tuberkulose eller anden smitsom Sygdom modtages ikke. Hjemmet ledes i kristelig Aand.

Betalingen er for Tiden 5,00 Kr. om Dagen. Hvis Eneværelse forlanges 6,00 Kr. For denne Betaling faas baade Pleje, Lægetilsyn, Behandling (Medicin, Massage, Diæt, Bade, Lysbade etc.) og Vask. Ubemidlede Patienter kan som Regel indlægges i Henhold til de sociale Love.

Da Diakonskolen i Aarhus begyndte sin Virksomhed (November 1920), besluttede Bestyrelsen straks at søge oprettet et hospitalsudstyret Sygehjem for de mest hjælpeløse kronisk syge. Dels fandtes der intet saadant udenfor København, saaledes at disse haardt prøvede Patienter som oftest maatte nøjes med en yderst mangelfuld Pleje og Hjælp; dels vilde Diakoneleverne paa et saadant Hjem allerede under deres Uddannelse kunne komme til at gøre Gavn. Man indbød da kort efter Skolens Aabning samtlige aarhusianske Menighedsplejer samt Biskoppen og Byens Præster til et Møde paa Diakonskolen, hvor Sagen blev fremlagt. Det vedtoges her eenstemmigt at søge nævnte Hjem oprettet, og der valgtes en foreløbig Bestyrelse bestaaende af Byens Sognepræster, 5 Repræsentanter for Menighedsplejerne og Skolens to Forstandere samt — efter særlig Opfordring — Overlæge Rahlff. Kort efter sluttede »De samvirkende Menighedsplejer« i København sig til Tanken, og man foretog da Sommeren 1921 en fælles Indsamling i Landets Menigheder med det Formaal at søge oprettet to Sygehjem, et i Københavns Nærhed (særlig for Kvinder) og et i Aarhus (for Mænd). Senere haabede man at kunne udvide disse til 60—70 Sengepladser og med Plads til Patienter af begge Køn.

Den 14. September 1923 indviedes det aarhusianske Hjem af Biskop Schiøler i Ejendommen »Louisenhøj« — tidligere Enkesæde for Marselisborg Gods — som om Foraaret s. A. var blevet udbudt til Auktion, og som havde vist sig at være den til Formaalet bedst egnede Villa paa Egnen. Dagen efter modtoges de første Patienter. Der var da Plads til 24 saadanne. — Den planlagte Udvidelse af Hjemmet gennemførtes 1932. Sengepladsernes Antal blev gennem denne bragt op til 70. Desuden medførte den en Række Forbedringer: Man fik nu en stor, smuk Dagligstue, hvor samtlige Patienter kan samles til Fest, Underholdning og Gudstjeneste; der blev indlagt Radio med Telefoner ved alle Sygesenge og Højtaler i Dagligstuen, og i Forbindelse hermed Mikrofon til »Udsendelse« fra Dagligstuen til de sengeliggende.

Tillige indrettedes Liggealtaner paa 1. Sal, mindre Samlingsrum for de oppe-gaaende Patienter paa hver af de 4 Afdelinger, Liggehaller i Haven, Husflidsrum, Kontor, Lægeværelse, Systue m. m. samt et stort, fuldt moderne Køkken og Vaskeri. En dertil specielt uddannet »Beskæftigelsesterapeut« søger at hjælpe Patienterne til saa megen nyttig Beskæftigelse, som den enkeltes Helbred og Kræfter tillader. En Biblioteksassistent fra Folkebiblio-

Stefanshjemmet i Aarhus.

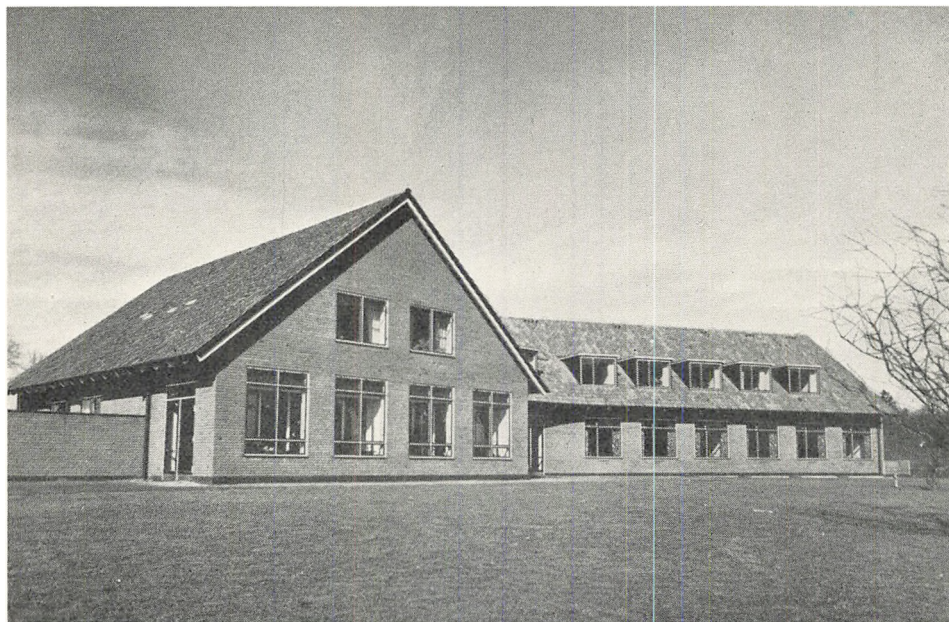
teket bringer hver Uge al ønsket Lektüre fra Biblioteket. De første Kvindepatienter modtoges den 1. Juli 1932; Nybygningen indviedes den 14. September 1932 ved Biskop Bruun-Rasmussen. Endelig byggedes i 1935 den nuværende Funktionærbolig i Stedet for den nærmest faldefærdige Gartnerbolig ved Ejendommens Indgang fra Holmevej.

Der har siden Hjemmets Aabning i alt været indlagt 388 Patienter (257 Mænd, 120 Kvinder, 11 Børn). Af disse har 22 % været selvbetalende; de øvrige har været indlagt i Henhold til de sociale Love (Invalideforsikringsloven, Aldersrenteloven og Loven om kronisk syge). Fra Aarhus By og Amt var 231, de øvrige fra samtlige andre Amter i Landet.

Hjemmet har 34 Funktionærer, deraf 6 Lukassøstre, 1 Gartner, 1 Beskæftigelsesterapeut og 1 Kontorist; de øvrige er Sygeplejeelever eller Husassistenter.

Bestyrelsen bestaar af 5 Repræsentanter for de aarhusianske Menighedsplejer, 5 for Diakonskolen, 3 for Kirkelig Forening for den indre Mission i Danmark, 2 for Aarhus Byraad. Læge Johannes Hoff har siden Hjemmets Oprettelse været dets Formand og Læge.

Børnehjemmet Solbakken er et Hjem for kronisk syge Børn i Skolealderen, oprettet paa Initiativ af Stefanshjemmet i Aarhus. Solbakken er en selvejende Institution med det Formaal at være paa en Gang kristeligt Hjem, Skole og Hospital for Børn, hvis Sygdomme medfører, at de ikke kan faa Del i den almindelige Undervisning i Lighed med andre Børn. Man vil her søge at give dem en Oplæring, der kan bidrage til, at de

Børnehjemmet »Solbakken«.

trods deres tunge Skæbne kan faa Del i den Berigelse, som Kundskaber og Færdigheder er. — Den største Part af Midlerne til Hjemmets Opførelse skaffedes i Marts 1938 ved en Husindsamling, som Justitsministeriet havde tilladt efter Henvendelse fra »Stefanshjemmet« i Forbindelse med Arbejds- og Invalideforeningen i Aarhus. Der indkom ca. 160.000 Kr., hvoraf 25.000 i Stor-Aarhus, og Byraadet skænkede en prægtig Grund paa 6000 m² Syd for Kirkeskoven ved Hestehavevej.

Den 11. Oktober 1940 kunde Hjemmet indvies. Samtidig forelaa Socialministeriets Godkendelse af Hjemmet som Særforsorgsinstitution i Henhold til Lov om offentlig Forsorg, saaledes at Staten betaler Ophold for vanføre og lemlæstede. Desuden kan Børn lidende af andre kroniske Sygdomme optages, naar Udgifterne ved deres Ophold dækkes ad anden Vej. Børn med epidemiske Sygdomme, aandssvage, Epileptikere o. l. kan ikke optages. Ved Udgangen af 1940 var 11 Børn optaget paa Hjemmet, og Forespørgsel forelaa for saa mange, at der om kort Tid vil være fuldt belagt med 18—20 Børn.

Efter Opførelsen af Ortopædisk Hospital i Aarhus er der let Adgang til Behandling af invalide og vanføre Patienter, som »Solbakken« fortrinsvis er beregnet for. Der samarbejdes derfor med Ortopædisk Hospital, saaledes at Patienterne kan forsynes med nødvendige Bandager, kunstige Lemmer m. m.

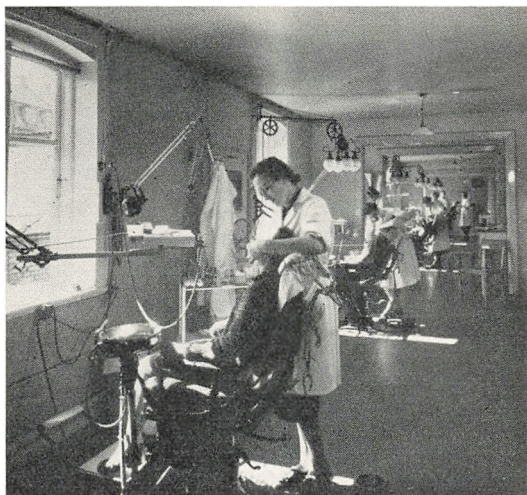
Opførelsen af en projekteret Vestfløj vil forøge Antallet af Pladser til 36. Varmeanlæg, Skolestue, Køkken m. m. er indrettet under Hensyn til en saadan Udvidelse. Det er Bestyrelsens Plan at skaffe Kapital til Udvidelsen, ligesom det er Hensigten at søge oprettet Legater for kronisk syge Børn.

»Solbakken« har en Bestyrelse paa 6 Medlemmer. Lektor Nottelmann Hansen er Formand. Hjemmets Forstanderpar er Diakon Georg Andersen og Hustru. Desuden er der ansat en Sygeplejerske, en Nattevagt samt fornøden huslig Hjælp. — Læge Johannes Hoff er tilsynsførende Læge.

Skoletandklinikken behandler Skoleelever fra Aarhus Kommune, der afholder Udgifterne ved Klinikens Drift. Til Behandling var der i 1939—40 indmeldt 9595 Elever saavel fra Kommuneskoler som fra andre Skoler og forskellige Børnehjem i Byen. Børnene tilsiges til Behandling 2 Gange aarlig, men maa forøvrigt henvende sig paa Klinikken, naar som helst de i Mellemtiden faar Tandpine. Det skete for 1434 Børns Vedkommende i 1939—40. Alle almindelige Tandbehandlinger foretoges, og der var i alt 4,19 Behandlinger for hver Elev. Den gennemsnitlige Udgift var 7,49 Kr. pr. Elev eller 1,79 Kr. pr. Behandling. Eleverne giver et aarligt Kontingent.

Ved Klinikken er ansat 8 kvindelige Tandlæger og 4 Klinikdamer samt en Kontorassistent og desuden en Medhjælper den halve Dag.

Amtslægen i Aarhus bestrider et Embede, der er oprettet i Henhold til Loven om Embedslægevæsenets Ordning af 21. April 1914. Da denne Lov traadte i Kraft den 1. April 1915, afløstes de tidligere Tidens Fysici og Distriktslæger af Amts- og Kredslæger. Tidens bydende Krav til Embedslægevæsenets Udvikling, til den mere indgaaende Beskæftigelse med alle sanitære Forhold, Bortfald af Pligten til at være fast Læge for Kommunernes Fattige og Alderdomsunderstøttede, den for Embedslægerne indførte Uddannelse og

Fra Skoletandklinikken.

Eksamen gav mere ensartede Forhold i alle Landets Byer (bortset fra København). Stadslægestillingen gik op i denne Ordning. Tilknytningen af disse statsansatte Tjenestemænd til Kommunalbestyrelserne blev noget mere formel, om end ligesaa betydningsfuld.

Stadslæge i Aarhus, Johannes Lunddahl, ansattes som den første Amtslæge i Aarhus⁷⁾. Han havde allerede i lang Tid været i Kommunens Tjeneste som Embedslæge, og ved sin betydelige Dygtighed og sin store Interesse og Energi for hele det offentlige Sundhedsvæsens Trivsel, specielt i Aarhus, kom han til at bidrage stærkere end nogen anden til Byens sanitære Udvikling i de Aar, da denne udviklede sig til at faa en stor Bys Præg med alle dens Krav til det offentliges Indsats paa Sundheds- og Sygelighedsvæsenets Omraader.

Da Johs. Lunddahl 70 Aar gammel afgik som Amts- og Kredslæge i Aarhus, overtoges Embedet af tidligere Kredslæge i Marselisborg Lægekreds Laurits Juul, medens Marselisborg Lægekreds blev besat med Skuli Bogason.

Foruden disse to Kredslægeembeder omfatter Aarhus Amtsrads kreds tillige Hads Lægekreds, der siden 1915 har været besat med Kredslæge Peder Dam Rise, der bor i Odder.

Indenfor Embedslægevæsenets Omraade hører for Amtslægens Vedkommende Virksomheden som sagkyndig Raadgiver for Amtmanden og Amtsradet. Han skal høres ved Ansættelse af Jordemødre, udtale sig om Planerne til Opførelse af og Ombygning af Skoler. Han er Medlem af Overepidemi-kommissionen, og han afholder Jordemoderkonferencer. Han samler og bearbejder det statistiske Materiale, der vedrører Sundhedsforholdene og Sygeligheden i Amtet.

Som Byens Kredslæge er han lægekyndig Raadgiver for dennes dømmende og administrative Myndigheder, og han skal høres i alle de Sager, der kræver lægekyndig Indsigt og afgive Betænkning over dem.

Lægernes, Tandlægenes, Apotekernes, Jordemødrenes, Sundhedsplejerskernes og andre Medicinalpersoners Virksomhed fører han Tilsyn med, ligesaa med Sundheds- og Sygeplejen i saadanne Anstalter, hvor flere Mennesker holdes samlede (Forsørgelsesanstalten, De Gamles Hjem, Arresten, Børnehjem, Asyl, Vuggestuer, Skoler og lignende). Endvidere med Sygehuse og Helbredelsesanstalter af enhver Art (dog ikke Fødselsanstalten) og med Apotekerne. Ogsaa saadanne Virksomheder, der er undergivet Love, Anordninger og Regulativer af sundhedsmæssig Art, som Bagerier, Mejerier, Slagterier, Fabrikker m. v., er undergivet hans Tilsyn.

Kredslægen overvaager de almindelige sundhedsmæssige Forhold i Byen, herunder Bygge- og Bolighygiejne, Desinfektionsvæsenet, Vandforsyning, Afløbsforhold, Destruktionsanstalten, Tilberedelse af og Handel med Næringsmidler. Han er Medlem af Sundheds-, Epidemi- og Karantænekommissioner,

⁷⁾ Nærv. Værk, Bd. II, S. 410.

virker som Karantænelæge og Arrestlæge. Desuden udfører han de offentlige Vaccinationer, og endelig er han Kredsens Retslæge, som afgiver en betydelig Række retsmedicinske og retspsykiatriske Erklæringer til Brug for det offentlige Politi- og Retsvæsen.

Indenfor disse Rammer for Embedslægens Virksomhed har Udviklingen ført med sig, at det i nogen Maade er gaaet anderledes, end man tænkte sig, da Loven traadte i Kraft for 25 Aar siden. Det har saaledes ikke været muligt ved en enkelt Mands Arbejde at tilfredsstille alle de Krav, der stilles til ham i en By af Aarhus' Størrelse og Udvikling. Byen har med sine ca. 100,000 Indbyggere alle de særlige Opgaver, en Storby frembyder til Løsning indenfor Sanitetsvæsenet, saavel det offentlige som det private. Dette skyldes ikke alene Byens Vækst, men i endnu højere Grad den stigende Interesse for Sundhedens Pleje, den vaagnende og voksende Erkendelse af, at man staar sig ved at komme Sygdommene i Forkøbet. Danmarks Læger og øvrige Medicinalpersonale er nu gaaet i Spidsen for at føre det daglige Liv ind under denne Synsvinkel. Der oprettes nye Institutioner, enten selvstændige eller i Samvirke med andre sociale Arbejdsomraader. Og en By af Aarhus' Betydning maa være en Foregangsby, ikke mindst naar det drejer sig om Sundhedens Pleje. Med sit unge Universitet skal det tillige være et Sted, hvor Hygiejnen studeres videnskabeligt, hvor man ønsker at se en mønstergyldig Ordning af Sundhedsvæsenet i dets mange Forgreninger. Og naar man ser hen til den Tid, der levnes Embedslægen til at honorere alle disse Krav, vil det let forstaaes, at det kræver en betydelig Række Hjælpekræfter ved Embedets daglige Funktioner, saa der kan blive lidt Tid tilovers til Orientering og Gennemførelse af de mange nye Opgaver.

Vi staar nu ved Starten af en saa nødvendig Institution som et Boligtilsyn. Byen savner stærkt Skolelæger. De vil sikkert ogsaa komme i de nærmeste Aar. Og paa saa at sige alle Omraader vil der komme Reguleringer og nye Opgaver, som kræver, at Embedslægen alene kan ofre sig for sin Embedsgerning. Man maa lægge Vægt paa, at de Hjælpekræfter, der skal være til Raadighed i de forskellige Funktioner, som Tilsyn og Vejledere, maa have en speciel Uddannelse, der er afpasset efter Formaalene. Sammen med Landets andre Byer og Egne vil man ogsaa nok paa dette Punkt føle Tidens Krav, og om nogle Aar vil der forhaabentlig være ansat et specielt uddannet og veltrænet Personale, som kan gaa ind i Arbejdet med de mange nye Opgaver.

Hvis man vil danne sig en Forestilling om, hvilket Omfang, de Funktioner, som er tillagt Embedslægen, har taget, vil en Opgørelse for Aaret 1940 være lidt misvisende, fordi der paa nogle Omraader har gjort sig særlige Forhold gældende. Derfor tilføjes i Parantes de tilsvarende Tal for Aaret forud, der i større Grad kunde siges at være et Normalaar. — Af egentlige Embedsforretninger har det været følgende: Legale Ligsyn 60 (50), legale

Obduktioner 9 (7), Karantæneeftersyn 3 (12), legemlige Undersøgelser 59 (58), mentale Undersøgelser 43 (21), epidemiologiske Undersøgelser 17 (0). Men dertil kommer 79 Spiritusprøver (mod 76 i 1939) og 162 (117) Blodtagninger i Paternitetssager, som almindeligvis udføres af Amtslægen.

I Aarhus var der ved Udgangen af 1940 68 praktiserende Læger, hvoraf 27 Specialister, 45 Tandlæger, 11 praktiserende Jordemødre, 8 Sundhedsplejersker, 9 Apotekere og 1 Hospitalsapoteker.

Der er rigelig Adgang for disse Medicinalpersoner til at vedligeholde deres faglige Kundskaber og til videregaaende Uddannelse, om det ønskes. Universitetet vil, eftersom det udbygges helt, kunne gavne dem og det stærkt udviklede Foreningsliv indenfor de forskellige Grene af Medicinalvæsenet til Nytte for Byens Befolkning.

Hospitalsvæsenet er paa sit Omraade fulgt godt med i Tidens rivende Udvikling, som det vil ses af Omtalen af Hospitalerne.

Der er endnu en Del tilbage, før man kan erklære Hospitalsvæsenet paa Højde med de Krav, et Universitet maa stille til Uddannelsesstedet for Læger. Men der vil utvivlsomt blive raadet Bod derpaa i den nærmeste Fremtid.

Udviklingen har været god ogsaa for de andre medicinale, hygiejniske Institutioner i Byen. Centralstationen for Tuberkulosens Bekæmpelse, Sundhedskommissionens Laboratorium og hele Tilsynet med Mælkens Produktion og Behandling, Sundhedsplejerskerne, Skolebørnenes Tandpleje, Forbrændingsanstalten for Dagrenovation kan nævnes som Eksempler paa, at sanitære Forhold er naaet frem til det helt rigtige. Hvad der mangler er ikke glemt, men vil i de nærmeste Aar naa den samme Standard, til Gavn og Glæde for den By, hvis Natur og Offervilje har forenet sig om at tilvejebringe den for dens Borgere saa kostelige Gave, der hedder Sundhed.

SOCIALE INSTITUTIONER

DEN OFFENTLIGE OG PRIVATE HJÆLP, der ydes vidt forskellige trængende i Aarhus, er mangeartet og meget omfattende. Gennem mange sociale Institutioner ydes der Støtte. De vigtigste af de kommunale er omtalt foran. Sjelles Stiftelse, Stæhrs Legatbolig, Voigts Stiftelse, Rings Stiftelse, Peder Villadsens Stiftelse, Skovbys Legatbolig, Den Bruunske Stiftelse med flere er Legatboliger, der henhører under Byraadets Bestyrelse. De kommunale Legatboliger vil ikke her faa særskilt Omtale; det konstateres blot, at de findes, og at Legatkapitalerne under Byens Administration udgør 1.425.750 Kroner ialt.

I det følgende gives korte Skildringer af eksisterende Asyler, Børnehjem, Stiftelser og fast organiseret Velgørenhedsvirksomhed i Aarhus, idet der især lægges Vægt paa deres nuværende Funktion.

Arveprindsesse Carolines Børneasyl i Aarhus er en selv-ejende Institution, anerkendt og godkendt i Medfør af Lov om offentlig Forsorg §§ 126—128 ved Socialministeriets Skrivelse af 23. Juni 1934. Asylet, der har Lokaler i Hjarnøgade 9, Aarhus, omfatter siden 1937 en Børnehave og et Fritidshjem. I Børnehaven modtages ifølge Vedtægt af 6. April 1937 dagligt Børn paa 2 til 7 Aar, i Fritidshjemmet Børn i Alderen 7—14 Aar, væsentligst Børn af mindrebemidlede Forældre. Efter tidligere Vedtægter var Formaalet »om Dagen at modtage saadanne Smaaabørn, hvis Forældre paa Grund af trange Kaar og især fordi Moderen har Arbejde uden for Hjemmet, maatte ønske det, samt at yde disse Børn Pleje, Beskæftigelse og nogen Undervisning«.

Asylet er oprettet af Arveprinsesse Caroline og begyndte sin Virksomhed ved Frue Kirkerist den 22. November 1836. I Tidens Løb har det modtaget Støtte ved Legater og Gaver fra mange Sider og har kunnet udvide. Over-inspektionen for Børneforsorgen stadfæstede i 1937 Vedtægten med den Bemærkning, at der i Asylet kunde modtages indtil 80 Børn og i Fritidshjemmet indtil 30 Børn i 2 Hold à 15 Børn.

Børnehavens Børn faar en Ret Formad 5 Dage om Ugen. For Børnene betales et lavt Normalkontingent for Ophold og Middagsmad, lavere uden Middagsmad. Højeste Beløb er 125 Øre pr. Uge. Der kan gives Moderation

eller Friplads, og for Børn, der henvises til Børnehaven eller Fritidshjemmet af Børneværnsudvalgene gælder særlige Betalingsregler. Børnehaven arbejder hovedsagelig efter det Frøbelske System. I Fritidshjemmet er Beskæftigelsen Husflidsarbejde med mere.

Den daglige Ledelse har for Tiden Frøken Anna Christensen. Personalet bestaar forøvrigt af 2 uddannede Assistenters og 1 Aspirant. Om Formiddagen assisteres Asylet desuden af 6 Elever fra Jydsk Børnehaveseminarium. Arveprinsesse Carolines Børneasyl¹⁾ har en Bestyrelse paa 9 Medlemmer. Bestyrelsen er selvsupplerende, men Overinspektionen for Børneforsorgen skal modtage Indberetning om Valget. Bestyrelsesformand er Pastor Paul Knudsen.

»Børnely« er oprettet af Sct. Stefansforeningen i Aarhus. Denne Forening dannedes den 23. Oktober 1876 som en lokal Forening inden for Landsforeningen Sct. Stefansforeningen, der nogle Uger i Forvejen var oprettet af fremtrædende gejstlige paa et Møde i Aarhus. Foreningens Formaal er at øve kristelige Kærlighedsgerninger gennem Søndagsskoler, Asylers, Sømandshjem, Fattigpleje, Sygebesøg, Bispisningsforeninger m. m.

Inden længe fik Foreningen oprettet et Børneasyl, der fik til Huse i det gamle Garnisonssygehus Frederiksgade 15, men senere flyttedes det til Søndergade 4. I 1883 opførtes Asylet »Børnely« i Købmand Spliids Have ud mod Pistolstræde, der nu kaldes Asylgade. At der var Trang til Børneasylet, fremgaar af, at inden Aaret var omme, var der over 100 Børn eller lovlig mange efter Pladsforholdene i Asylet.

»Børnely« er et Dagshjem for 2—7 Aars Børn fra Smaakaarshjem. Børnene beskæftiges med Frøbelske Arbejder og Sanglege. De faar delvis Kost for en meget lav Betaling. Siden den 1. Januar 1936 har Asylet været ledet af en Bestyrerinde, Frøken Karen Kjærtinge, med 3 kvindelige Medhjælpere. Det har en Bestyrelse paa 8 Medlemmer med Sognepræst C. A. Sølling som Formand.

I Aarenes Løb har »Børnely« været Hjemsted for mere end Asylgerningen. Børnegudstjenester, Konemøder, Blaa Kors Møder, Ydre Missionsmøder er afholdt dér. I mange Aar har flere Diakonisser boet der. Søster Gerda ledede den kommunale Sygepleje derfra i 2½ Aar, inden Kommunen selv overtog Ledelsen.

Kong Christian den Niendes og Dronning Louises Guldbryllupsasyl er en selvejende Institution, skænket af Borgerskabet i Aarhus og indviet den 26. Maj 1892 paa Majestæternes Guldbryllupsdag til varigt Minde om denne Festdag i Kongehuset. Asylet er Dagshjem for 3—6 Aars Børn af ubemidlede Forældre i Byens sydlige Del.

Initiativet til dets Oprettelse blev taget af en Kreds af Borgere af forskellige Samfundsklasser. Midlerne til Opførelse af Asylet skaffedes gennem

¹⁾ Aa. St. 1886 ²²/₁₁, 1836 ¹⁷/₁₀, ²²/₁₁.

Indsamling. Senere blev Asylet betænkt med testamentariske Gaver, Legater, Støtte fra Børnehjælpskomitéen og forskellig anden Hjælp. Fra første Færd gav Kommunen et aarligt Tilskud, og fra 1925 opnaedes Statstilskud. Efter Lov af 20. Maj 1933 om offentlig Forsorg maatte Forudsætningen for at opnaa Statstilskud i Henhold til § 127 være, at Institutionen er godkendt af Socialministeren. Denne Godkendelse opnaedes under 27. Marts 1934, men skal fornyes ved Lederskifte.

Asylet begyndte sin Virksomhed i Sct. Paulsgades Forlængelse den 1. Juni 1892. Det var bestemt til at kunne modtage ca. 100 Børn daglig. Hver Lørdag maatte hvert Barn, der var paa Asylet om Middagen, medbringe 10 Øre som Betaling for 1 Pægl Mælk daglig. Allerede det første Aar var det daglige Besøg ca. 100, og det steg til op mod 120 indtil efter Verdenskrigen, bortset fra Landsudstillingsaaret 1909, da Antallet var paa 97. Men i Aarene 1922—25 var Besøget meget ringe, formentlig paa Grund af, at Frøbelhaver var taget i Brug og blevet yndede. Indtil da havde en Asylmoder haft den daglige Ledelse af Asylet. Men i Forbindelse med, at Asylmoderen ønskede at fratræde sin Stilling, besluttede Bestyrelsen at søge en eksamineret Børnehavelærerinde med Frøbelbørnehaveuddannelse til Forstanderinde for Asylet. Siden 1926 er Asylets Arbejde ledet efter moderne Børnehaveprincipper, og Tilgangen af Børn har været stigende, saa Asylet forlængst er naaet op paa det Tal, det er beregnet til. Samtidig har det været Genstand for Udvidelser og Forbedringer. En Liggehal med Hvilebaarer er indrettet og en Legesal med Legeapparater. At faa Børnene anbragt i Ferietiden lykkedes fra 1925 ved Byraadets Foranstaltning og gennem Arrangement med Hammelbanen. Børnene køres da hver Dag ud til Kommunens Landejendom Bispegaarden i Stautrup. Om Morgenen tager de under Opsyn af Plejersker med Hammelbanen derud, hvor de kan tilbringe Dagen i det fri med Leg og Sang. Paa Gaarden opvartes de med Mælk. Mod Aften befordres de tilbage til Hammelbanegaarden, hvor de afhentes af Forældrene. Det har i de forløbne Aar været let at konstatere, at dette friske Landophold i Sommerferien for alle Asylets Børn fra vanskeligt stillede Hjem betyder en overordentlig Forbedring i deres Helbredstilstand Aaret igennem.

Børnenes Sundhedstilstand kontrolleres som Regel hver Maaned. Skønnes Helbredstilstanden utilfredsstillende, sender Asylet Meddelelse til Forældrene derom med Opfordring til at lade Barnet undersøge af Familiens Læge. Med Mellemrum maales og vejes Børnene. Deres Tænder efterses og behandles vederlagsfrit af en af Byens Tandlæger.

Henved 3000 Børn har haft et Dagshjem og sikkert Tilflugtssted i Asylet siden dets Opførelse i Dalgas' gamle Have.

Den store Støtte udefra har gjort det muligt at klare de skiftende Tidens Vanskeligheder. Asylets Økonomi var oprindeligt tilrettelagt saaledes, at en Aarsudgift paa 1500 Kr. skulde kunne bæres. Men med Prisstigningerne blev

Udgifterne langt større end ventet. Institutionen reddedes da af ekstra Hjælp. Til en aarlig Regnskabsbalance paa ca. 1500 Kr. i 1890'erne svarede i 1940 godt 15,000 Kr. Indtægterne i 1940 stammede fra Legatkapitaler, Statens, Byraadets og Børnenes Bidrag. En Del indkommer ved Gaver og Juleindsamlinger og ved Tilskud fra Sct. Pauls Sogns Menighedspleje og fra Forebyggende Børneværn, som Asylet i 1924 blev indmeldt i. Et fremtidigt Lyspunkt for Økonomien bestaar deri, at af Apoteker Viggo Frederiksens Legat er en Kapital paa 50,000 Kr. tillagt Asylet til Udbetaling senere.

Guldbryllupsasylet er ikke undergivet Tilsyn af det stedlige Børneværnsudvalg og ikke godkendt til Optagelse af Børn, som henvises dertil fra Børneværnsudvalget. Tilsynet foretages af Overinspektionen for Børneforsorgen og af Embedslægerne. Den daglige Ledelse har siden 1926 Forstanderinde Emilie Randrup. Varetagelse af Asylets Anliggender i Almindelighed er overdraget en Bestyrelse paa 5 Damer og 5 Herrer. Formand er Overlæge Max Brammer.

Vuggestuen »Marthahjemmet«, Thunøgade 35, Aarhus, er en selvejende Institution, der har til Formaal at modtage og pleje Børn i Alderen indtil 4 Aar. Desuden modtager den unge Piger i Alderen fra 18 Aar for under et etaarigt Kursus at uddanne dem til Barneplejersker.

Hjemmet er baseret paa at kunne modtage 50 Børn dagligt. Det har i sidste Arbejdsaar været besøgt af 11,695 Børn. Højeste Antal pr. Dag har været 58, mindste 15 og Gennemsnit 47. Dets Økonomi er baseret paa Børnenes Indbetalinger, som for Tiden udgør 90 Øre pr. Dag. Der er Rabat for Søskende. Tillige modtager Hjemmet Stats- og Kommunitilskud samt Tilskud fra Institutioner og velgørende Selskaber.

»Marthahjemmet« paabegyndte sit Arbejde den 1. December 1904 med 6 Vugger og 3 Barnesenge.

Den nuværende Bestyrelse bestaar af 6 Medlemmer med Sparekassedirektør E. K. Stenov som Formand. Den daglige Ledelse varetages af en Bestyrerinde, for Tiden Frk. A. S. Carlsen, som bistaas af en Assistent.

»Bethesda«, Aarhus, Skovtoftehjemmenes Mødre- og Spædbørnshjem, oprettet 1896 af en Privatmand, blev i 1901 overtaget af Hjemmet »Skovtofte«, Kongens Lyngby, og har siden varetaget en Del af Skovtoftehjemmenes forebyggende og oprejsende Arbejde blandt unge Kvinder mellem 15 og 25 Aar.

Hjemmet blev i 1901 forandret, saaledes at det ogsaa kunde være Fødehjem med uddannet Jordemoder. Det havde da Plads til 15 Mødre og 20 Børn; men ved Tilbygning af en ny Børneafdeling blev der fra 1922 Plads til 20 Mødre og 32 Børn. I 1933 gav Socialministeriet Hjemmet Anerkendelse som Børnehjem med Plads til 32 Børn i Alderen indtil 2 à 3 Aar.

»Bethesda«s Formaal er at modtage dels unge, ugifte Kvinder, der venter eller har født et Barn, og som ønsker Ophold i Hjemmet sammen med Bar-

net, dels spæde Børn, hvis Mødre har været optaget i Hjemmet, men ikke har kunnet tage Børnene med sig ved Afrejsen, og dels andre spæde Børn, som af offentlige Myndigheder eller private ønskes anbragt i Hjemmet.

Naar »Bethesda« modtager den unge Kvinde, maa hun forpligte sig til at blive paa Hjemmet sammen med Barnet, til dette er fyldt 1 Aar. Moderen kan modtages 1 à 2 Maaneder før Fødselen. Siden 1923 har den Ordning været gældende, at Moderen indlægges paa Fødselsanstalten i Aarhus. Hendes Ophold paa »Bethesda« er vederlagsfrit. For Barnets Ophold tilfalder Alimentationsbidraget Hjemmet. Om nødvendigt forsøger »Bethesda« at finde et godt Pleje- eller Adoptivhjem til Barnet, i Overensstemmelse med Moders Ønsker. Paa den Maade er i Aarenes Løb mange Børn anbragt. I Aaret 1939—40 har »Bethesda« hjulpet 37 Mødre og 51 Børn.

Hjemmet drives væsentligst ved Tilskud fra Hovedhjemmet »Skovtofte«, ved Statstilskud og ved private Midler fra Menigheden inden for Indre Mission. Skovtoftehjemmene har en Bestyrelse paa 11 Medlemmer. Forstanderinde for alle Skovtoftehjemmene er siden 1938 Frk. Lis Rømer. Bestyrerinde for »Bethesda« er Frk. Minna Blangsted. Hjemmets samlede Personale er 10 Personer.

Børnehjemmet »Nazareth«, Skovvangsvej, Aarhus, hører driftsmæssigt sammen med Børnehjemmet ved Vejle Fjord under en fælles Bestyrelse, hvis Formand er Provst Johs. Vibe Petersen, Strib. Bygningen er en Villa, som Børnehjemmene ejer. Enkefru B. M. Søndergaard skænkede den i 1898 til Børnehjemmene i den Hensigt, at den skulde være et Hjem for Børn. I Forvejen havde Fru Søndergaard afhændet sin Gaard i Ormslev med det samme Formaal og derpaa bygget Villaen ved Skovvangsvej med den Tanke engang ved passende Lejlighed at give den bort som Børnehjem. Til Villaen hørte en ret stor Have, som dog er blevet noget beskaaret i Aarenes Løb ved Anlæg af Nordre Ringgade og Udvidelse af Skovvangsvej. De første Børn optoges i dette Hjem i 1900, og i de forløbne Aar har ca. 100 Børn haft hjemme dér.

Børnehjemmenes Formaal fremgaar af deres Vedtægter, hvis § 1 og 2 siger: »Børnehjemmene, der virker som et Led af Kirkelig Forening for den indre Mission i Danmark, har til Formaal at antage sig forældreløse, fattige, hjemløse og paa anden Maade ulykkeligt stillede Børn fra Landets forskellige Egne for at opdrage dem i den Tro, hvortil de er døbt, og derved gøre dem til gode Medlemmer af det borgerlige Samfund. Det er tillige Hjemmenes Formaal at gøre alt saa hjemligt og saa lidt anstaltmæssigt som muligt, saa Hjemmene kan være dem nogen Erstatning for Afsavnet af deres rette Hjem. Efter Børnenes Konfirmation vil Hjemmene saa vidt muligt vedligeholde Forbindelsen med dem og støtte dem med Raad og Daad. Børnene optages i Alderen 2 til 12 Aar, og de kan blive paa Hjemmene til Konfirmationen i 14—15 Aars Alderen«.

Oprindeligt var Tanken, at Børnene skulde have Ophold gratis eller mod en ganske ringe Betaling. Søndagsskolebørnene og Venner af Arbejdet skulde saa støtte Hjemmene med frivillige Gaver; men efterhaanden som det offentlige har overtaget Forsorgen for de vanskeligt stillede Børn, har der kunnet disponeres over flere Midler; mange Tusinder af Kroner er dog skaffet til Veje ad Frivillighedens Vej. Nu er Betalingen den normerede af Socialministeriet fastsatte for Børnehjem.

»Nazareth« blev statsanerkendt i 1909, hvorefter Værgeraadene og efter 1933 Børneværnene kunde anbringe Børn dér. I 1930 blev Villaen noget udvidet og moderniseret, hvorved der blev betydelig bedre Pladsforhold til de 12 Børn, som Belægningen er fastsat til.

Sammen med en Hjælperinde har Frk. H. Sørensen ledet »Nazareth« siden 1937.

Kong Christian IX's Børnehjem, Aarhus, er oprettet 1909 paa aarhusiansk Initiativ med Byraadets Støtte og under dets Ledelse. Hjemmet er en selvejende Institution, og Hensigten med det er, at det skal være et lyst og venligt Hjem for 75 Børn.

Hjemmet er bygget til Minde om Kong Christian IX. Det er siden Oprettelsen udvidet med Gymnastiksal, Vaskeri og Smaabørnsafdeling. Paa forskellig Maade er skaffet Penge til en Sommerlejr, og siden 1928 har Hjemmet haft Kongslejren ved Begtrup Vig paa Mols med Plads til 100 Personer. Dér har Hjemmets Børn kunnet tilbringe Pinseferie og Sommerferie og en Del andre Fridage. Lejren har været af stor sundhedsmæssig Betydning

for Børnehjemmet. — Børnene i Kong Christian IX's Børnehjem lever under sunde Forhold og under Lægekontrol, og naar de forlader Hjemmet for at gaa ud i praktisk Virksomhed, gaar det dem i Almindelighed godt. Forhenværende Børn paa Hjemmet har dannet Kong Christian IX's Børnehjems Ungdomsforening, der arbejder i Forstaaelse med Børnehjemmet og regelmæssigt holder Møde i

Kong Christian IX's Børnehjem.

dets Lokaler. — Hjemmet er anerkendt til Ophold for 75 Børn. Dets Personale er 10 voksne Personer. Forstander er N. K. Thomasen. Det har en Bestyrelse paa 7 Medlemmer, alle valgt af Byraadet, de 4 inden for dette, de 3 uden for. Kommunalærerinde Fru Ellen Glavind er Bestyrelsens Formand.

Aarhus Købmænds Hjælpekasse stiftedes af Medlemmer af Handelsstanden i Aarhus den 15. April 1861 med et Medlemstal paa 120.

Den ledes af en Bestyrelse paa 7 Mand. Formaalet er Understøttelse af trængende Medlemmer, deres Enker og Børn for saavidt de maa anses for værdige til at modtage Hjælp. Denne Hjælp ydes af Kassens Kapital og Legatformue, der er fremgaaet af Kontingent fra Medlemmer og i udstrakt Grad ogsaa af Gaver. Baade Midlerne og den ydede Understøttelse har været stærkt stigende. Kapital og Legatformue var efter 25, 50 og 75 Aars Forløb efter Stiftelsen henholdsvis knap 45.000 Kr., godt 170.000 Kr. og knap 490.000 Kr. Den 1. Januar 1941 var den ca. 600.000 Kr.

I de 80 Aar siden Stiftelsen er uddelt Understøttelser til et Beløb af ca. 640.000 Kr., og det aarlige Uddelingsbeløb er nu ca. 28.000 Kr. Af Legatformuen tillader 3 Legater med en samlet Kapital paa 55.000 Kr. Uddeling af Understøttelser uden for Medlemmernes Kreds. De aarlige Driftsomkostninger er meget smaa og andrager kun nogle Hundrede Kroner til Avertering, Tryksager m. m.

Medlemstallet var 240 den 1. Januar 1941. Siden 1919 har Konsul M. P. Drescher været Formand for Bestyrelsen²⁾.

A a r h u s H o s p i t a l er en selvejende Institution³⁾. Dets Kapitalformue udgjorde den 1. Maj 1940 770.700 Kr., dets faste Ejendommens Ejendoms-skyld er 356.000 Kr., og 4 Jordlodder, som det besidder, staar til en Ejendoms-skyld af 318.000 Kr. Tilsammen udgør disse Beløb da 1.445.100 Kr. — Dertil kommer »Chr. Flagstads Legat« paa 141.442,56 Kr. Det er oprettet af Frøken Anna Elisabeth Flagstad, der døde i 1932. Af de aarlige Renter kommer en Del Slægten til Gode, Resten Hospitalet. Hvis Slægten uddør, tilfalder hele Rentebeløbet Hospitalet. — I Regnskabsaaret 1939—40 var Hospitalets Indtægter 51.214,83 Kr. og Udgifterne 47.178,61 Kr.

I Henhold til Hospitalets nugældende Fundatser af 7. Juli 1856 og 22. April 1879 er der i den gamle oprindelige Afdeling optaget baade gamle Mænd og Kvinder, for Tiden 45. Besidderen af Grevskabet Frijsenborg besætter i Henhold til kongelig Resolution af 6. April 1672 2 Pladser i den gamle Afdeling, nemlig 1 Mandplads og 1 Kvindeplads. I den nye Afdeling, der indrettedes i Østfløjen efter Ombygningen i 1879, bor 20 Pensionærer, udelukkende Damer af den dannede Middelstand. De, der optages, skal være hjemmehørende i Aarhus Stift.

I begge Hospitalets Afdelinger faar de optagne nu Bolig, Lys, Varme, Læge, Medicin og Vask, men ikke Kosten, saa de, der optages, maa have saa stor en aarlig Indtægt i Form af Livrente, Legater, Pensioner, Aldersrente eller lignende, at de kan skaffe sig den daglige Kost og Klæder m. m. De har Adgang til for moderat Betaling at faa hel eller delvis Forplejning hos Hospitalets Økonom. — Aarhus Hospital er fra 1848 underlagt Justitsministeriet. Lige siden 1660 har Hospitalet været ledet af Stiftsøvrigheden: Stift-

²⁾ Aarhus Købmænds Hjelpekasse 1861—1936. 1936. ³⁾ Bind III, S. 418—430. Bind II, S. 153—158.

amtmanden og Biskoppen. Som et Mellemlid mellem denne Direktion og Hospitalsforstanderen er fra 1848 indført en Inspektion bestaaende af Stiftsprovsten, den kongelige Borgmester og Politimesteren og med Stiftsprovsten som Formand.

Sognepræsten ved Frue Kirke er Hospitalets Præst, og Hospitalet har sin egen faste Læge. — Hospitalets Personale er Hospitalsforstanderen, 1 Økonom og Økonoma, 1 fast Sygeplejerske, 2 Stuekoner, 2 Gangpiger samt 1 Arbejdsmand. — Hospitalsforstander er Frøken Mariane Thomsen.

Etatsraad C. G. Filtenborgs Stiftelse.

Etatsraad C. G. Filtenborgs Stiftelse, som er beliggende paa en Grund ved Birketinget, erhvervet af Aarhus Kommune, toges i Brug i 1925. — Stiftelsen er oprettet ifølge Etatsraad C. G. Filtenborgs Legat til Fordel for trængende Handlende og Haandværkere — af disse navnlig Guldsmede og Urmagere — i Aarhus eller deres trængende efterladte.

Dette Legat blev oprettet i 1922 i Henhold til Bestemmelser i Etatsraad C. G. Filtenborgs Testamente. Til Legatet var henlagt et Beløb af 500.000 Kr. tillige med Testators Villa paa Strandvejen, hvilken Villa senere blev solgt for godt 100.000 Kr. Ifølge Testators Bestemmelse skulde indtil 250.000 Kr. anvendes til Opførelse af en Stiftelse med Friboliger. Renterne af Legatkapitalen, som andrager godt 400.000 Kr., uddeles 1 Gang aarligt.

I Stiftelsen indeholdes 9 Treværelers og 9 Toværelers Lejligheder. En Lejlighed beboes af en ved Stiftelsen ansat Inspektør, og de øvrige Lejligheder uddeles som Friboliger.

Legatet har en Bestyrelse paa 5 Medlemmer, af hvilke en forestaar den daglige Ledelse og kaldes Efor. Der skal stedse saa vidt muligt findes et Medlem af Etatsraad C. G. Filtenborgs Slægt i Legatbestyrelsen, og det skal tilstræbes, at et Medlem af Aarhus Handelsforenings Bestyrelse og et af Aarhus Haandværkerforenings Bestyrelse er Medlemmer. Højesteretssagfører Andreas Christensen, Aarhus, har været Efor siden Legatets Oprettelse. — Den nuværende Legatbestyrelse har til Formand Konsul M. P. Drescher, Aarhus.

Kong Christian den Tiende og Dronning Alexandrines Alderdomshjem, oprettet af danske Frimurere, er opført for et Beløb, som blev overrakt Deres Majestæter Kong Christian X og Dronning Alexandrine ved deres Sølvbryllup i 1923. Beløbet var indsamlet blandt Frimurerbrødre i Danmark; efter Majestæternes Ønske skulde det anvendes

til Grundlag for en Alderdomsbolig Vest for Storebælt, fortrinsvis for Frimurerbrødre og deres Enker.

Efter flere Forhandlinger blev det vedtaget, at Alderdomshjemmet burde rejses i Aarhus, idet Hans Majestæt Kongen havde udtalt Ønsket herom, og der blev derefter fra Frimurerbrødre i Danmark ydet gode Bidrag, og ikke

Frimurerstiftelsen.
(A. Hammerschmidt fot.)

mindst fra de i Aarhus boende Frimurerbrødre, saa der, inden Byggeforetagendet paabegyndtes, var tegnet en Kapital paa over 200.000 Kr. Den 26. Juli 1926 blev Grundstenen nedlagt i Overværelse af Deres Majestæter Kongen og Dronningen, og i August 1927 blev Alderdomshjemmet indviet.

I Ejendommen er der 5 Butikker, 5 Etværelses, 27 Toværelses og 17 Treværelses Lejligheder med Centralvarme og varmt Vand i Køkken og Soveværelse; af disse Lejligheder er 15 bortgivet som hel eller halv Fribolig. De øvrige Lejligheder, som er udlejet, vil efterhaanden blive Friboliger.

Borgerforeningens Stiftelse toges i Brug i Oktober 1929. Den indeholder 12 Etværelseslejligheder med Alkove og 6 Toværelseslejligheder samt en Mødesal og et Kontor for Borgerforeningens Inkassator og Vicevært. Bygningen er udstyret med Centralvarme, varmt Vand i Køkkenerne, WC og 2 Badeværelser. Lejen retter sig efter Foreningens Formuesomstændig-

Borgerforeningens Stiftelse.

Aarhus Haandværkerforenings Stiftelse, hvortil Grundstenen blev nedlagt den 27. Juni 1866 af Hans Majestæt Kong Christian IX, var oprindeligt kun paa 2 Etager med 8 Lejligheder, men blev i 1889 udvidet med en 3. Etage, saaledes at Bygningen nu rummer 12 Toværelseslejligheder, der bortgives gratis til gamle Haandværkere eller disses efterladte.

Bygningen er senere delvis moderniseret ved Indlægning af W. C. og Centralvarme, ligesom der er indlagt elektrisk Lys og Gas. Varmen betales af Foreningen. Udgiften til disse Friboliger udredes af Foreningens Overskud fra Almindelig dansk Vare og Industrielotteri.

Døvsstummestiftelsen ejes af Døvsstummeferien »Hephata«, som er stiftet i 1903 og nu har et Medlemstal paa op imod 100 med en Bestyrelse af Døvsstumme og med Døvsstummemenighedens fastboende Præst, for Tiden Pastor Poul Hansen, som Præsident.

Døvsstummestiftelsen.

heder. Det er ikke Hensigten, at Huset skal give Overskud.

Stiftelsens Opførelse er blevet muliggjort ved et Fond, som Borgerforeningen efterhaanden havde samlet, og hvis Renter ydedes som Huslejhjælp til gamle, trængende Medlemmer. Foreningens Formaal med Stiftelsen er at skaffe saadanne gamle Medlemmer Bolig efter Princippet: Hjælp til Selvhjælp.

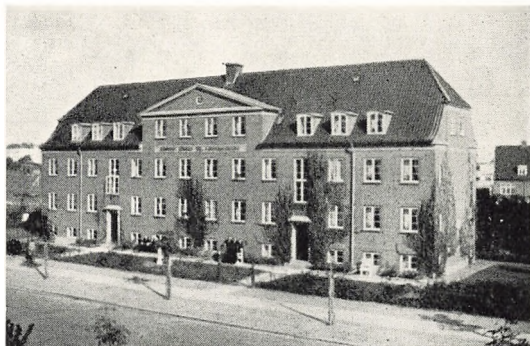
Stiftelsen er beliggende i Langelandsgade 24. — Den er vurderet til 140.000 Kr., og den rummer 12 Lejligheder samt Kontor og Lokaler til Foreningens Møder og Fester. Lokalerne kan desuden udlejes til Folk udenfor de døvsstummets Kreds.

Hovedformaalet med Stiftelsen og med en Del Legater, der er knyttet til den, er at sikre gamle, døvsstumme Medlemmer af »Hephata« billige Boliger.

I Tilknytning til Foreningen er »Julens Glæde«, der er stiftet 1906 med det Formaal gennem Opsparing at skaffe Penge til Uddeling ved Jule-

tid. — Sparernes Tal er steget til 800, hvoraf de 100 er døvstumme.

Ensomme gamles Vel, Frederiksbjerg, stiftedes i 1918 og er en uafhængig, selvstændig Sammenslutning med det Formaal at gavne og glæde ensomme, gamle Mennesker. — Dette sker om Sommeren ved Skovtur og om Vinteren ved Sammenkomster, hvor Under-

Ensomme gamles Vel, Frederiksbjerg.

holdningen bestaar i Sang, Oplæsning, Fremvisning af Lysbilleder og andet formaalstjenligt. Juleaften er der Juletræ for de helt ensomme. Nu samles ca. 500 gamle, fordelt paa 4 Hold, til ugentlige Sammenkomster.

En Afdeling for huslig Hjælp og Pleje i Sygdomstilfælde oprettedes i 1922. Den Side af Virksomheden har kunnet indskrænkes noget, efter at en tilsvarende Hjælp er blevet at faa gennem Socialkontoret. Afdelingen disponerer til Stadighed over 2 Sygekørestole og et Depot af Sengelinned og personligt Linned samt Sygeplejerekvitter, der udlaanes gratis til ubemidlede. De nødvendige Pengemidler fremskaffes nu ved Basarer og Indsamlinger.

I 1929 gennemførtes et længe næret Ønske om at bygge nogle gode, hensigtsmæssige Lejligheder til gamle. Aarhus Byraad havde skænket en stor og velbeliggende Grund i Stadion Allé. Om Efteraaret samme Aar kunde de gamle flytte ind. Bygningen indeholder 16 Etværelses Lejligheder med Alkove, Entré og Køkken og 4 Toværelses Lejligheder med Kammer. Omkring Bygningen er en Have med mange Bænkepladser og 2 Lindelysthuse. Lejlighederne kan søges af gamle fra Aarhus. Ingen af Lejlighederne er Friboliger, men 4 af dem er sat til meget lav Leje, og en Pengeinstitution i Byen har skænket 2 halve Friboliger. En Del af Stiftelsens Overskud uddeles hvert Aar som Huslejhjælp, der ogsaa kan komme gamle uden for Stiftelsen til gode. — Ledelsen er hos en Bestyrelse, der til Formand har Bogholder Svend Knudsen.

Aarhus Murermesterforenings Stiftelse er en selvejende Institution, der har som Formaal at understøtte værdige trængende Medlemmer af Aarhus Murermesterforening

Aarhus Murermesterforenings Stiftelse.

eller disse Enker og Børn ved at tildele dem Bolig i Stiftelsens Ejendom i Stadion Allé 46—48, helt eller delvis uden Vederlag.

Bygningen rummer 6 Etværelses og 6 Toværelses Lejligheder samt 3 Lejligheder paa 2½ Værelse og desuden 6 Loftsværelser. For Tiden er der 5 Legatlejligheder, medens Resten udlejes til normal Leje. Bygningen har Centralvarme og Bad. Grundstensnedlæggelsen fandt Sted paa Foreningens 50 Aars Jubilæumsdag den 31. Marts 1930. Stiftelsens Formue var den 1. Marts 1941 65.000 Kr.

I Henhold til Fundatsen bestyres Aarhus Murermesterforenings Stiftelse af Murermesterforeningens Bestyrelse. Skulde denne Forening blive opløst, overgaar Bestyrelsen af Stiftelsen til Aarhus Kommune.

Aarhus Orkesterforenings Stiftelse rejstes i 1934, da Foreningen fejrede 50 Aars Jubilæum. Bygningen rummer 3 Treværelses, 12 Toværelses og 3 Halvandenværelses Lejligheder samt en Butik med Værelse og desuden Foreningens Kontor.

Det første Beløb af Orkesterforeningens Byggefond var paa 200 Kr., som Instrumentmager J. Hansen, Vesterbrogade, Aarhus, skænkede ved Foreningens 40 Aars Jubilæum i 1924. Ved Afholdelse af Musikfester og Karnevaller havde Foreningen indtil 1933 forøget Fondet til 15.000 Kr. Bygningen er vurderet i Ejendomsskyld til 160.000 Kr. Lejeindtægten er godt 13.000 Kr. Stiftelsens Kapital var den 1. Januar 1940 godt 45.000 Kr. Formand for Stiftelsen er Musiker S. A. Kannegaard.

Aarhus Oliefabriks Arbejderes Stiftelse ejer 2 Stiftelsesbygninger. Den ene er bygget i Sommeren 1934 og indeholder 6 Toværelses Lejligheder med Loggia, 12 Toværelses Lejligheder med Altan, 6 Etværelses

Lejligheder med Loggia, 6 Toværelses Lejligheder, 12 Etværelses med Alkove. Byggesummen var 296.000 Kr. Der er 28 Lejligheder udlejet med Legattilskud. Den anden Bygning er opført i Sommeren 1939 og rummer 6 Toværelses, 30 Halvandenværelses og 12 Etværelses Lejligheder samt 10 Overværelser, der kan udlejes sammen med Lejlighederne. Til samtlige Lejligheder er der Karnap og Altan. To af Loftsværel-

Aarhus Oliefabriks Arbejderes nye Stiftelse.
(Thomas Pedersen fot.).

serne er møblerede og kan lejes billigt af Beboerne som Gæsteværelser. Der er 2 elektriske Vaskerier samt 2 Strygestuer i Stiftelsen. 12 af Lejlighederne er udlejet med Legattilskud. Byggesummen var ca. 460.000 Kr. De fleste af

Pengene, 450.000 Kr., er skænket af Aarhus Oliefabrik. Arbejderne har selv indskudt 10.000 Kr. — Formaålet er at skaffe gamle Arbejdere paa Aarhus Oliefabrik eller deres Enker samt Invalider fra Fabrikken billige eller gratis Lejligheder. For Tiden er Legattilskudene fra 300 til 375 Kr. om Aaret. Det er Hensigten at gøre Lejlighederne helt gratis, saa snart Midlerne gør dette muligt. — Stiftelsen er en selvejende Institution og ledes af en Bestyrelse paa 5 Mand. Formand for Bestyrelsen er Arbejdsmand Hjalmar Kjær.

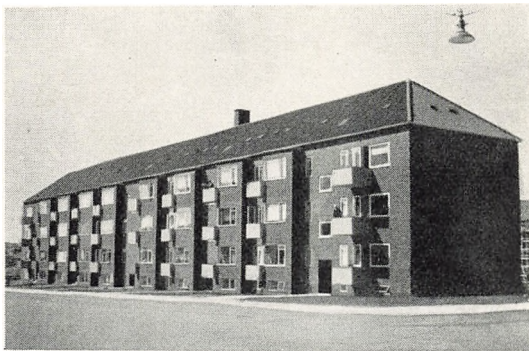
Smede og Maskinarbejdernes Fagforenings Stiftelse er oprettet i Henhold til en Fundats, der vedtoges af Fagforeningen i 1929 og fik kongelig Konfirmation den 23.

Juni 1930. Stiftelsens Formaal er opføre Boliger, der kan udlejes billigt til gamle, veltjente Smede og Maskinarbejdere eller deres Enker. — Pengene til Stiftelsen er skaffet paa den Maade, at Fagforeningen efter sin Erhvervelse af Ejendommen Fredensgade 26 har henlagt 10 Øre pr. Uge pr. betalende Medlem. Derved er der i Aarenes Løb opsparet ca. 60.000 Kr.

Stiftelsen opførte sin første Bygning i 1935. Der findes i den 39 Lejligheder, hvoraf 1 beboes uden Lejeydelse og 10 udlejes til halv Pris. Beregnet efter den ordinære Husleje udgør Legathjælpen til de beneficerede Lejere en Værdi af ialt 4000 Kr. aarlig. Stiftelsens anden Bygning opførtes i 1939. Denne rummer 48 mindre Lejligheder, hvoraf for Tiden 2 er Legatlejligheder. I Ejendommen har 5 Enker efter Smede og Maskinarbejdere og 5 ældre Smede og Maskinarbejdere Beskæftigelse ved Renholdelse og Fyring, og de opnaar derved saa megen Lejegodtgørelse, at det svarer til hel eller delvis Fri bolig. Legatmidlerne tages af Bygningens Overskud og af en Sum, der fremkommer ved et Fagforeningstilskud paa 5 Øre pr. Uge pr. betalende Medlem. Det er Hensigten, at hver Bygning økonomisk skal kunne hvile i sig selv.

Murersvendenes Stiftelse og Enkekasse har ifølge sine Vedtægter af 30. Oktober 1924 til Formaal at støtte gamle, hæderlige og invalide Murersvende, der er Medlemmer af Murersvendenes Fagforening i Aarhus, eller deres Enker ved at tilstaa dem billige Lejligheder i Foreningens Ejendom.

Midlerne skaffes ved Lejeindtægtsoverskud af Stiftelsens Ejendomme, der bestaar af 4 Bygningskomplekser med 108 Lejligheder, 7 Butikker, 1

*Smede og Maskinarbejdernes Fagforenings
Stiftelse.*

Bageri og 2 Kontorer. Ejendommene er i Ejendomsskyld vurderet til godt 1 Million Kr. Som faste Laan indestaar i dem 730.000 Kr.; den aarlige Huslejeindtægt er paa 89.200 Kr., Reservefonden udgør 240.000 Kr. Hvert Aar kan der afses ca. 5000 Kr. til det Formaal at skaffe billige Lejligheder. I Stiftelsesbygningen er der 18 Lejligheder, baade et- og toværelses, til Raadighed til nedsat Pris. — Oprettelsen af Stiftelsen skete i 1924 paa Initiativ af Murernes Fagforenings Bestyrelse. Ved Starten af Byggeriet disponeredes

Hustømrernes Stiftelse.

over 18.000 Kr., af hvilke 6000 var Laan, som er tilbagebetalt.

Murervendenes Stiftelse og Enkekasse har en Bestyrelse paa 6 Medlemmer. Formand er A. Hinge.

Hustømrernes Stiftelse og Enkekasse var oprindelig en Sygehjælpekasse for Medlemmer af Tømrernes Fagforening. Denne Fagforening købte i 1918 Sønderallé 36, der blev Foreningens første Stiftelsesbygning. Senere er flere føjet

til. Paa Hjørnet af Christiansgade og Mørksgade opførtes en Ejendom, som ved Fagforeningens 50 Aars Jubilæum den 27. Oktober 1921 indviedes til Stiftelse med delvis gratis Lejligheder for Tømrerenker eller gamle Tømrere. Tordenskjoldsgade 56 og 58, 52 og 54, Otto Rudsgade 28—30 opførtes af Stiftelsen i 1920'erne, Steinmannsgade 10 købtes i 1930, og efter Bestyrelsens Forslag er siden da opført Ejendommene Marselisboulevard 53, 55, 57, 59, 61 og 63 samt 115, 117, 119, 121, 123. I Foraaret 1941 har Stiftelsen 198 Lejligheder, 26 Loftsværelser, 10 Butikker, 1 Kontorlokale og 2 Værksteder, og den skaffer i sine Ejendomme Husly til 235 Lejere. Den har for Tiden 31 Legatnydere, som den aarlig uddeler 5000 Kr. til, og ved Juletid fordeler den desuden omkring 500 Kr. til dem. Denne hurtigt voksende Stiftelse ledes af en Bestyrelse paa 6 Medlemmer med Tømrermester Niels Rasmussen som Formand.

Bygningsnedkernes Stiftelse og Enkekasse i Aarhus har til Formaal at støtte ældre Medlemmer af Bygningsnedkernes Fagforening i Aarhus eller deres Enker. I Henhold til Beslutning af 11. Maj 1934 skal der opføres en Stiftelsesbygning, saa snart det økonomiske Grundlag er til Stede. Stiftelsen har Vedtægter af 25. Maj 1934. Dens nuværende Bestyrelse paa 5 Medlemmer har til Formand S. Nielsen.

Aarhus Barber- & Frisørlaugs Stiftelse rummer 10 Lejligheder, der for en lav Betaling lejes ud til hæderlige og trængende ældre

Medlemmer af Lavet eller deres Enker. — Lavets Besiddelse af en Stiftelse er muliggjort paa forskellig Maade. Ved dets Oprettelse den 1. Januar 1882 besluttedes, at 25 % af Kontingentet skulde samles til en Kapital, der skulde danne Basis for en Hjælpekasse for Medlemmerne. I 1899 vedtoges, at denne Kasses Midler skulde gaa ind i et Byggefond, for hvilket en Bygning engang skulde erhverves eller opføres.

Da senere Lavets Æresmedlem, N. P. Jensen Hesselballe, testamenterede Byggefondet sin Formue, der efter hans Hustrus Død tilfaldt Lavet i 1927 med 12.800 Kr. netto, var Stiftelsens Oprettelse i Sigte. Fondet og denne Formue muliggjorde det Køb, ved hvilket Lavet i 1932 erhvervede Trøjborgvej 8 b, der fra da af indrettedes til Stiftelse.

I Tilknytning til Aarhus Barber- & Frisørlaug findes fra 7. Juni 1883 Barberernes Syge- og Understøttelseskasse i Aarhus. Til sygeramte Medlemmer har den i Aarenes Løb udbetalt ca. 25.000 Kr., og der er opsparret en Kapital paa godt 8000 Kr.

I Forbindelse med denne Kasse findes en Begravelseskasse, som udbetaler 300 Kr. ved Mandens Død og 200 Kr. ved Hustruens.

Murerarbejdsmandenes Stiftelse har til Formaal at skaffe billige eller gratis Lejligheder til ældre Murerarbejds mænd, som i en længere Aarrække har været Medlemmer af Murerarbejdsmandenes Fagforening. Opførelse af Stiftelsens Bygning blev gjort mulig i 1931 ved en Gave paa 15.000 Kr. fra Murerarbejdsmandenes Ulykkesforsikring. Bygningen rummer 20 Lejligheder og 3 Butikker.

Siden Opførelsen er Stiftelsens økonomiske Stilling styrket, saa den har Mulighed for at udvide sin Virksomhed.

Velgørenhedsselskabet i Aarhus er Byens ældste, organiserede, private Velgørenhedsvirksomhed. Det er stiftet ved et Møde paa Aarhus Raadhus den 10. Februar 1841 og har til Formaal at støtte værdige trængende, der afholder sig fra at bede om Støtte og vanskeligt vilde opnaa Hjælp fra det offentlige.

Selskabet raader over en Række Legatkapitaler samt de aarlige Medlemsbidrag, og desuden modtager det Gaver, deriblandt fra enkelte Institutioner og Firmaer. Den samlede Legatkapital, hvis Renter uddeles, er henved $\frac{1}{4}$ Million Kr.

*Aarhus Barber- og Frisørlaug's
Stiftelse.*

Af Legatkapitalerne uddeles de aarlige Renter i Portioner paa fra 25 til til 100 Kr. i Overensstemmelse med de Regler, som indeholdes i den kongeligt stadfæstede Fundats, der er oprettet for hvert enkelt Legat. Efter de fleste Fundatser skal Renteportioner uddeles til »værdige trængende Kvinder — fortrinsvis saadanne, der have kendt bedre Dage — der er forsørgelsesberettigede i Aarhus, ikke nyde eller have nydt Fattigunderstøttelse, og som ere over 50 Aar . . .«. Den, der modtager en Legatportion, beholder den, saa længe Trang og Værdighed godtgøres.

Efter at offentlig Hjælp er blevet stærkt udvidet, saa en Mængde trængende modtager Understøttelse af den Art, er Selskabets Virksomhed i nogen Grad ændret, saaledes at Medlemskontingentet og de indkomne Gaver nu særlig anvendes til at yde værdige trængende, og da navnlig Kvinder, Hjælp i Sygdomstilfælde eller øjeblikkelig Nød, naar Udveje til offentlig Hjælp ellers synes lukket. Til Jul uddeles Pengegaver til fattige og værdige trængende Kvinder til Supplering af utilstrækkelige Indkomster til daglige Fornødenheder.

Velgørenhedsselskabet ledes af en Bestyrelse paa 12 Medlemmer, der hver varetager Opgaverne i et Distrikt af Byen, hvor vedkommende er Kredsforstander. Bestyrelsens Formand er Stiftskasserer H. P. Højsgaard.

Louise foreningen er stiftet i København den 31. Oktober 1906 af Fru Redaktør Mimi Carstensen med det Formaal at understøtte Damer, der havde kendte bedre Dage, men nu maatte leve under smaa Kaar, og som ikke kunde faa sig til at søge Datidens officielle Hjælp, Fattigforsørgelsen.

Foreningen er opkaldt efter sin første Protektrice, Frederik VIII's Dronning, Dronning Louise, paa hvis Fødselsdag den 31. Oktober Foreningens Legater stadig uddeles. — Protektoratet for Foreningen er efter Dronning Louises Død overtaget af Hendes Majestæt Dronning Alexandrine, der viser sin Interesse for Foreningen ved aarligt at underskrive samtlige Gavebreve saavel i Hovedstaden som i Provinsbyerne.

Til de fleste af disse bredte Foreningen sig ret hurtigt, idet det dog blev bestemt, at i hver By fordeltes de i denne By indsamlede Midler til Ansøgere dør, saaledes at der ikke sugedes Penge fra Provinsen til Hovedstaden.

I Aarhus og Omegn indsamles aarligt mellem 2000 og 3000 Kr.; heraf giver Sparekassen paa Store Torv et fast aarligt Bidrag paa 400 Kr. De øvrige Bidrag indgaar i Beløb fra 2 til 100 Kr. Foruden Raadighed over disse Midler ejer Foreningen »Købmand af Aarhus Julius Philipson's Legat« paa 10.000 Kr., hvis Renter dog paa Livstid er tillagt en af Legatstifteren udpeget Legatrice. — Bestyrelsen for Louiseforeningen i Aarhus bestaar af 7 Damer. Formand er Fru Dr. Asta Kramer-Petersen.

Mødrehjælpen, Aarhus (Mødrehjælpsinstitutionen for Aarhus, Randers og Viborg Amter) er oprettet i Henhold til Lov af 15. Marts 1939. Den 1. Juni 1939 overtog den det Arbejde, der tidligere var drevet af den

private Mødrehjælp i Aarhus, der herefter overgik til at være Støtteforening under Navnet »Mødrehjælpsforeningen i Aarhus«.

Mødrehjælpens Bestyrelse bestaar af 7 Medlemmer. Formand er Stiftamtmand V. Hvidt, Skanderborg. Institutionens Leder er cand. polit. Grethe Mondrup, dens Læge er Overlæge Dr. med. Axel Olsen, Fødselsanstalten.

Mødrehjælpens Opgave er at give svangre Kvinder, saavel gifte som ugifte, personlig, social og juridisk Bistand, Raad og Vejledning med Hensyn til deres Svangerskab, derunder om den Hjælp af økonomisk og lægelig Art, der under Svangerskabet og efter Fødselen staar til Raadighed for dem selv eller til Hjælp ved Forsørgelsen af det ventede Barn. I Forbindelse hermed gives der de Kvinder, der søger Mødrehjælpen, Adgang til at underkaste sig regelmæssig Helbredskontrol under og efter Svangerskabet. Institutionen skal tillige udfolde Bestræbelser for, at der bliver givet almen Oplysning om Moderskabets Betydning, og om Opgaver vedrørende Moderskabet gives der til Oplysning af pædagogisk og sundhedsmæssig Art.

Saaframt en svanger Kvinde ønsker sit Svangerskab afbrudt, optager Mødrehjælpen Forhandling med hende og søger at afholde hende fra overilede Skridt samt giver hende Oplysninger om de Hjælpemidler, der staar til Raadighed for hende, saafremt hun gennemfører Svangerskabet. I de Tilfælde, hvor Afbrydelse skal finde Sted, og Svangerskabsloven kræver det, udsteder Mødrehjælpen den i Loven omhandlede Attestation.

I Aaret 1939—40 havde Mødrehjælpen 663 nye Ansøgere; der blev foretaget 10.678 Ekspeditioner, og Institutionen havde 2482 personlige Henvendelser. Man skaffede Ophold for 28 gravide foruden dem, der henvistes til Fødselsanstaltens Svangreafdeling. Der ordnedes 52 Adoptioner og blev yderligere indgivet 23 Ansøgninger, der ved Aarets Udgang endnu ikke var bevilget. I 82 Tilfælde var Moderen før Fødselen indstillet paa Adoption, men fraveg sin Beslutning. Der blev ordnet 257 Faderskabsanmeldelser. — Institutionens Personale er foruden Lederen, 2 Sekretærer og 1 Kontorassistent. Kontoret er Kystvej 45, Aarhus. Konsultation afholdes 2 Gange maanedlig i Byerne Randers, Viborg, Hobro, Grenaa, Skive, Silkeborg og Horsens.

»Mødrehjælpsforeningen i Aarhus« er stiftet den 29. April 1937 og er Støtteforening for den foran nævnte »Mødrehjælpen, Aarhus«. Den begyndte sin Virksomhed i Maj 1937 med den daglige Ledelse hos en Forretningsfører og med en Bestyrelse i Spidsen. I Forbindelse med Gennemførelse af Lov af 3. Marts 1939 om Mødrehjælpsinstitutioner overgik Administration af Institutionen til en Bestyrelse valgt i Henhold til Loven, hvorefter Mødrehjælpsforeningens Funktion fremtidig indskrænkedes til pekuniær Støtte til de i Lovens § 3 fastsatte Formaal. Foreningens nuværende Bestyrelse har 5 Medlemmer. Formand er Fru Jenny Winterberg.

I Tiden fra 12. Maj 1937 til 31. Marts 1939 ansøgte 839 om Støtte. Der var 13.686 Ekspeditioner, der medførte skriftlige Notater i Journaler eller

Breve, og 1763 personlige Henvendelser. Der blev skaffet Ophold for 134 gravide, hvoraf 53 var henvist til Fødselsanstaltens Svangreafdeling. 44 Adoptioner ordnedes, og 352 Faderskabssager begæredes rejst. 190 Mødre beholdt Børnene hos sig. Ophold skaffedes 53 diegivende Mødre med Børn, medens 100 Børn blev anbragt paa Børnehjem og 24 i Pleje i private Hjem. I 80 Tilfælde har Mødrene paa Foreningens Initiativ ændret deres oprindelige Beslutning om at lade Børnene bortadoptere. Fra September til Marts 1938—39 uddeltes 217,5 l Mælk til svangre i de sidste Maaneder af Svangerskabet. Paa Foreningens Initiativ var Mælken stillet til Raadighed af et aarhusiansk Mejeri.

Frelsens Hær i Aarhus er Korps Nr. 31 inden for Frelsens Hær i Danmark. Det begyndte sin Virksomhed her den 16. Maj 1890 og har siden da gjort store Fremskridt. I 1914 kunde det rykke ind i sin egen Bygning, der var opført i Klostergade for Penge, der var skaffet gennem Indsamling, og i 1940 kunde det fejre 50 Aars Jubilæum med store Festmøder.

I de forløbne Aar har Korpset dyrket sit evangeliske og sit sociale Arbejde. Det evangeliske foregaar saavel gennem Gademøder som Søndags-skolearbejde og Børnemøder. De sidste holdes Hverdagsaftener og har foruden det almindelige Formaal ogsaa det at beskæftige Børnene med noget nyttigt. Derfor er der Sløjdaftener for Drengene og Syaftener for Piger. Korpsets Musik spiller en stor Rolle baade i dets almindelige Arbejde og ved særlige Lejligheder. Engang imellem spiller det paa Byens Hospitaler. Det afholder Musikgudstjeneste paa »De gamles Hjem« Paaskemorgen og i Ar-resten Juleaften.

Det sociale Arbejde støtter det evangeliske. Allerede i 1895 oprettede Korpset en Slumstation med Station i Mejlgade. Arbejdet, som Slumsøstrene udfører, bestaar i Besøg i fattige Hjem, Husgerning, Sygepleje, Barnepleje, Barselpleje, Hjælp til gamle og forskelligt mere. Alt gøres uden Udgift for det Hjem, hvor Gerningen udføres.

For Mænd aabnede Korpset i 1922 en Arbejdsplads ved Sydhavnen, hvor der tildeltes arbejdsledige Brændehugning, Kørsel, Tæppebankning og andet. Den Brændeforretning, der fremkom her, flyttedes i 1931 til Katrinebjerggaard, som Frelsens Hær da havde købt og indrettet som Hjem for særlige trængende. Dette Hjem modtager løsladte Fanger fra Statens Fængsler og søger at bringe dem paa ret Køl og i Stand til senere at klare sig i Samfundet.

Frelsens Hærs øvrige sociale Arbejder bestaar i Juleuddeling, Bispising af Børn og gamle, Fester for arbejdsløse, Uddeling af Tøj og Fødevarer, Hjælp til Brændsel og paa flere Maader.

Korpset i Aarhus er et af de største i Landet og tæller 250 Medlemmer. Dets Leder er Kaptajn Ejnar Rasmussen. Arbejdet i Aarhus har været omfattende. At det har vundet Anerkendelse fra Byens Side, kom til Udtryk ved Korpsets Jubilæum i 1940.

Kirkens Korshær, Aarhus, stiftedes den 18. April 1918 som Aarhus-afdelingen af Kirkens Korshær, efter at en Korssøster ca. et halvt Aar forinden var kommet til Byen. Hun havde samlet en Medarbejderflok og med denne begyndt at gaa paa Nat- og Beværtningsmission. Ved Stiftelsen raadede man over 2 Stuer i Fiskergade som Udgangspunkt for Arbejdet.

Arbejdet voksede, og i 1920 kunde man aabne et Spisehus i Frederiksgade 16. Denne Ejendom havde man købt til Formaalet. Der fik Mandsarbejdet sin Plads, mens Kvindearbejdet for en Tid blev flyttet til en Lejlighed paa Kystvej. Kort efter kunde man udvide Arbejdet i Frederiksgade 16 til ogsaa at omfatte et Logihus for ubemidlede. Under skiftende Ledere fortsattes Arbejdet til 1933, da baade Spise- og Logihus blev nedlagt, idet et stort kommunalt Herberg da blev oprettet.

Kirkens Korshær i Aarhus har haft den samme Udvikling som Kirkens Korshær i København. Fra at være stærkt præget af sit Forbillede, church army i England, har den udviklet sig til at repræsentere et Stykke ægte dansk kirkeligt Arbejde. Uniformen og de af Militærsproget prægede Benævnelser har man forladt, og i Stedet anvender man de Benævnelser, som er almindelige inden for dansk Menighedsarbejde. Derimod findes endnu det oprindelige Præg af evangelisk Alliance i den Forstand, at kristne Mennesker fra forskellige Retninger staar sammen i Arbejdet inden for Kirkens Korshær.

Hæren udfører Menighedens Indsats blandt Samfundets Stedbørn. Sigtet i Arbejdet er direkte rettet mod Samfundets nederste Lag, Skøger, Drankere, straffede og de mange, hvem Arbejdsløshed og Fattigdom har tvunget ind i en unormal Tilværelse. Arbejdet for disse Mennesker deles i 2 Grene, det evangeliske Arbejde og det sociale Arbejde.

Det evangeliske Arbejde foregaar ved Møder for Kvinder, Mænd, unge Piger og Børn, ved Gudstjenester, ved regelmæssige Besøg paa Fødselsstiftelsen, Hospitaler og i Arresten, ved Gade- og Beværtningsmission og om Sommeren ved Gaard- og Friluftsmøder.

Det sociale Arbejde skaffer materiel Hjælp til mange, som trænger meget stærkt til den. Denne Støtte bestaar dels i kontant Hjælp og Arbejdsløn i Arbejdsafdelingen, dels i Tildeling af brugt Tøj, brugte Møbler og andre Effekter og dels i Bispisning. Dertil kommer, at Kirkens Korshær skaffer baade en Del voksne og Børn nogle Dages Ophold i Sommerlejre. Det sidst afsluttede Regnskab, for Aaret 1939, fortæller, at 5 Sommerlejre da modtog ialt 88 voksne og 35 Børn. Udgifterne til hele det her nævnte sociale Arbejde var i 1939 over 24.000 Kr. Der ydedes da Hjælp til 1003 Familier og Enkeltpersoner; de fleste blev hjulpet flere Gange. En Del Hjælp gives gennem Korshærens Arbejdsafdeling. Dér kan Forsaaling af Fodtøj foregaa, dér kan Reparation af Husgeraad m. m. finde Sted. Kirkens Korshær anviser i nogle Tilfælde Arbejde, f. Eks. Smaaflytninger, Tæppebankninger og lignende. Da

det kommunale Herberg i 1939 blev inddraget til andet Brug, oprettede Kors-hæren paany Herberg for hjemløse.

Kirkens Korshær ledes af Korshærpræsten, der siden 1937 er Pastor Haldor Hald, som samtidig er Kaldskapellan ved Sct. Pauls Kirke. I Kors-hærens Byarbejde i Aarhus virker desuden en kvindelig Medarbejder, der leder Kvindearbejdet, en Diakon, der leder Arbejdsafdelingen paa Poul Martin Møllersvej, og en Familie, Mand og Hustru, som staar for Herberget og varetager det praktiske vedrørende Arbejdsanstalten i Frederiksgade 16. — Desuden medvirker en Række Fritidsarbejdere, 40—50 Mennesker, som vederlagsfrit giver en Del af deres Fritid til Arbejdet i Kirkens Korshær. Hele Driften klares ved frivillige Gaver.

Kvindehjælpen er en privat, kristen Institution, i sin Tid stiftet paa Initiativ af nu afdøde Stiftsprovstinde Schepelern, Viborg. Den ledes af en Bestyrelse, hvis Formand er Pastor Haldor Hald, og den har sit Kontor i Aarhus.

Kvindehjælpens Formaal er Hjælp til unge Kvinder, der af forskellige særlige Grunde trænger dertil. Formaalet søges naaet ved Oprettelse og Drift af flere Hjem for unge Kvinder. Flere af disse Hjem ligger nær ved Aarhus. Foruden Genner Ungdomshjem i Sønderjylland og en Husholdningsskole i Viborg ejer Kvindehjælpen Optagelseshjemmet i Viby for Elever i Alderen 16—18 Aar, Optagelseshjemmet »Brejdablik« i Skaade for 12—14-aarige, Elev Mødrehjem, Elev pr. Lystrup, for ugifte Mødre med spæde Børn, og Kathrinebjerg Ungdomshjem i Aarhus.

Kathrinebjerg Ungdomshjem er beliggende paa Christiansbjerg og bygget til Ungdomshjem i 1914 paa en Grund, der er en Del af den gamle Kathrinebjerggaard og skænket af Aarhus Kommune. Dette Ungdomshjem er Kvindehjælpens største og normeret til 48 Elever. Disse fordeles paa 2 Afdelinger, saaledes at nyankomne begynder paa yngste Afdeling, som ledes af en Afdelingsleder. Indenfor Afdelingerne er Eleverne delt i 2 Hold, saaledes at de, i de Aar, Elevtiden normalt varer, faar Oplæring i Arbejdet paa de forskellige Arbejdspladser som Have, Sy- og Vævestue, Vaskeri og Køkken. Hver Arbejdsplads har sin faguddannede Leder. Eleverne faar desuden 2½ Times Skoleundervisning daglig, hvor de undervises af en Lærerinde i almindelige Skolefag. Gymnastik øves de i om Vinteren, Boldspil eller Svømning om Sommeren. Efter endt Elevtid gaar Størsteparten af Eleverne ud i Plads, som Regel til husligt Arbejde, undertiden til Uddannelse inden for forskellige Fag. I de forløbne Aar har Hjemmet modtaget og udskrevet ca. 600 Elever. — Personalet bestaar af Forstanderinde M. Jacobsen og 9 Medhjælpere.

KIRKER OG MENIGHEDSLIV

KIRKELIG VIRKSOMHED I AARHUS er baade af folkekirkelig og af anden Art og omfatter saavel kristeligt som socialt Arbejde. I de forskellige Sogne er Kirken Centrum saavel for Gudstjenesten med de kirkelige Handlinger som for Menighedslivet i videre Forstand. I Forbindelse med flere af Kirkerne er der særlige Menighedslokaler, hvor Menighedsmøder holdes og hvor kristeligt og socialt Arbejde i Menigheden drøftes og tilrettelægges. Til sin særlige Virksomhed har Indre Missions Samfund Missionshuse. Valgmenigheden har sin egen Kirke. Uden for Folkekirken staar en Række anerkendte Trossamfund; for de flestes Vedkommende har de egen Kirke. Baade Folkekirken og de anerkendte Trossamfund, der virker i Aarhus, omtales kort i det følgende; de gøres ikke til Genstand for nogen Vurdering; kun faktiske Forhold dem vedrørende bliver nævnt. Hvad angaar Domkirken og Frue Kirke henvises desuden til Skildringen i første og tredie Bind. — De seks Sognekirkers Driftsudgifter afholdes af Kommunen, der paaligner Beløbet paa de Skatteydere, der er Medlemmer af Folkekirken.

Aarhus Domkirke¹⁾ er selvejende. Den er Kirke for Domsognets Menighed; Stiftsprovsten er denne Menigheds Sognepræst. Siden 1940 er det Stiftsprovst Kaj Jensen. Den almindelige Kirketjeneste udføres af ialt fire Præster. Andet kirkeligt Arbejde i Domsognet varetages dels ved Præsternes og dels ved andres Virksomhed.

Velgørenhedsarbejdet drives af Menighedsplejen, hvis Budget balancerer med godt 10.000 Kr. Sognet er delt i 3 Distrikter, som forestaas af Kirkens 3 faste Præster, bistaaet af en Kreds af Kredsforstandere, som er ansvarlige i hver sit Omraade. Kredsforstanderne samles en Gang maanedlig til Drøftelse af foreliggende Problemer. Det er Hensigten at optage et Samarbejde med Nabsoggenes Menighedsplejer og Socialkontorerne for derigennem lettere at fastslaa, hvem der blandt Menighedens Medlemmer er virkelig trængende. I 1940 blev godt 4000 Kr. uddelt i direkte Understøttelser i Sognets 3 Distrikter. Foruden de egentlige Understøttelser er der udbetalt ca. 2200 Kr. til Hjælp til en Diakonisses og en Børneplejestations Arbejde.

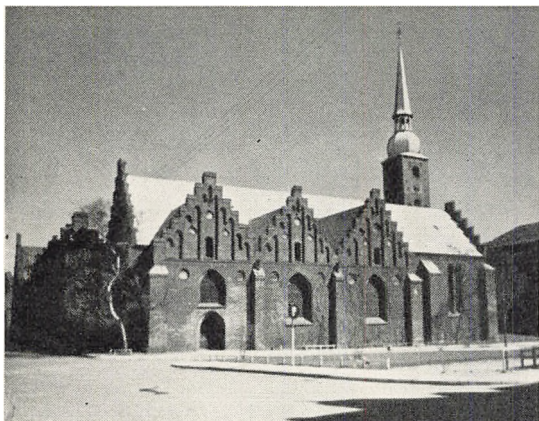
¹⁾ Angaaende Kirkens Bygning og Historie se Ejler Haugsted i nærv. Værk Bd. I og III.

Domkirkens Korparti.
(A. Hammerschmidt fot.)

net. Redigeret af Stiftsprovsten udkommer et Menighedsblad 2 Gange om Maanedn. Kirkens Bestyrelse er Menighedsraadet, hvis Formand er Overlærer H. Vestberg. Dens Kirkeværge er Viceskoleinspektør A. Aagaard.

Aarhus Vor Frue Kirke er omtalt flere Gange i de foregaaende Bind²⁾. I 1939 fik Kirken indlagt Fjernvarme. Dernæst repareredes dens kostbare Altertavle, men da denne i Slutningen af Aaret atter anbragtes paa sin Plads, maatte den kort efter paany tages ned af Hensyn til Risikoen for den under eventuelt Luftangreb. Kirken blev mørkelagt, saaledes at kirke-

Vor Frue Kirke.
(A. Hammerschmidt fot.)

Ungdomsarbejdet drives af K. F. U. K. og K. F. U. M. og er fælles for Domsognet og flere Dele af den indre By. Der findes i Sognet en Del private Bibellæse, orienteret baade ud fra Missionshuset »Carmel« og ud fra Lægmandsbevægelsen for ydre Mission, og Stiftsprovsten afholder regelmæssige Bibellæsninger. — Søndagsskolen holdes i Domkirken, med noget skiftende Deltagerantal; gennemsnitligt kommer der ca. 150 Børn. Et egentligt organiseret Menighedsarbejde eller Menighedssamfund findes ikke. Ønsker er fremme om at faa et eget Menighedshus for Domsog-

net. Redigeret af Stiftsprovsten udkommer et Menighedsblad 2 Gange om Maanedn. Kirkens Bestyrelse er Menighedsraadet, hvis Formand er Overlærer H. Vestberg. Dens Kirkeværge er Viceskoleinspektør A. Aagaard.

Aarhus Vor Frue Kirke er omtalt flere Gange i de foregaaende Bind²⁾. I 1939 fik Kirken indlagt Fjernvarme. Dernæst repareredes dens kostbare Altertavle, men da denne i Slutningen af Aaret atter anbragtes paa sin Plads, maatte den kort efter paany tages ned af Hensyn til Risikoen for den under eventuelt Luftangreb. Kirken blev mørkelagt, saaledes at kirkelige Handlinger kunde finde Sted efter Mørkelægningstidens Frembrud. Varmerestriktioner medførte nogen Nedgang i Deltagelsen i Gudstjenesten i de kolde Maaneder, idet ældre og svagelige Mennesker da holdt sig hjemme. Fastegudstjenester og Bibellæsninger i Kirken maatte indskrænkes; men baade de ordinære og en Del særlige Gudstjenester afholdtes saa vel som en Del Børnegudstjene-

²⁾ Ejler Haugsted i nærv. Værk Bd. I og III.

ster og nogle Fastegudstjenester. Koncert fandt Sted, og Salmesangsaften blev holdt. Desuden holdtes Gudstjenester i Arresten ved Tinghuset og i Hospitaler samt i Forsørgelsesafdelingen paa Kommunehospitalet og Sygeafdelingen i Vesterallé. — En Menighedspleje virker med Hjælp til trængende Mennesker. Der udsendes et Menighedsblad. Forskellige Menigheds-møder bliver holdt, saaledes for Østerlandsmissionen, for Kirkeligt Samfund, for de blinde og for de gamle i Sog-net.

Ved Kirken er ansat 3 Præster. Sognepræst er Pastor J. C. Balslev. Der findes et Kirkebestyrelsesudvalg, hvis Formand er Bogtrykker A. C. J. Tvilum. Sagfører S. C. Holmark er Kirkeværge.

Sct. Johannes Kirke er indviet den 19. Februar 1905. Dens Grundsten var lagt i 1902 efter et forud-gaaende stort Arbejde for Kirkens Opførelse. Bygnin-gen er tegnet af kongelig Bygningsinspektør Hack Kampmann og Arkitekt Valdemar Schmidt. Altertavlen er malet af Knud Larsen og har til Motiv Nadverindstiftelsen.

Sct. Johannes Kirke.
(A. Hammerschmidt fot.)

Et Særkende for Sct. Johannes Sogn er de mange offentlige Institutioner, som findes inden for dets Grænser og bidrager til at præge det kirkelige Arbejde. Her er Universitetsparken med dens forskellige Bygninger og Institutioner. Seminariet og 3 Kommuneskoler findes her. Kommunehospitalet, Ortopædisk Hospital og Fødselsanstalten ligger i Sognet. — »De gamles Hjem«, Ungdomshjem, Børnehjem, Optagelseshjem, Mødrehjem, Aldersrentenyderboliger, Kaserner m. m. findes her og bevirker stort Arbejde for Præsterne ved Kirken.

Menighedslivet i Sct. Johannes Sogn ytrer sig i forskelligt Arbejde og flere Foreninger.

Menighedsplejen ledes af Sognepræsten med 32 Personer som Hjælpere. Dens Formaal er at træde økonomisk hjælpende til i øjeblikkelige Trangstiltælde og at yde Sygepleje ved Hjælp af en Diakonisse. Menighedsplejens Regnskab balancerede i 1940 med 4969 Kr. Der ydedes da Sygepleje til 142 Patienter med 3049 Sygebesøg, og der udrededes 800 Kr. i Pengehjælp samt et lignende Beløb i Varehjælp, desuden skaffedes der Børnetøj til 20 Familier.

Ud fra Missionshuset »Bethania« øves der evangeliserende Arbejde i Sognet. Søndagsskolearbejdet varetages af godt en halv Snes Søndagsskolearbejdere for 300—400 Børn. Ungdomsarbejdet samles om K. F. U. M. og K. F. U. K. og F. D. F. Inden for disse Ungdomsarbejder er der flere forskellige Underafdelinger, hvor mange unge er medvirkende i Arbejdet. Omkring 500 af Sognets unge er under Indflydelse af dette Ungdomsarbejde.

Menighedssamfundet i Sognet lader afholde Samtalemøder og Vækkel-sesmøder ved fremmede Præster og Indremissionærer, og indtil Marts 1941 udgav det et Menighedsblad, hvis Udgivelse nu er overgaaet til en større Menighedskreds med Kirkens Præster som Redaktører. Inden for Menig-hedssamfundet er der Bibelkredse. Der gøres et omfattende Arbejde for ydre Mission gennem Missionskredse inden for »Dansk Missionselskab«. Der vir-ker i Sognet 3 Komiteer for Ensomme gamles Vel, og Præsterne tager Del i dette Arbejde. Ud over de ordinære Gudstjenester og kirkelige Handlinger holder Præsterne kirkelige Møder og Gudstjenester i Sct. Johannes Kirke.

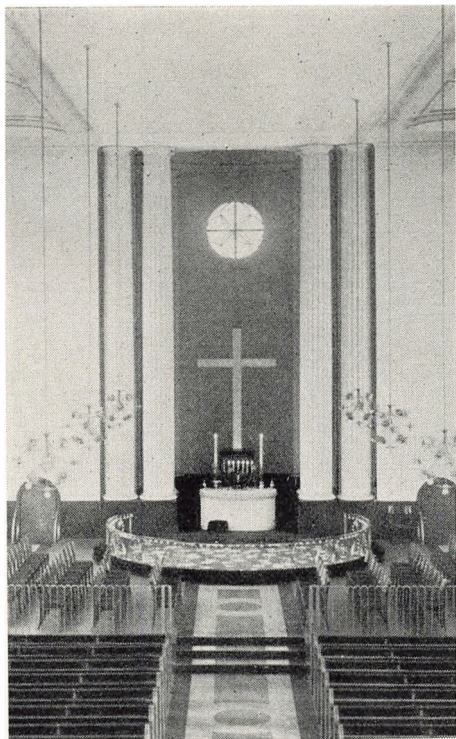
Kirkearbejdet og det øvrige Menighedsarbejde er stadig udvidet. Sognets Vækst har gjort det paakrævet. Da Kirken byggedes, var Indbyggerantallet ca. 5000, nu er det steget til over 20.000. 5248 bor i Distriktet, der hører til Filialkirken Christianskirken, som før 1913 var et Bedehus, men da for-synedes med Taarn og Spir og indviedes som Annekskirke til Sct. Johannes Kirke. En af Sognets 3 Præster har sin væsentligste Virksomhed ved Chri-stianskirken. Sognepræst ved Sct. Johannes Kirke er Pastor N. P. Nielsen. Kirkens Bestyrelse udgøres af Menighedsraadet.

Sct. Lukas Kirke er bygget i 1920erne og stod færdig i 1926. Efter Tegninger af Professor Kai Gottlob og Arkitekt Anton Frederiksen er den opført af Fakse Kalksten og præget af nyere dansk Arkitektur. Over den ydre Indgangsdør findes et Relief af Billedhuggeren Rasmus Harboe og

forestillende den fortabte Søns Hjemkomst. Kirkens Udsmyk-ning er enkel og ren, og Kirke- rummet er meget lyst. Baade Loft og Vægge er hvide, og Vin-duerne meget store. Over Al-teret er et stort Kors og over dette en flerfarvet Rude, mcst i mørkeblaat og lysegult. Et meget stort Korsstingstæppe, tegnet af Professor Gottlob, findes inden for Alterskran-ken. Klokkerne hænger synligt i det aabne Taarn, der ikke har Spir, men øverst et Kors.

Sct. Lukas Kirke.
(A. Hammerschmidt fot.)

Sct. Lukas Kirke, Korparti.

under Ledelse af Menighedens Diakonisse. Til Kirken er knyttet 3 Præster. Sognepræst er Pastor F. Fog-Petersen. Kirken har et Forretningsudvalg bestaaende af Menighedsraadets Formand og Sekretær samt Næstformanden.

Sct. Marcus Kirke er opført efter Tegninger af Arkitekt Thomas Havning. — Grundstenen blev lagt den 23. Oktober 1934, og Indvielsen fandt Sted den 27. Oktober Aaret efter. Sct. Marcus Sogn er oprettet ved kongelig Resolution af 2. September 1935. Dets Indbyggertal er ca. 14.000. Sognepræst er Pastor Paul Knudsen. Yderligere er ansat 1 Præst.

Et Menighedshus med Menighedsraadssal og Menigheds-sal med Pulpitur er sammenbygget med Kirken saaledes, at

Sct. Lukas Sogn er udskilt fra Sct. Pauls Sogn fra den 22. April 1922, da Kirkens Krypt toges i Brug til Guds-tjenester, indtil det egentlige Kirkerum kunde blive færdigt og Krypten fra da af blive Menighedssal.

Med Krypten som Centrum øves der Sognearbejde. Sognet er delt i 114 Kredse. I hver er der en Kredsfor-stander, der leder Menighedsplejen og samtidig er Uddeler af Søndags-bladet, som er fælles for 3 Sogne. Et Menighedssamfund med 300 Med-lemmer virker i Sognet. De afholder Møder i Krypten, arrangerer Bibel-kredse, af hvilke der er 12, og støtter de forskellige Arbejdsgrene inden for Menighedslivet.

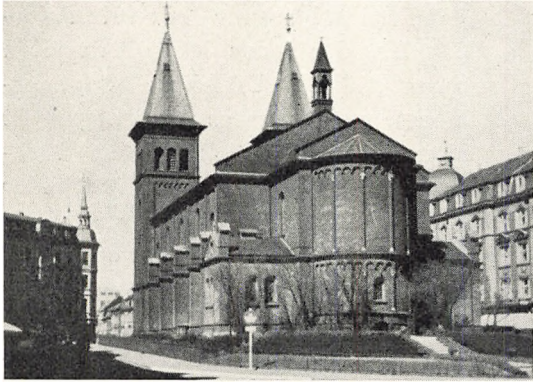
K. F. U. M. og K. F. U. K. er fælles for Sct. Pauls og Sct. Lukas Sogn. I det sidste Sogn er femte Kreds af F. D. F. i Aarhus. Hver Søndag er der Søndagsskole i Krypten. En Gang om Maaneden er der Møde for blinde

Sct. Markus Kirke.

Menighedssalen kan sættes i Forbindelse med Kirkerummet ved, at Skydeporte skydes til Side; og paa tilsvarende Maade er det for Pulpiturets Vedkommende. Naar Menighedssalen med Pulpitur gaar i et med Kirkerummet, er der Siddepladser til 950 Mennesker.

Ud over den almindelige Kirketjeneste udføres i Sognet Menighedspleje med Menighedspsygeplejerske og paa lignende Maade som i andre Sogne. Der afholdes Sammenkomster for gamle og for arbejdsløse. Der findes en Afdeling F. D. F. og udgives et Menighedsblad. Menighedsraadets Formand er Formand for Kirkens Forretningsudvalg.

Sct. Pauls Kirke.
(A. Hammerschmidt fot.)

Sct. Pauls Kirke er opført paa en Grund, der er skænket af Etatsraad M. P. Bruun og efter Tegninger af Bygningsinspektør, Professor Walther. Ledelsen af Arbejdet havde Arkitekt A. J. Müllertz. Altertavlen er malet af H. Siegumfeldt. Kirkeindvielsen fandt Sted den 6. Februar 1887. — Til Sct. Pauls Kirke er knyttet en Menighedspleje

som til andre Kirker i Byen. De Penge, der indkommer i Kirkebøssen, anvendes gennem Menighedsplejen til fattige og syge i Sognet. En Række Kredsforstandere indsamler Penge blandt Beboerne i 77 forskellige Sognekredse. Af det samlede Beløb udredes Løn til en Menighedsdiakonisse, der aflægger Sygebesøg i forskellige Hjem. Kontante Penge uddeles ikke af Menighedsplejens Kredsforstandere, men derimod Sedler, for hvilke der kan købes bestemte Varer. I særlige Tilfælde uddeler Præsterne mindre Beløb kontant. Ud over de forskellige Gudstjenester afholdes Børnegudstjenester, Hospitalsgudstjenester, Menighedsmøder m. m.

Menighedsraadet er Kirkens Bestyrelse. Et Forretningsudvalg findes. — Korshærpræsten i Byen er ansat i Sct. Pauls Sogn og faar Løn som Kapellan. Sognepræst er Pastor C. A. Sølling.

Valgmenigheden for Aarhus og Omegn er opstaaet af Aarhus Valgmenighed, der begyndte i 1886 som Anneks til Bering Valgmenighed i Kolt Sogn og oprettedes af en Kreds af Bering Valgmenigheds Medlemmer fra Aarhus By og Egaa og Lisbjerg Sogne. Fra 1904 blev Valgmenighedskredsen i Aarhus en selvstændig Valgmenighed med Pastor Asger Højmark som Præst, og i 1911 indviedes dens egen Kirke i Nørreallé. Kirkens Arkitekt var S. F. Kühnell. — Valgmenigheden har noget over 200 Medlemmer. Mand, Hustru og Børn under 18 Aar regnes for 1 Medlem. Af Med-

lemstallet findes de 2 Trediedele i Aarhus By med Forstæder. Mange har hjemme i Egaa, Lisbjerg og Holme Sogne. Spredtvis findes der Medlemmer i 14 andre Sogne. I Skørring ved Hornslet er en mindre Anneksmenighed, hvor Valgmenighedspræsten taler 2 Gange om Maaned. Desuden prædiker han jævnlig i Egaa Kirke og i Kirken ved Ry Station. Trafikindskrænkningerne er til nogen Gene for Valgmenigheden, fordi dens Medlemmer bor forholdsvis spredt. Men Menigheden holder naturligt sammen paa den Plads, den har valgt inden for den grundtvigske Bevægelse.

Døvs t u m m e m e n i g h e d e n i Aarhus blev ved kongelig Resolution af 15. Marts 1928 en særskilt Menighed med selvstændigt Præsteembede, og den 1. December samme Aar blev hidtilværende Døvs t u m m e l æ r e r Poul Hansen, Fredericia, kaldet som Præst for Menigheden. — Siden 1905 havde der med uvisse Mellemrum været holdt Gudstjeneste for den døvs t u m m e i Aarhus, først i Hospitalskirken, senere i Frue Kirke. De to Steder foregik Gudstjenesten til 1935. Men efter Markus Kirkens Indvielse gav Menighedsraadet Døvs t u m m e m e n i g h e d e n Tilladelse til at benytte denne Kirke, der egner sig fortrinligt til dette særlige Formaal, da den er lys og uden Søjler, der hindrer det frie Udsyn, som er nødvendigt for de døvs t u m m e. En Gang hver Maaned holdes Døvs t u m m e m e n i g h e d e n s Gudstjeneste her. De øvrige Helligdage holder Præsten Gudstjenester i Byerne mellem Skagen og Horsens, Grenaa og Ringkøbing, idet han har Pligt til at betjene de døvs t u m m e i Aarhus, Viborg og Aalborg Stifter samt en Del af Ribe Stift. Døvs t u m m e p r æ s t e n virker mellem ca. 500 døvs t u m m e.

Vor Frue Kirke i Ryesgade er den romersk-katolske Menigheds. Kirken er bygget 1878—81 efter Tegninger af Arkitekt ved Domkirken i Køln, Franz Schmitz, og i sengotisk Stil. Store Glasmalerier smyk-

Valgmenighedskirken.
(A. Hammerschmidt fot.)

Vor Frue Kirke i Ryesgade.
(A. Hammerschmidt fot.)

ker Kirkerummet. I de senere Aar har Kunstmalerinde Birgitte West malet store Kalkmalerier i Kirken, og dette Arbejde fortsættes.

Spiren til den katolske Kirke i Aarhus kan søges i den Virksomhed, den tyske Præst August Sträter udfoldede her fra 1873. Kirkegerning og Skolevirksomhed blev taget op. En Skolebygning fra 1875 ligger Nord for Kirken, Klasseværelser findes paa første og anden Sal. Undervisningen ledes af Sct. Josephs Søstre, som bistaaes af flere Lærere og Lærerinder ved Kommuneskolerne. Ved Kirken er 4 Præster. — Sognepræst er Pastor Joseph Koch.

Katolsk-apostolsk Kirke.

Da den nye Banegaard blev bygget, og Rymsgade blev hævet og udvidet, kom Kirkebygningen til at ligge i et andet Forhold til Gaden. Ved Opførelse af nye Huse i Gaden gjaldt det, at Overgangen fra Banegaardspladsens Stil til Kirkens Gotik ikke skulde blive for brat. Den Beboelsesbygning, der opførtes lige Syd for Kirken, blev derfor bygget i gotisk Stil. Der foreligger en Plan af Arkitekt A. Høeg Hansen til en lignende Bygning paa den gamle Skoles Plads Nord for Kirken.

Katolsk-apostolsk Kirke i Aarhus har i Byen og Omegnen omkring 600 Medlemmer, der samles i 2 Kirker, den ene i Frederiksallé, den anden i Tunøgade. Størst er Kirken i Frederiksallé. Den kan rumme 300 Mennesker i selve Kirkerummet. Desuden har den et Foredragslokale med Plads til 150 og et mindre Ungdomslokale. — Den mindre Kirke i Tunøgade har Plads til 200 i Kirkerummet. Brændselsvanskelighederne bevirkede, at Gudstjenesten i den sidste Kirke maatte ophøre en Tid i Vinteren 1941. Kirken i Frederiksallé har Fjernvarme og har stadig kunnet benyttes.

Ved hver af de 2 Kirker er en Menighedsforstander. I Frederiksallé er Forstanderen S. P. Riis, i Tunøgade Fr. Hühn.

Metodistmenigheden i Aarhus er stiftet 1886, fem Aar efter, at Metodisterne havde begyndt at virke her, og 22 Aar efter, at det første Metodistsamfund i Danmark var organiseret i København.

Indtil 1897 holdt Metodistmenigheden Møder i lejede Lokaler, men fra da af i dens egen Kirkesal, »Bethel«, ud mod Posthusmøgen. Menigheden

voksende støt, Kirkesalen blev for lille, og i 1912 var Menigheden naaet saa vidt, at den fik egen Kirkebygning, Bethlehemskirken. Denne Kirke, paa Hjørnet af Hjarnøgade og Thunøgade, er tegnet af Arkitekt M. B. Fritz og holdt i stræng middelalderlig Stil. Selve Kirkerummet er enkelt og stilfuldt, uden anden Udsmykning end et stort Kors bag Alter og Prædikestol.

I denne Kirke og dens Lokaler samles Menigheden til Gudstjeneste og andre Møder, og her gives Plads for Søndagsskole, Ungdomsforening, Spejder- og Juniorarbejde, Sangkor, Strengkor, Orkester, Syforening, Kvindernes Missionsforening m. m., saa Kirken er i Brug praktisk talt hver Dag i Ugen.

Metodistmenighedens Medlemstal er ca. 250; men hertil maa føjes Medlemmernes Børn og Ungdom samt en ikke ringe Skare af Mænd og Kvinder, der uden formelt at være Medlemmer dog søger deres kirkelige og aandelige Næring i Bethlehemskirken, saaledes at det virkelige Antal Mennesker, der er knyttet til denne Kirke, bliver mere end det dobbelte af Medlemstallet. — Økonomisk Hjælp til det kirkelige Arbejde søges hverken hos Stat eller Kommune. Præsteløn, Kirkens Drift, socialt Arbejde, Ydelse til Missionssagen m. m. bevirker, at Kirkens aarlige Budget bliver ca. 24.000 Kr. Medlemmerne maa da yde ret store Beløb for at Menighedens hele Arbejde skal kunne finde Sted. Private uden for Menigheden yder Støtte, og hidtil er hvert Aar den nødvendige Sum indkommet. Præst for Metodistmenigheden er Pastor H. Særmark.

I Tilknytning til Metodistmenigheden er Betaniaforeningens Diakonisse- og Plejehjem, som findes i 2 Bygninger ved Siden af Metodistkirken i Hjarnøgade. Den første toges i Brug i 1917, den anden i 1924. En Filial til Hjemmet findes paa Skovvangsvej. Disse Hjem er Alderdoms- og Plejehjem for ældre eller svagelige Mænd og Kvinder og rummer desuden Bolig for de ledende Diakonisser og det øvrige tjenstgørende Personale. To eller flere af Søstrene er beskæftiget i et Par store Sygepleje-

Bethlehemskirken.

foreninger. Gennem Betaniaforeningens Diakonisse- og Plejehjem skaffer Lederne og Betaniasøstrene over 100 Mænd og Kvinder et Hjem for en rimelig Betaling.

Aarhus Baptistmenighed er stiftet den 17. September 1911. Dens Kirke er Immanuelskirken paa Frederiksbjerg Torv. — Menigheden holder Gudstjeneste hver Søndag Eftermiddag, Bibel- og Bedemøde hver Torsdag. Der er Søndagsskole for Børn og Juniorvirksomhed for større Børn, der kommer til Møder en Gang om Ugen. Til Menigheden er knyttet en Ungdomsforening med Møder hver Tirsdag Aften. I Viby driver Baptistmenigheden regelmæssig Mødevirksomhed og Søndagsskole.

Immanuelskirken.

Immanuelskirken er rejst for Menighedens egne Midler og for Pengegaver fra danske Baptister i Amerika. Den har 2 Sale, Kirkesalen til Gudstjenestebud og Menighedssalen til mindre Sammenkomster. — Præst ved Kirken er Pastor Orla Jørgensen.

Syvende Dags Adventisternes Menighed i Aarhus organiseredes i 1895. — I Begyndelsen kom Medlemmerne sammen til Møder i forskellige Hjem; men efterhaanden som Tallet voksede, blev Gudstjenesten afholdt i lejede Sale forskellige Steder i Byen. I 1917 købte Adventistsamfundet Ejendommen Nørre Allé 30, hvor Kirkesal og Skolestuer indrettedes i Havebygningen; men da der blev for lidt Plads, fordi Menigheden stadig voksede, opførtes en Tilbygning, og der indviedes en ny Kirkesal i 1924. Siden da er Salen moderniseret nogle Gange. Den rummer godt 300 Mennesker og ligger fredeligt, fordi den høje Forbygning tager af for Gadens Larm.

Fra en lille Begyndelse paa en Snes Medlemmer er Menigheden vokset, saa den i 1940 tæller godt 200 voksne Medlemmer foruden mange Børn og unge. Dens Kirkearbejde varetages af en eller to Prædikanter og et Par Hjælpere. Menighedens egne Møder holdes Lørdag og Onsdag, dens Ungdomsforenings Sammenkomster finder Sted om Søndagen, hver Torsdag og Mandag er der offentlige Foredrag. Til Møderne benyttes den store Sal. Men i en mindre Sal arbejder en Syforening jævnligen paa Beklædningsgenstande til trængende saavel inden for Menighedens Rækker som uden for. I 1940 uddeltes over 1000 Beklædningsgenstande.

I Adventistmenighedens Skole undervises Børn af Menighedsmedlemmer, men ogsaa andre Børn. I alt plejer der at være ca. 30. Undervisningen

besørger af 2 Lærerinder. — Adventistkongresser finder undertiden Sted i Adventisternes Sal i Aarhus, fordi Byen er stor og har en central Beliggenhed. Baade Lægmandskonvent, Ungdomsstævne og Efteraarsmøde holdtes her i 1940.

Den apostolske Kirke i Aarhus er en lokal Afdeling af den apostolske Kirke, som har Kirkeafdelinger i alle 5 Verdensdele. Denne Kirke ser som sin Opgave at forkynde og praktisere Evangeliet nøjagtig efter Bibelen's Forskrift for den første kristne Menighed: Ap. G. 2. 42., i Lydighed mod Herrens Missionsbefaling: Math. 28. 19. 20., og ledet paa samme Maade: Ef. 2. 20. og Ef. 4. 11—16.

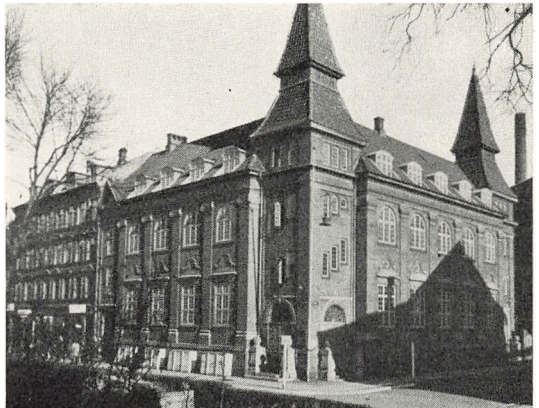
Den apostolske Kirke har i Danmark 67 Menigheder eller Mødepladser, hvor der regelmæssigt afholdes Møder saavel af Kirkens lønnede som ulønnede Ledere. For Tiden har Kirken Missionær i Kina.

Den apostolske Kirke i Aarhus stiftedes i November 1925 med A. Søndergaard som Forstander og Mødelokale i Banegaardsgade 6.

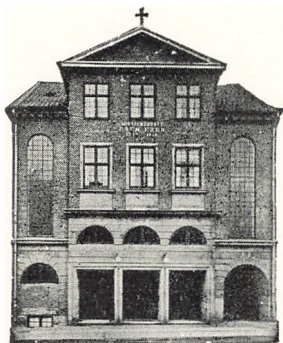
Kirken har i 1941 Mødelokale sammesteds og afholder offentlige Møder hver Søndag og Tirsdag Aften Kl. 20. Desuden afholdes Menighedsmøder, Ungdomsmøder, Kvindemøder og Søndagsskole.

Kirken arbejder for Tiden under snævre Forhold og paatænker, naar Forholdene kan lægge sig til Rette, at opføre egen Kirkebygning. — Den nuværende Ledelse er hos Forstander M. Hansen.

Missionshuset »Carmel« er opført i 1920 efter Tegninger af Arkitekt Egefældt, Randers, og indviet den 5. Januar 1921 til Brug for Indre Missions Samfund under Kirkelig Forening for den indre Mission i Danmark, der ejer Bygningen. Ejendommen administreres og Arbejdet ledes af et Samfundsraad paa 10 Medlemmer. Dets Formand er fra 1940 Forretningsfører Johannes Sørensen. — Samfundets Arbejde foregaar under flere Former. Offentlige Møder finder undertiden Sted i Bygningen. Søndagsskole foregaar i »Carmel«s Festsal. Samfundsmøderne holdes i Ansgarsalen. Havnemøder og Gademøder holdes regelmæssigt; ved visse Lejligheder afholdes Andagter paa »De gamles Hjem« og Kommunehospital. Der arrangeres ogsaa Week-end for Kvinder og Mænd. Ungdoms- og Børneafdelinger af Blaa Kors er organiseret i Tilknytning til Samfundet. Der er indrettet Damekredse og

Missionshuset »Carmel«.
(A. Hammerschmidt fot.)

*Missionshuset
»Eben-Ezer«.*

Bibelkredse, og en særlig Arbejdernes Bibelkreds findes. Siden 1937 er Samfundets Missionær Henrik Schärfe.

Missionshuset »Eben-Ezer« er opført af Indre Missions Samfund med Støtte fra Kirkelig Forening for den indre Mission i Danmark, der nu har Skødet paa Huset, Tegningerne var udført af Arkitekt Johs. Frederiksen. Bygningen indviedes den 16. August 1921 af Indre Missions Formand Pastor Karl Moe. Den afløste et tidligere »Eben-Ezer« og kostede over 269.000 Kr. Det nuværende »Eben-Ezer« rummer 2 Sale og 3 mindre Mødelokaler. —

Indre Missions Samfund benytter Bygningen til sine almindelige Møder, desuden ogsaa til de offentlige Møder og til Møder for Blaa Kors og for K. F. U. M. og K. F. U. K. i Arbejdet for baade Børn og unge og ældre. — Den lokale Bestyrelse bestaar af 7 Medlemmer og har Maskinarbejder Martin Andersen som Formand. Samfundets Missionær er O. Helgason.

KULTURELLE INSTITUTIONER

MIDLER TIL FREMME AF KULTURELLE FORMAAL faar megen Støtte i Aarhus. Hvad det sidste Slægtled har ydet i den Henseende er beundringsværdigt. Mere end nogen anden Købstad i Landet har Aarhus By skiftet Ansigt. At nævne Byens nyere kulturelle Institutioner vil give tydelige Indtryk heraf. Flere af disse Institutioner er nævnt foran. Udviklingen paa Hospitalsvæsenets og flere Omraader vil kunne ses af denne Omtale. Skildringen i det følgende af eksisterende ældre og nyere kulturelle Institutioner i Aarhus vil gøre klart, at disse er flere og større og bedre end nogensinde tidligere, og at mange af dem er af meget høj Værdi for baade Aarhus og hele Danmark.

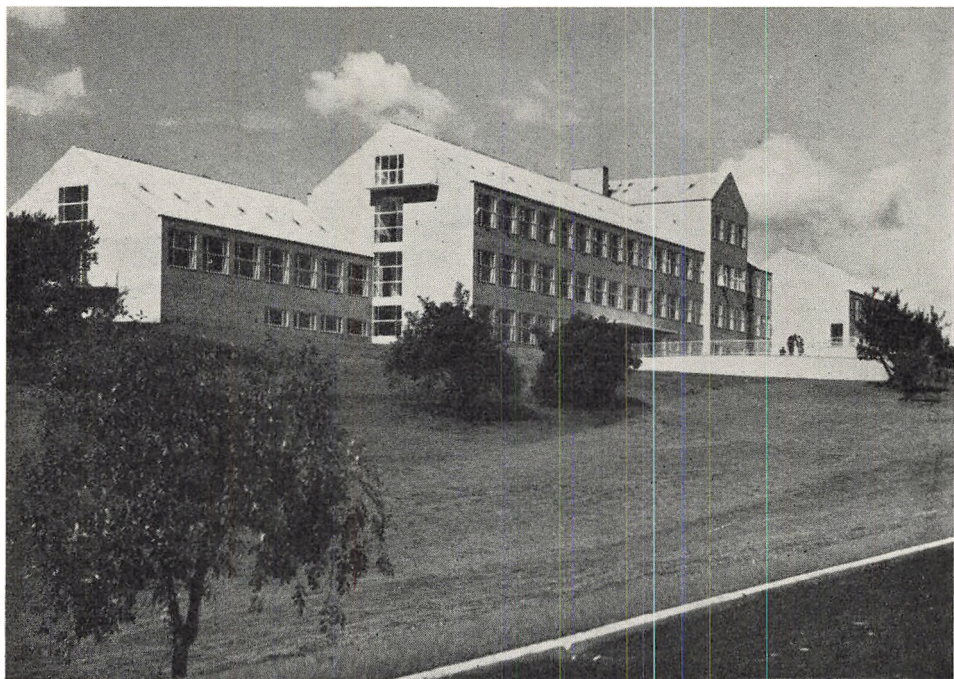
Aarhus Universitet. Tanken om at oprette et Universitet i Jylland kan spores helt tilbage til Christian IV's Tid¹⁾, og Planen dukker senere gentagne Gange op²⁾, men først i det af Undervisningsministeriet i 1919 nedsatte Udvalg til Overvejelse af Spørgsmaalet blev Sagen taget op til rationel Drøftelse. I Udvalgets Betænkning, der afgaves i 1925, udtaler et stort Flertal sig for at lægge Universitetet i Aarhus, men blandt andet paa Grund af Ministerskifte i 1926 lod Planen sig ikke gennemføre.

Imidlertid tabte man ikke Modet. Universitets-Samvirket, en Kreds af interesserede Mænd, som allerede i 1921 var traadt sammen med det Formaal at arbejde for Oprettelsen af et Universitet i Aarhus, tog Sagen op paany, og det lykkedes især gennem et utrætteligt Arbejde af Samvirkets Formand, Overlæge, Dr. med. Victor Albeck, som ogsaa havde siddet i Udvalget af 1919, i Forening med Borgmester Jakob Jensen at faa gennemført en Ordning, hvorved der paa Grundlag af en kongelig Anordning af 8. August 1928 i Aarhus oprettedes en Undervisning i Filosofi med afsluttende filosofisk Prøve, ligesom der samtidig paabegyndtes en af Aarhus Kommune betalt Undervisning i forskellige humanistiske Fag med Skoleembedseksamen for Øje.

¹⁾ Betænkning afg. af Udvalget om Oprettelsen af et Universitet i Jylland, 1925, Bil. 32.

²⁾ Victor Albeck og Christen Møller: Arbejdet for Oprettelsen af et Universitet i Aarhus, 1929. Jvfr. Knud Faber: Aarhus Universitet, dets Fortid og Nutid, 1937.

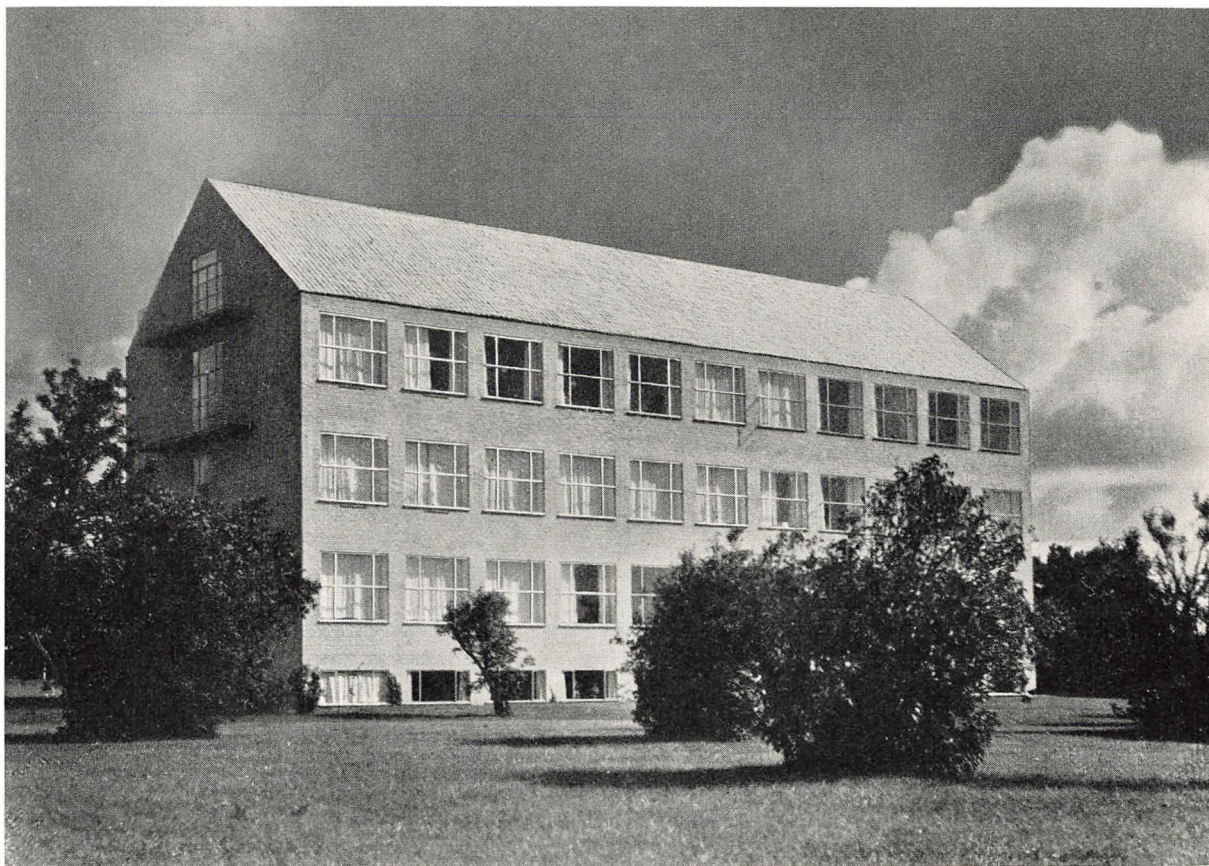
Derefter skete en meget hurtig Udvikling. Den 28. April 1931 underskrevs af Kongen Lov om Anerkendelse af og Tilskud til Universitetsundervisningen i Aarhus, og Universitets-Samvirket satte alle Kræfter ind paa at indsamle Penge til Bygningers Opførelse. Allerede den 11. September 1933 indviedes et Institut for Kemi, Fysik og Anatomi efter Tegning af Arkitekterne Kay Fisker, Povl Stegmann og C. F. Møller og bekostet af Samvir-

Aarhus Universitets første Bygning. Institutet for Kemi, Fysik og Anatomi.

ket. Det opførtes paa en af Aarhus Kommune skænket Grund paa 11,25 ha. Bygningen og dens videnskabelige Udstyr kostede ca. 800.000 Kr. Under 21. April 1934 meddelte Undervisningsministeriet Anerkendelse af den eksisterende Undervisning i de humanistiske Fag med Ret til at afholde Skoleembedseksamen. Samtidig forelaa kongelig Anordning angaaende den lægevidenskabelige Forberedelseksamen, og under 28. Februar 1936 meddelte Ministeriet Tilladelse til at indrette Undervisning for Studerende til medicinsk Embedseksamens 1. Del. Ved Skrivelse af 28. Februar 1936 gav Ministeriet Tilladelse til Oprettelse af et økonomisk Fakultet og Indretning af Undervisning for Studerende til juridisk Embedseksamens 1. Del. Der oprettedes samtidig et økonomisk Institut.

Den 3. September 1937 indviedes Institutterne for Biokemi og Fysiologi, hvortil Aarhus Byraad havde givet et Bidrag paa 250.000 Kr.; den 1. Januar

Instituttet for Biokemi og Fysiologi.

1939 oprettedes et Professorat i Hygiejne, og der indrettedes et hygiejnisk Institut; under 15. Juni 1939 bifaldt Ministeriet, at der fra 1. Septbr. 1939 etableredes Undervisning for de to første Semestre efter 1. Del af den lægevidenskabelige Eksamen, omfattende Volontørtjeneste samt Undervisning i Kirurgi og intern Medicin, Kursus i Bakteriologi og Undervisning i Farmakologi, patologisk Anatomi, Pædiatri og Dermato-Venerologi.

Allerede i 1932 oprettede daværende Stiftsprovst, Dr. theol. Skat Hoffmeyer, en privat teologisk Undervisning. I December 1938 ansattes med ministeriel Approbation Dr. theol. Johs. Munck som Professor i nytestamentlig Eksegese, og Professor Munck blev derved samtidig ansvarlig Leder af den teologiske Undervisning, der da oprettedes.

I Henhold til ministeriel Skrivelse af 6. September 1934 fungerer Statsbiblioteket i Aarhus som Bibliotek for Aarhus Universitet.

Foruden de allerede nævnte Embedseksaminer meddeltes der ved kongelig Anordning af 24. Juli 1936 Tilladelse til at afholde Magisterkonferens ved det humanistiske Fakultet, og ved kongelig Anordning af 14. Juni 1940 fik Aarhus Universitet Ret til at meddele den filosofiske og den økonomiske Doktorgrad.

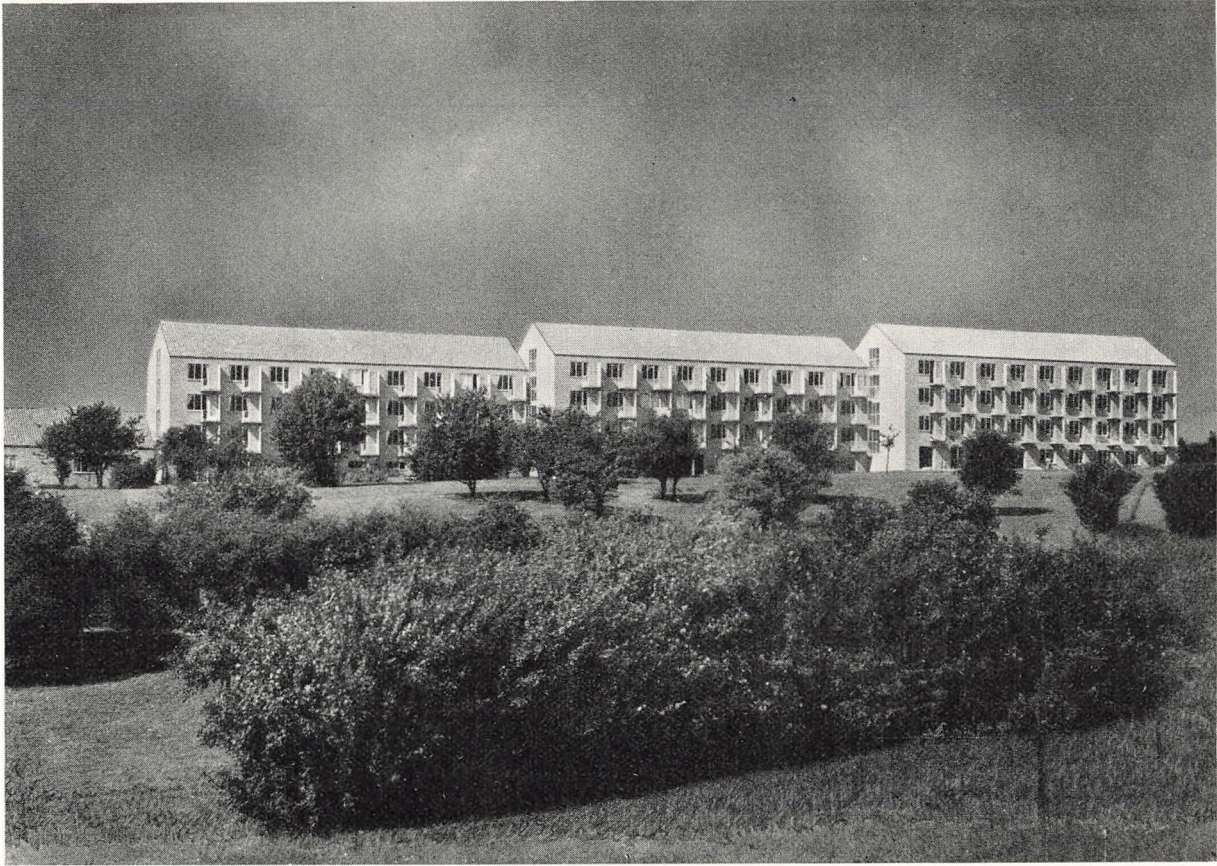
I 1941 har Universitetet følgende Lærere: Ved det humanistiske Fakultet 8 Professorer, 5 Docenter og 8 Undervisningsassistenter, ved det lægevidenskabelige Fakultet 10 Professorer og 17 Assistenter, ved det økonomiske og juridiske Fakultet 5 Professorer, 1 Docent og 3 Assistenter og ved Teologiundervisningen 1 Professor og 3 Assistenter.

Der er hidtil udgaaet 5 Magistre og 25 Cand. mag.'er fra Universitetet. I Universitetsaaret 1939—40 var 169 oppe til Filosofikum, 15 til Prøven i Hebraisk, 11 til Forprøve til Skoleembedseksamen, 84 til lægevidenskabelig Embedseksamen 1. Del, 100 til lægevidenskabelig Forberedelseksamen, 2 til økonomisk Eksamen 2. Del (den økonomiske Linie), 12 til økonomisk Eksamen 1. Del, 49 til juridisk Eksamen 1. Del og 10 til Prøven i nytestamentlig Græsk.

I 1938 oprettedes Kursus ved Aarhus Universitet for Sundhedsplejersker og ledende og undervisende Sygeplejersker. Der har ialt været afholdt 3 Kurser. Desuden afholdtes i 1939 det første Kursus i Arbejdsforhold; det andet afholdtes i Efteraarsemestret 1940.

Siden 1929 har Universitetet hvert Aar udsendt *Acta Jutlandica*, Aarsskrift for Aarhus Universitet, der foruden Beretninger om Universitetsbestyrelsens og Universitetssamvirkets Virksomhed bringer Efterretninger om Lærerforsamlingens, de enkelte Fakulteters og Institutters Virksomhed m. m. samt videnskabelige Afhandlinger, som oftest udarbejdede af Universitetets Lærere. Aarsskriftet udveksles gennem Statsbiblioteket med tilsvarende udenlandske Publikationer.

Allerede i 1928 havde Universitets-Samvirket købt Øjenlæge Lindgrens

Studenterkollegier og Eforbolig.

Oversigt over Studentertallet 1928—1940.

Aar	Ialt imma- triku- lerede	Der fortsatte fra												Ialt stude- rende	Studer- ende ved det huma- nistiske Fakultet	Studer- ende ved det læge- videnska- belige Fakultet	Studerende ved det økonomiske og juridiske Fakultet		Teologi- studerende	1) Ikke fagstu- derende	
		1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939				Økonomi- studerende	Juridiske Studerende			
1928	78														78	34				44	
1929	89	19													108	58				50	
1930	66	17	22												105	67				38	
1931	82	12	15	12											121	70				51	
1932	86	6	11	12	32										147	74	13			60	
1933	113	2	11	8	20	48									202	90	45			67	
1934	110	6	10	5	17	27	62								237	89	78			70	
1935	133	7	9	5	17	19	32	62							284	100	112			72	
1936	206	7	6	8	18	15	19	32	90						401	108	163	47	44	25	14
1937	199	6	6	5	12	13	13	23	75	174					526	99	237	51	85	30	24
1938	186	3	3	5	6	10	15	17	61	140	164				610	95	273	64	103	45	30
1939	218	1	1	1	5	7	10	12	44	115	121	155			690	98	320	71	113	55	33
1940	234	1	1	1	2	2	5	12	21	89	95	120	195		778	118	352	92	112	64	40

1) Herved forstaaes for Aarene 1928—35 Studerende, der ikke havde valgt et af de ved Aarhus Universitet ministerielt anerkendte Studiefag, og Studerende, der forberedte sig til den filosofiske Prøve. Fra Aar 1936 er der i denne Rubrik kun opført Studerende, der forbereder sig til den filosofiske Prøve.

Klinik, som under Navnet Studentergaarden indrettedes til Bolig for 26 Studenter, og den 24. August 1935 indviedes paa Universitetsgrunden det 1. Kollegium med Plads til 48 Studenter, 1. September 1936 indviedes det 2. Kollegium af samme Størrelse, og 10. September 1938 et lignende 3. Kollegium, det sidste opført for en Gave paa 300.000 Kr., skænket af Otto Mønstedes Fond, mens de andre Kollegier var opført af Universitetssamvirket ved Hjælp af Gaver fra en Række Kommuner, Institutioner og Private. Universitetet har saaledes Kollegier til ialt ca. 175 Studenter. Paa de 3 Studenterkollegier er Prisen for Værelser med Rengøring, Lys og Varme ca. 20 Kr. maanedlig i 10 Maaneder.

Af Legater er der til Studerende ved Universitetet i 1939—40 uddelt følgende Legatportioner:

Arbejder Spare- og Laanekassens Universitetsstipendium ..	1.000 Kr.
Filtensborgs Legat	30.200 -
Egmont H. Petersens Fond	4.000 -
Otto Mønstedes Fond	3.700 -

Desuden findes bl. a. forskellige Legater knyttet til Kollegieværelser, Den sønderjydske Fonds Aarhus Studenterlegat, Vejle Folkeuniversitetsforenings Studenterlegat, Ludvig Berlin og Marie Poulsens Stiftelse, Symaskinefabrikant af Aarhus Anders Nielsens og Hustru Anna J. Munks Mindelegat, Legatet »Unge Mænds og Kvinders Uddannelseshjælp«.

Universitetets Driftsregnskab for 1939—40 omfattede følgende Hovedposter:

Drift af det humanistiske, det lægevidenskabelige og det juridiske Fakultet for Finansaaret 1939—40	385.000 Kr.
Drift af det økonomiske Institut	67.000 -
Almindelige Universitetsformaal	54.000 -
Det hygiejniske Institut	14.000 -
	520.000 Kr.

Statens Tilskud har udgjort 380.481,60 Kr.

Aarhus Universitet er en selvejende Institution. Dets Ledelse er en Bestyrelse i Samarbejde med Universitetets Lærerforsamling. Bestyrelsen er paa 9 Medlemmer, blandt hvilke altid er Universitetets Rektor og en af Staten kommitteret. De øvrige Pladser besættes af Aarhus Byraad og Universitets-Samvirket. Bestyrelsens Formand er Landsretssagfører C. Holst-Knudsen. Lærerforsamlingen bestaar af samtlige Professorer og Docenter, for Tiden 30. Rektor indtil August 1941 er Professor, Dr. phil. Hakon Lund.

Aarhus Katedralskole tilhører Staten og er en fuldstændig højere Almenskole med klassisk-sprogligt, nysprogligt og matematisk-naturvidenskabeligt Gymnasium³⁾. Elevantallet har i en Række Aar været stigende og var den 1. Maj 1941 455, deraf 201 Piger. Især den matematisk-naturviden-

³⁾ Se nærv. Værk, Bd. III, S. 168—83.

skabelige Linie har forøget Tilgang. Skolen er Fællesskole for Drengene og Piger og beregnet saavel for Elever fra Oplandet som fra Byen.

Den faglige Undervisning er anlagt som ved andre Statsgymnasier. Men Pladsmangel forvolder nogen Gêne, idet enkelte Klasser ikke har deres eget Klasselokale, og Laboratorierne er lovlige faa. Et uheldigt Forhold er det ogsaa, at Sportspladser og Badeanstalt ligger langt fra Skolen. Skolens Læsesal er rummelig og udstyret med et godt Haandbibliotek. Sangsalen benyttes

Aarhus Katedralskole. Den ældre Bygning's Facade mod Gaden.
(A. Hammerschmidt fot.)

baade til Morgensang og til Sang- og Musiktimer samt til Møder og Foredrag. Uden for Timerne dyrkes Sang og Musik af et Skolesangkor og et Skoleorkester. Hvert Aar i Maj gives for Elevernes Forældre og paarørende en Opvisning i Sang og Musik, og ved Skolens Fester musicerer Skoleorkestret. Ved flere Lejligheder har det givet Koncert udenbys.

Den almindelige Undervisning, der er Hovedopgaven, suppleres i flere Fag paa forskellig Maade ved Besøg i Aarhus Museums Oldsagssamling, Afstøbningsamling og Malerisamling, og ved Besøg i »Den gamle By«, Domkirken og Frue Kirke. Forskellige ældre Huse og Gadenavne m. m. i Byens ældre Dele behandles i Undervisningen for en Del Elevers Vedkommende. Observatoriet »Ole Rømer« besøges af nogle Klasser, Havnen ligeledes, og i forskellige Fabrikker som Bryggeriet »Ceres«, Aarhus Emballagefabrik, Frichs Fabrikker og flere Virksomheder aflægges undertiden Besøg under en Lærers Ledelse. Lejlighedsvis deltager Elever i Skrabning paa Bugten. Historisk-geologiske Ekskursioner plejer at foretages baade i Byens nær-

meste Omegn og dens fjernere Opland. Flere Dages Ture til andre Egne eller til København arrangeres engang imellem. I de senere Aar har enkelte Klasser været i Lejrskole under et Par Faglæreres Ledelse. Hvert Aar har Elever nogle Gange Lejlighed til at høre fagligt oplysende eller andre Foredrag paa Skolen af Foredragsholdere andetsteds fra. — For henholdsvis Drengene og

Aarhus Katedralskole. Den røde Bygnings Gaardfacade.
(A. Hammerschmidt fot.)

Piger findes Elevforeningerne »Hejmdal« og »Gefion«, der afholder Diskussionsmøder m. m., jævnligt med en Lærer som Indleder. Idrætsforeninger, en for Drengene og en for Piger, virker under Gymnastiklæreres Ledelse fremmende for Sportsinteressen. Deltagelse i Sportsturneringer finder Sted. I de senere Vintre er arrangeret Skiture i Oplandet. — Med andre Skoler føres Sportskampe, gerne efterfulgt af kammeratligt Samvær. Blandt disse Skoler er flere i de sønderjydske Landsdele. — Med Duborgskolen har der gennem flere Aar været regelmæssig Forbindelse af en særlig Karakter. Normalt aflægges Elever fra denne Skole Besøg i Aarhus hvert Efteraar.

Rejser til Udlandet er flere Gange arrangeret under Ledelse af Lærere. Katedralskoleelever har paa denne Maade besøgt baade Sverige, Norge, Tyskland og England. Skolen fremmer ikke blot Elevernes Kundskabstilegnelse, men støtter ogsaa deres Udvikling i anden heldig Retning.

En Række Legater for flinke og for trængende Elever disponerer Katedralskolen over. De fleste af de Beløb, der uddeles, er vel ret smaa; men det største af dem er det største, der uddeles ved Skoler i Danmark. Det er Genforeningslegatets Hovedportion, der gives en dygtig Student fra Skolen med 3000 Kr. om Aaret i indtil 6 Aar; 2 Gymnasieelever paa Skolen faar hver 1000 Kr. aarlig. Aarhusianersamfundets Legat er af en særlig Art. Efter Skolens Indstilling uddeles det hvert Aar lige efter Eksamen til en Rus, der i sin Skoletid har styrket godt Kammeratskab og Skolens Traditioner.

Et Forbindelsesled mellem Skolen og Forældrekredsen er Skolenævnet. Det bestaar af 4 Forældre, som har Børn i Skolen, og 2 af Skolens Lærere og har Rektor som Formand. Hvert Aar afholdes et Forældremøde i Forbindelse med et Foredrag, der almindeligvis holdes af en af Skolens Lærere.

Ledelsen af Skolen har, siden 1924, Rektor L. Christiansen. Skolens Lærerstab bestaar desuden af 10 Lektorer, 13 Adjunkter, 2 Timelærere, 1 Mellemskolelærerinde og 1 ikke fast ansat Tegnelerer.

I 1940 dimitteredes 59 Studenter og 31 Realister, medens 66 bestod Mellemskoleeksamen.

Til Katedralskolen hører et Bibliotek.

Marselisborg Skole er en kommunal, fuldstændig, højere Almen-skole med nysproglig og matematisk Gymnasium samt Realklasse og Mel-

Marselisborg Skole.

lemskole, og den sorterer under Byens Skolemyndigheder efter de Regler, der indeholdes i Skolelovgivningen og Undervisningsministeriets Bestemmelser. Den er Fællesskole for Drengene og Piger. Børn fra Aarhus Kommune har

fortrinsvis Adgang til Optagelse. Fra Kommunens øvrige Skoler optages i Mellem-skolen Elever, der har bestaaet Prøven til Optagelse ved den Skole, de kommer fra. Elever til Gymnasiet modtages især fra de almindelige Kom-muneskoler i Aarhus og, for saavidt de skønnes egnede, uden Prøve. Efter Samraad med Lærerraadet gør Rektor Indstilling til Byraadet om Optagelse af et passende Antal. I Foraaret 1940 var der 129 Dreng og 161 Piger eller ialt 290 Elever paa Skolen. Enkelte Legater for forhenværende og nuværende Elever disponerer Skolen over, og den har en mindre Skolebogsamling, der 1. April 1940 talte 2895 Bind.

Undervisningen bestrides af 20 Lærere: 5 Lektorer, 8 Adjunkter og 7 andre Lærere. De danner et Lærerraad med en Formand. Rektor siden 1939 er A. N. Brorson Fich.

Danmarks Lærereforenings Kursus i Aarhus paabegyndtes den 1. September 1940 samtidig med tilsvarende Kursus i 7 andre Byer uden for København. Lærereforeningens Kredsbestyrelser administrerer de respektive Kursus og staar økonomisk inde for dem. Danmarks Lærereforenings 89. Kreds A og C, nemlig Aarhus Lærereforening og Aarhus Lærereforening, administrerer og indestaar for Kursuset i Aarhus. Adgang til dette har Lærere og Lærereinder i Byen og Forstadskommuner, for saavidt de er Medlemmer af de lokale Afdelinger af Danmarks Lærereforening.

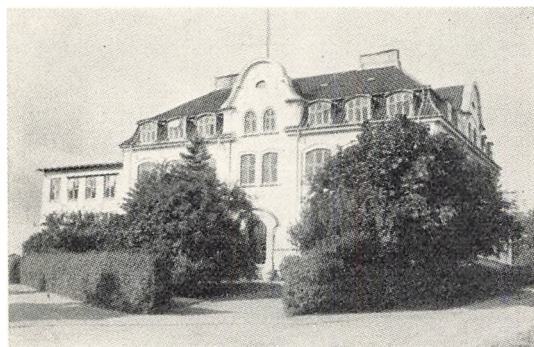
Kursuset i Aarhus er fremkommet som Resultat af Arbejdet for Oprettelse af Underafdelinger af Statens Lærerehøjskole i København. En saadan Afdeling er anset for ønskelig, fordi et Aarskursus ved Statens Lærerehøjskole er saa vanskeligt at overkomme økonomisk, at kun faa af Landets Lærere har Raad til det.

Kursus tæller 70 Elever fordelt paa de seks Fag: Dansk Litteratur, Dansk Formlære, Tysk, Engelsk, Biologi, Erhvervsgeografi. Alle Læseplaner lægges i Samraad med Statens Lærerehøjskole, og Stoffet skal svare til det, der læses paa Lærerehøjskolen.

Da Kursisterne alle er Lærere, der har deres Skolegerning om Dagen, falder Kursustiden om Eftermiddagen, og der maa læses 2 Aar à 9 Maaneder, for at den samlede Tid kan svare til 1 Aar paa Lærerehøjskolen. Der er antaget 6 Lærere til at undervise; de er alle Akademikere, hvilket ogsaa forlanges paa Lærerehøjskolen. Kommunen og Staten har stillet Lokaler med Lys og Varme til Disposition, og Kommunen har ydet et Tilskud, som svarer til Halvdelen af det Beløb, aarhusianske Kursister betaler i Undervisningspenge. Ansøgning til Staten om Støtte har foreløbig ikke kunnet bevilges. Ved en Ansøgning om Statsanerkendelse af Kursus er opnaaet, at hvad angaar Kursus i Tysk og Engelsk, er Anerkendelsen givet, da Lærerehøjskolen har Fortsættelseskursus i disse Fag. Bestyrelsen venter, at den øvrige Anerkendelse kommer med Tiden.

Aarhus Seminarium, der begyndte sin Virksomhed i 1909 som Kvindeseminarium og Aaret efter fik sin egen Bygning for Penge, der var tilvejebragt gennem Gaver fra Venner af Kirkelig Forening for Indre Mission i Danmark, er en selvejende Institution med en Bestyrelse, der varetager Seminariets økonomiske Drift, mens en Forstander har den pædagogiske og faglige Ledelse.

Seminariebygningen ligger i den nordre Bydel oven for Kommunehospitalen og med vid Udsigt over Bugten og Skovene. Fra første Færd har der været tilknyttet et Pensionat med en Række Værelser i Mansardetagen, hvor en Snes unge Piger, som har deres Hjem i andre Egne af Landet, kan faa deres Ophold under Studietiden.

Aarhus Seminarium.

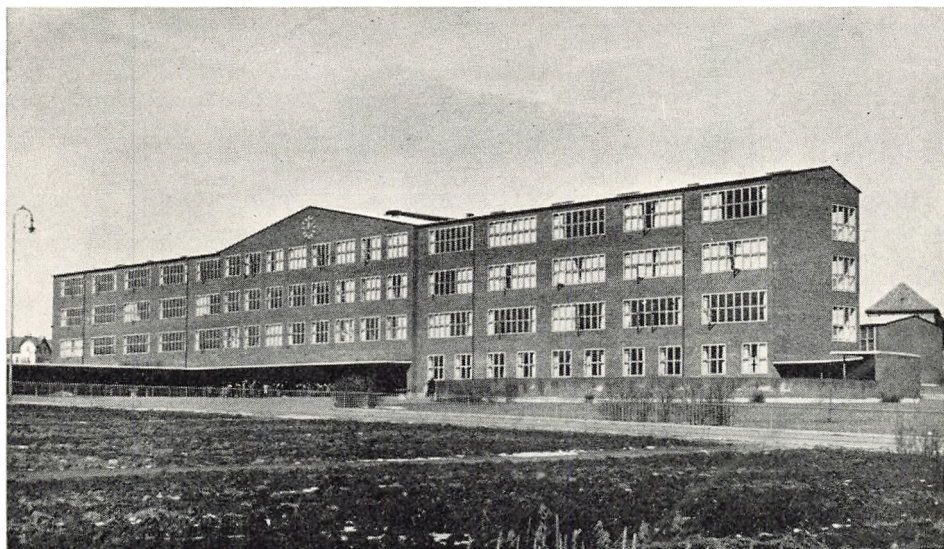
Et Formaal for Seminariets Virksomhed er Elevernes praktiske Uddannelse; med denne for Øje har Seminariet altid haft et nøje Samarbejde med Kommuneskolen i Finsensgade, som under Overlærerens Ledelse er Øvelsesskole for Eleverne. — Siden 1932 har baade

unge Mænd og unge Kvinder faaet Læreruddannelse paa Aarhus Seminarium, som dets Navn da blev. Ledelsen indsaar det unaturlige i, at unge Mænd fra en By af Aarhus' Størrelse skulde se sig nødsaget til at rejse til andre Byer for at faa Læreruddannelse. At der var en Trang til Stede til denne Udvidelse af Elevklientelet, viste sig straks, idet den mandlige Part paa kort Tid kom til at udgøre Halvdelen af Elevtallet. Dette er nu paa 150—160.

Da den nye Seminarielov af 1930 blev af ret indgribende Virkning for Undervisningen og ogsaa for de ydre Rammer ved at kræve en Række Speciallokaler, som ikke før var nødvendige, saa medførte dette, at der i 1932—1933 blev opført en større Tilbygning med forskellige Laboratorier, ny Gymnastiksal m. v., saaledes at Seminariet maa siges fuldt ud at tilfredsstille de Krav, der fagligt set med Rette kan stilles til et moderne Seminarium. Som Følge af, at den nævnte Lov gjorde Uddannelsen 4-aarig, maatte en ny Klasse oprettes og flere Lærere ansættes. Nu er der en Kreds af faste Lærere foruden Timelærere til de mere specielle Fag som Haandgerning og Tegning med flere. Siden 1924 har tidligere Lektor ved Statsskolen i Rønne, cand. theol. & mag. Jac. Høyer, været Forstander. — Seminariet lægger Vægt paa gennem dygtige Faglærere og moderne Undervisningslokaler og -materiel at give Eleverne den bedst mulige faglige og pædagogiske Uddannelse;

men tillige tilstræbes det, at denne Uddannelse meddeles ud fra en kristen Livsanskuelse, i fuld aandelig Frihed, men saaledes at Livsværdierne og den fremtidige Gerning i Skolen belyses ud fra dette Grundlag⁴).

De kommunale Skoler i Aarhus er ialt 14⁵). Af disse har Marselisborg Skole Gymnasium. Marienlundskolen er for Børn, der er tilbage i Udvikling. Disse 2 Skoler er Fællesskoler ligesom 6 af de almindelige Kom-

Skovvangsskolen.
(A. Hammerschmidt fot.)

muneskoler. I 3 Skoler undervises kun Drengene, i 3 kun Piger. Gennemsnitlig gaar der knap 30 Børn i hver Klasse. De kommunale Skolers Bygninger er af meget forskellig Alder. Til det karakteristiske for Aarhus Skolevæsen hører, at det for en stor Del virker i store og særdeles veludstyrede Skolebygninger i de store nye Bykvarterer. Lærerpersonalet ved Kommuneskolerne, bortset fra Marselisborg, var den 1. April 1940 12 Overlærere, 10 Viceinspektører, 9 Viceinspektricer, 144 Lærere og 122 Lærerinder foruden 12 Timelærere og Timelærerinder samt 28 faste Vikarer. I Marts Maaned tager i Almindelighed ca. 200 Elever Realeksamen og ca. 250 Mellemskoleeksamen. Elevantallet den 1. April 1939 var 9706.

Kommunens Nettoudgift pr. Elev var i 1939—40 ca. 235 Kr. Udgifterne til Sløjdundervisningen var, bortset fra Lærerlønnen, 3,45 Kr. for hver deltagende Dreng. Til Husgerningsundervisningen for Piger var de tilsvarende Udgifter 9,20 Kr. Kommunens Skoleudgifter omfatter mere end de alminde-

⁴) Jvfr. dette Værk III, S. 193 f. Aarhus Seminarium 1909—34. ⁵) Aarhus kommunale Skolevæsens Aarsberetning 1939—40. Jvfr. iøvrigt dette Værk III, S. 195—215.

lige Undervisningsudgifter. — Uden for Skoletiden har Søbadeanstalterne hver Søgnedag i Badesæsonen — ogsaa i Sommerferien — været holdt aabne for Skolebadning og Skolesvømning 2 Timer daglig i Nærværelse af Skolernes Svømmelærere. I Sommerens Løb udleveredes 843 Emblemer efter bestaet udvidet Frisvømmerprøve. For samtlige Borgerskolernes fjerde Klasser er der i Skoleaaret 1939—40 givet Undervisning i Svømning i Svømmehallen med 1 ugentlig Undervisningstime for hver Klasse. Med Undtagelse af Eleverne i Borgerskolerne i Valdemarsgade og Frederiks Allé er Eleverne blevet befordret med Trambus til og fra Svømmehallen, saa Undervisningen har kunnet foregaa inden for 1 Klokketime. Hver Elev maatte medbringe Bade-drugt, men fik Sæbe og Haandklæde udleveret paa Badeanstalten. De ekstraordinære Brændselsforhold bevirkede, at Svømmehallen lukkede i Februar 1940, og af den Grund maatte Svømmeundervisningen samtidig afbrydes. De allerfleste af de deltagende Elever kunde ikke svømme ved denne Skolebadnings Begyndelse, men ved Skoleaarets Slutning havde 48,9 % af Drengene lært det og 66,2 % af Pigerne. I Tilknytning til det kommunale Skolevæsen findes 5 Skolehaver. Arbejdet i dem begynder i Begyndelsen af April og slutter lidt ind i Oktober. Knap 1000 Elever havde Smaahaver i 1939. Skolebotanisk Have udleverede om Sommeren over 4000 Planter til offentlige og private Skoler og afgav Øvelsesmateriale til Klasser, som sammen med deres Lærere besøger Haven.

Det kommunale Skolevæsen har en Fortsættelsesskole for unge Kvinder. I Skoleaaret 1939—40 var der 334 Deltagere fordelt paa 21 Klasser. — Ny Munkegades Skole holdt Lejrskole i Rudbøl i 14 Dage i 1939. For talelidende Børn gives der Særundervisning i Taleklasser. I 1939—40 gjaldt det for ialt 102 Børn. Talefejlene var af meget forskellig Art, men kun i 7 Tilfælde var de saa svære, at de paagældende Børn henvistes til Statens Institut for Talelidende. For nogles Vedkommende fandtes organiske Fejl i Forbindelse med Talefejlen, og derfor kom nogle Børn under Lægebehandling og fik fjernet adenoide Vegetationer og Tonsiller, eller de blev paa anden Maade behandlet. Undervisningen af de talelidende Børn foregik i Skolerne i Nørrebrogade og Valdemarsgade. For tunghøre Børn afholdtes mindre Kursus i Mundaflæsning. Skoleelevers Tandbehandling paa den kommunale Skoletandklinik⁶⁾ bekostes af Kommunen, for saa vidt Eleverne er fra Aarhus.

Aarhus Kommunes Børnebiblioteker er en Institution, der begyndte sin Virksomhed den 1. April 1939 og dermed indledede en ny Ordning af Børnebibliotekerne ved de kommunale Skoler. — Institutionen omfatter dels en Hovedafdeling, der findes i Folkebibliotekets Bygning og har Udlaan og Læsesal samt en Fællesbogsamling, og dels Skolebibliotekerne, der har Udlaan og flere Steder Skolelæsestue samt endelig Klassesæt til supplerende Læsning. Disse Biblioteker findes i Lokaler paa Kommuneskolerne. — Den admini-

⁶⁾ S. 193.

strative Ledelse af Aarhus Kommunes Børnebiblioteker har Overbibliotekaren ved Folkebiblioteket. Hovedafdelingen ledes af en biblioteksuddannet Børnebibliotekar, og hvert Skolebibliotek forestaas af en Skolebibliotekar. En Skolebibliotekskonsulent er ansat for at føre Tilsyn med Skolebibliotekerne og være Mellemed mellem Skole og Bibliotek. Et Byraadsudvalg paa

Ældre Skolebygning. Ny Munkegades Skole.
Foto Stadsingeniørens Kontor.

3 Medlemmer staar i Spidsen for Aarhus Kommunes Børnebiblioteker. Om Bogindkøb træffes Bestemmelse af et saakaldt Bogudvalg, som bestaar af Overbibliotekaren, Børnebibliotekaren og Skolebibliotekskonsulenten samt 2 Medlemmer, valgt af og blandt Skolebibliotekarerne.

Hensigten med Nyordningen under en fælles Ledelse er at skaffe Skoleeleverne de bedste Laanemuligheder og samtidig at holde Bogudgifterne nede. Det første naas ved Samvirke mellem Bibliotekerne og det sidste ved, at hver enkelt Skole ikke behøver at være i Besiddelse af alle de Bøger, der skønnes nødvendige i et tilstrækkelig godt Skolebibliotek. Den Opgave at afpasse de enkelte Skolers Bogsamlinger saaledes efter hinanden, at de tilsammen udgør et godt og tilstrækkeligt Hele, varetages i første Række af Skolebibliotekskonsulenten.

En fuldt monteret Læsestue findes ved flere Skoler, enkelte benytter et Klasselokale uden for Undervisningstiden. Børnene kan efter Behag laane Bøger enten paa deres Skole eller i Hovedafdelingen. — Skolebibliotekerne

raadede den 1. April 1940 over tilsammen 15.960 Bind til Udlaan. Baade hvad Udlaan og Søgning paa Læsesal angaar, benyttedes Skolebibliotekerne stærkere end Hovedafdelingen. I den sidste findes en Fællesbogsamling af Klasse-sæt, som Skolerne kan laane til Brug i Undervisningen.

Paa flere Maader end de nævnte virker Kommunen i Skolebørnenes Interesse. Den bidrager til, at de faar Rejsehjemmel til Ferierejse. Et Antal svage Børn faar en Tid om Sommeren under Ledelse af en Lærerinde Ophold i Aarhus Lærerforenings Svagbørnskoloni ved Ahl Plantage. Kommunens Lærerpersonele udvælger de Børn, der trænger haardest til Kolonio-pholdet.

Private Skoler er der flere af i Aarhus⁷⁾. I 7 af dem undervises Børn over 7 Aar, og alle de 7 Skoler optager baade Drengene og Piger. I de fleste af dem er der flest Piger. Den 31. December 1939 var det samlede Elevantal i disse Skoler 956 eller 509 Piger og 447 Drengene.

Aarhus tekniske Skole er en videre Udvikling af den Søndagstegneskole for Haandværkere, der aabnedes i Aarhus 1828 og hvis Formaal fremgik af Navnet. Siden da er Skolen Gang paa Gang udvidet baade hvad Bygninger og hvad Undervisning angaar. — Nu raader den over 2 Skolebygninger. Den ældste, i Nørre Allé, er opført i 1884 og udvidet i 1898 og 1924, den yngste, paa Ingerslevs Plads, opførtes i 1903 og udvidedes i 1932 og 1941. Svarende til Pladsudvidelserne er Undervisningens Omfang⁸⁾. — Aaret 1916 blev et Mærkeaar for den tekniske Undervisning. Tilsynet med

den ordnedes ved Lov af 27. Juli. Der oprettedes et Skoleraad, og en ekstraordinær Generalforsamling vedtog nye Vedtægter for Skolen. — Siden da vælges Skolens Bestyrelse af Handelsministeriet, Byraadet, Haandværkerforeningen og Arbejdernes Fællesorganisation i Aarhus. Desuden har Skolens Forstander, hvis Udnævnelse skal godkendes af Ministeriet, Sæde i Bestyrelsen med Ret til at deltage i Forhandlingerne, men uden Stemmeret. Denne

Aarhus tekniske Skole, Nørre Allé.

Ordning har virket tilfredsstillende. — En meget stor Del af Eleverne rekrutteres efterhaanden fra Smede- og Maskinfagene, og andre er Elektrikere

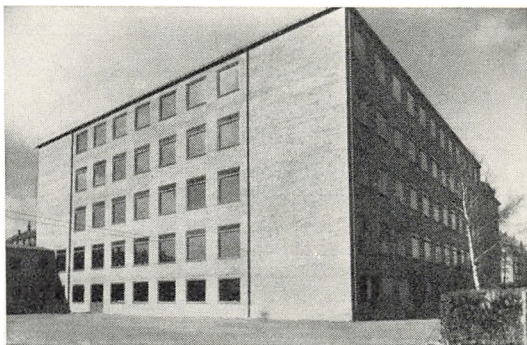
⁷⁾ Jvfr. dette Værk III, S. 184—94. Aarhus Kommunes Skolevæsens Aarsberetn. 1939—40, S. 82. ⁸⁾ Bidrag til dansk Haandværkerundervisnings Historie, af H. A. Nielsen, II. 1940. Aarhus tekniske Skole. 1828—1928. 1928.

og Elektromekanikere, saaledes at omkring Halvdelen tilhører »Jernfagene«, hvilket kan tages som et Vidnesbyrd om Jernindustriens voksende Betydning. Efter at Uddannelsen paa Elektroteknikum i 1939 var blevet anerkendt som Ingeniøruddannelse, dimitterer Skolen Ingeniører i Elektroteknik. Paa dette Omraade er Uddannelsen paa Højde med Tidens Krav. For Bygmesterskolen synes en Udvidelse af Undervisningen mere og mere paakrævet. Den stadig stærkere Anvendelse af Jernbeton, Centralvarme og andre tekniske Installationer og Kravet om Kendskab til moderne Materialer og deres Anvendelse kræver udvidede Pensa i flere Fag. Mængden af nødvendigt Stof vokser stærkt. — Undervisningen foregaar dels i Aftenskolen og dels i Dagskoler. Aftenskolen begynder med nogle Undtagelser Undervisningen den 1. September og slutter den 31. Marts. For Dagskolerne er Undervisningsaaret delt i et Sommersemester fra midt i April til 15. Oktober med 5 Ugers Sommeferie og et Vintersemester fra 1. November til 31. Marts. I 1939—40 foregik Undervisningen for Lærlinge i Aftenskolen i en lang Række Fag. Desuden omfattede Undervisningen Kedelpasserkursus, Installatørkursus, Maskinistskolen, Bygmesterskolen, Elektroteknikum, Malerskolen, Møbelsnedkerskolen, Kursus for Dameskræderinder samt Tjener- og Kokkeskolen. I Aftenskolen undervistes 1446 og i Dagskolerne 396 Elever eller ialt 1842, hvoraf 111 var Kvinder. — Lærlingeloven af 1937 medførte, at Lærlingetilgangen blev mindre, og Krigsudbruddet i 1939 virkede i samme Retning. Begge Dele sporedes i Skolens Elevtal, der er gaet tilbage, siden det i Aaret 1937—38 naaede sit hidtidige Maksimum 2080. — Skolens daglige Ledelse er siden 1930 hos Forstander, cand. polyt. H. A. Nielsen. Undervisningen i 1939—40 besørgedes af 115 Lærere, hvoraf 8 var midler-

Aarhus tekniske Skole, Ingerslevs Plads.

— Undervisningen foregaar dels i Aftenskolen og dels i Dagskoler. Aftenskolen begynder med nogle Undtagelser Undervisningen den 1. September og slutter den 31. Marts. For Dagskolerne er Undervisningsaaret delt i et Sommersemester fra midt i April til 15. Oktober med 5 Ugers Sommeferie og et Vintersemester fra 1. November til 31. Marts. I 1939—40 foregik Undervisningen for Lærlinge i Aftenskolen i en lang Række Fag. Desuden omfattede Undervisningen Kedelpasserkursus, Installatørkursus, Maskinistskolen, Bygmesterskolen, Elektroteknikum, Malerskolen, Møbelsnedkerskolen, Kursus for Dameskræderinder samt Tjener- og Kokkeskolen. I Aftenskolen undervistes 1446 og i Dagskolerne 396 Elever eller ialt 1842, hvoraf 111 var Kvinder. — Lærlingeloven af 1937 medførte, at Lærlingetilgangen blev mindre, og Krigsudbruddet i 1939 virkede i samme Retning. Begge Dele sporedes i Skolens Elevtal, der er gaet tilbage, siden det i Aaret 1937—38 naaede sit hidtidige Maksimum 2080. — Skolens daglige Ledelse er siden 1930 hos Forstander, cand. polyt. H. A. Nielsen. Undervisningen i 1939—40 besørgedes af 115 Lærere, hvoraf 8 var midler-

*Aarhus tekniske Skoles ny Bygning
bag Skolen paa Ingerslevs Plads.*

(A. Hammerschmidt fot.)

— Undervisningen foregaar dels i Aftenskolen og dels i Dagskoler. Aftenskolen begynder med nogle Undtagelser Undervisningen den 1. September og slutter den 31. Marts. For Dagskolerne er Undervisningsaaret delt i et Sommersemester fra midt i April til 15. Oktober med 5 Ugers Sommeferie og et Vintersemester fra 1. November til 31. Marts. I 1939—40 foregik Undervisningen for Lærlinge i Aftenskolen i en lang Række Fag. Desuden omfattede Undervisningen Kedelpasserkursus, Installatørkursus, Maskinistskolen, Bygmesterskolen, Elektroteknikum, Malerskolen, Møbelsnedkerskolen, Kursus for Dameskræderinder samt Tjener- og Kokkeskolen. I Aftenskolen undervistes 1446 og i Dagskolerne 396 Elever eller ialt 1842, hvoraf 111 var Kvinder. — Lærlingeloven af 1937 medførte, at Lærlingetilgangen blev mindre, og Krigsudbruddet i 1939 virkede i samme Retning. Begge Dele sporedes i Skolens Elevtal, der er gaet tilbage, siden det i Aaret 1937—38 naaede sit hidtidige Maksimum 2080. — Skolens daglige Ledelse er siden 1930 hos Forstander, cand. polyt. H. A. Nielsen. Undervisningen i 1939—40 besørgedes af 115 Lærere, hvoraf 8 var midler-

tidigt ansatte. Aarhus tekniske Skole har desuden 2 Bogholdere, 1 Kontor-assistent og 2 Skolebetjente. — Bestyrelsens Formand er Viceborgmester E. Stecher Christensen.

Den jydsk Handelshøjskole er en selvejende Institution med Stats-, Amts-, Kommune- og privat Støtte og oprettet af Aarhus Handelsforening og den jydsk Handelsstands Centralforening.

Grundkapitalen indsamledes i 1897 i Anledning af Grosserer Hans Broges 50 Aars-Jubilæum som Købmand i Aarhus, og Skolen aabnedes den 3. Maj 1905.

Paa det Tidspunkt, da Oprettelsen af Skolen besluttedes, fandtes der i Aarhus to Handelsdagsskoler, Jyllands Handelsakademi og Aarhus Handelsskole, der begge da modtog Støtte fra Stat og Kommune. Da den førstnævnte Institution ydermere modtog Støtte fra Aarhus Handelsforening, og denne samtidig stod som Medstifter af den kommende jydsk Handelshøjskole, faldt det naturligt at lade Jyllands Handelsakademi gaa op i Handelshøjskolen med dets Leder, Translatør I. Henningsen, som Forstander, saa meget mere, som man derved mente bedst at kunne yde den af Rigsdagens Finansudvalg forlangte Garanti for Skolens Drift som Forudsætning for Statens Bidrag, Kr. 50.000, til Skolens Opførelse.

Den 9. Maj 1905 indviedes Professor Kampmanns Bygning i Hans Brogesgade i daværende Prins Christians Nærværelse, og Skolen begyndte umiddelbart derefter med 50 Elever fordelt i 3 Klasser og 2 faste Lærere foruden Forstanderen og Timelærere.

Under Forstander Henningsens Ledelse gik Skolen en støt og rolig Udvikling i Møde. Dens Hovedopgave var at give de unge til Handelen knyttede Mænd og Kvinder en grundig Dagundervisning i handelstekniske Fag, dels paa et etaarigt Kursus med et eller to fremmede Sprog, dels paa et halvaarigt Kursus uden fremmede Sprog.

De vigtigste Mærkepunkter i Skolens Historie er følgende:

Ved en omfattende Indsamling kort efter Verdenskrigen modtog Skolen en Driftsfond paa godt 87.000 Kr., og der er efterhaanden knyttet en halv Snes større og mindre Legater til Skolen, væsentligst beregnet til Oprettelse af Fripladser. I August 1929 oprettedes det 2-aarige Handelsgymnasium ved Skolen, der afsluttes med den statskontrollerede Højere Handelseksamen. Indtil da havde der kun været een Skole i Landet, Niels Brocks Handelsskole, der førte op til denne Eksamen. Skolens 25-Aars Jubilæum fejredes i 1930, bl. a. ved Udsendelse af et Festskrift med nærmede Redegørelse for Begivenhederne i de forløbne 25 Aar. Den 1. Maj 1938 trak Skolens Forstander, Translatør I. Henningsen, sig tilbage efter 33 Aars Virke ved Skolen til et velfortjent Otium. I hans Sted valgtes blandt Ansøgerne til Stillingen Lektor ved Købmandsskolen i København, mag. art. Eiler Bendtsen.

Den jydsk Handelshøjskole.

Blandt de Opgaver, der ventede paa at blive taget op, og som af Forstander Henningsen var blevet overladt til hans Efterfølger, var Oprettelsen af videregaaende Studier for dem, der efter afsluttet Handelseksamen ønskede at fortsætte med Specialstudier.

Efter en nærmere Undersøgelse af Mulighederne herfor oprettedes i 1939 en Aftenafdeling, Den jydsk Handelshøjskoles Specialstudier, for dem, der ønskede at studere Regnskabsvæsen, og efter en Vedtagelse paa et Bestyrelsesmøde herom tilrettelagdes en 4-aarig Aftenundervisning, paa Linie med Handelshøjskolen i København, for modnere Forretningsfolk. Dette Studium slutter med »Handelshøjskolens Diplomprøve« (H. D.) — For dem, der ikke opfylder Betingelserne for straks at paabegynde Studiet, er der oprettet For-kursus hertil.

I Efteraaret 1940 oprettedes en Korrespondentskole i Tysk og Engelsk med ministerielt godkendt Afgangsprøve heri som Maal. I Tilslutning her-til findes Kursus i Blindskrift (Maskinskrivning). Under Skolen sorterer desuden Bankskolen og den teoretiske Revisoruddannelse. Paa Tilskyndelse fra Købmandsside er der til Skolen knyttet Kursus i Talefærdighed, hvortil der er Adgang ogsaa for andre end Skolens Elever.

Skolens Bestyrelse har 6 Medlemmer. Formand er Konsul N. Barnow.

Til Dagskolen er i Øjeblikket foruden Forstanderen knyttet 1 Inspektør, 2 Lektorer, 3 Adjunkter og 11 Timelærere. Ved Specialstudierne virker 15 Lærere (heraf de 8 fra Dagskolen), saaledes at der i alt virker 25 Lærere ved Skolen.

Skolen frekventeres for Tiden af 224 Dagskoleelever fordelt paa 9 Klas-ser. I Aftenafdelingerne deltager 240 Studerende (Opgørelse ultimo 1940).

Efter at Skolens hidtidige Halvaarskursus sidste Gang afholdtes i 1939, fører Skolen nu kun op til statskontrollerede Handelseksaminer eller af Mini-steriet godkendte Prøver, nemlig: Højere Handelseksamen, Handelseksamen, Handelsmedhjælpereksamen, Diplomprøve, Korrespondentprøve.

Uddannelsen staar aaben saavel for Kvinder som Mænd, med eller uden praktisk Uddannelse, og Skolens Formaal er det i dens Fundats Punkt 2 udtrykte: »dels, for Aarhus' Vedkommende, at fyldestgøre det lokale Behov til Undervisning i Handelsfagene og dels, for det øvrige Jyllands Vedkom-mende, at byde en Fortsættelsesundervisning egnet for Dimittender fra de Handelsskoler (»Lærlingskoler«), som drives af de forskellige Handels-standsforeninger, der omfattes af Centralforeningen«.

Aarhu s H ande ls fo re n in g s H ande ls s ko le er oprettet i 1865 af Aarhus Handelsforening 4 Aar før end nogen anden Handelsforening op-rette de en Skole⁹⁾. Det første Statstilskud til Skolens Drift, 400 Kr., op-naaedes i 1883. Handelsforeningen indmeldte i 1902 Skolen som Led i de forenede jydsk e H ande ls a ft en s ko le r, og samtidig blev dens Undervisnings-

⁹⁾ Jvfr. Aarhus Handelsforening 1862—1937, S. 134—140.

periode paa 4 Aar. I 1934 overtog Foreningen den af Byen drevne Handelsaftenskole i Frederiksalldé, og begge Skolerne drives nu under et med Lokaler i Skolerne i Paradisgade og Frederiksalldé uden Huslejejdelse til Kommunen.

Skoleaaret gaar nu fra 1. September til 15. April, hvorefter der afsluttes med Eksamen. Siden 1939 har der været Dagundervisning for en Del af Eleverne. Det aarlige Elevtal er siden 1865 steget fra 36 til 644 i 1939—40, da der var 35 Klasser. Det sædvanlige aarlige Antal Dimittender er ca. 120. Ved Afslutningen lader Handelsforeningen uddele Flidspræmier. I 1939 uddeltes 15 Sparekassebøger med et samlet Beløb af 1075 Kr., der var givet af aarhusianske Banker og næringsdrivende.

Skolen ledes af Forstander Holger Schou og har desuden 2 Inspektører og 40 Lærere. Foraarsaget af Skolens stigende Elevantal oprettede Handelsforeningen i 1926 et Skoleudvalg. — Dets Formand er for Tiden Direktør August Clausen.

Aftenskolen for Arbejdere begyndte sin Virksomhed 1872. Bestyrelsen bestod af Overlærer Kreiberg, Adjunkt Hoffmeyer og Alterdegn Madsen. — Der undervistes kun Mænd, og Undervisningen omfattede kun Dansk, Skrivning og Regning. Tillige holdtes Foredrag for Eleverne. — De første Aar undervistes kun 2 à 3 Klasser i Paradisgades Skole, og de samlede Udgifter beløb sig til ca. 200 Kr., hvoraf ca. Halvdelen dækkedes af Kæmnerkassen. Aar 1900 havde Skolen 64 Elever, altsaa var der ikke foregaaet nogen væsentlig Stigning siden Skolens Oprettelse. I 1909 valgte »De samvirkende Fagforbund« 5 Bestyrelsesmedlemmer, og Bestyrelsen tiltraadtes af de Overlærere, ved hvis Skoler Undervisningen fandt Sted. Undervisningen blev mere omfattende, idet flere Fag, f. Eks. Tysk og Engelsk, Broderi, Syning og Husholdning optoges, samtidig med at der blev aabnet Adgang for Kvinder til at deltage i Undervisningen, og Udviklingen er nu gaaet i den Retning, at der melder sig flere Kvinder end Mænd. I Vinteren 1940—41 deltog 1916 Elever, heraf 1241 Kvinder, fordelt paa 107 Kursushold med ialt 12 forskellige Fag. Regnskabet balancerede med ca. 12.000 Kr., heraf ca. 5000 Kr. som Tilskud fra Stat og Kommune; ca. 4000 Kr. betaltes af Eleverne.

Det jydsk e Musikkonservatorium, Aarhus, Protektor: Hans kongelige Højhed Kronprinsen, er oprettet af kongelig Kammermusikus Johan Nilsson og aabnet den 7. Februar 1927. Efter den 13. Februar 1928 havde det til Huse i Kannikegade, indtil det flyttede til Rosensgade 15 i 1937.

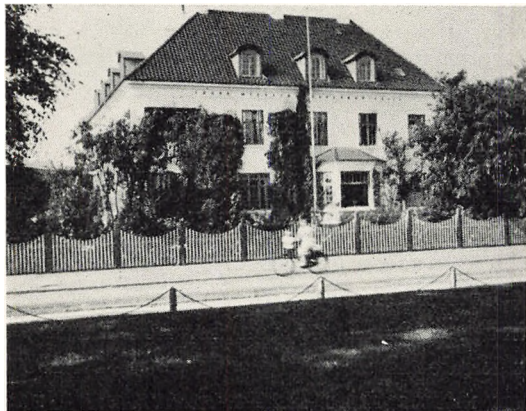
Forud for Oprettelsen var gaaet mange Aars Bestræbelser for at naa dette Maal. Efterhaanden blev det klart, at det bedst kunde ske, hvis der først oprettedes et jydsk Orkester. Dette skete i 1919 ved Stiftelsen af »Aarhus Philharmoniske Selskab«. Saa gik nogle Aar, mens et Udvalg arbejdede for Hovedformalet: Oprettelsen af Musikkonservatoriet. Da tilbød Johan Nilsson Udvalget paa nærmere Betingelser at oprette »Det jydsk e Musik-

konservatorium« for egen Regning. — Det lykkedes ham hurtigt at befæste Konservatoriets Anseelse baade som Lærestalt og Musikcentrum. Tilskud opnaedes fra saavel Stat som Kommune. Dygtige Lærere knyttedes til Arbejdet. Nye Opgaver toges op. Der gaves Feriekursus for Lærere og Lærerinder. Men 1932 opgav Johan Nilsson Konservatoriet for at paatage sig anden Virksomhed.

Lærerpersonalet overtog da »Det jydsk Musikonservatorium« og om-dannede det til en selvejende Institution, for hvis Bestyrelse kgl. Kammermusikus Peder Møller var Formand indtil sin Død 1940. Med »Det kongelige danske Musikonservatorium« blev der truffet Aftale om fælles Afholdelse af den store Organisteksamen. Rolig Fremgang prægede forøvrigt Konservatoriet. Dets Udstyr med Instrumenter voksede, dets Koncertforetagender vandt Paaskønnelse, dets Elevtal steg. Økonomisk Støtte opnaedes fra flere Sider. Det arbejdede med Held paa sit Formaal: at blive en Musikkens Højskole og et kulturelt Midtpunkt, til Ære for Aarhus. I Aarene 1927—1941 har 1336 Elever studeret paa Konservatoriet. Heraf har 98 bestaaet Konservatoriets Afgangseksamen og 15 Elever Organisteksamen. Fra 1927 til 1939 har 755 Lærere og Lærerinder besøgt Konservatoriets Feriekursus.

»Det jydsk Musikonservatorium« har en Bestyrelse til at forestaa Driften og udadtil fremme Konservatoriets Interesser. Bestyrelsen har 4 Medlemmer. Formand er Højesteretssagfører Andreas Christensen, Aarhus.

Diakonhøjskolen, Dalgas Avenue 52, oprettedes i November 1920. Den er en selvejende Institution under en Bestyrelse, hvis Formand for Tiden er Pastor Engsig Karup, Horsens. Skolearbejdet ledes af en Forstander,

Diakonhøjskolen.

Pastor E. Frederiksen, og Skolen har 10 Lærere. Elever modtages i Alderen 19—26 Aar, uden at der kræves nogen tidligere Uddannelse af dem.

Paa Skolen gennemgaar de først et Kursus paa 5 Maaneder. Et saadant begynder hvert Aar den 3. April og den 3. November. Naar et Kursus er sluttet, hjælper Skolens Kontor de Elever, som ønsker det, og som findes egnede — i Regelen 50 % — efter hvers Evne og Lyst i Lærepladser, hvor de faar

praktisk faglig Uddannelse og tjener en lille Løn. Efter 2 eller 3 Aars Forløb kan de, som ønsker det, deltage i et 10 Maaneders Kursus, der hvert Aar den 3. November begynder paa Skolen. Den, der efter dette Kursus betegnes

som egnet til Diakongerningen, kan da kalde sig Diakon. Skolens aarlige Elevtal ligger mellem 20 og 25. Siden 1920 har 493 gennemgaaet de 5 Maaneders Kursus. Eleverne kan faa Amtsunderstøttelse til alle Skolens Kursus, og Skolen faar paa samme Maade som Højskoler Tilskud fra Staten.

Diakonhøjskolen er ikke organisationsmæssigt knyttet til Indre Mission, men den er i hele sit Anlæg og Virkemaade i nøje Samklang med det Aandsliv, som rører sig der. De fleste Elever kommer fra Indre Missions Kredse. Undervisningen er anlagt paa en Udvikling af det menneskelige Personlighedsliv. Arbejdet er samtidigt delvis bestemt af det særlige Formaal med Uddannelsen. Dette Formaal er at rette Elevernes Interesse mod Arbejdet inden for den sociale Forsorgs Rammer. Hver Dag er der en Times Øvelse i hospitalmæssig Rengøring; om Onsdagen er der ingen teoretisk Undervisning, men Eleverne beskæftiges da om Formiddagen med praktiske Sysler i Hus og Have, og om Eftermiddagen og Aftenen deltager de i socialt Arbejde i Byen. — Til Skolen er knyttet en Pladsanvisning, og mange Institutioner inden for den sociale Forsorg har hentet Medarbejdere her. I Sindssygepleje, Aandssvagepleje, almindelig Sygepleje, ved Pleje af gamle og paa Børnehjem virker Diakoner fra Diakonhøjskolen, og det kristelige Redningsarbejde saavel som det kristelige Ungdomsarbejde og Indre Mission anvender dem i sin Tjeneste.

Arbejdernes Oplysningsudvalg i Aarhus er en Afdeling af Arbejdernes Oplysningsforbund og lokal Central for organiseret Oplysningsarbejde i Arbejderstanden. Det har ingen erhvervsfaglige eller politiske Opgaver, men kun den at sprede nyttig Oplysning mellem Arbejdere. Udvalget er fælles for de bestaaende Arbejderorganisationer.

Arbejdernes Oplysningsforbund organiseredes i Januar 1924, og kort efter var Arbejdernes Oplysningsudvalg i Aarhus dannet. Bag Arbejdet staar et Repræsentantskab for Arbejderorganisationerne og et Arbejdsudvalg paa 7 Medlemmer med Folketingsmand Holger Eriksen som Formand. Den daglige Ledelse forestaas af en Sekretær, Forligskommissær E. Stecher Christensen, som bistaas af en Medhjælper.

Oplysningsarbejdet fremmes ved flere Midler. — En Arbejderskole, som ledes af Oplysningsudvalget, har gennem de forløbne Aar haft et gennemsnitligt Elevtal paa ca. 120. Kursus i Dansk, Tysk, Engelsk, Fransk, Esperanto m. m. samler hvert Aar ca. 1200 Elever. Om Vinteren er der forskellige Studiekredse med ca. 700 Mænd og Kvinder som Deltagere. Udvalget arrangerer en Del Foredragsrækker paa Landet. Foredragsemnerne er mange og Tilslutningen god. Det samme gælder Filmsforestillinger, som gives baade i Byen og paa Landet. Arbejdsløse indbydes om Vinteren til Teaterforestillinger og Koncerter med mere. Kursus for Arbejdsløse arrangeres hvert Aar. Omkring 50 Lærere og Studiekredsledere beskæftiges om Vinteren af Arbejdernes Oplysningsudvalg.

Foredragsforeningen af 1901 er stiftet i 1901 af Folketingsmand Peter Sabroe. Den har i de forløbne 40 Aar ladet holde 401 Foredrag af oplysende og underholdende Art og 28 Besøg paa Museer og andre Institutioner. Tilsammen har Foredragene været besøgt af over 200.000 Personer eller i Gennemsnit 500 pr. Møde. I Sæsonen 1939—40 er der holdt 9 Foredrag og aflagt et Besøg paa Observatoriet. Foredragene er offentlige og gratis og besøges af Byens bredeste Lag, Arbejdere og Middelstandsfolk i alle Aldre.

Foreningen benytter som Foredragsholdere Videnskabsmænd og Folk med anden Uddannelse, undertiden Udlændinge, som er paa Besøg her. I de senere Aar har Foreningen haft god Forbindelse med Professorerne ved Aarhus Universitet, ligesom gennem en længere Aarrække med Observatoriet »Ole Rømer«. I alt har 164 Foredragsholdere besøgt Foreningen, og nogle af dem har holdt Foredrag der mange Gange, enkelte indtil 25 Gange.

Siden 1905 har Foredragsforeningen haft en Underafdeling for Børn fra 12—14 Aar. Denne Afdeling har i de forløbne 35 Aar ladet afholde 530 Søndagsunderholdninger, som har været besøgt af ca. 200.000 Børn. Møde holdes hver Søndag i Folkebiblioteket. — Afdelingen ledes af Kommunalærer Edvin Eriksen.

Foredragsforeningen af 1901 faar Støtte fra forskellig Side. Aarhus Byraad yder Tilskud til hver af Afdelingerne, Arbejdersparekassen, nogle cooperative Forretninger og en Række Fagforeninger giver Tilskud.

I Spidsen for Foreningen staar et Udvalg paa 5 Mand, som vælges paa et Repræsentantskabsmøde hvert Aar i September. Hver af de ydende Institutioner maa sende 2 Repræsentanter til dette Møde. — Udvalgets Formand er Skomagermester N. P. Hansen.

Naturhistorisk Museum er en selvejende Institution, hvis Formaal er at sprede Kendskab til og Interesse for Naturhistorien, dels i videre Kredse gennem Udstillingssamlinger, populære Foredrag o. l. og dels i snævrere Kredse ved at støtte og udøve videnskabelig, naturhistorisk Forskning.

Museets Samlinger er tilvejebragt ved Støtte af Private, Foreninger, Institutioner, Staten og Aarhus Kommune.

Tanken om et Naturhistorisk Museum i Aarhus har sikkert været fremført flere Gange. I 1903, da »Jydsk Forening for Naturvidenskab« stiftedes, fremhævedes bl. a. Ønskeligheden af et saadant Museum. Foreningen har dog ikke haft Lejlighed til at realisere Planer derom, selv om dens øvrige Virksomhed kan have beredt Jordbunden derfor. Derimod har »Naturhistorisk Forening for Jylland«, stiftet 1911, siden 1915 arbejdet paa Fremskaffelsen af en naturhistorisk Samling med Domicil i Aarhus. Denne Forening har dels ved Gaver, dels ved Medlemmernes Samlervirksomhed tilvejebragt et betydeligt Materiale især af den danske Insekt- og Fuglefauna. Siden 1916 har Aarhus Byraad ydet Støtte til dette Formaal. Da Samlingerne, der til at begynde med opbevaredes paa private Hænder, efterhaanden voksede, be-

Naturhistorisk Museum.
(H. M. Thamdrup fot.)

sluttedes det at arbejde paa Fremskaffelsen af egnede Lokaler, og der indledes Forhandlinger herom med Byraadet. I dette Arbejde var Foreningens Formand, Viceskoleinspektør J. Kr. Findal, og dens Kasserer, Kommuelærer V. S. Knudsen, i særlig Grad virksomme.

I Efteraaret 1919 fandt Spørgsmaalet om et naturhistorisk Museum et nyt Udgangspunkt, der førte til Institutionens Oprettelse, idet der i Aarhus under Forhandlinger i »Forretningsudvalget for Oprettelsen af et Universitet i Jylland« af Udvalgets Sekretær, Lektor V. R. Møller, blev gjort opmærksom paa, hvilken Betydning et naturhistorisk Museum vilde have for Uni-

versitetssagen i Jylland. Samtidig blev det fremhævet, at Tidspunktet bl. a. for Fremskaffelse af Materiale hertil fra Tyskland var særdeles gunstigt. Dette førte til, at Direktør F. Lausen (Aarhus Oliefabrik) stillede en betydelig Sum til Raadighed for det nævnte Formaal, og Lektor V. R. Møller fik Mandat til at foretage Indkøbene, der skete i Slutningen af Aaret efter Konferencer med de faglige Autoriteter ved Københavns Universitet. De saaledes anskaffede Samlinger fik midlertidig Plads i Lokaler i Frimurerlogen i Christiansgade. I Begyndelsen af 1920 tilsagde Aarhus Byraad sin Støtte til Anskaffelse af Montrer og Skabe og meddelte, at der kunde stilles nogle Klasseværelser i øverste Etage af Læssøesgade Skole, der var under Opførelse, til Raadighed som Udstillingslokaler.

I Løbet af 1920 vedtog de interesserede Parter at forene det af Forretningsudvalget fremskaffede og de af Naturhistorisk Forening tilvejebragte Materialer, der saaledes kom til at danne Grundstammen i Museets Samlinger. Gennem Udvalget for Universitetssagen bestemtes det, at Lektor V. R. Møller skulde være Museets Leder, endvidere vedtoges at nedsætte en Museumsbestyrelse med 2 Repræsentanter for Forretningsudvalget, 2 for Naturhistorisk Forening for Jylland og 1 for Aarhus Byraad. I den første Bestyrelse indvalgte i 1921 Overlæge Albeck (Formand), Direktør M. C. Holst, Viceskoleinspektør J. Kr. Findal, Kommunalærer V. S. Knudsen og Overlærer K. Mousten. Som Bestyrelsens Formand har senere Viceskoleinspektør Findal og Overlærer Mousten fungeret. Aarhus Byraad har siden 1920 ydet Museet økonomisk Støtte.

I 1928 vedtoges Statutter for Museet, hvorefter det gjordes til en selvvejende Institution. Samtidig udvidedes Bestyrelsen til at omfatte 10 Medlemmer. Siden 1924 har Museet modtaget Tilskud fra Staten. Igennem en Aarrække støttedes Museet ogsaa af »Jydsk Selskab for Naturvidenskab«, der bl. a. bidrog til at øge Museets Bogbestand.

Fra Sommeren 1923 til Efteraaret 1939 holdtes Museet aabent for Publikum i Læssøesgades Skole, hvor Samlingerne efterhaanden lagde Beslag paa 9 større og flere mindre Rum. I Tilknytning til Samlingerne afholdtes i Vinterhalvaarene populære Foredrag af naturhistorisk Art.

Takket være de betydelige, aarlige Tilskud fra Aarhus Kommune lod det sig gøre at henlægge Midler til et Byggefond, der i 1937 var vokset til ca. 300.000 Kr. I 1937 paabegyndtes Opførelsen af selvstændige Museumsbygninger i Universitetsparken efter Tegning af Arkitekt C. F. Møller. Bygningerne var klar til Indflytning i Efteraaret 1939, og efter at Samlingerne var blevet gennemgaaet og behandlet, kunde Museet den 10. Maj 1941 atter aabne sine Porte for Offentligheden.

Museets Bygninger i Universitetsparken bestaar af en treetages Hovedfløj med to Sidefløje. I Hovedfløjen rummes de offentlig tilgængelige Udstillingssamlinger, der omfatter Geologi og Zoologi. I Valget af Udstillings- og

Illustrationsmateriale er lagt Vægt paa at give en almenfattelig Fremstilling af Stoffet, saa ikke blot den specielt interesserede, men ogsaa den mindre kyndige kan have Glæde af Besøg. Samlingerne henvender sig saaledes ikke blot til Specialister, Studerende og Skoler, der har Interesse i Naturhistorie som Fag, men søger tillige at belyse de Sider af Naturhistorien, som f. Eks. Landmanden, Byboen, Fiskeren, Jægeren o. s. v. kommer i Berøring med i det daglige Liv.

Udstillingssalen i Stueetagen rummer Geologi og almindelig Zoologi. I den geologiske Samling udstilles Materiale til Belysning af Mineralernes Egenskaber og Optræden, Bjergarternes Opbygning og Forekomst og de praktisk betydningsfulde Materialer inden for begge Kategorier. Endvidere er udstillet et betydeligt Antal Forsteninger fra forskellige Tidsaldre. Danmarks Geologi gennemgaaes med talrige Præparater, Illustrationer og Kort.

Afdelingen for almindelig Zoologi omfatter Materiale til Belysning af Dyrenes Bygning (Skeletter og andre anatomiske Præparater), Udviklingsforhold, Arvelighed, Nedstammingsforhold og Racedannelse. Husdyr anvendes flere Steder som Eksempel og behandles ogsaa i et særskilt Afsnit. Der til kommer en Afdeling, der omhandler Dyrenes Biologi og Økologi.

Hele første Etage er forbeholdt danske Dyr lige fra de laveststaaende til Pattedyrene. Her kan bl. a. fremhæves Insekt- og Fuglesamlingen, der repræsenterer Udsnit af Museets righoldige Samlinger paa disse Felter. Billeder, Tekster og biologiske Opstillinger tjener yderligere til at levendegøre Stoffet.

Anden Etage rummer større, danske Dyr og et Udvalg af Udlandets Dyreverden. Udstillingen indledes med et Par danske Hjortegrupper fremstillet som virkelighedstro Gengivelse af den levende Natur. Udlandets Dyr gennemgaaes efter de zoogeografiske Omraader, de tilhører, saaledes at ogsaa Dyrenes Udbredelse paa Jorden anskueliggøres. Adskillige biologiske Grupper medvirker til at give et Indtryk af Dyrene paa deres naturlige Opholdssteder.

Paa Hovedtrappens Reposer er ophængt Trofæer af baade inden- og udenlandsk Vildt.

Til yderligere Uddybning af det til daglig udstillede Materiale er Museet indrettet paa at afholde Specialudstillinger, der kan give en mere omfattende Behandling af særlig interessante Emner. Museet raader endvidere over eget Auditorium med Epidiaskop og Filmsforeviser til Anvendelse for kortere Demonstrationer og Foredrag i Tilknytning til Museumsbesøget. I Vinterhalvaaret kan dette udvides til Helaftensforedrag.

Medens Auditorium og Portnerbolig optager den ene Sidefløj, er den anden indrettet som en moderne Laboratorieafdeling, der rummer Arbejdsværelser, Kontor, Bibliotek (ca. 7000 Bind), Kursuslokaler og en Afdeling for Museets Konservator med Atelier, Værksted, Desinfektionsrum, Magasinrum m. m. I Hovedfløjens Kælder er indrettet støvtætte Magasiner for de

videnskabelige Samlinger, samt Macerations- og Tørrerum til Behandling af Knogler og Skind. Arbejdsfløjen er indrettet paa ogsaa at yde fremmede Videnskabsmænd og andre Specialister Arbejdsplads til naturhistoriske Studier. Museet raader dertil over Apparater, der kan imødekomme de fleste moderne Krav i denne Henseende.

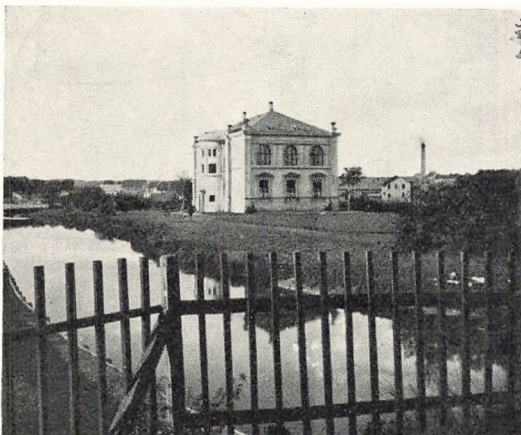
Museets faste Personale bestaar for Tiden af Museumsdirektør, Dr. phil. H. M. Thamdrup som videnskabelig Leder, en faguddannet Konservator og en Museumsbetjent. Hertil maa føjes forskellig løs Assistance og adskillige frivillige Medarbejdere, der deltager i Museumsarbejdet. Bestyrelsens Formand er Lektor V. R. Møller.

Naar Naturhistorisk Museum i Aarhus Jubilæmsaar 1941 staar som det største Museum af sin Art herhjemme uden for København, skyldes det dels en maalbevidst Indsats af de Mænd, der, som Lektor V. R. Møller, nu afdøde Viceskoleinspektør J. Kr. Findal og Kommunalærer V. S. Knudsen, viede deres Kræfter til Sagen, dels den uvurderlige Støtte, Private, Staten og ikke mindst Aarhus Kommune har ydet i Aarenes Løb.

Aarhus Museum. I Museumsbygningen i Vester Allé ved Aaen har to selvstændige, selvejende Institutioner til Huse, Aarhus Museums Kunstafdeling og Aarhus Museums historiske Afdeling. En Bestyrelse bestaaende af eet Medlem af hver Afdelings Bestyrelse administrerer Bygningen.

1. *Museumsbygningen.* Da de to Samlinger ikke længere kunde rummes i de Lokaler, der var anvist dem i det i 1857 indviede Raadhus paa Domkirkeplads, blev der i 1872 dannet en Komité, der satte sig som Maal at samle Penge til Opførelsen af en selvstændig Museumsbygning; den største Gave, som Komitéen modtog, fik den af Mølleejer Andreas Severin Weis; han havde 1873 omdannet Aarhus Vandmølle til Dampmølle og havde derefter opfyldt Mølledammen; af det indvundne Areal skænkede han den ved Gavebrev

af 17. Juli 1875 en Grund paa 17.710 Kvadratalen. Da de fornødne Penge var skaffet til Veje ved Bidrag fra private og ved Tilskud fra Stat, Kommune og offentlige Institutioner, blev Museets Hovedbygning opført efter Tegning af kgl. Bygningsinspektør W. Th. Walther 1876—77 for ca. 65.000 Kr. — Naar man ser paa Billedet af Museet i dets landlige Omgivelser, forstaar man, at ældre Aarhusianere endnu taler om at gaa ud paa Museet. — Kunstafdelingen, der

Aarhus Museum c. 1880.

Aarhus Museum c. 1900.

krævede mest Plads, lagde Beslag paa de to Etager, mens den historiske Afdeling og Kustoden blev henvist til Loftet. Begge Samlinger, der dengang blev betragtet som Seværdigheder, voksede stærkt, og allerede 1891 kunde der skaffes Midler til Opførelse af de to Sidefløje (Arkitekt Professor V. Dahlerup), der kostede 58.000 Kr. Den historiske Afdeling fik den højre, der kom til at rumme de store forhistoriske Samlinger, Runestenene og den kirkelige Afdeling. I den venstre fik den danske Skulptursamling Plads, og der blev indrettet Lejlighed til Kustoden.

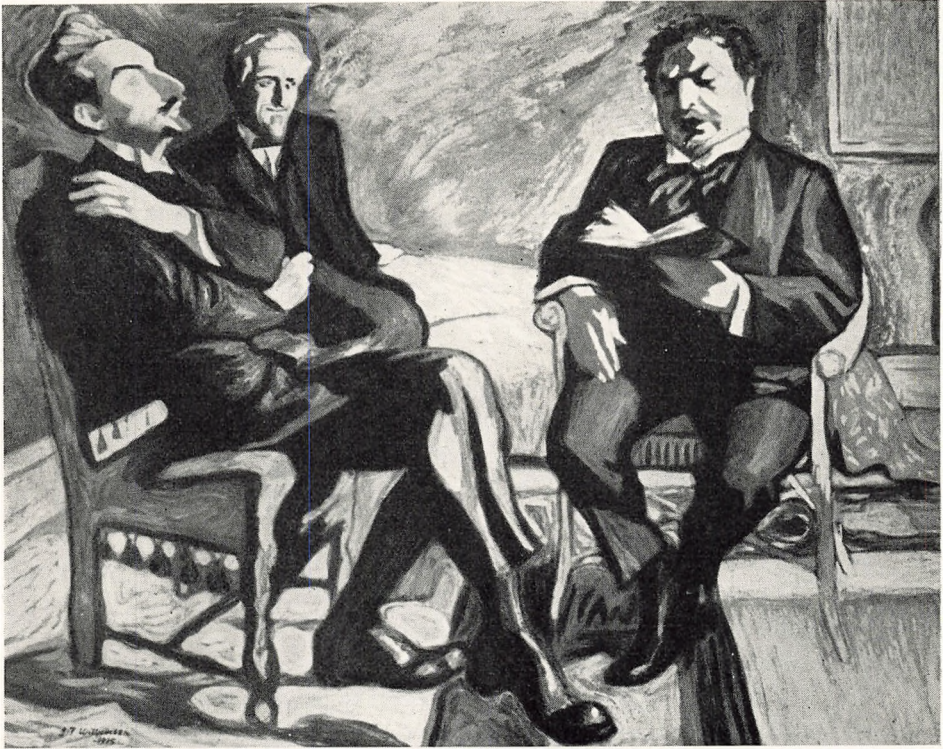
Skønt de karrige Beløb, begge Afdelinger havde at raade over, ikke tillod ret megen Museumsvirksomhed, voksede Samlingerne dog noget Aar for Aar, og Pladsforholdene blev mere og mere fortvivlede. Da Bygningerne i mange Henseender var upraktiske og blev mere og mere forfaldne, da der ikke var Penge nok til at holde dem vedlige, blev der i de to Bestyrelser drøftet Planer om Opførelse af nye tidssvarende Bygninger. Da det daværende Byraad stillede sig afvisende overfor Museets Ønsker, maatte disse Planer opgives (1924), men der blev bevilget Penge til en Hovedreparation, som blev gennemført i Løbet af de følgende 6 Aar, og til et nyt Varmeapparat, der kan give lidt Lunhed om Vinteren, i hvert Fald om Søndagen. Apoteker, Dr. pharm. M. N. Reimers forestod paa Museets Vegne dette vidtløftige Arbejde, Stadsarkitekt Draiby var Arkitekt. Siden da er der intet sket med Bygningen, men det bør nævnes, at der ved Fru Mønstedes Død tilfaldt Museet en testamentarisk Gave paa 50.000 Kr., Begyndelsen til et Byggefond.

Sonne: En Ligfærd.
Aarhus Museum.

2. *Kunstafdelingen.* Den første Spire til en offentlig Kunstsamling i Aarhus pippede op af Jorden i 1851, da en Kreds af Borgere stiftede en Forening, som laante en Del Malerier fra den kongelige Malerisamling i København og udstillede dem i et Lokale i Byens gamle Raadhus paa Store Torv foran Domkirken. Ved Gaver og Køb fik Foreningen sin egen Samling, der fik Plads paa det i 1857 indviede Raadhus Nord for Domkirken. Da den nye Museumsbygning blev taget i Brug i 1877, bestod Kunstsamlingen af 40 Malerier og en stor Mængde Gipsafstøbninger. Saa længe A. S. Weis levede, var han den ledende Kraft i Bestyrelsen. Overlærer Kleisdorff tog derpaa Styret, og det lykkedes ham med aktiv Støtte af Apoteker Meyer, Møllejejer Ernst Weis og Overlæge Tage-Hansen at skaffe Aarhus en Malerisamling, som der ikke findes Sidestykke til udenfor København. Efter Tage-Hansens Død 1918 blev Overretssagfører Frank Wilde Formand, og i Løbet af en Snes Aar er der føjet en ypperlig Samling af Nutidskunst til den ældre Bestand, der paa flere Punkter er blevet suppleret. Efter Fru Weis' Død 1926, tilfaldt hele Familien Weis' Samling Museet, 55 meget værdifulde Malerier¹⁰). Gennem

¹⁰) Jvfr. Bind III, S. 448.

I. F. Willumsen: Sophus Claussen læser sit Digt »Imperia«.
Aarhus Museum.

Ny Carlsberg Fondets aarlige Bortlodning har Afdelingen modtaget mange udmærkede Arbejder af vor Tids bedste Kunstnere, og ved Fru Mønstedts Død arvede den hendes Samling af danske og udenlandske Malerier.

Siden 1877 er Malerisamlingen blevet mere end tidoblet. Den tæller nu over 400 Billeder, som danner en fyldig Repræsentation af dansk Malerkunst fra Eckersberg til i Dag. Man kan maaske fremhæve tre Grupper: 1) Marstrand og hans samtidige, Jørgen Roed, Constantin Hansen, Jørgen Sonne, Gotfred Rump, P. C. Skovgaard, Kyhn og Exner, 2) Fynboerne Johannes Larsen, Fritz Syberg, Peter Hansen, 3) Modernisterne Harald Giersing, Sigurd Swane, William Scharff, Albert Naur og Olaf Rude. Af J. F. Willumsen ejer Museet et fremragende Arbejde: Sophus Claussen læser sit Digt »Imperia«.

De fortvivlede Pladsforhold har gjort det nødvendigt at fjerne en Mængde ældre Billeder, der er laant ud til Skoler og offentlige Kontorer, men vil komme tilbage, naar den haardt savnede nye Bygning er opført.

Foruden den danske Malerisamling findes en lille Samling af fransk Malerkunst fra det 20. Aarhundrede, Arbejder af Kunstnere som Matisse og

Utrillo, som Statens Museum for Kunst har deponeret her; det er en Del af Rumps Samling.

Samlingen af Billedhuggerværker kan ikke staa Maal med Malerisamlingen, men der findes gode Arbejder i Marmor af Thorvaldsen, Bissen og andre ældre Kunstnere; foran Indgangen staar Kai Nielsens ypperlige levende Værk »Opvaagnen« i Bronze og andetsteds i Haven bl. a. et Par Statuer (Adam og Eva) af Svend Rathsack. Blandt Afstøbningerne af danske Billedhuggerarbejder kan fremhæves Thorvaldsens Johannesgruppe fra Frue Kirke (Domkirken) i København; den kan opfattes langt bedre her end hist. Den udenlandske Afstøbningssamling, der rummer Gengivelser af mange af Oldtidens og Renaissancens Mesterværker, er meget omfattende, men en Del af den har maattet opmagasineres paa Grund af Pladsmangel.

Pladsmangel er denne lille Vises Omkvæd; det er et front Ønske, at de gode danske Kunstneres Arbejder, som Museet ejer, maa blive samlede i en Række rigtigt belyste Sale, hvor de kan komme til deres Ret.

3. *Den historiske Afdeling.* Den levende Interesse for Danmarks Oldtid, der i »det ny Aarhundredes Morgen« har faaet Udtryk i Oehlenschlägers Digtning, og hvis praktiske Udslag var Oprettelsen af Nationalmuseet 1807 og dets stærke Vækst under Thomsens Ledelse, naaede ogsaa den stille Stiftsstad ved Aamundingen. Biskoppen, Dr. theol. Andreas Birch, der havde et stort Bibliotek samt en Mineralie- og Malerisamling, gav sig til at samle paa Oldsager. Da Vedel-Simonsen i 1814 besøgte ham, blev han meget imponeret af denne Samling, som dengang bestod af ca. 70 Stykker fra Stenalderen og ca. 20 fra Broncealderen. En anden, men mindre Samling, vakte endnu større Begejstring hos den letfængelige Samler og Gransker, Major Høegh Guldbergs; thi den omfattede kun, hvad Majoren selv havde udgravet, og »var saaledes Frugten af det første Forsøg, der i mangfoldige Aar var gjort paa at dyrke Oldstudiet practisk«¹¹⁾. Bispens Samling blev splittet ved Auktion, men nogle Stykker, deriblandt et Vikingetids Sværd, er havnet i Aarhus Museum, der ogsaa ejer en Del af Majorens Samling.

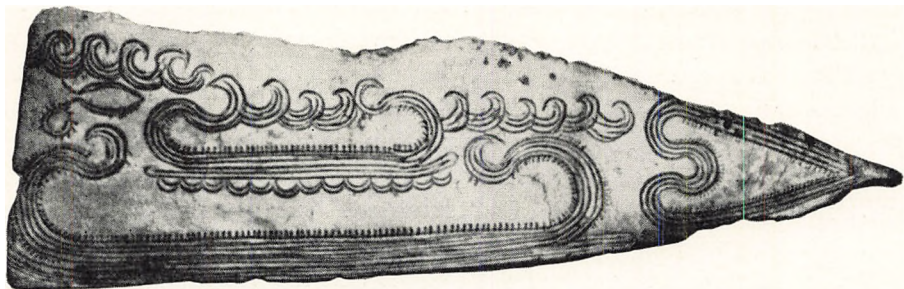
Dengang var Tiden endnu ikke inde til Oprettelsen af en offentlig Samling i den lille By; det skete først i Opgangstiden under Frederik VII, hvis Interesse for Oldsager var smittende. Paa Initiativ af Stiftamtmand T. C. Dahl, Adjunkt Ed. Erslev og andre gode Mænd fra Land og By stiftedes d. 29. Januar 1861 »Selskabet for den historisk antikvariske Samling i Aarhus«, der stillede sig det Formaal at udbrede Sansen for Mindesmærker fra ældre Tid, især danske, og søgte at opnaa dette dels ved Anlæggelse af en historisk-antikvarisk Samling, dels ved Afholdelsen af Møder, hvor der efter Omstændighederne holdtes Foredrag og Forevisninger. Kammerherre Dahl blev Formand og Erslev Sekretær. Selskabet fik mange virksomme Medlemmer

¹¹⁾ Antiquariske Annaler II 1815, S. 317. En Del af Høegh Guldbergs Fundberetninger gengives.

rundt om i Østjylland, og det lykkedes i Løbet af en halv Snes Aar, navnlig ved Gaver, at danne et ret anseligt Museum, hvis Hovedbestand var forhistoriske Oldsager, men der lagdes ogsaa Grund til en Samling af danske Mønter og et jydsk Folkemuseum.

I over 30 Aar (1861—93) trivedes og voksede Museet under Ledelse af Selskabets Bestyrelse, der har megen Ære af den Samling, som i 1892 blev opstillet i den højre Sidebygning og paa Hovedbygningens Loft; det var saa afgjort Hovedmuseet for Oldsager i Jylland, og Samlingen fra historisk Tid, baade fra By og Land, var i Vækst. Men saa skete der i 1893 en gennemgribende Forandring i Museets Organisation. Selskabet blev opløst, og der blev oprettet en selvejende Institution »Aarhus Museums historiske Afdeling«, der traadte ind i Rækken af statsunderstøttede Museer udenfor København. Statstilskudet udgjorde 1000 Kr., Byen gav 400 Kr., de to Amtsraad 200 Kr., og nogle Medlemmer af det opløste Selskab vedblev at betale deres 4 Kr. Der kunde altsaa anvendes ca. 1800 Kr. paa Museumsarbejdet. Kap-tajn Smith og Overretssagfører Reeh kunde med Pengenes daværende Værdi baade foretage Udgravninger og ved Køb forøge Samlingerne; de deltog i Udforskningen af Stenalderens Enkeltgrave og har tilvejebragt en stor Del af de mange Gravfund fra Romersk Jernalder. Men da efter Aarhundredskiftet Indtægterne gik ned til 14—1500 Kr., og Pengenes Værdi stadig sank og under den første Verdenskrig styrtede nedad, maatte Virksomheden indskrænkes. Udgravningerne maatte ophøre, og der kunde ikke anskaffes nyt Inventar; men Samlingerne voksede fra Aar til Aar, navnlig Oldsagssamlingen blev forøget i den kyndige og kræse Samler Konsul Ollendorffs Formandstid (1900—1918). Pladsforholdene blev mere og mere fortvivlede. I Tyverne haabede man paa, at der kunde rejses en ny Bygning; men da det Haab var knust, maatte Samlingerne fra historisk Tid (den kirkelige Afdeling, Bymuseet og Folkemuseet) flyttes ud til Den gamle By, hvor de blev deponeret i Aalborggaarden, og kun Oldsagssamlingen, Runestenene og Møntsamlingen blev tilbage i Museet (1926). Derpaa lykkedes det at bevæge Byraadet, der jo havde paataget sig at reparere Bygningen, til at bevilge nogle Penge til Anskaffelse af nyt Inventar. Derved blev det muligt for Museets Leder at gennemføre en Nyordning af begge Samlinger og give Runestenene en bedre Opstilling (1928—34). Mens dette Arbejde stod paa, blev afdøde Hofjægermester Emil v. Holstein-Ratlous store Oldsagssamling købt til Museet for indsamlede Penge og Tilskud fra Byraadet i 1929; den blev straks indordnet og bidrog sit til at hæve Samlingen op i et højere Plan. Senere (1933) skænkede en Kreds af Borgere Møntsamlingen et af de meget faa Eksemplarer af den store Niels Juel Medaille i Guld. Disse Forøgelser af Samlingerne med Værdier, som Møl og Rust ikke fortærer, var meget kærkomne, ikke mindst, fordi de viser, at der findes Mennesker, der ser med Sympati paa Museet.

En anden Værdiforøgelse har Samlingen faaet derved, at Staten i en Aarrække har bevilget den et Ekstratilskud, hvoraf en Del er blevet anvendt til at lade Konservator Raklev fra Nationalmuseet behandle hvert eneste Stykke Bronze; den ædende Rust er fjernet, og Bronzealder-Høvdingenes Sværd og Smykker ligger nu rene og blanke i de nye Teaktræs Montrer. Til-

Broncekniv med indpunslede Skibsfigurer.

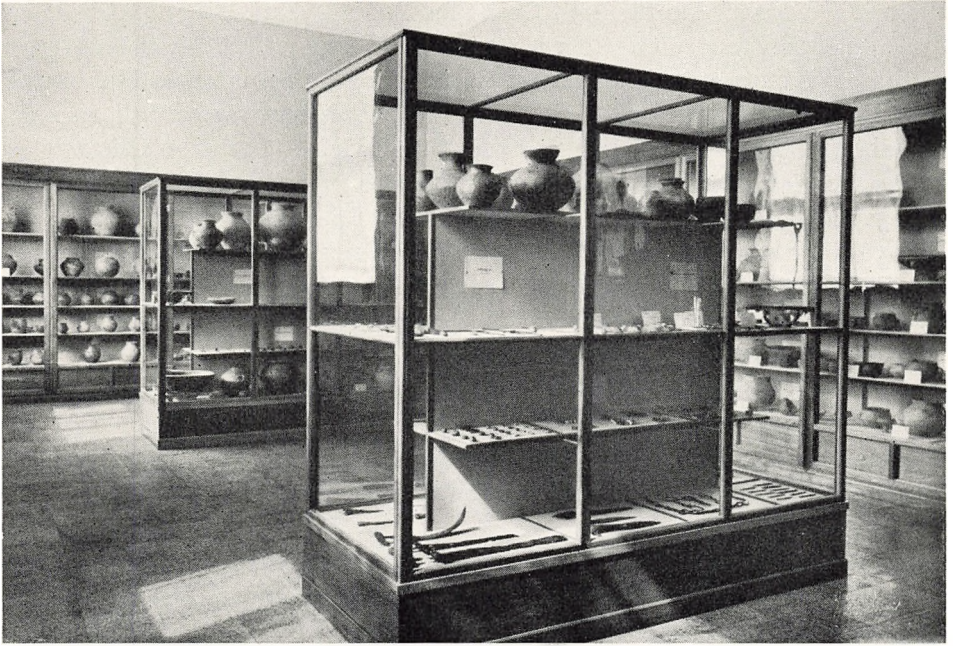
skudet har ogsaa gjort det muligt at foretage nogle Udgravninger og forøge Samlingen med større Fund, som ikke har kunnet erhverves for de aarlige 500 Kr., hvis Købeevne stadig blev ringere. Saaledes er nogle Jernaldergrave i Lisbjerg blevet undersøgt, og en af dem er nu opstillet i Museet, og et stort Fund fra en af Gudenaakulturens Bopladser er indgaaet. Disse Eksempler anføres for at vise, at Oldsagssamlingen trods sin Fattigdom paa Penge i al Beskedenhed arbejder med paa Udforskningen af vor Oldtid, og at der stadig

Gravfund fra Stjør.
(Riis Knudsen fot.)

bygges videre paa den for 80 Aar siden grundlagte Samling, der nu i sin nyordnede Skikkelse giver et klart Billede af Kulturudviklingen i Jylland lige fra den allerførste Bebyggelse til Vikingetiden.

Stenalderkulturens Udvikling kan studeres i alle dens Faser. I Typesamlingen følger man de enkelte Redskaber gennem Fremgang, Blomstring og

Jernaldersalen.
(Riis Knudsen fot.)

Tilbagegang, og i de lange Rækker af stedfæstede Enkeltfund vises de skiftende Former for Gravudstyr i deres Mangfoldighed; fremhæves kan de mange Fund fra Enkelgrave og de skønne Dolkgravfund fra Stenalderens Slutningstid. Desuden er der fremlagt Votiv- og Depotfund og et Udvalg af Bopladsfund.

I Broncealdersalens første Afdeling ses de rige Fund af Vaaben — Sværd og Dolke — og Smykker fra henholdsvis Mands- og Kvindegrave med ubrændte Lig, medens den anden er præget af Brandgravenes Urner og deres beskedne Indhold af Rageknive og Naale; nogle rige, samlede Fund bringer Afveksling i Ensformigheden.

I Jernaldersalen dominerer de mange Fund fra Romertidens jyske Lerkargrave med Lisbjerggraven som Midtpunkt; fremhæves kan Fundet fra Stjær. Fra den keltiske Tid er der foruden Gravfund store Mosefund fra Falling og Sattrup. En ikke stor, men værdifuld Samling fra Vikingetiden omfatter bl. a. Gravfund fra Brabrand samt skønne Smykker og store Slagsværd¹²⁾.

Men Højdepunktet i Vikingetidssamlingen, Museets dyreste Skat, er de otte Runestene, gennem hvis Indskrifter vor tusindaarige Bys første Indbyggere taler til os¹³⁾.

Samlingen af danske Mønter og Medailler er en Billedbog til Danmarks

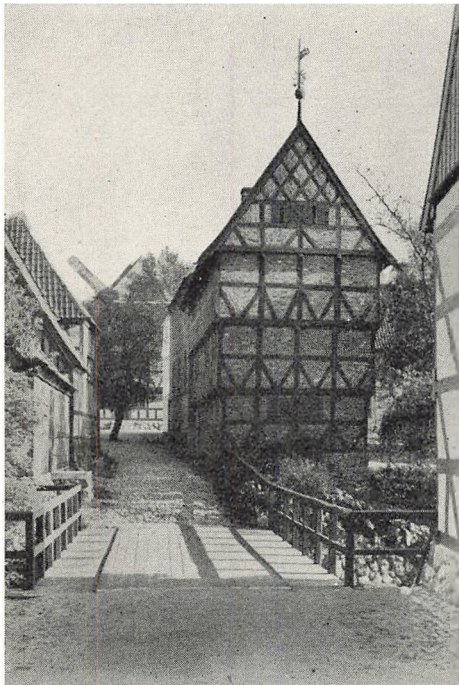
¹²⁾ Jvfr. om Oldsagssamlingen dette Værk I, S. 35—68. ¹³⁾ Se dette Værk I, S. 69—77.

Historie fra Knud den Store til Christian X. Kong Knuds og hans Sønners fine Sølvpenninge med engelske Møntmestres Navne ved Siden af Kongernes vidner om Kulturpaavirkningen fra England, og Valdemarernes Mønter fortæller om Rigets Storhedstid, mens de ringe Borgerkrigsmønter genspejler Forfald og Opløsning i det følgende Aarhundrede. — Christian IV's vægtige og kunstnerisk udformede Sølvdalere og Medailler bringer Bud fra Opløstringen i det 17. Aarhundrede. Efter de ældre Enevoldskongers smukke Dukater, Dalere og Mark, der afspejler den kunstneriske Stils Udviklingsgang, følger Frederik VI's tarvelige »Tegn« fra Statsbankerottens Tid; en lignende Forskel gør sig gældende mellem det 19. Aarhundredes Specier og Tokroner af lødigt Sølv og vore Dages Blikpenge.

I den Freundske Samling — en testamentarisk Gave — kan man studere Grækernes og Romernes Møntvæsen.

Møntsamlingen er udstillet i nye Montrer i de Loftsværelser, hvor indtil 1926 Folkemuseet og Bymuseet var anbragt. Paa Væggene har Kunstafdelingen anbragt Malerier.

Formand for Kunstafdelingen er Overretssagfører Frank Wilde, og Højesteretssagfører Andreas Christensen er Formand for den historiske Afdeling, hvis Leder er Bibliotekar Ejler Haugsted.

Brostræde.

(Den gamle By fot.)

»Den gamle By«, Museet for Købstadkultur og borgerligt Næringsliv, er en Landsinstitution, som er skabt i Aarhus i den sidste Menneskealder. — I en Afhandling om »Den gamle By« (i Museets Aarbog for 1932 & 1933) skriver Inspektør ved Nationalmuseet, Magister Chr. Axel Jensen: »I Grunden er det mærkeligt, at det er de skandinaviske Smaationer og ikke en af de europæiske Stormagter, der har ført Tanken om det kulturhistoriske Museum ud i Livet«, og Magisteren søger Forudsætningerne i vor politisk-social Historie og i vort Aandslivs Udvikling.

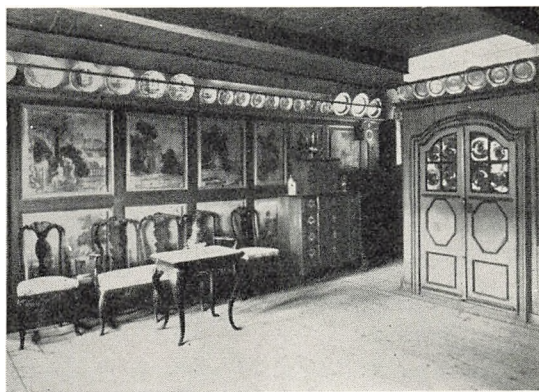
Herhjemme skete Begyndelsen med Oldnordisk Museum, der foruden Minderne fra de ældste Kulturperioder ogsaa rummede Genstande fra Middelalderen og Renæssance-tiden. Men det skyldtes Paavirkning fra vore skandinaviske Broderlande,

Sønderstræde.
(Den gamle By fot.)

Øjne for det Kulturliv, der havde været særegent for Folket. Fra Frilandsmuseet i Lyngby var det et naturligt Skridt at gaa videre til Købstæderne og paa lignende Vis underbygge Kendskab til og Forstaaelse af Bybefolkningens Kulturliv i ældre Tid, og det var i Aarhus, man tog dette Skridt. — Begyndelsen skete paa Landsudstillingen i Aarhus 1909, hvor en gammel Købmandsgaard — Borgmestergaarden¹⁴⁾, — dannede Rammen om en byhistorisk Udstilling, og med denne Begivenhed var Arbejdet indledet.

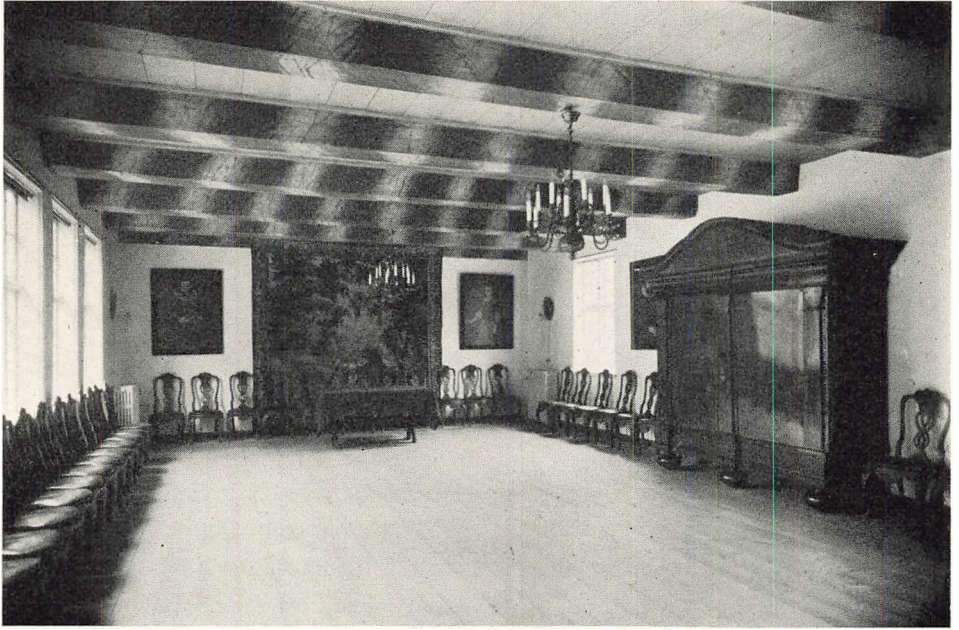
For Øjnene af dem, der begyndte Værket, stod der ganske vist et Program, men dettes Linier var ret vage og ubestemte, og Chr. Axel Jensen har Ret, naar han skriver, at »efter dansk Sædvane er det dog gaaet saaledes, at Teorierne altid er kommet efter Positiviteterne«.

Alkovestue fra Holbergtiden i Borgmestergaarden.

(Den gamle By fot.)

¹⁴⁾ Bd. I, S. 200 ff., 265, 281, 323, 326, 351.

Møllesalen.

(Den gamle By fot.)

Under Udstillingen rejste danske Museumsautoriteter, fremragende Arkitekter og historisk interesserede Venner overalt i Danmark Kravet om Borgmestergaardens fortsatte Bevarelse. Som Følge deraf dannedes der en Komité, og da Aarhus Byraad indrømmede den nødvendige Plads midt i en skøn, gammel Park, den tidligere »Haveselskabets Have«, kunde Borgmestergaarden den 23. Juli 1914 aabnes som borgerligt Interiørmuseum.

En betydningsfuld Støtte havde det været, at Gaarden selv direkte indbød til en historisk Interiørrordning, da det i tre Værelser lykkedes at afdekke betydelige Rester af kalkmalede Vægdekorationer fra tre forskellige Perioder, de ældste fra Gaardens Opførelsestid 1597, de næste henholdsvis 50 og 100 Aar yngre.

Med Begejstring fulgte man det Fingerpeg, som de fremkomne Dekorationers Tidsfølge gav, og det blev besluttet at gaa videre gennem Sen-Barok i en malet Panelstue til typisk Rokoko, 1790'ernes fransk-engelske Stue i dansk Oversættelse, den rene danske Empire og Sen-Empiren med 1840'ernes Dagligstue.

Det er overflødigt at sige, at Opgaven var svær at løse, men den førnævnte københavnske Museumsmand var fra først til sidst den kyndige og utrættelige Hjælper, og et indgaaende Studium af de gamle Brandtaksationer og Skifteprotokoller kom til den største Nytte. Saaledes skriver Magister Chr.

Axel Jensen: »Ethvert Interiør, der ikke kan bevares nøjagtigt i den Stand, hvori det stod, da det blev brugt og beboet, maa i mindre eller større Grad blive en Konstruktion, en Efterdigtning, som ikke er videnskabelig i strengeste Forstand. Men det samme gælder jo al Historieskrivning, der gaar ud over det rene Studium af Kildestederne og prøver at forstaa og forklare Personligheder eller Tider. Og vi lærte nu Interiørsystemets Fortrin at kende. Vi saa, hvorledes det gamle Bohave igen fik Liv og Virkning ved at blive stillet i Rum af de rette Størrelsesforhold, mod Vægge med Dekorationer i Samtidens Stil og belyst gennem Vinduer med Smaaruder, og vi fik endelig at mærke, hvorledes det ved at give Afkald paa de strikteste videnskabelige Krav kunde lykkes at faa Publikum i Tale«.

Her skal med et Par Ord paapeges, at man fra første Færd fik en stadig og opmuntrende Hjælp gennem Gaver og anden Støtte fra gode Venner. De gamle Stuers Stemning greb de Besøgende, og til de gode Minder hører de mange mundtlige og skriftlige Tilsagn om Gaver, Museet modtager.

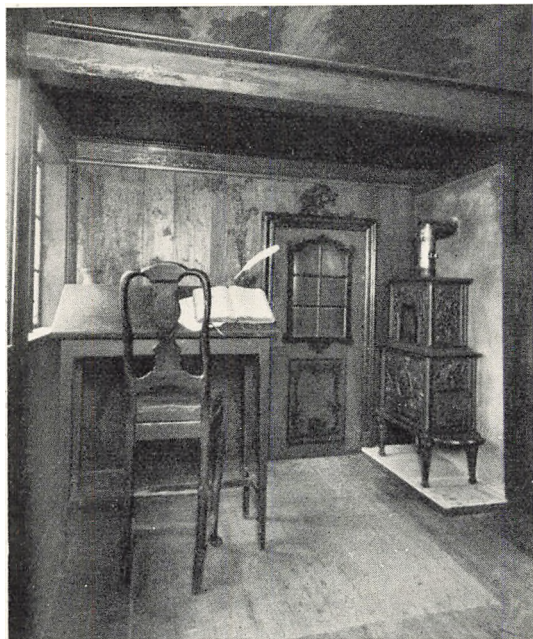
Det skal ikke forsøges at skildre den Gennemgang i Stil- og Kunsthistorie, som en Vandring gennem Borgmestergaarden byder, de anvendte Illustrationer vil antyde, hvad man kan fordybe sig i ved et Besøg, og det skal nu paavises, hvad de forløbne Aar har medført i Retning af yderligere Uddybning af Museets Program. Thi et saadant har Tiden bragt, og nu er der hverken Tvivl eller Vaklen i den Henseende.

De første Drømme om en Museumsby blev drømt allerede i 1909, og da Borgmestergaarden genaabnedes paa sin nuværende Plads, var Planen om et vordende Købstadmuseum forlængst fattet.

I den genrejste Borgmestergaard havde enkelte Rum fra Udstillingsaaret vejet Pladsen for Butik, Bønderstue og Køkken, saa den gamle Købmandsgaard ligesom mere indtrængende mindede de Besøgende om Fortiden, selv om der ikke havde været Tale om at forandre den kronologiske Række af Stilinteriører, som derimod nu i Aarenes Løb har været Genstand for kritiske Rettelser og Forbedringer. Men med disse Ændringer kom man kraftigere ind paa Drømmenes Virkeliggørelse: i en Hel-

Vandmøllen og Toldboden.
(Den gamle By fot.)

*Bogtrykkerens Kontor.
Den gamle By.*

en gammel Købstad, maatte man erindre, at i en saadan fandt man »alle Slags Mennesker og Menneskevilkaar«, og at det derfor maatte være Hensigten ikk blot at genrejse alle Slags større og mindre Købstadhuse, men ogsaa at lade disse i hele deres Udstyr og Indretning fortælle om det Næringsliv, der var levet i og omkring dem. Man skulde derfor ikke indskrænke sig til Købmandsgaarden, men efterhaanden samle Minderne om de Haandværks- og Industrifag, der ligeledes havde hørt hjemme i Byen. — Denne er derfor bleven til ved Genrejsning af et stort Antal Bygninger, i Dag er Tallet omkring 40. Men de er ikke placerede efter noget som helst Tidsfølgesystem, hvad der vilde have virket ked-sommeligt og urigtigt.

Med den mange Gange ændrede og forbedrede Byplan som Grundlov har Museets to fremragende Arkitekter — først Kühnel og derefter Mogens Clemmensen — ladet Byen fremstaa som selve det gamle Aarhus og

hed, bestaaende af større og mindre Købstadhuse fra de forskellige Aarhundreder, at vise, hvorledes den gamle danske Købstad saa ud.

En af de Udenforstaaende, der fra Landsudstillingens Dage med Sympati havde fulgt Museumsarbejdet, var Aarhus Bys Borgmester, Jakob Jensen, og da han stærkt betonedede Nødvendigheden af, at Byraadet nu blev gjort bekendt med den eventuelle Plan for den paa-tænkte gamle By, gav han dermed Museumsfolkene og den endnu siddende Komité Lejlighed til at komme helt frem i Lyset, og det blev nu paavist, at skulde der skabes et fuldstændigt og sandfærdigt Billede af

*Fra Guldsmedens Værksted.
(Den gamle By fot.)*

andre selvgroede Byer, d. v. s. prægede af det varierede Jordsmon og andre naturgivne Betingelser.

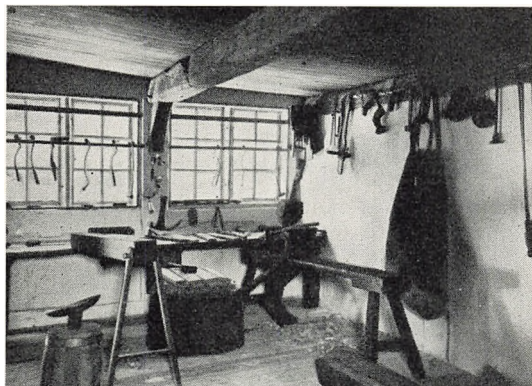
Hvad angaar Husene, hvori de forskellige Haandværk er installerede, da har det ikke været saa svært at finde dem imellem gamle Haandværkerhuse, der skulde nedrives for at imødekomme Nutidens Krav. Men alligevel har Arbejdet været afhængigt af lunefulde Tilfældigheders Spil. Det er hændet, »at Komplekser med Bestanddele fra vidt forskellige Tider — som Aarhus Møllegaard og især Vesteraa-Karrøen fra Aalborg — har meldt sig i samlede Helheder, hvis Virkning netop beroede paa Samspillet af de særprægede Enkelthuse«.

Disse Forhold prægede især Byens Vækst i den første Snes Aar, idet Arkitekterne af Hensyn til Jordsmon og Byplan genrejste Bygningerne paa de for dem mest velegnede og naturlige Steder, og i mange Aar saa de Besøgende Købstadhuse spredte i en Park med mange større og mindre Bevoksninger imellem sig. Efterhaanden som Husenes Antal øgedes, traadte Gadelinierne imidlertid frem, og i Dag vandrer man gennem en af sin Aa gennemstrømmet Købstad med Torv, Gader, mindre Pladser og Stræder, hvis Bygninger alle synes at have staaet paa deres Plads lige siden deres forskellige Opførelsestider. Et enestaaende Arkitekturstudium er derfor ogsaa blevet muligt, og der skal nu blive gjort Rede for Husenes Indhold.

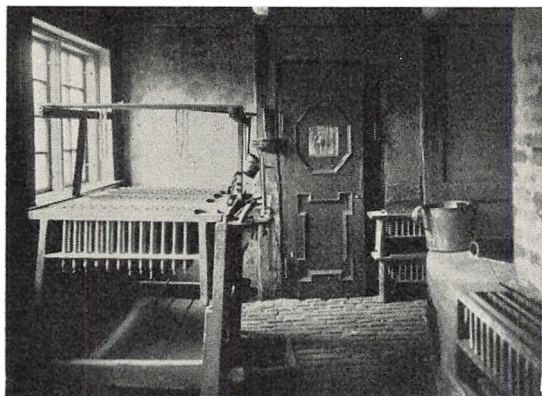
Det gælder for hele Museets Vækst, at de betydelige og nødvendige Pengemidler i vid Udstrækning skyldes formaaende Venner, ikke blot Staten, Kommunen og forskellige Fonds, men især de Private og de forskellige Fags Hovedorganisationer. — Begyndelsen sker ved i Aarevis at indsamle Redskaber, Værktøj, Maskiner og Prøver

Det gamle Skomagerværksted.
(Den gamle By fot.)

Bødkerens Værksted.
(Den gamle By fot.)

Lysestøberens Værksled.
(Den gamle By fot.)

Rebslugeren, Smeden, Hattemageren, Guldsmeden, Bogbinderen, Urmageren, Bageren, Farveren, Glarmesteren, Bogtrykeren, Xylografen, Drejeren, Snedkeren, Billedskærereren, Tømreren, Maleren og Sejl-, Flag- og Compasmageren.

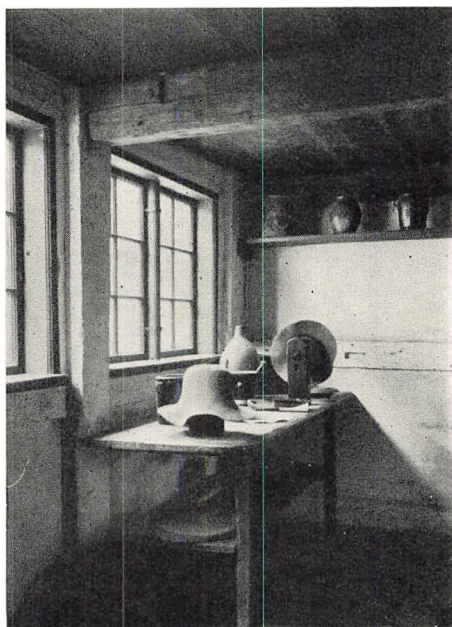
Det tjener det danske Haandværk til Ære, at Resultatet er blevet saa tilfredsstillende. De Besøgende gaar ind i de forskellige Haandværkerhuse, og man ser da, hvorledes Arbejdet gik for sig lige fra Raamaterialernes Modtagelse til Afleveringen af det færdige Produkt. Den Dag, da Farvergaarden blev indviet, stod inde i Kulørfarveriet to gamle Farvermestre, der med kritiske Blikke først saa ind i Kattuntrykkeriet og derfra ind i Indigokyperne i »Blaastuen« for saa at udbryde: »Men her har vi jo gaaet i mange Aar!«

Overalt er det saaledes, at Arbejdet for den Sags Skyld kunde begynde naar som helst — der er ikke mere Rust eller Støv paa Tingene, end der hørte sig til; i Trykkeriets Sættelere ligger de haandstøbte Typer i Orden, Bagerens Ovn er parat til Indfyring, ved Urmagerens Værkstedsborde er alt rede til at modtage, hvad der maatte komme ind o. s. v. o. s. v.

Naar »Den gamle By« ikke hidtil har indladt sig paa at arrangere »arbejdende Værksteder«, skyldes det sta-

paa godt gammelt Haandværksarbejde, og naar en for et bestemt Haandværk egnet større eller mindre Bygning melder sig, rettes Henvendelse til vedkommende Fag, fra hvilket erfarne Mænd træder til og hjælper til ved den hele Indretning, naar Midlerne — ligeledes fra Faget — er bragt til Veje.

I »Den gamle By« finder man nu følgende Haandværkere: Naalemageren, Lysestøbereren, Bødkeren, Skomageren,

Hattemagerens Værksted.
(Den gamle By fot.)

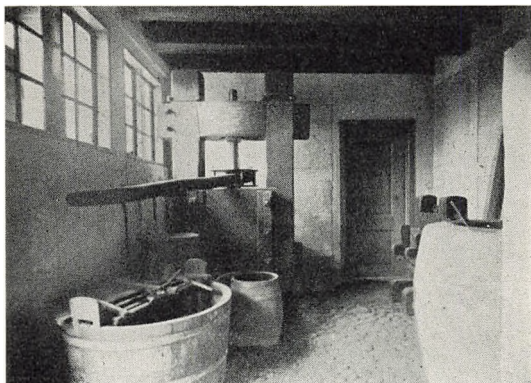
dig Ønsket om at være sandfærdig. Vore Dages Haandværkere vilde næppe kunne illustrere tilstrækkeligt.

Industrien er i »Den gamle By« for det første repræsenteret ved »Tobaksfabriken«, hvor man fra Butikken og Fabriken's Kontor kommer ind i Snusrum og Sauceri for saa at stige op til første Sal og gøre Bekendtskab med Skraaspinderiet og Cigarrulleriet. Huset ligger i »Den gamle By«s Vester-gade, og inde paa Gaardspladser ser man Tørreladen, hvor

den i »Den gamle By« dyrkede Tobak hen paa Eftersommeren trækkes paa Snore og hænger til Tørring i lange Rækker. — I Algade, lige over for Borgmestergaarden, findes Brænderigaarden. Det farvestraalende Sandstensrelief over Indgangsdøren og den blanke Messingplade fortæller, at her har været »Brændeviinssalg og Udskjænkning«. Gennem Skænkestuen kommer man videre ind og ser hele Spritfremstillingen paa de forskellige Stadier lige fra

Byggens Behandling oppe paa Maltloftet og i Køllen. En lignende Belæring faar man, naar man gennem Søndergade kommer frem til Bryggergaarden, hvor Hvidtølsbryggeriet er en kulturhistorisk Perle.

Interiørerne, ikke mindst Værkstedsiinteriørerne, er altsaa Museets Styrke og Rygrad. Men eftersom Udviklingen skrider frem, har Museet den Tilfredsstillelse at kunne underbygge Interiøernes Indhold ved at indføre supplerende Studierum, der især viser Værktøjstypernes Udvikling fra de ældre Tider til op imod vore Dage. Saadanne Studierum findes i Brænderigaarden og flere andre Steder, men mest fuldkomment finder man det paa første Sal i Urma-gestens Hus. Naar man nedenunder har

Sauceriet i Tobakshuset.

Til højre Gruokedlen til Fremstilling af Skraa-saucen. I Baggrunden Skraapressen.

(Den gamle By fot.)

I Brænderigaarden.

(Den gamle By fot.)

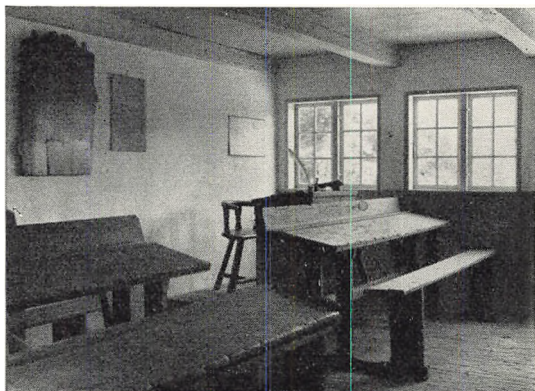
Haandgerningsklassen i den gamle Skole.

(Den gamle By fot.)

og omkring 1840 ser man nu Dampkraft blive anvendt, hvor naturlig Vandkraft var udelukket. — Ligesom Tobaksindustrien, Bryggeriforeningen og De Danske Spritfabrikker henholdsvis havde rejst deres faglige Bygninger inden for Museumsområdet, saaledes traadte Tekstilfabrikantforeningen til, da der blev Mulighed for at vise et Spinderi og Væveri for hundrede Aar siden. — I Maskinrummet er det en helt elegant lille Maskine paa 7 HK, udført hos »Lund paa Vestervold«, der har skullet levere Drivkraften til Karte- og Spindemaskinerne, medens Maskinvævene paa 1ste Sal hver blev betjent af sin Væver og blot viser en Række tekniske Fremskridt fra de gamle Haandvæve. Ved Forbindelsen med Farveriet kan det nu blive muligt at vise en hel Industri fra Raamaterialets, Uldens, første

set den karakteristiske »Uhrboutique« og Arbejdspladserne for Finmekanik saa vel som for Stueure og Taarnuhre, kommer man op til »Det danske Uhrmuseum«, der fra først af skylder Urmagerens Centralforening og Københavns Urmagerlav sin Oprindelse, men siden — som et betydningsfuldt Eksempel til Efterfølgelse — ved omfattende stadig Støtte fra Urmagerfaget er blevet ført frem til at rumme en absolut enestaaende Samling af kostbare og karakteristiske Typer. Studierum af denne Karakter vil sikkert i den kommende Tid faa stor Betydning.

Til de foran givne Oplysninger om Industrien skal føjes Meddelelsen om Museets sidste Forøgelse paa dette Omraade: »Den gamle By«s Spinderi og Væveri. Ved Vandkraftens Hjælp var der allerede tidligere fremstaaet ansete Spindierier og Klædefabrikker,

Klassen i den danske Skole.

(Den gamle By fot.)

Behandling til Afleveringen af det færdigvævede, farvede og pressede Stof.

Af Oplysningerne om Studierummene for Haandværk og Industri ses det, at »Den gamle By« ikke over Interiørerne glemmer sine andre Pligter som historisk Museum, og dette understreges ved det nære Samarbejde med Aarhus Museums historiske Afdeling, hvis Samlinger fra historisk Tid i 1926 efter Museumsbestyrelsens Ønske blev overflyttede til »Den gamle By« og forbundne med dennes magasinerede Samlinger af Museumsgenstande.

Som Følge deraf finder man nu i den store Aalborggaard en kirkelig Afdeling og derefter Museumsrum for primitive Lervarer, Fajance, Porcelæn, Glas og Bondesager samt den store Samling af lokal Interesse: Topografiske Billeder, Portrætter og Lavssager. — Som Specialsamling havde »Den gamle By« igennem en Aarrække tilvejebragt en betydelig Samling af Dragter og andre gamle Textilier, og Aarhus Museums Genstande af samme Slags blev nu indføjjet heri og det hele anbragt i en stor, selvstændig Bygning, et prægtigt Bindingsværkshus fra omkring 1650, der i sit Indre viser et fuldt moderne og betryggende Opbevaringssted for de kostbare og skønne Ting. — En anden Specialsamling findes i en Aarhusbygning i Algade — fra

Toldboden.
(Den gamle By fot.)

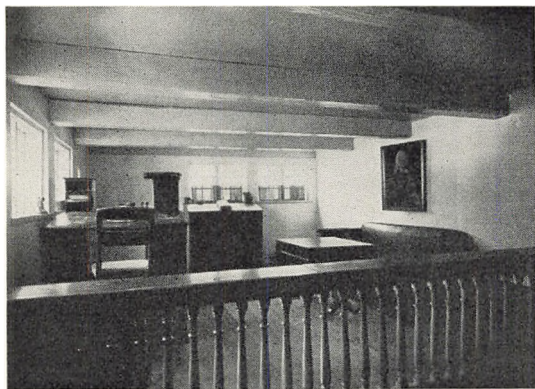
Hjørnet af Mejlgade og Nørreport — og omfatter Jordfund fra Aarhus, hvorefter to af de i Danmark saa sjældne, jernstøbte Gravplader fra det 18. Aarhundrede. I samme Bygning er der ogsaa opstillet forskellige arkitektoniske Fragmenter.

For Fuldstændighedens Skyld maa det nævnes, at »Den gamle By« indeholder andet og mere end Minder om Handel, Haandværk og Industri, da det gælder om saa vidt muligt at faa Køb-

Vejerboden i Den gamle Toldbod.
(Den gamle By fot.)

stadkulturen frem i dens Helhed. Danmarks Apotekere og Farmacevter er ved at afslutte Indretningen af et baade smukt og enestaaende godt gammelt Apotek med Officin, Laboratorium o. s. v., og ud mod Aaen finder man Danmarks ældste Toldbod, hvor der foruden Vejerbod og Toldkontor ogsaa er installeret et lokalt Søfartsmuseum.

Toldkontoret.

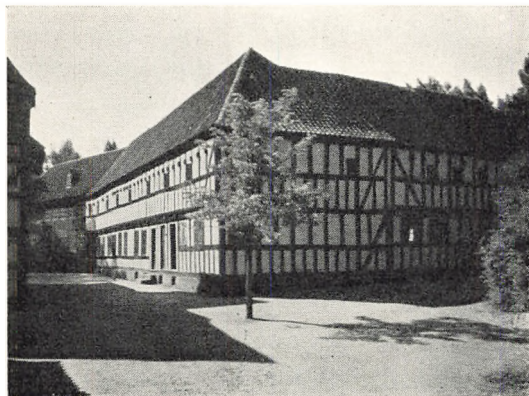
Over Sofaen Portræt af Søbodens Ejer,
Vejermester Peter Brendstrup.
(Den gamle By fot.)

Efterhaanden som Købstad-museet udviklede sig, havde den førnævnte Komité drøftet Betimeligheden af en endelig Ordning, der kunde sikre Museets fremtidige Bestaaen, og i 1924 blev Sagen afgjort. — Ved et afsluttende Møde paa Raadhuset skænkede Komiteen samtlige Bygninger med deri værende Samlinger og alt deres rette Tilhørende saa vel som Komiteens øvrige Ejendele til »Den gamle By« som fremtidig selvejende Institution i Aarhus, og i Museets Aarvog for 1927 findes meddelt saa vel Vilkaarene for Overdragelsen som de samtidig ved-

tagne »Love«.

Bestyrelsen bestaar for Tiden af 10 Medlemmer, af hvilke Staten har Ret til at udnævne eet Medlem, Aarhus Byraad to, Aarhus Haandværkerforening og Arbejdernes Fællesorganisation hver eet Medlem.

Museumsdirektør Peter Holm er Leder af »Den gamle By« og har hele Tiden været den drivende Kraft bag dette Museums Fremvækst. I »Den gamle By« beskæftiges nu Museumsdirek-

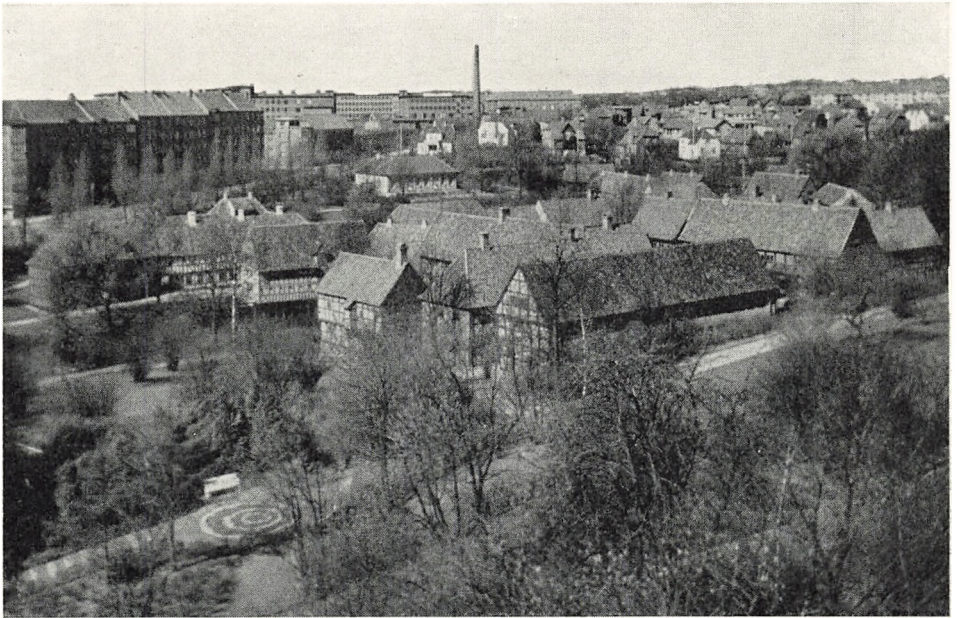

S. M. Holsts Gaard.
(Den gamle By fot.)

tøren, 2 Museumsinspektører, 1 Konservator, 1 Museumsassistent, 1 Museumsbetjent, 1 Kustode, 1 Fyrbøder, 1 Opsyn og om Sommeren 4—5 løst ansatte foruden jævnlgt nogle Haandværkere.

Det er et særpræget Museum, der har faaet sit Hjem i Aarhus, og det maa være tilladeligt at slutte med et Citat af Magister Chr. Axel Jensens Redegørelse i 1934:

»Den gamle By« er paa Veje til at blive et Monument over Fortidens Købstadkultur og vil blive det i endnu højere Grad, efterhaanden som de gamle Byer selv skifter Karakter ved Ombygninger og sprænges af nye Færd-

Udsigt over »Den gamle By«.

(A. Hammerschmidt fot.)

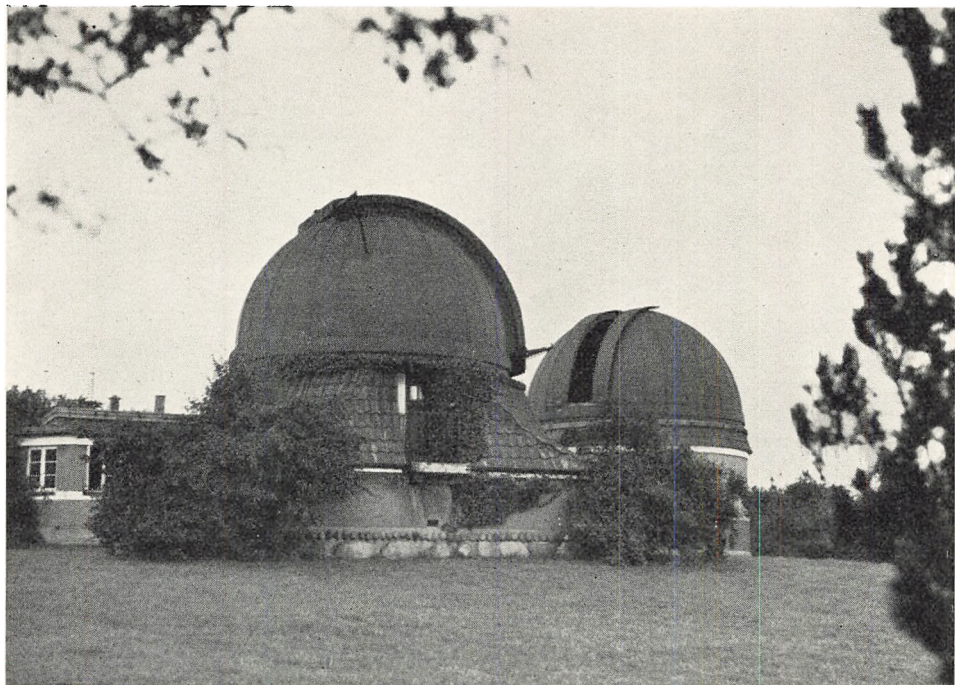
selsaarer. Allerede nu er Købstadmuseet det eneste Sted, hvor man kan se gamle Bindingsværksbygninger virke sammen i en større, ubrudt Helhed, og uden at være nogen stor Spaamand tør man forudsige, at vore Efterkommere maa ty til Aarhus »Gammelkøbing«, hvis de vil have et Synsbillede af, hvorledes en dansk By har taget sig ud i de svundne Aarhundreder.«

Ole Rømer-Observatoriet, Aarhus, er oprettet af Aarhus Kommune paa Initiativ af den tyske Astronom Fr. Krüger, der ledede Observatoriet i dets første Aar og skænkede det en betydelig Samling Instrumenter og Bøger. Observatoriets Bygninger blev indviet den 15. Oktober 1911.

Under Ledelse af Arkitekt Professor Anton Rosen var de opført paa en 2 Hektar stor Grund, som Aarhus Byraad havde stillet til Raadighed for Observatoriet. I Tilknytning til dem findes et Haveanlæg. Observatoriet, der ligger 2 Kilometer Syd for den bymæssige Bebyggelse i Aarhus, er forsynet med to Observationsrum, hvis Kupler er henholdsvis 7 og 6 Meter i

Diameter. Desuden er der indrettet flere Arbejdsværelser, to Mørkekamre og et mekanisk Værksted til Forbedring og Udbygning af Instrumenterne.

I Observatoriets Forhal findes et Reliefbillede af Ole Rømer, udført af Billedhuggeren Elias Ølsgaard. Forhallen er iøvrigt prydet med Relieffer, som forestiller de tolv Stjernebilleder i Dyrrekredsen, som er den Zone af

Observatoriet »Ole Rømer«.

Himlen, som Solen — set fra Jorden — gennemvandreren een Gang hvert Aar. Til Observatoriet hører et Beboelseshus.

I Observatoriets største Observationsrum er opstillet en lysstærk Spejlkikkert, hvis Hulspejl er 35 cm i Diameter; paa Spejlkikkerten er anbragt en Linsekikkert med et Objektiv paa 13.5 cm i Diameter. Desuden findes paa Observatoriet forskellige Instrumenter til Brug ved Undersøgelse af astronomiske Fotografier og til andre Formaal, et større Akkumulator-anlæg, Regnemaskiner og endelig meteorologiske Instrumenter. Bogsamlingen er for Tiden paa ca. 4000 Bind, hovedsagelig astronomisk Faglitteratur.

Observatoriets Hovedopgave er videnskabeligt Arbejde indenfor Astrofysikken. De hidtil fremkomne Arbejder er offentliggjort dels som »Meddelelser fra Ole Rømer-Observatoriet i Aarhus« (Nr. 1—15; 1925—40), dels som Artikler i videnskabelige Tidsskrifter.

Observationsarbejdet bestaar fortrinsvis i fotografiske Optagelser af udvalgte Arealer af Stjernehimlen, foretaget med Spejlkikkerten med Henblik paa Undersøgelser af lysstyrkeforanderlige Stjerner; ialt foreligger ca. 1700 Optagelser.

For Tiden udfører Observatoren Undersøgelser indenfor Fejlteorien, medens Assistenten arbejder med foranderlige Stjerner og Meteoror. Til Observatoriet er siden 1934 knyttet en meteorologisk Station; de meteorologiske Observationer, der foretages 4 Gange i Døgnet, sendes omgaaende telegrafisk til Meteorologisk Institut i København.

For Elever fra Byens Skoler, for Foreninger og for særligt interesserede afholdes astronomiske Forevisninger; det aarlige Antal besøgende er 500—1000 Personer.

Observatoriet sorterer under et Byraadsudvalg, hvis Formand er Kontorbestyrer Hans Madsen, og har til Leder Observator, mag. scient. Ruben Andersen. Det øvrige Personale er 1 Assistent og 1 Mekaniker.

Statsbiblioteket i Aarhus er oprettet i Henhold til Lov af 22. Marts 1897 og aabnedes 17. Juni 1902¹⁵). Bibliotekets Bygning paa Bispetofte er opført efter Tegning af Professor Hack Kampmann. Ifølge Bibliotekets Reglement, approberet af Undervisningsministeriet under 18. November 1938, er dets Opgaver »dels i Forening med de forskellige Universitetsafdelingens Bogsamlinger at fungere som Bibliotek for Aarhus Universitet, dels at tjene almen Oplysning og videregaaende Orientering ud over den, som de statsunderstøttede Biblioteker i Henhold til de for disse til enhver Tid gældende Bestemmelser er i Stand til at varetage«.

Bibliotekets Bogbestand, som i 1902 omfattede ca. 150.000 Bind, tæller nu ca. 360.000 Bind foruden Musikalier og Smaatryk. Paa Grund af Pladsmangel opbevares en Del af Bøgerne i Statens Avissamling. Alle danske Tryk indgaar siden 1902 gennem Pligtaflevering fra samtlige danske Bogtrykkerier, ligesom Biblioteket ved Oprettelsen modtog Dubletter af Det kongelige Bibliotek's danske Tryk fra det 19. Aarhundrede, saaledes at den danske Litteratur findes i nogenlunde Fuldstændighed tilbage til ca. 1820 tillige med de fleste Hovedværker af den ældre Litteratur. Bibliotekets Samlinger af udenlandsk Litteratur er siden 1902 suppleret ved aarlige Køb.

Statsbibliotekets Hovedkatalog er maskinskrevet paa Sedler (alfabetiske og systematiske). Endnu er dog kun ca. ¼ af Bogbestanden katalogiseret. 1906—31 udsendtes aarlige trykte Kataloger over Nyerhvervelser af udenlandsk Litteratur; fra 1932 optages den udenlandske Tilvækst i den fælles aarlige »Accessionskatalog« for Statens Biblioteker. Desuden foreligger forskellige Specialkataloger, bl. a. over Musikalier.

¹⁵) Jvfr. dette Værk III, S. 231 ff. Om Bibliotekets Historie se iøvrigt: Statsbiblioteket i Aarhus 1902—1927, Aarhus 1927, samt Statsbiblioteket i Aarhus. Meddelelser om Virksomheden 1927—1939 ved Emanuel Sejr.

Det samlede Budget (Regnskab) for Bogkøb 1934/35—40/41.

Aar	Finanslov	Indtægt af Tidsskriftlæsekredse anvendt til Indkøb af Bøger	Universitet ¹⁾	Ialt
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
1934—35	17.000	6.921	5.864 ²⁾	29.785
1935—36	17.000	8.075	7.095	32.170
1936—37	17.000	9.249	29.309	55.558
1937—38	17.000	14.874	20.024	51.898
1938—39	27.000	13.278	24.656 ³⁾	64.934
1939—40	30.500	13.839	17.526 ⁴⁾	61.865
1940—41	35.500	9.275	24.291	69.066

¹⁾ En ringe Del af Beløbet er anvendt til Indbinding.

²⁾ Heraf Kr. 3000 fra Zeuthens Legat.

³⁾ Heraf Kr. 9405 fra et Beløb paa Kr. 25.000 skænket af Danmarks Nationalbank, Aarhus Filial.

⁴⁾ Heraf Kr. 5785 fra Nationalbankens Gave.

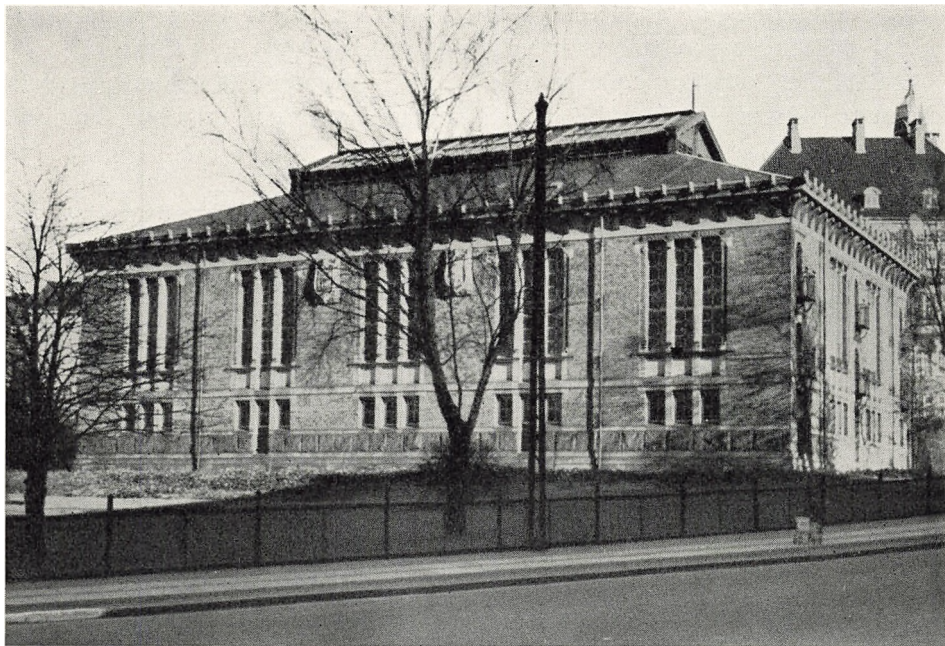
Boganskaffelserne har fordelt sig saaledes:

Statsbibliotekets Accession 1935—40.

I Statistikken er af den udenlandske Litteratur *ikke* medregnet Fortsættelsesværker, Periodica og Musikalier, og Tallene angiver *Værkernes* Antal, ikke Bindantallet, som ligger ca. 15 pCt. højere. I 1927 modtog Statsbiblioteket 525 udenlandske løbende *Periodica* (Tidsskrifter, Aarbøger etc.), i 1939 har Antallet været 1119. Den danske Pligtaflevering er anført i Antal Bind, men kun Bøger, Pjecer og Tidsskrifter er talte. Smaatrykkene har i Periodens Løb omfattet ca. 30—35.000 Stykker aarlig.

Aar	Udenlandsk Accession: Antal Værker fra 1940: Antal Bd.						Dansk Pligtaflevering		
	Køb		Udveksling		Gaver		Udenl. Bøger ialt Antal Værker	Bøger og Pjecer Antal Bind	Tids- skrifter
	Stb.	Univ.	Stb.	Univ.	Stb.	Univ.			
1935	741	235	84	15	453	28	1556	3188	2313
1936	855	483	71		769	43	2221	3207	2402
1937	547	258	102		440	86	1433	3492	2503
1938	1261	234	125	1	644	139	2404	3395	2490
1939	1425	255	45	5	781	80	2591	3357	2583
1940	1677	526	25	5	625	101	2959	2702	2700

Statsbiblioteket er principielt et Universalbibliotek, men paa Grund af Bibliotekets Sammensætning ved Oprettelsen og hele dets Virksomhed i Aarenes Løb er Hovedvægten kommen til at ligge paa de humanistiske Fag. Af særligt dyrkede Litteraturomraader kan nævnes Hertugdømmerne Slesvig og Holstens Historie, Topografi, Sprog- og Nationalitetsforhold, (Den Regenburgske Samling, ca. 8000 Bind foruden Smaatryk), en af de betydeligste eksisterende Samlinger af Litteratur om Hedningemissionen og dermed beslægtede Emner (Vahls Missionsbibliotek, ca. 12.000 Bind), Den Philipsenske Blicher-Samling, ca. 600 Bind af og om St. St. Blicher,

Statsbiblioteket i Aarhus.
(Rud. Iversen fot.)

ogsaa rummende Breve fra og til Blicher, Billeder etc. Af Specialer kan desuden nævnes Frisica, Litteratur vedrørende Frisernes Historie og Sprog m. v. samt Litteratur paa Frisisk (ca. 1300 Bind). Udenfor Bogafdelingen falder Musikaliesamlingen, der rummer ca. 17.000 katalogiserede og ca. 5000 registrerede Numre. Kort- og Billedsamlingen omfatter bl. a. en Portrætsamling paa ca. 14.000 Blade. Haandskriftsamlingen tæller ca. 450 Numre, mest nyere danske Haandskrifter.

Statsbibliotekets Læsesal, der har Plads til ca. 70 Benytttere, rummer

Læsesalsbenyttelsen 1935—40.

De fremtagne Bind tælles kun en Gang, uanset hvor mange Dage Benyttelsen strækker sig over. Statistikken omfatter kun de fra Magasinerne fremtagne Bind, ikke de i Haandbiblioteket staaende Værker eller de i Læsesalen fremlagte Tidsskrifhefter.

Aar	Antal Besøgende	Fremtagne Bind
1935	14.274	7047
1936	14.652	7214
1937	12.882	7763
1938	12.720	8923
1939	13.403	8479
1940	13.730	8362

et Haandbibliotek paa ca. 11.000 Bind, hvoraf en Del er Laboratoriebibliotek for de Studerende ved Universitetets humanistiske Fakultet.

Statsbibliotekets Omraade er hele Landet uden for København, og dets Udlaan fordeler sig med omtrent $\frac{1}{3}$ til indenbys og $\frac{2}{3}$ til udenbys Laanere.

Statsbibliotekets Udlaan 1935—40.

Antallet af rekvirerede Bind er betydeligt større end Antallet af de faktisk ekspederede Bind, men har paa Grund af Personalemangel hidtil ikke kunnet noteres. Stikprøver viser, at der gennemgaende rekvireres ca. 25—30 pCt. flere Bind, end Udlaanet omfatter, og heraf er ca. tre Fjerdedele Bøger, som i Øjeblikket er udlaante, medens Resten er Værker, Biblioteket ikke ejer.

Aar	Ialt	Dansk	Udenlandsk	Indenbys	Udenbys	Til Folkebiblioteker	Enkeltlaanere	Af den i Avis-samlingen anbragte Del af Stb.'s Bogbest.
	Antal Bind	Antal Bind	Antal Bind	Antal Bind	Antal Bind	Antal Bind	Antal Bind	Antal Bind
1935.....	56.636	33.626	23.020	19.279	37.367	17.616	39.030	284
1936.....	50.812	30.983	19.829	17.701	33.111	16.766	34.046	325
1937.....	50.204	30.901	19.303	16.702	33.502	19.487	30.717	340
1938.....	51.278	32.276	19.002	17.916	33.362	20.503	30.775	514
1939.....	53.326	32.518	20.808	18.300	35.026	22.729	30.597	379
1940.....	59.952	34.109	25.843	20.827	39.125	25.883	34.069	273

Fra andre danske og udenlandske Biblioteker har Statsbiblioteket i de senere Aar laant ca. 2000 Bind aarlig.

Siden 1920 har Biblioteket opretholdt videnskabelige Tidsskriftlæsekredse beregnet for Benyttede over hele Landet, der paa denne Maade for en billig Betaling har Lejlighed til at følge med i deres Fags almindelige videnskabelige Udvikling.

Statsbibliotekets Tidsskriftlæsekredse 1935—40.

Aar	Antal Deltagere	Antal cirkulerende Tidsskrifter
1935.....	773	262
1936.....	832	268
1937.....	872	299
1938.....	918	319
1939.....	1029	331
1940.....	1035	384

Statsbibliotekets Funktion som Universitetsbibliotek er fastlagt ved ministeriel Skrivelse af 6. September 1934. Statsbiblioteket er Hovedbibliotek for alle Universitetets Bogsamlinger og varetager som saadant Administrationen med Hensyn til Indkøb, Katalogisering, Indbinding o. s. v. I 1941 findes følgende Haandbogsamlinger og Afdelingsbiblioteker ved Aarhus Universitet: Humanistisk Haandbibliotek, Institut for jysk Sprog- og Kul-

*Fra Statsbibliotekets Læsesal.
(Rud. Iversen fot.)*

turforskning, Fonetisk Institut, Historisk Laboratorium, Økonomisk Institut, Juridisk Laboratorium, Fysisk Institut, Kemisk Institut, Anatomisk Institut, Biokemisk Institut, Fysiologisk Institut, Hygiejnisk Institut og Teologisk Haandbibliotek. Desuden findes »Edmund Kleinhans' og Hortense Gstøttners Haandbibliotek for Sprogvidenskab« (ca. 2500 Bind) skænket Universitetet af Professor, Dr. phil. Holger Pedersen.

Statsbibliotekets Opgave overfor »den almene Oplysning og videregaaende Orientering« løses især gennem Laan til Folkebibliotekerne, hvorfor Statsbiblioteket ogsaa kaldes »Overcentral for Folkebibliotekerne«. Der er af Undervisningsministeriet nedsat en permanent Komité til Varetagelse af de folkebiblioteksmæssige Interesser over for Statsbiblioteket; den er især raadgivende med Hensyn til Indkøb af den herhenhørende Litteratur. I 1941 er udsendt en Katalog over Statsbibliotekets Anskaffelser i 1938—40 af nyere udenlandsk Litteratur af særlig Interesse for Folkebibliotekerne, og samtidig har Statsbiblioteket paabegyndt Udsendelse af Lister over de nyeste udenlandske Anskaffelser indenfor de paagældende Omraader. Der udkommer 5—6 Lister om Aaret.

Statsbibliotekets Personale bestaar i 1941 foruden af Overbibliotekaren, Emanuel Sejr, af 8 Bibliotekarer, 17 Biblioteksassistenter, hvoraf 9 fastansatte, 1 Portner og Varmemester, 1 Bogbindermester, 2 Biblioteksbetjente;

Uddrag af Statsbibliotekets Budget (Regnskab) 1934/35—40/41.

	Finanslov						
	1934—35	1935—36	1936—37	1937—38	1938—39	1939—40	1940—41
1 a. Lønninger	77.873	79.393	81.974	88.213	91.383	104.350	103.390
1 b. Honorar	900	900	900	900	1.200	1.200	1.200
1 c. Medhjælpssum	25.200	25.200	23.600	20.000	18.400	18.600	18.900
2. Brændsel, Belysning, Inventar, Kontorhold etc.	20.715	20.715	21.825 ¹⁾	23.325 ²⁾	25.825	29.225 ³⁾	32.900
3. Indkøb af Bøger	17.000	17.000	17.000	17.000	27.000	30.500 ⁴⁾	35.500
4. Indbinding af Bøger	17.400	17.400	17.400	17.400	22.374	25.536 ⁵⁾	26.036
	Tillægsbevilling						
1 c. Medhjælpssum		667			400	900	
2. Brændsel, Belysning, Inventar, Kontorhold etc.	2.500 ⁶⁾	2.599	1.500	2.700	1.600	1.300	
4. Indbinding af Bøger				1.750	662		3.400

¹⁾ Aarhus Kommunes Tilskud til Belysning bortfalder, og Kontoen forhøjes med et tilsvarende Beløb.

²⁾ Forhøjelsen skyldes Bortfald af Aarhus Kommunes Tilskud til Opvarmning og Indretning af Fjernvarmeanlæg.

³⁾ Heraf Kr. 1600 ekstraordinært til Udgivelse af en Beretning.

⁴⁾ Heraf Kr. 3500 ekstraordinært til Dublering af Bøger i Haandbiblioteket.

⁵⁾ Heraf Kr. 2500 ekstraordinært til Indbinding af en Boggave fra den franske Stat.

⁶⁾ Til Nyindretning af Udlaan og Katalogværelse.

desuden er ved Biblioteket beskæftiget 3 Bogbindersvende, Garderobeopsyn m. v.

Statens Avissamling i Aarhus, der sorterer under Statsbiblioteket, er oprettet i Henhold til Lov af 17. Maj 1916 og aabnedes 18. Maj 1918. Den er installeret i egen Bygning i Høegh Guldbergsgade, tidligere Depotbygning for Fodfolkskasernen, og har foruden Lokaler til Ekspedition og Bogbinderi egen Læsestue. Avissamlingen modtager gennem Pligtaflevering fra Bogtrykkerierne et Eksemplar af samtlige danske Aviser. Samlingen er nogenlunde komplet tilbage til ca. 1820 og tæller nu ca. 25.000 Bind.

Avissamlingens Benyttelse 1935—40.

Aar	Læsestue		Udlaan
	Antal Besøgende	Fremtagne Bind	Antal Bind
1935	1.124	3.178	266
1936	896	3.945	287
1937	995	3.964	250
1938	1.054	5.149	440
1939	776	4.346	369
1940	765	4.530	367

Avisforvalter er V. A. Edvardsen. I Bogbinderiet beskæftiges 2 Personer.

Aarhus Folkebibliotek, der indviedes i 1934¹⁶⁾, opførtes i Mølleparken i Aarene 1931—34 efter Tegninger af Arkitekterne Alfred Mogensen og Salling Mortensen. Den første Rate, 25.000 Kr. af en Bevilling paa 300.000 Kr. til Opførelse af en Biblioteksbygning, optoges paa Aarhus Kommunes Budget for 1928—29.

Straks, da Biblioteket aabnede i Slutningen af Oktober 1934, viste det sig, at der var Trang for den nye Institution. I Løbet af den første Vinter havde henved 8000 Laanere meldt sig, og inden Udgangen af Regnskabsaaret 1935—36 var Laanertallet oppe paa 12.700, og det samlede Udlaan udgjorde 264.000 Bind.

Da Biblioteket aabnede, var det udelukkende beregnet for Aarhus Kommune, men Planen var, at Virksomheden skulde udvides til at omfatte Centralbiblioteksarbejde i Aarhus Amt, og i Sommeren 1935 godkendtes Aarhus Folkebibliotek af Undervisningsministeriet som Centralbibliotek, hvilket vil sige, at Biblioteket fik til Opgave at støtte Biblioteksarbejdet ude i Landkommunerne.

Ogsaa denne Side af Virksomheden fik hurtigt et betydeligt Omfang. Allerede i Løbet af det første Aar oprettedes eller reorganiseredes 10 Biblioteker, og nu (1941) findes der ingen Kommuner i Amtet uden Bibliotek. I

¹⁶⁾ Jvfr. III, S. 233—38.

Aarhus Folkebibliotek.

(A. Hammerschmidt fot.)

1938 udvidedes Centralbiblioteksvirksomheden til ogsaa at omfatte Øster Lisbjerg og Mols Herreder i Randers Amt, og fra samme Aar indførtes Bogbilsførsel som et Led i Betjeningen af Sognebibliotekerne.

Virksomheden udenfor Aarhus hviler økonomisk i sig selv, idet Staten, Amtet og Landkommunerne yder de Tilskud, som er nødvendige til Driften.

Ved Folkebibliotekets Start var kun Bibliotekets Afdeling for Voksne færdig til at tages i Brug, men til et Folkebibliotek hører ogsaa en særlig Afdeling for Børn. I April 1935 aabnedes Bibliotekets Børnelæsesal. Ogsaa her blev Tilstrømningen stor. I Løbet af det første Aar havde Børnelæsesalen 23.600 Besøg. I Efteraaret 1936 aabnedes en Udlaansafdeling for Børn, der aarligt benyttes af over 2000 unge Læsere i Alderen fra 10—16 Aar.

Da der ved Kommunens Skoler fra gammel Tid fandtes Børnebiblioteker, som henvendte sig til de samme Børn, var det en Selvfølge, at en Samvirksomhed mellem Skolerne og Folkebibliotekets Børneafdeling maatte tilvejebringes. Det lykkedes i 1939 at faa gennemført en Ordning, hvorefter Aarhus Kommunes Børnebiblioteker bestaar af et Hovedbibliotek, nemlig Folkebibliotekets Børneafdeling, og Biblioteker ved alle Byens kommunale Skoler. Bibliotekerne ledes af et Byraadsudvalg med Overbibliotekaren ved Folkebiblioteket som Administrator. Hovedbiblioteket ledes af Børnebibliotekaren og

hvert Skolebibliotek af en Lærer (Skolebibliotekar). Til Varetagelse af Samarbejdet mellem Skolebibliotekerne og Hovedbiblioteket er antaget en ved Kommunen fast ansat Lærer som Skolebibliotekskonsulent. De Rammer, som ved den saaledes tilvejebragte Ordning er skabt, er siden blevet udnyttet til en Reorganisation af Flertallet af Skolebiblioteker, idet disse paa Grund af utilstrækkelige Bevilinger var en Del forsømte før Nyordningens Gennemførelse¹⁷⁾

Allerede længe før Folkebiblioteket i Mølleparken blev til Virkelighed, var man i Byraadet indforstaaet med, at Aarhus Kommune ikke kunde betjenes tilfredsstillende gennem eet Bibliotek. Det viste sig da ogsaa hurtigt af Benyttelsens Omfang, at Filialbiblioteker var en Nødvendighed. Paa Christiansbjerg fandtes fra gammel Tid et lille Folkebibliotek, som en privat Kreds havde ledet. Bestyrelsen for dette Bibliotek henvendte sig i 1935 til Byraadets Biblioteksudvalg med Anmodning om, at Kommunen vilde overtage og videreføre Virksomheden. Det lykkedes midlertidigt at skaffe Lokaler i en af Barakkerne paa Niels Ebbesensvej, saa Virksomheden — omend under meget beskedne Former — kunde begynde i November 1935. I Foraaret 1937 blev Skovvangsskolen taget i Brug, og her fik Filialbiblioteket et Lokale, som passede til Formaålet. Det viste sig hurtigt, at der var Brug for Filialbiblioteket. Det har nu ca. 2000 Laanere og et aarligt Udlaan paa 49.000 Bd. (1940—41).

For den sydlige Bydels Vedkommende blev Spørgsmaalet om et Filialbibliotek taget op samtidig med Kommunens Overtagelse af det gamle Amtssygehus' Bygninger i 1935. Men det viste sig ugørligt at skaffe egnede Lokaler der, efter at Ortopædisk Hospital havde lagt Beslag paa Hovedbygningen. I Teknisk Skoles Bygning paa Ingerslevs Plads bliver der nu i Forbindelse med Skolens Udvidelse skaffet Plads til Biblioteket, og i Løbet af Sommeren 1941 aabnes Folkebibliotekets anden Filial.

Siden 1927 har Folkebibliotekerne adskillige Steder i Danmark etableret et Samarbejde med Hospitalerne, saaledes at Bibliotekarere en eller to Gange ugentlig besøger Patienterne paa Hospitalernes smittefrie Afdelinger og tilbyder dem Laan af Bøger. I 1936 blev denne Virksomhed taget op i Aarhus, og Hospitalsbiblioteket fungerer nu paa alle Kommunehospitalets og Amtssygehusets Afdelinger. I Aaret 1940—41 udlaantes ca. 42.000 Bd. gennem Hospitalsbiblioteket, og Virksomheden nyder megen Paaskønnelse saavel fra Patienternes som fra Hospitalsledelsens Side.

Folkebibliotekets Virksomhed opretholdes af Aarhus Kommune, men Staten yder ret betydelige Tilskud. For 1941—42 er Kommunens samlede Udgift til Bibliotekerne i Aarhus budgetteret til 229.450 Kr. og Statens Tilskud til 56.855 Kr. Til Centralbibliotekets Virksomhed yder Aarhus Amt 3000 Kr. og

¹⁷⁾ Jvfr. iøvrigt S. 242 f.

Sognekommunerne 4845 Kr. Til Indkøb og Indbinding af Bøger anvendes 85.200 Kr., til Lønninger 93.602 Kr., til Forrentning og Afskrivning paa Anlægssummen 56.838 Kr.

Personalet bestaar foruden af Overbibliotekar Carl Thomsen af 10 Bibliotekarer, 10 Elever og Medhjælper, en Kontorassistent og 2 Kontorelever samt en Skolebibliotekskonsulent og 12 Skolebibliotekarer og endelig en Pedel.

Katedralskolens Bibliotek er siden 1902 kun Skolebibliotek. De store Afleveringer til Statsbiblioteket dengang havde gjort et stort Indhug i Bogbestanden, da Afleveringerne var afsluttede i September 1902¹⁸⁾. Men et anseeligt Bibliotek med mange gamle Bøger var dog tilbage, og det er udvidet siden da, væsentligst med Haandbøger og forskellig Litteratur af faglig Art, derunder en mindre Række Tidsskrifter, som Biblioteket subscriberer paa. Af ikke faglig Litteratur anskaffes kun meget lidt. Bevillingerne til Indkøb og Indbinding er smaa. Bogbestanden omfatter nu godt 30.000 Bind. Opstillingen følger Decimalsystemet.

Efter Indretningen af en Læsesal i 1931 er Biblioteket delt i 2 Afdelinger. Den ene er Læsesalens, der fungerer som Haandbibliotek, men hvorfra der dog ogsaa udlaanes Bøger til Lærere og Gymnasieelever; den anden og største Afdeling er opstillet i et Lokale i Tagetagen. Bøgerne derfra benyttes i færre Tilfælde. I samme Lokale er anbragt Resten af Skolens ældre Arkiv. Udskilt fra det øvrige Bibliotek er et Børnebibliotek, beregnet paa Mellemskolens Elever. Antallet af udlaante Bind er noget svingende fra Aar til Aar. I Børnebiblioteket er det omkring 2000 aarlig. I Biblioteket paa Læsesalen ligger Tallet sædvanligvis under det halve. Men Læsesalen holdes aaben hver Skoledag i 1½ Time efter Skoletidens Ophør, saa Bogbenyttelsen der for en stor Del sker uden Hjemlaan.

Det jysk-fynske Statsbanepersonales Bibliotek i Aarhus er oprettet i 1901 af jysk-fynske Statsbanetjenestemænd med daværende Fuldmægtig, senere Trafikinspektør, Rolf Harboe i Spidsen.

Oprettelsen var blevet muliggjort ved, at et Udvalg, der var nedsat af »Jernbaneforeningen«, havde sikret den fornødne Tilslutning, og ved at D. S. B. havde givet Tilsagn om et Tilskud paa 4000 Kr. kontant og desuden stillede et Lokale i Aarhus Hovedbanegaard til Raadighed gratis.

Bibliotekets Virkeomraade er — som Navnet angiver — Jylland-Fyn, og Adgang til at blive Interessent i Biblioteket har enhver Statsbanetjenestemand indenfor dette Omraade; gennem Aarene har Interessenternes Antal været fordelt ligeligt mellem Aarhus og det øvrige Jylland-Fyn. Naar saa forholdsviis en stor Del af Interessenterne findes i selve Aarhus, maa det ses i Forbindelse med det herværende store Antal Statsbanetjenestemænd, der er

¹⁸⁾ Laurits Nielsen: Danske Stifts- og Skolebiblioteker. 1925. Jvfr. nærværende Værk III, S. 224—32. Aarhus Katedralskoles Programmer for de senere Aar.

tjenstgørende ved Stationerne, Administrationen og Centralværkstederne, der findes her, ligesom den lette Adgang til Benyttelsen af Biblioteket maa tages i Betragtning.

Biblioteket er selvejende og modtager intet kontant Tilskud til Driften, men opretholdes udelukkende ved Interessenternes Medlemsbidrag. Dette fastsættes i Forhold til deres Lønning, og derudover betales intet for Boglaan, Forudbestilling eller lignende.

Antallet af Interessenter i Biblioteket steg jævnt gennem Aarene fra 600 i 1901 til ca. 2000 i 1928, hvorefter Nedgangen i Tjenestemændenes Antal i Aarene 1928—1934 ogsaa satte sit Spor i Bibliotekets Protokoller. I disse Aar dalede Antallet af Interessenter til ca. 1600, hvor det siden har holdt sig uændret; selv Oprettelsen af udmærkede Central- og Folkebiblioteker i forskellige Byer har ikke kunnet mærkes i Form af Nedgang i Udlaanet, men adskillige af Bibliotekets Interessenter er samtidig flittige Læsere i disse Biblioteker.

Bogbestanden var ved Starten i 1901 ca. 1400 Bind, hovedsagelig dansk og norsk Skønlitteratur; siden er der gennem Aarene sket en jævn Tilgang, der uanset store Udrangeringer af slidte og udgaaede Bøger har bragt Bestanden op paa ca. 22.000 Bind i 1940. Af Skønlitteratur har Biblioteket nu ca. 16.500 Bind, omfattende ældre og nyere dansk, norsk og svensk Skønlitteratur; det har en righoldig Samling af nyere Litteratur paa Tysk, Fransk og Engelsk, idet Bibliotekets Økonomi først i de senere Aar har tilladt saadan Anskaffelse. Af Faglitteratur af alle Arter har man nu ca. 5500 Bind. Især maa fremhæves en særlig righoldig Samling af geografiske og etnografiske Bøger fra ældre og nyere Tid; ogsaa Samlingen af Historie, Personalhistorie, Sprog og Litteraturkundskab indtager en fremragende Plads i Bibliotekets Bogbestand, og det ejer en Række værdifulde Værker fra dets første Tid.

I 1940 var der en Tilgang paa 640 Bind, medens der ved periodiske Eftersyn og Udrangeringer udtoges ca. 150 Bind, dels paa Grund af Slid og dels for at kunne holde Biblioteket indenfor de forhaandenværende Lokalerammer; disse Bøger bliver for Størstepartens Vedkommende ikke erstattede af nye. I de sidste 5 Aar har Biblioteket aarligt anvendt 3600 Kr. til Bogindkøb og 2000 Kr. til Indbinding og Reparation, Beløb der udelukkende er kommet aarhusianske Forretningsdrivende til gode.

Fordelingen af Bibliotekets Interessenter over alle Statsbanestrækninger indenfor Jylland-Fyn nødvendiggør en særlig Form for Bogudlaan, og Statsbanerne har i den Anledning siden Bibliotekets Oprettelse ydet fri Befordring af Bibliotekets Bogforsendelser mellem Interessenter og Bibliotek med bestemte Tog. Efter faste Planer indsendes Bøgerne til Bytning og returneres samme Dag til Interessenterne, saaledes at alle udenbys Interessenter kan

bytte indtil 3 Bøger 3 Gange ugentlig. For indenbys Interessenter har Biblioteket aabent for Udlaan hver Dag, og der kan for disses Vedkommende byttes 2 Bøger daglig.

Antallet af Bogudlaan er stærkt svingende efter Aarstiden, ligesom Arbejdet ved Statsbanedriften ogsaa kan øve sin Indflydelse paa Efterspørgslen efter Bøger. De særlige Forhold i 1940, der har bevirket, at Hjemmelivet dyrkes mere end tidligere Aar, har medført en mærkbar Stigning i Benyttelsen af Biblioteket, saaledes at Bogomsætningen ligger 10—15 pCt. over de foregaaende Aars Omsætning. I 1940 har det samlede Bogudlaan andraget 290 Ekspeditioner med 930 Bøger daglig til inden- og udenbys Laanere eller ialt i Aaret ca. 88.000 Ekspeditioner med ca. 220.000 Bøger. Hver af Bibliotekets Interessenter bytter saaledes i Gennemsnit Bøger 55 Gange aarligt eller 137,5 Bøger. Her maa imidlertid tages i Betragtning, at hver af Interessenterne almindeligvis repræsenterer en hel Familie og bliver bogført for alle de Bøger, Familiens øvrige Medlemmer laaner.

Biblioteket ledes af en Bestyrelse, der bestaar af 5 Mand. Overportør J. K. F. Jensen, Aarhus, er Formand.

Bestyrelsen foretager Bogindkøb, udarbejder Katalog og fører Tilsyn med den daglige Drift, medens Bogudlaan og Tilsyn med Bogsamlingen forestaas af en Bibliotekar, nu H. W. Henriksen. Foruden Bibliotekaren bestaar Bibliotekets Personale af 3 Medhjælpere og 1 Bud.

At Statsbanerne gennem de 40 Aar har ydet Biblioteket virkningsfuld Støtte foruden ved det kontante Tilskud ved Starten ogsaa ved at have givet fri Befordring af Bibliotekets Bogforsendelser til og fra udenbys Laanere, ved Bistand i regnskabsmæssig Henseende og ikke mindst ved i alle Aarene at have stillet Lokaler til vederlagsfri Afbenyttelse paa Hovedbanegaarden i Aarhus har haft stor Betydning for Bibliotekets Økonomi og dermed for dets Evne til at øge sin Bogbestand og Bestræbelserne for at tilfredsstille Interessenternes Læselyst.

A a r h u s K u n s t b y g n i n g blev stiftet 1916 som et Aktieselskab af en lille Kreds interesserede Aarhusianere, af hvilke Overlæge Max Brammer og Overretssagfører Frank Wilde fra Starten stadig har fungeret som henholdsvis Bestyrelsens Formand og Selskabets Direktør. Bygningen opførtes i 1917 efter Tegning af Arkitekt Høeg Hansen paa den Kommunen tilhørende Grund paa Bispetoften, som vederlagsfrit stilledes til Disposition. Opførelsessummen androg ca. 40.000 Kr., som tilvejebragtes dels ved kontante Bidrag i Form af Tegning af Aktier, hvilke Bidrag dog i Virkeligheden maatte betragtes som Gaver, idet Aktierne ifølge Selskabets Vedtægter aldrig kan give Udbytte i Form af rede Penge, dels ved mere eller mindre gratis Leverancer fra forskellige Haandværksmestre og Leverandører.

I de forløbne Aar har der været afholdt mangfoldige Udstillinger i Bygningen, dels af Kunst, dels af Kunstindustri og lignende, og i vanskelige Ti-

der har Bygningen ogsaa været benyttet til mange andre Formaal, som f. Eks. Automobiludstillinger, Havebrugsudstillinger og lign. Af de mere fremragende Kunstudstillinger kan nævnes bl. a. Startudstillingen i 1917 med en Repræsentation fra alle de kendteste danske Kunstnere, og senere blev navnlig Grønningens Malere i en Aarrække Bygningens faste Gæster, idet de holdt

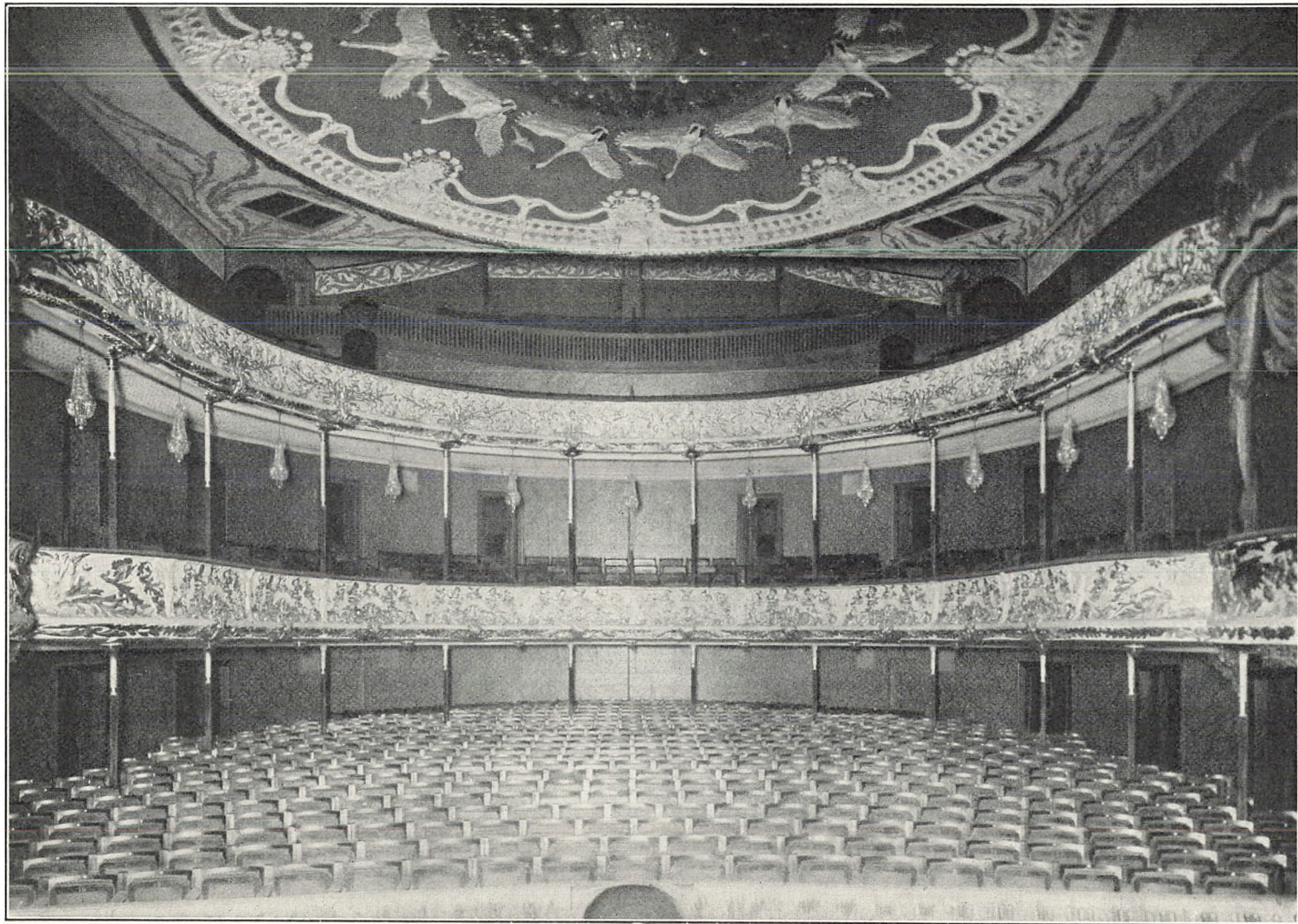
Aarhus Kunstbygning.

deres Foraarsudstillinger her. Enkelt-Udstillinger og kollektive Udstillinger, ogsaa af udenlandsk Kunst, har vekslet, og af Enkelt-Udstillinger kunde der være særlig Anledning til at fremhæve W. Scharffs store, retrospektive Udstilling i 1936.

Der har i de forløbne 25 Aar fra Kunstbygningens Side været gjort et paaskønnelsesværdigt Arbejde for at bringe Kunst til Aarhus, og danske Kunstnere har ogsaa paaskønnet det Hjemsted og de Chancer, Aarhus Kunstbygning har ydet dem.

Aarhus Teater, beliggende paa Bispetorvet, er opført efter Tegning af kgl. Bygningsinspektør, Professor Hack Kampmann. Den indre Udsmykning skyldes Billedhuggeren K. Hansen-Rejstrup. Paa Frontispicen findes en Holberg-Frise i Keramik efter Tegning af Hans Tegner. Teatret indviedes den 15. September 1900. Det har 1013 Pladser, alle nummererede Siddepladser.

Teatret drives ved Selvdrift af Aktieselskabet Aarhus Teater, hvis Repræsentantskab vælges for 5 Aar ad Gangen og bestaar af 15 Medlemmer: 5 Re-

Aarhus Teater set fra Scenen.

præsenterer for Aarhus Byraad, 5 for Aktionærerne og 5 for Partialobligationsejerne. Repræsentantskabet er opdelt i 5 Underudvalg: Kasseudvalget, Sceneudvalget, Bygningsudvalget, Inventarudvalget og Lejeudvalget. Disse Udvalgs Formænd danner i Forening med Kasseudvalgets Medlemmer Teatrets Bestyrelse. Dennes Formand er Bankdirektør Niels Jensen, som sammen med Adjunkt J. Ramm og Civilingeniør Hakon Wied udgør Teatrets Direktion. Scenedirektør er Erik Henning-Jensen og Overregissør Adolf Wantzin. Teatrets Kapel bestaar af Aarhus Byorkester under Ledelse af Kapelmester Thomas Jensen¹⁹).

Teatrets Sæson 1939—40 begyndte 2. September 1939 og sluttede 29. April 1940. Foruden Scenens Direktør, der tillige fungerede som Sceneinstruktør og Skuespiller, var der til Scenen engageret et fast Skuespillerpersonale (2 Elever medregnet) paa ialt 22 Personer, hvoraf 2 tillige gjorde Tjeneste som Sceneinstruktører. I Dele af Sæsonen var der tillige engageret ialt 4 Gæster til Operetter og Lystspil, saaledes at ialt 26 rollehavende Personer var knyttet til Teatrets Skuespillerpersonale.

Der blev givet 230 Forestillinger (210 Aften- og 20 Eftermiddagsforestillinger), hvoraf 21 Aftenforestillinger for Arbejdernes Fællesorganisation samt 15 Eftermiddags- og 9 Aftenforestillinger for »Jydsk Skolescene«, 3 Forestillinger var forbeholdt »Jydsk Folkescene«, og 9 var købt af andre Foreninger.

I Sæsonen var Teatret udlejet 11 Dage til Tourneur, Koncerter m. m. Gratis gaves 5 Forestillinger for Aarhus Bys Arbejdsløse, ligesom der ydedes gratis Adgang til: Sønderjydske Skolebørn (Duborgskolen), gamle ubemidlede Damer boende i Stiftelser i Aarhus og Medlemmerne af Aarhus Blindeforening. Endvidere havde fagstuderende ved Aarhus Universitet Adgang til samtlige Forestillinger for Fribilletafgift, ligesom Ungdomsskoler i Jylland, det menige Mandskab ved Aarhus Garnison og værnepligtige Marinere stationeret i Aarhus Havn havde billig Adgang.

Scenens Indtægter og Udgifter har i de sidste 5 Aar været:

	Indtægt	Udgift
1935—36	362.437 Kr.	357.362 Kr.
1936—37	324.685 -	349.889 -
1937—38	325.789 -	333.350 -
1938—39	308.545 -	304.804 -
1939—40	237.983 -	291.615 -

Statens Tilskud til Teaterdriften var 1939—40 26.000 Kr., medens Aarhus Kommunes Tilskud udgjorde 20.000 Kr. samt $\frac{1}{3}$ af Afgiften til det offentlige, 8385 Kr., altsaa ialt 28.385 Kr.

I Tilslutning til Aarhus Teater er dannet *Jydsk Skolescene*, der er en Forening af jyske Undervisningsinstitutioner og Aarhus Teater til bedste for Ungdommen. Jydsk Skolescene administreres kunstnerisk og økonomisk af

¹⁹) Jvfr. Aarhus Byorkester S. 293.

Aarhus Teater. Prosceniet.

Teaterdirektøren paa Aarhus Teaters Repræsentantskabs Vegne. Skolens og Foreningens Interesser og Anliggender varetages iøvrigt af en Tillidsmand ved hver Skole. Tillidsmændene danner et Tillidsmandsraad, der er Bindeled mellem Skolerne og Skolescenen, hvis Styrelse igen er Bindeledet mellem Skolescenen og Teatret. Styrelsen bestaar af 5 Medlemmer, nemlig Tillidsmandsraadets Formand, som tillige er Styrelsens Formand, Teatrets Direktør og Kontorchef samt 2 Medlemmer valgte af Tillidsmændene fra henholdsvis Skolerne i Aarhus og Skolerne udenfor Aarhus.

Teatret samarbejder endvidere med *Jydsk Folkescene*, der oprettedes i 1927 paa Aarhus Teaters Initiativ som en Sammenslutning af Teatrets Venner, Venner af Scenens Kunst og faste Teatergængere, der ønskede at samarbejde med og støtte Teatret. Foreningens Maal er at skaffe sine Medlemmer Adgang til den gode Kunst, den klassiske og den moderne, til den billigst mulige Pris. Antallet af Medlemmer er 1940—41 3700. Jydsk Folkescene ledes af et Repræsentantskab paa 9 Medlemmer, hvis Formand er Direktør H. Sahlertz.

Aarhus Byorkester, Jydsk symfonisk Orkester, er en selvejende Institution stiftet 1935 paa Initiativ af Borgere og Musikinstitutioner i Aarhus med det Formaal i Aarhus at tilvejebringe og opretholde et fast symfonisk Orkester i kunstnerisk Kvalitet. Orkestret bestaar for Tiden af 25 fastansatte, som Regel ved Konkurrence udvalgte Musikere. Ved større Symfonikoncerter suppleres Orkestret op til 40—45 Mand. Byorkestret virker som Aarhus Teaters Kapel, danner Grundstammen i Aarhus philharmoniske Selskabs Orkester og giver Folke-, Promenade- og Foreningskoncerter samt Koncerter i andre jydske Byer, saaledes ogsaa i de sønderjydske Landsdele.

Budgettet for 1940—41 omfattede følgende Tilskud:

Aarhus Kommune	35.000 Kr.
Aarhus Teater	42.000 -
Aarhus philharmoniske Selskab	4.000 -
20 Radiotransmissioner	15.000 -
Den kulturelle Fond	15.000 -
	<hr/>
	111.000 Kr.

Desuden modtages mindre Tilskud, bl. a. fra Dansk Kultursamfund, til Gennemførelse af Koncerter i Sønderjylland.

Byorkestrets Interesser varetages af en Komite sammensat af Repræsentanter for Aarhus Byraad, Aarhus Teater, Byens Musikforeninger og andre Foreninger m. fl. Komiteen vælger et Forretningsudvalg, hvis Formand for Tiden er Prosektor Fr. Gregersen, og den daglige Ledelse forestaas af et Arbejdsudvalg indenfor Forretningsudvalget. Formand for Arbejdsudvalget er Maskinarbejder Ivan Hansen. Siden Byorkestrets Start har Thomas Jensen været dets Kapelmester.

S P O R T

RAMMERNE FOR SPORTSLIVET I AARHUS er gode. Der er 2 Idrætspark og en moderne Væddeløbsbane. Den smukke Lystbaadehavn er Basis for Søsporten i Byen. Ridesportens Folk har deres særlige Ridehal, Cyklesportens Mænd deres Cyklebane. Alle de Sportsgrene, der dyrkes paa disse Baner, har faaet stor økonomisk Støtte fra Kommunen.

Indtil 1920 var de Klubber, der i Aarhus dyrkede Boldspil og Atletik, henvist til at afholde Opvisninger i disse Idrætsgrene paa Foreningernes Træningsbaner, uanset hvor lidet disse Pladser var egnede. Baade med Hensyn til Publikumskomfort og med Hensyn til Banernes Brugbarhed som Opvisningspladser for de forskellige Idrætsgrene, stod det daarligt til, idet Træningsbanerne som Regel kun var Marker, der var overladt Foreningerne af Kommunen. For Eksempel havde Aarhus Gymnastikforening i 1910 faaet overladt en Del af den tidligere Udstillingsplads, hvor Forholdene først blev nogenlunde gode, efter at Foreningen havde overtaget en tidligere Udstillingsbygning derude. Andre Klubber fik efterhaanden Tilladelse til at benytte de Idrætspladser, der blev indrettet til Brug for Skolerne.

I 1898 stiftedes »Samvirkende Idrætsklubber i Aarhus« af Aarhus Gymnastikforening, Fremad, Aarhus Roklub, Olympia og Aarhus Atletklub. Nu omfatter denne Sammenslutning ogsaa K. F. U. M.'s Idrætsafdeling, Aarhus Lawn Tennisselskab, Aarhus Rideforening, Frederiksbjerg Atletklub, F. D. B.'s Personales Idrætsklub, Old Boys, Aarhus Politis Idrætsforening, Aarhus Dame Roklub, Marselisborg Kajakklub, Skovbakken, Dyrehavevejs Tennisklub, Aarhus Katedralskoles Idrætsforening, Aarhus Badmintonklub, Aarhus Idrætsforening af 1900, Aarhus Garnisons Idrætsforening, Aarhus Haandboldklub, A. S. A. (Arbejdersport), Speed, Arbejdernes Idrætsklub, Christiansbjerg Boldklub og Aarhus Boldklub. Sammenslutningen, der i daglig Tale kaldes S. I. K. A., havde i nogle Aar faaet overladt en Plads ved Rytterstenen paa Randersvej, hvor Atletik kunde drives. I 1916 havde A. G. F. imidlertid formaaet Direktør Frederik Lausen til at overtage Hvervet som Formand for denne Forening, og han saa ret hurtigt, hvad Byens Idrætsforeninger savnede, nemlig en Idrætspark indeholdende de fornødne Træningsbaner samt Opvisningsbaner for Atletik samt Boldspil. I Løbet af

forbavsende kort Tid lykkedes det ham at interessere Byraadet samt mange formaende Mænd uden for dette saaledes, at der i Marselisborg Skov ved Friheden i 1918 paabegyndtes Anlæggelsen af Aarhus Idrætspark.

Dermed var mange Aars Savn af egnede Opvisningsbaner for Fodbold, samt af Trænings- og Opvisningsbaner for Atletik afhjulpne; og der blev skabt gode Forhold for Tennis.

Efterhaanden blev der ogsaa i Parken anlagt nogle Træningsbaner for Fodbold, ligesom der i Aarene 1921—22 paa Initiativ af Skrædermester P. Madsen Bæk anlagdes en permanent Cyklebane, der i 1940 blev nedlagt til Fordel for en ny Bane.

Kravene om flere Træningsbaner steg stadigt, hvorfor efterhaanden hele Arealet mellem Dalgas Avenue og Vestergaardsgade, der anvendes af Skolerne til Legepladser, udenfor Skoletiderne er overladt Foreningerne til Træning i Boldspil.

I Aaret 1936 paabegyndte Aarhus Kommune Anlæggelsen af en Idrætspark i Nordre Bydel; denne Park, der fik Navnet »Riisvangen«, fuldførtes i 1939.

Paa eget Initiativ købte Aarhus Gymnastikforening i 1935 nogle Arealer i Fredensvang, hvorpaa der med Støtte fra forskellig Side, bl. a. fra Aarhus Kommune, i de efterfølgende Aar er anlagt en Træningspark, som bliver taget i Brug 1941.

Endvidere har Aarhus Kommune købt store Arealer i Viby Kommune, hvorpaa der ogsaa skal anlægges Træningsbaner; Kravet om saadanne vil være afhjulpet, naar de paatænkte Anlæg bliver færdige.

I »Sandgraven« ved Skovvejen har Aarhus Lawn Tennis Selskab indrettet et udmærket Anlæg for sine Medlemmer; Marselisborg Kajakklub og Kajakklubben »Viking« har opført to udmærkede Baadehuse med Samlingslokaler paa Arealer, der er stillede til Raadighed af Aarhus Kommune, ved Stranden i Nærheden af Varna, og endelig har Badmintonspillerne en fortrinlig Hal beliggende ved Dyrehavevej.

Ogsaa paa andre Omraader har Aarhus Kommune været medvirkende til at yde Sportens Folk gode Forhold til at drive deres Idræt, og i det efterfølgende skal foruden Svømmehallen og den permanente Strandbadeanstalt ved Risskov, der tidligere er omtalt i dette Værk, nævnes forskellige Sportsanlæg, der er oprettede under Medvirken af Aarhus Kommune.

Aarhus Idrætspark er indrettet i 1920 efter flere Aars forudgaaende Arbejde for Oprettelsen. Parken omfatter Idrætsbygningen og et Areal paa 6 ha. Alt iberegnet var Anlægssummen ca. 1 Million Kr., hvoraf private havde skænket 380.000 Kr., Aarhus Kommune 280.000 Kr. foruden Arealet. Staten havde foræret de store Buer i Hallerne. Tidligere havde de siddet i den gamle Hovedbanegaard i København.

Idrætshuset er opført efter Tegninger af Arkitekt A. Høeg Hansen. Beliggende for Enden af Stadionallé, mellem Skovpartier og smykket med Statter foran Facaden virker den rosarøde Bygning indbydende. Dens Ydre er heldigt afstemt efter Omgivelserne, dens Indre godt efter Formaalet.

Paa Indvielsesdagen stod Svend Rathsacks Broncestatue »Manden« paa sin Plads foran Indgangen. Siden er en hel Række anbragt: Skraberer efter

Stadions Facade.
(A. Hammerschmidt fot.)

Lysippos, Viggo Jarls Marathonløberer, Kai Niensens Vaagnende Kvinde, Utzon Franks Atlanta, Johs. Bjergs Uffe hin Spage, Svend Rathsacks Svømmepige, Jean Gaugins Fodboldspillerne, Diskoskasteren, og i Søjlehallen »Kraften«.

Centralt i Idrætshuset er Forgaarden, der er en Søjlehal delvis med Himlen som Loft. Men Bygningens Hoveddele er de 2 store Haller, Idrætshallen og Tennishallen, hver paa sin Side af Forgaarden. Idrætshuset rummer desuden Administrationskontor og Biletkontor, Lægestue og Bad og Massagerum. Der er Samlingsstue og Serveringslokaler, Stævnekontor og Omklædningsrum, og hvad der ellers hører sig til.

Stadions forskellige Sportsbaner og Pladser blev anlagt af Baneingeniør Th. Engqvist. Løbebanens Bredde er 6,5 m, dens Længde 400 m. Langs Idrætshuset og Tribunen er Banen gjort bredere, saa 100 m Løbene kan foregaa her. Inden for Løbebanen er Fodboldbanen anlagt. I Kanten af den er der Baner for Højdespring og Længdespring, Stangspring og Trespring.

Ved Fodboldbanens Ender findes Baner for Kuglestød, Spydkastning og Diskoskastning.

I Idrætsparken findes foruden Stadion flere Baner, baade Haandboldbaner og Fodboldbaner samt 7 Tennisbaner og Kastegaarden til Træning.

Stadion blev oprindeligt anlagt med Pladser til ca. 10.000 Tilskuere, men det er gentagne Gange udvidet, og efter den seneste Udvidelse, der fandt

Stadion mod Fodboldbanen.
(A. Hammerschmidt fot.)

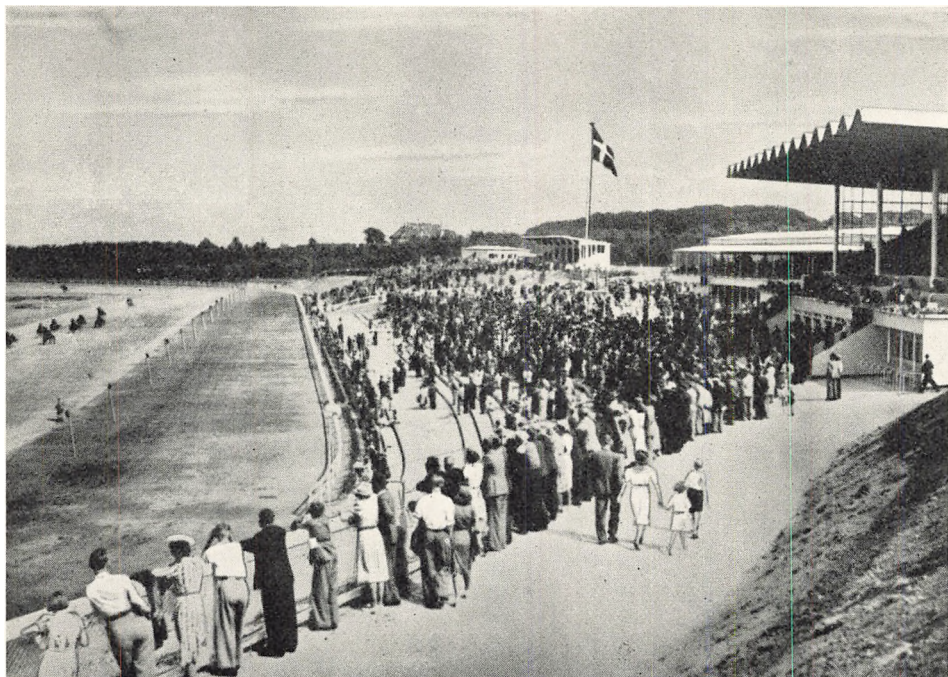
Sted i 1939—40, efter Planer udarbejdede af Stadsingeniørens Kontor, blev Tilskuerpladserne udvidet til at kunne rumme ca. 28.000. De 5000 af Pladserne er overdækkede.

Ved S. I. K. A.'s Jubilæum i 1938 blev indmuret en Mindetavle i Søjlegaarden med følgende Indskrift: »Aarhus Idrætspark er rejst paa Initiativ af Direktør Frederik Lausen, med hans, Byraadets og mange Borgeres Støtte, indviet den 5. Juni 1920«.

Aarhus Idrætspark, hvis Ejer er Aarhus Kommune, ledes af et Repræsentantskab paa 18 Medlemmer, hvoraf Aarhus Byraad vælger 4, S. I. K. A. 12, Væddeløbsbanen og Cyklebanen hver 1. Repræsentantskabet vælger en Bestyrelse paa 7 Medlemmer, der igen vælger et Forretningsudvalg paa 3 Medlemmer, der forestaar den daglige Ledelse.

Forretningsudvalget bestaar af Landsretssagfører I. C. Sørensen, der er Formand, Viceborgmester E. Stecher Christensen og Slagtehusinspektør Alexander Jensen. Idrætsparkens Inspektør er O. Hilberg.

Jydsk Væddeløbsbane. Jydsk Væddeløbsforening driver Hestevæddeløbsbanen, der er beliggende mellem Observatoriet, Stadion og Holmevej. I Henhold til Overenskomst af 22. November 1939 mellem Aarhus Kommune og Jydsk Væddeløbsbane har Kommunen overladt Arealet, ca. 17,6 ha, med Bygninger, Anlæg, Hegn og Plantninger til Jydsk Væddeløbsbane indtil den 1. Januar 1980, uden Vederlag. Fra dette Tidspunkt udløber Vædde-

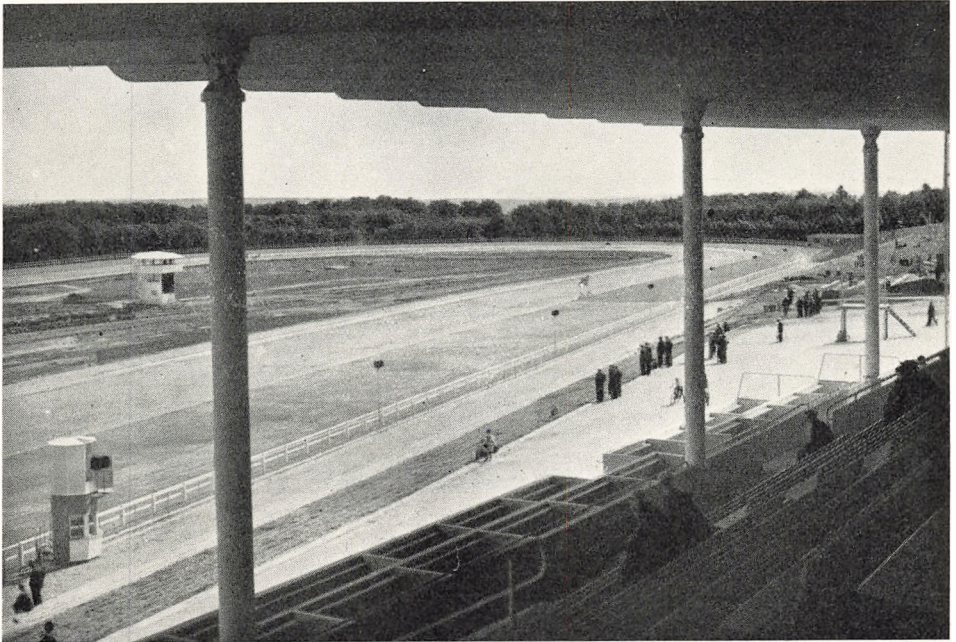
Jydsk Væddeløbsbane. Langside.
(A. Hammerschmidt fot.)

løbsbanens Brugsret af Arealet med Bygninger og Tilbehør, og det hele skal da afleveres vederlagsfrit til Kommunen og i kontraktlig Stand. Saa længe Jydsk Væddeløbsbane har Ret til Væddeløbsbaneanlægget med Tilbehør, maa Aarhus Kommune ikke tillade andre at lade afholde Galop- eller Travløb inden for Kommunens Omraade, og Foreningen maa ikke før efter den 1. Januar 1980 afholde eller lade afholde Galop eller Travløb uden for Væddeløbsbanen. Fra Banen skal Stadion have en aarlig Afgift, der anslaaes til ikke at overstige 9750 Kr. I 1940 stod Væddeløbsbanens Bygninger til Ejendomsskyld af 470.000 Kr., og under Opførelse var Bygninger til en Værdi af 40.000 Kr. i fuldført Stand.

Jydsk Væddeløbsbane aabnede i 1923. Allerede før 1900 havde der nu og da været afholdt Væddeløb ved Aarhus, paa interimistiske Baner og arrangeret for Tilfældet. Ved Magdalenemøllen, paa Arealet mellem Friheden

og Ingerslev Boulevard, et enkelt Aar paa Galgebakken og sidst paa Skejby Mark var holdt Væddeløb af Det danske Travelskab og Jydsk Væddeløbsforening.

Publikum var gerne stort, men Banen daarlig. Muligheden for at faa en Bane andetsteds ved Aarhus undersøgte. I 1922 fæstnede Interessen sig ved Terrænet ved Observatoriet. Foreningen for ædel Hesteavl i Jylland og Aar-

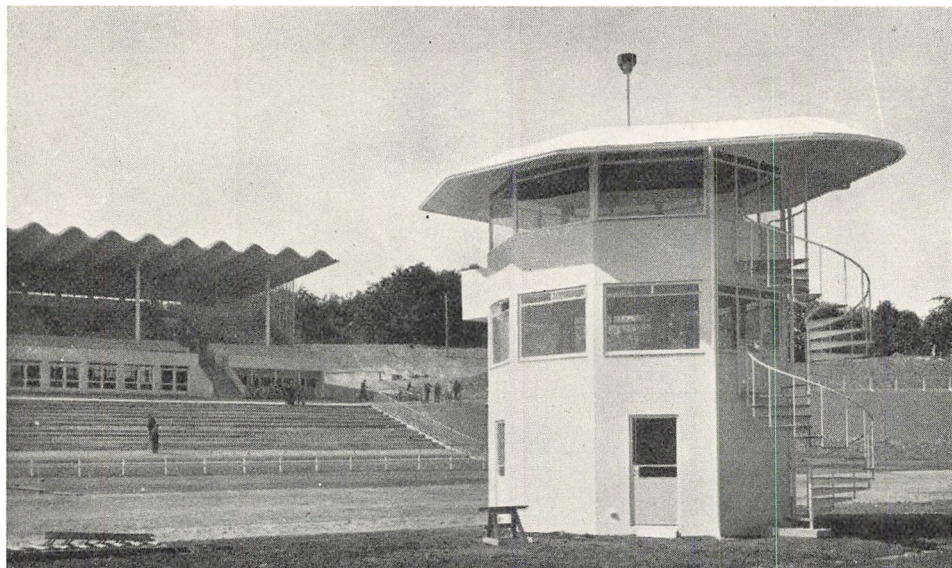

Jydsk Væddeløbsbane. Udsigt fra Tilskuerpladsen.
(A. Hammerschmidt fot.)

hus Rideforening drøftede at løse Opgaven i Fællesskab, men Foreningen for ædel Hesteavl blev ene om Løsningen. Arealet ved Observatoriet blev lejet, og Løb arrangeredes. Der viste sig Grundlag for en Væddeløbsvirksomhed herude. Løbene fortsattes, de nødvendige Penge skaffedes lidt efter lidt, Banen reguleredes, og fra 1928 dyrkedes hvert Aar baade Galopløb og Travløb, men paa samme Bane, og dette var uheldigt.

Det uheldige deri bevirkede imidlertid, at der opstod Krav om en særlig Travbane. Denne Bane kom. Virksomheden var naaet op paa 25 Løbedage aarlig og var ved at blive en stor Forretning. Derfor blev flere Kræfter sat ind paa et nyt Fremstød. I 1938 gennemførtes gennemgribende Omlægninger og store Forbedringer af Baner og Tilskuerpladser. 150.000 Kubikmeter Jord blev flyttet, Bygninger og tekniske Hjælpemidler af moderne Art toges i Brug, 2 Løbebaner og 2 Træningsbaner for henholdsvis Trav og Galop blev

anlagt, en Tunnel paa 50 m Længde førtes under alle 4 Baner. Det tilsvarende findes ikke noget andet Sted i Skandinavien. — Disse Ændringer af Anlægget kostede 1.400.000 Kr. Arbejdet blev udført af arbejdsløse. For Aarhus Kommune er Baneetablissementet af økonomisk og turistmæssig Be-

Jydsk Væddeløbsbane. Dommertaarnet foran Tilskuertribunen.
(A. Hammerschmidt fot.)

tydning. Banen er moderne og god og af mange anset for den smukkeste beliggende i Europa. Den har en stor moderne overdækket Tribune. Paa en Løbedag beskæftiger den 300—400 Mand og til daglig 100—150. Omsætningen er ca. 4 Millioner Kr. aarlig.

Totalisatorspil, Musik og Restaurationsvirksomhed m. m. er knyttet til Væddeløbsbanen. Selve Væddeløbene er af Betydning for Hesteavl. Fuldblodsavl og Væddeløbene er 2 for hinanden uundværlige Faktorer. Løbene er Prøver, der er bestemmende for, hvilke Heste, der bør anvendes i Avlen af Fuldblodsheste. Præstationsevnen er i Almindelighed arvelig. Som Sport kan Væddeløbene sættes højt, fordi de stiller store Krav til Dygtighed hos baade Rytter og Hest.

Banen mønstrer ca. 65 Galopheste og ca. 85 Travheste, der er opstaldede i ca. 10 Træneretablissementer. Der var i 1940 25 Løbedage mod 24 Aaret før. En Løbedag blev afgivet til Fordel for Galopavl og en for Traveravl. Det Løb, der sædvanligvis arrangeres paa Dyrskuedagen i Samarbejde med Aarhus Amts landøkonomiske Selskab, aflystes i 1940, og det samme var Tilfældet med Traverskuet. Et paatænkt Eliteskue maatte opgives paa Grund af vanskelige Trafikforhold. I Almindelighed gælder det, at der i Sæsonen

som Helhed sker en lige Fordeling mellem Trav og Galop baade med Hensyn til Præmiesum og Løbenes Antal. Af Galopløb var der 93 i 1940 mod 92 i 1939 og af Travløb 102 mod 100. I Galopløb startede gennemsnitligt 8,7 Hest i hvert Løb mod 7,4 det foregaaende Aar og i Travløb 13,1 mod 11,2. Dage med baade Galop og Trav plejer at give det bedste Resultat.

I Følge Beretning for Sæsonen 1940 var den samlede Totalisatorindtægt 2.656.796 Kr. mod 2.185.035 i 1939 eller pr. Løbedag 106.272 Kr. mod 91.044. I Entre indkom 67.291 Kr. mod 53.132. Totalisatorafgift ydedes med 422.772 Kr. mod 313.497, Forlystelsesskat med 28.933 Kr. mod 22.111. Til Aarhus Idrætspark blev betalt 7.475 Kr. mod 6.825 Kr. I Pengepræmier udbetaltes 263.800 Kr., i Opdrætterpræmier 15.770 Kr. og i Ærespræmier 21.947 Kr.

Driftsregnskabet for 1940 viste et Overskud paa 54.728 Kr. Status pr. 1. Januar 1941 balancerede med 1. 531.428 Kr. Værdien af Baneetablissement med Bygninger var 1.476.049 Kr.

Bestyrelsen for Jydsk Væddeløbsbane bestaar af 5 Medlemmer. Bankdirektør Niels Jensen er Formand. Ritmester E. Frigaard er Driftsleder.

A a r h u s L y s t b a a d e h a v n¹⁾ er Rammen omkring Søsporten i Aarhus. Bygningen af denne Havn paabegyndtes i 1927—28, og Indvielsen fandt

Søsportsklubhuset.

Sted den 14. Maj 1933. Udgifterne inclusive Beddingsanlæg og Søsportsklubhus har været ca. 2 Mill. Kr. — Den Anlægsplads, der er til Disposition for Lystbaade, er ca. 550 Meter lang med en Vanddybde fra 2 til 4 Meter; den

¹⁾ Jvfr. foran S. 151 f.

findes dels ved den østlige Side af Bassinet, dels ved den østre Dækmole. Ved den vestlige Side af Bassinet findes Anlægspladser for Stenfisker- og Fiskerfartøjer.

Til Brug ved Optagning af Lystbaade findes — foruden Skibsbeddingen — en lille Bedding, som er beregnet for en Belastning af 10 Tons. Fra

Aarhus Lystbaadehavn.

Foto i Stadsingeniørens Kontor.

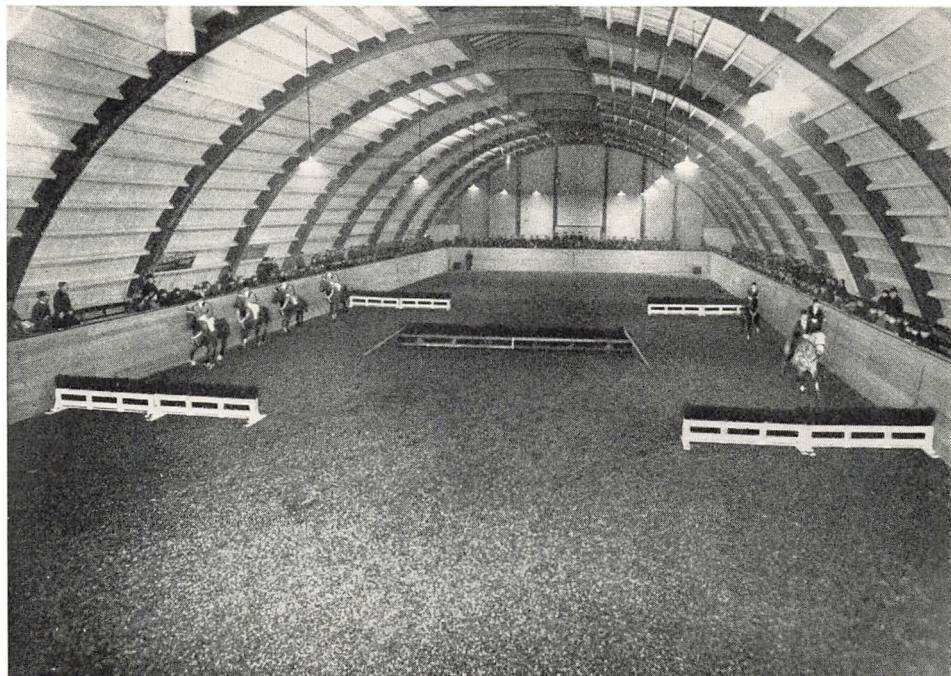
denne Bedding kan Lystbaadene paa Spor føres over paa den knap 6000 m² store Vinterplads, der ogsaa omfatter en Vaskeplads. — Foran Søsportsklubhuset er der for Rosporten et Slæbested og to Lavbroer, langs hvilke er fortøjet 10 Stk. 16 Meter lange Dobbeltpontoner til Udsætning og Optagning af Robaade.

Søsportsklubhusets udvendige Maal er 16,50 × 47,63 m. I Stueetagen findes Baaderum samt Omklædningsrum, Brusebad og Toiletter for baade Dame- og Herre-Roklubberne og desuden et mindre Bestyrelsesværelse. Paa 1. Sal er der Mødesal, 3 Klublokaler samt Buffet og Køkken.

Fra 1. April 1935 udlejedes Klubhuset til »Samvirkende Søsports-Klubber i Aarhus«, der bestaar af Aarhus Sejlklub, Sejlklubben »Bugten«, Aarhus Yachtklub, Aarhus Motorbaadsklub, Aarhus Roklub og Aarhus Dame-roklub.

Foruden disse Klubber har Arbejdernes Roklub i Lystbaadehavnen opført en selvstændig Bygning, indeholdende Baadhus og Lokaler for Medlemmerne.

Aarhus Ridehal ved Marselis Boulevard er opført 1937 og indviet den 11. December samme Aar. Hallen er opført af Ingeniør Ove Schrøder,

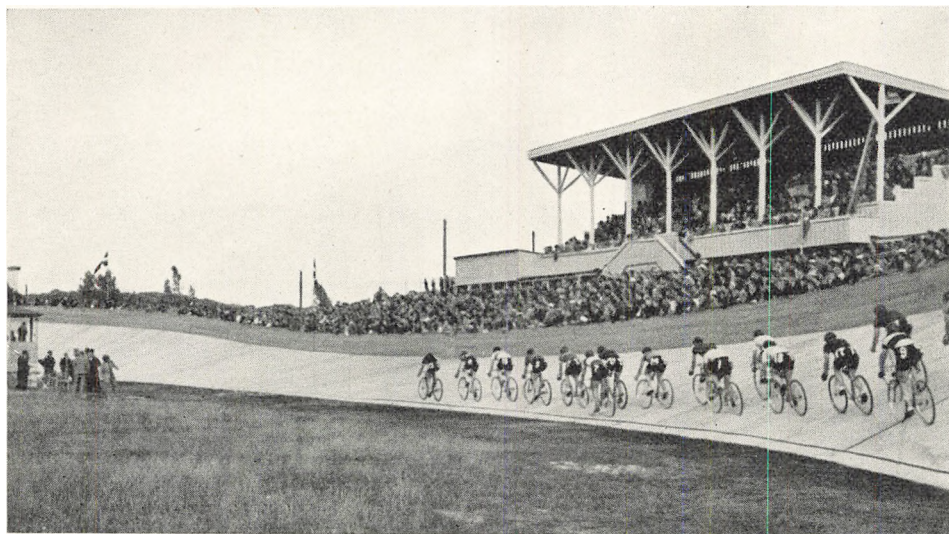
Aarhus Ridehal.

og den rummer en Ridebane paa 60×20 m samt Plads til 1000 Tilskuere. Desuden er der Staldplads til 50 Heste, Bolig til en Staldmester samt Opholdsstue for Rytterne. Endvidere findes der en moderne lukket Cirkelvolte til Hestedressur. Sammen med den tilbyggede Friluftsidebane udgør hele Arealet 12.000 m^2 . Opførelsessummen har andraget ca. 225.000 Kr. Hallen ledes af en Bestyrelse paa 7 Medlemmer, hvoraf 2 er Byraadsmedlemmer, valgt af Aarhus Byraad. Formand for Bestyrelsen er Fabrikant Axel Kaufmann. Den daglige Ledelse forestaas af Inspektør ved Aarhus Idrætspark, O. Hilberg.

Aarhus Cyklebane er beliggende i Aarhus Idrætspark og opført i Aarene 1939—40 efter Tegning af Arkitekt Schürmann, Münster, der er en af Europas mest anerkendte Arkitekter paa Cyklebaners Omraade. Banen er $333\frac{1}{3}$ m lang og 8 m bred. Den er omgivet af Tilskuerpladser, der kan rumme ca. 5000 Tilskuere, samt en Tribune med Plads til ca. 500. I Tribu-

nen er indbygget Restaurationslokaler samt Lokaler for Totalisatorspil. Paa Inderkredsen er opført en Bygning indeholdende ca. 75 Rytterkabiner. Hver Kabine afgiver Plads til en Rytter samt hans Cykle og Reservedele. Desuden er der i Bygningen Lægestue, Lokale til Mekaniker samt Massage- og Baderum. Paa Banen er installeret et Højtaleranlæg og et Dommertaarn.

Banen er opført af Aarhus Bane-Klub med Støtte fra Aarhus Kommune og Dansk Bicycle Klub og drives paa en Koncession af Aarhus Kommune,

Aarhus Cyklebane.
(A. Hammerschmidt fot.)

der løber til 1. Januar 1965, fra hvilket Tidspunkt Banen uden Vederlag overgaar til Aarhus Idrætspark. Opførelsessummen androg ca. 110.000 Kr.

Banen indviedes den 24. Juni 1940, og i den første Sæson afholdtes 17 Løbedage. Den samlede Totalisatoromsætning beløb sig til 140.661 Kr., og Driftsoverskudet androg 12.490 Kr. I Totalisatorafgift betales 14.066 Kr. og i Forlystelsesafgift 4379 Kr. Der er uddelt Præmier til et samlet Beløb af 7350 Kr. Den samlede Rytterstab bestaar af ca. 50 Ryttere.

Aarhus Bane-Klub, der administrerer Banen, har en Bestyrelse paa 7 Medlemmer, hvis Formand er Grosserer Svend Hansen.

Idrætsparken »Riisvangen« i Skovvungen ved Hans Egedesvej indeholder 1 Opvisningsbane for Fodbold med Plads for 5000 Tilskuere og med Mulighed for senere Udvidelse til det dobbelte Antal, 2 Træningsbaner for Fodbold, 3 Tennisbaner, 1 Kastegaard, 1 seksdelt 100 m Løbebane og 1 firedelt 400 m Løbebane samt Baner til Højdespring, Længdespring, Stangspring, Spydkast m. m. Desuden findes en Bygning indeholdende Omklædningsrum m. m.

Anlægssummen andrager ca. 280.000 Kr., hvortil kommer Grunden. Stadion er anlagt efter Planer og Tegninger udarbejdede paa Stadsingeniørens Kontor.

Administrationen forestaas af Aarhus Idrætspark med Undtagelse af de to Træningsbaner, der ogsaa benyttes af Skolerne og derfor sorterer under Stadsgartneren.

GARNISONSFORHOLD

AARHUS ER IKKE LÆNGERE den største Garnisonsby i Danmark, som Tilfældet var i Aarene før 1913. Ved Garnisonsomlægningen dengang flyttede store Dele af de aarhusianske Styrker til Viborg, Roskilde og Slagelse. Ved forskellige Hærordninger siden da har yderligere Omlægninger fundet Sted.

Efter Hærordningen af 1937 garnisonerer i Aarhus 3. Feltartilleriregiment og 14. Artilleriafdeling, sidstnævnte af Luftværnsregimentet, København.

3. Feltartilleriregiment, hvis Chef siden 1936 er Oberst O. N. Schmidt, bestaar af

- 3. Artilleriafdeling, let hestetrukket, Vester Allés Kaserne.
- 7. — , tung motoriseret, Høegh Guldbergsgades Kaserne.
- 8. — , let motoriseret, Garnison i Haderslev.
- 9. — , let hestetrukket, Vester Allés Kaserne.

Regimentet, hvis Chef tillige er Garnisonskommandant i Aarhus, har Kontorer paa Høegh Guldbergsgades Kaserne.

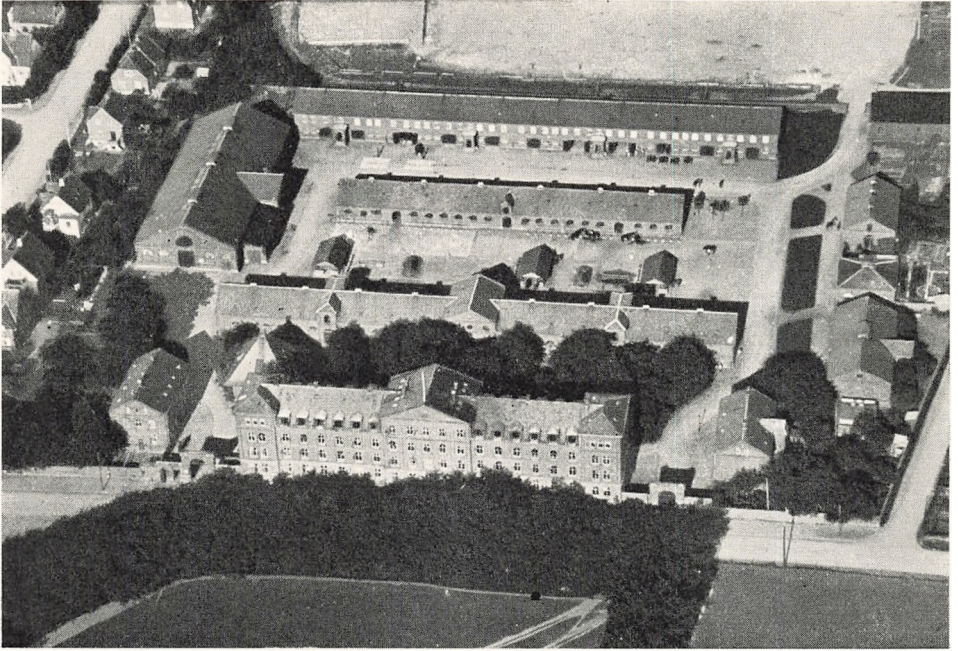
Afdelingerne bestaar hver af Stab og 3 Batterier à 4 Kanoner eller Haubitser; de lette Afdelinger er udrustet med 75 mm Kanoner, medens den tunge Afdeling har 15 cm Haubitser — 2 Batterier — og et Batteri 10,5 cm Kanoner.

14. Artilleriafdeling bestaar af Stab og 3 Batterier à 4 Kanoner og er udrustet med 75 mm Luftværnskanoner samt Projektør- og Lyttemateriel.

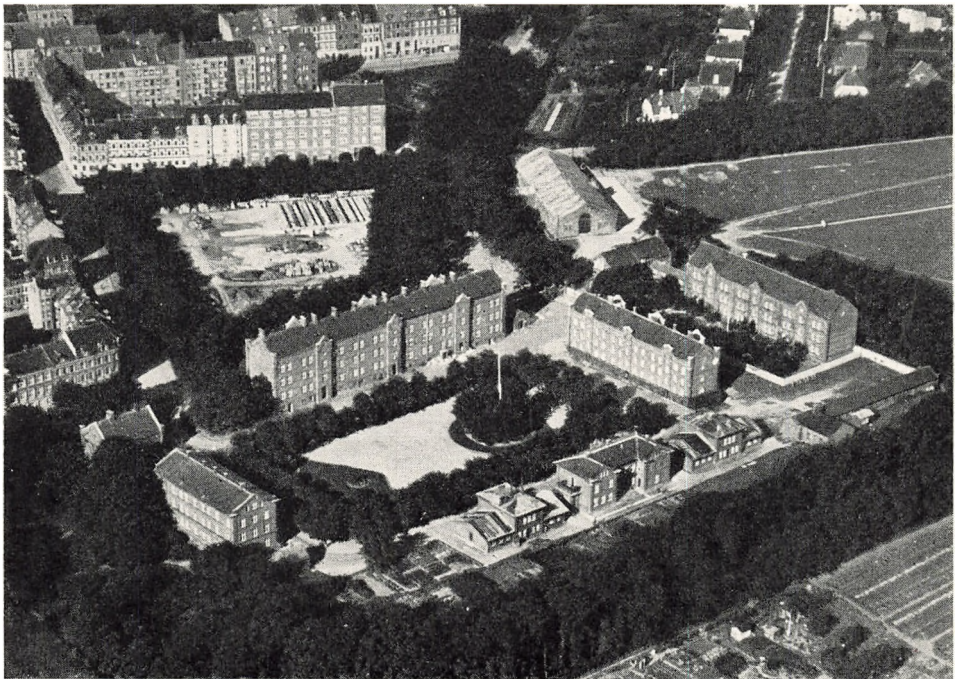
Under normale Forhold indkaldes i Aarhus ca. 450 Rekrutter, Trainkonstablerne møder i Marts, Konstablerne i Maj, og Hjemsendelsen sker omkring den 12. Oktober.

Herudover indkaldes et mindre Antal Garnisons- og Hjælpetropper til Arbejde, Vagt- og Ordonnanstjeneste.

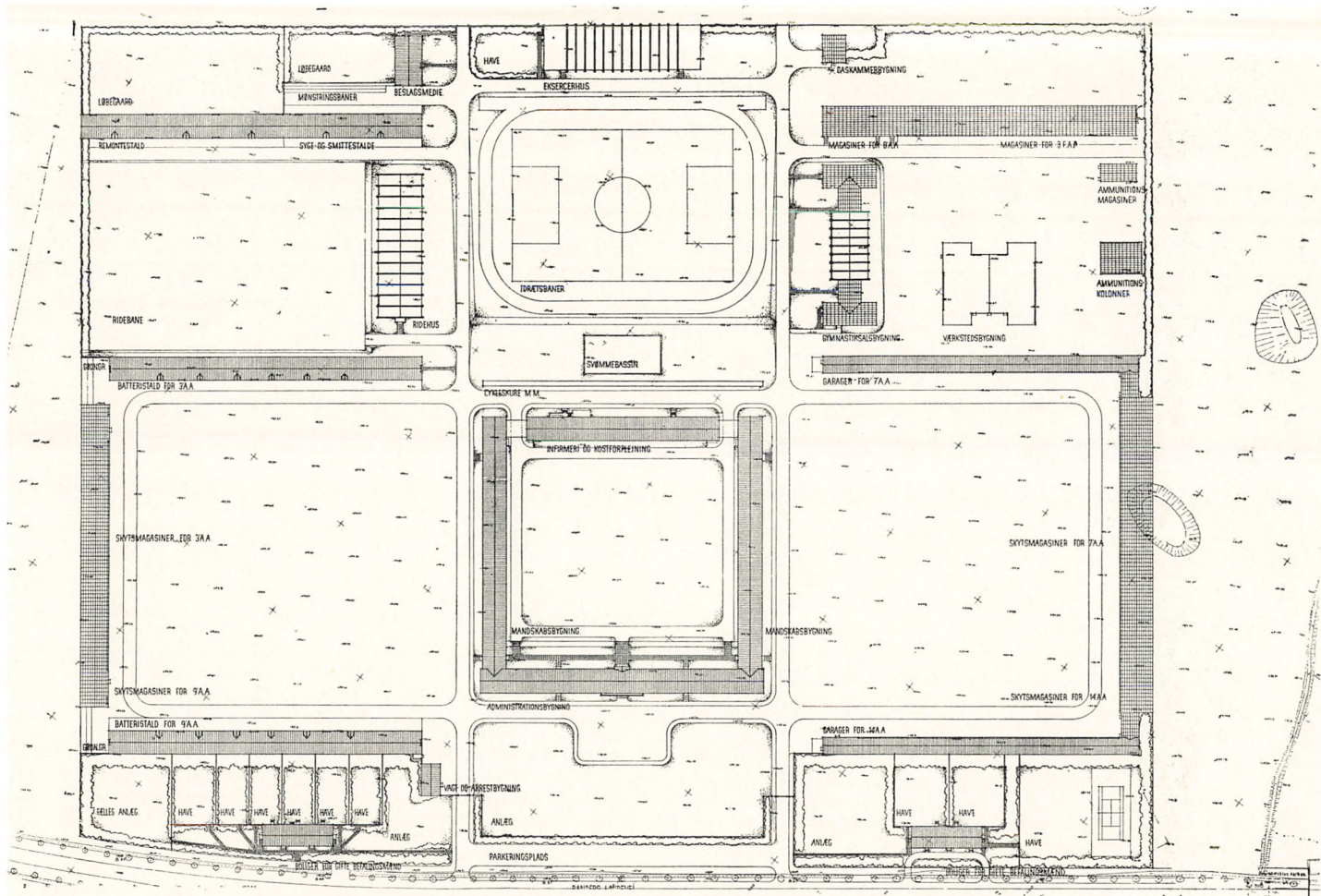
Af Jydske Dragonregiment har indtil November 1940 i Aarhus garnisoneret 2 Cyclisteskadroner og en Panservogns eskadron; de er nu flyttet til Randers, hvor hele jydske Dragonregiment er samlet, efter at den nye Dragonkaserne i Randers er taget i Brug.

Artillerikasernen i Langelandsgade.

Fodfolkskasernen i Høegh Guldbergsgade.

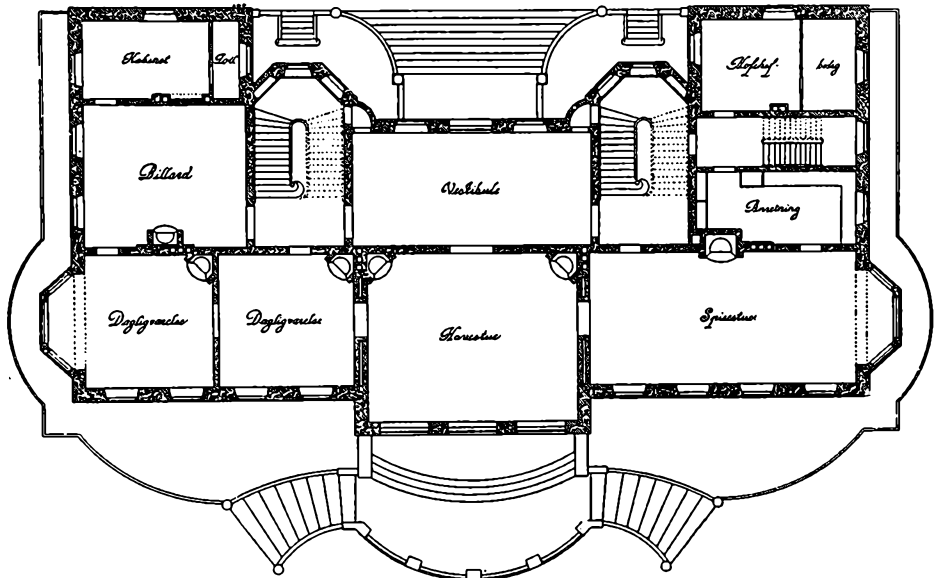
*Grundplan af den projekterede ny Kaserne paa Skejby Mark.
Efter Tegning af Stadsarkitekt Fred. M. R. Draiby.*

I Begyndelsen af 1940 blev det bestemt, at de 3 ældre Kaserne i Aarhus skulde afløses af en ny, tidssvarende Kaserne paa Skejby Mark, hvor hele Garnisonen kunde anbringes; paa Grund af Forholdene er Arbejdet indtil videre standset.

Beregnet til Garnisonens Brug er flere Kaserne i Byen. Rytterikaserne med tilknyttet Ridehus i Vester Allé er opført i 1876—77 efter Tegning af Arkitekt C. Lange. Fodfolkskaserne i Høegh Guldbergsgade er opført efter Tegninger af samme Arkitekt. Den stod færdig i 1879 og rummer foruden Bolig for nogle Officerer og Officierer baade Administrationsbygning og Eksercerhus, Mandskabsbygning og Depotbygning. I den sidste findes Statens Avissamling i Aarhus. Artillerikaserne ved Langelandsgade er tegnet af Arkitekt Müllers. Til militære Øvelser anvendes Eksercerpladsen ved Skejby, tidligere ogsaa Skydebaner paa Vejby Fed. De nævnte Kaserne er alle opført af røde Mursten.

MARSELISBORG SLOT

HANS MAJESTÆT KONG CHRISTIAN X ejer Marselisborg Slot, som er en Gave fra danske Borgere og skænket til Minde om Majestæternes Bryllupsdag den 26. April 1898. — En Komité af Mænd fra hele Landet havde en Tid før Brylluppet opfordret til at bidrage til en Brudegave til Prins Christian og Prinsesse Alexandrine. En værdig Bolig i Jylland blev anset for en passende Gave og heldig for Kongehusets Tilknytning til denne Landsdel. Der indledes Forhandling med Aarhus Byraad om et Areal til Bygning og Park, og Byraadet stillede den 20. Maj 1898 10 Tønder Land af det tidligere Marselisborg Gods til Raadighed for Komiteen til det paatænkte Formaal. Da det kunde forudses, at Gaven vilde blive en Bolig ved Aarhus, kom der særdeles gode Bidrag fra denne By. I 1902 var Slottet færdigt til Indflytning. Prinseparret kom da hertil. Det var den 7. Juni 1902, og samme

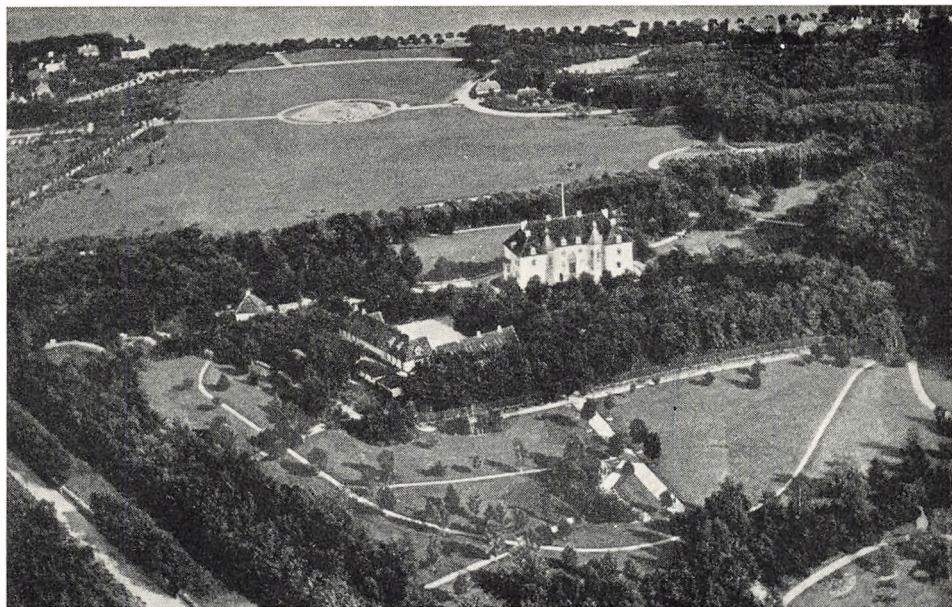

Plan af Slottets Stueetage.

»Meddelelser fra Akademisk Architectforening« 1899.

Dags Middag kunde Stiftamtmand Dreyer overdrage Slottet til dets kongelige Ejere.

Ifølge Skødet af 24. April 1902 skal Matr. Nr. 1 a l og 1 a m af Aarhus Købstads Markjorder, skyldsat til 6 Skp. 0 Fdk. 1 $\frac{3}{4}$ Alb. Hartkorn, »fremtidig tilhøre Hs. kgl. Højhed og efter Højstsamme den til enhver Tid regerende Konge i Danmark . . .« Hele Arealet stod Kommunen i 10.000 Kr.

Marselisborg Slot.
Luftfoto tilhørende E. Hestbech.

Parken er udvidet i 1915 og 1917. Nu ligger der til Slottet 16,9 ha. Arealet er vurderet til 45.500 Kr., Bygningerne til 254.500 Kr., saa den samlede Sum er 300.000 Kr., og dertil kommer Værdien af nye Vagtbygninger.

Opførelsen af Slottet foregik i Aarene 1899 til 1902. Tegningerne var udført af kongelig Bygningsinspektør Hack Kampmann. Arbejdet lededes af Arkitekt Gøtsche. Indvendig og udvendig Dekoration foretoges af Kunstmaler K. Hansen-Reistrup. — Samtidig med Slottets Opførelse anlagdes en Park af Anlægsgartner Diedrichsen.

Bygningen har Facade baade mod Søsiden og Landsiden. Indretningen er saaledes, at der fra Landsiden er Indgang til en rummelig Vestibule, der er i Forbindelse med Havesalen, som er 10 × 8 m. Til højre dør for er 2 Dagligværelser, bag hvilke der findes en Billardstue og et Kabinet. Til venstre for Havesalen ligger Spisesalen, 14 × 6 m godt og vel, og bag den et Anretterværelse. Hofchefens Værelser findes i samme Fløj. To Trapper fører

op til første Sal, hvor Soveværelser og Gæsteværelser findes. Økonomiafdelingen har faaet Plads i Kælderetagen. Baade dør og i Loftsetagen er der flere Værelser for Tjenerpersonalet.

Samtidigt med Slottet opførtes en Bolig for den fastboende tilsynsførende samt Staldbygninger med Plads til baade Vogne og Heste. Senere er opført

Marselisborg Slot set fra Vest.

en Kavalérbygning med Værelser for Gæster og for Kongens jourhavende Adjudant og Chefen for Garderdetachmentet. Under kortere Ophold paa Slottet benytter Hendes Majestæt en Lejlighed i denne Bygning. Ved Slottets Hovedindgang opførtes i 1937—38 en Bygning med Lokaler for Vagtmandskabet. I Vinklen mellem Førstbotanisk Have og Marselisborg Slotspark findes Boliger for det Detachment Gardere, der opholder sig her, naar Kongefamilien bebor Slottet¹⁾.

Frisk og smuk er Slottets Beliggenhed i Kanten af Skovene paa Bakkepartierne tæt Syd for Aarhus. Der er Udsigt herfra over Mindeparken til Mols, over Bugten og Byen og et ægte dansk Landskab.

¹⁾ »Medd. fra Akademisk Architektforen.« 1/12 1899. Ill. Tid. 1899—1900, S. 89—90. Arkitekten 1899—1900, S. 45. Aa. St. 5/11 1899, 6/6, 7/6 1902, 15/5, 2/6, 7/6, 22/6, 23/6 1912, 26/4 23/6 1923. Aa. St. m. fl. Blade passim.

Marselisborg Slot kaldtes længe Prinseparrets Sommerslot. Da Prins Christian og Prinsesse Alexandrine kom til Aarhus i 1902, blev der sagt, at Folkets Hengivenhed for Kongehuset var saa solid, at den vilde holde »selv i Tider, hvor andre Troner vakle«. Den Opfattelse er ikke blevet mindre stærk, efter at Prinseslottet er blevet til Kongeslot. Hver eneste Sommer indtil 1940 har Kongefamilien boet der en Tid. Den faste Tilknytning mellem Kongefamilien og Jylland er styrket af Marselisborg Slot.

REGISTRE

BILLEDREGISTER

Portrætter, ogsaa Billeder paa Gravminder og Monumenter, maa søges i Personregistret, hvor en Stjerne bag Navnet angiver, at vedkommende er portrætteret.

I. TOPOGRAFISKE BILLEDER OG KORT

1. By og Omegn i Almindelighed, Gadepartier og Havn.

<p>a. <i>Kort over By og Omegn.</i>
 H. C. Cramers Plan over Aarhus By i Pontoppidan: Danske Atlas IV. 1768, I, 120.
 Kort over Aarhus fra Slutningen af det 18. Aarhundrede, II, 8.
 Bykort fra Trap: Danmark 1859, I, 119.
 Del af Matrikelkort, opmaalt 1865, I, 215.
 Midten af Clemens Staden (Del af Matrikelkort), I, 142.
 Kort over Aarhus By 1879, IV, 60.
 Kloakplan for Aarhus 1909, II, 443.
 Aarhus Vandværk med Stautrup Pumpestation, IV, 90.
 Bebyggelsen i Aarhus 1800-1940, IV, 65.
 Kort over Aarhus med Angivelse af Færdselsuheld, IV, 149.
 Geologisk-arkæologisk Kort over Litorinahavets »Brabrandfjord« og dens Omgivelser, I, 38.
 Reliefkort. Terrænet Nord for Aarhus, I, 23.
 Reliefkort. Terrænet Syd for Aarhus, I, 22.
 Aarhusbygden før 800, I, 84.
 Aarhusbygden 9.-13. Aarh., I, 101.
 Kort over Oldjorden, II, 11.
 Kort fra 1757 over en Del af Bymarken og med den gamle og den nye Randersevej, I, 337.</p> | <p>Aarhus Købstads Jorder efter Udskiftningen 1843, II, 41.
 Kort over Fjernkabler i Jylland, IV, 172.

 b. <i>Byprospekter.</i>
 Aarhus omkring 1675 (Resen), I, 286.
 Aarhus ca. 1700 (Theatrum Urbium), I, 329.
 Aarhus set fra Nordvest 1755 (Frederik V's Atlas), I, 117.
 Aarhus fra Søsiden 1755 (Frederik V's Atlas), I, 348.
 Aarhus set fra Syd (Pontoppidan: Danske Atlas IV 1768), I, 116.
 Tegning af Aarhus 1821, II, 36.
 Udsigt over Aarhus fra Nord paa Frederik VI's Tid, II, 299.
 Udsigt fra Ruinen i Rées Have, II, 55.
 Rytterfægtningen ved Aarhus 31. Maj 1849, III, 55.
 Udsigt fra Riis Skov mod Aarhus 1860'erne, II, 44.
 Havnen og Skolebakken set fra Stranden mod Nord, hvor nu Kystvejen er, II, 233.
 Aarhus set fra Syd 1879 (Trap), I, 121.
 Aarhus. I Baggrunden Riis Skov og Risskov Villakvarter, IV, 33.
 Domkirkekvarteret set fra Øst, IV, 26.</p> | <p>c. <i>Gadepartier (alfabetisk).</i>
 Torvehandel i Aagade, II, 154.
 Parkering paa Bispetorvet foran Aarhus Teater, IV, 57.
 Hestesporvogn paa Vej over Sct. Clemensbro, II, 344.
 Kødtorvet (nu Clemens-torv), II, 90.
 Svinetorvet (nu Clemens-torv) med Raadhuset fra 1750, I, 429.
 Preusserne beslaglægger Stude i 1864 (Domkirke-plads), II, 323.
 Torvehandel bag Domkirken, IV, 59.
 Grenaa Landevej ved Marienlund, Udfaldsvej mod Nord og Øst, IV, 49.
 Hadsherredsvej oven for Strandvejen, Udfaldsvej mod Syd, IV, 63.
 Harald Jensens Plads, IV, 56.
 Havnegade i Halvfjerds-erne, II, 96.
 Sct. Olufs Marked paa Havnepladsen ca. 1884, III, 308.
 Havnepladsen, før det store Kornpakhuis blev bygget, II, 248.
 Ingerslevsgaard, opført af Arbejdernes Andels-Boligforening, II, 147.
 Ingerslevsgaard, II, 148.
 Den gamle Kreaturfold ved Klostret, II, 39.
 Kystvejen ved Sct. Olufs Badeanstalt i Halvfems-erne, II, 447.</p> |
|---|--|--|

- Det nye Kvarter omkring
Sct. Lucas Kirke, II, 167.
Marselisborg Gaard,
III, 194.
Hjørnet af Mejlgade og
Tværgade, I, 255.
Mejlgades Port ved Midten
af det 19. Aarhundrede,
II, 59.
Det oprindelige Trods Kat-
holm (Theatrum Urbi-
um) (Mindegade), I, 283.
Hjørnet af Munkegade og
Klostergade, II, 37.
Nygade 1939, II, 10.
Mindesten for Rytterfægt-
ningen ved Aarhus (Ran-
ders Landevej), III, 57.
Nordre Ringgade ved Niels
Ebbesensvej og Trøj-
borgvej, IV, 50.
Ringgaden ved Universi-
tetsparken, IV, 62.
Ringgadebroen og Gas-
taarnet, IV, 21.
Parti fra Søndre Ringgade,
IV, 61.
Kommunal Beboelsesbyg-
ning ved Søndre Ring-
gade, IV, 68.
Skolebakken i Begyndelsen
af 1860'erne, III, 313.
Skolebakken i 1890'erne,
III, 313.
Skolebakken, St. Olufs
Kirkegaard og Bangs og
Lottrupps Fabriker,
II, 231.
Snevringen, ved Rykind
1938, I, 218.
Store Torv mellem Raad-
huset og Borgporten i
det 17. Aarhundrede
(Resen), I, 419.
Hotel Royal og et Hjørne
af Raadhuset med Vag-
ten, II, 66.
Gabestok paa Store Torv,
I, 406.
Enarmet Galge paa Store
Torv, I, 405.
Kag foran Raadhuset paa
Store Torv, I, 405.
Sprøjteprøve paa Store
Torv, III, 87.
Militærparade paa Store
Torv Kongens Fødsels-
dag, d. 8. April ca. 1880,
III, 51.
Landsudstillingen 1909,
set fra det opfyldte Ter-
ræn (Strandvejen),
II, 122.
- En Høfde i Bølgerne ved
Strandvejen, IV, 51.
Det nederste af Sønder-
gade, før Clemensbro
blev bygget (Sønder-
bakken), II, 342.
Udsigt fra Søndergade til
Domkirken, mens Arbej-
det med Clemensbro stod
paa, II, 343.
Harald Skovbygsgade op
over den gamle Søn-
dervold, I, 216.
Stentrappen i vore Dage
paa den gamle Sønder-
vold, I, 217.
Kvægtorvet (nu Vesterbro
Torv), II, 91.
Sne fra Gaderne fjernes
over Østre Mole, IV, 17.
- d. Havnen.
- Aftenstemning ved Aarhus
Aa, kort før Overdæk-
ningen begyndte, og By-
ens ældste Havneparti
dermed forsvandt, 1938,
II, 182.
Gammelhavn og Minde-
havn, skilt ved Minde-
bro, II, 185.
Kort over Aarhus Havn fra
1800, II, 194.
Aarhus Havnemunding ef-
ter Kort fra 1810, II, 207.
Kaptajnløjtnant Leths For-
slag til Forlængelse af
søndre Broarm 1830,
II, 209.
Lodshuset fra 1805, II, 197.
Lodshuset i ny Skikkelse
efter Ombygning, II, 219.
Indløbet til Aarhus Havn i
Fyrreerne, II, 271.
Molefyret, som det saa ud
i 1854, II, 217.
En Smakke forhalet ud af
Aahavnen, II, 277.
Stabelafløbning paa Bed-
dingen ved Dynkarken,
II, 51.
Aahavnen med Svingbroen
i 60'erne, II, 227.
Aahavnen med et Skib paa
Bedding, 90'erne, II, 243.
Aahavnen, efter at Beddin-
gen er fjernet, 1937,
II, 244.
- Plan over Aahavnen og
Bassin I, II, 224.
- Havnbygning omkring
Midten af det 19. Aar-
hundrede, II, 212.
Fra Bygningen af Bassin I
i 1840'erne, II, 213.
Dampskibsbroen ca. 1860,
II, 225.
Bassin I, set fra Dækmolen,
i 60'erne, II, 229.
Aarhus Havn 1893, II, 245.
Kort over Aarhus Havn
1933, II, 257.
Aarhus Havn 1935, II, 259.
Bassin I, ved Stykgodspak-
huset og Toldboden,
IV, 130.
Havnens søndre Admini-
strationsbygning, IV, 155.
Bassin III med Aarhus
Oliefabriks Silo-Pakhus,
IV, 159.
Kornpieren 1940, IV, 159.
Slippen, IV, 161.
Omladning ved 10 m
Kajen, IV, 161.
Aarhus Lystbaadehavn,
IV, 302.
- e. Anlæg og Skove.
- Fra Botanisk Have, IV, 23.
Den gamle Kirkegaard og
Peter Sabroes Statue,
IV, 114.
Fra et af Kommunens min-
dre Anlæg, Sct. Olufs
Kirkegaard, IV, 71.
Mindelundens Indgang, set
fra Donbækhusene,
IV, 75.
Mindetavlen i Mindelun-
den, IV, 76.
Parti fra Mølleparken, set
fra Folkebibliotekets Ho-
vedtrappe, IV, 74.
Springvandet i Møllepar-
ken med Johannes Bjergs
»Elskovskampen«, IV, 25.
Rées Have med Borgruin
og Bro over Aaen, II, 43.
Wallensteins Skanse før
Beplantningen (Skanse-
anlægget), IV, 81.
Wallensteins Skanse om-
kring 1900 (Skansean-
lægget), III, 176.
Pavillonen i Vennelyst i
1860'erne, III, 314.
Kommunens Gartneri paa
Christiansbjerg, IV, 72.
Kystparti fra Marselisborg
Skove, IV, 77.

Cyklesti i Marselisborg Skov, IV, 78.	Morvadhuset, IV, 79.	Skovfogedhuset i Risskov i 1890'erne, III, 317.
Parti fra Forsthaven, IV, 79.	Thors Mølle, III, 319.	Salonen i Risskov, III, 316.
Frederikshøj, III, 319.	Fra Mølledammen ved Varna, III, 312.	Sommerliv i Risskov, III, 318.
Moesgaard Strand ved Fiskerhuset, IV, 80.	Møllen ved Varna, III, 312.	Parti fra Risskov, IV, 78.

2. Enkelbygninger (inclusive Interiører).

a. <i>Marselisborg Slot.</i>	St. Eligius (i søndre Koromgang), I, 224.	Caspar Finckes Gitterport foran Laurids Ebbesens Kapel, III, 124.
Luftfoto af Marselisborg Slot, IV, 311.	Brudstykke af Skærsildsbilledet: Procession (i søndre Koromgang), I, 173.	Lysekloven og nordre Side af Korstolene, I, 179.
Marselisborg Slot, set fra Vest, IV, 312.	Brudstykke af Skærsildsbilledet: Stejle, Hjul og Stage (i søndre Koromgang), I, 383.	Orgelet, III, 332.
Plan af Marselisborg Slots Stucetage, IV, 310.	Brudstykke af Skærsildsbilledet: Galge (i søndre Koromgang), I, 375.	Prædikestolen, III, 114.
b. <i>Kirker, Bispegaarde m. m.</i>	Gæssene hænger Ræven (i søndre Korsfløj), I, 170.	Skibsmodellen, III, 149.
Kampmanns Plan af den romanske Kirke, tegnet ind paa en Plan af den gotiske Kirke, I, 139.	Jens Iversøn Langes Vaaben (i søndre Korsfløj), I, 170.	Forstykke paa et Stolestade med Pødebusk-Vaabdets, III, 115.
Udsnit af Maleri fra 17. Aarhundrede (Domkirken), I, 114.	St. Clemens med Ankeret (i søndre Korsfløj), I, 221.	Frue Kirke, IV, 218.
Bispegaarden og Domkirken i det 18. Aarhundrede, I, 183.	St. Mikael vejer Sjæle (i søndre Arkaderække), I, 238.	Koret fra Sydøst, I, 153.
Domkirken, set fra Nordøst, før Raadhuset blev nedrevet, III, 162.	Trefoldighedsbilledet, Profeter og Sibyller (i søndre Arkaderække), I, 172.	Sideskib og Forhal, I, 155.
Domkirken, set fra Lille-torv, efter at Raadhuset var nedrevet, III, 163.	Kristi Legemsbillede (i søndre Arkaderække), I, 171.	Frue Kirkes Vestgavl og Syd-gavlen af Klosterets Vestfløj, I, 154.
Domkirken efter Walthers Restaurering, III, 166.	Kristus som Verdensdommer (i nordre Arkaderække), I, 178.	Kirkens Nordside med de fire bevarede Fag af Korsgangen, I, 157.
Domkirken, set fra Borg-porten, I, 164.	Romansk Ligsten, indmuret i Domkirkens Korgavl, I, 167.	Korets Hvælvinger, I, 156.
Domkirkens Korparti, IV, 218.	Erik Graves Epitafium (Midtskibets Syd-væg), III, 145.	Dør fra Kor til Sakristi, I, 156.
Koret, set fra Skolegade, I, 166.	Else Olufsdatters Epitafium (Midtskibets Nord-væg), III, 146.	Sideskib, set fra Prædike-stolen, I, 155.
Koret, set fra nordvestre Kors-spille, I, 168.	Johan Braëms Epitafium (i Landemodesalen), III, 144.	Døbefonten, III, 126.
Balkon i nordre Korsfløj, I, 168.	Altertavlen, I, 174.	Oblatbøsse, I, 263.
Langhusets nordre Arkaderække, I, 169.	Tabernaklet over Altertavlen, I, 177.	Jens og Christen Basballes Epitafium i Koret, III, 153.
Tværskibet i Aarhus Domkirke, set fra Syd, III, 161.	Døbefonten i Midtskibet, I, 178.	Kantor Kabell paa Frue Kirkegaard, III, 330.
Det Sehestedske Kapel, I, 140.		Sct. Johannes Kirke, IV, 219.
Sakristiet, I, 141.		Sct. Lucas Kirke, IV, 220.
Kristus som Verdensdommer (Kalkmaleri over Altertavlen), I, 176.		Sct. Lucas Kirke, Korparti, IV, 221.
		Sct. Marcus Kirke, IV, 221.
		Sct. Pauls Kirke, IV, 222.
		Valgmenighedskirken, IV, 223.
		Kapellet paa Vestre Kirkegaard, IV, 106.
		Missionshuset »Carmel«, IV, 227.
		Missionshuset »Eben-Ezer«, IV, 228.
		Vor Frue Kirke i Ryesgade, IV, 223.
		Betlehemskirken, IV, 225.

- Immanuelskirken, IV, 226.
 Katolsk-apostolsk Kirke, IV, 224.
- Plan over Udgravningerne af Bispegaarden, I, 182.
 Plan over Udgravningerne Syd for Domkirken, I, 151.
 Det sydvestre Hjørne af Kapitelgaarden, I, 152.
 Plan over Udgravningerne af Karmeliterklostret, I, 185.
 Bispegaarden i Biskop Brammers Tid, III, 156.
 Bispegaardens Tomt efter Nedrivningen, III, 165.
 Bispegaardens Have, III, 157.
 Aarhus Bispegaard, IV, 125.
 Monrads Stiftsprovstegaard, III, 140.
 Den nu nedrevne Stiftsprovstebolig, hvori var forskellige kommunale Kontorer, IV, 42.
- c. Raadhuse og andre kommunale Bygninger.*
- Raadhuset paa Store Torv, II, 289.
 Salvator mundi, Verdens Frelser, Maleri fra Raadhuset paa Store Torv, I, 404.
 Aarhus Raadhus paa Domkirkeplads, indviet 1857, II, 319.
 Byraadssalen 1881, II, 327.
 Byraadsmøde i Aarhus Byraadssal, da Oprettelsen af Aarhus Universitet blev vedtaget, IV, 13.
 Aarhus Raadhus, IV, 117.
 Raadhushallen, IV, 121.
- Administrationskvarteret Øst og Nord for Domkirken, IV, 41.
 Kommunal Administrationsbygning, set fra Skolebakken, IV, 43.
 Belysningsvæsenets Administrationsbygning, IV, 83.
 Socialkontoret, IV, 95.
 Skattekontorerne og Folkeregistret, Mejlgade 4 og 2, IV, 44.
- Aldersrentenyderboliger i den søndre Bydel, IV, 69.
- Aldersrentenyderboliger i søndre Bydel, IV, 100.
 Aarhus Arbejdsanstalt, IV, 101.
 Den kommunale Badeanstalt, IV, 84.
 Svømmehallen, IV, 85.
 Aarhusgamle Brandstation, Aagade, III, 93.
 Aarhus Brandstation, IV, 108.
 Aarhus Elektricitetsværk, IV, 86.
 Aarhus Folkebibliotek, IV, 284.
 Aarhus Forbrændingsanstalt, IV, 54.
 Aarhus Gasværk, IV, 86.
 »De gamles Hjem«, IV, 99.
 Sundhedskommissionens Laboratorium, IV, 105.
 Fra Skoletandklinikken, IV, 193.
 Aarhus Vandværk, mellem »Ceres« og Hammelbanen, IV, 89.
 Marselisborg Vandværk, IV, 89.
- d. Hospitaler.*
- Sygehuset i Rosensgade, II, 425.
 Garnisonssygehuset paa Frederiksgade, II, 429.
 Sygehuset i Dynkarken, Overlægebolig og Have til venstre, II, 426.
 Model af Aarhus Kommunehospital, IV, 175.
 Aarhus Kommunehospital i Halvfemserne, II, 428.
 Kommunehospitalets første Bygning, IV, 176.
 Radiologisk Afdeling, IV, 177.
 Sygeplejerskebolig, IV, 178.
 Marselisborg Hospital, IV, 181.
 Amtssygehuset, opført 1882, II, 433.
 Amtssygehuset, den 1907 opførte Bygning, II, 433.
 Aarhus Amts Sygehus, IV, 181.
 Sindssygehospitalet i Halvtredserne, II, 435.
 Sindssygehospitalets Hovedbygning, IV, 183.
 Fødselsanstalten i Jylland, IV, 185.
 Ortopædisk Hospital, IV, 188.
- St. Josephs Hospital, IV, 187.
 Stefanshjemmet i Aarhus, IV, 191.
- e. Videnskabelige Institutioner, Museer.*
- Aarhus Universitets første Bygning, Institutet for Kemi, Fysik og Anatomi, IV, 230.
 Institutet for Biokemi og Fysiologi, IV, 231.
 Studenterkollegier og Eforbolig, IV, 233.
 Statsbiblioteket i Aarhus, IV, 279.
 Fra Statsbibliotekets Læsesal, IV, 281.
 Observatoriet »Ole Rømer«, IV, 276.
- Aarhus Museum c. 1880, IV, 256.
 Aarhus Museum c. 1900, IV, 257.
 Jernaldersalen, IV, 263.
 Runehallen, I, 70.
 Sonne: En Ligfærd (Aarhus Museum), IV, 258.
 I. F. Willumsen: Sophus Claussen læser sit Digt »Imperia« (Aarhus Museum), IV, 259.
- Udsigt over »Den gamle By«, IV, 275.
 Borgmestergaarden, I, 203.
 Opholdsstue i Borgmestergaarden fra dens første Tid, I, 281.
 Pyramidesalen i Borgmestergaarden omkring 1700, I, 326.
 Alkovestue fra Holbergtiden i Borgmestergaarden, IV, 265.
 Blaakammeret i Borgmestergaarden i Jens Rasmussen Laasbyes Tid, I, 323.
 Borgmestergaardens Køkken, I, 351.
 Borgmestergaardens Krambod, I, 265.
 S. M. Holsts Gaard, IV, 274.
 Brostræde, IV, 264.
 Sønderstræde, IV, 265.
 Bogtrykkerens Kontor, IV, 268.
 I Brænderigaarden, IV, 271.

- Bødkerens Værksted, IV, 269.
 Fra Guldsmedens Værksted, IV, 268.
 Hattemagerens Værksted, IV, 270.
 Lysestøberens Værksted, IV, 270.
 Møllesalen, IV, 266.
 Klassen i den danske Skole, IV, 272.
 Haandgerningsklassen i den gamle Skole, IV, 272.
 Det gamle Skomagerværksted, IV, 269.
 Sauceriet i Tobakshuset, IV, 271.
 Toldboden, IV, 273.
 Toldkontoret, IV, 274.
 Vejerboden i Den gamle Toldbod, IV, 273.
 Vandmøllen og Toldboden, IV, 267.
- Aarhus Kunstbygning, IV, 289.
 Naturhistorisk Museum, IV, 253.
- f. *Skoler.*
- Borgerskolen, Mejlgade 2, III, 203.
 Borgerskolen, Ny Munkegade, IV, 243.
 Borgerskolen, Vestergade, III, 205.
 Diakonhøjsskolen, IV, 250.
 Forberedelsesskolen i Guldsmedgade, III, 192.
 Friskolen i Grønnegade. Den lave Bygning til højre, III, 200.
 Undervisning i den gamle Friskole, III, 208.
 Den jydsk Handelshøjskole, IV, 247.
 Sten med Inskription om Opførelse af Jens Worms Skole, III, 178.
 Katedralskolen efter 1806, III, 177.
 Professor Madvig modtages af Rektor Blache ved Eksamen paa Katedralskolen, III, 180.
 Katedralskolen med Lærere, vistnok 1857, III, 182.
 Katedralskolen. Den ældre Bygnings Façade mod Gaden, IV, 236.
- Katedralskolen. Den røde Bygnings Gaardfaçade, IV, 237.
 MarselisborgSkole, IV, 238.
 Den videnskabelige Realskoles Rektorbolig, III, 188.
 Aarhus Seminarium, IV, 240.
 Skovvangskolen, IV, 241.
 Elise Smiths Skole. Skolens Bygning 1884, III, 190.
 Aarhus tekniske Skole, Nørre Allé, IV, 244.
 Aarhus tekniske Skole, Ingerslevs Plads, IV, 245.
 Aarhus tekniske Skoles ny Bygning bag Skolen paa Ingerslev Plads, IV, 245.
- g. *Aarhus Hospital, Stiftelser, Børnehjem.*
- Kirkens Velgørenhed (Kalkmaleri i Draaby Kirke), III, 420.
 Plan af Aarhus Hospital 1865, III, 425.
 Hospitalets Nordfløj før 1905, set fra Gaarden, III, 429.
 Korsgangens Indre kort før Restaureringen i 1879, Maleri af Jens Hansen Aarslev, III, 427.
 Klostergaardens Sydøsthjørne, kort før Østfløjen blev nedrevet 1879, Maleri af Jens Hansen Aarslev, III, 426.
 Fra Kapitelsalen, I, 158.
 Kalkmaleri i Kapitelsalen, Gud Fader, I, 157.
 Kalkmaleri i Kapitelsalen, To Mænd med Landbrugsredskaber, I, 223.
 Kalkmaleri i Kapitelsalen, To Spillemand, I, 229.
- Aarhus Barber- og Frisørlaugs Stiftelse, IV, 211.
 Borgerforeningens Stiftelse, IV, 206.
 Døvstummetiftelsen, IV, 206.
 Ensomme Gamles Vel, Frederiksbjerg, IV, 207.
 Etatsraad C. G. Filtenborgs Stiftelse, IV, 204.
 Frimurerstiftelsen, IV, 205.
- Hustømrernes Stiftelse, IV, 210.
 Aarhus Murermesterforenings Stiftelse, IV, 207.
 Aarhus Oliefabriks Arbejderes nye Stiftelse, IV, 208.
 Smede- og Maskinarbejderens Fagforenings Stiftelse, IV, 209.
- Kong Christian IX's Børnehjem, IV, 202.
 Børneoptagelseshjemmet »Højvang«, IV, 97.
 Børnehjemmet »Solbakken«, IV, 192.
 Legepladsen i Feriekolonien i Stautrup, IV, 98.
- h. *Kaserner, Tinghus, Teater, Sportsanlæg.*
- Artillerikaserne i Langelandsgade, IV, 307.
 Fodfolkskaserne i Høegh Guldbergsgade, IV, 307.
 Grundplan af den projekterede ny Kaserne paa Skejby Mark, IV, 308.
- Tinghuset, set fra Vesterallé, IV, 141.
- Aarhus gamle Teater ca. 1900 (udvendig), III, 387.
 Aarhus gamle Teater ca. 1900 (indvendig), III, 389.
 Kludder med Lysene, III, 403.
 Naar Saisonen i Kannikegade afsluttes, III, 405.
 Scenebillede af »Pernilles korte Frøkenstand«, opført paa Aarhus Teater 26. Dec. 1899, III, 407.
 Scenebillede af »Vildanden«, opført paa Aarhus gamle Teater 26. Jan. 1900, III, 408.
 Aarhus Teater, set fra Scenen, IV, 290.
 Aarhus Teater, Prosceniet, IV, 292.
- Aarhus Cyklebane, IV, 304.
 Aarhus Ridehal, IV, 303.
 Stadions Façade, IV, 296.
 Stadion med Fodboldbanen, IV, 297.

- Søsportsklubhuset, IV, 301.
 Jydsk Væddeløbsbane (Langside), IV, 298.
 Jydsk Væddeløbsbane (Udsigt fra Tilskuerpladsen), IV, 299.
 Jydsk Væddeløbsbane (Dommertaarnet foran Tilskuertribunen), IV, 300.
- i. *Banegaarde, Rutebilstationer, Posthuse, Toldboder.*
- Indkørslen til Aarhus Banegaard 1862, II, 84.
 Banegaardspladsen og Aarhus ældste Banegaard i Treserne, II, 85.
 Banegaardspladsen i Halvfemserne, II, 125.
 Aarhus Hovedbanegaard, II, 126.
 Den nye Banestation i Aarhus (Ryombanen), II, 88.
 Statsbanernes Centralværksteders Administrationsbygning, IV, 138.
- Trambusser udenfor Remisen ved Dalgas Avenue, IV, 166.
 Aarhus Rutebilstation, IV, 167.
 Aarhus Fragtmandscentral, IV, 168.
- Det gamle Posthus paa Fredenstov, III, 25.
 Post- og Telegrafbygningen i Kannekegade, der blev taget i Brug 1905, III, 28.
 Postrytteren ved Aarhus Post- og Telegrafkontor, IV, 169.
- Aarhus ældste eksisterende Toldbod, nu i Den gamle By, II, 205.
 Den gamle Toldbod mod Aaen, II, 211.
 Aarhus Toldbod 1838-68, II, 215.
 Den 1868 byggede Toldbod, II, 237.
 Toldkammerbygningen, opført 1897, II, 246.
- j. *Gamle Bygninger (navnlige Købmandsgaarde, ældre end c. 1850), Aarhus Mølle.*
- Bagside af Molbogaardens Gadehus, Aagade 95, II, 27.
 Marcus Bechs Gaard, Fløjen mod Badstuegade, I, 199.
 Magasin i Badstuegade, dateret 1809, I, 210.
 Holsts Gaard, Frederiksgade 81, I, 208.
 Holsts Gaard, Frederiksgade 81, Længen mod Frederiksgade, I, 209.
 Borgmestergaarden paa sin oprindelige Plads (Lillestov), I, 201.
 Borgmestergaarden, Mejlgade 6, II, 328.
 Mejlgade 30, I, 198.
 Hans Raes Gaard, Nørreport 20 (Façade), II, 33.
 Raes Gaard, Nørreport 20 (Gaardparti), II, 77.
 Løveapoteket, Store Torv, før Ombygningen 1876-77, II, 413.
 Gavlhushuset paa Hjørnet af Store Torv og Maren Smeds Gyde, I, 195.
 Gammel Købmandsgaard, Studsgade 35, II, 25.
 Tangen 17 under Nedrivning Sommeren 1937, I, 207.
 Haandværkerforeningens første Bolig »Harmonien« paa Vestergade, II, 111.
 Funders Tobaksfabrik, Bindingsværkshuset, Vestergade, II, 57.
 Gammel Købmandsgaard, Vestergade 58, II, 23.
 Grundmuret Købmandsgaard fra 1849 (Halds Gaard, Vesterport), II, 78.
 Halds Gaard, set fra Porten, II, 79.
 Indskrift over Porten i Halds Gaard, II, 79.
 Plan af Aarhus Mølle c. 1750, III, 433.
- Aarhus Mølle ca. 1800, III, 441.
 Indskrifttavler fra Possins Mølle, III, 434.
 Aarhus Mølle med Omgivelser 1841, III, 437.
 Omløbet, Slusebroen, Mølleledammen, Ceres i Baggrunden, III, 442.
 Aarhus Mølle, set fra Nord, før Vandmøllen blev nedlagt, III, 444.
 Aarhus Mølle, set fra Syd, Weis' nye Møllehus rager op over Mølløllen, III, 446.
 Aarhus Mølle og Museet henimod Aarhundredskiftet, Dampskorstenen ryger endnu, III, 447.
- k. *Nyere Bygninger, Baner, Fabriker m. m.*
- Bankkontoret, II, 112.
 Aarhus Privatbank, Rosensgade 32, Stuen, II, 115.
 Aarhus Privatbank, opført 1887, II, 116.
 Aarhus Børs, opført 1866, II, 120.
 Bryggeriet »Ceres« 1893, II, 108.
 Bryggeriarbejdere med de Redskaber, der brugtes 1893, II, 108.
 Frichs Fabrik, set fra Sønder Allé, II, 102.
 P. V. Stampes Farveri og Væveri, II, 104.
 Niels Stampes Klædefabrik, c. 1905, II, 104.
 Palmekærnefabrikken, II, 101.
 Aarhus Oliiefabrik før 1916, II, 133.
 Bangs Oliemølle, set fra Havnepladsen c. 1890, II, 99.
 Langballes Teglværk ved Nørreallé, hvor nu »Teglgården« ligger, II, 105.
 Fra Jydsk Telefon-Aktieselskabs Central i Aarhus, IV, 171.

II. GEOLOGISKE OG KULTURHISTORISKE BILLEDER

1. Geologiske Billeder.

Geologisk-arkæologisk Tidstavle, I, 36.	Spaltet Bøg i Havbakkerne 1925, 1935, I, 15.	Stejle af Uroksehorn, I, 34.
Profil ved Jernbaneskræningen Vest for Frederikshallé, I, 12.	Morænebakkeland Syd for Aarhus Aa, I, 28.	Grusterrasse ved Brabrand og Volbækkens Udløb i Aarhus Aa, I, 27.
Konkretioner fra Tertiærleret, I, 14.	Skaller fra Litorinahavets Tid i Aarhus Aadal, I, 32.	Foldede Jordlag ved Søndre Ringgade, I, 29.
	Bæverskelet fra Viby Mose, I, 33.	

2. Oldtidsminder og Oldsager.

Kort over Rugholm og Omgivelser, D. g. U., I, 40.	To Hjortetaksøkser, fundne 1900 ved Rugholm, I, 41.	Romersk Jernaldergrav fra Lisbjerg, I, 61.
Profil af Udgravningsfeltet ved Rugholm, I, 41.	Fund fra Jordgrav i Aarslev Sogn, I, 51.	Gravfund fra Stjær, IV, 262.
Dyssekamret ved Aarslev, I, 50.	Lille Broncesværd fra Marselisborg Mark, I, 58.	Mundstykke af Drikkehorn, udfoldet (Aarhus Teaters Grund), I, 67.
Rest af Bulkiste i Røverhøjens Bund, I, 56.	Sværdknappen, I, 58.	Spænde fra en Grav i Brabrand, I, 65.
Stenkiste i Røverhøjens Top, I, 57.	Broncekniv med indpunslede Skibsfigurer, IV, 262.	Aarhus-Stenen 1, I, 73.
Brudstykker af Benspids med indborede Ornamenter (Aarhus Mus.), I, 39.	Samlet Fund fra Grusgrav ved Nymølle, I, 59.	Aarhus-Stenen 6, I, 76.
	Bojan, fundet St. Torv 1925, I, 60.	

3. Mønter, Segl, Vaaben, Faner.

Hardeknuds Mønter, I, 78.	Morten Børups Vaaben (efter Tauber), III, 170.	Prins Frederik Ferdinands Regiment lette Dragoner, Standart, III, 44.
Svend Grathes Mønt, I, 79.	Borgmester Claus Pedersens Segl, I, 360.	Fane af Silke med Reliefbroderi i Sølvtraad paa blaa Bund fra Aarhus Borgervæbnings østre Kompagni, III, 64.
Klippinge fra Aarhus 1535, I, 245.	Segl fra Hattermagersvendenes Broderskab i Aarhus 1737, I, 342.	Fane af gul Silke, kantet med Fryndser, fra Aarhus Borgervæbning, III, 65.
Secretum Arusiensis civitatis, 1421, I, 359.	Aarhus Murerlavs Segl fra 1716, I, 341.	Reversen af Fane af Silke, III, 64.
Aarhus Bys andet Segl, I, 391.	Aarhus Murer- og Stenhuggerlavs Segl, 1831, II, 52.	Fane fra Aarhus Brandvæsen fra Begyndelsen af forrige Aarhundrede, III, 85.
Byens tredie Segl, I, 400.	Aarhus Rebslagerlavs Segl 1748, I, 342.	
Aarhus fjerde Bysegel, II, 281.	Aarhusiske Infanteri Regiments Fane 1785, III, 43.	
Biskop Jens Iversøn Langes Segl (Tegning), I, 187.		
Biskop Jens Iversøn Langes Segl (Foto), I, 187.		
Morten Børups Vaaben (Tunø Kirke), III, 171.		

4. Brugsgenstande og Redskaber.

a. <i>I Almindelighed.</i>	Sølvbæger, I, 345.	Fragment af broncestøbt Knivskaft forestillende en antik Kriger, I, 260.
Forskellige Brandskilte fra første Halvdel af forrige Aarhundrede, III, 86.	Johan Plvms Bæger, I, 352.	Kobberkedel, II, 49.
Middelalderligt Bæltespænde, I, 225.	Middelalderlig Kam, I, 230.	Lerkar, I, 239.
	Malmstøbt Kande, I, 226.	Lerkar, I, 243.
	Sølvkande fra Aarhus ca. 1725, I, 344.	Sengotisk Lysestige, I, 260.

- Politiskilte, II, 339.
 Politiskilt, der har tilhørt Politimester Jørgen Nielsen, II, 313.
 Rejsepostvogn fra Aarhus 1848, III, 20.
 Den kongelige Post, III, 22.
 Stjertpotte af rødt Ler med Blyglasur, I, 239.
 Malmpotte, I, 257.
 Flaskeprop fra Aarhus ca. 1625, I, 267.
 Magirus Redningsstige af Staal, anskaffet 1939, IV, 109.
 Bronceske, I, 302.
 Bronceske fra Reformationstiden, I, 262.
 Messingske fra ca. 1620, I, 261.
 Sølvske, fremstillet i Aarhus 1698, I, 302.
 Pancheske, udført af Guldsmed C. C. Hansen, der tog Borgerskab 1812, II, 65.
 Middelalderlig Sko fra før 1200, I, 227.
 »So-Bærerne« I, III, 88.
 »So-Bærerne« II, III, 89.
 Træspand, I, 231.
 Spinderok fra det 18. Aarhundrede, II, 21.
- Kulsyresprøjte, anskaffet 1904, III, 96.
 Motorsprøjte, anskaffet 1916, III, 97.
 Middelalderlig Stob fra det 13. Aarhundrede, I, 244.
 Borgervæbningens Tromme, III, 75.
 Ur fra Urmager Caspeller i Aarhus, II, 31.
- b. *Dragter (Uniformer).*
 Mekell Jensen fra Viby 1629 (Borgerdragt), I, 282.
 Postrytter fra 1673, III, 8.
 Postrytter fra 1702, III, 8.
 Mogens Blachs Frakke, I, 353.
 Officer i Slesvigske Regiment Ryttere 1749, III, 37.
 Aarhusiske Infanteri Regiment 1789, III, 41.
 Borgervæbningsuniformer, III, 69.
 Aarhus Politi, Udrykningshold, IV, 145.
 Ridende Politi, IV, 146.
- c. *Lavssager.*
 Sølvskilt fra Bagerlavets Velkomst 1836, II, 49.
 Bagerskilt fra Mejlgade paa Frederik IV's Tid, I, 341.
 C. Kortsens Rugbrødsstempel, II, 48.
 Bødkersvendenes Velkomst, II, 46.
 Murcerlavets Lade fra 1785, II, 18.
 Rebslagersvendenes Herbergsskilt fra 1748, II, 19.
 Et af Rebslagersvendenes Kløverbladsbægre fra 1844, II, 50.
 Skipperlavets Lade, Fattigbøsse og Lavsbøger, I, 314.
 Bæger fra Skomagermestrenes Lav i Aarhus, II, 18.
 Aarhus Skrædderlavs Lade, I, 301.
 Skematisk Tegning af et Bindingsværksfag, Tømrerarbejde, I, 197.
 Aarhusiansk Skafferstok, I, 304.
 To Pengebøsser, der formodes at have tilhørt et aarhusiansk Lav, I, 305.
 Velkomst 1675, I, 304.

5. Skibe.

- Briggen »Vennerne« af Aarhus paa Vej fra Trondheim til Messina 1824, II, 69.
 Jagten »Lammet« af Aarhus, ført af Cpt. F. Gaarn, ved Lindenæs, II, 67.
- »Aarhus« staar ud af Aarhus Havn, II, 230.
 Efter Kapsejlad 1868, »Naja« og »Agnete« sejler ind i Havnen, II, 235.
 Hans Broges Skibe 1874, Sølvbryllupsgave fra jyske Landmænd, II, 241.
- »Helgenæs«, Molshoved i Baggrunden, II, 241.
 Kalundborgdamperen 1935 og Midtermolen med de to Pakhuse, II, 251.
 Bugserdamperne »Hermes«, »Aros« og »Ara«, IV, 160.

6. Folkelige Forlystelser.

- Annonce-Clichéer, III, 289.
 Kæmpen og Dværgen, Annonce-Cliché, III, 290.
 Kæmpen og de to Dværge, som de saa ud i Virkeligheden, III, 291.
 Annonce-Clichéer, III, 293.
- Annonce-Clichéer, III, 296.
 Annonce-Clichéer, III, 301.
 Roats »Ascension« i København, hvor han senere faldt ned og slog sig ihjel, III, 303.
- Ascension til Domkirke-tårnet fra det store Torv, III, 304.
 Sluppen, III, 322.

III. FACSIMILER

1. Gengivelser af Haandskrifter.

Indersiden af Bindet om Cod. Ups. C. 120, det ene af de to bevarede Manuskrifter fra Domkirken Bibliotek, III, 218. Side af Cod. Ups. C. 120 med Begyndelsen af Petrus de Tarentasia: Postilla super epistolas S. Pauli, III, 219. Christoffer af Bayerns Bekræftelse af Byens Privilegier 1441, I, 373. Raadstueretten faar Landstingsret 1466, I, 371. Kong Hans' Gavebrev til Aarhus paa et Areal ved Falsterbo 1500, I, 235.	Hellig Kors Kapel sikres Byen 1503, I, 379. Bytingsvidne 1507 ^{10/11}, I, 363. Raadstuevidne, at Anne Nielsdatter ikke vilde modtage Klippinge 1565, I, 264. De første Sider af Rasmus Thestrups Stambog, I, 321. Fuldmagt, undertegnet af en Række Borgere 1650, I, 289. Udbetalingsordre fra Borgmester Chresten Kaerlsen 1656, I, 398.	Bilag fra Kæmner Rasmus Lassens Regnskab 1656, I, 403. Julehilsen og Udbetalingsordre fra Borgmester Anders Lydichsen til Kæmneren 1656, I, 407. Betalingseddell med Byraadets Navne lige efter Borgmester Jørgen Juels Afgang 1681, I, 409. Byraadets Underskrift 1750, I, 417. En af Kantor Grossmanns Kompositioner, III, 328. Prinsesse Charlotte Frederiques Eksemplar af »Axel og Valborg«, III, 228.

2. Gengivelser af Tryksager.

Titelbladet til Breviarium Arhusiense, III, 222. Sidste Side af Breviarium Arhusiense, III, 223. Poul Reffs Bogtrykkermærke, I, 228. Hans Hansen Skonnings Beretning om Aarhus Domkirkespirs Brand i 1642, III, 255. Kattenis Rettergang med Hundene, I, 309. Vandmærker i Papir fra Hans Skonnings Papirmølle i Aarhus, I, 307. Reklame paa Indpakkingspapir ca. 1720, I, 331.	Aktie i Aarhus Westindiske Handels Selskab 1783, II, 29. Første Numer af Aarhus Stiftstidende 1794, III, 259. Underretning om det Randlevske Districts-Selskab for gavnlig Virksomhed 1811, III, 235. Plakat fra 1818, III, 379. Læsefrugter, samlede paa Litteraturens Mark af A. F. Elmquist 1822, III, 266. Fartplan for Dampskibet »Dania« 1827, II, 216.	Plakat fra 1833, III, 411. Svendebrev fra 1835, II, 47. Plakat fra 1843, III, 413. Plakat fra 1861, III, 415. Det første Numer af Aarhus Amtstidende, III, 272. Prøvenumer af Jyllandsposten 1871, III, 274. Prøvenumer af Socialdemokratisk Ugeblad, III, 280. Det første Numer af Demokraten, III, 281. Universitetssamvirkets Mærke, II, 178.

PERSONREGISTER

* efter Sidetallet angiver, at der her findes Portræt af vedkommende.

- Aae, Lærer, III, 240.
Aae, Hjalmar, Byrådssekretær, IV, 38 f.
Aagaard, A., Viceskoleinspektør, IV, 218.
Aagaard, N. S., Apoteker, II, 413; III, 236.
Aakjær, Svend, Landsarkivar, Historiker, I, 93.
Aarhus, Jacob Madsen, Rektor, Sprogforsker, III, 173.
van Aarhusen, Søren, Landsknægtfører, I, 250.
Aarslev, Jens Hansen, Maler, III, 426 f., 430.
Abel, Jacob, Boghandler, I, 308.
Abildgaard, Peder, Sognepræst, III, 111.
Abildgaard, Terkel, Sognepræst, III, 110, 169, 173.
Abrahams, Henrik, Inspektør, IV, 185.
Absalon, Erkebisp af Lund, I, 134 f., 137, 145.
Acco, Biskop af Roskilde, I, 130 f.
Adalbert, Erkebisp af Bremen, I, 126, 130 f.
Adam af Bremen, I, 109 ff., 126 ff., 130 f., 214, 219; II, 262.
Adami, J. H., Skuespiller, III, 371*, 374.
Adeldag, Erkebiskop af Bremen, I, 109 f., 126 f.
Agapetus, Pave, I, 127.
Agger, C., Kommunebogholder, IV, 41.
Albeck, P. M., Skolebestyrer, III, 191.
Albeck, Victor, Overlæge, II, 411*, 436 f., IV, 185, 229, 254.
Albrecht, Peder, Stadsmusikant, III, 70 f., 77* f., 334, 335*, 344, 406.
Allen, Robert, Domorganist, III, 330, 340, 341*.
Alexander III, Pave, I, 134.
Alexandrine, Dronning, IV, 212, 310 ff.
Allin, Arthur, Domorganist, III, 330, 341*, 343.
Alstrup, I. A., Grosserer, II, 144, 157.
Alstrup, P. E. R., Redaktør, Sagfører, III, 269 f.
Ambt, C., Ingeniør, IV, 22, 62.
Amdrup H. H., Stationsforstander, IV, 163.
Anchersen, Jeremias, Stiftsprovst, III, 138.
Anders Sunesøn, Erkebisp af Lund, I, 146 f.
Andersen, Premierløjtnant, II, 341.
Andersen, A., Sparekassebogholder, Revisor, II, 163.
Andersen, Bent, Professor, Overlæge, IV, 175.
Andersen, C., Bankdirektør, II, 159.
Andersen, Caroline, Skolebestyrerinde, III, 192.
Andersen, Georg, Diakon, IV, 193.
Andersen, H. C., III, 367.
Andersen, H. C., Skibsreder, II, 240.
Andersen, Henriette, Skuespillerinde, III, 366.
Andersen, J., Lærer, Sparekasseformand, II, 118*.
Andersen, Jacob, Overpostinspektør, IV, 131.
Andersen, Jul., Arkitekt, II, 339.
Andersen, Martin, Maskinarbejder, IV, 228.
Andersen, N. J. O., Overholdinspektør, IV, 128.
Andersen, Oluf, Raadmand, I, 353, 388; II, 267.
Andersen, Peder, Købmand, I, 353.
Andersen, R., Billedhugger, IV, 24.
Andersen, Ruben, Observator, IV, 277.
Andersen Alstrup, Th., Bankdirektør, Generaldirektør, II, 159.
Ansgar, I, 126.
von Anthon, Løjtnant, Skoleholder, III, 184.
Antonsen, Jens, Kornexportør, II, 28, 34.
Arboe, Arkitekt, II, 428.
Arendahl, Hører, III, 176*.
Arenfeldt, Lisbeth, III, 122*.
Arentz, Peter Chr., Adjudant og Excercemeister, III, 70.
Arnfast, Abbed af Ryd, I, 149 f.
Arreboe, Anders Christensen, Præst, Digter, III, 137.
Asbjørn, Svend Estridsøns Broder, I, 131.
Asmussen, J. F., Garnisonskirurg, Tandlæge, II, 415.
Asmussen, P. C., Farver, II, 20, 31, 374, 380.
Auer, Leopold, Violinist, III, 351.
Bågø, Christoffer, Højskolemand, III, 236.
Backhausen, S., Bogtrykker, III, 284.
Bagge, O. G. F., Danselærer, Skribent, Translatør, III, 383.
Bagge, Søren, Skipper, I, 350.
Bagger, Hans, Læge, II, 434.
Baggesen, Jens, III, 310.

- Balle, Jens Jensen, Vinhandler, III, 62.
 Balle, Jørgen, Bødker, II, 52.
 Ballin, Joel, Købmand i Horsens, II, 28.
 Balslev, J. C., Sognepræst, IV, 219.
 Baltzersen, Wulf, Borgmester og Byfoged, I, 323, 398, 400.
 Bang, Chr., Købmand, Borgerrepræsentant, II, 305, 314, 325.
 Bang, Henrik, Overlæge, II, 432.
 Bang, Herman, III, 375.
 Bang, Jens, Købmand i Aalborg, II, 348.
 Bang, N. J., Skovrider, IV, 78.
 Banner, Erik, Lensmand, II, 189.
 v. Barby, preussisk Major, II, 324.
 Bardenfleth, C. E., Justitsminister, II, 326.
 Bardevich, Johan, Tobaksmester, II, 21.
 Barnow, Niels, Konsul, Direktør, II, 157; IV, 248.
 Bartholin, Thomas, Oldforsker, III, 220.
 Basballe, Christen Jensen, Borgmester, Købmand, I, 324*; II, 348, 352; III, 35, 153.
 Basballe, Christen Jensen, Borgmester og Købmand, I, 208, 334, 336, 346, 350, 353 f., 414 ff., II, 349; III, 8, 153.
 Basballe, Jens Christensen, Borgmester og Købmand, I, 324, 343, 400, 414, 431; II, 187, 266, 349; III, 153.
 Basse, A., Boghandler, III, 248.
 Bauditz, Sophus, Forfatter, III, 49, 182, 344. — Buste, IV, 24.
 Baune, Johan, Grosserer, II, 95*, 98, 238; III, 32.
 Bech, F. Chr., Snedkermester, II, 53, 55.
 Bech, H., Major, III, 70, 74.
 Bech, Hans, Købmand, II, 23.
 Bech, Marcus Gottlieb Galthen, Eligeret Borger, Købmand, I, 200; II, 58 f., 70, 73*; III, 71, 75.
 Bech, Oluf, Købmand, II, 120.
 Bechmann, Niels Kirkebo, Stiftsprovst, III, 140.
 Bechmann, Søren Rasmussen, Postkarl, III, 16.
 Becker, Carl, Skuespiller, III, 362 f., 366*, 382.
 Beckett, Francis, Kunsthistoriker, III, 119, 123.
 Beda Venerabilis, I, 213.
 Bendtsen, Eiler, Forstander, IV, 246.
 Bendtsen, Svend, Byfoged, I, 280, 392, 394.
 Bentzen, C., Købmand, Borgerrepræsentant, II, 318, 322; III, 78.
 Bentzon, P. G. K., Overlæge, II, 435; IV, 189.
 Benzon, Jacob, Stiftamtmand, I, 413, 416, 421; III, 426.
 Berner, Kancellideputeret, II, 380.
 Berg, Chresten, Politiker, I, 320; II, 330.
 Berg, Claus, Billedskærer, I, 156.
 Berg, Rasmus, Kontorchef, I, 206.
 Bergmann, Konsul, Expeditør, II, 238.
 Bergmann, Julius, Musikdirektør, III, 344* f.
 Berling, E. H., Hofbogtrykker, Avisudgiver, III, 258.
 Bernadotte, Marskal af Frankrig, II, 35; III, 52.
 Berner, Kirurg og Barber, II, 403.
 Berner, Trompeter, III, 344.
 Bernstorff, J. H. E., Statsmand, III, 132.
 Bertel Gørwal, Borgmester, I, 365.
 Bertelsen, Anders, Købmand, I, 316 f.
 Bertelsen, Laurids, Biskop, III, 102, 108, 112, 220.
 Bernt Notke, Billedskærer, I, 173, 176.
 Berntsen, Arent, I, 290; II, 186.
 Berthelsen, H. C. V. G., Skoleinspektør, III, 312; IV, 81.
 Betzer, Jens, Købmand, I, 347; III, 83.
 Bie, Viggo, Bryggeridirektør, II, 138.
 Bigum, P. L., Skuespiller, III, 366.
 Bildsøe, Poul Matthias, Biskop, II, 371; III, 132, 151.
 Bille, Ove, Biskop, I, 159, 162, 167, 183 f., 227, 384; III, 99 f., 110, 170, 220, 421.
 Birch, Andreas, Biskop, Dr. theol., III, 133* f., 136, 252, 360; IV, 106, 260.
 Birch, Christian, Deputeret, III, 134.
 Birch, Frederik Sneedorff, Litterat, III, 134, 351.
 Bircherod, Jens, Biskop, Oldforsker, III, 138, 257.
 Birck, Sophus, Teaterdirektør, III, 386 ff., 391*.
 Birkelund, Palle, Biblioteksassistent, III, 250.
 Bissen, Vilh., Billedhugger, IV, 24.
 Bjerg, Johannes, Billedhugger, I, 124; IV, 24 f., 75, 296.
 Bjerregaard, Anna, Skolebestyrerinde, III, 190.
 Bjørnbak, Alfred, Redaktør, III, 275.
 Bjørnbak, Lars, Højskoleforstander, II, 235, 330; III, 24, 91, 271 f., 273* ff., 280, 361, 386; IV, 9.
 Bjørnbak, Viggo, Højskoleforstander, Redaktør, III, 275 f.
 Bjørnvig, Th., Fabrikinspektør, IV, 135.
 Blach, Mogens, Købmand, I, 353; II, 33.
 Blache, Chr., I, 194.
 Blache, H. H., Rektor, III, 133, 180, 181*, 226* ff., 349, 359 f., 382.
 Blicher, Kai, Konsul, Direktør, II, 157; IV, 38, 115, 162.
 Blicher, Niels, Præst, III, 234.
 Blicher, St. St., III, 136, 168, 263, 343, 350, 360; IV, 270. — Statue, IV, 24.
 Blichfeld, Henrik Christensen, Sognepræst, III, 141.
 Blichfeldt, Holger, Organist, III, 342*.
 Bloch, Tønne, Biskop, III, 133.
 Blume, Astrid, Seminarieforstanderinde, III, 193.
 Blume, Melchior, Bogtrykker, I, 163; III, 220.
 Bo, Abbed af Øm, I, 149 f.
 Bo Mogensøn, Biskop, I, 159 f., 165, 178, 182.

- Boesen, E. F., Stiftsprovst, II, 393; III, 159, 241.
- Bogason, Skuli, Kredslæge, II, 410; IV, 194.
- Boiesen, Postdirektør, II, 270.
- Bojsen, Frede, Politiker, III, 276.
- Bonde, Christen Nielsen, Sognepræst, Lektor, III, 103 f., 111.
- Bondesen, J. D., Komponist, III, 348*.
- Bonnesen, Kaptajn, II, 68.
- Bonnesen, Skibsbygmester, Borgerrepræsentant, II, 50, 305, 314; III, 77, 310.
- Bording, Anders, Digter, III, 109, 254.
- Bording, Christen, Læge i Ribe, III, 109.
- Bording, Jens, Raadmand, III, 109.
- Bording, Laurids Jensen, Lektor, I, 71 f.; III, 109.
- Bording, Laurids Pedersen, Lektor, III, 108 f., 174.
- Bording, Peder, Borgmester, III, 109.
- Bording, Rasmus, Dr. jur., III, 109.
- Borre, Michael, Købmand, III, 145.
- Borup, Præst i Aale, III, 234.
- Boserup, Byfoged og Postmester i Ebeltoft, III, 10.
- Boye, Vilhelm, I, 47 f.
- Braëm, Johan, Biskop, II, 352; III, 130, 131*, 137, 144, 147, 252.
- Brahe, Tyge, III, 121.
- Brammer, G. P., Biskop, II, 340; III, 101, 136, 154, 155* f., 164, 229, 240, 253.
- Brammer, Max, Læge, IV, 288.
- Brandes, Edvard, III, 376.
- Brandt, B. A., Skolebestyrer, III, 190.
- Brandt, Casper Nielsen, Handelsmand, III, 148.
- Brandt, Enevold, Greve, III, 132.
- Brandt, J. C., Bogtrykker, Avisudgiver, III, 260.
- Brechwaldt, Johan Joachim, Postmester, III, 21 f., 23*, 26.
- Bredal, A. J., Brandchef, III, 98; IV, 110.
- Bregendahl, Jacob, Møller, I, 206; II, 295; III, 439.
- Bremer, F., Læge, II, 426 f., 436.
- Brendstrup, A., Kæmner, IV, 42.
- Brendstrup, Peder, Vejer og Maler, Købmand, I, 206; II, 34*, 286; IV, 274.
- Brix, Jens Christensen, Sognepræst, III, 141.
- Broberg, Matthias, I, 325; III, 35.
- Broberg, Nicolaus, I, 325; III, 147.
- Brochmand, Hans Enevoldsen, Biskop, III, 129, 138, 147, 251.
- Brochmand, Jesper, Ærkedegn, III, 106 f., 110, 114, 125.
- Brochmand, Jesper, Sjællands Biskop, III, 105, 129.
- Brockenhuus, Johan, Gods-ejer, III, 62.
- Broge, Hans, Købmand, I, 118; II, 91, 92* f., 94, 98, 230, 235, 240, 324, 340, 448; III, 390. — Statue, IV, 24.
- Brok, Eske, til Gl. Estrup, I, 272, 280.
- Brok, Lave, I, 161.
- Brorson, Hans Adolf, Biskop, III, 130.
- Bruhn, J. M., Brandinspektør, III, 98.
- Bruun, Præst i Saxild, III, 234.
- Bruun, Christian, Havnefoged, II, 218.
- Bruun, Christian, Overbibliotekar, III, 231.
- Bruun, M. P., Etatsraad, I, 121; III, 167; IV, 222.
- Bruun-Rasmussen, F. C., Biskop, III, 158; IV, 191.
- Brygmann, E. C., Kapellan, III, 134.
- Bryske, Carl, Lensmand paa Aarhusgaard, I, 283.
- Bryske, Christence, I, 210, 283.
- Brøgger, K. M., Hospitalsforvalter, IV, 185.
- Brøgger, W. C., norsk Arkæolog, I, 132.
- Brøndsted, Johannes, Arkæolog, I, 35, 48, 65.
- Brøndum, Matthias, Møller, III, 439.
- Buch-Jensen, C., Toldinspektør, IV, 131.
- Buchtrup, Hans Jensen, Købmand, I, 208, 414.
- Buchtrup, Søren, Smakkefører, II, 276.
- Buchwald, Kaptajn, Anneberggaard, II, 50.
- Budde, Rasmus, Opsynsmand, II, 364, 367.
- Bughenhagen, Johannes, Reformator, III, 100 f.
- Bull, Ole, III, 351.
- Buris, I, 135.
- Bursche, Købmand, Borgerrepræsentant, II, 305, 314.
- Bussert, Morten, Billedhugger, Bygmester, I, 145; III, 124.
- Buttenschøn, H. H., Driftsbestyrer, IV, 165.
- Buur, Chr., Skoledirektør, III, 215*; IV, 81.
- Buxlund, Johan Zønnichsen, Guldsmed, II, 31.
- Buxlund, Søren, Urmager, II, 392.
- von Bülow, Hans, Klavervirtuos, III, 352.
- Bünger, Købmand, II, 418.
- Bünger, Chr., Stiftsfysikus, II, 404, 405*, 427.
- Bäncke, Will., Kapelmester, III, 345.
- Bøegh, Carl, S., Bogbinder, III, 249.
- Bøegh, Christian, Bogbinder, III, 249.
- Bøegh, Christian, Malermester, II, 46*.
- Bøggild, Daniel, Fattiginpektør, II, 370.
- Bøgh, Jernstøber, II, 58, 61.
- Bøgh, Erik, III, 374, 396, 402.
- Bøhm, Gotfrid, Organist, III, 326 f.
- Børup, Morten, Rektor, I, 162 f.; III, 107, 169-72, 173, 324, 353; IV, 122.
- Böttiger, Emil, Stadsgartner, IV, 72.
- Callesø, P. A., Skolebestyrer, III, 191.
- Cantor, A., Overretssagfører, Redaktør, III, 283.
- Caroc, H., Maskinfabrikant, II, 103.
- Caroline, Arveprnisesse, IV, 197.
- Carstens, Lambrecht Daniel, Orgelbygger, III, 148.
- Carstensen, Mimi, Filantrop, IV, 212.

- Carøe, Adjunkt, III, 182, 239.
 Caspersen, Anders, Apoteker, II, 412.
 Célestin III, Pave, I, 138, 143.
 Charisius, II, 12.
 Charisius, Sophie Elisabeth, III, 142 f.
 Charlotte Frederique, Prinsesse, III, 228, 337* f.
 Christensen, Andreas, Højesteretssagfører, IV, 204, 250, 264.
 Christensen, Anton, Børnekonfektionshandler, II, 105.
 Christensen, Erik, Byfoged i Kallundborg, II, 265 ff.
 Christensen, F. V., exam. polyt., III, 390.
 Christensen, H. P., Borgmester, IV, 10, 20, 38, 71, 113 f., 162.
 Christensen, Jens, Borgmester, I, 398, 404; III, 111.
 Christensen, Jens, Urmager, III, 152.
 Christensen, Laurids, Borgmester, I, 389.
 Christensen, Peder, Raadmand og Vinhandler, I, 267.
 Christensen, R., Restauratør, III, 319.
 Christensen, Stecher, Forligskommissær, IV, 115, 151, 246, 251, 297.
 Christian I, I, 115, 160 f., 165, 235, 239, 245, 374.
 Christian II, I, 162, 184, 188, 382 f.; II, 349, 412, 438; III, 169, 175, 420.
 Christian III, I, 162 f., 184, 187 f., 190, 194, 196, 246, 249, 252 f., 384; II, 188, 399, 412; III, 99 f., 106, 110, 140, 172, 220, 422, 436; IV, 115.
 Christian IV, I, 263, 271, 273 f., 284, 310, 313, 388, 395, 397; II, 263, 350, 400, 417; III, 103, 111 ff., 125, 173, 178, 324.
 Christian V, I, 313; II, 351; III, 130, 138, 220.
 Christian VI, I, 413; II, 195; III, 109, 150, 326.
 Christian VII, III, 224.
 Christian VIII, II, 54, 73, 211, 219, 325, 447; III, 47, 136, 310, 336, 338, 358.
 Christian IX, IV, 198, 202, 206.
 Christian X, IV, 204 f., 246, 310 ff.
 Christian V, den udvalgte Prins, II, 401.
 Christian, Biskop, I, 109, 131.
 Christian Mandrup, Borgmester, I, 364.
 Christian Pedersen, Kæmner, I, 381.
 Christiansen, Carla, Billedhuggerinde, IV, 76.
 Christiansen, K., Trikotagefabrikant, II, 103 f., 142.
 Christiansen, L., Rektor, III, 183; IV, 238.
 Christoffer I, I, 149.
 Christoffer II, II, 262.
 Christoffer af Bayern, I, 161, 365 f., 372.
 Christoffer Valdemarssøn, I, 135.
 Claus Pedersøn Rotfeld, Borgmester, I, 360 f., 364, 370.
 Claus Pedersøn Varberg, Klerk, Forstander for St. Karens Gaard, I, 189.
 Clausen, C. G., Redaktør, Politiker, III, 269.
 Clausen, F., Chokoladefabrikant, II, 107, 144.
 Clausen, Frimodt, Arkitekt, II, 432; III, 194, 391; IV, 176.
 Clausen, H. V., Historiker, I, 90, 106.
 Clausen, Johannes, Biskop, III, 155*, 157 f.
 Clemens V, Pave, I, 150.
 Clemmensen, Mogens, Arkitekt, I, 139, 165; III, 165; IV, 268.
 Cortes, Emma, f. Meyer, Skuespillerinde, III, 374, 375*, 405.
 Cortes, Th., Teaterdirektør, III, 375, 378*, 400, 405, 416 f.
 la Cour, General, III, 209.
 Cramer, Christian, Skolemester, II, 11; III, 198.
 de Crèvecoeur, Frederik Otto Brian, Provincialmedicus, II, 401.
 Daguerre, fransk Maler og Opfinder, II, 54.
 Dahl, Balduin, Komponist, III, 350.
 Dahl, C. B. A., Stiftamtmand, Godsejer, III, 443.
 Dahl, Frederik, Møller, I, 206; III, 439 f., 448.
 Dahl, Johannes Møller, Kaptajn, Landinspektør, III, 440.
 Dahl, Thorkil Christian, Stiftamtmand, Godsejer, II, 322, 325, 326*; III, 59, 443; IV, 260.
 Dahlbom, F. W., Skuespiller, III, 369*, 372, 404.
 Dahlbom, Ottilie, f. Møller, Skuespillerinde, III, 369*, 372.
 Dahlenborg, Rektor, III, 183.
 Dahlerup, V., Arkitekt, III, 390; IV, 257.
 Dalggaard, Bertel, Indenrigsminister, IV, 113.
 Dalgas, E. M., IV, 199. — Statue, IV, 24.
 Danielsen, Restauratør, III, 319.
 Danner, Louise, Lensgrevinde, II, 86; III, 79.
 Danneskjold-Samsøe, Fr., Greve, III, 345.
 Dantz, Vilhelm van, hollandsk Købmand, I, 276 f.
 David, C., Højesteretssagfører, II, 134.
 Davidsen, Jakob, Litterat, III, 265.
 Deichmann, C. A. F. L., Postmester, III, 26.
 Deigaard, Jørgen, Birkedommer, Borgmester, Byfoged, III, 66.
 Dessau, Stolemager, Emigrant, II, 75.
 Diedrichsen, L. Chr., Anlæggsgartner, IV, 310.
 Dinesen, A. W., Kaptajn, Godsejer, II, 59.
 Dirick Kron, Bronzestøber, I, 178.
 Dolmer, Jens, Magister, III, 111 f.
 Dominicus, Ordensstifter, I, 147, 156.
 Dorph, Peter Hegelund, Distriktslæge, II, 409.
 Drachmann, Holger, III, 377, 400.
 Draiby, F. M., Stadsarkitekt, IV, 20, 27, 70, 106 f., 257.
 Drechsel, Ernst, Borgmester, II, 330 f., 332*; IV, 10, 38.
 Drescher, M. P., Konsul, II, 139, 157; IV, 203 f.

- Due-Petersen, P., Direktør, II, 142.
- Düring-Rosenkrantz, C. F., Postmester, III, 19* f.
- Ebbe, Biskop, I, 138, 145 f.
- Ebbesen, Laurids, Lensmand, III, 122, 123*.
- Ebeling, Organist, III, 327, 329.
- Ebeling, Johannes, Provincialmedicus, II, 401.
- Ebo, Erkebisp i Rheims, I, 126.
- Edvardsen, V. A., Avisforvalter, IV, 283.
- Egefeldt, Arkitekt, IV, 227.
- Eggers, Ditlef, Borgmester, I, 414, 423 f.
- Eibye-Ernst, N., Redaktør, III, 283.
- Eiler Madsen Bølle, Biskop, I, 137, 161, 167, 171, 178, 181*.
- Ekberg, Axel, Arkitekt, IV, 76.
- Elbæk, P., Lærer, III, 193.
- Elmquist, A. F., Bogtrykker, Redaktør, Overkrigskommissær, II, 37, 58, 61, 306, 395, 425; III, 58, 70, 72, 225, 236, 240, 246, 248, 260, 264*-70, 409.
- Elmquist, H. F., Redaktør, III, 268 f., 278.
- Emborg, H., Postmester, IV, 168.
- Engell, Adjunkt, III, 236.
- Engelsted, J., Raadmand, By- og Raadhusskriver, II, 306, 312, 318, 325, 418.
- English, T. A., Ingeniør, II, 314.
- Engquist, Th., Baneingeniør, IV, 296.
- Enna, August, Komponist, III, 391, 407.
- Erik I Ejegod, I, 133, 214.
- Erik II Emune, I, 132.
- Erik V Glipping, I, 359.
- Erik VI Menved, I, 150 f.; III, 431.
- Erik VII af Pommern, I, 160.
- Erik Sejræl, sv. Konge, I, 74.
- Erik Pedersøn, Borgmester, I, 361 f., 364, 377.
- Eriksen, Edvin, Lærer, IV, 252.
- Eriksen, Holger, Politiker, III, 283; IV, 251.
- Erlund, Chr., Postembedsmand, III, 256, 258.
- Ernst, Heinrich, Ærkedegn, Højesteretsassessor, III, 107.
- Erslev, Edvard, Geograf, I, 11, 17; III, 182; IV, 260.
- Esbern Snare, I, 135, 137.
- Esger Bonde, Biskop, I, 150.
- Esger Juul, Biskop af Aarhus, Erkebiskop af Lund, I, 150.
- Eskesen, P., Friskolelærer, Forretningsfører, II, 97*.
- Eskil, Erkebisp af Lund, I, 134.
- Eskil, Biskop, I, 134 ff.
- Eskil Mogensen, Borgmester, I, 365.
- Fabricius, Adam, Adjunkt, Præst, Historiker, III, 182.
- Fabricius-Møller, Johannes, Overlæge, II, 432; IV, 182.
- Falch, Andreas, Skolemester, III, 197.
- v. Falckenstein, Vogel, preussisk General, II, 323; III, 59*.
- Falk, M., Sporvejsdirektør, IV, 93, 166.
- Falkenberg, Bogtrykker, III, 270.
- Falsing, O. G., Bankdirektør, II, 159.
- Falster, Christian, III, 221, 257.
- Farver, Peder Jessen, se Jessen.
- Faurschou, C., Skibsreder, II, 240.
- Federspiel, J. L., Postmester, III, 27*.
- Feilberg, Henrik, Købmand, I, 347.
- Feilberg, Louis Cordia, Distriktslæge, II, 409.
- Fellumb, Raadmand, I, 416.
- Fellumb, Mathias, Kæmner, I, 400.
- Fenger, P. B., Skolebestyrer, III, 190*.
- Fibiger, Elfride, Forfatterinde, III, 60.
- Fich, A. N. Brorson, Rektor, III, 193; IV, 239.
- Filip II af Spanien, I, 274.
- Filtensborg, Christian, Urogrosserer, II, 94, 143, 144*, 157; IV, 204.
- Filtensborg, J. C., Urmager, II, 94, 143.
- Fincke, Caspar, Kunstsmid, III, 123 f.
- Findal, J. Kr. Viceskoleinspektør, IV, 253 f.
- de Fine Licht, Erik, Læge, II, 434.
- Fischer, Friedrich, Stadsmusikant, III, 334.
- Fisker, Kay, Arkitekt, IV, 176, 230.
- Fisker, Niels, Trafikminister, IV, 22.
- Fjeldrad, Georg, Organist, III, 333.
- Fleischer, H. A. Borgmester, I, 117; II, 37, 54, 221, 280, 283* f., 301, 305 f, 318, 324 ff., 385, 388, 418; III 48, 71, 74, 225, 314.
- Flemming, Herman, Provst, I, 189.
- v. Flindt, Jacob, Oberst, III, 45.
- Floriss, Cornelis, Billedhugger, III, 119.
- Fog, Bruun Juul, Biskop, III, 157, 231.
- Fog, Emil, Bibliotekar, Dr. phil., III 237, 276, 284.
- Fog, Laurids, Borgmester, I, 388.
- Fog, Peter, til Ryomgaard, III, 221.
- Fog-Petersen, F., Sognepræst, III, 160; IV, 220.
- Forsell, J., Sanger, III, 352.
- Franck, J. W., Bankdirektør, II, 159.
- Frausing, Poul Pedersen, Købmand, I, 202; II, 11, 13, 23.
- Frederik I, I, 162, 190, 384; II 399, 412; III, 420.
- Frederik II, I, 249, 255, 265, 387; II, 350, III, 107 f., 172, 176, 422.
- Frederik III, I, 71, 322, 399; III, 104 f., 112, 221, 435.
- Frederik IV, I, 413, 423; II, 351; III, 138, 256.
- Frederik V, II, 198; III, 139, 151.
- Frederik VI, I, 117 f.; II, 52, 71, 279, 298, 301, 325; III, 47, 66, 71, 134, 338.
- Frederik VII, II, 86; III, 26, 79, 367; IV, 24, 74, 260. Buste, IV, 24.
- Frederik VIII, III, 183.

- Frederik, Kronprins, IV, 249.
- Frederik II, Konge af Preussen, I, 413.
- Frederik Barbarossa, tysk Kejser, I, 134.
- Frederik Christian, Hertug af Augustenborg, III, 133.
- Frederik, Ferdinand, Prins, II, 54, 299; III, 44 f., 47 f., 66.
- Frederik Wilhelm I, Konge af Preussen, I, 413.
- Frederiksen, Afdelingsingeniør, I, 17.
- Frederiksen, Anton, Arkitekt, III, 167; IV, 220.
- Frederiksen, E., Præst, Forstander, IV, 250.
- Frederiksen, F. W. E., Premierløjtnant, I, 72.
- Frederiksen, Johs., Arkitekt, IV, 228.
- Frich, Søren, Maskinfabrikant, I, 118; II, 101, 102*, 244.
- Fridericia, J. A., Historiker, I, 294.
- Friedmann, Ignaz, Pianist, III, 352.
- Fries, Herredsfoged, II, 322.
- Frigaard, E., Ritmester, IV, 301.
- Friis, Greve, Kyrasserofficer, III, 36.
- Friis, Anne, Legatstifter, II, 347.
- Friis, Christen Nielsen, Sognepræst, III, 112, 128*.
- Friis, Christian, til Krogerup, Kansler, III, 423.
- Friis, Johan, Kansler, III, 106, 169 f.
- Friis Jørgen, Magister, Forstander for St. Karensgaard, I, 189.
- Friis, Niels, Greve, Stiftamtmand, II, 265.
- Friis, Oluf, Lensmand paa Kalø, I, 242.
- Friis, Povl, Skuespiller, Teaterdirektør, III, 374* f., 377, 389.
- Friis Johansen, K., Arkæolog, I, 51.
- Fritz, M. B., Arkitekt, IV, 24, 225.
- Frobenius, Orgelbygmester, III, 148.
- Frode, I, 109, 126 f., 212.
- Frost, Herredsfoged, II, 322.
- Frost, Søren Jensen, Borgmester og Købmand, I, 315*, 389 f., 397 f.
- Fryd, Poul, Skolebestyrer, III, 190.
- Fulling, Frantz, Postfuldmægtig, Gæstgiver, III, 14 f.
- Fulling, N. H. Vinhandler, I, 72; III, 369, 409.
- Funch, Cl., Overlærer, III, 182, 187, 211, 212*, 241.
- Funch-Thomsen, Th., Redaktør, III, 279*.
- Funder, Peder, Tobaksfabrikant, I, 56, 63.
- Funder, Thomas P., Tobaksfabrikant, Raadmand, cand. jur., Stænderdeputeret, Rigsdagsmand, II, 53, 56 f., 73, 74* f, 284, 301, 305, 325; III, 48.
- Fynbo, Jørgen, Havnefoged, II, 186.
- Fæder, Peder, Handelsmand, III, 250.
- Fønss, Præst, III, 240.
- Gad, Harald, Arkitekt, IV, 187.
- Gad, Knud Henning, Skibsklarerer, III, 204.
- Galt, Peder Ebbesen, Stiftensmand, III, 101.
- Galten, Knud, Borgmester, I, 268, 387 f.
- Galthen, Afdelingsingeniør, IV, 24.
- Galthen, Mads, Købmand, II, 31.
- Gamst, Glarmester, II, 291; III, 91.
- Garde, Aage, Teaterdirektør, III, 392.
- Gebauer, H., Havneingeniør, II, 258; IV, 162.
- Geertsen, M. A., Raadmand, Borgmester, I, 416; II, 31, 280, 292.
- Geleff, P., Politiker, III, 280.
- Gersdorff, Infanterimajor, III, 70.
- Gert, Greve af Holsten, I, 222.
- Gesius, Jacob, Apoteker, II, 412; III, 146.
- Gierlev, Fr., Redaktør, III, 277.
- Gius, Oluf, Havnefoged, I, 410; II, 186.
- Gius, Rasmus, Pedersen, Borgmester og Købmand, I, 282, 397.
- Gjedding, Lauritz, Brændevinsbrænder, II, 24, 59.
- Gjødesen, Jens, Biskop, III, 103, 105.
- Gjøe, Mogens, Rigshovmester, I, 242.
- Gleerup, F. C., Borgmester, II, 280; III, 224.
- Glæsel, Frederik, Edvard, Distriktslæge, II, 409, 419, 440.
- Goll, August, Politimester, IV, 18.
- Goltz, von der, tysk Oberst, I, 284.
- Gorm den Gamle, I, 126, 212.
- Gotlænder, Hans Nielsen, Kæmner, Kobberhandler, I, 408; II, 186.
- Gottlieb, A. C., Distriktsingeniør, IV, 132.
- Gottlieb, Carl, Direktør, II, 103, 138*.
- Gottlob, Kai, Arkitekt, III, 167; IV, 220.
- Graah, Jens, Andreas, Stiftamtmand, II, 319 f., 324, 325*, 427; III, 54, 310.
- Gram, Hans, Historiker, III, 138.
- Grarup, A., Tobaksfabrikant, Borgerrepræsentant, II, 56, 305.
- Grauer, H. K. J., Apoteker, II, 413.
- Grave, Erik Mogensen, Biskop, III, 129 f., 145, 220.
- Gregersen, Fr., Prosektor, II, 431; IV, 178, 293.
- Gregor VII, Pave, I, 131.
- Gregorius de Crescentia, pavelig Legat, I, 147.
- Groeningen, Giert van, Stenhugger, I, 261; III, 114, 119.
- Groeningen, Mikkel van, Billedskærer, I, 262; III, 114.
- Grosman, H. E., Kantor, III, 224, 328 f., 345.
- Grotum, Chr. H., Møller, Kaptajn, III, 436, 438.
- Grubbe, Erik, Lensmand, II, 350; III, 104, 112.
- Gruhn, Axel, Direktør, II, 138.
- Grundtvig, N. F. S., III, 179, 180*, 183.

- Grundtvig, Vilh., Overbibliotekar, III, 232.
- Grønborg, P., Direktør, II, 147.
- Grønbæk, Hans Andersen, Borgmester, Renteskriver, I, 317, 389, 396 f., 401.
- Gudjónsson, Skuli, Professor, IV, 135.
- Gudme, Olaf, Rektor, III, 192.
- Guldager, Christian, Møller, III, 440.
- Guldager, Kirstine, Møller, III, 440-43*.
- Gulev, Peder, Skolelærer, II, 369; III, 198, 200.
- Gulman, Direktør, III, 192.
- Gunde Madsøn, Raadmand, I, 362, 378, 380.
- Gutfeld, A. John, Kapelmester, III, 345.
- Gülden, Hieronymus, Ridefoged, II, 348.
- Güldenchrone, F., Stiftamtmand, III, 64.
- Gyldenløve, Ulrik Christian, III, 111.
- Gyldenløve, Ulrik Frederik, III, 425.
- Gyldenstjerne, Knud, Biskop af Odense, III, 116, 117*.
- Gylling, Søren, Købmand, I, 313.
- Gylling, Søren, Mikkelsen, Borgmester, Købmand, Skibsreder, I, 343, 350, 353, 415 ff., 423.
- Gøtsche, Arkitekt, IV, 310.
- Gøye, Birgitte, III, 119.
- Gøye, Eline, III, 122*.
- Haagensen, Skomager, II, 109*.
- Hagen, Amalie, f. Price, Skuespillerinde, III, 372*, 375.
- Hagen Carl, Skuespiller, Teaterdirektør, III, 373* ff.
- Hahn, Præst, III, 239.
- Hahn, Chr. D., Stiftsfysikus, II, 290, 401; III, 225.
- Hahn, Chrf. D., Militærlæge, II, 402.
- Hahn, P. I., Manufakturhandler, II, 114.
- Hald, Haldor, Præst, IV, 216.
- Hald, J. P., Købmand, Raadmand, II, 78, 305, 314.
- Hald, N., Gørtler, II, 110; III, 93.
- Hald, P. T., Bankinspektør, II, 163.
- Hallager, Frederik, Overlæge, II, 436.
- Hammer, Oluf, Forstander for St. Karens Gaard, I, 190; III, 421.
- Hammerich, Byfoged, III, 91.
- Hammerich, Holger, Ingeniør, II, 124 f.
- Hammerich, Johan Matthias, Sognepræst, III, 138, 141, 197.
- Hammerich, Louis, Grosserer, II, 94*; III, 167.
- Hammershøi, J., Købmand, Borgerrepræsentant, II, 305, 314, 321, 325.
- Hamsfort, Cornelius, Apoteker i Odense, III, 108.
- Hans, I, 160, 162, 188, 190, 225 f., 230, 232 ff., 236*, 239, 241 f., 244, 369, 372, 374, 377 f., 382; II, 189, 446.
- Hansen, Damaskvæver og Fattiggaardsbestyrer, II, 387*.
- Hansen, Pedel, III, 182.
- Hansen, A. D., Læge, II, 448.
- Hansen, Albert, Biskop, III, 103.
- Hansen, Axel, Skolebestyrer, III, 191.
- Hansen, Axel, Billedhuger, IV, 24.
- Hansen, Chr. G., Direktør, Konsul, II, 96, 142, 157.
- Hansen, Gustav, Distriktschef, IV, 162.
- Hansen, H., Redaktør, II, 329; III, 278.
- Hansen, H. C., Købmand i Randers, II, 369, 384.
- Hansen, I. V. Ahlmann, Forhyringsmand, IV, 183.
- Hansen, Ivan, Maskinarbejder, IV, 293.
- Hansen, J., Instrumentmager, IV, 208.
- Hansen, J., Organist, III, 326.
- Hansen, K., Redaktør, III, 276* f., 284.
- Hansen, M. Kirkeforstander, IV, 227.
- Hansen, M. P., Bogbinder, III, 249.
- Hansen, Martha, Læremoder, II, 368.
- Hansen, Martin, Grosserer, II, 330.
- Hansen, N. P., Skomagermester, IV, 252.
- Hansen, Poul, Præst, IV, 206, 223.
- Hansen, Svend, Grosserer, IV, 304.
- Hansen, Thomas, Købmand, I, 346.
- Hansen-Reistrup, K., Billedhuger, Maler, IV, 289, 310.
- Harald I Blaatand, I, 73, 126, 213.
- Harald Haardraade, I, 96 f., 109, 129; II, 179.
- Harald Klak, I, 126 f.
- Harboe, Postembedsmand, III, 11 f.
- Harboe, Matthias, II, 266.
- Harboe, Rasmus, Billedhuger, IV, 220.
- Harboe, Rolf, Trafikinspektør, IV, 286.
- Hardeknud, I, 78, 109, 127, 213.
- Hardenberg, Knud, III, 118.
- Harder, Poul, Geolog, I, 11, 20 f., 26.
- Harding, Hans Bendixen, Postmester, III, 7.
- Hartmann, J. P. E., Komponist, III, 331.
- Hartvigson, H., Købmand, II, 321; III, 189, 283.
- Hassing Jørgensen, Trafikminister, II, 150.
- Hauberg, P., Numismatiker, I, 78 f.
- Haugard, Oscar M., Entreprenør, IV, 116.
- Haugsted, Ejler, Bibliotekar, IV, 264.
- Haurowitz, Sophie Henriette, f. Nielsen, Skuespillerinde, III, 366 f., 367*, 374 f., 409.
- Haurowitz, Wilhelm, Skuespiller, III, 366 f., 374 f.
- Hausen, J. F., Musikdirektør, III, 362.
- Havning, Th., Arkitekt, IV, 24, 221.
- Hee, Kæmner, II, 318.
- Hee, Jørgen, Biskop,, II, 371; III, 132.

- Hegerfeld, Peter, Læge, III, 126.
- Heiberg, J. L., III, 367, 396, 398.
- Heiberg, Johanne Luise, kgl. Skuespillerinde, III, 380.
- Heiberg, P. A., III, 261, 358.
- Heide, Claus, Sygehuslæge, II, 409, 428.
- Heimann, M., Redaktør, III, 283.
- Heitwinkel, Jørgen, III, 124.
- Helgason, O., Missionær, IV, 228.
- Helgesen, Poul, I, 161 f., 184, 227; II, 100, 170, 220.
- Hellquist, Elof, sv. Sprogforsker, I 83.
- Helsingreen, Albert, Teaterdirektør, III, 375, 378*, 407 f.
- Hemmingsen, Niels, Teolog, III, 102 f.
- Henning-Jensen, Erik, Teaterdirektør, III, 392; IV, 291.
- Henningsen, I., Forstander, IV, 246.
- Henrik, Abbed af Vitskøl, I, 134.
- Henrik Harpestreng, I, 223.
- Henriksen, H. W., Bibliotekar, Fuldmægtig, IV, 288.
- Herløv, Morten, Sognepræst, III, 138, 252.
- Herman Mikkelsen, Byskriver, I, 378.
- Hermansen, Th. S., Fotograf, II, 139.
- Herskind, Konsul, II, 37, 58, 318, 322, 326; III, 72.
- Herskind, Jesper Sørensen, II, 266.
- Hersleb, Peder, Biskop, III, 174.
- Hertel, Chr. Vest, Præst, Historiker, III, 43, 112, 141, 148, 221, 311, 331.
- Hertel, J. S., Adjunkt, III, 382.
- Hertz, Amtsforvalter, II, 318.
- Hertz, Chr., Borgmester, II, 307, 320 f., 326; III, 59.
- Hertz, Henrik, III, 371, 398.
- Hesselballe, N. P. Jensen, Barber, IV, 211.
- Heuckendorff, H. P., Amtsforvalter, IV, 126.
- Hilberg, O., Inspektør, IV, 297, 303.
- Hindby, Ch., Skattedirektør, IV, 48.
- Hindsholm, Laurids Jacobsen, Biskop i Odense, III, 107, 111.
- Hinge, A., Murer, IV, 210.
- Hirschfeldt, preussisk General, III, 57.
- Hirshals, Sv. A., Skolebestyrer, III, 190.
- Hjort, Peder, Forstander for St. Karens Gaard, I, 189.
- Hoeck, E., Politimester, II, 339; IV, 18, 115, 143.
- Hoff, Johannes, Læge, II, 434; IV, 191, 193.
- Hoffmeyer, J., Overbibliotekar, Adjunkt, Redaktør, I, 365; III, 231 f., 273, 275* f., 277; IV, 249.
- Hoffmeyer, Skat, Biskop, Dr. theol., III, 158; IV, 125, 232.
- Holberg, Ludvig, I, 110; II, 273; III, 8, 251, 256, 336, 358, 376, 391, 396-99.
- Holck, Carl Chr., Postmester, Greve, III, 26.
- Holck, Ejler, Stiftamtmand, I, 413, 415, 425.
- Holck, K., Kgl. Borgmester, IV, 127.
- Holm, A. B., Farver, Brandkommandør, III, 90*.
- Holm, Aug., Direktør, II, 140.
- Holm, N. E. S., Maler, III, 300.
- Holm, Niels, Postmester, III, 9 ff., 12.
- Holm, P., Organist, Maler, III, 300, 339*.
- Holm, Peter, Museumsdirektør, IV, 274.
- Holm, Rasmus, Overlæge, II, 436.
- Holmark, S. C., Sagfører, IV, 219.
- Holmsted, Bernt, Apoteker, Borgmester, II, 413; III, 36, 83.
- Holmstedt, Adjunkt, III, 240.
- Holst, Præst i Skjødstrup, II, 356.
- Holst, Johan Jørgen, Kommerceraad, III, 10.
- Holst, M. C., Dr. techn., Direktør, II, 135, 178; IV, 254.
- Holst, Niels, Generaldirektør, II, 87* f.
- Holst, S. M., Købmand, Direktør, II, 95 f.
- Holst-Knudsen, C., Landsretssagfører, IV, 11, 235.
- Holstebro, Uhrmager, Borgerrepræsentant, II, 305; III, 240.
- v. Holstein-Rathlou, Emil, Hofjægermester, Samler, IV, 261.
- Holsøe, N. P. C., Arkitekt, III, 430.
- Holten, Cai, Professor, Overlæge, IV, 176.
- Horner, Stenhugger, I, 134.
- Hored, Biskop af Slesvig, I, 127.
- Hornemann, Claus, Købmand, I, 347.
- Hornemann, G. A., Direktør, II, 140.
- Hornemann, T. S. W., Havneingeniør, I, 46; II, 244*, 341.
- Horsens, Hans, Fattigfoged, II, 370.
- Hostrup, Jens Christian, III, 367, 376, 398.
- Hostrup, Helge, Højskoleforstander, Redaktør, Præst, III, 283.
- Hougaard, Andr., Skuespiller, III, 374*, 376.
- van der Hude, Jørgen, Landsknægtfører, I, 250.
- Huitfeld, Arild, Rigskansler og Historiker, I, 132, 192; III, 107.
- Huitfeldt, M. V., Stiftamtmand i Viborg, III, 40.
- Humble, L. G. V., Trafikbestyrer, IV, 162.
- Hundrup, F. E., Adjunkt, III, 232.
- Hutfeldt, Jesper Nielsen, Borgmester, Kommissarius, I, 291, 325, 399; III, 144.
- Hvass, M. M., II, 266.
- Hvidt, V., Stiftamtmand, IV, 123, 213.
- Hviid, Borgmester, II, 12, 221 f., III, 428.
- Hviid, N., Borgmester, Stadshauptmand, II, 280; III, 12, 70.
- Hübertz, Jens Rasmussen, Læge og historisk Forfatter, I, 262, 293; II, 70, 407*; III, 250.

- Hühn, Fr., Menighedsforstander, IV, 224.
- Hygom, Peder, Biskop, II, 364; III, 130 f., 199, 426.
- Høcker, Hans Henrik, Skarpretter, I, 428 ff.; III, 34.
- Høgeh, Guldsmed, Borgerrepræsentant, II, 305.
- Høgeh-Guldberg, E., Adjunkt, III, 182.
- Høgeh-Guldberg, J., Oberst, I, 53, 117; II, 39, 43, 306, 321, 418; III, 225* ff., 239 f., 314; IV, 260.
- Høgeh-Guldberg, Ove, Stiftamtmand, II, 10, 18, 195, 279, 280* ff., 286, 369, 372 f., 423 f.; III, 12, 14, 65, 132 f., 198, 334, 355 f., 360, 429.
- Høgeh-Hansen, A., Arkitekt, IV, 11, 25, 180, 224, 288, 296.
- Høhncke, Telegrafdirektør, III, 277.
- Højmark, Asger, Præst, IV, 222.
- Højmark, Frede, Redaktør, III, 283.
- Højsgaard, H. P., Stiftskasserer, IV, 212.
- Høpp, J. P., Overprokurør, II, 300.
- Hørup, V., Politiker, II, 330.
- Høst, Apoteker, II, 360.
- Høve, Paaske Jensen, Sognepræst, III, 111.
- Høvring-Nielsen, Arkitekt, III, 194.
- Høyen, L. N., Kunsthistoriker, III, 151, 162.
- Høyer, Jacob, Seminarieforstander, III, 194; IV, 240.
- Høysgaard, Jens, II, 33.
- Ibsen, Henrik, III, 401, 408.
- Ibsen, Peder, Købmand, I, 280.
- Illuge, Biskop, I, 132.
- Ingegerd Pedersdatter af Pedersborg, I, 137.
- Ingerslev, Overkrigskommissær, Godsejer, III, 441.
- Ingerslev, Rektor, III, 183.
- Ingerslev, H. P., Prokurator, Raadmand, Godsejer, III, 239, 244.
- Ingerslev, H. P., Minister og Godsejer, I, 122; II, 116, 235, 322, 333; III, 234, 281, 318.
- Iversen, Johs., Geolog, I, 44.
- Jacob Erlandsøn, Erkebisp af Lund, I, 149.
- Jacob Moltke, Biskop af Viborg, I, 160.
- Jacobsen, Vognmand, III, 26.
- Jacobsen, Aage Th. B., Overlæge, II, 434; IV, 182.
- Jacobsen, Arne, Arkitekt, IV, 11, 113 f.
- Jacobsen, Augustinus, Guldsmed, I, 263.
- Jacobsen, Jacob, Teaterdirektør, III, 392*.
- Jacobsen, Laur. B., Købmand, III, 79, 90.
- Jacobsen, Lis, I, 73, 75.
- Jacobsen, M., Forstanderinde, IV, 216.
- Jacobsen, Niels, Sognepræst, III, 112.
- Jacobæus, Rektor, III, 183.
- Jacobæus, Holger, Professor, II, 187, 273.
- Jacobæus, Mathias, Læge, II, 400*; III, 105, 107 f.
- Jahn, J. F., Farver, II, 21.
- Jahnsen, Anders, Farver, III, 71, 78.
- Jahnsen, Laurids, Klasselotterikollektør, II, 446.
- Jansen, Rasmus, Stiftsprovst, III, 140.
- Janson, Hector Frederik, Biskop, II, 369, 372 f.; III, 132 f., 198, 252, 346.
- Jens Assersøn, Biskop, I, 150 ff., 178; III, 169.
- Jens Brun, Borgmester, I, 359, 365, 376.
- Jens Grand, Erkebisp af Lund, I, 150.
- Jens Hvidsen, Borgmester, I, 364 f.
- Jens Iversøn Lange, Biskop, I, 142, 159, 161, 165, 170 ff., 173, 175* f., 178, 180*, 182 f., 187; III, 324.
- Jens Jensen Brok til Clausholm, I, 158.
- Jens Kalf, Marsk, I, 149.
- Jens Kanne, Ridder, I, 150.
- Jens Madsøn, Borgmester, I, 350 ff., 364, 375, 380.
- Jens Nielsen Løvenbalk til Aunsbjerg, Landsdommer, I, 158.
- Jens Pedersen, Borgmester, I, 365.
- Jensen, Alexander, Slagtehusinspektør, IV, 93, 297
- Jensen, Bertel, Redaktør, III, 276.
- Jensen, Chr., Snedkermester, II, 53.
- Jensen, Christen, Borgmester, Hospitalsforstander, I, 399; III, 425.
- Jensen, Chr. Axel, Museumsinspektør, I, 165; III, 114; IV, 264 ff., 275.
- Jensen, F. Chr. J., Handeltgartner, II, 110*.
- Jensen, Frederik, Skuespiller, III, 375.
- Jensen, Frits, Arkitekt, III, 193.
- Jensen, G. A., Højesteretsassessor, I, 196.
- Jensen, Harald, Direktør, II, 137.
- Jensen, Harald, Redaktør, Politiker, II, 330*; III, 213, 279* ff., 282; IV, 9.
- Jensen, H. P., Kleinsmed, II, 102.
- Jensen, Jakob, Borgmester, II, 331, 345; III, 213; IV, 9 ff., 13*, 23, 25, 229, 268.
- Mindesten, IV, 11.
- Jensen, Jørgen, Skipper, II, 66 f.
- Jensen, J. K. F., Overportør, IV, 288.
- Jensen, J. P. B., Brændevinsbrænder og Brygger, II, 59 ff.
- Jensen, Kai, Stiftsprovst, IV, 217.
- Jensen, Mikkell, Borgmester, I, 388.
- Jensen, Morten, Borgmester, I, 397.
- Jensen, Niels, Bankdirektør, IV, 291, 301.
- Jensen, Poul, Politimester, IV, 150.
- Jensen, Reinholdt, Redaktør, Politiker, III, 271.
- Jensen, Søren, Raadmand, I, 353, 415 f.
- Jensen, Thomas, Kapelmester, III, 345; IV, 291, 293.
- Jensen-Toustrup, N., Politiker, III, 361.
- Jep Kat, Raadmand, I, 370.
- Jermer, rygisk Fyrste, I, 135.

- Jersin, Jens Dinesen, Biskop i Ribe, III, 174.
- Jespersen, Jacob Vilh., Stiftsfysikus, II, 403*, 406, 419, 427.
- Jessen, Axel, Geolog, I, 41.
- von Jessen, Franz, Redaktør, Forfatter, III, 283.
- Jessen, Peder, Farver, Raadmand, I, 308, 401*; II, 266; III, 436.
- Johannes Smed, Borgmester, I, 359, 365.
- Johansen, Anders, Stiftsfysikus, II, 410*.
- Johansen, Mikael, Købmand, II, 331.
- Jonge, Nicolai, II, 197.
- Jordahn, F., Bankdirektør, II, 159.
- Jostens, Hans, Borgmester, I, 398 f.; III, 82.
- Juel, H. A., General, II, 321; III, 47*, 338.
- Juel, Jens, Lensmand, I, 387.
- Juel, Jørgen, Borgmester, I, 325, 399; II, 264, 348.
- Juel, Ove, II, 273.
- Julius II, Pave, I, 189.
- Juncker, Th., Direktør, II, 135.
- Jung, C. A. C., Domorganist, III, 330, 339 f., 341*.
- Jung, Hans, Apoteker, II, 412.
- Junge, Reynold, Møntmester, I, 245.
- Junger, Bernt, Apoteker, II, 412.
- Just, Anton Frantz, Redaktør og Forfatter, II, 274.
- Justsen, Hans, Købmand, Borgmester, I, 308, 312, 323 ff.; III, 254.
- Juul, C., Ingeniør, IV, 20.
- Juul, Lauritz, Amtslæge, II, 410, 432; IV, 194.
- Juul, Rasmus, Skolemester, III, 196 ff.
- Jørgen Klokketøber, I, 302.
- Jørgensen, Bendix, Postskriver, III, 257.
- Jørgensen, Harald, Købmand, II, 93* f.
- Jørgensen, Lauritz, Købmand, II, 194.
- Jørgensen, O. D. E., Stadsingeniør, I, 40.
- Jørgensen, Orla, Præst, IV, 226.
- Jørgensen, Poul Johs., Retshistoriker, I, 367.
- Jørgensen, Severin, Andelsmand, II, 96, 97*.
- Jørgensen, S. M., Portrætmaler, Kobberstikker og Stempelskærer, II, 46, 53.
- Jørgensen, Thorvald, Slotsarkitekt, III, 393; IV, 74.
- Jørgensen, V., Postfuldmægtig, III, 24.
- Kaarsberg, Andr., Tobaksfabrikant, II, 21.
- Kaas, Bjørn, til Staarupgaard, I, 261.
- Kaas, Jørgen, Lensmand, III, 422 f.
- Kabell, A. L., Sognepræst, III, 225.
- Kabell, Johannes, Domorganist, II, 276; III, 327, 329 f., 337, 347, 349, 406.
- Kahr, J., Lærer og Kantor, III, 338.
- Kampmann, Hack, Arkitekt, I, 51, 66, 139, 141; III, 27, 165, 167, 183, 391; IV, 22, 62, 131, 219, 246, 277, 289, 310.
- Kannegaard, S. A., Musiker, IV, 208.
- Karlsen, Christen, Borgmester, I, 319, 398 f.
- Karup, Engsig, Præst, IV, 250.
- Kaufmann, Axel, Fabrikant, IV, 303.
- Kellermann, Chr., Cellist, III, 350*, 351.
- Kieler, Alfred, Direktør, II, 100*.
- Kier, Axel, Direktør, II, 140.
- Kier, Chr., Overretssagfører, Retshistoriker, Byrådsmedlem, II, 116, 331 f., 333*; III, 32, 191; IV, 27.
- Kier, K., Landsretssagfører, IV, 152.
- Kierkegaard, Søren, II, 278.
- Kihl, A. C. C., Værkstedschef, IV, 139.
- Kindelan, Juan, spansk Generalmajor, III, 52.
- Kirk, Gregers, Direktør, II, 32.
- Kirk, Kristian, Direktør, III, 278.
- Kirkegaard, Aug., Skolebestyrer, III, 192.
- Kirkegaard, Ejnar, Skolebestyrer, III, 192.
- Kirkerup, E. N., Boghandler, III, 248 f., 270.
- Kjørboe, Købmand, II, 314.
- Kjersgaard, Tøger, Købmand, I, 207, 347, 423; III, 70, 197.
- Kjær, Hans, Arkæolog, I, 55, 63.
- Kjær, Hjalmar, Arbejdsmand, IV, 209.
- Kjær, Søren, Borgmester i Kolding, Dramatiker, III, 353.
- Kjærtunge, Chr., Tandlæge, II, 106, 415*.
- Kjærtunge, Ingvar, Læge, II, 415.
- Kleisdorff, Overlærer, III, 448; IV, 258.
- Klingenberg, Paul, Postdirektør, Købmand, III, 7.
- Klixbüll, A., Ingeniør, IV, 22, 62.
- Kloedt, Berndt, Møller, I, 308; III, 434.
- Klog, Jens, Havnefoged, II, 218.
- Klæstrup, P. C. N. M., Maler, IV, 300.
- Knub, G. N., Maskiningeniør, IV, 139.
- Knud I, den Store, I, 75, 77 f., 127 f.; IV, 264.
- Knud II den Hellige, I, 183, 214.
- Knud Lavard, I, 132, 183, 367.
- Knud Magnussøn, I, 79, 138.
- Knud, Biskop, Læge, II, 398 f.
- Knudsen, Christian, Bøddel, I, 382.
- Knudsen, Franz, Skolebestyrer, III, 192.
- Knudsen, Jacob, Sognepræst, Professor, III, 112.
- Knudsen, Jørgen, Hospitalsforstander, III, 422.
- Knudsen, Paul, Præst, IV, 198, 221.
- Knudsen, Regnar, Lektor, I, 75, 129.
- Knudsen, Svend, Bogholder, IV, 207.
- Knudsen, V. S., Lærer, IV, 253 f.
- Knutzen, Eleonora, f. Wimmer, Skuespillerinde, III, 369*, 371.
- Koch, J. H., Hofbygmester, III, 181.
- Koch, Joseph, Præst, IV, 224.
- Koch, Nicoline, Skolebestyrerinde, III, 191*.

- Koch, Svend, Stadsdyrlæge, II, 450; IV, 104.
 Koppel, Sparekassedirektør, III, 391.
 Koppel, M. R., Købmand, II, 98.
 Kornerup, Waldemar, Kontorchef, II, 275.
 Kortsen, C., Bagermester, II, 48.
 Krabbe, Otto, Amtmand i Vordingborg, II, 266 f.
 Krabbe, Peder, Byfoged, I, 370, 376, 384.
 Krag, Frederik, Baron, Stiftamtmand i Viborg, I, 306.
 Krag, C. N., Maskinbestyrer, IV, 162.
 Kragh Møller, Sagfører, IV, 38.
 Krahmer, Paulus Reinhardt, Postmester, III, 7.
 Kraiberg, Overlærer, II, 321; III, 187, 240, 241*; IV, 249.
 Kramer-Petersen, Asta, Læge, IV, 212.
 Kramhøft, O., Direktør, II, 138.
 Krarup, O., Dommer, IV, 143.
 Krarup, Thure, Rektor, II, 372; III, 179*, 224, 252.
 Krebs, Carl, Overlæge, Dr. med., II, 431; IV, 177.
 Kriel, Spindemester, II, 369.
 Kristensen, Marius, Sprogforsker, I, 94.
 Krog, Rektor, III, 177.
 Krogh, Chr., Maskinfabrikant, I, 103.
 Krognos, Oluf Mouritzen, III, 121.
 Kruse, Karetmager, II, 330; III, 210.
 Kruse, M., Assistent, IV, 39.
 Kruse-Dall-Petersen, Fanny, Skuespillerinde, III, 373*, 376, 378.
 Krüger, Fr., Astronom, IV, 275.
 Kühnell, S. F., Arkitekt, IV, 106 f., 222, 268.
 Küker, Infanterifændrik, II, 8.
 Königsmarck, svensk General, I, 290.
 Køster, Apoteker, II, 374.
 Køster, Andreas, Provincialmedicus, II, 401.
 Laasby, Jens Rasmussen, Borgmester, Købmand, Skibsreder, I, 202, 324, 400; II, 190.
 Laasbye, Peder Jensen, Borgmester, Købmand, I, 202, 338, 343, 347, 414-17, 423, 425 f., 431; II, 32, 266, 280, 282, 292; III, 63.
 Laasbye, Søren, I, 320.
 Lang, Mads, Biskop, III, 100 ff., 102*, 110, 421.
 Langballe, Regimentskvartermester, I, 334.
 Langballe, C., Købmand, Skibsreder, II, 59, 61, 106, 240.
 Langballe, Jens Mikkelsen, Skipper, II, 190.
 Langballe, Otto, Købmand, II, 98, 106*, 230.
 Lange, C., Arkitekt, III, 50; IV, 309.
 Lange, H. W., Teaterdirektør, III, 366* ff.
 Larsen, C., Direktør, II, 147.
 Larsen, Jens Henrik, Sognepræst, III, 141, 225.
 Larsen, J. K., Rektor, Dr. phil., III, 193.
 Larsen, J. M. C., Kunstsmed, II, 157; III, 31.
 Larsen, Knud, Maler, IV, 219.
 Larsen, Lars, Postfuldmægtig, III, 14.
 Larsen, N. Müller, Socialdirektør, IV, 103.
 Larsen-Ledet, L., Redaktør, III, 284.
 Lassen, Jens, Borgmester, I, 290, 398; II, 190.
 Lassen, Otto, Overlæge, II, 431; IV, 176.
 Lassen, Vilh., Redaktør, Politiker, III, 275.
 Laub, Otto, Biskop i Viborg, III, 156.
 Lauersen, Jens, Borgmester, I, 397.
 Laugho sacerdos, Byfoged, I, 368.
 Laurentius, Olai, Munk, III, 220.
 Laurensen, Thomas, Provincialmedicus, II, 401.
 Lauridsen, Mogens, Borgmester, I, 388.
 Lauritzen, Lauritz, Rektor, III, 252.
 Laursen, Anna, Skolebestyrerinde, III, 192, 193*.
 Laursen, L., Stationsforstander, IV, 163.
 Laursen, N., Luftskipper, III, 295.
 Laursen, Niels, Købmand, III, 428.
 Laursen, N. Johan, Præst, Politiker, Redaktør, II, 330; III, 159 f., 192, 213, 276.
 Lausen, Fr., Direktør, II, 100, 132; IV, 254, 294, 296.
 Lausen, H. H., Redaktør, III, 283.
 Lehmann, Orla, Politiker, II, 324, 437; III, 54.
 Leth, Kaptajnløjtnant, Kanalen-, Havne- og Fyrinspektør, II, 209, 271.
 Leth, A., Maskinfabrikant, II, 103.
 Levetzau, Stiftamtmand, II, 364.
 Levin, A., Boghandler, III, 249.
 Lichtenstein, Pauline, Skuespillerinde, III, 363.
 Liisberg, Bering, Købmand, II, 314, 324; III, 78.
 Liisberg, Niels Carl, Drejer, II, 312; III, 78.
 Lillienkiold, Herredsfoged, II, 322.
 Lind, N. C., Skibsreder, II, 240.
 Lindenow, Laurids, Stiftsbefalingsmand, III, 122.
 Lindhard, Ludvig, Seminarist, Skolebestyrer, III, 184 f.
 Lindhard, Mogens, Stiftsprovst, III, 141.
 Lindhard, Sophie, Skolebestyrerinde, III, 191.
 Lindhard, Vincent, Stiftsprovst, III, 159*.
 Lindquist, Sune, sv. Arkæolog, I, 67, 77.
 Litle, Erik, Borgmester, I, 365.
 Liufdag, Biskop af Ribe, I, 127.
 Lohse, Adjunkt, III, 231.
 Lomholt, Esbern, Professor, Overlæge, II, 432; IV, 180.
 Lottrup, I. S., II, 24.
 Lottrup, M. C., Købmand, Brændevinsbrænder, Brygger, II, 106, 107*.
 Louise, Dronning, IV, 212.
 Louth, Jernbanedirektør, II, 87.

- Ludvig Andersøn, Borgmester, I, 362, 375.
- Ludvigsen, L. A., Arkitekt, II, 339.
- Luja, Kaptajn, II, 275.
- Lumbye, H. C., Komponist, III, 350.
- Lund, Rektor, III, 183, 191.
- Lund, Hakon, Professor, Dr. phil., IV, 235.
- Lund, J. P. G. B., Telegrafbestyrer, III, 31.
- Lund, Jørgen Christoph, Postmester, III, 15 ff., 84.
- Lund, L. J., Redaktør, III, 183.
- Lund, Lorentz, Bagermester, II, 49.
- Lund, Niels, Bogtrykker, Redaktør, II, 24, 58; III, 260, 261*.
- Lund, P., Maler, III, 300.
- Lunddahl, Johannes, Amtslæge, II, 409 f., IV, 194.
- Lydicksen, Anders, Købmand, Borgmester, I, 320 f., 322*, 398, 399*, 400, 407; II, 187, 348; III, 111.
- Lykke, Erik, Lensmand, I, 197.
- Lykke, Erik, til Skovgaard, Lensmand, III, 432 f.
- Lyngby, Th., Sognepræst, III, 160.
- Lyskander, Claus Chr., Historiker, III, 171.
- Lystager, Apoteker, II, 373.
- Lütken, Amtsprovst, III, 135.
- Løgstrup, J., Købmand, II, 30.
- Løring, Niels, Præst i Viby, I, 189.
- Løvenørn, Poul Vendelbo, Stiftamtmand, I, 412, 413*, 422-28; III, 9, 148, 258.
- Maarslet, Lars Knudsen, Postkører, III, 10.
- Mackeprang, Mogens B., Arkæolog, I, 35.
- Madsen, C., Alterdeg, IV, 249.
- Madsen, Frederik, Skuespiller, III, 376*.
- Madsen, Hans, Kontorbestyrer, IV, 115, 137, 277.
- Madsen, Jacob, Biskop, III, 104* f., 112, 124, 251, 423.
- Madsen, Morten, Biskop, III, 103, 251.
- Madsen-Bæk, P., Skrædermester, IV, 295.
- Madvig, J. N., Professor, Filolog, Politiker, III, 180.
- Magnus den Gode, I, 75, 79, 128 f., 214.
- Magnus Nielsson, Kongesøn, I, 132.
- Magnus Nielsen, Borgmester, I, 365.
- Magnussen, Arne, Oldforsker og Historiker, I, 183 f.
- Malberg, Henrik, kgl. Skuespiller, III, 378, 395, 407.
- Malling, Mikkel Mikkelsen, Borgmester og Købmand, I, 306, 324, 400, 411*, 414; II, 348; III, 146 f., 152.
- Malling, Søren Mikkelsen, Raadmand, II, 348.
- v. Mandern, Karel, Kontrafejer, III, 121 f.
- Mantzius, Kristian, kgl. Skuespiller, III, 367, 380.
- Margrethe, Dronning, I, 158 ff., 165, 222*, 374. — Mindesten, IV, 24.
- Margrethe Sprænghest, I, 149.
- Markdanner, Casper, Lensmand paa Koldinghus, I, 278.
- Marott, E., Politiker, III, 280 ff.
- Marquard Skernow, Erke-
deg, I, 224, 296, 381.
- Marselis, Constantin, I, 165; III, 142, 143*.
- Marselis, Gabriel, I, 300; III, 425.
- Marstrand, Wilh., Maler, III, 445; IV, 259.
- Marsvin, Ellen, III, 103.
- Marsvin, Else, Legatstifter, II, 347.
- Martensen, H. L., Sjællands Biskop, III, 154, 156 f.
- Martin, Jacob, Redaktør, III, 277.
- Mathiassen, Therkel, Arkæolog og Etnograf, I, 45.
- Mathiessen, Hugo, Historiker, I, 143, 428.
- Matthiesson, Postfuldmægtig, III, 22.
- Matthis Pedersøn, Borgmester, I, 364.
- Matthison-Hansen, H., Komponist, III, 331.
- Meden, M., Trælasthan-
dler, II, 94.
- Meulengracht, Harboe, Købmand, Justitsraad, II, 37, 56, 68, 71, 72* f., 91; III, 44, 71 f.
- Meulengracht, I., Købmand og Jernstøber, II, 58, 61.
- Meulengracht, L. Chr., Brygger, Etatsraad, II, 107*.
- Meulengracht, L. Chr., Møller, III, 439.
- Meyer, Adolph, Apoteker, II, 414*, 428, 440; III, 340, 448; IV, 258.
- Meyer, H., Grosserer, II, 114, 116.
- Meyer Otto, Møller, I, 46.
- Meyling, H. E., Skolebestyrer, III, 190 f.
- Michaelis, J. D., Filolog, III, 133.
- Michaelsen, J., Lærer, II, 419; III, 208, 240.
- Michelsen, Jacob, Borgmester, I, 202, 399.
- Michelsen, P., Skibsreder, II, 240.
- Miller, J. P., Skuespiller, Teaterdirektør, III, 370*, 373 f., 385, 402, 404.
- Moe, Karl, Præst, IV, 228.
- Mogensen, Alfred, Arkitekt, III, 238; IV, 283.
- Mogenson, Svend, Forstander for St. Karens Gaard, Prior, I, 189 f.
- Moltke, Erik, Runolog, I, 74, 76.
- Moltke, Otto, Gehejmestatsminister, II, 300.
- Mondrup, Grethe, cand. polit., IV, 213.
- Monrad, Købmand, II, 394.
- Monrad, Peder Ephraim, Stiftsprovst, III, 140, 151.
- Mortensen, Salling, Arkitekt, III, 238; IV, 283.
- Mosbjerg, M. P., Museumsassistent, III, 432, 439.
- Mousten, Kr., Overlærer, II, 431; IV, 104, 115, 254.
- Mulvad, Niels Georg, Distriktslæge, II, 409.
- Munck, Johs., Professor, Dr. theol., IV, 232.
- Mundt, H., Arkitekt, IV, 24.
- Munk, Kirsten, III, 103.
- Muth-Rasmussen, Organist, III, 331.

- Müller, Emil, Overlæge, II, 411, 430*.
- Müller, Fr., Skuespiller, IV, 368*, 372.
- Müller, Heinrich, Rentemester, III, 435.
- Müller, J. A., Toldinspektør, II, 321, 326, 447; III, 25, 53, 59.
- Müller, Jens Andersen, Handelsmand, I, 353; II, 266; III, 145.
- Müller, J. P., Skuespiller, Teaterdirektør, III, 366, 367* f., 371 f., 395, 409 f., 416.
- Müller, R. E., Raadmand, II, 280, 292.
- Müller, Sophus, Arkæolog, I, 68.
- Müller, Th., Skuespiller, III, 368*, 372.
- Müller, U. C., Byskriver, II, 280.
- Müllertz, Arkitekt, III, 167; IV, 222, 309.
- Münter, Frederik, Sjællands Biskop, III, 133, 226.
- Mynster, J. P., Sjællands Biskop, III, 135, 154.
- Mynster, O. H., Professor, II, 404.
- Møller, Claus, Oliemøller og Sæbesyder, II, 57, 106.
- Møller, C. C., Komponist, III, 350, 407.
- Møller, C. F., Arkitekt, IV, 176, 187, 230, 254.
- Møller, C. F., Postekspektant, III, 22, 26.
- Møller, Erik, Arkitekt, IV, 11, 113 f.
- Møller, G. H., Hospitalsforvalter, IV, 183.
- Møller, H., Sognepræst i Hasle, I, 54.
- Møller, H. C., Oliemøller, II, 57, 106.
- Møller, Harald, Brandchef, III, 98; IV, 107.
- Møller, Hans Otto, Frimodt, Sognepræst, Seminarieforstander, III, 160, 193.
- Møller, Jens, Theolog, IV, 226.
- Møller, J. Chr., Trikotagefabrikant, Byrådsmedlem, II, 105; IV, 10 f.
- Møller, Kristian, Bygningsinspektør, IV, 70.
- Møller, Mathias, Lektor, III, 191.
- Møller, Oscar, Bryggeridirektør, II, 138, 139*.
- Møller, Otto, Præst, III, 157 f.
- Møller, Peder, kgl. Kammermusikus, IV, 250.
- Møller, Peder, Købmand, I, 347.
- Møller, Peder Pedersen, Skipper, II, 276.
- Møller, Thorkil, Arkitekt, IV, 20.
- Møller, V. R., Lektor, IV, 253 f., 256.
- Mønsted, Otto, Margarinefabrikant, I, 118; II, 95 f., 98 ff., 100* f., 140; III, 32, 390.
- Mønsted, W., Direktør, II, 142.
- Mønster, Peter Hans, Biskop, III, 134, 136, 252 f.
- Mørch, J. C., Postmester, III, 29.
- Mørk, J. M., Konsul, Redaktør, Politiker, II, 86* f., 97 f., 322; III, 91, 189, 211, 229, 231, 241, 253, 269, 277 f., 386 ff.; IV 27.
- Mørk, Markus, I, 353.
- Nagel, Fr. C. N., Postmester, III, 27*.
- Nannestad, Frederik, Stiftsprovst, III, 132, 139 f., 150 f., 438.
- Napoleon I, II, 35; III, 44, 53, 307, 310.
- Nebelong, J. N., Komponist, III, 331.
- Neergaard, Adjunkt, III, 236.
- Neergaard, Carl, Arkæolog, I, 60 ff.
- Neergaard, Niels, Politiker, III, 276.
- Neuberg, Georg Sebastian, Provincialmedicus, II, 401.
- Niels, Konge, I, 132.
- Niels den Hellige, St. Nicolaus, I, 109, 133, 138 f., 146. — Mindekors, IV, 24.
- Niels, Biskop af Slesvig, I, 146.
- Niels Andersøn, Borgmester, Byfoged, I, 240, 370, 376, 380, 388.
- Niels Clausen Skade, Biskop, I, 162, 167, 172 f., 176 ff., 180, 183, 376; II, 188 f.; III, 152, 220.
- Niels Clemmensen, I, 377.
- Niels Samsing, Byfoged, I, 365, 368.
- Niels Terkelsøn, Kannik, III, 420.
- Nielsen, Rektor, III, 187.
- Nielsen, Aage, Professor, Overlæge, II, 431; IV 177.
- Nielsen, Anders, Gaardejer, Andelsmand, II, 145*, 159.
- Nielsen, Chr., Direktør, II, 145.
- Nielsen, Chr., Formand for det sociale Udvalg, IV, 103, 115, 162.
- Nielsen, Chr., Redaktør, Sagfører, III, 231, 277 f., 279.
- Nielsen, Fredrik, Biskop, Dr. theol., II, 331; III, 155*, 158, 183, 253.
- Nielsen, Gregers, Købmand, Skibsreder, I, 315, 317* f., 320; II, 181, 187.
- Nielsen, H., Overlærer, III, 236.
- Nielsen, H. A., Forstander, IV, 245.
- Nielsen, Hans Kr., Direktør, II, 146*.
- Nielsen, Jørgen, Byfoged og Politimester, II, 42, 295*, 306 f., 312 ff., 320 ff., 326; III, 85; IV, 27.
- Nielsen, Jørgen, Domorganist, III, 148, 330.
- Nielsen, Kai, Billedhugger, IV, 260, 296.
- Nielsen, Knud, Murermester, II, 110*.
- Nielsen, Laurids, Rektor, Sognepræst, III, 108 f.
- Nielsen, Maren, Skolebestyrerinde, III, 192, 193*.
- Nielsen, Niels, Legatstifter, II, 347.
- Nielsen, N. P., kgl. Skuespiller, III, 380.
- Nielsen, N. P., Sognepræst, IV, 220.
- Nielsen, Oluf, Historiker, I, 97, 357.
- Nielsen, P., Bogtrykker, III, 270 f.
- Nielsen, Rasmus, Borgmester, I, 398; III, 124.
- Nielsen, Rasmus, Filosof, II, 72.
- Nielsen, Rasmus, Kontorchef, Forfatter, III, 86, 291 f., 299, 305, 396, 402 f., 409.

- Nielsen, S., Snedker, IV, 210.
- Nielsen, S. H., Driftsbestyrer, IV, 164.
- Nielsen, S. W., Redaktør, III, 278.
- Nielsen (Arnfast), C. A., Redaktør, III, 284.
- Nilsson, Johan, IV, 249 f.
- Nissen, Christian Ulrik, Stiftamtmand, I, 413.
- Nordby, K., Skolebestyrerinde, III, 191.
- Nordentoft, Severin, Læge, II, 431.
- Nordmand, V., Statsgeolog, I, 44.
- Nordstrand, C., Redaktør, III, 284.
- Nors, Kancelliraad, Prokurator, II, 114, 322, 440.
- Nottelmann-Hansen, Lektor, IV, 193.
- Næss, Hans, Bygningsinspektør, III, 151.
- Næsted-Nielsen, G., Hospitalapoteker, IV, 178.
- Nørby, Gregers, Overlæge, Professor, II, 432; IV, 180.
- van Nørenbierig, Jacob, Landsknægtfører, I, 250.
- Nørsgaard, Fr., Bankdirektør, Etatsraad, II, 98, 116* f., 157 f., 163.
- Nørregaard, Jens, Høj-skoleforstander, III, 236.
- Nørretranders, Premierløjtnant, III, 92.
- Obel, Stadsingeniør, I, 37, 65.
- Ocksen, Hans, Biskop, III, 130, 138, 145, 147 f., 176.
- Odd Kikineskjald, I, 128.
- Odinkar, Biskop af Ribe, I, 127.
- Oehlenschläger, Adam, III, 336, 367, 397, 410; IV, 260.
- Olaf, Biskop, I, 150.
- Ohlsson, Vilh., Jernbanemand, Forfatter, III, 284.
- Oldorpius, Laurentius Jacobi, Lektor, III, 108.
- Olesen, Kommerceraad, II, 33.
- Olesen, Bendix, Redaktør, III, 284.
- Olesen, Ole, I, 353.
- Ollendorff, Konsul, IV, 261.
- Olsen, Anders, Redaktør, Forfatter, III, 284.
- Olsen, Axel, Overlæge, II, 437; IV, 213.
- Olsen, Bernhard, Museumsmand, IV, 265.
- Olsen, H., Overlærer, III, 189; IV, 185.
- Olsen, Hans, Sekondløjtnant, II, 321.
- Olsen, Julius, Teaterdirektør, III, 374, 402, 408.
- Olsen, Marinius, Teaterdirektør, III, 394.
- Oluf, I, 214.
- Oluf Andersen, Guldsmed, I, 362, 375, 378; II, 181.
- Oppermann, Overlærer, II, 321, 326.
- Orlamundt, C. V., Teaterdirektør, III, 363, 367, 370*, 372 f.
- Orlamundt, Hans, Skuespiller, III, 373, 375.
- Orlamundt, Petrine, f. Larsen, Skuespillerinde, III, 370*, 373.
- Osterd Tygesen, Byfoged, I, 368.
- Ostermann, Adjunkt, III, 182.
- Otterstrøm, C. R., Bankkasserer, Overretsprokurator, II, 113, 324; III, 241.
- Otterstrøm, H., Redaktør, Otto I, tysk Kejser, I, 127, 130.
- Overskou, Thomas, Forfatter, Theaterhistoriker, III, 383, 396, 413.
- Oxholm, Landinspektør, II, 315.
- v. Paeschen, Hans, Stenmester, III, 120.
- Palladius, Peder, Sjællands Biskop, III, 101, 113, 147, 169.
- Pallesen, Carl, Skuespiller, III, 370.
- Paludan-Müller, Casper, Historiker, III, 135, 253, 265.
- Paludan-Müller, Jens, Biskop, II, 404; III, 134, 135* f., 181, 253, 265.
- Pape, Overlærer, III, 207.
- Parsberg, Mandrup, III, 120* f.
- Paulli, Joh. Georg, Generalpostdirektør, III, 11.
- Paulli, Simon, Botaniker, III, 107.
- Paulsen, C. F. F., Organist, III, 331.
- Paziensky, Valdhornist, III, 336.
- Peder IV, Biskop, I, 150.
- Peder Bang, Biskop af Roskilde, I, 149.
- Peder II Elavson, Biskop, I, 109, 146, 148.
- Peder Foged, Raadmand, I, 359.
- Peder Gødesen, Ridder, III, 419.
- Peder Hansøn, Klokkestøber, I, 178.
- Peder Jensen Lodehat, Biskop, I, 159, 165; III, 324, 420.
- Peder Little, Borgmester, I, 364.
- Peder Selle, Byskriver, I, 378.
- Peder Skytte, Borgmester, I, 224, 364 f., 381.
- Peder Sunesøn, Biskop af Roskilde, I, 138.
- Peder III Ugotsøn, Biskop, I, 148; III, 217.
- Peder I Vagnsøn, Biskop, I, 109, 114, 137 ff., 140, 142 f., 145 f., 220, 369; III, 216.
- Peder Vinmand, Borgmester, I, 232, 359, 365.
- Pedersen, Benjamin, Teaterdirektør, III, 392*.
- Pedersen, Christiern, III, 169, 175.
- Pedersen, Christoffer, Foged paa Aarhusgaard, I, 266.
- Pedersen, H. U., Købmand, I, 347.
- Pedersen, Hans, Borgmester, I, 397* f.; III, 126, 127*.
- Pedersen, Holger, Hospitalinspektør, IV, 182.
- Pedersen, N. A., Direktør, II, 142.
- Pedersen, Niels, Borgmester, I, 389 f., 392; III, 61, 126 ff.
- Pedersen, P. A., Maskingeniør, IV, 139.
- Pedersen, Peder, Borgmester, Overformynder, I, 396 f., 401.
- Pedersen, Simon, Skibsbygger, II, 265.
- Pepita de Oliva, spanak Danserinde, III, 412.
- Peter den Store, Zar af Rusland, III, 148.
- Peter III, Zar af Rusland, III, 64.
- Petersen, Postfuldmægtig, III, 24.

- Petersen, Trompeter, III, 343 f.
- Petersen, Caroline, f. Wimmerer, Skuespillerinde, III, 371.
- Petersen, Christian Hendrich, Generalinspektør, Borgmester, I, 399.
- Petersen, Cornelia Inspektice, II, 432.
- Petersen, F. C., Medinteressent i Firmaet C. Langballe, II, 59, 61.
- Petersen, Hans, Stadsmusikant, III, 334.
- Petersen, Julius, Skuespiller, Teaterdirektør, III, 375*, 377, 400.
- Petersen, Parmo, Skuespiller, Teaterdirektør, III, 374, 386.
- Petersen, Rasmus, Dampskibsekspeditor, II, 239.
- Petersen, Thorvald, Redaktør, III, 284.
- Petersen, Vilhelm, Teaterdirektør, 373*, 377.
- Petersen, William, Otto, Skuespiller, III, 368*, 371, 394.
- Peto, Sir Morton, Jernbaneingeniør, II, 83*, 85, 87.
- Philippa, Erik af Pommerns Dronning, I, 160.
- Phister, kgl. Skuespiller, III, 375, 380.
- Piil, C. A. T., Guldsmed, Fotograf m. m., II, 46, 53* f., 74.
- Pingel, J. C., Stiftsprovst, II, 365, 367.
- Pingel, V., Politiker, III, 281.
- Plesner, Johan, Historiker, Professor, I, 46, 142.
- von Plessen, Christian Ludvig, Stiftamtmand, I, 412, 422; II, 266 f.; III, 36, 138.
- Plum, Frederik, Biskop i Odense, III, 135 f.
- Podebusk, Erik, III, 115, 119* f.
- Podebusk, Predbjørn, III, 118.
- Pontoppidan, Christian, Stiftsprovst, III, 140.
- Pontoppidan, Erik, Biskop, Historiker, I, 144, 147, 210, 250; II, 16, 196.
- Pontoppidan, Hendrik, Generalkonsul, II, 100, 114*; III, 236, 247. — Buste, IV, 24.
- Pontoppidan, Knud, Overlæge, II, 436.
- Pontoppidan, Ludvig, Stiftsprovst, III, 138, 147.
- Poppo, I, 109.
- Possin, Andres, Møller, I, 197; III, 432 ff.
- Poul, Biskop, I, 150.
- Poulsen, Anders, Fattigfoged, II, 355.
- Poulsen, Axel, Billedhugger, IV, 24, 76.
- Poulsen, Jens, Købmand, I, 280.
- Poulsen, P. A., Kontorchef, IV, 189.
- Poulsen, P. H., Direktør, II, 142.
- Pratensis, Hans Philipsen, Rektor, Læge, III, 173.
- Preis, Murermester, Borgerrepræsentant, II, 305, 314.
- Price, Adolph, Skuespiller, III, 286.
- Price, Amalie, Danserinde, III, 287*.
- Price, Juliette, Danserinde, III, 286, 287*.
- Price, Rosa, Danserinde, III, 286.
- Price, Sophie, Danserinde, III, 287*.
- Printzlau, Fr., Skuespiller, III, 367* ff.
- v. Prittwitz, tysk Overgeneral, III, 57.
- Puck, V., Arkitekt, IV, 25, 106.
- Quellinius, Thomas, Billedhugger, III, 142.
- v. Quoten, Okulist, Sten- og Broksnider, Tandbrækker, Komediant, II, 414 f.
- Raae, Frederik, Købmand, II, 31, 33.
- Raae, Hans Fr., Købmand, Borgerrepræsentant, I, 210; II, 33* f., 305, 372; III, 74.
- Raben, Gregers, Greve, III, 26.
- Rafn, C. C., Oldforsker, I, 75, 129.
- Rahbek, K. L., III, 261, 336.
- Rahlff, Aage, Overlæge, II, 409, 430; IV, 190.
- Rahr, Edvard F., Købmand, II, 58, 235.
- Rahr, Edwin, Købmand, II, 93*.
- Rahr, Viggo L., Købmand, II, 93, 157.
- Raklev, Konservator, IV, 262.
- Rambusch, E., Økonomidirektør, IV, 40.
- Rambøll, A. J., Stadsingeniør, IV, 67, 90.
- Ramm, J., Adjunkt, IV, 291.
- Ramsing, Provst i Harlev, III, 234.
- Ramsøe, E. W., Musikdirektør, III, 406.
- Rantzau, Christian, Greve, norsk Vicekonger, I, 143.
- Rantzau, Ditlev, Oberst, III, 34 f.
- Rantzau, Frantz, af Silkeborg, I, 278.
- Rantzau, Johan, I, 163.
- Rasch, Konsul, II, 59.
- Rasmussen, Edvard, Regnskabsfører, IV, 163.
- Rasmussen, Einar, Kaptajn i Frelsens Hær, IV, 214.
- Rasmussen, Jørgen, Sagfører, Redaktør, III, 276.
- Rasmussen, Niels, Tømremester, IV, 210.
- Rasmussen, Poul August, Teaterdirektør, III, 372*, 375 f., 386, 390.
- Rasmussen, R. K., Arrestforvarer, IV, 151.
- Rasmussen, Rudolf, Kirkegaardsinspektør, IV, 105, 107.
- Rasmussen, Severin, Justitsraad, II, 266.
- Rasmussen, Th., Snedkermester, I, 65; III, 148.
- Rathsack, Svend, Billedhugger, IV, 260, 296.
- Rau, Carl Frederik, Skuespiller, III, 367, 404, 409.
- Rawert, O. J., Toldinspektør, Forfatter, II, 435.
- Ravn, J. P. J., Geolog, I, 14.
- Recke-Madsen, Caroline, Skuespillerinde, III, 376, 377*.
- Reddelin, sen., Apoteker, II, 413; III, 71, 381.
- Reddelin, jun, Apoteker, II, 413; III, 47.
- Rée, Anton, Musiker, II, 71.
- Rée, Bernhard Philip, Politiker, II, 71 f.
- Rée, Hartvig Philip, Købmand, Eligeret Borger, I, 118; II, 43, 70, 71* f.; III, 74, 315.
- Rée, Hertz, Købmand, II, 72.

- Reeh, Overretssagfører, I, 46 f., 51, 53, 60, 66; IV, 261.
- Reff, Poul, Bogtrykker, I, 227 f.; III, 220.
- Reffs, Carl, Grosserer, II, 141.
- Regenburg, A., Stiftamtmand, III, 92, 231.
- Reginbrand, Biskop, I, 109, 127.
- Reimers, D. M. C., Apoteker, II, 413.
- Reimers, M. N., Apoteker, II, 414; IV, 257.
- Rendler, Jacob, Klokkestøber, III, 150.
- Resen, Hans Povlsen, Sjællands Biskop, III, 103.
- Resen, Peder Hansen, Topograf, III, 178.
- Rhode, Pallesen, Urmager, Stadshauptmand, III, 79.
- Rhumann, Hans, Magister, Sognepræst, III, 112.
- Riis, Chr., Stadslæge, II, 409, 431.
- Riis, S. P. Menighedsforstander, IV, 224.
- Risom, C., Chef for det ridende Korps, III, 66.
- Robert-Hansen, Emil, Musiker, III, 345*.
- Robertson, Kaptajn, II, 321.
- Rockstroh, K. C., Militærhistoriker, III, 62.
- Rodsteen, Jens, Viceadmiral, II, 266.
- Rodsteen, Peder, Baron, III, 143 f., 147 f.
- Roed, Jørgen, Maler, III, 136, 445; IV, 259.
- Rohde, H. C., Adjunkt, III, 336.
- Rohde, Niels, Borgmester, Hospitalsforstander, II, 280, 372; II, 428.
- Rolandsdatter, Sidsel, Natmandsenke, II, 290.
- Rosen, Anton, Arkitekt, IV, 55, 275.
- Rosenkilde, Christian, Niemann, Skuespiller, III, 201, 336, 346, 347*, 358, 360, 380, 406.
- Rosenkrantz, Erik, Lensmand, I, 71; III, 63, 129, 424.
- Rosenkrantz, Erik Ottesen, Rigshofmester, I, 161, 242.
- Rosenkrantz, Folmer, Lensmand, II, 263.
- Rosenkrantz, Gunde, III, 424.
- Rosenkrantz, Holger, III, 102.
- Rosenkrantz, Holger, den Lærde, III, 105, 121, 175*.
- Rosenkrantz, Jørgen, III, 115.
- Rosenkrantz, Mette, III, 121 f.
- Rosenstand, Justitsraad, II, 318.
- Rosenstand, Postfuldmægtig, II, 20.
- Rosenørn, Stiftamtmand, II, 71, 194, 371, 402; III, 40, 151.
- Rosenørn, C. G., Kammerherre, Stiftamtmand, II, 324*.
- Rostrup, Jacob, Kaperfører, I, 274; II, 190.
- Rowan, F. J., Civilingeniør, II, 85.
- Rye, Olaf, General, III, 56 f.
- Ryge, J. C., Dr., kgl. Skuespiller, III, 379 f.
- Ræhs, Martinus, Stadsmusikant, III, 333.
- Røgind, Borgerkaptajn, II, 321; III, 77.
- Røgind, Skrædermester, Borgerrepræsentant, II, 305; III, 71.
- Røgind, Jens, Købmand, Agent, Havnekasserer, II, 222*; III, 78, 227.
- Rømer, Chr., Direktør, II, 140; IV, 76.
- Rømer, Chr. Pedersen, Skipper, II, 190.
- Rømer, Ole, III, 66, 175*.
- Rønnow, Karl, Biskop af Odense, III, 217.
- Saabye, Susanne, Organist, III, 333, 344.
- Sabroe, Peter, Redaktør, Politiker, III, 282 f.; IV, 252. — Statue, IV, 24, 74, 114.
- Sabro, Th. Thomassen, Købmand, II, 31.
- Sabroe, Th. Ths., Maskinfabrikant, II, 103.
- Sahlertz, H., Direktør, IV, 293.
- Saint-Germain, C. L., III, 39.
- Salling, Smakkefører, II, 277.
- Salm-Salm, Prins, III, 56.
- Salomon, Dominikanermunk, I, 147.
- Samsing, Jørgen, Kantor, III, 107, 110, 114, 422.
- Sandberg, L., Stadsgartner, IV, 72, 107.
- Sandberg, T., II, 397.
- Sandberg, Ulrik, til Kvelstrup, I, 279.
- Sass, M. M., Grosserer, Skibsreder, II, 270 ff.
- Saurel, Emma, Sangerinde, III, 351.
- Saxe, Peder, Borgmester, III, 124, 125.
- Saxe, Peder Pedersen, Læge, II, 401.
- Saxo, I, 109 f., 132, 134 f., 220.
- Schaarup, Christen, Købmand, II, 373.
- Schack, Hans, Feltherre, III, 142.
- Schack Eyber, P., Konsul, Bankdirektør, II, 159; IV, 170.
- Schaldemose, Adjunkt, III, 191, 236, 237.
- Schendorff, H., Skibsreder, Købmand, II, 58, 240.
- Schendorph, Rasmus, Købmand, I, 208.
- Scharff, W., Maler, IV, 259, 289.
- Schefmand, Anders, Guldsmed, I, 344.
- Scheiby, Kresten, Slupadmiral, III, 322.
- Schifter, Kommandørkaptajn, II, 270.
- Schive, Peder, Underdegn, historisk Samler, III, 122, 146, 148.
- Schiøler, Thomas, Biskop, III, 158; IV, 107, 190.
- Schlawitz, Skuespiller og Krovært, III, 365.
- Schleicher, S., Direktør, II, 137.
- Schalfeldt, J. C., Tobaksfabrikant, II, 106.
- Schmedes, H., Signalinspektør, IV, 163.
- Schmidt, Christen, Fattigforstander, II, 380.
- Schmidt, C. M., Skibsreder, II, 240.
- Schmidt, Ferd., Skuespiller, Teaterdirektør, III, 375*, 377.
- Schmidt, Holger, Organist, III, 333.
- Schmidt, Johannes, Rektor, III, 176.

- Schmidt, K. M., Telegrafbestyrer, IV, 169.
- Schmidt, Louis, Redaktør, III, 280.
- Schmidt, O. N., Oberst, IV, 306.
- Schmidt, Valdemar, Arkitekt, III, 167; IV, 219.
- von Schmidten, U. C., Borgmester, II, 114, 329* f.; III, 32.
- Schmiegelow, Ernst, Stadslæge, II, 409.
- Schmitz, Frantz, Arkitekt, III, 167; IV, 223.
- Schnedler-Sørensen, E., Direktør, II, 139.
- von Scholten, Hans Rudolph, Byfoged, Kammerjunker, II, 307, 324, 440.
- Schou, Kommerceraad, II, 33.
- Schou, Chr., Konsul, Bankdirektør, II, 159.
- Schou, Holger, Forstander, IV, 249.
- Schouboe, Stiftsbefalingsmand, II, 292.
- Schoubye, Købmand, III, 241 f.
- Schourup, Hans, Grosserer, II, 95, 139.
- Schouw, J. F., Botaniker, Politiker, III, 229.
- Schröder, Ove, Ingeniør, IV, 303.
- Schultze, R., Telegrafkontrollør, Redaktør, III, 283.
- Schumacher, J. L., Borgmester, II, 221, 280; III, 313.
- Schwarz, F., kgl. Skuespiller, III, 378 f.
- Schwenn, Rudolf, Overretssagfører, III, 206.
- Schæffer, V. Andreas, Distriktskirurg, III, 404.
- Schärfe, Henrik, Missionær, IV, 228.
- Schürmann, Arkitekt, IV, 303.
- Schytte, H. W., Klokker, III, 239, 248.
- Schön, H., Fagottist, III, 336.
- Schönau, Tolder, I, 345, 347.
- Scott, Ingeniør, II, 84* f.
- Secher, Amtsprovst, III, 201.
- Secher, Emil, Købmand, II, 98, 120.
- Secher, H. W., II, 235.
- Seedorf Pedersen, Hans Hartvig, Digter, I, 46.
- Segelcke, Th. R., Landøkonom, II, 93.
- Sehested, Christen, Thomsen, II, 109, 112, 121*, 129.
- Sehested, Hannibal, I, 325.
- Seidelin, Dr. jur., Herredsfoged, III, 225.
- Seidelin, F. E., Sognepræst, III, 160; IV, 106.
- Seidelin, J., cand. theol., Redaktør, II, 306; III, 270.
- Seidelin, J. C., Købmand, Bankdirektør, II, 94*, 114 f., 117.
- Seiersen, cand. pharm., I, 39.
- Sejerholdt, Hans, Skoledirektør, IV, 81.
- Sejr, Emanuel, Overbibliotekar, IV, 282.
- Selmer, Apoteker, II, 31, 291, 360.
- Selmer, Harald, Overlæge, II, 436*.
- Severin, Th., Major, Fattigforstander, II, 381; III, 72 ff., 78, 85.
- Seyler, Kristian, Skarpretter, I, 428.
- Sibbern, F. C., Filosof, III, 135.
- Sichlau-Bloch, Noline, Margrethe, Skuespillerinde, III, 367, 410.
- Siegumfeldt, H., Maler, IV, 222.
- Simesen, Fabrikant, II, 440.
- Simmelkjær, J., Borgerrepræsentant, Købmand, II, 63, 305, 314.
- Simonsen, H. C., Komponist, III, 406.
- Simonsen, J. P. M. Redaktør, Politiker, III, 283.
- Skaarup, Anne, Madam, I, 346; II, 30 ff.
- Skaarup, Christen, I, 353.
- Skaarup, Frede, Films- og Teatermand, II, 139; III, 395.
- Skaarup, Niels Gregersen, Købmand, II, 30 ff.
- Skeel, Albert, Rigsadmiral, III, 121.
- Skeel, Christen, den rige, III, 122, 152.
- Skeel, Christen, Kaptajn, III, 17.
- Skeel, Jørgen, Rigsmarsk, III, 121.
- Skeel, Otto, III, 121.
- Skikkild, S. U., Direktør, II, 146.
- Skjalm Vagnsøn, Biskop, I, 145.
- Skjoldborg, Johan, Digter, Buste, IV, 24, 76.
- Skjørring, Musikdirektør, III, 403.
- Skonning, Hans, Bogtrykker, Klokker, I, 308; III, 105, 125, 254.
- Skovby, Harald, Købmand, Bankdirektør, II, 115*, 117.
- Skriver, Niels Christensen, I, 200.
- Skriver, Oluf, Raadmand, I, 382.
- Skriver, Peder, (Fog), Borgmester, I, 387 f.
- Skriver, Poul Pedersen, Raadmand og Købmand, I, 199, 279 f.
- Skriver, Rasmus Nielsen, Borgmester, I, 325.
- Skule, norsk Jarl, I, 147.
- Sletting, Ingeniør, II, 341.
- Smidt, C. M., Arkitekt og Arkæolog, I, 72, 184.
- Smith, Kaptajn, IV, 261.
- Smith, Elise, Skolebestyrerinde, III, 189*.
- Smith, Troels, Arkæolog, I, 44.
- Soede, Chr. Rasmussen, Skipper, II, 276.
- Sofie, Frederik II's Dronning, I, 271.
- Sommerfeldt, Jørgen, Borgmester, I, 389 f.
- Sondrup, J. N., Billedhugger, IV, 24.
- Sonne, Jørgen, Maler, IV, 258 f.
- Spenstrup, Niels, Sognepræst, III, 111.
- Spliid, Niels, Amtsforvalter i Dronningborg, II, 31.
- Spiers, Maria, Skuespillerinde, III, 394, 409.
- Springborg, E. L. F., Brandinspektør, III, 31, 94, 95*, 98; IV, 70.
- Staal, Gunnar, Byraadssekretær, IV, 39.
- Stålhandske, T., finsk Officer, III, 104, 251.

- Stamp, H. D. C., Telegrafbestyrer, III, 31.
- Stampe, Niels, Klædefabrikant, II, 103 f.; III, 236.
- Stampe, P. V., Farver, Klædefabrikant, II, 103.
- Starcke, Albertine, Skolebestyrerinde, III, 186, 187*.
- Stauning, Niels, Købmand, I, 339, 347.
- Stauning, Th., Statsminister, IV, 113.
- Staverskov, Sophie, III, 122, 123*.
- St. Clemens Romanus, I, 139, 173, 220 f.
- Steckhahn, Rottefænger, II, 290.
- Steenberg, Andreas, Garver, II, 22.
- Steenberg, J., Præst, III, 338, 346, 347*.
- Steenstrup, Johannes, Historiker, I, 83, 87, 106.
- Steffensen, Oddgeir, Teaterdirektør, III, 378*.
- Stegmann, Povl, Arkitekt, IV, 230.
- Stein, Th., Klavervirtuos, III, 349.
- Steiner, Gotthard, Skuespiller, III, 361.
- Steinwinkel, Wilhelm, Hattemager, I, 423.
- Stemann, P. C., Gehejme-statsminister, II, 300.
- Stenov, E. K., Sparekasse-direktør, IV, 200.
- Stig Andersøn Hvide, Marsk, I, 221.
- Stigaard, Alfr. Vald., Skuespiller, III, 371*, 374, 377, 407 f.
- Stigaard, L., Skuespiller, III, 371*, 374.
- Stigaard, Wilhelmine, f. Schmidt, Skuespillerinde, III, 372*, 374.
- Stigsen, Jens, Raadmand, Borgmester, I, 320, 397.
- Stilling, J. M., Trælasthandler, II, 94.
- Stockmar, Johanne, Pianistinde, III, 341, 351.
- Stougaard, Jens, Rektor, II, 52; III, 84, 180, 181*, 225, 260.
- Stoye, D., Skolebestyrer, III, 192.
- Strandgaard, Holger, Overkirurg, II, 430, 431*.
- Sträter, August, Præst, IV, 224.
- Studsgaard, Frederik Carl, Stiftsprovst, III, 140, 225.
- Studsgaard, C. L., Kirurg, II, 408.
- Stygge, Hans, Lensmand, III, 101.
- Stæhr, Andreas, Raadmand, I, 415 f.
- Sundbo, J. P., Redaktør, Politiker, III, 282.
- Svane, C., Arkitekt, IV, 107.
- Svane, Hans, Ærkebiskop, III, 128, 130.
- Swane, Julie, III, 445.
- Svansø, Niels, Præst i Varde, I, 112.
- Svend I Tveskæg, I, 127.
- Svend II Estridsøn, I, 75, 126 f., 130, 213 f.; II, 179.
- Svend III Grathe, I, 79, 109.
- Svend I, Biskop, I, 109, 134 f., 136*, 137 f., 149, 178; III, 216.
- Svend II, Biskop, I, 150.
- Svend Bonde, Byfoged, I, 368.
- Svend Fynbo, Byfoged, I, 368.
- Svendens, N. F., Skuespiller, Teaterdirektør, III, 374*, 404, 416.
- Sylow, Arkitekt, IV, 184.
- Særmark, H., Præst, IV, 225.
- Søgaard, S., Købmand, Raadmand, II, 305, 314.
- Sølling, C. A., Sognepræst, IV, 198, 222.
- Sølvsteen, N. N., Hospitalsinspektør, IV, 180.
- Søndergaard, A., Kirkeforstander, IV, 227.
- Søndergaard, B. M., Frue, Filantrop, IV, 201.
- Søndergaard, Ole, Maler, III, 166.
- Sørensdatter, Eline, Legatstifter, II, 347.
- Sørensen, Albertine, Skolebestyrerinde, III, 189*.
- Sørensen, Hans, Stiftsprovst, III, 159; IV, 106.
- Sørensen, Hans Sophus, Biskop, III, 155*, 158.
- Sørensen, J. C., Landsrets-sagfører, IV, 11, 38, 115, 162, 297.
- Sørensen, Jacob, Borgmester, I, 399.
- Sørensen, Johannes, Forretningsfører, IV, 227.
- Sørensen, Oluf, Raadmand, Skibsreder, I, 349.
- Sørensen, Rasmus, Lærer, III, 203.
- Sørensen, S. F., Murer, IV, 115, 162.
- Taarnby, Arrestforvarer, II, 313.
- Tage-Hansen, Algreen, Læge, II, 407, 408*, 411, 432; III, 448; IV, 258.
- Tage-Hansen, Cai, Overlæge, II, 432*.
- Tang, A. E. M., Godsejer, Politiker, III, 339, 343.
- Tangaard, H., Skibsreder, II, 240.
- Tauber, E. G., Rektor, II, 276; III, 133, 176, 358, 360.
- Tausen, Hans, III, 101, 108, 171.
- Tegner, Hans, IV, 289.
- Teisen, Vilhelm, Kriminaldommer, IV, 143.
- Terkelsen, Peder, I, 246.
- Tersling, Jørgen, Postmester, III, 17*.
- Tetislav, rygisk Fyrste, I, 135.
- Thalbitzer, C., Nationaløkonom, II, 116.
- Thamdrup, H. M., Museumsdirektør, Dr. phil., IV, 256.
- Theilade, Peter, Postmester, III, 14.
- Theilgaard, Chr., Snedkermester, Brandkommandør, III, 89, 91*, 94.
- Thestrup, Oluf Rasmussen, I, 319.
- Thestrup, Peder Rasmussen, I, 318.
- Thestrup, Rasmus, Købmand, I, 262, 267, 284 f., 287 f., 294, 318 f., 319* f., 401; III, 195, 250.
- Thielemann, C. G. F., Arkitekt, II, 319 f., 385.
- Thoft, P. N., Udskrivningschef, IV, 132.
- Thomas Henriksøn, Forstander for Helligaands-gaarden, III, 420.
- Thomasen, N. K., Forstander, IV, 202.
- Thomsen, A., Mægler, II, 418.
- Thomsen, Anders, Overfor-mynder, I, 401.

- Thomsen, Carl, Overbibliotekar, IV, 286.
- Thomsen, Carl, Justitsraad, Sagfører og Hospitalsforstander, III, 430.
- Thomsen, Folmer, Apoteker, II, 412.
- Thomsen, James, Hospitalsinspektør, IV, 179.
- Thomsen, Johs., Kommune-revisor, IV, 43.
- Thomsen, Marcus Andreas, Præst i Herslef-Viuf, III, 15.
- Thomsen, Mariane, Hospitalsforstanderinde, III, 430; IV 204.
- Thomsen, T. C., Ingeniør, Direktør, II, 134.
- Thomsen, Thomas, Arkæolog og Etnograf, I, 41-44.
- Thomsen, Th. Funch, Redaktør, se Funch.
- Thor Møller, I, 376; III, 432.
- Thorbjørnsen, Sv., Veterinærinspektør, IV, 133.
- Thoresen, Alterdegn, III, 236.
- Thormann, Jørgen, Magister, III, 220.
- Thornsou, Postfører, III, 12.
- Thorup, Jens Chr., Regimentskvartermester, III, 10.
- Thonboe, Chr., Baadsmænd, II, 276.
- Thune Jacobsen, Aage, Overlæge, II, 436; IV, 183.
- Thura, Præst i Gjern, II, 67.
- Thura, Laurids, Stiftsprovst, II, 351 f.; III, 138.
- Thygesen, Emanuel, Amtsforvalter, II, 13, 21 ff.
- Thyri Esbensen, Borgmester, I, 365.
- Thøgersen, Dines, Raadmand, Borgmester, I, 265 f., 389.
- Thøgersen, Th., Politiker, IV, 18.
- Timm, C., Antikvarboghandler, III, 249.
- Titschen, P. J., Skuespiller, III, 366*.
- Tjodolv Arnorsson, islandsk Skjald, I, 128 f.
- Tolderlund, Hother, Læge og Forfatter, II, 407.
- Tordenskjold, Peder Wessel, I, 350; II, 355.
- Torfæus, Tormod, Historiker og Oldtidforsker, I, 112.
- Torstensson, Lennart, svensk Hærfører, I, 288; III, 104.
- Tregder, E. H., Postembedsmand, III, 18, 338.
- Trevithick, Jernbanedirektør, II, 87.
- Trolle, Herluf, III, 119.
- Trondhjem, Claus Andersen, Sognepræst, III, 137.
- True, Jens, Væver, II, 13.
- Trugot Torstensøn, Erkebisp af Lund, I, 150.
- Tvenge, H. C., Banebestyrer, IV, 162.
- Tvilum, A. C. J., Bogtrykker, IV, 219.
- Tychsen, G., Direktør, II, 134 f.
- Type I, Biskop, I, 149; III, 168.
- Type II, Biskop, I, 109, 150; III, 324.
- v. Uechstritz, preussisk Major, II, 323.
- Uffe Trugotsøn, Erkebisp af Lund, I, 148.
- Ulkeld, Biskop, I, 132 f.
- Ulrik, Stygge, Biskop, I, 146 f., 160, 165; III, 324.
- Unmack-Larsen, Svend, Civildommer, IV, 140.
- Unni, Erkebisp af Bremen, I, 126, 212.
- Unwan, Erkebisp af Bremen, I, 128.
- Urne, Mette, III, 118*.
- Utrecht, Johan, Hospitalsforstander, III, 424.
- Wagner, Aage, Læge, II, 434; IV, 182.
- Wagner, Carl Frederik, Præst, III, 160.
- Vahl, Jens, Provst, III, 232.
- Valdemar I den Store, I, 79, 134 f., 214.
- Valdemar II Sejr, I, 143, 146 f., 220, 369.
- Valdemar III, I, 109.
- Valdemar IV Atterdag, I, 150, 158, 160.
- Vale, Biskop af Viborg, I, 128, 130 f.
- Wallenstein, I, 251, 284; II, 401.
- Walmann, M. J., Telefondirektør, IV, 170.
- Walther, W. Th., Arkitekt, I, 139, 141; II, 341; III, 151, 162, 164, 166 f., 425; IV, 22, 222, 256.
- Wantzin, Adolf, Overregistrator, IV, 291.
- Warberg, M., Amtsbarber, II, 446 f.
- Warberg, Sebastian, Typograf, II, 58, 61.
- Warberg, S., Boghandler, III, 240, 248.
- Warming, Ernst, Tandlæge, II, 434*.
- Vaupell, Jon, Rektor, III, 183.
- Wechmann, Conrad, Stiftsprovst, II, 359, 364; III, 138, 197.
- Wedel, L. M., II, 16.
- Vedel, Peter, Havneingeniør, 256*f.
- Vedel-Simonsen, L. S., Historiker, IV, 260.
- Wederkinch, Skolemadamme, III, 184, 186.
- Wegener, C. F., Historiker, Gchejmearkivar, III, 232.
- Vegerslev, Christen, Kirkeskriver, Proviantforvalter, Mølleforpagter, III, 137, 145, 438.
- Wegerslev, Jens Christensen, Raadmand, I, 324 f.; III, 35.
- Weihull, Lauritz, sv. Historiker, I, 75.
- Weigner, Christian, Postmester, I, 421; III, 9.
- Weigner, Heinrich, Postmester, III, 8, 257.
- Weigner, Henrik, Postmester, I, 344; III, 8 f., 257.
- Weigner, Maria, Postmester, III, 9.
- Weis, Andreas Severin, Møller, I, 72; II, 333; III, 236, 347, 443, 445*; IV, 256, 258.
- Weis, Christian, Sygehuslæge, II, 409, 427*f.
- Weis, Ernst, Møller, III, 445*f., 448; IV, 75, 258.
- Weis, E. P., Distriktskirurg, II, 381, 404, 406*, 415; III, 346, 406, 443.
- Weis, Hans Christian, Stiftsfysikus, II, 404*f., 419, 421 f., 444; III, 443.
- Weise, Johan Caspar, Distriktskirurg, II, 402, 424.

- Welling-Nielsen, J., Redaktør, III, 280.
- Vendelbo, Anders, Borgmester, Bogtrykker, Hører, I, 343, 414; II, 351.
- Vendelbo, Thomas Poulsen, Bedemand og Handelsmand i Horsens, I, 412.
- Wendelboe, Johannes, Oliemøller, II, 56.
- Werligh, Adeline Louise, f. Falck, Skuespillerinde, III, 366.
- Werligh, August, Skuespiller, III, 366, 406.
- Verner, Karl, Sprogforsker, I, 47.
- Wernicke, Catrina, Pianistinde, III, 350.
- Wessel, Th., II, 141.
- West, Birgitte, Malerinde, IV, 224.
- Vestberg, H., Overlærer, IV, 218.
- Westenholtz, Etatsraad, II, 314, 340.
- Westergaard, Købmand, II, 33.
- Vestergaard, F., Borgmester, II, 330*; III, 231; IV, 10, 38.
- Vett, Emil, Manufakturhandler, II, 141*.
- Victor IV, Pave, I, 134.
- Wied, Hakon, Civilingeniør, IV, 291.
- Wiese, Ernst, Sognepræst, III, 160.
- van der Viidhe, Hans, Møntmester, I, 245.
- Wilde, Frank, Overretssagfører, IV, 258, 264, 288.
- Wilde, Johan Gotfried, Klædevæver, II, 364, 367.
- Vilhelm, Abbed af Æbelholt, I, 137.
- Vilhelm Erobreren, engelsk Konge, I, 132.
- Willemoes, Herredsfoged, II, 322, 341; III, 59, 164.
- Willemoes, Frederik, Stiftsfysikus, II, 402* ff., 415, 418, 420.
- Villum Andersen, Byskriver, I, 378.
- Willumsen, J. F., IV, 259.
- Wimmer, Ludvig, Professor, Runolog, I, 73 ff.
- Wimmer, Mathias, Skuespiller, III, 371, 412.
- Vind, Frederik, Stiftamtmand, I, 412; II, 266.
- Vind, Peder Vittisen, Sognepræst, III, 110.
- Winding, Oberst, Legatstifter, II, 360, 373.
- Winsløw, Frederik Christian, Professor, Hofkirurg, II, 404.
- Vinstrup, Peder Jensen, Biskop, III, 103, 108.
- Vinter, Hans Jensen, Borgmester og Købmand, I, 400, 414; II, 352.
- Vinter, Jens Sørensen, Købmand, I, 325*.
- Winther, Anthon, Portrætmaler, II, 52.
- Winther, Gert, Dr. phil., Politiker, III, 270.
- Winther, Jens, Købmand og Arkæolog, I, 49.
- Visby, F., Tandlæge, II, 271, 415.
- Wissing, Christen, Guldsmed, I, 345; II, 360; III, 64.
- Wissing, C. F., Garver, II, 58.
- Wissing, Jens Jensen, Møller, Kaptajn, I, 206; III, 435 f., 438.
- Wissing, Lorentz, Præst, III, 438.
- Wistoft, J. N. C., Farver, Købmand, Bladudgiver, III, 271.
- With, Spindemester, II, 369.
- Vogler, Abbed, Organist, III, 326, 330 f.
- Wolf, Apoteker, III, 240.
- Volkersen, N. H., Skuespiller, III, 286.
- Wolter, Skolelærer, II, 385.
- Worm, Ewert, Købmand, I, 276, 278 f.
- Worm, Jacob, Præst, Digter, III, 137.
- Worm, Jens, Rektor, III, 109, 174, 178 f., 221, 224.
- Worm, Johan, Raadmand og Købmand, I, 276 f.
- Worm, O., Rektor i Horsens, II, 53; III, 226.
- Worm, Ole, Oldforsker, I, 69, 279; II, 417; III, 109, 175*, 226.
- Worm, Oluf, Lektor, III, 109, 138.
- Worm, Tønnes, Købmand, I, 276 ff.
- Worm, Villum, Borgmester og Købmand, I, 276, 279, 389 f., 397; III, 146.
- Wrangel, preussisk General, II, 322 f.; III, 54, 58.
- Wulff, Rudolph, Købmand, II, 95*, 98, 116, 235.
- Wærn, Rasmus, Raadmand, I, 423; II, 266 f.
- Værn, Rasmus, Købmand, I, 311.
- Vøhtz, Johannes Christian, Læge, II, 408, 409*.
- Wörmer, Postfuldmægtig, III, 22.
- Yde, Marinus, Redaktør, Generalkonsul, III, 283.
- Zahlmann, Svend, Overlæge, II, 432.
- Zahrtmann, J. N., Sognepræst, III, 160.
- v. Zastrow, slesvigholstensk Major, III, 54.
- Zehmann, Naalemager, Borgerrepræsentant, II, 305.
- Zeuner, Jacob, Boghandler, III, 247.
- Zuber, Joseph, Bygningsinspektør, III, 151.
- Ølsgaard, Elias, Billedhugger, IV, 24, 276.
- Ørn, Carl, Saffiansgarver, II, 22.
- Ørn, Magnus, Saffiansfabrikant, II, 22.
- Ørsted, A. S., II, 300.
- Ørum, P. P., Læge, II, 330, 406, 445; IV, 10.
- Ørum, S., Snedkermester, II, 110.
- Østrup, F. L., Dr. phil., Præst, III, 160.

STEDREGISTER

- Aabenraa, I, 347; II, 223, 252.
 Åbo Akademi, II, 104, 251.
 Aaboulevarden, I, 124; IV, 21 f.
 Aaby, I, 14, 29, 35, 51, 92, 145, 335; II, 164 f., 295; III, 141; IV, 20, 66, 110, 165.
 Aabyhøj, I, 39, 123; II, 129, 142, 164 f.; III, 29; IV, 56, 150, 165.
 Aagade, I, 115, 216; II, 181.
 Aakjær, I, 160; II, 190; III, 100 f.
 Aalborg, I, 204, 213, 234 f., 246, 250, 268, 272, 276, 279, 295, 327, 343, 349; II, 23, 28, 68, 70, 77, 86, 113, 144, 146, 223, 234, 236, 238, 247, 301, 348, 398, 420 f.; III, 7, 24, 48, 62, 140, 260; IV, 21.
 Aarhus Aa, I, 17 ff., 20, 24, 26 f., 30, 37, 40, 51, 68 f., 100, 113, 115, 117, 120, 124, 212, 215, 227, 233, 253, 406, 418; II, 142, 180, 182, 185 f., 217, 256, 312, 442; III, 314 f., 431, 442, 444; IV, 88.—Overdækningen, I, 124; IV, 21 f.
 Aarhusgaard, I, 386 f.; II, 190 f.; III, 100 f., 172.
 Aarslev, I, 35, 50 ff., 53 f., 55, 88, 316; II, 73; III, 438.—Dysekkammer, I, 50 ff.
 Afrika, II, 133, 136, 254.
 Ahl, Aarhus Lærerforenings Svagbørnskoloni, IV, 244.
 Ahrensburg i Holsten, I, 43.
 Amaliegade, II, 317.
 Amsterdam, I, 269, 271, 276 f., 279, 311, 313 f., 317, 323, 347; II, 252.
 Anholt, I, 275; II, 66, 180; III, 41.
 Antwerpen, II, 252; III, 142.
 Arkona, I, 135.
 Ashøj, I, 25.
 Astrup, i Salling, II, 74.
 Aunsbjerg, I, 158.
 Australien, II, 81.
 Badstuegade, I, 114.
 Bag Klostret, I, 331.
 Bandholm, I, 347.
 Banegaardsplads, IV, 17, 20.
 Bari, Syditalien, I, 133.
 Barbergede, II, 437.
 Basel, I, 161.
 Bayonne, II, 75.
 Belgien, I, 311; II, 156, 248, 254.
 Bergen, I, 269, 313, 315, 355; II, 26, 28, 400; III, 375.—Skipperlav, II, 26.
 Berlin, I, 412 f.; III, 370.
 Besser Rev, II, 276.
 Bidstrup, III, 118, 120.
 Birka, I, 126; II, 179.
 Bispetofte, I, 124.
 Bispetorvet, I, 66, 143, 151; II, 160, 341; III, 164, 390; IV, 18, 20, 24 f., 54-55, 57 f.
 Blegdammen, I, 302.
 Blegind, III, 431 f.
 Bogensholm, I, 234.
 Boller, III, 102 f.
 Bologna, I, 147.
 Bolsaksen, Sandbanke ved Asnæs, II, 276.
 Borgporten, I, 114; III, 321.
 Bornholm, II, 179.
 Borrebækken, I, 192, 215, 405; II, 286, 441; IV, 52.
 Borum Eshøj, I, 55, 95.
 Brabant, I, 313.
 Brabrand, I, 27, 30, 31, 35, 40, 48, 50, 53 f., 63, 65, 87, 98, 100, 105 f., 123; II, 87, 164 ff., 278; III, 320; IV, 169.
 Brasilien, II, 7, 68.
 Brejtdablik, Optagelseshjem, IV, 216.
 Bremen, I, 126 f., 131, 280; II, 236, 252.
 Brendstrup, I, 145, 334.
 Brobjerg, I, 18, 113, 115, 117, 120, 147, 184, 193, 219, 223, 225, 256, 260, 292, 299, 310, 325, 343, 418.
 Bruunsgade, I, 121 f.
 Byens Rende, I, 195, 202.
 Bøggildgaard Opdragelsesanstalt, II, 390.
 Californien, II, 81.
 Cardiff, I, 252.
 Casablanca, II, 136.
 Ceylon, II, 136.
 Charlottehøj, I, 55.
 Christianssund, II, 69.
 Clausholm, I, 158, 423.
 Clemenstorv, II, 30, 90; III, 82.
 Constantinsborg, I, 54, 91; II, 114.
 Dalgas Avenue, I, 122.
 Dalstrup, Plejecentral, IV, 183.
 Danelagen, I, 91, 102, 132.
 Danzig, I, 234 f., 269, 271; II, 181, 189, 253 f.
 Dejret, II, 130.
 Djursland, Geologi, I, 10 ff., 26, 30.—Kirkens Ejendomme, I, 221.—Postforbindelse, III, 10.—Helligaandsgaardens Gods, III, 419.
 Dorstad, I, 77.
 Dover Kirke, I, 150.
 Dragsholm, I, 163; III, 100.
 Drammen, I, 236.
 Dronningesten, I, 160.
 Dunkerque, I, 274, 311.
 Dynkarken, I, 117, 293.

- Ebeltoft, I, 246, 272, 315, 370; II, 130, 158, 175, 201, 210, 239, 251, 254f., 437; III, 8, 10. — Raadhus, I, 405.
- Egaa, I, 95; IV, 83, 126, 223. — Egaadalen, I, 21, 31, 108.
- Eldal, I, 24.
- Elev, I, 60, 89 f. — Mødrehjem, IV, 216.
- England, I, 129, 131, 139, 311; II, 73, 80, 82, 91, 100, 156, 199, 220, 223, 234, 236, 248, 254; III, 129, 251, 267.
- Erfurt, I, 161.
- Esbjerg, II, 87, 136, 146, 236, 238 f., 242, 247, 252.
- Estland, I, 146.
- Falsterbo, I, 234 f., 374.
- Fausing, II, 130.
- Finland, II, 248, 253 f.
- Fiskergade, I, 117, 216; II, 182.
- Fiskergyde, I, 117.
- Fiskerhuset, I, 17, 29, 30, 32, 47; II, 256; III, 320.
- Fjellerup, I, 234.
- Flandern, I, 147.
- Flensborg, I, 273, 347; II, 28, 64, 78, 80, 82, 87, 127, 401; III, 21. — Duborgskolen, IV, 237, 291.
- Folmersgyde, I, 260.
- Fotevig, I, 132.
- Frankrig, I, 271, 324; II, 26, 156, 190, 199, 248, 254, 298; III, 44, 52.
- Fredensborg, III, 48, 80.
- Fredensgade, I, 118.
- Fredenstov, I, 118.
- Fredericia, I, 334, 343 f., 347, 428; II, 21, 71, 77, 87, 107, 138, 228 f.; III, 260, 264, 395; IV, 86, 171.
- Frederikshallé, I, 121.
- Frederiksbjerg, I, 18, 28, 122; II, 164; III, 94.
- Frederiksgade (Brobjerggade), I, 121, 124, 418; II, 316 f., 341.
- Frederikshavn, II, 87, 127, 129, 238.
- Frederikshøj, III, 319.
- Frederiksstad, I, 350.
- »Friheden«, Skovrestauration, II, 65; III, 319; IV, 20.
- Frijsenborg, I, 97; IV, 203.
- Fulden, I, 324.
- Fynshoved, II, 276.
- Fægyde, I, 256.
- Færøerne, I, 91.
- Gaasemaden, I, 298; II, 10, 38; III, 436 f., 440.
- Gaasemosen (ved Viby), I, 29, 33, 39.
- Galgebakken, I, 122, 329, 420; II, 12, 39, 43, 287, 438; III, 75, 80, 292, 306, 308; IV, 299.
- Galten, III, 263; IV, 169.
- Gammel Estrup, III, 118, 142.
- Gdynia, II, 253.
- Gent, I, 176, 311.
- Gibber Aa (Mosgaard Aa), I, 25, 108.
- Gilleleje, II, 210.
- Gjellerup, I, 334.
- Gjessinggaard, I, 317.
- Glatved, II, 59.
- Gotland, I, 212; II, 179, 191.
- Gottorp, I, 236.
- Graven, I, 115, 117.
- Grenaa, I, 236, 241, 246, 272, 374; II, 28, 87 f., 91, 130, 251; III, 8, 249, 419; IV, 213. — St. Jørgensgaard, III, 422.
- Gretbjerg, I, 25.
- Grimby, II, 252.
- Grisetorvet, se Vesterbros Torv.
- Grumstolen, I, 29.
- Grusbakke, I, 25.
- Grøftthøj, I, 25.
- Grønland (Gade), II, 68; IV, 20; 85.
- Grønnegade, I, 191.
- Guldsmædgade, I, 225; II, 344.
- Gyllingnæs, II, 253.
- Göteborg, I, 343, 350; II, 236, 252 f.
- Haderslev, I, 270, 346; II, 49, 191; III, 7.
- Hald, I, 160.
- Haldum, I, 146, 334.
- Halifax, II, 252.
- Halmstad, I, 247; II, 253.
- Hamburg, I, 269, 271, 280, 344; II, 64, 80, 82, 84, 95 f., 100, 113, 191, 236, 252, 420; III, 267, 292, 354. — Posthus, III, 27, 256.
- Hammel, II, 87, 89, 130, 158; IV, 164.
- Hans Broges Gade, I, 122.
- Hans Jensens Gyde, I, 331.
- Harald Jensens Plads, IV, 21, 55 f., 165.
- Harald Skovbys Gade, II, 183.
- Harburg, II, 134.
- Harlev Mølle, II, 24.
- Hasle, I, 35, 54 f., 62, 95, 123, 300; II, 164 ff.; IV, 20, 110, 165, 169.
- Havreballe Gaard, se Marselisborg.
- Hedeby, I, 74, 78, 126; II, 179.
- Hedensted Kirke, I, 150.
- Hejredalen ved Brabrand, I, 24, 28.
- Helgenæs, I, 28, 129, 214; II, 239.
- Helsingør, I, 185, 314 f.; II, 28, 77, 301, 398; III, 80, 130, 354.
- Herlufsholm, I, 163, 384; III, 100, 109, 118 f.
- Herning, II, 173.
- Hieronymusbakken, I, 117, 124; II, 348, 393; III, 314, 431.
- Hillerød, II, 307; III, 18.
- Hinnerup, II, 162.
- Hitstrud, Eng, I, 299, 335 f., 414, 418; II, 39.
- Hjulbjerg, I, 25.
- Hjørring, II, 119.
- Hobro, I, 272; II, 260; IV, 213.
- Holbæk, III, 142.
- Holland, I, 254, 268, 309, 311, 313, 344, 347; II, 80, 99, 156, 191, 198, 223, 248, 254, 437.
- Holme, I, 35, 63; II, 162, 164 ff.; III, 441; IV, 110, 169, 223. — Bjerger, I, 25, 28. — Spare- og Laanekasse, II, 162.
- Holmstrup, I, 300.
- Holstebro, I, 236; II, 85.
- Hornslet, I, 262; II, 124; III, 114, 129 f.; IV, 169.
- Horsens, I, 213, 220, 236, 246, 272, 281, 306, 334, 343, 347, 372, 374, 412, 430; II, 28, 77, 95, 107, 113, 130, 138, 146, 172, 286, 324, 346; III, 18, 159, 202, 264, 334, 417, 419, 421 f.; IV, 21, 86, 213. — Hospital, IV, 125.
- Horsensgade, I, 122.
- Hundredet, II, 251.
- Husum, II, 232.
- Hålsingborg, I, 135; II, 191; III, 129.

- Højbjerg, I, 57, 63; II, 165; III, 29; IV, 83, 169.
Højslev, I, 261.
Høskoven, I, 63 f.
- Immervad, I, 18, 30, 32, 113, 218; II, 180 f.; III, 321.
Indien, II, 136. — Hol­landsk, II, 136.
Ingelheim, I, 126 f.
Island, I, 91, 213, 269, 272, 280; II, 199.
Italien, II, 252.
- Japan, II, 137.
Jelling, I, 213.
Jelshøj, I, 25.
Jungshoved, I, 234, 374.
Junkerstræde, I, 331.
Jægergaardsgade, I, 121.
- Kallundborg, I, 112, 137, 150, 214, 221, 241, 272, 315, 348; II, 26, 66, 204, 220, 228, 250; III, 407.
Kalø, I, 160; II, 189, 252; III, 425.
Kannikegade, I, 152.
Karens, I, 135.
Karby Klint, I, 10.
Kasted, I, 405; III, 419.
Katholm, II, 59; III, 121.
Kathrinebjerg, Ungdoms­hjem, IV, 216.
Kathrinebjerggaard, IV, 214.
Kertemide, II, 210; III, 134, 282; IV, 274.
Kiel, II, 91, 220, 239, 252. — Kanal, II, 96, 236.
Kirkeskoven, I, 63.
Klostergade, I, 117.
Knebel, I, 53; II, 252.
Knudrisbakken, I, 33, 45, 47, 57, 218; II, 332, 392, 421; III, 315.
Kolding, I, 203, 269 f., 272, 346, 374; II, 96, 113, 239, 247, 252, 307, 321; III, 7, 302; IV, 86. — Kolding­hus, III, 53. — Latin­skole, III, 225.
Kongsberg, I, 313.
Kongsvang, II, 164; IV, 165, 169.
Korsør, II, 226, 228, 252.
Kristrup, III, 114.
Kronborg, I, 261; III, 120.
Kræmmersten, I, 160.
Kuba, II, 237.
Kullen, II, 180.
Kyholm, II, 278, 417.
- København, I, 71, 147, 163, 245, 269, 276, 327, 347 f., 381, 412; II, 24, 35, 54, 66, 73, 76, 84, 95 f., 114, 127, 158 f., 178, 220, 228, 248, 254. — Branden 1728, I, 329; III, 83. — Christiansborg, III, 231, 300. — Kgl. Bibliotek, I, 163; III, 231. — Kgl. Tea­ter, III, 369, 378-81. — Kunstakademiet, II, 53 f. — Nationalmuseet, I, 35, 39, 40, 53 ff., 55, 60, 63 f., 68, 141, 184; III, 226. — Posthus, III, 9. — Privatbank, II, 133 ff. — Slagterlav, II, 268. — Sølv­gades Kaserne, III, 39. — Thorvaldsens Mu­seum, II, 319; III, 309. — Tivoli, III, 286. — Uni­versitet, II, 401; III, 256. — Universitetsbibliote­ket, I, 143, 183; III, 220.
- Laasby, I, 150; III, 424.
Labing, I, 64, 85.
Langaa, II, 86, 127.
Langdalen, I, 24.
Langenæs, I, 30.
Leith, II, 235 f., 252.
Lemvig, I, 334.
Lergravsfaldet, I, 335.
Libau, I, 312; II, 100, 136.
Lille Torv, I, 113, 139, 143, 239.
Lisbjerg, I, 57, 62, 96, 132; II, 164 ff.; IV, 110, 150, 223. — Bro, I, 321. — Terp, I, 31, 60, 104.
Liverpool, II, 28, 252.
London, I, 78; II, 60, 100, 133, 232, 236; III, 290.
Lund, I, 75, 78, 131, 137, 147, 150; III, 129.
Lundsbjerg, I, 29, 30.
Lübeck, I, 165, 176, 178, 214, 234, 236, 238, 266, 269 f., 280, 282, 311, 314, 318, 359; II, 28, 32, 190, 236, 252; III, 195, 327.
Lyngbygaard Aa, I, 51, 64, 87, 108.
Lyon, I, 150.
Læsø, I, 234, 243.
Løgstør, II, 190.
- Maarslet, I, 189, 243.
Magdalenemøllen, I, 56; III, 56, 59, 442, 444.
Malling Bjerger, I, 28. — Dampmølle, II, 119.
- Malmø, I, 198; II, 400; III, 98.
Malta, II, 136.
Manchester, II, 100, 252.
Manchuriet, II, 136.
Mariager, I, 242, 272, 310; II, 191, 260; III, 40.
Maria Magdalena, I, 161.
Marselisborg, Gaard, I, 107, 122, 160, 300, 430; II, 331, 333; III, 192 ff., 425; IV, 22, 27, 38, 62. — Skole, I, 123; III, 187, 192-94, 215; IV, 238 f. — Skov, I, 55, 122, 124; II, 378, 446; III, 311, 315, 318, 395, 420; IV, 48, 77. — Slot, IV, 310 ff.
Marstal, II, 223.
Medelbjerg, I, 160.
Mejlgaard, I, 115, 117, 153, 217; IV, 53.
Memel, II, 253.
Messina, II, 68.
Mexico, II, 7, 75.
Middelfart, II, 239.
Mindegade, I, 117.
Mindet, I, 108; II, 180 ff.
Moesgaard, II, 325; III, 62, 443. — Skov, III, 46, 319.
Mogensløkke ved Viby, I, 55.
Mollerupgaard, I, 318; III, 101.
Mols, I, 26, 53; II, 53, 239, 251; IV, 284.
Mundelstrup, I, 60; IV, 169.
Munkegade, I, 117, 122.
Møllegade, I, 117, 227.
Møllestien, III, 436; IV, 103.
- Nakskov, II, 252.
Newcastle, II, 232, 235, 252.
New York, I, 313; II, 133, 252 f.
Nibe, I, 234.
Nidaros, I, 110.
Normandiet, I, 88, 91, 102.
Norrköping, II, 253.
Norsmønde, I, 349; II, 14, 28, 66, 179, 273; III, 365.
Nyborg, III, 100, 202, 364. — Kirke, II, 346.
Nygade, I, 331.
Nykøbing F., II, 252.
Nykøbing M., I, 234, 357; II, 94.
Nymølle ved Lisbjerg, I, 57 ff.
Nysted, I, 310.
Nørreallé, I, 117 f., 122; III, 314.
Nørregade, I, 122; III, 314.

- Odder, I, 98; II, 87, 89, 130, 158; IV, 86, 135, 164.
 Odense, I, 78, 156, 209; II, 19, 77, 113, 143 f., 236, 252, 301 f., 398, 400, 421, 444; III, 99, 101, 135, 217, 259, 354 f., 364, 375. — Thrige A/S, II, 143; III, 98. — Gartnernes Andels-Salgforening, II, 154. — Kirkemøde 1537, III, 99, 110.
 Ormslev, I, 54; IV, 169, 201.
 Oslo, I, 313; II, 252. — Domkirke, III, 104, 111.
 Padua, II, 400.
 Paris, I, 147.
 Parkallé, I, 120; IV, 24, 106.
 Pedersborg ved Sorø, I, 137.
 Pinds Mølle, I, 324.
 Polen, II, 254.
 Portugal, II, 253.
 Posthussmøgen, I, 410.
 Pustervig, I, 225.
 Raaddengyde, I, 253.
 Raahøj i Mogensløkke, I, 55.
 Raamosegaard, Plejeanstalt, IV, 183.
 Randers, I, 110, 204, 213, 236, 246, 268, 270, 272, 295, 306, 349, 374, 430; II, 71, 77, 85 f., 95, 113, 119, 123, 130, 146, 172, 189, 234, 238 f., 247, 286, 302, 346, 421; III, 7, 18, 50, 66, 90, 202, 334, 369; IV, 19, 83, 213. — Frue Kirke, III, 100. — Helligaandskloster, III, 419, 421 f. — Hestemarked, II, 64. — Jens Jensens Gaard, I, 204.
 Randlev, III, 234 f.
 Rathlousdal, I, 80.
 Ravnsbjerg, I, 25, 64.
 Refsnæs, II, 180, 250.
 Rendsborg, III, 54.
 Revet, I, 117; II, 192.
 Ribe, I, 79, 126 f., 147, 212, 234, 236, 246, 250, 268, 272, 295, 310, 346, 358, 374; II, 400; III, 130, 327, 361.
 Riga, I, 312; II, 28.
 Ringgaden, I, 122; II, 129; IV, 22, 62.
 Ringkøbing, III, 19.
 Ringsted, I, 137. — Kirke, III, 121.
 Ris Skov, I, 31, 46, 160, 222, 253, 256, 298, 300, 339, 374, 418, 425 f.; II, 16 ff., 44 f., 184, 192, 206, 279, 286, 308 ff., 312, 378, 445; III, 56, 310 f., 315, 344, 395; IV, 77. — Ferdinandspladsen, II, 45; III, 317. — »Salonen«, II, 45, 448; III, 316 f., 365. — Skovfogedhuset, II, 44; III, 317 f. — Skovløg, I, 301; II, 16. — Ungdomsberg, II, 156; IV, 67.
 Risskov, Villakvarter, I, 31, 46; II, 124, 127, 131, 164 f.; III, 29; IV, 20, 165, 169, 171.
 Rom, III, 106.
 Rosenholm, I, 82, 96, 99; II, 105, 115.
 Rosingsgade, I, 115, 223.
 Rosenvang, II, 164 f.
 Rosenvænget, II, 164 f.
 Roskilde, I, 78, 138, 142, 159, 245; II, 139, 226, 400; III, 53, 108, 130, 133.
 Rostock, I, 161, 271; II, 401.
 Rotterdam, II, 252.
 Rugaard, I, 421, 430; III, 239.
 Rugbjerg, I, 222, 255.
 Rugholm, I, 28, 32, 40 ff., 44 f.
 Rundhøj, I, 25.
 Rusland, II, 248, 254, 284; III, 54.
 Ry, I, 136 f., 178, 232 f., 270, 288, 311, 316, 374; II, 26, 130. — Mølle, III, 434.
 Ryd Kloster, I, 149.
 Ryesgade, I, 118; II, 86.
 Rykind, I, 331.
 Ryomgaard, Jernbanestation, II, 87 ff. — Herregaard, III, 109, 221.
 Rønde, II, 89.
 Rønne, II, 77.
 Røverbøjen, I, 55 ff.
 Sabro, I, 134.
 Samsø, I, 109, 112, 160, 273, 310 f., 315, 429; II, 28, 228, 239, 250, 252; III, 25; IV, 131.
 Sangstrup Klint, I, 10.
 Sarahøj, I, 55.
 Saralyst Gaard, I, 55, 63.
 Saralyst Villakvarter, I, 25; II, 165 f.; IV, 83.
 Selkær, I, 335.
 Silistria, III, 319.
 Silkeborg, I, 160 ff., 163, 278; II, 127, 130, 173, 190 f.; III, 101; IV, 83, 213. — Papirfabrik, II, 73.
 Sindal, I, 16.
 Singapore, II, 133.
 Sielle, I, 75.
 Skaade, II, 165 f.; IV, 83, 169.
 Skaføggaard, III, 115.
 Skagen, I, 216, 349; II, 66, 180.
 Skalbjerger, I, 25.
 Skanderborg, I, 189, 256, 273 f., 315, 317, 430; II, 28, 48, 87, 115, 130, 190 f.; III, 37, 249; IV, 83, 123, 135.
 Skansen, I, 24, 285, 290; II, 256; III, 62, 176, 294; IV, 23, 74, 81.
 Skejby, I, 55, 93, 334; II, 12, 164 ff.; IV, 80, 110. — Kaserneprojekt, IV, 308 f.
 Skibhøj, I, 25.
 Skidengyde, I, 117, 227, 253.
 Skidenpyt, se Højbjerg.
 Skidensig, I, 215, 227.
 Skidenstræde, I, 253.
 Skive, I, 430; IV, 19, 83, 213.
 Skivholme, I, 81.
 Skolebakken, I, 115, 139; III, 299, 313.
 Skolegade, I, 117.
 Skolegyde, I, 331; II, 317.
 Skorup, Gern Herred, II, 31 f.
 Skotland, I, 91, 240, 250, 268; II, 253.
 Skæring, II, 199.
 Skærn, I, 75 f.; II, 87.
 Skødshoved, II, 252.
 Skødstrup, II, 356; IV, 169.
 Slagelse, III, 100. — Latin-skole, III, 225.
 Slangstrup, I, 133.
 Slesvig, I, 127, 131, 212 ff., 358, 367, 372.
 Sletterhage, I, 19, 31; II, 253.
 Smedegyde, I, 218, 225.
 Snastrup, I, 64.
 Snoghøj, I, 288.
 Snævringen, I, 218; II, 296.
 Sorring, II, 30.
 Sorø, I, 137; III, 109, 134.
 Spandau, III, 25.
 Spanien, I, 271, 311; III, 53.
 Spanien (Gade), I, 118; II, 288; III, 53; IV, 85.
 Spitsbergen, II, 68; III, 290.

- Spørring, IV, 169. — Kro, III, 11.
- Stautrup, I, 55, 145; II, 445; III, 234; IV, 88 ff., 169. — Bispegaard, II, 332; IV, 101, 199. — Feriekoloni, IV, 98.
- Stavanger, I, 313, 349.
- Stentrappen, I, 217 f.; II, 183.
- Stettin, II, 28, 252 f.
- Stockholm, I, 177; II, 253; III, 294.
- Store Torv, I, 115, 143, 194, 217, 239; III, 46, 50, 87 f., 320 f., 326; IV, 21.
- Strandvejen, I, 122; IV, 49.
- Struer, II, 86, 159, 173; IV, 162.
- Studsgade, I, 115, 117, 216 f.
- Støvringgaard Kloster, III, 135; IV, 125.
- Swansea, II, 252.
- Svendborg, I, 191; II, 77, 103, 223, 236, 252.
- Svold, I, 75.
- Syrien, II, 136.
- Sønderallé, I, 117; III, 314; IV, 106.
- Sønderborg, II, 201, 252.
- Søndergade, I, 118, 124; II, 317, 342 f.
- Tangen, I, 233.
- Teghøj, I, 25, 55.
- Testrup, I, 318.
- Thors Mølle, IV, 67.
- Thorsø, II, 87, 127.
- Thunø, I, 29, 145, 327; III, 25, 171; IV, 169.
- Tilst, I, 316; II, 139.
- Tishøj, I, 25.
- Toldersti, I, 410.
- Toustrup, II, 30; III, 424.
- Trind Sø, I, 21.
- Troldebjerg paa Lange-land, I, 49.
- Trondhjem, I, 147, 347, 349; II, 28, 68 f., 199; III, 132, 137, 140.
- True, I, 53, 60, 63, 95.
- Trøjborg, I, 122.
- Tyskland, I, 91, 102, 107, 240, 250, 313, 347; II, 156, 223, 239, 248, 253 f.; III, 345.
- Tønning, II, 232.
- Udby, Rougsø Herred, I, 147.
- Universitetsparken, I, 24, 122; IV, 22, 72, 76.
- Uppsala, I, 110. — Universitetsbibliotek, III, 217.
- U. S. A., II, 156, 248.
- Varberg, I, 223.
- Varde, I, 374; II, 87; III, 40.
- Varna, II, 332; III, 312, 319.
- Vejlby, I, 31, 35, 46 f., 62, 71, 93, 123, 334, 340; II, 17, 131, 164 ff., 381; III, 84, 141; IV, 19, 83, 110, 150, 165, 169. — Spare- og Laanekasse, II, 162.
- Vejle, I, 160, 272, 347; II, 107, 113, 130, 138, 239; III, 264, 395; IV, 86.
- Venge, I, 229.
- Vennelyst, I, 24, 118; II, 39, 43, 332; III, 294, 310, 314 f., 344; IV, 23 f., 73 f. — Teater, III, 393 f.: IV, 74.
- Verona, I, 147.
- Vesterallé, I, 117 f., 123.
- Vesterbrogade, I, 123.
- Vesterbros Torv, I, 118; II, 154; IV, 91.
- Vestergade, I, 113, 117.
- Vestervig Kloster, I, 190; II, 189; III, 116.
- Vestindien, I, 313; II, 26, 74.
- Viborg, I, 78 f., 209, 213, 222, 236, 238, 246, 248, 270, 284, 295, 306, 311, 343, 370, 384, 430; II, 70, 85, 130, 190, 398 f., 400; III, 7, 19, 156, 260; IV, 19, 83, 213. — Brand 1726, I, 329. — Landsoverretten, II, 282. — Tugthus, II, 362, 367.
- Viby, I, 35, 39, 63, 93, 123, 189, 298; II, 129, 146, 162, 164 f., 339; III, 24, 29, 112, 142 f., 275, 346, 441; IV, 110, 149. — Baptistmenighed, IV, 226. — F. D. B.'s Fabrikker, II, 146. — Kvindehjælpens Optagelseshjem, IV, 216. — Spare- og Laanekasse, II, 162.
- Vienne, I, 150.
- Vilhemsborg, III, 56, 66.
- Wismar, I, 271.
- Vithen, I, 334.
- Vitskøl Kloster, I, 142.
- Volbæk, I, 24, 27, 48 f., 65.
- Volden, I, 114 ff.
- Wolgast, I, 135.
- Västerås, I, 110.
- Växiö, I, 159.
- Ærøskøbing, II, 223.
- Æskelund, I, 29, 39.
- Ølst, I, 11.
- Øm Kloster, I, 136 f., 146, 149, 178, 221, 270, 374; II, 189; III, 107, 172, 216.
- Ørnereden, I, 16; II, 332; III, 319.
- Ørslev Kloster, I, 190.
- Østergade, II, 317.
- Østrup Bispegaard, Gern Herred, I, 137.

SAGREGISTER

- Aaoverdækningen, I, 124; IV, 21 f.
- »Aarhus«, Dampskib, II, 228, 230 f.
- Aarhus, Navn, I, 108-112.
- Aarhus Amtstidende, II, 119; III, 271 f., 275 ff., 279 ff., 282.
- Aarhusbogen, Liber Arhusienses, I, 109, 143, 151; III, 168, 419, 431.
- Aarhusbugtens Dampskibsselskab, II, 119, 121, 239, 251.
- Aarhus Byorkester, IV, 293.
- Aarhusgaard, Len, I, 251, 386 f., 396.
- Aarhus Dampmølle, A/S, II, 142; IV, 154.
- Aarhus Diskontobank, II, 159.
- Aarhus Exportslagteri, II, 145.
- Aarhus filharmoniske Selskab, III, 341, 345; IV, 293.
- Aarhus Folkebank, II, 159.
- Aarhus Fragtmandscentral A/S, II, 131; IV, 167 f.
- Aarhus Frikorps, II, 321; III, 53.
- Aarhus Folkeblad, III, 276 f.
- Aarhus Glasværk, II, 119.
- Aarhus Haandværkerforening, II, 109 ff., III, 243, 246, 342, 394; IV, 204, 244, 274. — Stiftelse, IV, 205.
- Aarhus Handelsforening, II, 97 f., 124, 157; III, 31; IV, 30, 204, 246. — Handelsskole, IV, 248 f. — Kornkomitéen, II, 98.
- Aarhus Hypotekforening, II, 119, 163.
- Aarhus Industriforening, II, 110; III, 242, 246.
- Aarhus Jægerkorps, II, 321.
- Aarhus Kreditbank, II, 117, 159.
- Aarhus Kulkompagni, II, 144.
- Aarhus Købmænds Hjælpekasse, IV, 202 f.
- Aarhus Madrigalkor, III, 342.
- Aarhus Murermesterforening, Stiftelse, IV, 207.
- Aarhus Museum, I, 184; II, 319; III, 230, 445, 447; IV, 37, 256. — Historisk Afdeling, I, 35, 37, 40, 46 ff., 55, 57 f., 60 ff., 63, 68 ff., 72, 75, 77, 193; II, 319, 340; III, 433, 439; IV, 260-64. — Kunstafdelingen, I, 123; II, 319, 414; III, 448; IV, 258-60.
- Aarhus Mølle, I, 72 f., 113, 115, 117, 120, 123 f., 196 f., 203 f., 206, 223, 308, 376; II, 23, 182 333; III, 314, 347, 431-48; IV, 269.
- Aarhus Oliefabrik, I, 118, 121; II, 100 f., 119, 121, 132-36, 140, 157, 256, 260; IV, 154, 209. — Arbejdernes Stiftelse, IV, 208.
- Aarhus og Omegns Bank, I, 60, 123; II, 160.
- Aarhus Orkesterforenings Stiftelse, IV, 208.
- Aarhus-Posten, III, 284.
- Aarhus Privatbank, I, 118, 123; II, 94, 113-17, 119, 121, 134 f., 157 f., 160, 162; IV, 17. — Filial i København, II, 158.
- Aarhus-Samsø Dampskibsselskab, II, 252, 255.
- Aarhus Shipping Co., II, 253.
- Aarhus Skibsværft, II, 143.
- Aarhus Stiftstidende, II, 24, 144; III, 260-69, 272, 277 ff., 230, 284.
- Aarhus gl. Teater, i Kannekegade, III, 361, 373, 382-91.
- Aarhus Teater, I, 66, 67, 123; II, 340; III, 341, 345, 391-93; IV, 37, 289-93.
- Aarhus Teaterforening, III, 381.
- Aarhus tekniske Skole, II, 53 f., 74; IV, 37, 244 ff.
- Aarhus Turistforening, II, 155.
- Aarhus Westindiske Handelselskab, II, 26, 29.
- Aarhus Øresparekasse, II, 118, 161 f.
- Accise, I, 237, 378, 382, 391, 406, 409 f., 417; II, 10, 69, 204, 267, 374. — Boder, II, 290.
- Adventistmenigheden, IV, 226.
- Aftenskolen for Arbejdere, IV, 249.
- Afholdsdagbladet, III, 284.
- Amtmandstoft, II, 130; III, 46.
- Amtslægen, II, 410; IV, 193-96.
- Amtsrepartitionsfonden, II, 382.
- Andelsbanken, II, 159; IV, 24, 54.
- Andragender, Udvalg for, IV, 34.
- »Anholt«, Rederi, II, 249.
- »St. Anna«, Skibtilhørende Chr. Basballe, I, 350, 353.
- Apostolsk Kirke, IV, 227.
- Apoteker, Apotekere, I, 257, 267, 303, 308; II, 20, 62 f., 153, 412-14; III, 36; IV, 194. — Jernbaneapoteket,

- II, 414. — Løveapoteket, I, 210, 285; II, 37, 413 f.; III, 88, 201, 381. — Svanepoteket, II, 413 f.
- Arbejdsanvisningskontoret, IV, 136.
- Arbejdernes Andels-Boligforening, II, 147.
- Arbejdernes Byggeforening, II, 147.
- Arbejdernes Fællesorganisation, IV, 245, 274.
- Arbejdernes Landsbank, II, 160.
- Arbejdernes Oplysningsudvalg, IV, 251.
- Arbejdernes Produktionsforening, II, 147; IV, 10.
- Arbejder Spare- og Laanekassen, II, 118, 161; IV, 252.
- Arbejdshus, II, 20.
- Arbejdsløshed, II, 19. — Arbejdsløhedskasser, IV, 15 ff., 103.
- Arbejdsmænd, I, 257 f., 302 f.; II, 19 f., 45, 61 f.
- Arke, II, 148; IV, 83.
- Arrester, I, 249, 405, 419 f.; II, 289, 291, 311, 318; IV, 194 f., 219. — Arrestforvarer, II, 293, 312.
- Artillerikasernen, I, 122; III, 50; IV, 219, 306 ff.
- Arvekøb, I, 369.
- Assurancekompagniet (Søforsikring), II, 28, 66, 68, 220.
- Asyler, Arveprindsesse Carolines, IV, 197 f. — Børnely, IV, 198. — Kong Christian 9.s og Dronning Louises Guldbryllupsasyl, IV, 198 ff. — Marthahjemmet, IV, 200. — Vuggestue, Bethesda Spædbørnshjem, IV, 200 f.
- Athenæum I, III, 241 f. — Athenæum II, III, 244.
- Avissamling, Statens, IV, 283.
- Baadsmænd, se Søfolk.
- Badeanstalter, Badstuen, I, 243 f., 372; II, 416, 446. — St. Oluf, II, 447 f. — Søbadeanstalter, II, 446 f. — Svømmehallen, s. d.
- Bagere, I, 229, 258, 303, 308, 342; II, 20, 45, 111, 150; III, 434 f.
- Banegaarde, se Jernbaneanvæsen.
- Baptistmenigheden, IV, 226.
- Barberere, I, 302; II, 20, 45, 51, 151. — Barber- og Frisørlaugets Stiftelse, IV, 210 f. — Syge- og Understøttelseskasse, IV, 211.
- Bartsværere, I, 247, 258; II, 399, 417.
- Basballebro, se Frederiksbro.
- Basballes Gaard, I, 209, 352.
- Batterier, ved Havnen, I, 329, 420; II, 188, 214, 285, 290; III, 35, 53, 70, 75.
- Baune & Co., Handelsfirma, II, 95.
- Befæstning, I, 114 f., 391.
- Belysningsudvalg, II, 328; IV, 31.
- Benredskaber, I, 42.
- Betaniaforeningens Diakonisse- og Plejehjem, IV, 225.
- »Bethania«, Missionshus, IV, 220.
- Bethlehemskirken, IV, 225.
- Betryggelseskomité 1848-50, II, 321; III, 53 f.
- »Betty«, Smakke, II, 67.
- Bevillingsnævn, Aarhus Købstads, IV, 35.
- Bibelselskab, Det britiske, III, 226.
- Biblioteker, III, 216-53. — Biskop Morten Madsens, III, 104. — Domkirkens, I, 138; III, 103, 216-24. — Folkebiblioteket, I, 124; III, 230, 233-38; IV, 23, 34, 68, 191, 283-86. — Garnisonsbiblioteket, III, 247. — Kathedralskolens, III, 179, 224-31; IV, 286. — Statsbanepersonalets, III, 247; IV, 286 f. — Statsbiblioteket, I, 123; III, 237, 246, 253; IV, 232, 277-83. — Stiftsbiblioteket, III, 221, 224-31, 239, 253.
- Biblioteks- og Arkivudvalg, IV, 34.
- Bikuben, II, 118, 161 f.; IV, 11.
- Billedskærere, I, 303.
- Bispegaard, den katolske, I, 115, 142 f., 161, 171, 181 ff., 308; III, 101, 138, 140.
- Bispegaard, syd for Domkirken, I, 152; II, 341; III, 101, 130, 156 f., 164.
- Bispegaarden i Sønderallé, II, 341; III, 164; IV, 125.
- Blegmænd, II, 20.
- Blikkenslagere, I, 303, 341; II, 20, 45, 151.
- Blytækkere, I, 258, 303, 341.
- Bodgæld, I, 377.
- Bogbindere, I, 227, 257, 303; II, 45, 111, 151.
- Boghandlere, I, 227, 268, 308; II, 62, 153; III, 248, 251.
- Bogtrykkere, Bogtrykkeri, I, 162, 183, 227, 257, 308, 343; II, 20, 45, 79, 111, 151; III, 220, 251. — Povl Reffs, I, 227; III, 220. — Hans Skonnings, I, 308 f., 254. — Stiftsbogtrykkeriet, II, 24, 58, 114; III, 260-71.
- Boligforhold, Boligtilsyn, II, 168, 345, 391, 448 f.; IV, 24 f., 71, 195.
- Boreas A/S, Maskinfabrik, II, 103.
- Borgerforeningen, II, 330; III, 247. — Stiftelse, IV, 205.
- Borgerskabsbogen, Borgerskab, I, 240, 250, 261, 282 f., 293, 327, 355, 430; II, 35, 361.
- Borgervæbning, I, 249, 251, 389, 392; II, 39, 282, 308 ff., 321, 340; III, 58, 61-80, 91, 343. — Borgervæbningskommissionen, II, 328; III, 71.
- »Borgmestergaarden«, I, 195, 200 ff., 253, 324; II, 32; IV, 265.
- Borgmestergaarden, Mejlgade 6, II, 33, 328; III, 31; IV, 38.
- Borgporten, I, 114 f., 215, 406; III, 67.
- Borremose Fundet, I, 60.
- Borum Eshøj Fund, I, 55.
- Botanisk Have, IV, 16, 22 ff., 72 ff.
- Bracteater, I, 78 f.
- Brandgrave, I, 62, 64.
- Brandvæsen, I, 419; II, 282, 308 ff., 332, 334 ff., 340; III, 81-98; IV, 15 f., 107-111. — Alarm, III, 95 f.; IV, 108. — Chef, IV, 107. — Inspektør, IV, 70. — Kaptajn, I, 427 f.; II, 293.

- Kommission, III, 93, 95 f., 388; IV, 37, 107. — Major, II, 294. — Svende, I, 428. — Stationen i Aagade, III, 92 ff. — Stationen i Munkegade, III, 97; IV, 107.
- Breviarium Arhusiense, I, 163, 227; III, 220, 222 f., 324.
- Brobjerg Lav, I, 343.
- Brobjergs Port, I, 117, 208, 332, 419.
- Broksnidere, I, 258; II, 399.
- Brolæggere, I, 253, 259, 303; II, 20, 151.
- Brolægning, I, 253, 282, 378, 392, 405; II, 214, 286, 307 ff., 316 f., 341, 437.
- Brolægningskommission, II, 316 f. — Brolægningsudvalg, II, 328; IV, 31, 48, 53, 57, 145.
- Brugsforeninger, II, 81, 147, 153 f. — Aarhus Brugsforening, II, 147.
- Bruunsbro, I, 121; II, 333.
- Bryggeri, Bryggere, I, 223 f., 229, 247, 255, 258, 270, 303; II, 24, 45, 79, 111, 150. — J. P. B. Jensens Bryggeri, II, 59. — »Ceres«, I, 118, 123; II, 106 f., 138. — »Trøjborg«, II, 138. — Østjydske Bryggerier, II, 107, 119, 138.
- Brændevinsbrænder, II, 20, 23 f., 45, 51, 60.
- Brændevinsbræiding, I, 308, 344; II, 59, 63, 78 f. — Brd. Jensens, II, 59 ff.; III, 265. — Herskind & Schandorffs, II, 60. — Mallings, II, 63.
- Bulhuse, I, 229 f.
- Buntmagere, I, 227, 258, 303, 308; II, 45.
- »Burmeister & Wain«, II, 230.
- Byarkivet, I, 415, 420; IV, 11, 34, 39.
- Byfoged, I, 358, 366 f., 369, 375, 388, 391 f., 394, 396, 403, 416; II, 280, 294; IV, 140.
- Byggevedtægt, I, 230, 381; II, 345, 449; IV, 70.
- Bygningsinspektør, IV, 37, 70. — Bygningskommission, II, 302, 328, IV, 37. — Bygningsudvalg, II, 328; IV, 32.
- Bygningsnedkernes Stiftelse og Enkekasse, IV, 210.
- Byhyrder, I, 256 f., 298, 336, 394, 428; II, 40, 293.
- Bymarken, I, 160 f., 222 f., 254, 256, 297 f., 300, 332 ff., 335 ff., 340, 353; II, 10 ff., 38 ff., 315. — Udskiftning, II, 12, 42, 75, 282, 312, 315 f.
- Byplan, IV, 22, 33, 60 ff.
- Byraad, Borgerrepræsentationen, II, 301 ff. — De 24 Mænd, I, 385, 402, 404, 427. — Eligerede Borge, I, 416, 427; II, 17 f., 222, 280, 294-97, 300, 302. — Kontor, IV, 38. — Opstaaen, I, 359, 366. — 1868, II, 327 ff. — 1919, IV, 10, 12. — 1937, IV, 38.
- Byraadssekretær, II, 329; IV, 29, 38 f.
- Byraadets Vedtægt af 1935, IV, 28, 45.
- Byretten, Bytinget, I, 358, 369, 378, 393, 403, 405, 416, 419 f.; II, 282, 294.
- Byskat, I, 369.
- Byskriver, I, 378, 393, 403, 410, 416, 428; II, 280, 293.
- Bysvende, I, 257, 299, 394, 411, 428.
- Byvagt, I, 392.
- Bøddel, I, 257, 382 f., 394, 411, 428.
- Bødkere, I, 231, 258, 303; II, 20, 45, 48, 111, 151.
- Børnehjem, Aarhus Fritidshjem, IV, 97. — Optagelsehjemmet i Christiansgade, IV, 96. — Optagelsehjemmet »Højvang«, IV, 73, 96 f. — Christian IX's, II, 332; IV, 37, 202. — »Nazareth«, IV, 201. — »Solbakken«, IV, 192 f. — Stautrup Feriekoloni, IV, 98.
- Børnetilsyn, II, 450 f.; IV, 94.
- Børneværnsudvalg, IV, 31, 94.
- Børsen, paa Brobjerg, I, 310. — Ved Havnen, II, 120 f., 163; IV, 153.
- Børstenbindere, II, 45.
- Bøssmagere, I, 258, 303; II, 20, 45.
- »Carmel«, Missionshus, IV, 218, 227.
- »Charlotte«, Brig, II, 68.
- Chokoladefabrikker, Rée & Co., II, 56. — Elvirasminde, II, 107, 144.
- »Christian VIII«, Dampskib, II, 272.
- Christianskirken, III, 167; IV, 220.
- Cikoriefabrik, Stellfelds, II, 58, 61, 73, 79.
- C. Clausen, Dampskibsrederi, II, 253.
- St. Clemens Bro, I, 124; II, 341, 343 f.; IV, 22.
- St. Clemens Kirke, se Domkirken.
- St. Clemens Staden, I, 113 f., 142 f., 215, 217 f., 220; II, 179.
- Cordegardene, I, 406, 420; II, 188, 289 f.; III, 35, 63.
- Dabelsteens Hus, Traktørsted, II, 45; III, 315.
- Dagvognsrute Aarhus-Randers, III, 18.
- »Dampskibsselskabet i Aarhus af 1865«, II, 230 ff., 233.
- »Dania«, Dampskibs, II, 75, 215, 220, 270 f.
- Danmarks Lærerforenings Kursus i Aarhus, IV, 239.
- Dansk Andels Gødningsforretning, II, 145; IV, 154.
- Dansk Andels Kulforretning, II, 146.
- Dansk Konserverfabrik, A/S, II, 142.
- Danske Lov, Christian V's, I, 396, 416; III, 173, 196.
- De danske Mejeriforeningers Mælkeexport, II, 160.
- De forenede Bryggerier A/S, II, 138.
- De forenede Jernstøberier A/S, II, 102 f.
- De forenede jyske Farverier og Trikotagefabrikker, II, 103 f.
- De forenede Mejerier, A/S, II, 139.
- De forenede Teglværker, A/S, II, 139.
- De jyske Skævefabrikker, II, 144.
- Delinkventpenge, II, 285.
- »Demokraten«, I, 120; II, 330; III, 279-83; IV, 9.
- Den folkelige Forsamlingsbygning, Østergade, III, 394.

- Det antiquarisk-historiske Selskab, II, 319; III, 236; IV, 260 f.
- Det danske Petroleums Aktie Selskab, II, 95.
- Det dansk-engelske Gas-kompagni, II, 314.
- Det dramatiske Selskab, II, 413; III, 356-61.
- Det forenede Dampskibsselskab, II, 231, 236 f., 249 f., 252, 273.
- Det forenede dramatiske Selskab, III, 336.
- Det jyske Dampskibsselskab, II, 238.
- Det jysk-engelske Dampskibsselskab, II, 235 ff., 240.
- Det kongelig Dansk Norske Slesvigske og Holstenske forenede Handels- og Canal-Compagni, II, 26.
- Diakonskole, II, 434; IV, 189 f., 250 f.
- Dominikanerordenen, I, 147.
- Domkapitel, I, 137, 143 ff., 145, 148, 150, 160, 163, 285; III, 105-109, 124 f., 137, 169, 217, 221, 431. — Statuter, I, 144, 147, 160, 165; II, 346.
- Domkirken, I, 71 f., 114 ff., 138-42, 145, 147, 150, 163, 220, 291, 297, 324, 378; II, 32, 311, 314, 318 f.; III, 47, 67, 101, 105, 112-25, 132, 137, 141, 160-67, 216, 325; IV, 24 f., 59, 216 f. — Biskop Bos Kapel, I, 165; III, 142. — Brand 1330, I, 150. — Døbefont, I, 178; III, 114, 146 f., 166. — Fattigblokke, II, 353, 355, 375. — Helligaandsalter, III, 420. — Højalter, I, 150, 173-77; III, 114. — Hutfeldske Kapel, I, 325. — Kalkmalerier, I, 170-73. — Kortaarne, I, 167; III, 152. — Landemodesal, I, 165; III, 137, 147. — Laurids Ebbesens Kapel, III, 122. — Lektorium, I, 173; III, 152.
- Lindenows Kapel, III, 116, 122. — Lysestage, I, 173, 178. — Orgel, III, 148, 326. — Prædikestol, III, 114 f., 147. — Sakristi, I, 141. — Sehesteds Kapel, I, 140; III, 116. — Skibsmodel, III, 148 ff. — Spir, III, 124 f., 150, 254. — Vesttaarne, I, 139, 141, 165, 167, 427; III, 165, 303-05.
- »Domkirken«, Skib, I, 349; II, 198.
- Dragere, I, 258, 394; II 202, 217. — Dragerlav, II, 217.
- Dragonkasernen, I, 123; III, 50; IV, 11, 306 ff. — i Mindegade, III, 45.
- Drejere, I, 258, 303, 311; II, 20, 45, 48.
- Drikkehornsbleslag fundet i Aarhus, I, 35, 66-68.
- Droskekørsel, IV, 55.
- Dybdeboringer, ved »Ceres« 1891, I, 10, — ved Otto Mønstedts Fabrik 1914, I, 10, 11, 15, — ved Stautrup 1935, I, 19.
- Dyrlæger, II, 176; IV, 104.
- Døvstummemenigheden, IV, 223.
- Døvstummetiftelsen, IV, 206.
- »Eben-Ezer«, Missionshus, IV, 228.
- Eddikebryggeri, II, 58, 79. — Brd. Jensens, II, 60.
- Egtved Fund, I, 55.
- Elektricitetsværk, II, 148, 340; IV, 19, 31, 82 ff.
- Eligerede Borgere, se Byraad.
- Elskovskampen, I, 124; IV, 24 f., 76.
- Enigheds-Klub, III, 244.
- Ensomme gamles Vel, Frederiksbjerg, IV, 207.
- Eocæne Lag, I, 9 ff.
- Ertebøllekulturen, I, 35 ff., 39, 42, 44 f., 47.
- Extraskatter, II, 284; IV, 16 f.
- Faareavl, II, 13 f., 21.
- Fabriktilsyn, IV, 134 ff.
- Fagforeninger, IV, 9 f.
- »Falk van Aarhus«, Jagt, II, 189.
- Farvere, I, 303, 308, 344; II, 20 f., 45, 151.
- Fastlandsspærringen, II, 35.
- Fastlandstiden, I, 31, 37.
- Fattigvæsen, se Social Forsorg.
- Feldberedere, I, 258, 262, 303, 342; II, 20, 30, 45, 440.
- C. G. Filtenborgs Stiftelse, IV, 204.
- Finska Ångfartyg A/B, II, 253.
- Fiskere, Fiskeri, I, 126, 258, 303; II, 20, 80, 155; III, 57; IV, 154. — Fiskeauktioner, II, 155; IV, 154.
- Fjernopvarmning, II, 148; IV, 84.
- Flækkeskrabere, I, 42.
- Folddumperne, I, 118, 406; II, 39.
- Folkebiblioteket, se Biblioteker.
- Folkekøkken, II, 332.
- Folkeregistret, IV, 47 f., 119.
- Forban, I, 369; II, 180.
- Forbrændingsanstalten, II, 148, 444; IV, 17, 20, 53, 85.
- Foredragsforeningen af 1901, IV, 252.
- Foreningen af jyske Handelsforeninger, II, 98.
- Forligsinstitution i Handels-sager, I, 401.
- Forligskommission, II, 282; IV, 151.
- Forsikringsselskaber, II, 163.
- Forskud, I, 377.
- Fotografi, II, 54.
- Fotorama A/S, II, 139.
- Frederiksallébro, I, 121; II, 344.
- Frederiksbro, I, 113, 117, 352, 405, 418, 426; II, 183, 219, 287, 317, 341.
- Frederiksport, I, 116; III, 314.
- Frelsens Hær, IV, 214.
- Frichs Fabrik A/S, I, 14; II, 101 f., 141.
- Friluftsteatret, III, 395.
- Frimestre, II, 18, 20, 48; III, 70.
- Frimurerlogen, I, 124, 184; IV, 254.
- Frimurerstiftelsen, I, 124; IV, 204 f.
- Frue Kirke, I, 71 ff., 76 f., 113 f., 153-58, 315, 397; II, 308 ff.; III, 47, 102, 110, 126 ff., 131, 152 f., 167, 325, 333; IV, 218. — Altertavle, I, 154; IV, 218. — Døbefont, III, 126. — Fattigblok, II, 353, 355, 375. — Korsgang, I, 154; III, 428. — Orgel, III, 148. — Prædikestol, III, 126. — Sideskib, I, 154 f.; III, 167. — Taarn, I, 154; III, 167.

- Fyrvæsen, II, 180, 214 ff., 219.
- Fægydeport, I, 419.
- Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger, II, 96 f., 146 f.; IV, 154. — Fællesforeningen af jyske Brugsforeninger, II, 96 f.
- Færgefarten Aarhus-Kallundborg, I, 221, 348; II, 179, 204, 220, 226, 228, 250 f., 262-77; III, 10, 18.
- Fødselsanstalten, Den jyske, I, 122; II, 411, 436 f.; III, 50; IV, 183 ff., 201.
- Gabestokken, I, 421.
- Gadekørere, II, 20.
- Gadelygter, Gadebelysning, II, 285, 287, 310, 312, 314, 334 ff., 340; III, 67.
- Gadenavne, I, 122; II, 339; IV, 33.
- Galge, I, 265, 383, 405, 420.
- Gartneri, Gartnere, I, 123, 256, 303; II, 13, 20. — Gartnernes Salgsforening, II, 155; IV, 59. — Aarhus Frugtauktion, II, 155. — Kommunens Gartneri, IV, 73.
- Garvere, I, 303; II, 20, 22, 45, 151.
- Garverier, II, 79. — C. F. Wissings, II, 58.
- Gasværket, II, 148, 307, 314 f., 330, 340; IV, 19, 31, 82 f., 86.
- General-Landets-Havne-Kommission, II, 206.
- »Gerda«, Dampskib, II, 272 f.
- Gilder, Vor Frue, I, 232. — St. Gertruds, I, 232, 375. — St. Sebastians, I, 232. — Guds Legems Lav, I, 232.
- Glarimestre, I, 231, 258, 303; II, 20, 45.
- Grarups Gaard, Mejlgade, I, 194.
- Gravhøje, I, 54.
- Grundlovgivende Rigsforsamling, II, 74.
- Grønlandske Kompagni, I, 330.
- Gudenaacentralen, II, 148, 330; IV, 19, 83 f.
- Gudenaakultur, I, 45; IV, 262.
- Guldsmede, I, 225, 258, 303; II, 20, 45.
- Gørtlere, II, 20, 30, 45, 151.
- Haandværkere, I, 224, 229, 233, 237, 251, 257, 260, 292, 301, 304 f., 341 ff., 357, 361, 366; II, 18 f., 45, 108 f. — Lav, I, 262, 305, 374, 404; II, 18 f., 46 f., 81, 109. — Bagerlav, I, 262, 305; II, 48. — Bundtmager- og Handskemagerlav, I, 305, 342 f. — Bødkerlav, I, 342; II, 46. — Drejerlav, I, 342; II, 48. — Feldberederlav, I, 342. — Guldsmedlav, I, 342; II, 53. — Hattemagerlav, I, 305, 342. — Murerlav, I, 305, 342; II, 18. — Rebslagerlav, I, 342; II, 19, 48. — Skomagerlav, I, 262, 304 f., 342; II, 18, 47 f. — Skræderlav, I, 342; II, 47. — Slagterlav, I, 342. — Smedelav, I, 224 ff., 233, 262, 305, 342; II, 416; III, 42. — Snedkerlav, I, 305, 342, 430. — Tømrerlav, II, 48. — Væverlav, I, 305.
- Haandværks- og Industriudstillinger, II, 110.
- Halds Gaard, I, 209; II, 78 f.
- Handelsforeningen af 1887, II, 98.
- Handels- og Kontoristforeningen, III, 246 f.
- Handelsbanken, Jydsk Handels- og Landbrugsbank, I, 123; II, 116, 160, 162.
- Handelshøjskolen, I, 123; II, 157; IV, 246 ff.
- Handskemagere, I, 258, 303, 343; II, 19 f., 30, 45, 51.
- C. K. Hansen, Rederi, II, 232.
- Harmonien, III, 393.
- Hattemagere, I, 258, 303, 423; II, 20, 28, 45 f.
- Haver, Havedyrkning, I, 256, 296 f., 300, 336; II, 43 f. — Frihaver, II, 392; IV, 103. — Kolonihaver, IV, 66.
- Haveselskab, Det jyske, I, 123; II, 332; IV, 23, 74.
- Havnen, I, 72, 233, 257, 291, 339, 346, 348 f., 377 f., 391, 405, 410, 417; II, 17 f. 86, 136, 157, 179-278; IV, 10, 18, 153-62. — Afgifter, II, 180, 186, 204, 208, 219, 260, 268; IV, 158. — Artikler, II, 196, 200, 205, 217 f. — Havnebestyrelsen, II, 260. — Havne-
- foged, I, 410, 420, 428; II, 186, 201 f., 204 f., 214, 217 f. — Havneinspektionen, I, 339; II, 17 f., 27, 203, 205, 282. — Havnekommissionen, II, 18, 44, 194, 207, 210, 216, 218, 221 f., 302, 315; IV, 160. — Havneudvalget, II, 328; IV, 28, 30, 162. — Nordre Administrationsbygning, II, 237; IV, 153. — Søndre Administrationsbygning, IV, 131, 153, 155. — Lystbaadehavnen, IV, 301 f.
- Hekse, Hekseri, I, 327.
- »Helgenæs«, Dampskib, I, 239, 241.
- Hellekister, I, 53 f.
- Helligaandshuset, II, 346; III, 101, 419-21.
- Hellig Kors Kapel, I, 377, 379.
- »Hermes«, Bugserbaad, IV, 108, 158, 160.
- Himmelbjergfesterne, III, 339, 343.
- »Hjortelund« uden for Studegades Port, II, 43.
- Hjortetaksøkser, I, 42.
- Hjulmænd, I, 303; II, 20, 45.
- Holsts Gaard, I, 208 f.; IV, 274.
- »Horsa«, Dampskib, II, 235, 237.
- Hospitalsvæsen, II, 282; IV, 15 f., 104, 174-91, 285. — Amtssygehuset, det gamle, I, 121; II, 406, 408, 432 f. — Amtssygehuset, det nye, I, 123; II, 434; IV, 22, 180-82. — Epidemio- og Karantænehospitalet, II, 429. — Gænespalteklivnikken, II, 434. — Kommunehospitalet, I, 122; II, 411, 427 f.; IV, 17, 174-79. — Marselisborg Hospital, I, 122; II, 430, 432; IV, 179-81. — Militærhospitalet, Frederiksgade, I, 207; II, 288, 430; III, 47; IV, 198. — Militærhospitalet, Valdemarsgade, II, 430. — Sindsygehuset, II, 435 f.; IV, 182 f. — Stefanshjemmet, II, 434; IV, 189 ff. — St. Josephs Hospital, II, 434; IV, 186 f., 193. — Ortopædisk Hospital, II, 435; IV, 178, 187 ff. — Sygehusudvalg,

- II, 328, 431; IV, 31, 104, 174. — Sygghuset paa Guldsmedgade, II, 285, 288, 310. — I Dynarken, II, 311, 426 f.; III, 188. — I Rosensgade, II, 424 f. — I Vestergade, II, 425. — Talelidende, Institut for, II, 434; IV, 178, 185 f. — Tuberkulosens Bekæmpelse, Centralstationen for, IV, 174.
- Hospitalet (i Klostret), II, 346, 424; III, 419-30; IV, 125, 203.
- Hoteller, II, 155.
- Hovedvagt paa St. Torv, III, 35, 46, 63.
- Husnumre, II, 296.
- Hustømrernes Stiftelse og Enkekasse, IV, 210.
- Høkere, II, 20, 62, 64.
- Immanuelskirken, IV, 226.
- Indbyggerantal, I, 220, 241, 250, 294, 327, 330; II, 7 f., 35, 45, 61 f., 77, 123, 165 ff., 172, 311, 331.
- Indkvarteringspenge, I, 417; II, 282, 284, 304, 308 ff., 334 ff.; III, 36, 40. — Indkvarteringskommission, II, 282, 284, 302, 328; III, 36. — Indkvarteringsudvalget, IV, 34.
- Ingwersen & Rahr, Jernfirma, II, 93; III, 316.
- Indlemmelser, Frederiksbjerg, II, 164, 332 f. — Marselisborg, II, 164. — Moesgaard Strand, II, 164. — Mølle-distriktet, II, 164, 333; III, 445.
- Infanterikasernen, I, 122; III, 50; IV, 283, 306 ff.
- Inne, I, 369.
- Istid, I, 9 ff., 19, 31.
- Jagt, I, 43.
- Jernbanevæsen, I, 11, 53, 118; II, 83-89, 141, 226, 273; IV, 154, 162-65. — Administrationsbygning i Fredensgade, IV, 163. — Banegaard af 1862, I, 118, 120; II, 85. — Banegaard af 1884, I, 120; II, 124 ff. — Banegaard af 1929, I, 120; II, 126; IV, 163. — Østbanegaarden, II, 88, 124; IV, 163. — Centralværkstederne, I, 120; II, 88, 101, 148 f.; IV, 138 f. — Elektrisk Bane til Randers, II, 123 f. — Gods- og Rangerbanegaard, I, 120; II, 126, 142; IV, 21. — Hammelbanen, I, 14; II, 87, 121, 127, 130; IV, 37, 164 f. — Lyn-tog, II, 127, 251. — Motortog til Risskov, II, 127. — Nordpilen, II, 127. — Odderbanen, II, 87, 126 f., 130; IV, 37, 164. — Østbanen, I, 118, 217; II, 87; III, 317.
- Jernstøberi, II, 58, 79. — Aarhus Jernstøberi & Maskinværksted (Bøegh og Meulengracht), II, 58. — H. P. Jensens, II, 102.
- St. Johannes Kirke, III, 67; IV, 219. — Sognepræst, IV, 184, 219 f.
- Jordebog, I, 256; IV, 80.
- Jordemødre, II, 293; IV, 194.
- Jordskyld, I, 377.
- »Justitia«, Skib tilhørende Chr. Basballe, I, 350, 353.
- Jægergaarden, I, 121; II, 418; III, 294, 310 f.
- Jættestuer, Jættestuetid, I, 45, 47 ff., 53.
- Jyllandsbanken, II, 160.
- Jyllandsposten, III, 269, 271, 273 ff., 277 ff., 280.
- Jysk Andels-Foderstofforretning, II, 96, 145; IV, 154.
- Jysk Elektro, A/S, II, 143.
- Jysk-engelsk Dampskibsselskab, II, 121.
- Jysk Havfiskeri, A/S, II, 143.
- Jysk Hypotekforening, II, 119, 163.
- Jysk Landhypotekforening, II, 119, 163.
- Jysk medicinsk Selskab, II, 408, 411.
- Jysk Morgenblad, Aarhus Venstreblad, III, 283.
- Jysk Papirlager, A/S, II, 140.
- Jysk Telefon Aktieselskab, II, 119, 121; III, 32; IV, 170 f.
- Jyske Lov, I, 100, 109, 148, 368; III, 431.
- Jøder, I, 308 f., 343 f.; II, 20, 28, 64, 72, 74, 300.
- Kaarsberg, Andr., & Co., Tobaksfabrik, II, 21, 24.
- Kag, I, 405.
- Kalkbrænderi, II, 59. — Langballes, II, 59.
- Kammagere, II, 20, 30, 45.
- Kampmann, Møller & Herskind, Kulfirma, II, 144.
- Kanal-, Havne- og Fyr-direktionen, II, 208.
- Kandestøbere, I, 225, 258, 303, 342; II, 30.
- Kanniker, I, 144 ff., 148, 152 f., 242; III, 106, 217, 420. — Kannekegarde, I, 152 f.; III, 108.
- Kapere, I, 274 f., 288, 315; II, 220.
- Kapitelhus, I, 145, 151; III, 101.
- Kapitelsretten, III, 106.
- Karantæneordning, II, 417.
- St. Karens Gaard, I, 159, 188-92; II, 346; III, 419, 421.
- Karetmagere, II, 20.
- Karmeliterklostret, I, 115, 183-87; III, 220.
- Kasino, III, 394.
- Kasse- og Regnskabsudvalg, IV, 30.
- Kathedralskolen, I, 72, 115, 117, 123, 163, 343; II, 53, 285, 317; III, 102, 168-83, 188, 237, 325, 353; IV, 235-38. — Chr. IV's Gymnasium, III, 178. — Bibliotek, III, 179, 224-31; IV, 286.
- Katolsk Kirke, III, 167; IV, 223.
- Katolsk-apostolsk Kirke, IV, 224.
- Kedelsmede, I, 225.
- K. F. U. M. & K., IV, 218, 220 f., 228.
- Brdr. Kier, A/S, Jern- og Staalforretning, II, 58, 143.
- Kiosker, IV, 58.
- Kirkegarde, Amtmandstøften, III, 46. — St. Clemens, I, 152; III, 102, 104, 146. — Frue, I, 69; II, 374; III, 428. — Mølle, I, 326; III, 436. — Olufs, I, 115, 146, 329, 418, 420; II, 313, 438 f.; III, 63, 111; IV, 24, 71. — Nordre, I, 46, 122; IV, 106. — Søndre, I, 117, 123, 160; II, 38; III, 94, 146; IV, 11, 23, 106. — Vestre, I, 123; IV, 22, 72, 107. — Kirkegaardsbestyrelsen, IV, 35 f., 105.

- Kirkens Korshær, IV, 215.
 Klagedigtet af 1329, I, 109.
 Klinkemagere, II, 20.
 Kloakering, Kloakvæsen, II, 441 ff.; IV, 31,52. — Pumpestation, II, 442 f.; IV, 52.
 Klostereng, se Mølleengen.
 Klostret (Dominikanerklostret), I, 69, 71, 115, 153-58, 190, 223, 383; II, 346, 368, 385 f.; III, 200, 421-30.
 Klosterhaven, I, 117, 190, 223.
 Klædegøreri, I, 306. — Klædefabrik, II, 20, 79. — Stampes, II, 103.
 Klædehandlere, I, 228.
 Knapmagere, II, 45.
 Kniplingskræmmer, II, 30.
 Knude, I, 405.
 Knytlinga Saga, I, 109.
 Kobbersmede, I, 303, 342; II, 20, 30, 45, 48, 151.
 Kobberværk, Harlev Mølle, II, 24.
 Kokke, II, 20.
 Koleraepidemi, 1853, II, 307, 311, 403, 406, 418 f., 439. — 1859, II, 403, 406, 420, 439. — 1872, II, 421.
 Kommercekollegium i Aarhus, I, 416. — I København, II, 206, 210 ff., 216.
 Kommunalt Budget, I, 287, 290 f., 352, 377, 394, 402, 417, 422; II, 283 ff., 308-13, 331 f., 334-38; IV, 12, 14-18, 30, 111 f. — Kommunebogholder, IV, 40 f.
 Kommunens Malerforretning, IV, 67, 70.
 Konditorer, II, 62; IV, 35.
 Kontrafejere, I, 304.
 Kornlov af 1735, II, 7.
 Kornhandel, II, 24, 245 f.
 Korn- og Foderstofkompagniet, I, 118; II, 95, 142; IV, 154.
 Krapdyrkning, II, 13.
 Kridttidsdannelse, I, 9 ff.
 Kriminalmuseum, IV, 18.
 Kronprinsens Klub, III, 43, 239, 244 ff., 311, 334 f., 360.
 Kræmmerlav, I, 262.
 Krudtmølle, I, 308.
 Krudthuse, II, 288, 295; III, 46.
 Kunstbygningen, I, 124; IV, 288 f.
 Kurvemagere, II, 45.
 Kvindehjælpen, IV, 216.
 Kværsædeafgift, I, 369.
 Kæmner, I, 336, 338, 380 f., 391, 402, 404, 407, 428; II, 293 f., 304, 312; IV, 40 ff.
 Kærnekser, I, 42, 47.
 Købmands- og Haandværkerbanken, II, 159.
 Købstadlove, Erik Glippings af 1269, I, 359. — Erik af Pommerns 1422, I, 361. — Christoffer af Bayerns 1443, I, 366. — Christian II's af 1522, I, 382 f. — Christian IV's af 1619, I, 394 f., 401; II, 263. — Frederik VI's af 1837, II, 278, 284, 297 f., 300 f. — Christian IX's af 1868, II, 306, 327, 393; IV, 12, 61, 160. — Christian X's af 1933, IV, 12, 28, 36.
 Købstadmuseet »Den gamle By«, I, 123, 193, 200, 202, 205 f., 209, 263; II, 34, 286, 415; III, 80, 440, 448; IV, 37, 75, 261, 264-75.
 Købstadprivilegier, se Stadsretten af 1441.
 Købsvendenes Lav, I, 232, 359.
 Kødkontrol, II, 450; IV, 91, 104, 133.
 Køkkenmøddinger, I, 32, 39, 42.
 Landbosparekassen, II, 118 f., 161.
 Landbrug, I, 223, 254, 256, 295 f., 333 ff., 357; II, 10 ff., 35, 38 f.
 Landkommissær, I, 405.
 Landstingsret, I, 370, 374, 393, 403.
 Landsudstillingen 1909, I, 122, 202; II, 121 f., 156, 256, 330, 332, 345; IV, 27.
 C. Langballe & Søn, Bygningsfirma, II, 106.
 Legatudvalget, IV, 34, 103.
 Lensmanden, I, 385, 390 f., 394 ff., 400 f., 404; IV, 123.
 Lensskriver, I, 387.
 Lerjernstenskonkretioner, I, 12, 13.
 Lerkargrave, I, 35, 58, 63.
 Ligning, I, 385, 391, 395, 402, 422; II, 281, 283, 292, 302, 372, 379, 383; IV, 44.
 Ligningskommission, II, 302 f., 327, 329, 332; IV, 12, 36, 44.
 Linnedspinderi, II, 19.
 Lisbjergalteret, I, 141.
 Lisbjerggravene, I, 60-64; IV, 262.
 Litorinahavet, I, 31, 32, 37 ff., 41, 44 f.
 Lodser, II, 187, 196, 201, 216 ff.; IV, 158, 162. — Lodshus, II, 196 f., 214, 219; III, 311, 313.
 Louiseforeningen, IV, 212.
 St. Lucas Kirke, II, 167; III, 167, 333; IV, 220 f.
 Lægeforening, Den alm. danske, II, 406, 411.
 Læger, II, 176, 398-411; IV, 194.
 Læseforeningen, III, 240 f.
 Lystanlæg, II, 334 ff.; III, 313 f.; IV, 15 f., 22-24, 72. — Udvalg for, IV, 32, 72.
 Lønsager, Udvalg for, IV, 33.
 Maal og Vægt, I, 238, 263, 378, 405. — Vejer og Maa-ler, II, 204 f.
 Madskat, I, 386.
 Magasin du Nord, A/S, II, 140 f.
 Magistratsjorder, II, 38.
 Maglemosekulturen, I, 43.
 Malere, I, 231, 258, 303; II, 20, 45, 111, 151.
 Maltgørere, II, 23.
 Manufakturhandlere, I, 347; II, 62.
 Marcus Bechs Gaard, I, 199 f.; II, 73.
 St. Marcus, Kirke, III, 167; IV, 221 f.
 Margarinefabrik, Otto Mønstedts, I, 118, 218; II, 98 f., 140. — Londonfabrikken, II, 100. — Manchesterfabrikken, II, 100.
 St. Maria Kirke, I, 146 f.
 Markeder, se Torv.
 Markvæsen, Markbetjent, II, 312, 316; IV, 80. — Markdirektionen, I, 299; II, 12, 15, 18, 40, 42, 282, 315 f. — Markmænd, I, 299, 338; II, 40, 42, 293. — Markudvalget, II, 328; IV, 32, 66, 80. — Markvedtægter af 1688, I, 299, 336, 338; II, 13, — af 1846, II, 316.
 Marselisborg Skole, se Marselisborg.

- Materialgaard, Dollerupvej, IV, 16, 51.
 Matriklen af 1688, I, 106, 296.
 Mejlgedes Port, I, 117, 419; III, 314.
 Menighedsraad, III, 154.
 Metodistmenigheden, IV, 224.
 Meulengrachts Gaard, I, 211; II, 37, 73.
 Midsommergæld, I, 367 f.
 Mindebro, I, 117, 405; II, 183, 195, 208, 212, 221, 341.
 Mindeparken, IV, 24, 37, 72, 76. — Monument, IV, 24, 76.
 Mindeport, I, 116 f., 419. — Yderste Mindeport, I, 117.
 Missionshotel, Det nye, I, 211.
 Modehandlere, II, 62.
 Molboernes Gaard, Aagade, I, 206.
 Moræneler, I, 18, 20.
 Munkeport, I, 117, 419; II, 70; III, 314.
 Murere, I, 229 f., 248, 259, 303, 386; II, 20, 45, 52, 111, 151.
 Murerarbejdsmandenes Stiftelse, IV, 211.
 Murersvendenes Stiftelse og Enkekasse, IV, 209.
 Musikforeningen, II, 414; III, 330, 339-42.
 Musikonservatoriet, III, 348; IV, 249 f.
 Mæglere, II, 62.
 Mælkekontrol, II, 450; IV, 104.
 Müller, P. A. & Co., Klædefabrik, II, 20.
 Møbelfhandlere, II, 62.
 Mødrehjælpen, IV, 212 f.
 Mølleengen, I, 335; II, 85, 125, 346; III, 436, 448; IV, 20, 53.
 Mølleparken, I, 124; III, 448; IV, 16, 23 ff., 72, 74 f.
 Mølleport, I, 117, 419.
 Møllere, I, 259; II, 45, 150.
 Møllevang, I, 254, 299, 336.
 Mønstedfonden, II, 100; IV, 235.
 Mønstringkontoret, IV, 132.
 Mønter, I, 77-79, 213, 221, 244 f., 263 ff., 386. — Kuffiske, I, 213. — Sedler, I, 330.
 Naalemagere, I, 304, 341; II, 45.
 Nationalbanken, I, 115; II, 70, 112 f., 157, 320 f., 323; III, 79.
 Natmanden, I, 420 f., 428; II, 290, 293, 438, III, 197.
 Naturhistorisk Museum, I, 33 f.; IV, 37, 252-56.
 St. Nicolaj Kirke, I, 114, 133 f., 138, 146 f., 153, 219; III, 422.
 Nieport & Wied, Ingeniørfirma, IV, 114.
 Næringsfriheden, Loven af 1857, II, 50, 75, 81, 109, 154, 330.
 Ny jydsk Købstad Kreditforening, II, 119, 162.
 Nødhjælpsarbejder, IV, 21, 48, 103, 137.
 Observatoriet, Ole Rømer, II, 332; IV, 37, 68, 252, 275-77.
 Oliemøller, Bangs, II, 57. — Frausings, II, 13. — H. C. Møllers, II, 57, 106, 119, 137. — Thygesens, II, 21 f. — Aarhus Oliefabrik, se Aarhus.
 St. Olufs Kirke, I, 115, 146., 220, 321, 375; II, 179; III, 110. — Sognepræst, III, 108, 110.
 Oldjorden, I, 254, 299, 335; II, 10 f., 14 f., 38, 285, 287, 295, 312.
 Ordenskorps, III, 80, 91, 96.
 Ostindisk Kompagni, I, 272 f.
 Overformyndere, I, 401, 416.
 Overkøbmand, I, 401.
 Overskærere, I, 228, 257.
 Paleocæne Lag, I, 9 ff.
 Papirmølle, I, 308.
 Parykmagere, I, 302, 342; II, 20, 45.
 Pasvæsen, II, 263, 275; IV, 143.
 St. Pauls Kirke, I, 121; III, 167, 333.
 Peder Paars, I, 110; II, 274.
 Peto, Brassey & Bett, Jernbanefirma, II, 85.
 Plastisk Ler (Lillebæltser), I, 9 ff.
 Plovpenge, I, 369.
 Pollenanalyse, I, 44.
 Politi, I, 427; II, 313, 334 ff., 339 f.; III, 68; IV, 15 f., 18 f., 143-52. — Adjutant, II, 293. — Civilbeskyttelsesmandskab, IV, 18, 145. — Luftværnsafdeling, IV, 145 f. — Politimester, I, 416; II, 313, 326; III, 91, 93; IV, 35 ff., 53, 140, 142. — Politiraad, IV, 18, 37. — Sundhedspoliti, IV, 104, 148.
 Polyhymnia, II, 57; III, 43, 74, 240 f., 268, 329, 336 f., 360 f. — Bibliotek, III, 240, 246. — Teater, III, 361, 373, 384.
 Possementmagere, I, 228, 341; II, 45.
 Postvæsenet, II, 83, 89, 201, 270 ff.; III, 7-32; IV, 131 f., 168 f.
 Posthus, Fredenstov, III, 25, 27. — Kannikegade, I, 123; III, 27 f., 391. — Banegaarden, III, 29; IV, 169.
 Pottemagere, I, 259, 303; II, 18, 20, 30, 45.
 Prinsessestyr, I, 386, 408.
 H. P. Prior, Rederi, II, 228.
 Priseret, II, 220.
 Prokurator, Stadsprokurator, I, 403, 408, 428.
 Prostitution, II, 451.
 Præbender, I, 138, 143 ff., 145.
 Pælepenge, II, 180.
 Raadhus (vest for Kirken), I, 115 f., 193, 405, 419 ff., 427, 431; II, 282, 285, 288 f., 313, 317 f.; III, 83, 285, 353; IV, 258.
 Raadhuset af 1857, I, 115, 142 f.; II, 309 ff., 317-20, 339; IV, 11, 256, 258.
 Raadhuset af 1941, IV, 11 f., 112-122.
 Raadmandslykken, I, 339.
 Raadstuebud, I, 427; II, 293. — Raadstuekælder, I, 267, 308, 344, 420; III, 8. — Raadstueretten, I, 369, 378, 393, 403 f., 410, 416, 420; II, 282. — Raadstuetjener, II, 293.
 Raes Gaard, Studsgade, I, 210; II, 33, 77.
 Rahr, Viggo L., Handelshus, II, 93, 140, 157.
 Rahr tekniske Forretning, II, 140.
 Rakker, I, 257, 333, 382 f., 394, 406, 411, 419, II, 287 f., 290.

- Rapsavl, II, 13, 23.
 Rav, I, 17.
 Randers Dampskibsselskab af 1866, II, 236 ff.
 Rebslagere, I, 257, 303; II, 19 f., 45, 188.
 Redningskorps, IV, 111.
 Rée & Co., Handelshus, II, 56, 71; III, 17.
 Rées Gaard, II, 43, 70; III, 315.
 Rées Have, II, 43, 387; III, 315.
 Reformationen, I, 115, 184 ff., 245, 251; III, 99 f., 113.,
 »Regina«, Hotel, I, 123; II, 140. — Biografteater, II, 140.
 Regulativ af 1838, II, 302-05.
 Renovation, I, 406, 411, 418; II, 286, 308 ff., 334 ff., 437-44; IV, 15 f., 32, 53.
 Retshjælp for Ubemidlede, IV, 152.
 Revisorer, de kommunale, I, 402, 422 f., 426; II, 283; IV, 42 f. — »De 8 Mænd«, I, 402, 404.
 Revisionskontoret, II, 163.
 Ridehallen, IV, 303.
 Rigsdagsvalglist, Udvalg for Affattelse af, IV, 34.
 Ringedebroen, I, 30; II, 129; IV, 21 f.
 Riiskærfundet, I, 46.
 Rodemestre, I, 382, 391, 408. — Overrodemester, I, 391.
 Roskildekrøniken, I, 109 f., 126.
 »Royal«, Hotel, I, 123; II, 66; III, 57, 340, 414.
 Rugholmfundet, I, 35, 40-45.
 Runesten, I, 68-77, 113, 127, 212; III, 443; IV, 262.
 Rutebilstationen, I, 121; II, 129 f.; IV, 56, 166 f. — Rutebilkørsel, IV, 56, 166 f.
 Rytterfægtningen ved Aarhus, III, 47, 55 ff., 300. — Mindesten, III, 51; IV, 24.
 Sabroe, Th. Ths., & Co., Maskinfabrik, II, 103, 137 f.
 Sadelmagere, I, 227, 259, 303; II, 20, 45, 111.
 Saffiansgarveri, II, 22, 56.
 Sagfald, I, 369, 392.
 Sagførere, II, 176; IV, 152.
 Saltegæld, I, 369, 408.
 Salthandlere, I, 231, 237.
 Saltkompagni, I, 271 f., 279; II, 187, 190.
 Sangforeninger, III, 341 f. — Aarhus Sangforening, III, 338 f., 342. — »Brage«, III, 342, 361.
 Schmalfelds Tobaksfabrik, I, 205, 211; II, 106, 119.
 Hans Schourup & Jyllands Staal- og Maskinforretning, II, 139.
 Secherske Gaard, se »Borgmestergaarden«.
 Segl, I, 112, 359 f., 390 f., 400.
 Sejldugsvæveri, I, 308.
 Sejl-, Flag- og Kompasmagere, II, 20, 45.
 Seminarier, III, 160, 193; IV, 240 f.
 Septarialer, I, 14 ff.
 Signetstikkere, II, 30.
 Sildealteri, Raschs, II, 59.
 Silkekompagni, I, 272.
 Skatter, I, 220, 241, 245 ff., 250 f., 257, 285, 287, 290 ff., 294, 326, 328 f., 376, 386, 391, 404, 408, 417; II, 9 f., 170, 282, 284, 303 f., 308 ff., 316 f., 331, 376, 416; III, 42; IV, 17, 30, 45 ff. — Skattekontor, IV, 43, 119. — Skatterestancelister, Udvalg for Revision af, IV, 34.
 Skibsbyggere, I, 247, 259, 301, 303 f.; II, 19, 45, 50 f., 188.
 Skibsforsikring, I, 350; II, 28.
 Skifteretten, I, 416.
 Skindere, I, 227.
 Skippere, I, 240, 257, 259, 302 f., 315, 350, 386, 400; II, 20, 27, 66; III, 250.
 Skipperlav, I, 314 f., 343; III, 150.
 Skivebor, I, 47.
 Skiveskrabere, I, 47.
 Skiveøkser, I, 42 f., 47.
 Skoflikkere, I, 258, 302; II, 20.
 Skoleskat, III, 198, 202, 206.
 Skolevæsen, I, 123; II, 308 ff., 334-38, 357; III, 132, 184-215; IV, 15 f., 241-51. — Skoledirektionen, III, 203 f. — Skoledirektør, IV, 80 f. — Skolekommissionen, II, 282, 302, 328; III, 160, 202 f., 207, 212, 214; IV, 36, 80 f. — Skolelov af 1814, II, 282; III, 201. — Skolelov af 1899, III, 210, 214. — Skoleudvalg, II, 328; IV, 32, 81. — Bispising, IV, 103. — Indbyrdes Underervisning, III, 134. — Tandpleje, II, 415; III, 215; IV, 193, 242. — Akademiet, III, 191. — Christiansgade, III, 207, 212. — Forældreskolen, III, 191 f. — Fjordsgade, III, 215. — Finsensgade, IV, 240. — Frederiksallegade, III, 212. — Grønnegade, III, 200. — Katolsk Skole, III, 187. — Kirkegaards, III, 191 f. — Kochs, III, 191. — Laursens, III, 192. — Læssøesgade, III, 215. — Marienlunds, IV, 241. — Mejlgade, III, 202. — Munkegade, III, 207, 212; IV, 242 f. — Nørrebrogade, III, 212; IV, 242. — Paradisgade, I, 123; III, 208. — Realskole, Aarhus private, III, 190 f. — Realskole, Videnskabelige, III, 187 f., 205, 225. — Samsøgade, III, 215. — Skovvangs, III, 215; IV, 17, 241, 285. — Smiths, III, 189 f. — Vestergade, I, 123, 208; III, 202, 205, 237. — Valdemarsgade, III, 212; IV, 242.
 Skomagere, I, 226 f., 259, 262 f., 303, 308; II, 18, 20, 28, 45, 51, 151.
 Skorstensfejere, I, 302, 406, 428; II, 20, 45, 290, 438; IV, 109.
 Skorstensfejerbog, I, 406.
 Skovfogeder, I, 338 ff., 428; II, 15, 17 f., 293, 312. — Skovinspektionen, II, 18, 282. — Skovudvalget, II, 328; IV, 32.
 Skovvang, I, 254, 335, 338.
 Skræddere, I, 227 f., 259, 303; II, 20, 45.
 Skultus, I, 384 f.
 Skærslippere, II, 20.
 Slagtehus, II, 154, 450; IV, 91, 104. — Levnedsmiddelkontrol, IV, 104. — Udvalg, II, 329; IV, 32, 91.
 Slagtere, I, 248, 257, 303, 308; II, 20, 45, 111, 150.
 »Sluppen«, III, 321 ff.

- Slutter, I, 427.
 Smede, I, 225, 258, 303, 341; II, 20, 45, 111.
 Smede- og Maskinarbejder-
 nes Fagforenings Stiftel-
 se, IV, 209.
 Smugleri, I, 410.
 Smørudstilling 1868, II, 93.
 Snedkere, I, 231, 259, 303;
 II, 20, 45, 111, 151.
 Snefogeder, Snekastning,
 II, 42; IV, 32, 50.
 Snigsalg, II, 18.
 Socialdemokratisk For-
 bund, III, 213.
 Social Forsorg, Alderdoms-
 understøttelse, Alders-
 rente, II, 332, 392, 397;
 IV, 15 ff., 95, 101. — Ud-
 valg for, II, 329. — Al-
 dersrenteboliger, II, 392;
 IV, 67, 69, 100. — »De
 gamles Hjem«, II, 392;
 IV, 98 f., 194. — Fattig-
 væsen, I, 244, 354, 421;
 II, 176, 282, 307 ff., 334-
 38, 346-97; III, 286, 294,
 362; IV, 14 f., 93. — Fat-
 tigbøsser, II, 352 f., 374.
 — Fattigfogeder, I, 411,
 428; II, 356 f., 365 f. —
 Fattigforstandere, II, 347,
 375. — Fattiginsektion,
 I, 429; II, 282, 351, 359 ff.,
 370 ff., 376, 383. — Fat-
 tigkommission, II, 282,
 302, 375 ff., 383; III, 429.
 — Fattigudvalg, II, 328.
 — Fattigvæsenets Lin-
 nedspinderi, II, 19 f.,
 368 f., 379, 387. — Uld-
 spinderi, II, 19, 361 f.,
 369, 384, 387. — Klæde-
 fabrik, II, 20, 364 ff., 379,
 384. — Spindeskole, II,
 368 f.; III, 200. — For-
 sørgelsesanstalten, I, 123;
 II, 348, 393, 430; IV, 101 f.,
 194. — Hjælpekasse, II,
 332; IV, 15 ff. — Sociale
 Udvalg, IV, 30 f. — Social-
 reformen af 1933; II, 393;
 IV, 12, 16 f., 93.
 Soldater, I, 247 ff., 250, 254,
 259, 288, 329 f., 342, 376 f.;
 II, 48; III, 33-60; IV, 306-
 09. — Aarhusiske Regi-
 ment til Fods, III, 41. —
 3. Artilleriregiment, III,
 50; IV, 306. — 3. Dragon-
 regiment, III, 47 ff., 56.
 — Prins Frederik Ferdinands
 lette Dragoner, II, 300;
 III, 42, 44, 47, 71,
 264. — 7. Infanteribatali-
 on, III, 41. — 8. Infan-
 teriregiment, III, 50. —
 1. Jyske Regiment, III,
 41, 53, 239. — 2. Jyske
 Rytteriregiment, III, 36.
 — Slesvigske Kyrasserer,
 III, 36 ff., 40.
 Sortedød, I, 222; II, 416.
 Spanske Kappe, I, 421; II,
 289, 361.
 Spanske Kompagni, I, 316 f.,
 397.
 Spanske Syge, II, 423.
 Spanske Tropper 1808, II,
 288; III, 15, 41, 52 f.
 Spare- og Laanekassen, II,
 70, 74, 117 ff., 161 f., 307;
 IV, 212.
 Spedalskhed, I, 188 ff.; II,
 346, 398, 416.
 Spindere, II, 19 f., 58.
 Sporvejsanlæg, Hestespor-
 vogn, II, 344. — Aarhus
 Omnibus Selskab, II, 130.
 — Aarhus elektriske Spor-
 vej A/S, II, 130 f., 344 f.;
 IV, 20, 31, 93, 165 f. —
 Trambusruter, IV, 20, 93,
 165 f.
 Spækhøkere, II, 20.
 Spritfabrikker, De danske,
 II, 24.
 Sprøjtehus, I, 419; II, 287;
 III, 83, 86, 92.
 Stadenpenge, I, 377; II, 28.
 Stadion, I, 124; IV, 295 ff.
 Stadsarkitekt, IV, 27, 67.
 Stadsdyrlæge, IV, 104.
 Stadsdhauptmanden, II, 289.
 Stadsingeniør, II, 316, 341;
 IV, 20, 37, 48, 50 f., 59.
 Stadsgartner, IV, 71.
 Stadskok, I, 383.
 Stadsmusikant, I, 383, 425;
 III, 333.
 Stadsret, I, 370.
 Stadsretten 1441, I, 110,
 365, 372 f., 383.
 Statsbiblioteket, se Biblio-
 teker.
 Statsforhyringskontoret,
 IV, 132.
 Stavngæld, I, 369; II, 180.
 Stavnbaandet, I, 355.
 Stednavne, I, 80-112, 212 f.
 Stjæle, I, 405.
 Stengravskultur, I, 45.
 Stenhuggere, II, 20, 45.
 Stiftamtmanden, I, 396, 412;
 II, 279, 283; IV, 123, 204.
 Stiftsprovstegaard, Nord
 for Domkirken, III, 140;
 IV, 38, 42, 44.
- Stiftsprovsteboligen, II, 318.
 Stivelsesfabrik, II, 23, 57.
 Stodderkonger, I, 393; II,
 350, 361 f.
 Storkerden, Enkeboder,
 II, 348 f.
 Storstensgrave, I, 45, 47 ff.,
 50, 53.
 Strømpevævere, II, 19 f.
 Stud, I, 369.
 Studsgades Lav, I, 343.
 Studsgades Port, I, 117,
 419; II, 70.
 Stænderforsamlingen i Vi-
 borg, II, 48, 53, 74, 284,
 300, 325; III, 48.
 Stærstikkere, II, 399.
 Stubmøllen, III, 436, 438.
 Studentergaarden, IV, 235.
 — Studenterkollegierne,
 IV, 233, 235.
 Sudere, I, 227.
 Sukkerrefinaderi, Rée &
 Co., II, 56, 79.
 Sundhedsvæsen, I, 329; II,
 398-451; IV, 104. — Sund-
 hedskomiteé, II, 418 f. —
 Sundhedskommission, II,
 328, 410, 422, 439 ff., 449;
 IV, 20, 36, 91, 104, 194.
 — Sundhedspoliti, se Poli-
 ti. — Sundhedsplejer-
 sker, IV, 102, 104, 194,
 232. — Sundhedsraad, II,
 417. — Sundhedsvedtægt,
 II, 422, 440, 450; IV, 36.
 Svingbøen, II, 86.
 Svømmehallen, I, 124; II,
 448; IV, 20, 31, 84 f., 242.
 Syersker, II, 19 f., 45.
 Sygehuse, se Hospitals-
 væsen.
 Sygekasser, II, 396, 410.
 Sæbesydere, Sæbesydere,
 II, 21 f., 45, 57.
 Søfolk, I, 258, 303, 346, 349,
 386; II, 19 f., 45, 83.
- Taarnvægter, I, 427; II, 293,
 314, 339; III, 87, 94.
 Taastrupfundet, I, 64.
 Takserborgere, I, 402, 422;
 II, 283; III, 35.
 Tambouren, I, 336, 420, 428;
 II, 293; III, 86.
 Tamperretten, III, 137 f.
 Tandlæger, II, 176, 414 f.;
 IV, 194. — Tandpolikli-
 nikken, IV, 103.
 Tapetfabrik, II, 23.
 Tater, I, 420.
 Teglværker, II, 52, 59. —
 Langballes, II, 59. —
 Kiellerups, II, 61.

- Telefonvæsen, III, 31 f.; IV, 58.
- Telegrafvæsen, III, 30. — Telegrafstation, Rosensgade, III, 31. — Mejlgade, III, 31. — Kannikegade, III, 31; IV, 169 f.
- Tertiærtiden, I, 9.
- The Danish Preserved Co., II, 99.
- »Thetis«, Brig, II, 68, 73.
- Tiende, III, 99.
- Ting- og Arresthuset, I, 123; II, 339; IV, 18, 68, 123, 141, 150 f.
- Tingskriver, I, 410.
- Tobak, Dyrkning, II, 13, 21, 23. — Export, II, 21. — Fabrikker, II, 21, 79.
- Tobaksfabrikker, E. Thygesen, II, 21. — Kaarsberg & Co., II, 21. — Grarup, II, 56. — Bæch, II, 56. — Funders II, 56 f., 74.
- Tobaksspindere, Tobaksspinderi, I, 302, 308, 341, 343; II, 19 f., 45, 111, 150.
- Toldvæsen, I, 237, 245, 270 f., 314, 330, 369, 382, 386, 391; II, 180, 204, 247 f.; IV, 127. — Toldbod af 1663, II, 185. — Toldbod, den gamle, I, 206; II, 34, 200, 205, 211, 214, 286, 396; IV, 273 f. — Toldbod af 1838, II, 214 f. — Toldbod af 1868, II, 237. — Toldbod af 1897, I, 123; II, 245 f.; IV, 129 f. — Afgift af Færgefarten, I, 221; II, 179, 263. — Frilager, II, 245. — Generaltoldkammerkollegiet, II, 206, 221. — Toldrullen af 1683, I, 315.
- Torv og Marked, I, 237 ff., 240, 263, 267, 306, 310, 342, 358, 366, 377 f.; II, 28, 30, 63, 154; IV, 32, 58. — Annemarked, I, 268. — Hestemarked, II, 64. — Hvideras's Kvægmarked i Oktober, II, 28. — Olufsmarked, I, 147, 239, 343; II, 28, 64, 285, 357; III, 285, 290, 297, 307 f., 310, 350, 353. — St. Peders Kvægmarked, i Februar, II, 28.
- Torværtug, I, 377.
- Trikotagefabrik, J. Chr. Møllers, II, 105, 144. — K. Kristiansens, II, 103, 142. — De forenede jyske Farverier og Trikotagefabrikker, II, 142.
- Trindøkser, I, 42.
- »Trods Katholm«, I, 193, 210, 283.
- Træhest, I, 405 f., 421; II, 188; III, 36.
- Træskomænd, I, 303, 341; II, 45, 51.
- Tscherning Dybbros Fabrikker, II, 119.
- Tunneldale, I, 20 ff.
- »Turisten«, Dampskibsselskab, II, 240.
- Tvæsteder ved Aæn, I, 406, 418; II, 185, 200, 287.
- Tyvestud, I, 369.
- Tækkemænd, I, 302.
- Tømmerhandler, Aarhus Trælasthandel, II, 94, 119, 137. — Aarhus Tømmerhandel, II, 94. — Frederiksbjerg Trælasthandel, II, 137. — Det danske Trælastkompagni, II, 137. — Vesterbro Trælasthandel, II, 137.
- Tømrere, I, 229 f., 247, 259, 303, 386; II, 20, 45, 52, 111, 151.
- Udvidelse og Bebyggelse, Udvalg for Byens, IV, 33, 64, 67.
- Uldspindere, Uldspinderi, II, 19 f.
- Ungdomsherberget i Riis Skov, II, 156; IV, 67.
- Universitetet, I, 122; II, 121, 177, 408, 411, 431; III, 233; IV, 10, 13, 152, 174, 195, 229-35, 277. — Universitetsbestyrelsen, IV, 37. — Universitetssamvirket, II, 178, 331; IV, 229 f.
- Urmagere, I, 303; II, 20, 45 f.
- Vadskerkoner, II, 20.
- Vagthuse (Acciseboder), I, 406; II, 69.
- Valdemars Jordebog, I, 220, 368 f.; III, 431.
- Valg, kommunale, II, 305, 329 ff.; IV, 12. — Valgbestyrelse, IV, 35. — Valglove, af 1837, II, 302 f. — Af 1860, II, 306, 326 f. — Af 1908, II, 329. — Af 1924, IV, 28.
- Valgmenighedskirken, IV, 222 f.
- Valkmølle, I, 306.
- Vandforsyning, Vandværk, I, 17 ff., 37, 40, 123, 243, 418; II, 287, 310, 332, 334 ff., 421 f., 442 ff.; III, 92, 444; IV, 17, 88 ff. — Udvalg, II, 328, 445; IV, 32. — Vandtaarnet ved Højvang, II, 445.
- Vangbogen, I, 299 f., 334. — Vangherrer, I, 299 f., 336, 338. — Vangvogtere, I, 256 f., 298 f., 336, 338, 394, 412, 428; II, 40.
- Varekontrolkommission, II, 63.
- Vejerbod, I, 405 f. — Ved Mindet, II, 312.
- »Velgørenhedsselskabet«, II, 395 f.; IV, 211 f.
- Venderne, I, 134 f., 214; II, 179.
- »Vendsyssel«, Mejeriselskab, II, 139.
- Vesterport, I, 117, 419; II, 70.
- Vestjysk Havfiskeri, II, 143.
- Vide og Vedtægt af 1/60, I, 296; II, 13, 15.
- Wistofts Gaard, se Raaes.
- Vognmandslav, I, 340 f., II, 66; III, 12 ff., 18. — Vognmandsforeningen, II, 344.
- Vognmænd, I, 240, 259, 303, 340; II, 10, 15, 20, 62.
- Volbækfundet, I, 48.
- Brdr. Vorbech, A/S, Klædehandel, II, 144.
- Vorregaards Vang, I, 254 f., 297, 335, 338, 374; II, 286; IV, 66.
- Wright, Thomsen & Kier, Ingeniørfirma, IV, 22.
- Væddeløbsbane, IV, 298.
- Vægttere, I, 382, 394, 402, 411, 427 f.; II, 293, 308 ff., 312 ff.; III, 68, 87.
- Vægterskat, Vægter- og Sprøjteskat, I, 417.
- Vævere, I, 228, 259, 303; II, 20, 45, 111.
- Vølund, A/S, IV, 19 f.
- Zenitmøllen, II, 142.
- Økonomidirektør, IV, 40.
- Øm Klosterkrønike, I, 114, 134 ff., 143, 146, 149; III, 216.
- Østers, I, 32, 39, 40, 42, 48.
- Østersporfyr, I, 26.
- Østjyske Israndslinie, I, 20, 26, 30.
- Østjysk Smørexportforening, II, 145.

LISTE OVER FORKORTELSER

Aa. B. A.:	Aarhus Byraads Arkiv.
Aa. H. A.:	Aarhus Havns Arkiv.
Aa. St.:	Aarhuus Stiftstidende.
Aa. St. A.:	Aarhus Stifts Aarbøger.
A. f. n. O.:	Aarbøger for nord. Oldkyndighed.
A. G.:	Aarsber. f. Geheimearchivet.
A. M.:	Arnæmagnæanske Samling.
A. P. D.:	Acta Pontificum Danica.
Arup:	Arup: Danmarks Historie.
B. F.:	Byraadets Forhandlinger.
B. P.:	Bytingsjustitsprotokol.
C. C. D.:	Corpus Constitutionum Daniæ.
D. A. A.:	Danmarks Adels Aarvog.
D. B. L.:	Dansk biografisk Lexikon.
D. F. H.:	Det danske Folks Historie.
D. g. U.:	Danmarks geologiske Undersøgelser.
D. K.:	Danske Kancelliregistranter.
D. k. E.:	Danmarks kommunale Efterretninger.
D. M.:	Danske Magazin.
D. R. H.:	Danmarks Riges Historie.
D. R. M.:	De danske Runemindesmærker.
D. S.:	Danske Samlinger.
Dipl. Chr. I:	Diplomatarium Christiæni Primi.
F. A.:	Aarhus Fattigvæsens Arkiv.
Fr. I's d. Reg.:	Frederik I's danske Registranter.
G. B. A.:	Den gamle Bys Aarvog.
H. T.:	Historisk Tidsskrift.
Hertel:	Hertel: Forsøg til en antikvarisk-hist. Beskr. af Aarhus Dom- og Cathedralkirke.
Hoffmeyer:	Hoffmeyer: Blade af Aarhus Bys Historie.
Hofman:	Hofmans Foundationer.
Hbz.:	Hübertz: Aktstykker vedk. Staden og Stiftet Aarhus.
J. S.:	Samlinger til jydsk Historie og Topografi.
K. B.:	Kancelliets Brevbøger.
K. D.:	Københavns Diplomatarium.
Kh. S.:	Kirkehistoriske Samlinger.
K. R.:	Kæmnerregnskab.
K. S.:	Kronens Skøder.
L. A.:	Landsarkivet i Viborg.
M. A.:	Matrikelarkivet.
Miss.:	Will. Christensen: Missiver fra Kongerne o. s. v.
N. K.:	Nordisk Kultur.
P. T.:	Personalhistorisk Tidsskrift.
Pontoppidan:	Pontoppidans danske Atlas.
R. A.:	Rigsarkivet.
Rep.:	Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis.
R. P.:	Raadstueprotokol.
Schou:	Schou: Kgl. Forordninger og aabne Breve.
S. R. D.:	Scriptores rerum Danicarum.
Trap:	Trap: Danmark.
Wiberg:	Wibergs Præstehistorie.
Æ. D. A.:	Ældste danske Arkivregistraturer.

l. c. = anførte Sted.

S. b. = Sogneby.

L. b. = Landsby.

RETTELSER OG TRYKFEJL

- Bind I, Side 115, L. 17 f. n., 1286, læs: 1289.
 157, L. 1 f. o., 9, læs: 6.
 162, L. 2 f. o., læs: Nu, saa skal du.
 — Note 84; der tilføjes: Oversættelsen skyldes Marinus Børup («Tøbrud», 1923, S. 113 ff.).
 190, L. 11 f. n., 1542, læs: 1541.
 191, Note 22, næste Bind, læs: tredje Bind; hvori bl. a. . . . udgaar.
 197, L. 2 f. o., 1286, læs: 1289.
 215, Billedtekst: . . . Den gamle By, læs: Her efter Fotografi i Den gamle By.
 217, L. 20. f. o., Randersvej⁴⁰), læs: Randersvej⁴⁰), gennem en Forlængelse, Raaddengyde, har fortsat . . .
 223, Billedtekst: . . . Frue Kirke, læs: I Kapitelsalen i Sortebrødre-kloster.
 224, Note 95: tredje Side, læs: Side 2 f.
 228, L. 12 f. n., *de*, læs: *de*.
 237, L. 13 f. n., hidført, læs: hidført.
 242, L. 2 f. n., ikke at, læs: at ikke.
 264, Billedtekst: Raadstuevidne, læs: Del af Raadstuevidne.
 320, L. 13 f. o., à 4, læs: à 64.
 338, L. 13 f. n., nogen, læs: nogens.
 372, L. 16 f. n., ¹⁰¹), læs: ¹³¹).
 — Note 133, . . . i det følgende, læs: foran.
 406, Billedtekst: . . . 1606—32, læs: 1606—42.
 411, Billedtekst: Borgmester Michel Michelsen Malling, læs: Raadmand Søren Michelsen Malling.
- Bind II, Side 33, Note 184, Hertel II, S. 106, læs: 136.
 63, L. 12 f. o., ³⁸⁷), læs: ³⁷⁷).
 135, Note 60, læs: Aa. St. ²/₁₀ og ³/₁₀ 1928.
 138, L. 3 f. o., 1936, læs: 1937.
 163, L. 18 og 17 f. n., læs: i 1936 ialt 15 med en Præmieindtægt paa tilsammen henvend 4 Mill. Kr.⁹⁵). Fra før Aarhundredskiftet stammer Livsforsikringsselskabet Jylland, gensidigt, Jysk Brandforsikringsforening for Løs-
 166, L. 5 f. n., læs: *) Bortset fra Lejligheder i Landbrugsejendomme samt fra Tjenesteboliger, Sommerhuse, Barakker o. l.
 171, Note 103, læs: Statistiske Meddelelser 4—110—5, Befolkningsbevægelsen 1939.
- Bind III, Side 108, L. 18 f. n., prædikede, læs: prædike.
 114, L. 9 f. n., Række, læs: Arkaderække.
 130, Note 63, Kh. S. III, S. 313—27, læs: Kh. S. III, 3, S. 311—27.
 136, Note 76, Personalhistorisk Tidsskrift 60. 1939, læs: Ny kgl. Samling 2954 Kgl. Bibl.
 280: Redaktør Louis Schmidt blev Medredaktør af »Aarhus Stiftstidende« allerede 1918 og købte Bladet i 1920, hvorefter Funch Thomsen fortsatte som Medredaktør.
 325, L. 5 f. n., mange efter, læs: mange Aar efter.
- Bind IV, Side 24, L. 8 f. o.; tilføj efter . . . Blicher: udført af J. N. Sondrup.
 224, L. 4 f. o., Tilføjelse: Menighedens Præst er H. L. Muderspach.